ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖӮҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ
АБДУРАҲМОНИ ҶОМИИ АТТ

ISSN 2617-5320

ПАЁМИ
ПАЖӮҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ

ВЕСТНИК
ИНСТИТУТА РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF DEVELOPMENT
OF EDUCATION

Силсилаи илмҳои педагогӣ ва психологӣ
Серия педагогических и психологических наук
Series of pedagogical and psychological sciences

Маҷаллаи илмиву методӣ соли 2012 таъсис ёфтааст
Научно-методический журнал основан в 2012 году
Scientific and methodical journal was founded in 2012

2022, №1 (37)

ПАЁМИ ПАЖӮҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ
(Маҷаллаи илмиву методӣ)
Муассис: *Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистони Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон*

ВЕСТНИК ИНСТИТУТА РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ
(Научно-методический журнал)
Учредитель: *Институт развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана Министерства образования и науки Республики Таджикистан*

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF DEVELOPMENT OF EDUCATION
(Scientific and methodical journal)
Founder: *Institute for educational development named after Abdurrahman Jami of the Academy of Education of Tajikistan Ministry of Education and Science of the Republic of Tajikistan*

Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.
Журнал издается на таджикском, русском и английском языках.
The journal is published in Tajik, Russian and English.

Сармуҳаррир **Главный редактор** **Chief editor**	**Иматзода Лутфия Маҳмадулло** доктори илмҳои педагогӣ, профессор, директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомии АТТ	**Иматзода Лутфия Махмадулло** доктор педагогических наук, профессор, директор Института развития образования имени А. Джами АОТ	**Imatzoda Lutfiya Mahmadullo** doctor of pedagogical Sciences, Professor, Director of Institute of education development named by A. Jomi AET
Муовини сармуҳаррир **Зам. главного редактора** **Deputy editor**	**Туронов Султонмурод Шарофович,** номзади илмҳои педагогӣ, муовини директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомии АТТ	**Туронов Султонмурод Шарофович,** кандидат педагогических наук, зам. директор Института развития образования имени А. Джами АОТ	**Turonov Sultonmurod Sharifovich,** candidate of pedagogical Sciences, Deputy Director of the Institute of education development named by A. Jomi AET
Котиби масъул **Ответственный секретарь** **Responsible Secretary**	**Лутфуллоева Парвина Маҳмадуллоевна,** номзади илмҳои педагогӣ, муовини директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии АТТ	**Лутфуллоева Парвина Махмадуллоевна,** кандидат педагогических наук, зам. директор Института развития образования имени Абдурахмана Джами А	**Lutfulloeva Parvina Mahmadulloevna,** candidate of pedagogical sciences, Deputy Director of the Institute of education development named by Abdurahman Jomi AET

Маҷалла ба Феҳристи нашриҳои илмии тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28.03.2019 ворид шудааст.
Журнал входит в Перечень рецензируемых научных журналов ВАК при Президенте Республики Таджикистан от 28.03.2019.
The journal is included in the List of reviewed scientific journals of the higher attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan from 28.03.2019.

Маҷалла ба манбаи маълумоти Индекси иқтибосҳои илмии Россия ворид карда шудааст.
Журнал включён в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ).
The journal is included in the database Of the Russian science citation index

ISSN 2617-5320

Индекси обуна: Индекс подписки: Subscription index: **77772**

© ПРМ ба номи Абдураҳмони Ҷомӣ, 2022
©ИРО имени Абдурахмана Джами, 2022
© IDE named Abdurahmon Jomi, 2022

Ҳайати таҳририя: Члены редколлегии: Members of the editorial Board:

Саломиён М. Қ. 10.02.22	доктори илми филология, профессор	доктор филологических наук, профессор	doctor of philological sciences, Professor
Каримова И.Х. 13.00.01	доктори илмҳои педагогӣ, академики Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, профессор	доктор педагогических наук, академик Академии образования Таджикистана, профессор	doctor of pedagogical Sciences, academician of the Academy of education of Tajikistan, professor
Лутфуллозода М. 13.00.02	доктори илмҳои педагогӣ, академики Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, профессор	доктор педагогических наук, академик Академии образования Таджикистана, профессор	doctor of pedagogical Sciences, academician of the Academy of education of Tajikistan, professor
Нуъмонов М. 13.00.02	доктори илмҳои педагогӣ, узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, профессор	доктор педагогических наук, член-корр. Академии образования Таджикистана, профессор	doctor of pedagogical Sciences, corresponding member of the Academy of education of Tajikistan, professor
Маҷидова Б. 13.00.01	доктори илмҳои педагогӣ, профессор	доктор педагогических наук, профессор	doctor of pedagogical Sciences, professor
Неъматов С. 13.00.02	доктори илмҳои педагогӣ, профессор	доктор педагогических наук, профессор	doctor of pedagogical Sciences, professor

ҲАЙАТИ МУШОВАРА:

САИДЗОДА М.С. - вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
РАҲИМӢ Ф. Қ. - президенти Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
ҶӮРАЗОДА Ҷ. Ҳ. - муовини якуми вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
БОБИЗОДА Ғ. М. - президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон
ХУШВАХТЗОДА Қ. Х. - ректори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

САИДЗОДА Р. Х. – министр образования и науки Республики Таджикистан
РАХИМИ Ф. К. – президент Национальной Академии наук Таджикистана
ДЖУРАЗОДА Дж.Х. – первый зам. министра образования и науки Республики Таджикистан
БОБИЗОДА Г. М. – президент Академии образования Таджикистана
ХУШВАХТЗОДА К. Х. – ректор Таджикского национального Университета

EDITORIAL COUNCIL:

SAIDZODA R. H. - minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan
RAHIMI F. K. - president of the National Academy of Sciences of Tajikistan
JURAZODA J.H. - first deputy Minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan
BOBIZODA . M. - president of the Academy of Education of Tajikistan
KHUSHVAKHTZODA K. KH. - rector of the Tajik National University

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон номнавис шудааст, Шаҳодатномаи № 027/МҶ-97, аз 13 ноябри соли 2017.

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан, Свидетельство № 027/МҶ-97, от 13 ноября 2017 года.

The journal is registered in the Ministry of culture of the Republic of Tajikistan, certificate No.027/МҶ-97, dated November 13, 2017.

Маҷалла мақолаҳои илмиро аз рӯи самтҳои 13.00.00 - илмҳои педагогика ва 19.00.00 - психология ба чоп қабул менамояд.

Журнал принимает научные статьи по следующим отраслям науки: 13.00.00 – педагогические науки и 19.00.00 - психологические науки.

The journal accepts scientific articles on the following branches of science: 13.00.00 – pedagogical sciences and 19.00.00 – psychological sciences

Матни комили маҷалла дар сомонаи www.prmatt.tj, http://payom-prmatt.tj //index.php/2018-02-27-07-45-25/2017-02-15-09-54-42 ҷой дода шудааст.

Полнотекстовая версия журнала размещена на сайте www.prmatt.tj, http://payom-prmatt.tj //index.php/2018-02-27-07-45-25/2017-02-15-09-54-42.

The full-text version of the journal is posted on the website www.prmatt.tj, http://payom-prmatt.tj //index.php/2018-02-27-07-45-25/2017-02-15-09-54-42.

Суроғаи идора: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Садриддин Айнӣ, 126, тел: 2258405, 2258404, e-mail: shohin_7875@mail.ru.

Адрес редакции: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Садриддина Айни, 126; Тел: 2258405, 2258404, E-mail: shohin_7875@mail.ru.

Editorial address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Sadriddin 126 Aini Avenue; Tel: 2258405, 2258404, E-mail: shohin_7875@mail.ru.

Л.М.ИМАТЗОДА

РОЧЕЪ БА ПАЖӮҲИШҲОИ ИЛМИ ПЕДАГОГИКА ДАР ЗАМОНИ МУОСИР

Дар замони истиқлолияти давлатӣ яке аз муҳимтарин вазифаи низоми таҳсилоти ҷумҳурӣ дастгирии шаклҳои нави ҳамгироии илм ва маориф, муносибати навин ба таҳияи стандартҳои таҳсилот бар асоси тозатарин дастовардҳои илми педагогика, инчунин ташхиси барномаҳои таълим ва китобҳои дарсӣ, омода сохтани дастурҳои таълимӣ ва навиштани мақолаҳои илмӣ мебошад.

Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон доир ба илмҳои педагогика ва психология, мактабшиносӣ, мазмуни таҳсилот, технологияи таълим ва тарбия, ҷиҳати ба талаботи замони муосир, ниёз ва дархости хонандаву ҷомеа мувофиқ ва мутобиқ намудани мазмуни таҳсилот,такмили стандартҳои давлатии таҳсилот, нақшаю барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ, дастурҳои илмию методӣ ва дигар маводи таълимиву тарбиявӣ таҳқиқот анҷом медиҳад.

Аз даврони Истиқлолияти давлатӣ ба даст овардан дар назди муассиса вазифаҳои нав гузошта шуда, тағйироти ҷиддӣ дар мазмуни таҳсилот ворид гардида, нақша ва барномаҳои нави таълим, китобҳои дарсии насли нав барои ҳамаи фанҳои таълимӣ дар ҷумҳурӣ таълиф шуданд. Коркарди Стандарти давлатии маълумоти силсилаи фанҳои таълимӣ, муайян намудани асосҳои илмию методии китобҳои дарсӣ, интихоби мураттибони барномаҳои таълимӣ ва таълифи китобҳои дарсӣ аз ҷумлаи масъалаҳои мубрами рӯз ба ҳисоб мерафт. Дар фаъолияти минбаъда низ дар раванди таҳқиқот муайянсозии методологияи илмҳои ҷомеашиносию гуманитарӣ, даврабандии нави таърих, маърифати шаҳрвандӣ ва тарбияи шаҳрвандӣ аз ҷумлаи масъалаҳои муҳимтарини таърих ва таълиму тарбия маҳсуб меёфт". [3]

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар вохӯрӣ бо кормандони соҳаи илму маориф ва аҳли эҷоди мамлакат (18.03.2020) вазъи илму маориф ва масъалаҳои вобаста ба рушди имкониятҳои зеҳнии мардуми кишвар дар шароити соҳибистиқлолиро таҳлил намуда, аз ҷумла, баён доштанд: "Дар вохӯрии имрӯза тасмим гирифтем, ки андешаҳои худро доир ба дурнамои рушди илм, маориф, беҳтар намудани омӯзиши илмҳои табиӣ ва риёзиву дақиқ, ташаккул додани тафаккури техникӣ, вусъат бахшидан ба навовариву ихтироъкорӣ, бурду бохти раёсат ва институтҳои Академияи илмҳо, академияҳои соҳавӣ, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, сохторҳои онҳо ва сатҳу сифати тарбияи кадрҳои илмӣ баён намоем. Дар робита ба ин, таъкид менамоям, ки Академияи таҳсилот ва Пажӯҳишгоҳи рушди маорифро зарур аст, ки вазъи амалишавии ислоҳоти соҳаи маорифро ҳамаҷониба омӯхта, ҷиҳати ҷорӣ кардани таҷрибаи наву пешқадам, сатҳу сифати китобҳои дарсӣ дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот чораҷӯӣ намоянд". [6,14]

Пажӯҳишгоҳи рушди маориф дастуру ҳидоятҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, қарору супоришҳои Ҳукумати мамлакат ва Вазорати маориф ва илмро сармашқи кори худ қарор дода, роҳандозии консепсия, стратегия ва барномаҳои давлатиро д ар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, ибтидоӣ, миёнаи умумӣ, ибтидоӣ, миёна, олии касбӣ ва ба талаботи стандартҳои байналмилалӣ мутобиқ намудани онҳо, такмили стандартҳои давлатии таҳсилот, нақшаю барномаҳо, ташхиси монография, китобҳои дарсӣ, маводи таълимӣ, таҳлили дастурҳои илмию методиро идома медиҳад.

Натиҷаи таҳқиқот, дастовардҳои илмӣ ва дархосту тавсияҳои кормандони илмӣ тавассути маҷаллаю рӯзномаҳои илмию педагогӣ ва методӣ дастраси кормандони соҳа гардонда мешаванд. Мутахассисон роҷеъ ба масъалаҳои мухталифи соҳа ва ҳалли мушкилоти таълиму тарбия семинар, конференсия, мизи мудаввар ва дигар чорабиниҳои оммавӣ доир карда, ба ин васила ба мудирони маорифи шаҳру нохияҳо, директорону муовинон ва мураббиёни муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, роҳбарони муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ ёрии амалию методӣ мерасонанд. Инчунин таҷрибаи пешқадами педагогиро таҳқиқ ва пешниҳоди аҳли маорифи ҷумҳурӣ мегардонанд.

Аз ҷумла, зимни таҳқиқи мавзӯъҳои бунёдӣ низоми муосири таълиму тарбияро ба талаботи замони муосир, ниёз ва дархости хонанда ва ҷомеа мувофиқ ва мутобиқ намуда, аз натиҷаи бадастомада дар нашрияҳои марказӣ мақолаҳо “Гузариш ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: зарурат, мушкилот ва чашмдошт”, “Тақвияти мазмун ва мундариҷаи таҳсилот - самти муҳими ислоҳот ”, “Татбиқи усулҳои муосири таълим дар осори бадеӣ”, “Таҳсилоти босалоҳият дар таълими якҷоя” ва дигарро ба табъ расонданд.

Озмоишу таҳқиқоти педагогиро тибқи фармоиши вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон №740 аз 14.02.2020 дар 25 муассисаҳои такягоҳӣ идома бахшида, ҳамкориро ҷиҳати баланд бардоштани сатҳу сифати таълим густариш дода, ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба мавқеи оила ва нақши кумитаи падару модарон дар ҳалли мушкилоти мактабӣ аз ҷумла, таълим ва тарбияи хонандагон ёрии методию амалӣ расониданд. Оид ба паҳн кардани таҷрибаи наву пешқадами педагогӣ чораҳо андешида, роҷеъ ба такмили стандартҳои давлатии таҳсилот, нақшаю барномаҳо, китобҳои дарсӣ, дастурҳои илмию методӣ ва дигар маводи таълимиву тарбиявӣ бо омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ тадбирҳо андешида шуданд.

Дар Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 оид ба барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ бамаврид чунин баён шудааст: “Таҷдиди назар намудани стандартҳои давлатии таҳсилоти ибтидоӣ ва умумии асосии муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ, коркарди барномаҳои таълим дар асоси муносибати босалоҳият барои таҳсилоти ибтидоӣ, асосӣ ва миёнаи умумӣ ба нақша гирифта шудааст. Умуман, стандартҳои давлатии таълим бояд мустақилияти шахсиро барои аз худ кардани дониш таъмин намуда, барои ташаккули малакаҳои коммуникативии идораи иттилоот ва технологияҳо, ҳалли мушкилот, инчунин ташаббускорӣ ва эҷодиёт мусоидат мекунанд, нигаронида шавад”. [11,23]

Ҷиҳати иҷрои Нақшаи чорабиниҳои Вазорати маориф ва илм “Консепсияи таҳияи китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимию методӣ барои муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз ҷониби Академияи таҳсилоти Тоҷикистон ва Пажӯҳишгоҳи рушди маориф таҳия гардида, бо қарори Мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28.08. 2021, №12/1 тасдиқ гардида, мавриди истифода қарор дода шуд.[5]

Омӯзишу арзёбии мазмун ва мундариҷаи барномаи таълимӣ ва китобҳои дарсии зинаи таҳсилоти умумии асосиро дар шаҳру ноҳияҳои Бохтар, Левакант, Турсунзода Кушониён, Дустӣ, Шаҳринав назарсанҷӣ намуда, натиҷаи таҳкиқотро дар шуъбаҳои маориф, кабинетҳои методӣ ва иттиҳодияҳои методӣ мавриди баррасӣ ва хулосабарорӣ қарор доданд. Мутахассисони фанҳои математика, забон ва адабиёти тоҷик, забони давлатӣ, санъати тасвирӣ ва меҳнат, забони русӣ, забони англисӣ, тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии дифои ҳарбӣ, химияву биологияи муассиса дар ҳайати гурӯҳи кории Вазорати маориф ва илм ба бознигариву такмил ва ба талаботи замони муосир мувофиқ кунонидани стандарти давлатии таҳсилот, стандартҳои фаннӣ ва барномаҳои таълимии синфҳои ибтидоӣ фаъолият доранд.

Бояд қайд кард, ки муҳаққиқон зимни таҳқиқот мазмун ва мундариҷаи китобҳои дарсиро бо дарназардошти татбиқи низоми нав, яъне “муносибати босалоҳият ба таълим” низ таҳлил намуданд, зеро Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон айни замон татбиқи муносибати босалоҳият ба таълимро дар зинаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба нақша гирифта, дар ҳамкорӣ бо шарикони рушд марҳила ба марҳила мавриди амалишавӣ қарор медиҳад. [10]

Дар робита ба амалинамоии “Консепсияи таҳия ва ба наворгирии дарсҳои видеоӣ” мутахассисони Пажӯҳишгоҳ дар ҳамкорӣ бо шарикони рушд зиёда аз 30 дарси видеоӣ аз ҷумла, 17 дарс аз фанни математика синфҳои 9-11, 10 дарс аз фанни забони русӣ синфҳои 5-6 ва 3 дарс аз фанни физика синфи 7 омода карданд, ки ба навор гирифтанд.

Ҷиҳати амалигардонии «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» мутахассисон соли ҷорӣ “Роҳҳои ташаккули сатҳи дониш ва маҳорати касбии омӯзгорони фанҳои математика, технологияи иттилоотии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян намуда, дар соли ҷорӣ масъалаҳои “Роҳҳои ташаккули сатҳи дониш ва маҳорати касбии омӯзгорони фанни математика дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим”, “Шароити педагогии рушди маҳорати касбии омӯзгорони фанни география дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим”,

“Омилҳои баландбардории сатҳи дониши касбии омузгорони фанни физика дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим” ва “Ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ тайёр намудани мутахассисони фанни физика дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ”, “Роҳҳои баланд бардоштани завқу рағбати хонандагон ба омӯзиши фанҳои табиӣ”ва “Роҳу усули баланд бардоштани сатҳу сифати таълими фанни технологияи иттилоотӣ” мавриди таҳқиқ қарор додаанд.

Инчунин, роҷеъ ба баланд бардоштани сатҳу сифати таълим дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот, сатҳи дониши муҳассилин, ҷорӣ намудани усули фаъоли таълим, навгароӣ дар таълим, омӯзишу паҳн кардани таҷрибаи пешқадами педагогӣ, роҳҳои ба касбу ҳунар фаро гирифтани ҷавонони аз 18-сола боло дар мамлакат, тарбияи ватандӯстию ватанпарварӣ, худогоҳиву хештаншиносии наврасону ҷавонон, усули интихобу тарбияи кӯдакони болаёқат ва боистеъдод, роҳҳои такмили мазмуни таҳсилот ва ба меъёрҳои байналмилалӣ мутобиқ кунонидани он, такмили таълим ва омӯзиши забонҳои русиву англисӣ ва роҳҳои рушди салоҳиятҳои касбии омӯзгорон аз оғози солиҷорӣ 3 конференсия дар муассиса, 8 конференсия дар дигар муассисаҳо, 3 семинар дар муассиса, 5 семинар дар муассисаҳои дигар, 3-мизи мудаввар баргузор ва бо марӯзаҳо баромад намуданд, ки асосан фарогири масъалаҳои зерин буданд.

- 28.01.2022 конференсияи илмӣ-амалӣ бахшида ба иди таърихии миллӣ “Сада” дар мавзӯи “ Мавқеи ҷашни Сада дар рушди тарбияи маънавии хонандагон” ш. Душанбе толори ПРМ (баргузоркунанда мутахассисони шуъбаи фанҳои ҷомеашиносӣ, сиёсат ва стратегияи рушди маорифи ПРМ);
- 23-02.2022 конференсияи илмӣ-амалӣ бахшида ба 29-умин солгарди Рӯзи Артиши Миллии Ҷумҳурии Тоҷикиситон дар мавзӯи «Тарбияи ифтихори Ватандории хонандагон зимни баргузории «Рӯзи Артиши миллӣ», ш. Душанбе толори ПРМ (бо иштироки корманди Вазорати мудофиаи ҶТ ва ПРМ).
- 10.01.2022 конференсияи байналхалқӣ дар мавзӯи The discourse of moral education of goodness and justice of the younger generation in the legacy of Abu Rayhan Beruni. (Мунозира оид ба тарбияи ахлоқӣ-маънавии накӯкорӣ ва боадолатии насли наврас дар дар осори Абӯрайҳони Берунӣ) / «Абӯрайҳони Берунӣ – мутафаккири бузурги Машриқзамин», ш. Душанбе Осорхонаи миллии Тоҷикистон;
- 16.02.2022 конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Психологическая наука в глобальном мире: теория и практика, вызовы и перспективы” бахшида ба хотираи профессор Эргаш Газиевич Газиев ш. Тошкент, Ҷумҳурии Узбекистон;
- 18.02.2022 конференсияи илмӣ-амалӣ бахшида ба ҷашни 29-умин солгарди Артиши милии Ҷумҳурии Тоҷикистон ш. Душанбе МТМУ№51 н.Фирдавсӣ;
- 18.02.2022 конференсияи илмӣ-амалӣ бахшида ба ҷашни 29-умин солгарди Артиши милии Ҷумҳурии Тоҷикистон ш. Душанбе МТМУ№72 н.Фирдавсӣ;
- 04.03.2022 конференсияи байналмилалӣ дар мавзӯи «Саҳми Эмомалӣ Раҳмон дар амалӣ намудани мақом ва нақши шоистаи занон дар ҷомеа» ш. Душанбе толори Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- 16.03.2022 Ҷиҳати дастрасӣ ба таҳсилоти босифат дар ҳамкорӣ бо Фонди Шарикии Глобалӣ (ГПО) ва ташкилоти ЮНИСЕФ дар доираи «Ташаббуси беҳтари омӯзиши барвақтӣ ва рушд дар миқёси васеъ» («Улучшение раннего обучения и развития в больших масштабах» (BELDS)) Пажӯҳишгоҳ дар гурӯҳи Ҷамъомади таҷрибакунанда (Практикующие Сообщества) бо тариқи вохуриҳои маҷозӣ (онлайнӣ);
- 29.03.2022 конференсияи байналмилалии ш.Шимкенти Ҷумҳурии Қазоқистон “Совершенствование преподавания родного языка в условиях полиязычного образования” маърӯза дар мавзӯи «Поликультурное и полилингвальное образование в Республике Таджикистан»;

Ҳифзу тарғиби ёдгориҳои таърихиву фарҳангии миллӣ ва дар ин замина баланд бардоштани руҳияи ватандӯстиву ватанпарастии худогоҳиву хештаншиносии ҷомеа, ҳамчунин омӯзиш ва ҳифзи арзишҳои миллӣ, таърихию фарҳангӣ дар шароити ҷаҳонишавии таҳсилот зимни таълими фанҳои ҷомеашиносӣ ” мавзӯи илмию таҳқиқотӣ муайян гардида, дар ин замина масъалаҳои “Нақши илмҳои ҷомеашиносӣ дар тарғиб ва таҳкими арзишҳои миллӣ, таърихию фарҳангӣ”, “Ҷойгоҳи арзишҳои миллӣ дар тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагон”, “Ташаккули худшиносӣ, ифтихор ва ғурури миллӣ тавассути омӯзиш ва эҳёи арзишҳои миллӣ” мавриди пажӯҳиш қарор дораанд.

Боиси зикр аст, ки Пажӯҳишгоҳ бо ташкилоти ЮНИСЕФ ва лоиҳаҳои "Ҳамроҳ бихонем" ЮСАИД, бо Институти "Ҷамъияти кушода" Бунёди мадад дар Тоҷикистон, «Дастгирии татбиқи Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», ҳамкорӣ дошта, вобаста ба ин тадбирҳоро амалӣ месозад. Аз ҷумла, зиёда аз 10 нафар мутахассисони фанҳои математика, забон ва адабиёти тоҷик, забони давлатӣ, санъати тасвирӣ ва меҳнат, забони русӣ, забони англисӣ, тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии дифои ҳарбӣ, химияву биологияи муассиса дар ҳайати гурӯҳи кории Вазорати маориф ва илм ба бознигариву такмил ва ба талаботи замони муосир мувофиқ кунонидани стандарти давлатии таҳсилот, стандартҳои фаннӣ ва барномаҳои таълимии синфҳои ибтидоӣ машғуланд.

Ходимони илмӣ аз натиҷаи таҳқиқот мақола, китоб ва дастурҳои таълимию методӣ, асарҳои илмиро дар ҳаҷми 81,9 ҷ.ч аз аввали соли 2022 нашр карданд. аз ҷумла,

- маводи умумии чопӣ (мақола, китоб ва дастурҳои методӣ) – 31 номгӯ;
- тақриз ба маводи илмию методӣ ва китобҳои дарсӣ – 86 адад;
- суханронӣ дар ВАО – 6 маротиба;
- баргузорӣ ва иштирок дар чорабиниҳои оммавӣ ҳамагӣ - 26 (аз ин 15 конференсия, 10 семинар ва 1 мизи мудаввар).

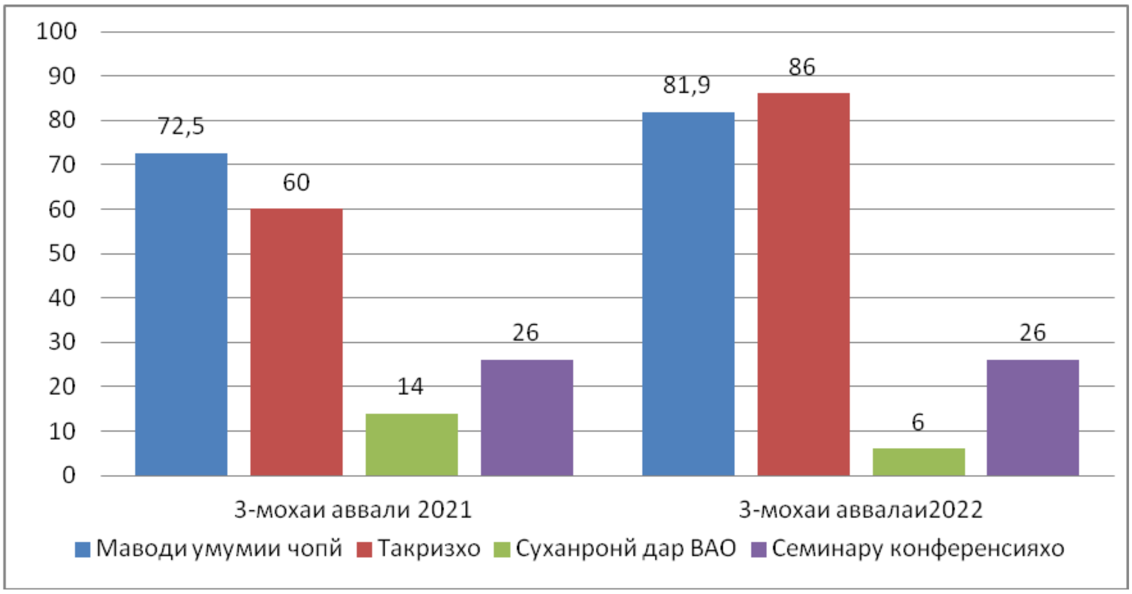

Тайёр намудани кадрҳои илмӣ, илмӣ-педагогӣ дар пажӯҳишгоҳ яке аз самтҳои муҳим ба ҳисоб рафта, тақвият бахшидан ба тайёр кардани кадрҳои илмӣ ва илмию педагогӣ дар назди шуъбаи докторантура (PHD) ва омодасозии кадрҳои илмӣ бо дарназардошти таҷрибаи корӣ, шароити мусоид ва миқдори кофии доктарони илм ва номзадҳои илм аз рӯйи ихтисосҳо, ҳамчунин ниёз ба мутахассисони баландихтисос аз рӯйи ихтисосҳои педагогика ва психология дастури Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъкидҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон маҳсуб меёбад.

Дар шуъбаи омодасозии кадрҳои илмӣ ва илмӣ-педагогӣ 102-нафар аз ин шумора 22-нафар докторант аз рӯйи ихтисос(PhD) ва 80-нафар унвонҷӯён дар самтҳои гуногун таҳқиқот мебаранд.

Мавриди зикр аст, ки дар робита ба иҷрои Нақшаи чорабиниҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 ҷиҳати амалигардонии «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф», 6 нафар унвонҷӯён вобаста фанни табии риёзӣ дар мавзӯъҳои зерин таҳқиқот мебаранд: «Ташаккули салоҳияти хонандагони мактаби миёна ҳангоми машғулиятҳои амалии химия», "Ташаккули салоҳиятҳои калидии хонандагони синфҳои 7-9 дар раванди таълими физика», «Хусусиятҳои мазмуни таҳсилот ва салоҳиятҳои касбии омӯзгори математика дар МТМУ-и ҶТ», «Истифодаи арзёбии ташаккулдиҳанда ҳамчун воситаи баланд бардоштани сифати таълими математикаи синфҳои ибтидоӣ», «Шароити педагогии истифодаи таълими фосилавӣ ҳангоми таълими фанҳои математикӣ дар мактаби олӣ»,

«Майли бозиҳои дидактикии математикӣ ба рушди қобилиятҳои зеҳнии мактаббачагони синфҳои ибтидоӣ» ва монанди ин.

Барои тайёр намудани мутахассисон дорои дараҷаи илмӣ дар назди муассиса бо фармоиши КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 01.02.2022, №39/шд Шӯрои диссертатсионӣ оид ба дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (Phd), доктор аз рӯи ихтисос доир ба ихтисосҳои 6D010100 - Таълим ва тарбияи томактабӣ, 6D010500 – Педагогикаи ислоҳӣ, 6D012300 – Педагогикаи иҷтимоӣ ва худшиносӣ ва оид ба дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисосҳои 13.00.03 – Педагогикаи ислоҳӣ, 13.00.05 - Назария, методика ва ташкили фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ, 13.00.06 - Назария ва методикаи таҳсилоти томактабӣ таъсис дода шуд.

Докторантон ва унвончуёни Пажӯҳишгоҳ рушди маориф вобаста ба ихтисосҳои таъсисёфта

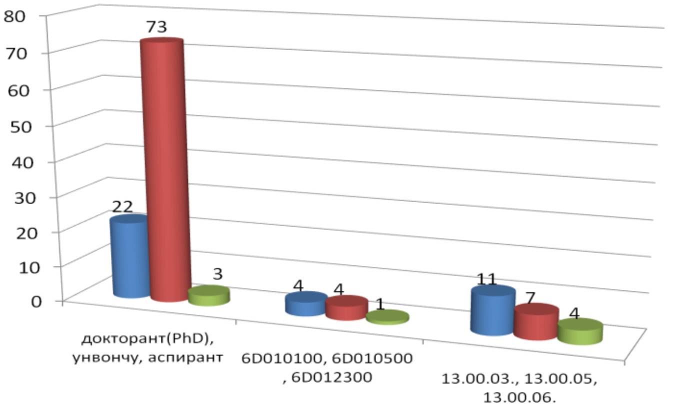

Сайти Пажӯҳишгоҳ www.prmatt.tj ва саҳифаи Фейсбуки Пажӯҳишгоҳ бо номи «Пажӯҳишгоҳи рушди маориф» фаъол буда, маҷаллаи илмии “Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф” дар саҳифаи интернетии http//payom-prmatt.tj ҷойгир шудааст.

Ҷиҳати иҷрои дастуру супоришҳои Сарвари давлат, Нақша чорабиниҳои ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон муассиса минбаъд ба таҳқиқу омӯзиши масъалаҳои зерин таваҷҷуҳи хоса зоҳир менамояд:

- таҳқиқи сифати мазмуни таҳсилот дар муассисаҳои таълимӣ, таҷдиди назар намудани стандарт, барномаҳои таълимӣ ва таҳияи маводи иловагии хониш дар зинаи таҳсилоти ибтидоӣ;
- таҳқиқи роҳҳои азхудкунии донишҳои замонавӣ, ташаккули қобилияти эҷодӣ, рушди ихтироъкорӣ миёни наврасону ҷавонон ва таваҷҷуҳи бештар зоҳир намудани онҳо ба фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ;
- раванди амалишавии ислоҳоти соҳа аз ҷумла, татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим дар муассисаҳои таълимии озмоишӣ;
- рафти иҷрои нақшаи чорабиниҳои Вазорати маориф ва илмро оид ба Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ва татбиқи 20-солаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф;
- раванди татбиқи Барномаи давлатии рушди муассисаҳои томактабӣ барои солҳои 2021-2025, Барномаи давлатии такмили таълим ва омӯзиши забони русию ва англисӣ дар Ҷумҳруии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Нақшаи чорабиниҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 ҷиҳати амалигардонии «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» ва Стратегияи омӯзиш ва рушди фанҳои риёзӣ, дақиқ ва табиӣ дар соҳаи маориф ва илм барои солҳои 2021-2023 таҳқиқотро идома медиҳанд.
- оид ба мавқеи оила ва нақши кумитаи падару модарон дар ҳалли мушкилоти мактабӣ аз ҷумла, таълим ва тарбияи хонандагон ҷамъомадҳо баргузор намуда, доир ба омӯзиш ва паҳн кардани таҷрибаи наву пешқадами педагогӣ тадбирҳо меандешанд.

АДАБИЁТ:

1. Арзёбӣ дар низоми таълими салохиятнокӣ (Дастур барои омӯзгор). Модули 1. Мураттибон: Ниёзов Ф., Алиев А., Нусратов Б., Чонмирзоев Э., Кодиров Н., Иргашева М., Зиёев К. - Душанбе, 2016.-65с.
2. Дирӯз ва имрӯзи маорифи ҶумҳурииТоҷикистон //Раҳмонов А. А. Расулов А.Б. Қодиров Қ.Б. Афзалов Х.С. Душанбе, 2011. 184 с.
3. Донишномаи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф /Мураттибон Маҳмадалиев А., ТуроновС., Хоҷазод С. –Душанбе, 2013. 310с.
4. Иматова Л.М. Тамоюлҳои асосии рушди таҳсилот ва роҳҳои татбиқи онҳо дар ҷараёни таълим. ./Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф.2020,№1(29). С.5-9.
5. Консепсияи таҳияи китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимию методӣ барои муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон. –Душанбе, 2021.
6. Лутфуллоев М. Педагогикаи миллии халқи тоҷик. – Душанбе: Сифат. 690 саҳ.
7. Мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо зиёиёни кишвар (18.03.2020).
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, «Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», Душанбе, 26 январи соли 2021.
9. Раҳмонов Э.Ш. Маориф омили муҳимтарини таҳкими давлат ва наҷоти миллат. Душанбе, 2006.-108с.
10. Методика дар низоми таълими салоҳиятнокӣ (Дастур барои омӯзгор). Модули 3. Мураттибон: Ниёзов Ф., Алиев А., Нусратов Б., Чонмирзоев Э., Кодиров Н., Иргашева м., Зиёев К.- Душанбе, 2016.-141с.
11. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030. – Душанбе, 2021. -135с.

ИМАТЗОДА Л.М.

РОҶЕЪ БА ПАЖӮҲИШҲОИ ИЛМИ ПЕДАГОГИКА ДАР ЗАМОНИ МУОСИР

Баргузории таҳқиқот дар асоси дастовардҳои навини илмҳои педагогика ва психология, омӯзишу таҳлили мазмуни таҳсилот, роҳандозии технологияҳои нави таълим ва тарбия, ба талаботи замони муосир, ниёз ва дархости хонандаву ҷомеа мувофиқ ва мутобиқ намудани сифати таҳсилот, такмили стандартҳои давлатии таҳсилот, нақшаю барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ, дастурҳои илмию методӣ ва дигар маводи таълимиву тарбиявӣ вазифаҳое мебошанд, ки имрӯз Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомӣ мавриди пажӯҳиш ва роҳандозӣ қарор додааст. Дар мақола фаъолияти илмию таҳқиқотии муассиса зимни дастуру таъкидҳои Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба кормандони соҳаи маориф, Нақшаи чорабиниҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Академияи таҳсилоти Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор ёфта, масъалаҳои минбаъдаи рушди маорифу илми кишвар дар доираи фаъолияти кории муассиса ба нақша гирифта шудаанд.

Калидвожаҳо: ҳамгироии илм ва маориф, технологияи таълим, методологияи илм, мавзӯъҳои бунёдӣ, сифати таълим, арзёбии мазмун, мустақилияти шахсият, фарогирӣ ба касбу ҳунар, фазои илмӣ ва иттиллоотӣ, кадрҳои илмӣ

ИМАТЗОДА Л.М.

ОБ ИССЛЕДОВАНИЯХ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Проведение научных исследований на основе новейших достижений педагогических и психологических наук, изучение и анализ содержания образования, внедрение новых технологий преподавания и обучения, адаптация качества образования к современным требованиям, потребностям и запросам обучающихся и общества, совершенствование государственных образовательных стандартов, учебные планы, учебники, научно-методические пособия и другие учебные материалы – это задачи, которые в настоящее время исследуются и реализуются Институтом развития образования им. Абдурахмони Джоми. В статье рассматривается научно-исследовательская деятельность учреждения в соответствии с поручениями Лидера нации, Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона работникам образования, План мероприятий Министерство образования и науки Республики Таджикистан, Академии образования Таджикистана и дальнейшего развития образования и науки в стране в рамках деятельности учреждения.

Ключевые слова: интеграция науки и образования, технология обучения, методология науки, фундаментальные темы, качество образования, содержательная оценка, самостоятельность личности, профессионализм, научно-информационное пространство, научные кадры.

Imatzoda L.M.

ABOUT RESEARCH IN PEDAGOGICAL SCIENCE AT THE PRESENT STAGE

Conducting scientific research based on the latest achievements of pedagogical and psychological sciences, studying and analyzing the content of education, introducing new teaching and learning technologies, adapting and adapting the quality of education to modern requirements, needs and demands of students and society, improving public education standards, curricula, curricula plans Textbooks, scientific and methodological manuals and other educational materials are tasks that are currently being researched and implemented by the Institute for the Development of Education. Abdurahmoni Jomi. The article discusses the research activities of the institution in accordance with the instructions of the Leader of the Nation, the Founder of Peace and National Unity - the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan, the respected Emomali Rahmon to the education workers, the Action Plan of the Ministry of Education and Science of the Republic of Tajikistan, the Academy of Education of Tajikistan and the further development of education and science in the country as part of the activities of the institution.

Keywords: integration of science and education, teaching technology, methodology of science, fundamental topics, quality of education, meaningful assessment, individual independence, professionalism, scientific and information space, scientific personnel.

Маълумот дар бораи муаллиф: Иматзода Лутфия Махмадулло, д.и.п., профессор, директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомӣ. Тел:(+992)934662002,
Почтаи эл.: imatoval@mail.ru.
Сведения об авторе: Иматзода Лутфия Махмадулло, д.п.н., профессор, директор Института развития образования имени А. Джами. Тел:(+992)934662002, Эл. почта: imatoval@mail.ru
Information about the author: Imatzoda Lutfiya Makhmadullo, Doctor of Pedagogy, Professor, Director of the Institute for the Development of Education named after A. Jami of the Academy of Education of Tajikistan. Tel: (+992) 934662002, Email: imatoval@mail.ru

Х.Н.ШОИМАРДОНОВ

АРЗИШҲОИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНӢ ВА ТАСНИФИ ОНҲО ДАР ИЛМИ ПЕДАГОГИКА

Вақте мо ба типологияи арзишҳо муроҷиат мекунем, мебинем, ки илми этика ҳанӯз дар масъалаи типологияи арзишҳо мавқеи худро муайян накардаст. Илми мазкур ҳанӯз дар бораи заъфу сустии он дарак намедиҳад, балки ин чиз дар бораи ҷустуҷӯии доимии илмӣ хатар дода, дар бораи диапазони васеи ин масъала ихтилоф дар нуқтаи назарҳои донишмандон нисбат ба типологияи арзишҳо гувоҳӣ медиҳад.

Масъалаи арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ дар корҳои донишмандони зерин М. Я. Виленский, С. С. Коровин, Л. И. Лубишева, С. А. Жмурова гузошта шуда, ҳаллу фасл карда шудаанд.

Масалан, М. Я. Валенский тарбияи ҷисмониро ҳамчун сифати интегралии шахсият, ҳамчун шароит ва заминаи фаъолияти самараноки таълимию касбӣ, ҳамчун хулосаи нишондиҳандаи фарҳанги касбии мутахассиси оянда ва ҳамчун мақсади худинкишофёбии шахсият ва худ такмилёбӣ мавриди барррасӣ қарор дода, ба ҳайси сохтор унсурҳои аксиологӣ, амалиётӣ ва шахсию эҷодиро ҷудо мекунад [1].

Дар доираи тадқиқоти мо бидуни шак унсури аксиологии аз тарафи донишмандон пешниҳод кардашуда ҷолиб мебошад – маҷмӯи нисбатан устувори арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ, ки вақте донишҷӯ онҳоро аз худ мекунад, онҳоро ба субъект табдил дода, барои шахси худ арзишманд мегардонад.

Арзишҳои тарбияи ҷисмониро М. Я. Виленский ба тариқи зайл таҳқиқ мекунад: арзишҳо – мақсадҳо, арзишҳо – донишҳо, арзишҳо – воситаҳо, арзишҳо – муносибатҳо, арзишҳо – сифатҳо.

Мутобиқ ба андешаи ин донишманд **арзишҳо – мақсадҳо** аҳамият ва маънои инфиродии мақсадҳоеро, ки ба фаъолияти системавии тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ва дастовардҳо тавассути стратегияи фарҳангӣ ва тактикаи ҳаёту фаъолият, татбиқи муваффақонаи нақша ва ниятҳои касбии равонӣ ва муваффақияти ҷисмонӣ, ҳифз ва таҳкими саломатӣ ва амсоли ин равон карда шудааст, мекушояд; **арзишҳо – донишҳо** низоми мураттаби назариявию методологӣ, илмию амалӣ, (фалсафӣ, иҷтимоӣ психологию педагогӣ, тиббию биологӣ) ва донишҳои махсуси зарур барои дарку фаҳми ҷараёнҳои табиӣ ва иҷтимоии вобаста ба фаъолияти тарбияи ҷисмонии ҷомеа ва шахсият, маҳорат ва

истифодаи адаптивӣ ва эҷодӣ барои такомули шахсӣ ва касбӣ зимни иҷроиши фаъолияти касбӣ ва иҷтимоию фарҳангӣ муайян мекунад; **арзишҳо – воситаҳо** асосро барои расидан ба арзишҳо – мақсадҳо, аз худ кардани қонунмандиҳо, принсипҳо, воситаҳо, шаклҳо, методҳо, усул, ва шароити истифодаи онҳо дар фаъолияти тарбияи ҷисмонию варзишӣ барои рушди фардияти эҷодӣ дар худтағйирёбӣ, худомӯзӣ, худтарбиякунӣ, дар дастовардҳои зарурии вазъияти психоэмотсионалӣ, фарҳанги муошировати байниҳамдигарӣ, дар арзиёбӣ ва назорат аз болои самаранокии истифодабарӣ ва амсоли инҳо, месохат; **арзишҳо – муносибатҳо** донишҷӯро ҳамчун субъекти фаъоли тарбияи ҷисмонӣ бо муносибатҳои муайяни мотиватсионию шахсӣ нисбат ба худ, фаъолияти касбӣ, нисбат ба муҳити табиӣ ва иҷтимоӣ, ки дар он фаъолияти тарбияи ҷисмонию варзишӣ амалӣ карда мешавад, нисбат ба иштирокчиён, ки дар байни онҳо дараҷаи худистифодакунӣ аз қаноатмандии шахсӣ ва эътирофи натиҷаи фаъолияти иҷтимоии муҳими онҳо муайян карда мешавад, тавсиф менамояд; **арзишҳо – сифатҳо** моҳият ва маънои аз худ кардан, рушд, тарбияи, ислоҳи гуногунрангии сифатҳои равобити мутақобила ва хислатҳои шахсӣ (инфиродӣ, психо – физикӣ, иртиботӣ, мақому манзалат, фаъолияти касбӣ), ки худ ифодакунии пурра, худ татбиқкунӣ ва когнитивӣ, эмотсионалӣ ва соҳаи рафторро ҳангоми иҷроиши фаъолияти тарбияи ҷисмонию варзишӣ, касбӣ ва ҳаёту фаъолиятро, дар маҷмУъ, мекушояд [16, с 87].

Чӣ хеле ки мебинем, М. Я. Виленский се гурӯҳи арзишҳоро дар ҳар як гурӯҳ ҷудо мекунад, аммо ба таври мушаххас ҳеҷ кадомеро номбар накардааст. Мо чунин фикр мекунем, ки ҳар яке аз ин гурӯҳи арзишҳое, ин донишманд пешниҳод кардааст, метавонад бо арзишҳои мушаххас такмил карда шавад. Аммо барои он ки чунин пуркунӣ амалӣ карда шавад, арзишҳои тарбияи ҷисмониро, ки дар дигар таҳқиқот баррасӣ карда шудаанд, таҳлил мекунем. Худи ҳамин донишманд дар бораи гурӯҳҳои дигари арзишҳо сухан мегӯяд, аммо дар ин ҳолат арзишҳои мушаххасеро, ки мазмуни ҳар яке аз онҳо гурӯҳҳоро ташкил медиҳад, ном мебарад. Таваҷҷуҳ мекунем, ки М. Я. Виленский дар бораи арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш чӣ мегӯяд. Вай чунин гурӯҳҳои арзишҳоро ҷудо мекунад:

- ҷисмонӣ (саломатии бадан, сифатҳои ҳаракатӣ, маҳорат, малака, сарбориҳои ҷисмонӣ, серҳаракатии аз ҳад зиёд, кӯшиш ба такмилёбӣ ва амсоли инҳо);
- иҷтимоию равонӣ (истироҳати фаъол, хушгузаронӣ, кайфият, ташаккулӣ меҳнатдустӣ, малакаҳои рафтор, дар коллектив, муошират, мафҳуми вазифа ва қарз, шараф, виҷдон, накукорӣ, воситаҳои тарбия ва иҷтимоисозӣ, рекордҳо, ғалабаҳо, анъанаҳо ва амсоли инҳо);
- равонӣ (азсаргузаронии эмотсионалӣ, зидии тафаккур, нишонаҳои эҷодкорӣ, тасаввур, нишонаҳои хислат, хислатҳо сифати шахсият ва ғ.);
- фарҳангӣ (дарк, худтасдиққкунӣ, худифодакунӣ, эътимод ба нафс, сифатҳои эстетикӣ ва ахлоқӣ, обрӯ ва амсоли инҳо);
- шароити моддию техникӣ, фахру ғурур аз машғул шудан ба варзиш дар маҷмъ [1].

Ба андешаи мо, дар таснифоти арзишҳои тарбияи ҷисмоние, ки аз тарафи М. Я. Виленский анҷом дода шудааст, ҷойивазкунии арзишҳо ва дигар мафҳумҳо ба чашм мехӯрад. Барои мисол, саломатӣ, истироҳати фаъол, дарк, худтасдиққкунӣ – инҳо бидуни шаку тардид арзишанд, аммо азсаргузарониҳои эмотсионалӣ, зудии тафаккур, нишонаҳои хислат, сифатҳои эстетикӣ ва ахлоқӣ ба назари мо арзиш нестанд.

Боз як таснифоти арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ аз тарафи С.С. Коровин пешниҳод гардидааст, ӯ дар зери мафҳуми арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ маҷмӯи объектҳои моддӣ ва маънавӣ ва падидаҳоеро мефаҳмид, ки фарҳангӣ ҷисмонӣ ва иҷтимоъро инъикос мекарданд [2, 67] ва онҳоро ба арзишҳои моддӣ, маънавӣ ва бадеӣ ҷудо кардааст. Ӯ ба арзишҳои моддии тарбияи ҷисмонӣ бадани инсон, олот, таҷҳизот, таъсисотҳои варзишӣ, воситаҳои ахбори омма, таъминоти моддии тадқиқотҳои илмӣ; қувваҳои табиии табиат ва омилҳои беҳдоштиро нисбат медиҳад, ба арзишҳои бадеӣ бошад, – симоҳои бадеие, ки фарҳанги умумииҷтимоӣ ва ҷисмонӣ ва арзишҳои маънавии ба он вобаста – арзишҳои ҳаракатӣ, интелектуалӣ, педагогӣ, сафарбариро инъикос мекунанд, нисбат медиҳад.

Таснифоти анҷом додаи С. С. Коровин ба таснифоти анҷом додаи Л. И. Лубышева, ки иқтидори арзишии тарбияи ҷисмониро ба таври шартан ба таркибдиҳанда ва интеллектуалӣ, ҳаракатӣ, технологӣ ва арзишҳои сафарбарикунанда ҷудо кардааст, шабоҳат дорад [4, с.117]. Мазмуни арзишҳои интеллектуалӣ ба андешаи Л. И. Лубышева дониш дар бораи методҳо ва воситаҳои рушди иқтидори ҷисмонии инсон ҳамчун асоси

ташкили фаъолнокии ҷисмонии он, обутоб додан ва тарзи ҳаёти солимро ифода мекунад. С. С. Коровин арзишҳои интеллектуалиро нисбатан васеътар мефаҳмад. Ӯ чунин меҳисобад, ки арзишҳои интеллектуалии тарбияи ҷисмонӣ дар маҷмӯъ бо донишҳои илмӣ ва амалӣ дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ пешниҳод карда шудаанд. Донишҳо дар бораи принсипҳои сохтани ҷараёни аз худ кардани тарбияи ҷисмонӣ; методҳо ва воситаҳое, ки истиқрор ва ташаккули нисбатан самараноки сохтори ҳаёти иҷтимоии шахсиятро таъмин мекунад; шаклҳои ташкили фаъолияти тарбияи ҷисмонӣ ва варзишро, ки ҳам ба интихоб ва ҳам ба такомули комплексии шахсият мусоидат мекунанд, ба арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ тааллуқ доранд. Ба ғайр аз ин С. С. Коровин чунин меҳисобад, ки арзишҳои интеллектуалии тарбияи ҷисмонӣ бояд ба донишҳо аз соҳаҳои гуногуни соҳаи маърифат ва фаъолияти инсон (физиологӣ, анатомӣ, психологӣ, беҳдоштӣ ва ҳамсоли инҳо) вобаста бошанд.

С. С. Коровин ва Л. И. Лубышева ба андешае мувофиқанд, ки ба арзишҳои хислати ҳаракатдошта, беҳтарин намунаҳои фаъолияти моторӣ (муттасил), ки дар ҷараёни тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии варзишӣ ба даст оварда мешаванд, дастовардҳои шахсӣ дар омодагии ҳаракатии инсон, иқтидори воқеии ҷисмонии ӯ, инчунин андеша дар бораи он ки арзишҳои хислати интенсионидошта (номуттасил) асосан муносибати бунёдии ҷомеаро нисбат ба тарбияи ҷисмонӣ инъикос мекунанд, ташаккули андешаи иҷтимоӣ, тарбияи ҷисмонӣ дар ҷомеаи мазкур, маъруфияти ӯ дар байни категорияи одамони гуногун ва аз ҳама муҳим, хоҳиш ва омодагии онҳоро нисбат ба рушди доимӣ ва такмили иқтидори тарбияи ҷисмонии худ нисбат додан мумкин аст. Аммо С. С. Коровин дақиқ карда менависад, ки ба арзишҳои интенсионии (номуттасили) тарбияи ҷисмонӣ боз хислати мотиватсия (маром), силсилаи арзишҳои умумииҷтимоӣ, таваҷҷуҳи ҷомеа ва шахсият ба машғулиятҳои ҷисмонӣ ва варзишро низ нисбат додан мумкин аст [21, с.24].

Л. И. Лубышева дар навбати худ ба ин гурӯҳи арзишҳо дастур ва ҳидоятҳои иҷтимоию равонии одамонро нисбат медиҳад, ки тавассути сохтор ва нигаронида шудани талабот, мотиватсияҳо ва ҳидоятҳои арзишнок ба машғулияти машқҳои ҷисмонӣ ва варзиш муайян карда мешаванд [3, с.11 – 17].

Аниқтараш ба арзишҳои интенсионӣ (муттассил) нуфузу эътибори тарзи ҳаёти солим, маъруфияти варзиш, ки дар бораи он С. С. Коровин дар матни фикррониҳо дар бораи арзишҳои интенсионии (муттасил) тарбияи ҷисмонӣ менависад, тааллуқ доранд.

Барои омодагии насли ҷавони фаъол ба ҳаёт ба андешаи Л. И. Лубышева аз худ кардани арзишҳои сафарбаркунандаи тарбияи ҷисмонӣ аз тарафи кӯдакон ва ҷавонон дорои аҳамияти махсус мебошад. Ин донишманд маҳорати ба таври оқилона тақсим кардани вақти худ, низоми ботинӣ, босаранҷомӣ зудии арзёбии вазъият ва қабули қарор, устуворӣ ва пофишорӣ дар расидан ба мақсадҳои гузоштташуда, маҳорати ба таври оромона пушти сар кардани нокомӣ ва ҳатто мағлубият ва билохира «раҳоӣ ёфтан» аз вазъияти мураккабро, ки дар машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзишӣ тарбия карда мешавад, ба қатори он арзишҳо дохил мекунад [22, с. 11 – 17]. С. С. Коровин арзишҳои сафарбаркунандаро аз ду ҷанба мавриди баррасӣ қарор медиҳад: дигар вазъияти рушди маҳоратҳои шахсӣ ва ҳаракатӣ, ки омодагӣ ба амалияи ҳаёти умумииҷтимоӣ ва мушаххасро (афзалан касбӣ) инъикос мекунад; ҳамчун маҳоратҳои муташаккили ҳаракатӣ ва шахсӣ, ки сатҳи аз меъёр зиёд будани омодагии муқовимат ба омилҳои номатлуби ҳаёт ва фаъолиятро нишон медиҳад [54, с. 22-23].

Ба андешаи С. С. Коровин арзишҳои педагогӣ тарзҳои нисбатан самаранокӣ намоиши тарбияи ҷисмонии ба шахсият нигаронидашударо дар асоси тадқиқоти илмӣ, маълумоти эмпирикӣ таҷрибаи амалӣ таҳия карда шударо инъикос мекунад. Ин донишманд тарбияи ҷисмонӣ, технологияи ва методикаи ташкил ва татбиқи таҳсилоти ҷисмонӣ ва омодагии варзишӣ; беҳдоштии одамон, ташкил ва роҳандозии фаъолияти рекреатсионӣ; табрааи (эҳёи) ҷисмонӣ ва фарҳангӣ ҷисмонӣ мутобиқшавии тарбияи ҷисмонӣ ва амсоли инҳоро ба арзишҳои педагогӣ нисбат медиҳад [21, с. 22].

Аммо С. С. Коровин ба арзишҳои моддӣ, маънавӣ ва бадеии тарбияи ҷисмонии ҷудо кардаи худ қаноат намекунад, дар бораи истиқрор ва ташаккули унсурҳои аксиологии тарбияи ҷисмонии шахсият фикррониӣ намуда, муҳаққиқ низоми арзишҳо иҷтимоиеро ҷудо мекунад, ки ба тарбияи ҷисмонӣ алоқаманд мебошанд. Инҳо арзишҳои зерин мебошанд: ҳаёт инсон, дарк, зебоӣ, меҳнат, ватан. С. С. Коровин ба таткиқотҳои муҳаққиқ А. В. Кирякова такя намуда, мазмуни асосӣ ва далели ҳар як арзишро ифода намуда, сипас

алоқаи мутақобилаи арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ бо маълумоти умумиҷтимоиро нишон медиҳад [21, с. 43].

Ҷадвали 1. Алоқаи мутақобилаи арзишҳои умумиҷтимоӣ бо арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ

Арзиш	Мазмун	Стимул (далел)	Алоқаи мутақобила
Ҳаёт	Ҳаёти, инсон, саломатӣ, кайҳон,	Экологияи накукорӣ	Ҳаёти инсон ва сифати он, саломатӣ
Инсон	Муҳаббат, некӣ, муошират, хушбахтӣ, фахр	Инсонгароӣ (инсондустӣ)	Муошират, воситаҳои нигаҳдории шаъну эътибор
Дарк	Итилоот, дониш, фарҳанг, ҳақиқат, худифодакунӣ	Ҳақиқат	Донишҳо дар бораи инсон, фарҳанг асоси вижаи ифода
Зебоӣ	Ҳунар, эҷодиёт, созандагӣ, такмили инсон, зебоӣ дар табиат, эстетикаи меҳнат ва маишат	Гармония (тафаҳум)	Зебои бадан, эҷодиёт, этикаи фаъолият
Меҳнат	Сифати мавҷудият, сарчашмаи дарк ва хурсандӣ, эҷодиёт, худтатбиққунӣ, тахассус	Маънавиёт стимул, эҷодиёт	Сифати меҳнат, худтатбиққунӣ, сифати касбии ҳаёти моддӣ
Ватан	Сулҳ, амният, озодӣ маънавиёти инсон, худшиносии миллӣ, адолати иҷтимоӣ	Озодӣ	Озодӣ, адолат

Робитаи мутақобилаи арзишҳои умумиҷтимоӣ бо арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ дар ҳамон шакле, ки С.С. Коровин пешниҳод намудааст, ба назари мо дар навъҳои мушаххаси арзишҳо ифода ёфтаанд. Ин ҳаёти инсон, саломатӣ, муошират, шаъну эътибор, дониш, фарҳанг, зебоии бадан, эҷодиёт, меҳнат, худтатбиққунӣ, басандагии моддӣ, озодӣ ва адолат мебошанд.

Таснифоти арзишҳои тарбияи ҷисмоние, ки С.А. Жмуров пешниҳод кардааст, хеле ҷолиб буда, маъсуд ба ҳайси критерияи (меъёри) «муносибат» - ро интихоб намудаст. Таҳлили адабиёти илмӣ ба ӯ имкон додааст, навъҳои мушаххаси муносибатҳоро, ки дар доираи онҳо арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ имконпазир аст, татбиқ карда шаванд, ҷудо намоянд. Онҳо: муносибат нисбат ба фарҳанг, муносибат нисбат ба инсон, ҳамчун ба шахси дигар, муносибат ба бадани хеш, муносибат ба рӯҳи хеш, муносибат ба ботини маънавии хеш. Дар доираи ҳар яке аз ин навъҳои муносибат С. А. Жмуров арзишҳои зерини тарбияи ҷисмониро чун бахше аз фарҳанг ҷудо мекунад:

- «фарҳанг», зиёӣ будан», «зебоӣ» (муносибат ба фарҳанг);
- «дониш» (муносибат нисбати донишҳо);
- «инсон», «инсонгароӣ» (муносибат нисбат ба инсон);
- «адолат», «меҳрубонӣ», «эмпатия» (муносибат нисбат ба инсон ҳамчун ба шахси дигар);
- «ҷисму бадан», саломатӣ», «тарзи ҳаёти солим», «такомул», «неру», «ҷусту чолокӣ» (муносибат ба бадани хеш);
- «озодӣ», «мустақилият», «худмуайянкунӣ», «худтатбиққунӣ» (муносибат ба рӯҳи хеш) [5, с. 25].

Таҳлили таснифоти арзишҳои баррасишуда имкон медиҳад, ба хулосае оем, ки муҳаққиқони ба масъалаи арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ муроҷиаткарда, ин падидаро ба таври гуногун мефаҳманд. Аммо дар пешниҳодҳои муҳаққиқон дар бораи арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ чизе ҳаст, яъне мутааллиқ ба ҳамаи арзишҳо. Ин арзиши умумӣ он аст, ки дар контекти арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ бо ин ё он роҳ онро саломатӣ ҳамчун арзиш меноманд.

М. Я. Виленский ва С. А. Жмуров саломатиро мустақиман ба арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ мутаалиқ медонанд. М. Я. Виленский, аввалин саломатиро аз гурӯҳи арзишҳои ҷисмонии тарбияи ҷисмонӣ муроҷиат карда, дар бораи он қайд мекунад, ки ин арзишҳо моҳият ва маънои мақсадҳои инфиродиро кушода, аз он ҷумла, саломатиро ҳифзу нигоҳдорӣ ва таҳким мебахшанд. С. А. Жмуров саломатиро дар доираи чунин навъи

муносибатҳо ба монанди муносибати инсон ба бадани хеш мавриди баррасӣ қарор медиҳанд.

С. С. Коровин ва Л. И. Лубышева мустақиман саломатиро дар байни арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ ном намебаранд, аммо ба таври ғайримустақим ба саломатӣ ҳамчун арзиш муносибат мекунанд.

Масалан, С. С. Коровин воситаҳои ахбори оммаро ба арзишҳои моддии тарбияи ҷисмонӣ ва арзишҳои иттилоотӣ нисбат медиҳанд. Ин арзишҳоро мавриди баррасӣ қарор дода муҳаққиқ менависад: «Дар қатори арзишҳои муҳимми иттилоотӣ дар бораи нақши тарбияи ҷисмонӣ дар ҳифз ва нигаҳдорӣ ва таҳкими саломатӣ қарор дорад» [21, с.17-18].

Ба ғайр аз ин, алоқаи мутақобилаи арзишҳои умумиҷтимоӣ ва арзишҳои тарбияи ҷисмониро кушода, муҳаққиқ саломатиро дар аспекти равобити мутақобилаи арзишҳои умумиҷтимоии арзиш «Ҳаёт» бо арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ меноманд.

Л. И. Лубышева дар матни арзишҳои интелектуалӣ маълумот дар бораи методҳо ва воситаҳои рушди иқтидори ҷисмонии инсон ҳамчун асоси ташкили саломатӣ ва тарзи ҳаёти солимро ба хотир меоварад.

Ҳамин тариқ, метавон дар бораи саломатӣ ҳамчун яке аз арзишҳои асосии тарбияи ҷисмонӣ сухан гуфт. Ва дар ин ҷо саволе пеш меояд: «Имрӯзҳо муҳаққиқон дар зери мафҳуми саломатӣ чиро мефаҳманд?»

Дар тӯли бештар аз ним қарн таърифи нисбатан паҳншудаи мафҳуми «саломатӣ», ки аз тарафи Созмони байналмилалии тандурустӣ дода шудааст (1968) ин буд: саломатӣ – ин ҳолати пурраи беҳбудии ҷисмонӣ, рӯҳӣ ва иҷтимоӣ мебошад, яъне на танҳо набудани касалиҳо, балки норасоиҳои ҷисмонӣ низ.

Дар доираи чунин фаҳмиши саломатӣ А. Я. Иванюшкин се сатҳи арзиши саломатиро ҷудо мекунад: биологӣ – саломатии аввалиндараҷа, ки худтанзимкунии комили бадан, гармонияи ҷараёнҳои физиологӣ ва дар натиҷа мутобиқшавии ҳадди аксар; иҷтимоӣ – саломатӣ ҳамчун мелоки фаъолнокии иҷтимоӣ, муносибати кории фард нисбат ба олам; шахсӣ ва равонӣ, саломатӣ на чун набудани маризӣ, балки инкори он ба маънои бартараф карданаш (саломатӣ на танҳо ҳолати бадан, балки стратегияи ҳаёти инсон) [20, с. 48-49].

Имрӯзҳо аз тарафи муҳаққиқон ҷанбаи нави фаҳмиши саломатии инсон пешниҳод карда мешавад – ин сохтани симои инсони солим: «…барои он ки ҳамаи донишҳо дар бораи инсон ва принсипҳои фаъоли ҳаёту фаъолияти ӯ битавонанд, ба таври сермаҳсул ба хотири ҳифз ва таҳкими саломатӣ мавриди истифода қарор бигиранд, сабти ин симои инсони солим ҳамчун як чизи комилу якпорча зарур аст» [59, с.156].

Дар доираи ҳаллу фасли масъалаи ташаккули омодагии омӯзгори оянда ҷиҳати шиносонидани хонандагон бо арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ мо мафҳуми «симои инсони солим» - ро ҳамчун асос қабул карда, онро бо мафҳуми «симои инсони ахлоқӣ» такмил карда кӯшиш ба харҷ хоҳем дод, ин симоро бо мазмуни арзишҳои мушаххас пурра кунем. Ҳаллу фасли ин масъала асоси муайянеро барои интихоби арзишҳо талаб мекунад. Ба ҳайси чунин асос мо арзишҳои некӣ ва нафъро мегирем, ки мафҳуми марказии онҳо накӯӣ ҳамчун мелок ва меъёри инсонгарӣ мебошад. Такя ба чунин асос ба мо имкон дод, арзишҳои тарбияи ҷисмониро муайян кунем, ки ба онҳо на танҳо омӯзгори тарбияи ҷисмонӣ, балки омӯзгори фаннӣ ва роҳбари синф низ хонандагонро мешиносонад.

Арзишҳои тарбияи ҷисмониро аз нуқтаи назари «этикаи некӣ» ва «этикаи нафъ» дида мебароем, барои ин ба илми этика мурочиат мекунем.

Масъалаи некӣ ҳанӯз дар замони худ аз тарафи Аристотел гузошта шуда буд, ки ӯ он чизеро, ки барои инсон арзишманд буд ва ба ҳадаф ва мароми инсон ҷавоб медод, некии олӣ мешуморид. Агар барои ҳамаи корҳое, ки анҷом дода мешавад мақсаде вуҷуд дошта бошад, мегуфт Аристотел, пас вай некӣ маҳсуб мешавад, дар рафтор амалӣ карда мешавад, агар чунин мақсадҳо якчандто бошад, пас некиҳо ҳам чандто мешаванд. «Агар як мақсади мукаммал мавҷуд бошад, вай некӣ маҳсуб меёбад, агар мақсадҳо чандто бошанд, пас некӣ низ чандто мешаванд. Ҳадаферо, ки худи онро думболагирӣ мекунанд, мо онро мукаммал меҳисобем, дар қиёс бо ҳадафе, ки онро ҳамчун восита пайгирӣ мекунанд. Дар айни ҳол мақсадеро, ки ҳамчун восита интихоб намекунанд, нисбатан мукаммал маҳсуб меёбад, дар қиёс бо мақсаде, ки онро ҳамчун восита интихоб мекунанд» [7, с. 62].

Ғояҳои Аристотел дар бораи накуӣ дар корҳои Н. Гартман, А. А. Гусейнова, Ю.А.Шрейдер идома пайдо карданд.

Некӣ ҳамон тавре ки Ю. А. Шрейдер қайд мекунад, метавонад табиӣ ва бидуни шарт бошад. Ба некиҳои табиӣ ҳамаи некиҳое, ки ба таъмини ҳаёт алоқаманд мебошанд нисбат

доранд. Ба некиҳои бидуни шарт чунин некиҳо тааллуқ доранд, ки ба ҳолати рӯҳӣ алоқаманд мебшанд, ки инсон зимни шунидани онҳо худро хуб эҳсос мекунад- номи нек, таваҷҷӯҳи атрофиён, муваффақият дар зиндагӣ [8, с.36]. Дар доираи фаҳмишҳои Ю.А. Шрейдер перомуни некӣ, саломатӣ некии табиӣ ва бидуни қайду шарт мебошад, чунки вай мустақиман ба таъмини зиндагии инсон алоқаманд мебошад (харобии саломатӣ метавонад боиси қатъи ҳаёт гардад); сониян, саломатӣ бе чуну чаро ба расидан ба ҳолати мурафаҳи рӯҳии инсон мусоидат мекунад. Вақте инсон саломатии хуб надорад, вай наметавонад ба таври пурра таваҷҷуҳи атрофиён, муваффақият дар зиндагӣ, ҳолати мурафаҳи рӯҳиро эҳсос кунад.

Вақте инсон дар тӯли рӯз ба ин ё он кор машғул мешавад, вай яке аз некиҳои барои хуб афзалиятнокрро дар лаҳзаи мушаххаси фаъолият интихоб мекунад. Ҳангоми интихоби некии барои ӯ марғуб, ӯ хеле перомуни он фикр карда сипас онро интихоб мекунад. Интихоби некӣ аз тарафи инсон ба арзёбии он ки дар ин лаҳза барои ӯ чӣ аҳамият дорад алоқаманд мебошад. Ҳамон тавре ки Ю. А. Шрайдер қайд мекунад чунин арзёбӣ ба тасаввурот дар бораи некӣ, дар бораи он ки чӣро хубӣ [8, с.35] ва чиро бадӣ меҳисобанд асос ёфтааст.

Масалан, Ю. А. Шрайдер некии бешарт ва бошарт, некии мутлақ ва олиро ҷудо карда, фарқияти байни некии ахлоқӣ ва ҳаракатҳое, ки дорои арзиши ахлоқӣ буда ва даст кашидан аз он имконпазирро ҷудо мекунад.

Барои тадқиқоти мо асосноккунии Ю. А. Шрайдер принсипи этикии табдилёбии некии табиӣ ҷолиби диққат мебошад. Некии бе чуну чаро (имконоти худтатбиқкунӣ, дастрасӣ ба сатҳи некуаҳволӣ, ҳолати боҳузури рӯҳи - номи нек, зебоӣ дар ҳаёт, муваффақияти ҳаётӣ, муваффақият, хушбахтӣ) метавонад табиӣ бошад. Ба некиҳои табиӣ ҳамаи некиҳое марбут мебошанд, ки ба таъмини зиндагӣ алоқамандананд. Некии табиӣ ба арзиши ахлоқӣ вақте табдил меёбад, ки инсон зимни интихоб дарк кунад, ки интихоб барои дигарон некии бешарт мебошад. Ю. А. Шрайдер менависад: «Интихоби оне, ки барои дигарон бидуни шарт нек аст, ҳамон интихоби арзиши ахлоқӣ мебошад, ки дар нисбати худ аз дастоварди фақат некии бидуни шарт иборат буда, арзиши ахлоқӣ касб мекунад, вақте онҳо ба сӯйи дигарон равона карда шудааст» [9, с.39]. Принсипи этикии табдили некии табиӣ аз ин иборат мебошад: он чизе ки нисбат ба худ некии табиӣ мебошад ва ба дигарон фиристода шудааст, ба арзиши ахлоқӣ табдил меёбад. Саволе ба миён меояд: «Чӣ тавр саломатии инсон, ки некии табиӣ мебошад, метавонад ба арзиши ахлоқӣ табдил биёбад?» Ҷавоб медиҳем: саломатии инсон барои худи ӯ ва инчунин одамоне, ки ӯро иҳота кардаанд некӣ мебошад. Шахсони наздик нисбат ба саломати хеши худ ғам намехӯранд, ҳамкорон бошанд, хоҳони онанд, ки ҳамкори онҳо сиҳату солим бошад ва ба ҷойи кор ҳозир шавад ва амсоли инҳо. Ҳамин тариқ, саломатӣ ба арзиши ахлоқӣ табдил меёбад. «Имрӯзҳо ҳамаи одамон бояд дарк кунанд, ки ҳифз ва таҳкими саломатии худашон кори умумӣ, яъне кори давлат буда, ҳамзамон вазифаи масъулиҳар як шахс мебошад. Зиндагии инсон, саломатии ҷисмонӣ ва ахлоқии ӯ – ин сармояи иҷтимоӣ мебошад. Сарнавишти Ватан ва сарнаишти одамони гуногун, аз он ҷумла хушбахтии шахсӣ инсон ба он вобастагӣ дорад. Агар инсон сиҳату саломат бошад, пас вай метавонад, кор кунад, эҷод кунад, биофарад ва саҳми худро дар пешравӣ ва рушди давлату миллат бигузорад. Аз ҳифзи саломатии ҳар як нафар саломатии ҷомеа ва муваффақияту саодати Ватан вобастагӣ дорад» [10, с.143].

Албатта, нисбат ба саломатӣ ҳолатҳои гуногун пеш омаданаш мумкин аст, ки боиси талафёбии саломатӣ гардад, аммо дар аксари мавридҳо инсон қодир аст, тамоми мушкилотро паси карда саломатии худро барқарор кунад. Яъне он қадар зӯр ва тавоноӣ дорад, ки аксари мушкилотҳоро баратараф карда аз обу оташ гузашта солим бимонад. Тарзи ҳаёти солим, нигоҳдории саломатӣ, фирор кардан аз вазъиятҳое, ки боиси харобии саломатӣ мешавад, ҳамаи инҳо имкон медиҳанд, саломатиро ҳифз карда, тақвият бахшидан мумкин аст, ҳам барои саодати худ ва ҳам саодати диагарон.

Аз нуқтаи назари педагогӣ ин чиз маънои онро дорад, ки тасаввуроти донишҷӯён-омӯзгорони оянда дар бораи чи тавр некиҳои табиӣ ба арзиши ахлоқи табдил меёбанд ташаккул ёфта, мо омодагӣ ҷиҳати шиносонидани мактаббачагон ба арзиши саломатӣ, аз он ҷумла нисбат ба арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ, дар маҷмӯъро ташаккул медиҳем.

Дар айни ҳол фаъолияти инсон метавонад тафсир карда шавад ва аз нуқтаи назари нафъи ба даст оварда шуда, ки арзиши мусбатро пешниҳод мекунад, дар асоси он манфиатҳои шахси дигар ҷойгир аст.

Аз нуқтаи назари илми этика фоидаовар он чизе ҳаст, ки ҷавобгӯйи манфиатҳои касе бошад, барои ба даст овардани мақсадҳои наздик ба мақсадҳои гузошташуда кумак бирасонад. Арзиши нафъ метавонад, самти ахлоқӣ дошта бошад, дар сурате, ки қайд мекунад, Р. Г. Апресян уҳдадориҳое, ки аз арзиш бармехезанд, ҳам ба расидани худи арзиш тааллуқ доранд ва ҳам ба воситаҳои ба даст овардани он [19, с.254]. Аз ин нуқтаи назар нафъ ба арзиши ахлоқӣ табдил мёёбад, дар сурате, ки инсон на танҳо фоида ба даст меоварад, балки ба он мусоидат мекунад, дигарон низ фоида ва нафъ ба даст биоваранд. Масалан, инсоне, ки тарзи ҳаёти солим дорад ва дар бораи саломатии худ ғам мехӯрад, метавонад аз ин фақат барои худ фоидаву нафъ ба даст биоварад, ё ин ки метавонад чунин кунад, ки тарзи ҳаёти зиндагии ӯ ба дигар одамон нафъ биоварад. Агар инсон дар бораи саломатии худ фақат ба хотири он ғамхорӣ кунад, ки аз зиндагӣ бештар ҳузуру ҳаловат бибарад, ки онҳоро фақат одами солим бурда метавонад, ин як чиз аст, аммо агар инсон саломатии худро ҳамчун имконоти ба бор овардани хайру сахо ба дигарон (одами солим метавонад бештар ба дигарон кумак бирасонад ва амсоли инҳо) мавриди баррасӣ қарор бидиҳад, пас он вақт мо метавонем дар бораи нафъ ҳамчун арзиши ахлоқӣ сухан бигӯем. Пуррагии фоидаю нафъ ҳамчун арзиши ахлоқӣ дар равона карда шудани он ба дигарон зоҳир мегардад, на танҳо ба худи инсон, ки вобастагии инсонро аз инсонҳои дигар асоснок мекунад.

Ҳамин тариқ, метавон дар бораи он сухан гуфт, ки некӣ ва нафъ бевосита ба тарзи ҳаёти инсон, симои инсони ахлоқӣ ва маънавӣ муносибат дорад, ки дар болотар сухан дар бораи он рафт. Ба он чизҳое, ки мазмун ва муҳтавои некӣ ва нафъро ташкил медиҳанд, такя намуда, мо арзишҳои мушаххаси тарбияи ҷисмониро, ки лозим аст барои хонандагон бишиносонем, ҷудо мекунем.

Унсурҳое, ки мазмун ва муҳтавои некӣ ва нафъро ташкил медиҳанд аз тарафи муҳаққиқ О. К. Позднякова ҷудо карда шудаанд [11, с.108-1089]. Некию накуӣ шуур, таҳсилот, зебоӣ, хайр, такомулро ташкил медиҳанд; нафъ бошад, – баланд бардоштани мақоми иҷтимоӣ ва касбӣ, востиаҳои расидан ба мақом (мақсадҳои фаъолияит ва амсоли инҳо), муваффақият, самаранокӣ дар корҳо, қонеъ гардонидани манфиатҳои худ ва амсоли инҳоро.

Ба пешниҳоди О. К. Позднякова дар бораи унсурҳои ташкилдиҳандаи мазмун ва мутавои накуӣ ва нафъ ва арзишҳои тарбияи ҷисмоние, ки дар боло сухан дар бораи онҳо рафт такя намуда, мазмун ва муҳтавои накуӣ ва нафъро дар матни арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ муайян мекунем. Мо чунин фикр мекунем, ки унсурҳои ташкилдиҳандаи накӯи дар ин матн инҳо мебошанд: ҳаёти инсон, саломатӣ, дониш, фарҳанг, такомули ахлоқӣ, озодӣ, адолат, бадани инсон, такомули ҷисмонӣ; унсурҳои ташкилдиҳандаи нафъ бошад, инҳо мебошанд: фаъолнокии ҳаракати инсон, тарзи ҳаёти солим, устуворӣ ва пошифорӣ бобати расидан ба мақсад, обрӯйи машғулиятҳои тарбияи ҷисмони ва варзиш, худмуайянкунӣ, худташкилдиҳӣ, худтатбиққунӣ; эҷодкорӣ ва меҳнатдӯстӣ ва амсоли инҳо.

Мавриди қайд аст, ки тарзи ҳаёт аз тарафи инсон бунёд гузошта мешавад. Дар ин маъно вай сунъӣ аст, чунки сохтани он ба андешаву фикри инсон ва тарҳи ҷолиб вобаста аст. Инсон он тарзи ҳаётеро, ки фикр мекунад, барои ӯ манфиатовар аст, онро интихоб мекунад. Ва агар аз нуқтаи назари дигарон ва ҷомеа он инсон тарзи ҳаёти нодуруст пеш буда истодааст ва он тарзи ҳаёт ба қавли мардум барои ӯ зараровар аст, аммо аз нуқтаи назари субъективии ӯ ин тарзи ҳаёти пеш гирифтааш барои ӯ фоидавор мебошад, чунки хеле ба нудрат мешавад, ки инсон бошуурона ба саломатии худ зарар бирасонад. Ҳамаи инҳо ба таври комил ба тарзи ҳаёти солим тааллуқ доранд: «Тарзи ҳаёти солим, менависад, П.Д. Тищенко – натиҷаи ҳолатҳои матлуб намебошад, балки он функсияи интихоби шахсии инсон, муносибати фаъол ва масъулиятноки ӯ нисбат ба ҳаёти худ нисбат ба ҳаёт ҳамчун падида, ки аз рӯйи табиати худ иҷтимоӣ аст, мебошад» [12, с. 56]. Аз нуқтаи назари В.А. Околелова: «Тарзи ҳаёти солим ин тарзи ташкили ҳамаи ҷонибҳои ҳаёту фаъолияти нигаронида шуда ба таҳкими саломатии шахсӣ мебошад, ки имкон медиҳад иқтидори эҷодии худро татбиқ намояд. Тарзи ҳаёти солим, бахше аз тамоми ҳаёти инсонро такшил медиҳад. Бахшҳое аз қисмати таркибии он ба монанди тарзи ҳаёт, сатҳи зиндагӣ, сифати ҳаёт ба саломатӣ ва тарзи ҳаёти инсон ва инчунин ба тарзи ҳаёти солим таъсир мерасонанд» [13, с.25].

Арзиши «дониш» ташкилкунандаи мазмуни накӯӣ мебошад, чунки бавежа дониш ба инсон имкон медиҳад, ки хубу бад (хайрру шарро) фарқ кунад. Имкони фарқ кардани хубу бад (хайрру шар) ин натанҳо барои инсон, балки барои дигарон низ накуӣ аст, чунки

инсоне, ки медонад, ки хубию бадӣ чист, метавонад хубӣ (хайр)-ро интихоб кунад. Аммо ба хотири он ки интихоби инсон чунин бошад, лозим аст, ки ӯ кӯшиш кунад, аз назари ахлоқӣ такмил биёбад, ки дар навбати худ ин низ накуӣ мебошад, чунки инсоне, ки аз назари ахлоқӣ ва маънавӣ такмил ёфтааст, аъмоли бад содир намекунад. Такмили ҷисмонӣ ва бадани инсон низ ба ташкилдиҳандаи накуӣ нисбат дорад, чунки мустақиман ба саломатӣ ҳамчун накӯӣ алоқаманд мебошад.

Худмуайянкунӣ, худташкилкунӣ, худтатбиқкунӣ, аз тарафи мо ҳамчун ташкилдиҳандаи мазмуни нафъ мавриди баррасӣ қарор мегирад, чунки барои инсон аз назари рушд ва истиқрору ташаккули шахсияти ӯ, ҳам ҷисмонӣ ва ҳам ахлоқӣ маҳсуб меёбад.

Агар дар мавриди эҷодиёт суҳбат кунем, онро низ ба ташкилкунандаи мазмуну муҳтавои нафъ нисбат медиҳанд, дар ин маврид мо ба ақидаҳои М.Ю. Хрусталева такя мекунем, дар бораи он ки сарфи назар аз он ки дар ҷаҳон воситаҳое мавҷуд намебошанд, ки худ ба худ барои инсон саломатии мутлақ ва комил биоваранд: ҷисмонӣ, равонӣ, фикрӣ, ва ахлоқӣ, воситаи универсалие мавҷуд мебошад, ки шахсро аз назари ҷисмонӣ, интеллектуалӣ ва ахлоқӣ саломат нигоҳ медорад, – ин дарки эҷодии олам (ҷаҳонбинии илмӣ ва аксуламали фикрӣ бобати тағйирёбии радикалӣ ба ҳаёт ва фаъолияти одамон мебошад) [14, с143, 144].

Бо ҳамин роҳ ба чӣ мутааллиқ доштани арзишҳои боқимонда шарҳ дода мешаванд, ба ташкилдиҳандаи мазмуну муҳтавои накӯӣ ва ё ташкилдиҳандаи мазмуну муҳтавои нафъ.

Мо чунин меҳисобем, ки рӯйхати арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ, ки зарур аст хонандагонро бо онҳо бишиносонем, ва мутаносибан омодагӣ ҷиҳати шиносонидан, ки мо дар донишҷӯён – омӯзгорони оянда ташаккул дода истодаем, пурра нахоҳад буд, агар мо асосноккунии арзишҳои ҳаётии В.Ф.Сопов ва Л. В. Карпушинаро ба қайд нагирем. Муҳаққиқон чунин арзишҳои ҳаётиеро ҷудо кардаанд: ба монанди рушду инкишофи шахсии худ, қаноатмандии маънавӣ, навоварӣ, иртибототии фаъоли иҷтимоӣ, шаъну эътибори худ, вазъи хуби молиявӣ, дастовард, ҳифзи фардияти хеш ва нишон додаанд, ки чи тавр ҳар яке аз ин арзишҳо дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти инсон татбиқ карда мешаванд: дар соҳаи ҳаёти касбӣ, дар соҳаи таҳсилот, дар соҳаи ҳаёти оилавӣ, дар соҳаи фаъолнокии иҷтимоӣ, дар осҳаи фаъолнокии ҷисмонӣ.

Дар доираи тадқиқоти мо татбиқи ин арзишҳо дар соҳаи фаъолнокии ҷисмонии инсон ҷолиб мебошад. Донишмандон ҳар яке аз арзишҳоро ба таври зерин тавсиф намудаанд: «1.Рушди хеш – дарки хусусиятҳои инфиродии хеш, рушду инкишофи доимии қобилиятҳои худ ва дигар хислатҳои шахсӣ. 2. Қаноатмандии маънавӣ - роҳбаладии принсипҳои ахлоқӣ-маънавии бартарии талаботҳои маънавӣ бар моддӣ. 3. Креативӣ (ғайримаъмулӣ) – татбиқи имкониятҳои эҷодии худ, кӯшиши тағйир додани муҳити воқеӣ. 4. Ҳамкории фаъоли иртиботӣ– истиқрори муносибатҳои некхоҳона дар соҳаҳои гуногуни ҳамкориҳои иҷтимоӣ, васеъ кардани алоқаҳои байниякдигарӣ, татбиқи нақши иҷтимоии худ. 5 Шаъну эътибори худ – ба даст овардани эътирофи худ дар ҷомеа тавассути пайравӣ кардан ба талаботҳои муайяни иҷтимоӣ. 6.Вазъияти хуби молиявӣ – мурочиат ба омилҳо некуаҳволии модӣ ҳамчун маънии асосии мавҷудият. 7. Дастовард – гузоштан ва ҳаллу фасли вазифаҳои муайяни ҳаётӣ ҳамчун далелҳои асосии ҳаётӣ. 8.Ҳифзи фардияти хеш – бартарӣ доштани андешаву назарот ва боварии худ бар болои ақидаҳои иҷтимоӣ, ҳифзи нотакрорӣ ва мустақилияти хеш» [15, с.4-5].

Ин арзишҳо аз бисёр ҷиҳат ба арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ, ки мо дар боло онҳоро ҷудо карда будем, вобастагӣ доранд. Масалан, рушди хеш – худтатбиқкунӣ, креативӣ (навгонӣ) – эҷодиёт, дастовард – якравӣ ва пофишорӣ бобати расидан ба ҳадаф ва амсоли инҳо.

Хулоса, арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ, ки зарур аст хонандагонро ба онҳо бишиносонем – ин арзишҳое мебошанд, ки мазмун ва муҳтавои накӯӣ ва нафъ, инчунин арзишҳои ҳаётиро ташкил медиҳанд. Интихоби чунин арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ асосу поя барои асосноккунии мазмуни ҷараёни ташаккули омодагии донишҷӯ-омӯзгори оянда ҷиҳати шиносонидани хонандагон ба арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ барои муайян кардани самти фаъолияти омӯзгори муассисаи таҳсилоти олии касбӣ доир ба рушди чунин омодагӣ дар донишҷӯён мегардад. Ин низоми арзишҳо мазмуни (аммо на марзҳои онро) корҳои озмоиширо доир ба ташакули омодагии донишҷӯ – омӯзгори оянда ҷиҳати шиносонидани хонандагон ба арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ хаткашӣ мекунад.

АДАБИЁТ:

1. Бездухов В.П. Образование и культура / Ю.Н. Кулюткин, В.П. Бездухов // Ценностные ориентиры и когнитивные структуры в деятельности учителя. – Самара: СамГПУ, 2002. – С. 67-173.
2. Бездухов В.П. Система подготовки студентов к нравственному воспитанию школьников / В.П. Бездухов. – Куйбышев: КГПИ, 1990. – 84 с.
3. Бездухов В.П. Теоретические проблемы становления гуманистического стиля педагогической деятельности будущего учителя / / В.П. Бездухов. – Самара: СГПИ, 1992. – 104 с.
4. Бездухов В.П., Бездухов А.В. Ценностный подход к формированию гуманистической направленности студента – будущего учителя / В.П., Бездухов А.В. Бездухов. – Самара: СГПУ, 2000. – 185 с.
5. Безруких М.М. Здоровьесберегающая школа / М.М. Безруких – М.: МПСИ, 2004. – 240с.
6. Белякова Е.Г. Смыслообразование в педагогическом взаимодействии / Е.Г. Белякова. – Тюмень: ТГУ, 2008. – 208 с.
7. Бердяев Н.А. О назначении человека / Н.А. Бердяев – М.: Республика, 1993. – 383 с.
8. Бережнова Е.В. Педагогическое исследование: социально- гуманитарный аспект / Бережнова Е.В. // Педагогика. – 2005. - №6. - С. 23-30.
9. Бережнова Е.В. Прикладное исследование в педагогике: монография / Е.В.Бережнова. – М.; Волгоград: Перемена, 2003. – 164 с.
10. Берулава М.Н. Гуманистическое образование в условиях информационной цивилизации / М.Н. Берулава // Педагогика. – 2008. - №7. – С. 3-7.
11. Блауберг И.В. Проблема целостности и системный подход / И.В. Блауберг. – М.: Эдиториал УРСС, 1997. – 448 с.
12. Блауберг И.В. Философский принцип системности и системный подход / И.В.Блауберг, В.Н. Садовский, Э.Г. Юдин // Вопросы философии. - 1978. - №8. – С. 3952.
13. Блюмкин В.А. Мир моральных ценностей / В.А. Блюмкин. – М.: Знание, 1981. – 64 с.
14. Бобнева М.И., Дорофеев Е.Д. Изменение ценностных систем личности в период преобразования общества / М.И. Бобнева, Е.Д. Дорофеев // Ценностное сознание личности в период преобразования общества. – М.: Институт психологии РАН, 1997. – С. 32-46.
15. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
16. Виленский М.Я. Физическая культура в гуманитарном образовательном пространстве вуза7 / М.Я.Виленский // Физическая-культура. – 1996. - №1-С. – 27-32.
17. Гильдебранд Д. Этика / Гильдебранд Д. – СПб.: Алетейя, 2001. - 569 с.
18. Глухов А.А. Прийти в сознание / А.А. Глухов // Что значит знать?: сборник научных статей. -М.: Центр гуманитарных исследований, 1999. – С. 38-45.
19. Гусейнов А.А., Апресян Р.Г. Этика: учебник / А.А.Гусейнов, Р.Г. Апресян. – М;: Гардарики, 1998. – 472 с.
20. Иванюшкин А.Я. «Здоровье» и «болезнь» в системе ценностных ори- ентаций человека / А.Я. Иванюшкин // Вестник АМН СССР. – 1982. - Т. 45. - №4. – С. 49
21. Коровин С.С. Теория и методика формирования физической культуры личности: учебно-методическое пособие / С.С. Коровин – Оренбург: ОГПУ, 2005. – 72 с.
22. Лубышева Л.И. Концепция физкультурного воспитания: -методология развития и, технология реализации / Л.И. Лубышева // Физическая культура. – 1996. - №2. – С. 11-17

ШОИМАРДОНОВ Х.Н

АРЗИШҲОИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНӢ ВА ТАСНИФИ ОНҲО ДАР ИЛМИ ПЕДАГОГИКА

Мақола ба таҳқиқи як соҳаи муҳимми илми педагогика – арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ ва таснифи онҳо бахшида шудааст. Тавре маълум аст, тарбияи ҷисмонӣ - қисми таркибии фарҳанг ва соҳаи фаъолияти иҷтимоӣ буда, ҳадаф ва мақсади он ба таҳкими саломатӣ, инкишофи қобилияти ҷисмонии инсон, инчунин тарғиби тарзи ҳаёти солим равона гардидааст. Ҳамин аст, ки муаллиф зимни таҳқиқ барои тақвияти андешоти худ ва кушодани масъала аз корҳои анҷомдодаи донишмандони соҳа бамаврид истифода намудааст. Бо мақсади равшан намудани моҳияти мавзӯъ арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ дар робита ба таҳқиқоти М. Я. Виленский дар шакли: арзишҳо – мақсадҳо, арзишҳо – донишҳо, арзишҳо – воситаҳо, арзишҳо – муносибатҳо, арзишҳо – сифатҳо тасниф карда шудааст. Ва чунин натиҷа гирифта шудааст, ки ҳар яке аз ин гурӯҳи арзишҳо метавонад бо арзишҳои мушаххас такмил карда шавад. Барои он ки чунин пуркунӣ амалӣ карда шавад, арзишҳои тарбияи ҷисмониро бо фарогирии таткиқоти мавҷуда баррасӣ кардааст. Муаллиф аз баррасӣ ва таснифоти арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ ба чунин натиҷа расидааст, ки муҳаққиқоне, ки ба масъалаи арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ муроҷиат кардаанд, ин падидаро ба таври

гуногун мефаҳманд. Аммо дар пешниҳодҳои муҳаққиқон дар бораи арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ ҳадафи муайян гузошта шудааст, яъне мутааллиқ ба ҳамаи арзишҳо. Омӯзиши арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ ва таснифи онҳо аҳамиятнок буда, мақолаи мазкур ба доираи васеи хонандагон, махсусан мутахассисони соҳаи тарбияи ҷисмонӣ пешниҳод мегардад.

Калидвожаҳо: арзишҳо, тарбияи ҷисмонӣ, тасниф, педагогика, таҳлил, мақсад, дониш, ҳаёт, шахсият, умумиичтимоӣ, худтатбиққунӣ, физиологӣ, некӣ, этика.

ШОИМАРДОНОВ Х.Н.
ЗНАЧЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Статья посвящена одной важной области педагогической науки - значение физического воспитания и их классификации в педагогической науке. Как известно, физическое воспитание является неотъемлемой частью культуры и сферы социальной активности, а ее цель - содействовать здоровому образу жизни.Именно поэтому автор использовал работы ученых в области исследования для укрепления своих взглядов и раскрытия вопроса. В целях прояснения сущности данной темы- значения физического воспитания с точки зрения исследований М. Я. Виленского классифицируются в виде: ценности - цели, ценности - знания, ценности - орудия, ценности - отношения, ценности - качества. И делается вывод, что каждую из этих групп значений можно дополнить конкретными значениями. Для того чтобы сделать такое пополнение, ценности физического воспитания были рассмотрены в свете существующих исследований. Из обзора и классификации ценностей физического воспитания автор пришел к выводу, что исследователи, обратившиеся к вопросу о ценностях физического воспитания, по-разному понимают это явление. Однако предложения исследователей о ценностях физического воспитания имеют конкретную цель, то есть принадлежат всем ценностям. Изучение ценностей физического воспитания и их классификация имеет важное значение, и данная статья предназначена для широкого круга читателей, особенно специалистов в области физического воспитания.

Ключевые слова: ценности, физическое воспитание, классификация, педагогика, анализ, цель, познание, жизнь, личность, социальная, самореализация, физиологическая, добродетель, этика.

SHOIMARDONOV KH.
THE VALUES OF PHYSICAL EDUCATION AND THEIR CLASSIFICATION IN PEDAGOGICAL SCIENCE

The article is devoted to the study of one of the most important areas of pedagogical science - the values of physical education and their classification. As it is known, physical training is an integral part of culture and the sphere of social activity, and its purpose and goal is aimed at strengthening health, developing physical abilities, as well as promoting a healthy lifestyle. That is why the author used the work of scientists in the field of research to strengthen their views and open the issue. In order to clarify the essence of the topic, the values of physical education in relation to the research of M. Я. Vilensky is classified in the form of: values - goals, values - knowledge, values - tools, values - relationships, values - qualities. And it is concluded that each of these groups of values can be enhanced with specific values. In order to make such a replenishment, the values of physical education have been examined in the light of existing research. From the review and classification of the values of physical education, the author has come to the conclusion that researchers who have addressed the issue of values of physical education, understand this phenomenon differently. However, the researchers' proposals on the values of physical education have a specific goal, that is, they belong to all values. The study of the values of physical education and their classification is important, and this article is intended for a wide range of readers, especially specialists in the field of physical education.

Keywords: values, physical education, classification, pedagogy, analysis, purpose, knowledge, life, personality, social, self-realization, physiological, goodness, ethics.

Маълумот дар бораи муаллиф: Шоймардонов Хайрулло – ассистенти кафедраи тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии дифои ҳарбии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ. Суроға: 735340, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Кӯлоб, кӯч. С. Сафаров 16.Тел: (+992) 988646266.
Сведения об авторе: Шоймардонов Хайрулло - ассистент кафедры физической культуры и военной подготовки Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. Адрес: 735340, Республика Таджикистан, г. Куляб, ул. С. Сафарова 16.Тел.: (+992) 988646266.
Information about the author: Shoimardonov Khairullo - Assistant of the Department of Physical Culture and Military Training of Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki. Address: 735340, Republic of Tajikistan, Kulyab city, st. C. Safarov 16. Тел.: (+992) 988646266.

АБДУРАШИТОВ Н.Ф.

МОДЕЛЬ ВОССТАНОВЛЕНИЯ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ КАК МЕХАНИЗМ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ К ПРОДУКТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ВКЛЮЧЕННОСТИ ПОДРОСТКОВ-ПРАВОНАРУШИТЕЛЕЙ

Определение подходов к организации работы психосоциального и педагогического характера по формированию готовности у подростков-правонарушителей к продуктивной социальной включенности через восстановление их детско-родительских отношений связано с решением соответствующих теоретических задач.

Во-первых, поскольку подростковый возраст связан с сепарационным процессом, в предлагаемой модели учтены закономерности сепарации подростков-правонарушителей от родителей в процессе восстановления разрушенных детско-родительских отношений и основывается на необходимости осмысления психологической сущности процесса восстановления отношений между подростками и их родителями, определение содержания и структуры этих отношений.

Во-вторых, рассмотрение целей и задач социальной включенности невозможно без анализа всей системы социализации подростков. Это связано с тем, что в русле идей продуктивной социальной включенности процесс восстановления детско-родительских отношений между подростками-правонарушителями и их родителями способствует развитию их личности.

В-третьих, построение модели психолого-педагогических условий формирования готовности к продуктивной социальной включенности базируется на интеграции различных научных подходов к феномену социальной адаптированности, социальной активности и социальной компетентности подростков. Это, в свою очередь, предполагает учет достижений психолого-педагогической практики.

Процесс восстановления отношений подростков с родителями предполагает компенсацию потерь психологических, детско-родительских связей, достижения ими соответствующего уровня эмоционального состояния. Данный процесс можно рассматривать как объединение, того, что прежде распалось, – союз между детьми и их родителями у подростков после совершения ими правонарушения.

Таким образом, психологические *воссоединение подростков-правонарушителей* с их родителями является процессом их возвращения в общество через восстановление навыков вхождения в социальную среду, предполагающей социальное познание и общение, овладение навыками практической деятельности, включающей преобразование самого человека. Это представляет собой сложную систему обучающих и реабилитационных мероприятий по восстановлению утраченных детско-родительских отношений или ослабленных в результате воспитательно-исправительной работы в учреждении закрытого типа [1].

Процесс восстановления (лат. reparation – репарация) означает: а) сглаживание чувства вины посредством совершения хороших дел, поскольку это компенсирует воображаемый вред, который якобы, был нанесён воздействуемому объекту; б) процесс воссоздания внутреннего мира объекта, который в представлении субъектов отношения был разрушен [7].

Настоящая репарация аналогична здоровому процессу скорби и основана на чувстве реальности, который представляет собой адаптацию к реальности и активирует личностной рост. «Репарационный процесс – «превращение» текущей «плохой» ситуации в «хорошую» с повышением реалистичности и понижением импульсивности поведения» [8, с. 49]. Таким образом, восстановление воздействия становится важной задачей процесса воспитания подростков-правонарушителей и носит подготовительный характер, что представляет суть поддерживающих мероприятий. Однако, воссоединительные возможности этих подростков весьма ограничены, а работа психолога может содействовать полноценному восстановлению отношений между детьми и их родителями.

Изучением психологической сепарации раннего периода онтогенеза занимались ряд исследователей (З. Фрейд, М. Малер, П. Блос и др.). Понятие «сепарация» было предложено в теории сепарации-индивидуации М. Малер. В ее работах *сепарация* используется для обозначения «интерпсихического достижения чувства отдаленности ребенка от матери и посредством этого от всего мира как такого», что может произойти и в подростковом возрасте. Именно на данном этапе развития «поверхностные поведенческие

феномены процесса сепарации-индивидуации могут проявляться в бесчисленных тонких вариациях, сопровождающих прогрессирующее внутрипсихическое развитие» [9, с. 104].

R. Josselsson, опираясь на выделенные М. Малер стадии психологической сепарации в младенчестве и раннем детстве, описала подфазы сепарации в подростковом возрасте [17, с. 197]: 1) подфаза *дифференциации,* где начинается психологическая сепарация в подростковом возрасте, способствующая большему взаимодействию подростков со сверстниками; 2) субфаза *практика*, когда подростки начинают вести себя все более автономно, часто вступая в конфликты с родителями по причине нежелания следовать их указаниям и требованиям; 3) подфаза *воссоединения,* которая характеризуется увеличением автономии, ответственности подростков за свое поведение; 4) субфаза *консолидация* – соответствующая позднему подростковому возрасту, отличается тем, что они меньше ориентируются, опираются на ровесников, в то время как близость в отношениях с родителями вновь становится более значимой. Таким образом, в работах R. Josselsson процесс сепарации в подростковом возрасте понимается как расширение их автономии и развитие индивидуальности при сохранении доверительных, уважительных отношений с родителями.

В работах П. Блоса [4] было предложено более широкое понимание процесса сепарации, которое включает в себя пять стадий психологической сепарации от родительской семьи: 1) предподростковый возраст; 2) ранний этап подросткового возраста; 3) собственно подростковый возраст; 4) поздний этап подросткового возраста; 5) юношеский возраст и период вхождения во взрослость. На протяжении этих подростковых стадий в результате реорганизации «Эго»-структуры подростков происходит «деидеализация родительских объектов», сформированных в более раннем возрасте [4, с. 6-8].

В советской (российской) психологии также уделялось внимание проблемам психологической сепарации подростков от родителей, но в контексте представлений: о психологии взросления и зрелости личности (Д.И. Фельдштейн [14]), субъектности человека (К.А. Абульханова [2], А.В. Петровский [11] и др.), чувстве и образе взрослости (Д.Б. Эльконин [15]). Готовность ребенка к психологической сепарации от родителей является одним из условий успешности их социальной включенности [6].

Рассмотрение особенностей сепарации подростков-правонарушителей от родителей как психологической основы процесса их воспитания, обусловлено, прежде всего, новообразованиями подросткового возраста, способствующими смене социальной ситуации развития в целом и системы отношений с родителями в частности. Многие российские психологи отмечают амбивалентный, противоречивый характер личности подростка, способствующий нарушению взаимоотношений с родителями (Л.И. Божович [5], А.А. Реан [13], Д.И. Фельдштейн [14]). В связи с этим возникает необходимость оказания помощи родителям, прежде всего, в установлении взаимоотношений с подростками, в построении такой системы воздействия на них, которая в процессе воспитания была бы наиболее эффективной.

При изучении теоретических вопросов детско-родительских отношений и его роли в формировании готовности к социальной включенности подростков мы убедились в том, что поддерживающее родительское отношение выполняет важные социальные функции в воспитании подростков; являются одной из решающих компонентов в социализации детей к изменяющимся условиям общественной жизни. Именно поэтому нужно более четкое представление о процессе восстановления детско-родительских отношений у подростков.

Представления об этапах восстановления детско-родительских отношений содержатся в концепциях сепарации у таких авторов, как З. Фрейд, А. Фред (классический психоанализ), Э. Эриксон (неопсихоанализ) А. Адлер (представления о сепарации в индивидуальной психологии), В. Сатир (теория семейных систем), П. Блос, R. Josselson, М. Малер, Ю.В. Александрова (концепция личностной автономии).

Согласно мнению З. Фрейда и А. Фрейд родители выступают для ребёнка как первичный провожатый и контролёр. З. Фрейд придавал значение сепарации ребёнка от родителей, отмечая, что подобное отделение ребенка от родителей должен быть неизбежным для его благополучного социального взаимодействия и успешности их социальной включенности [12, с. 124-130].

По мнению А. Адлера отношение с родителей с окружающими людьми выступают как пример человеческих отношений и играют жизненно важную роль в социальной адаптации подростка [3].

В концепции Э. Эриксона встречаются мысли о том, что родителям, с одной стороны, следует оберегать ребёнка от отрицательных влияний и повседневных жизненных опасностей окружающих (контроль и защита), а с другой – предоставлять ему определенную степень свободы. При этом процесс продуктивной социальной включенности требует от ребенка такого отношения к родителям, такой формы поведения, которая способствовала бы установлению необходимого баланса между требованиями родителей и своей самостоятельностью [16].

Итак, представители неопсихоанализа сделали значительный шаг от ортодоксального психоанализа, утверждая, что личность – результат собственного творения и творческое «Я» определяет цель и стиль жизни (А. Адлер); человек способен преодолеть первичные узы в ходе осознания ситуации, открывать перспективы самореализации и свободы в спонтанной творческой деятельности, соединяющей его с миром других людей, осуществляет поиск самоидентичности (Э. Эриксон) [3], [16].

Таким образом, изучение психологических особенностей процесса воспитания, концепции социальной включенности, содержание детско-родительских отношений и его роль в формирование готовности к продуктивной социальной включенности, определение теоретических основ моделирования процесса восстановления детско-родительских отношений позволило нам разработать структурно-динамическую модель работы по восстановления детско-родительских отношений у подростков-правонарушителей (см. рисунок 1).

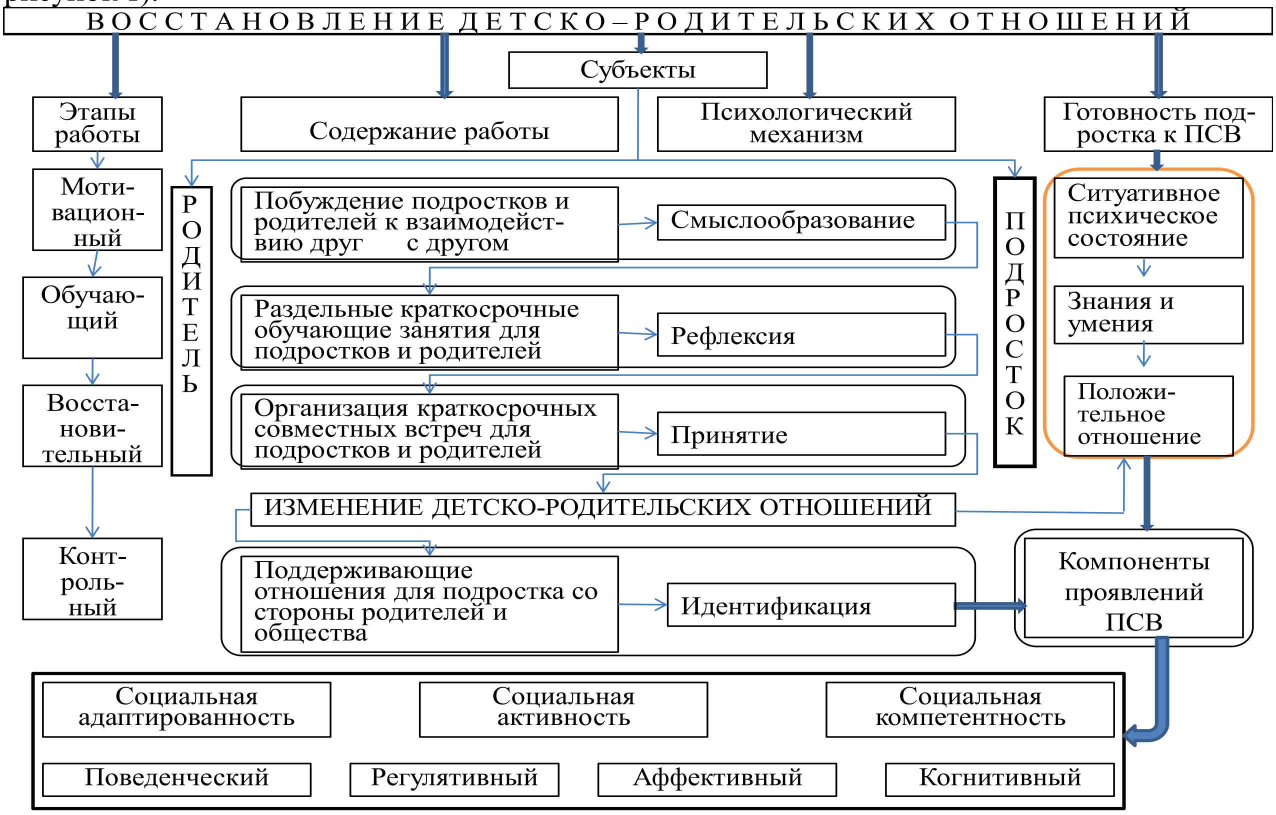

Рисунок 1. Структурно-динамическая модель восстановления детско-родительских отношений подростков-правонарушителей

Модель восстановительной работы с подростками-правонарушителями и их родителями в условиях пребывания детей в учебно-воспитательном учреждении закрытого типа отражает соединительно-восстановительную, консультативно-поддерживающую процедуру в ходе социального включения подростков и носит концептуальный характер. Она предполагает систему работы, включающую четыре взаимосвязанных этапа выполнения, которые логически взаимосвязаны и подчинены общей цели.

Модель выстроена на внешнем и внутреннем уровнях. На уровне внешнего – социальные процессы, а на уровне внутреннего – психологические явления, который происходить на каждом этапе психологические изменения.

В разработанной модели выделены четыре этапа: *мотивационный, обучающий, восстановительный и контрольный*, которые содержат четыре компонента (*поведенческий, регулятивный, когнитивный, аффективный*) и, соответственно, четыре механизма (смыслообразование, рефлексия, принятие и идентификация).

Таким образом, предложенная структурно-динамическая модель восстановления детско-родительских отношений подростков-правонарушителей как механизм формирования готовности к продуктивной социальной включенности, учитывает современный уровень развития теоретических и практических исследований, имеющихся по обсуждаемому вопросу. Она учитывает: индивидуальные ресурсы ребенка, специфику, особенности воспитания и социальной адаптации подростков-правонарушителей, обучающихся в закрытом образовательном учреждении.

Каждый этап модели – это самостоятельное направление работы исследователя, которая характеризуется через компоненты подготовление-воссоединение-восстановление-сепарация.

Изложенное позволяет сформулировать следующие задачи психологической работы по восстановлению отношений между подростками-правонарушителями и родителями:

1) посредством организации обучающих занятий поднять уровень социально-адаптивного поведения подростков, показать им способы достижения ценностно-нормативной позиции в детско-родительских отношениях;

2) обеспечить психологическую поддержку и оказать методическую помощь родителям для образования позитивного социально-психологического самочувствия во взаимодействии со своими детьми, а также поддерживать в освоении ими методов и приёмов воспитательного воздействия;

3) способствовать обеспечению психологического принятия между подростками и их родителями, удовлетворенности отношениями, сотрудничеству и повышению авторитета родителей в глазах подростков путём формирования эмоциональной близости между ними;

4) создавать благоприятные условия для примирения и содействия в восстановлении отношений между подростками-правонарушителями и их родителями путём преодоления противоречивости в детско-родительских отношениях.

Выполнение перечисленных задач возможно при условии конкретизации предпосылок восстановления детско-родительских отношений у детей путём организации целенаправленного психолого-педагогического воздействия по формированию готовности к продуктивной социальной включенности подростков-правонарушителей.

В эмпирической части исследования осуществление целенаправленного воздействия на восстановление детско-родительских отношений подростков-правонарушителей предполагается через комплекс мероприятий, которые включают в себя *четыре основных взаимосвязанных блока*: 1) установочно-мотивационный; 2) диагностический; 3) когнитивно-обучающий; 4) блок оценки эффективности коррекционных воздействий [10, с. 27-28]. Каждый этап эксперимента характеризуется своими задачами, средствами, методами их решения и получаемыми результатами.

Таким образом, разработанная модель восстановления детско-родительских отношений у подростков-правонарушителей, обучающихся в закрытом образовательном учреждении, выступающая основой процесса формирования готовности продуктивной социальной включенности *открывает* новые теоретические и методические возможности для разработки психологического содержания и методов, способствующих повышению эффективности подготовки, подростков-правонарушителей к условиям жизни с учетом психологических особенностей процесса их продуктивной социальной включенности.

С целью осуществления психологической поддержки процесса формирования готовности к продуктивной социальной включенности подростков-правонарушителей, безусловно, необходимо проведение исследования психологических особенностей детско-родительских отношений у подростков-правонарушителей.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Абдурашитов Н.Ф. Процесс реинтеграции подростков в семью, находящиеся в конфликте с законом // Роль педагогического сотрудничества в нравственном и духовном совершенстве подростков // Ответственный редактор И. Давлатшоев. Душанбе, 2012. С. 146-155. [На тадж. языке.]

2. Абульханова К.А. Проблема индивидуальности в психологии / Психология индивидуальности: новые модели и концепции / Коллективная монография под ред. Е.Б. Старовойтенко, В.Д. Шадрикова. М.: МПСИ, 2009. С. 14-63.
3. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. М., 1995. 291 с.;
4. Блос П. Психоанализ подросткового возраста / Пер. с англ. М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2010. 272 .
5. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. СПб.: Питер, 2009. 400 с.
6. Варга А.Я. Сепарация. Что это и зачем она нужна? [Электрон. рес.] Режим дос.: http://www.psynavigator.ru/articles.php?code187 (дата обр. 04.03.2016).
7. Жмуров В.А. Большая энциклопедия по психиатрии / В.А. Жмуров. 2-е изд. М.: Джангар, 2012. 864 с.
8. Коряков Я.И. Репарация в психоанализе // Психологический вестник Уральского государственного университета. Вып. 9. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2010. С. 47-56.
9. Малер М.С., Пайн Ф., Бергман А. Психологическое рождение человеческого младенца: Симбиоз и индивидуация. Пер. с англ. М.: Когито-Центр, 2011. 413 с.
10. Осипова А.А. Общая психокоррекции: учебное пособие для студентов вузов. М.: ТЦ Сфера, 2007. 512 с.
11. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности. М.: Просвещение, 1996. 512 с.
12. Психоанализ в развитии: Сборник переводов / А. Фрейд, З.Фрейд, Ш. Ференци, М. Кляйн и др. Екатеринбург: Деловая книга, 1998. 176 с.
13. Реан А.А. Характерологические особенности подростков-делинквентов // Вопросы психологии. 1991. № 4. С. 139-144.
14. Фельдштейн Д.И. Психология развития человека как личности. Избранные труды: В 2 т. М.: Издательство Московского психолого-социального института, 2005. Т. 2. 456 с.
15. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте / Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. М.: Педагогика, 1989. С. 60-77.
16. Эриксон Э. Детство и общество. СПб., 2000. 416 с.
17. Josselson R. Ego development in adolescence. In J. Adelson (Ed.) Handbook of adolescent psychology. New-York: Wiley. 1980. P. 188-210.

АБДУРАШИТОВ Н.Ф.

АМСИЛАИ БАРҚАРОРКУНИИ МУНОСИБАТҲОИ ФАРЗАНД-ВОЛИДАЙН ҲАМЧУН МЕХАНИЗМИ ТАШАККУЛИ ОМОДАГИИ ВОРИДШАВИИ САМАРАНОКИ ИҶТИМОИИ НАВРАСОНИ ҲУҚУҚВАЙРОНКАРДА

Дар мақола масъалаҳои муносибатҳои фарзанд-волидайн дар наврасон баррасӣ шуда, амсила (модел)-и барқароркунии муносибатҳои фарзанд-волидайн ҳамчун механизми ташаккули омодагии воридшавии самараноки иҷтимоии наврасони ҳуқуқвайронкарда пешниҳод шудааст. Амсила дорои сохтори махсус ва ҷанбаҳои тағйирдиҳанда дар муносибатҳои байни падару модарон ва наврасон мебошад. дар натиҷаи таҳлили мавқеъҳои илмӣ оид ба тарбияи наврасон ва барқароркунии муносибатҳои фарзанд-волидайн ҳамчун асоси психологии ташаккули омодагӣ ба воридшавии самараноки иҷтимоӣ ошкор гардид, ки барқарор кардани муносибатҳои фарзанд-волидайн, ҳамчун муайянкунандаи дараҷаи ташаккулёбии ҳисси мансубияти иҷтимоӣ ва дарки умумият бо оламии ҷамъиятӣ ба сифати механизми ташаккули омодагӣ ба воридшавии самараноки иҷтимоӣ баромад мекунад. Барқароркунии муносибатҳои байни наврасон-ҳуқуқвайронкардагон ва волидони онҳо омили ҳалкунандаи воридшавии самараноки иҷтимоӣ, инчунин ташаккулёбии мусбати шахсияти наврасон ба ҳисоб меравад. Дар зери мафҳуми муносибатҳои барқароршудаи фарзанд-волидайн муносибатҳое фаҳмида мешаванд, ки бо ҷой надоштани зиддиятҳо дар муносибат, бартарии ҳиссиёти мусбат, бо мавҷудияти идроки комилан мувофиқ ва ҳамдигарфаҳмӣ тавсиф меёбанд. Раванди барқароркунии муносибатҳои фарзанд-падару модар, ки дар доираи эксперименти таълимдиҳанда, аз ҳисоби механизмҳои зерини таъсиррасонии пай дар пай – дигаргунии фикру мулоҳиза нисбат ба худ, нисбат ба дигарон (рефлексия), мувофиқоварӣ (идентификатсия) ва қабули эмотсионалӣ сурат мегирад, амалӣ мегардад.

Калидвожаҳо: волидайн, кӯдак, оила, муносибатҳои волидайн ва кӯдак, ҷинояткори ноболиғ, омодагӣ ба фарогирии самараноки иҷтимоӣ, модели барқарорсозӣ.

АБДУРАШИТОВ Н.Ф.

МОДЕЛЬ ВОССТАНОВЛЕНИЯ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ КАК МЕХАНИЗМ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ К ПРОДУКТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ВКЛЮЧЕННОСТИ ПОДРОСТКОВ-ПРАВОНАРУШИТЕЛЕЙ

В статье рассматривается вопросы детско-родительские отношения подростков, представлены модель восстановления детско-родительских отношений как механизма формирования готовности к продуктивной социальной включенности подростков-

правонарушителей. Модель включает в себя структурный и аспекты изменений в отношениях между родителями и подростками. В результате анализа подходов к воспитанию подростков и становление их детско-родительских отношений как психологической основы формирования готовности к продуктивной социальной включенности была выявлена, что механизмом формирования готовности к продуктивной социальной включенности выступает восстановление детско-родительских отношений, определяющих сформированность у подростка первичного чувства принадлежности и общности с социальным миром. Восстановление отношений между подростками-правонарушителями и их родителями является решающим фактором продуктивной социальной включенности, а также положительного развития личности подростков. Под восстановленными детско-родительскими отношениями понимаются отношения, характеризующиеся непротиворечивостью, положительным эмоциональным фоном, адекватным восприятием и пониманием друг друга. Восстановительный процесс детско-родительских отношений, реализуемый в рамках обучающего эксперимента, осуществляется за счет последовательного действия следующих механизмов: смыслообразования, рефлексии, идентификации и эмоционального принятия.

Ключевые слова: родитель, ребенок, семья, детско-родительские отношения, подросток-правонарушитель, готовности к продуктивной социальной включенности, модель восстановления.

ABDURASHITOV N. F.

A MODEL FOR RESTORING CHILD-PARENTAL RELATIONSHIP AS A MECHANISM FOR FORMING READINESS FOR PRODUCTIVE SOCIAL INCLUSION OF ADOLESCENTS

The article examines the issues of child-parental relations of adolescents, presents a model for the restoration of child-parental relations as a mechanism for the formation of readiness for productive social inclusion of adolescents-offenders. The model includes structural and aspects of change in the relationship between parents and adolescents. As a result of the analysis of approaches to the upbringing of adolescents and the formation of their parent-child relations as a psychological basis for the formation of readiness for productive social inclusion, it was revealed that the mechanism for the formation of readiness for productive social inclusion is the restoration of parent-child relations, which determine the formation of the adolescent's primary sense of belonging and community. with the social world. Rebuilding the relationship between adolescent offenders and their parents is critical to productive social inclusion as well as positive personality development in adolescents. The restored parent-child relationship is understood as a relationship characterized by consistency, a positive emotional background, adequate perception and understanding of each other. The recovery process of child-parental relationships, implemented as part of a learning experiment, is carried out through the sequential action of the following mechanisms: meaning formation, reflection, identification and emotional acceptance.

Key words: parent, child, family, parent-child relationship, juvenile delinquent, readiness for productive social inclusion, recovery model.

Маълумот дар бораи муаллиф: Абдурашитов Наимжон Фозилович – 1983 с.т., мудири шуъбаи педагогика ва психологияи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, сӯроға: 734024, г. Душанбе,кӯч. Айнӣ, 129, тел. +992 918 50 21 45. E.mail: a_naimjon_f@mail.ru

Сведение об авторе Абдурашитов Наимжон Фозилович – 1983 г.р., заведующий отделом педагогики и психологии Института развития образования им. Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 129, тел. +992 918 50 21 45. E.mail: a_naimjon_f@mail.ru

Information about information: Abdurashitov Naimzhon Fozilovich - 1983 year of birth, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of the Institute for the Development of Education named after Abdurahman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Dushanbe, st. Aini, 129, tel. +992 918 50 21 45. E.mail: a_naimjon_f@ mail.ru

ШОДМОНОВ Ш.С.

ПАҲЛӮҲОИ ФАРҚКУНАНДАИ РАВАНДИ АЗХУДКУНИИ НУТҚ АЗ ҶОНИБИ КӮДАКОНИ КАР ВА КӮДАКОНИ ШУНАВОИЯШОН СУСТ

Масъалаи асосие, ки шароити фарқкунандаи таълими гурӯҳҳои алоҳидаи кӯдакони иллати шунавоидоштаро ба миён мегузорад, ин нокифоя будани рушди нутқи ин табақаи кӯдакон мебошад. Бояд қайд кард, ки таълими кӯдакони кар тариқи истифодаи ҷубронии ҳиссиёти ламсу ларзишӣ, кинестетикӣ ва идроки бинои асос ёфта, барои ташаккули нутқи даҳонӣ равона мегардад.

Олими Шӯравӣ Р.М. Боксис чунин қайд мекунад, ки бидуни мавҷудияти дарки шунавоӣ тақлиди бевоситаи нутқ ғайриимкон аст. Барои ташаккул додани нутқ танҳо бо кумаки омӯзгор ҳангоми истифодабарӣ аз ретсепторҳои дар боло зикргардида имкон дорад. Омӯзгор бояд ба кӯдакон тарзи кори дастгоҳҳои овозӣ ва артикулятсиониро, ки барои пайдоиши нутқ заруранд, нишон дода, аз тарафи дигар бо шунавоии худ талаффузи овозҳои нутқи хонандагонро назорат кунад [1; 38].

Назария ва амалияи таълими кӯдакони кар нишон медиҳад, ки онҳо танҳо бо ёрии омӯзгор имкон пайдо мекунанд, то моҳияти ҳаракати дастгоҳи нутқро дарк намоянд, яъне онҳо мефаҳманд, ки ҳаракатҳои муайяни дастгоҳи нутқ ифодагари калимаҳое ҳастанд, ки воқеияти атрофро инъикос мекунанд. Тавре маълум аст, кӯдакони барвақт каршудае, ки таълим нагирифтаанд, нутқи ишоравии худро бо ҳаракатҳои бемазмуни дастгоҳи нутқ ҳамроҳ намуда, бо ин роҳ ба шахсони шунаво тақлид мекунанд. Ҷараёни инкишофи нутқи даҳонии кӯдакони кар дар асоси таълимоти махсус бо истифода аз ретсепторҳое, ки нақши ёридиҳандаро мебозанд, амалӣ мешавад.

Сурдопедагог ба талабаи худ тарзи бошуурона аз худкунии ҳаракатҳои дастгоҳи нутқ, талаффузи овозҳо ва маънои онҳоро мефаҳмонад. Дар баробари ин, бояд машқи хатро низ омӯзонад. Инкишофи нутқи кӯдак дар мавриди аввал аз омӯзгор вобаста аст. То он даме, ки кӯдаки кар моҳияти дастгоҳи нутқ (сохти он), алоқамандии онро бо як қатор мафҳумҳои нутқи гуфтугӯӣ дарк накунад, мустақилона нутқи худро инкишоф дода наметавонад.

Хониш, нутқи хаттӣ ва дактелология (нутқи дастӣ бо истифода аз алифбои дастӣ) дар инкишофи мустақилонаи нутқи кӯдакони кар нақши асосӣ доранд. Ин шаклҳои нутқ дар кӯдаки кару гунг тасаввуротро доир ба нутқ ҳосил мекунанд ва ин боис мегардад, ки дар оянда нутқи ӯ инкишоф ёбад. Нутқи даҳонии кӯдаки гунгу кар барои аз худ намудани мазмуни пурраи нутқ кифоя нест, яъне ин гуна кӯдак калимаи навро фаҳмида наметавонад, фақат калима ва ибораҳоеро медонад, ки маънои онҳо барояш фаҳмост [1; 39].

Аз ин сабаб, раванди мустақилона аз худ намудани нутқ дар кӯдакони кар дер пайдо мешавад. Ин аст, ки кӯдакони кар дар марҳилаи аввали инкишоф ва азхудкунии нутқ барои аз худ намудани муошират ба омӯзгор эҳтиёҷ доранд. Имконияти азхудкунии нутқ оҳиста-оҳиста дар асоси муошират афзоиш меёбад, аммо набояд фаромӯш кард, ки нақши асосиро он захираи луғавие мебозад, ки кӯдак дар асоси таълими махсус пайдо кардааст.

Сатҳи рушди нутқи кӯдакони сустшунав нисбат ба кӯдаки барвақт каршуда баландтар аст. Кӯдакони сустшунав, дар мавриди аввали инкишофёбии нутқ, ҳангоми суҳбат мустақилона нутқро барои муошират истифода бурда метавонанд, садоҳои на он қадар хуб (яъне нуқсондор)-и онҳо каме ҳам бошад ифодагари “калима” аст ва хуб дарк мекунанд, ки ҳаракати дастгоҳҳои нутқ, хусусан, ҷунбиши лабҳо беҳуда набуда, калима ва ё ибораи муайянеро ифода мекунанд. Аз ин сабаб, талабот ба муошират бо нутқ дар ин кӯдакон ниҳоят зиёд аст. Талабот барои муошират бо нутқ – ин оғози раванди азхудкунии нутқ мебошад [5; 67].

Аз ҷониби кӯдакони сустшунав имконияти мустақилона ба воситаи узви шунавоӣ қабул намудани тарзи канда-кандаи калимаҳо боиси бой гардидани захираи луғавии онҳо гардида, ба ҷараёни таълим кӯмаки калон мерасонад. Омӯзгор ба ин кӯдак бо овози каме баланд муроҷиат мекунад, ки ин барои фаҳмидани нутқ ва маънои калимаҳо кифоя аст, яъне, имкони ҳар чӣ тезтар бой гардидани захираи луғавии кӯдакони сустшунав вуҷуд дорад.

Чӣ хеле олими Шӯравӣ Р.М. Боксис қайд мекунад, таълими мунтазами нутқ бо роҳи фаҳмонидани калимаҳои нав, ибораҳо, қоидаҳои грамматикӣ бо элементҳои гуногуни нутқ, таркиби овозҳо ба воситаи машқи хат ва ислоҳ намудани хатоҳои нутқ барои беҳтар аз худ намудани нутқ имкон медиҳанд. Чунин тарзи таълим барои мустақилона ташаккул додани шунавоӣ ва беҳтар гардидани малакаҳои нутқӣ мусоидат хоҳанд кард. Ин ду

сарчашмаи инкишофи нутқ, яъне таълими мунтазами нутқ ва дар асоси муошират ба воситаи шунавоӣ мустақилона инкишоф додани он фарқияти куллии ҷараёни ташаккулёбии нутқи кӯдакони кар ва кӯдакони шунавоияшон сустро нишон медиҳад [1; 41].

Маводи таълимие, ки барои инкишоф додани нутқи хонандагони синфҳои ибтидоии мактабҳои кӯдакони кар дар раванди таълим истифода бурда мешаванд, асосан якранг мебошанд. Аммо омӯзгоре, ки дар мактаби барои кӯдакони шунавоияшон суст кор мекунад, дар дигар шароит қарор дорад, яъне имконияти кӯдакони шунавоияшон суст барои аз худ намудани нутқ дар ҷараёни муошират гуногун ва индивидуалӣ мебошад.

Ташаккулёбии нутқи кӯдакони шунавоияшон суст дар синни томактабӣ ва дар оянда низ дар асоси таълими махсус аз ташаккулёбии нутқи кӯдакони кар (ҳатто бо мавҷудияти боқимондаи шунавоӣ) комилан фарқ мекунад [6;25]. Онро дар раванди муоширати шифоҳӣ дар имконияти гуногуни аз худкунии ҳаракатҳои нутқ, маҷмуи овозҳо ва доштани майлу хоҳиши муоширатро ба воситаи шунавоияшон мушоҳида кардан мумкин аст.

Аз ин рӯ, вобаста ба муносибати тафриқавии таълим, таълиму тарбияи чунин кӯдакон (яъне кӯдакони шунавоияшон суст ва кар) бояд дар шароити хос муҳайё карда шавад. Яъне, таълиму тарбияи онҳоро дар мактабҳои махсус дар алоҳидагӣ ба роҳ мондан шарт ва зарур ба ҳисоб меравад.

Тибқи нишондоди олими рус Г.А.Карпова фарқи имконияти нутқиву таълимии хонандагони кар ва кӯдакони шунавоияшон сустро дар шакли ҷадвал чунин пешниҳод намудан мумкин аст [2; 222-224]:

Ҷадвали 1. Фарқи имконияти нутқу таълими хонандагони кар ва сустшунав

Кӯдакони кар	**Кӯдакони сустшунав**
Нутқи шифоҳӣ (даҳонӣ) мустақилона пайдо намешавад.	Дар кӯдакони сустшунав, ҳатто агар гирифтори дараҷаи 4-уми вазнингӯшӣ бошад ҳам, инкишофи нутқ ҳаддиаққал пайдо хоҳад шуд.
Нутқи шифоҳӣ ба таври сунъӣ дар шароити махсуси педагогӣ пайдо мегардад.	Нутқи шифоҳӣ дар шароити махсуси педагогӣ инкишоф меёбад.
Имкониятҳои шунавоии карҳо хеле маҳдуд мебошад.	Имкониятҳои шунавоии сустшунавоён нисбат ба карҳо сифатан бартарӣ дорад. Тибқи маълумоти Л.В.Нейман, хонандагони сустшунави шуъбаи 1 калимаҳоеро, ки дар назди гӯшашон баланд талаффуз шудааст, то 90% фарқ карда метавонанд; хонандагони шуъбаи 2 бошанд то 70%.
То фарогирӣ ба таълим таҷрибаи фаъолияти нутқ надоранд. Талаботи онҳоро ба нутқи даҳонӣ дар натиҷаи муддати тӯлонӣ ва бомақсад истифода намудани методу воситаҳои махсус қонеъ гардонидан мумкин аст.	Аз сабаби он, ки кӯдакони сустшунав таҷрибаи фаъолияти нутқи мустақилонаро доранд, барои онҳо амали нутқӣ шинос аст ва таълим боиси ташаккули он мегардад.
Роҳи азхудкунии нутқи шифоҳӣ бавосита ва печ дар печ буда, дар асоси иштироки бештари анализаторҳо амалӣ карда мешавад.	Роҳи азхудкунии нутқи шифоҳӣ бевосита дар асоси шунавоӣ (гарчанде ғалат ҳам бошад) амалӣ мегардад.
Ҷиҳатҳои талаффузии нутқ дар машғулиятҳои махсус ба ташаккулёбӣ ниёз дорад.	Талаффузи ғалат дар машғулиятҳои махсус ба инкишоф ниёз дорад.
Забони ишора ҳамчун забони модарӣ, яъне табиӣ ба ҳисоб рафта, бо нутқи шифоҳӣ рақобати шадид дорад.	Кӯдакони сустшунав ба муҳити ношунавоён фаро гирифта шуда, зуд забони ишораро аз худ менамоянд, ки он асосан воситаи ёридиҳанда ба ҳисоб меравад. Дар шароити ташкили дурусти реҷа нутқи ишоравии онҳо бо нутқи шифоҳӣ рақобати шадид нахоҳад дошт.
Нутқи мустақили шифоҳӣ, ки дар мактаб ба шакл медароянд, дар раванди ташаккулёбӣ норасоиҳои пайдарпай дорад, яъне маҳдудияти луғавӣ ва норасоӣ дар талаффуз дида мешавад	Нутқи мустақилонаи шифоҳӣ, ки ҳанӯз то мактаб дар асоси шунавоии иллатнок пайдо гардидааст, дорои ҳамон маҷмӯи маҳдудиятҳое мебошад, ки дар кӯдакони кар вомехӯрад.
Бо иллаташон муносибати дуруст доранд,	Ба иллаташон чандон муносибати дуруст

яъне нутқи шифоҳиро ҳамчун шакли нави фаъолият қабул намуда, зери таъсири омӯзгор қарор мегиранд.	намекунанд, яъне онҳо таҷрибаи муваффақи муносибатҳои иҷтимоиро доро буда, дар ҷараёни ислоҳи нутқашон чандон фаъол нестанд.

Чӣ хеле аз ҷадвали мазкур бармеояд, дараҷаи шунавоии кӯдакони шунавоияшон суст нисбат ба дараҷаи шунавоии кӯдакони кар имкон медиҳад, ки кӯдакони шунавоияшон суст дар аз худ намудани нутқ нисбат ба кӯдакони кар муваффақ бошанд. Кӯдакони шунавоияшон сусти синни томактабӣ, гарчанде таълиму тарбияи томактабӣ нагирифта бошанд ҳам, дар асоси боқимондаи шунавоии худ алакай моҳияти нутқро дарк мекунанд ва ин дар ҳоле мебошад, ки кӯдакони кар фаъолияти дастгоҳи нутқ ва моҳияти нутқро дарк накардаанд. Нутқи кӯдакони кар низ монанди кӯдакони шунавоияшон суст мустақилона ба вуҷуд намеояд ва он ба дастгирии омӯзгор ва методу воситаҳои махсус бештар эҳтиёҷ дошта, ба таври сунъӣ ба вуҷуд меояд. Кӯдакони шунавоияшон суст бошад вобаста ба дараҷаи шунавоияшон имконияти бештари дарк ва азхудкунии нутқро доро мебошанд. Чунин қайд кардан дуруст аст, ки нутқи даҳонии кӯдакони шунавоияшон суст дар асоси боқимондаи шунавоӣ ташаккул меёбад ва нутқи кӯдакони карро бошад, бо истифода аз методу воситаҳои махсус бо такя намудан ба кори дигар анализаторҳо (ламс ва биноӣ) пайдо ва рушд додан имкон дорад. Барои кӯдакони кар забони ишора ҳамчун забони модарӣ, яъне табиӣ ба ҳисоб рафта бо нутқи даҳонӣ рақобати шадид дорад. Аммо барои кӯдакони шунавоияшон суст бошад, забони ишораро ҳамчун яке аз воситаҳои ёридиҳанда истифода бурдан мумкин аст ва дар ҳолати дуруст тартиб додани реҷаи нутқӣ дар мактаб барои ин гуна кӯдакон забони ишора бо забони даҳонӣ рақобате карда наметавонад.

Вобаста ба нуқсони шунавоӣ барномаи таълимии мактабҳои кӯдакони шунавоияшон суст дар синфҳои ибтидоӣ барои аз худнамудани забони модарӣ ва инкишофи нутқ вазифаҳои муайянеро талаб менамояд:

- бартараф намудани нутқи инкишофнаёфтаи кӯдакон;
- амалан аз худ намудани малакаҳои нутқӣ, яъне фаҳмиши маънии калимаҳо ва истифода намудани онҳо, бой намудани захираи луғавӣ, амалан аз худ намудани қоидаҳои грамматикии нутқ, инкишофи малакаҳои нутқи мураттаб.

Барномаи синфҳои 1-5 бояд мовадҳоеро дар бар гиранд, ки дар ҷараёни гузаштани онҳо хонандагон амалан забонро аз худ намуда, ба омӯзиши таълими ибтидоии грамматика омода шаванд ва аз синфи 6 сар карда, ба омӯзиши системаноки таълими грамматика мегузаранд.

Таҷрибаи зарурии нутқӣ дар дарсҳои инкишофи нутқ, хониш, шиносоӣ бо муҳити зист, ташаккули қатори грамматикии нутқ, инкишофи идроки шунавоӣ ва ташаккули талаффуз бояд таъмин карда шавад.

Ташкили тамоми ҷараёни таълиму тарбия дар мактаби (мактаб- интернати) кӯдакони шунавоияшон суст барои инкишофи шунавоию нутқии (дарки нутқ ба воситаи шунавоӣ) хонандагони сустшунав равона гардида, вобаста ба имконияти фардии хонандагон бо мақсади куллан фаъол намудани фаъолияти таълимии онҳо, махсусан фаъолияти нутқӣ, танзим намудани мувофиқат байни намудҳои корҳои мустақилона ва омехта, интихоб намудани моводи осон ва душвори таълим, амалӣ карда мешавад.

Роҳи асосии аз худ намудани моводи таълимӣ дар дарсҳо ин усули биноиву шунавоӣ мебошад. Аммо моводҳое, ки ба ташкили фаъолияти таълимӣ, хусусияти ифода намудан, ҷумлабандӣ ва калимаҳое, ки мазмуни дарси ҷориро дар бар мегиранд, ба хонандагон танҳо ба воситаи идроки шунавоӣ пешниҳод карда мешавад.

Барои бартараф намудани оқибатҳои иллати шунавоӣ (дар навбати аввал нутқи инкишофнаёфта)-и хонандагон машғулиятҳои фардӣ оид ба инкишофи идроки шунавоӣ ва ташаккули малакаҳои талаффуз аҳамияти калон дорад. Алоқаи бевоситаи байни машғулиятҳои фардӣ оид ба инкишофи идроки шунавоӣ ва ташаккули малакаҳои талаффуз бо моводи таълимии дарсҳо бояд пешрафти инкишофи умумӣ ва нутқии хонандагонро таъмин намояд, муоширати нутқии онҳоро фаъол гардонда, ба мустаҳкамшавии луғат ва такмил додани малакаҳои амалии нутқи хонандагон мусоидат намояд.

Боиси таассуф аст, ки бинобар сабаби набудани муассисаҳои томактабӣ барои кӯдакони норасоиҳои шунавоидошта, аз он ҷумла кӯдакони шунавоияшон суст, ин гуруҳи кӯдакон корҳо аз ёрии барвақт дар самти ташаккул ва рушди нутқ дур мемонанд, ба истисноӣ як-ду марказҳои ислоҳи шунавоӣ ва нутқ, ки дар баъзе шаҳрҳо дар ин самт фаъолият мекунанд. Дар натиҷа, чӣ хеле мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ин гуруҳи кӯдакон,

ки ба мактабҳо (мактаб-интернатҳои) махсус ба таълим нав фаро гирифта мешаванд, барои иҷро гардидани вазифаҳо ва талаботи барномавӣ омода нестанд.

Бо ин мақсад, дар мактаб-интернатҳои махсуси кӯдакони норасоиҳои шунавоидошта синфҳои тайёрӣ ташкил карда мешаванд, ки кӯдаконро аз синни 6 солагӣ ба он қабул менамоянд.

Мушоҳидаҳо, таҳлили таҷрибаи олимону омӯзгорон ва муоинаи ташхиси сатҳи нутқи кӯдакон нишон медиҳад, ки ин табақаи кӯдакон дар аз худ кардани нутқ, мувофиқи дараҷаи шунавоияшон ва вақти пайдо шудани иллати шунавоӣ, аз ҷиҳати педагогӣ ба гурӯҳҳои зер ҷудо карда мешаванд:

1. Кароні бенутқ (барвақткаршудагон), ки таҳсили онҳо дар мактабҳои кӯдакони кар ба роҳ монда мешавад.

2. Карҳое, ки нутқашонро нигоҳ доштаанд (деркаршудагон), ки вобаста ба ҳолати нутқашон ба шуъбаҳои 1 ё 2-и мактаббои кӯдакони шунавоияшон суст қабул карда мешаванд.

3. Кӯдакони шунавоияшон сусти нутқашон инкишофёфта (бо норасоии каму беш) ба шуъбаи 1-уми мактабҳои кӯдакони шунавоияшон суст;

4. Кӯдакони шунавоияшон суст бо норасоии вазнини нутқ ба шуъбаи 2-юми мактабҳои кӯдакони шунавоияшон суст қабул карда мешаванд.

Барои намуна натиҷаи озмоиши имконияти нутқии кӯдакони норасоиҳои гуногуни шунавоидоштае, ки нав ба мактаб қабул гардиданд, дида мебароем:

1. М., писарбачаи 7-сола, вазнингӯшии дараҷаи баланд (карӣ), ҳолати умумии инкишоф наёфтани нутқаш дар дараҷаи 1 қарор дорад. Намешунавад, нутқи шифоҳӣ надорад ва ба садои нутқӣ аҳамият намедиҳад. Ба воситаи тақлиди биноӣ баъзе овозҳои садонок ва ҳамсадоро талаффуз карда метавонад (а, о, у, п, т...). Ҳангоми нишон додани ашё кӯшиш мекунад бо истифода аз ишораҳои худсохт онҳоро номбар кунад.

2. Р., писарбачаи 7-сола, вазнингӯшии дараҷаи 3-4, инкишоф наёфтани умумии нутқ дар дараҷаи 2 мушоҳида мешавад. Дар назди гӯшаш нутқи баланд талаффузшударо фаҳмида метавонад. Дар талаффузи баъзе овозҳои ҳамсадо дар калима мушкилӣ мекашад, яъне овозҳои К ва Г-ро бо овози Т иваз мекунад. Овозҳои Ж-ро Ш, З-ро С, ва Ғ-ро Х талаффз мекунад. Овозҳои димоғии М ва Н-ро дар алоҳидагӣ бо овози Б ва П иваз мекунад. Овози Р-ро дар алоҳидагӣ ва дар калима талаффуз карда наметавонад ва бо овози Л иваз мекунад. Ҳамчунин, овози Қ-ро талаффуз карда наметавонад ва ғ. Калимаҳои алоҳидаи шиносро бо нуқсон талаффуз карда метавонад. Захираи луғавиаш хеле маҳдуд. Фикри худро ба калима ва ибораҳои содда ифода мекунад: ***Ман об*** (Ман об менӯшам). ***Оча ман хона*** (Модарам меояд ва манро ба хона мебарад) ва ғ.

3. Н., духтарчаи 7-сола, вазнингӯшии дараҷаи 2-3, инкишоф наёфтани нутқ дар дараҷаи 2-3. Метавонад нутқи баландиаш муқаррариро дар масофаи то 2 метр фаҳмида, аз он баҳрабардорӣ намояд. Аз уҳдаи талаффузи аксарияти овозҳои нутқ мебарояд. Овозҳои Р-ро бо Й, овозҳои Г ва К-ро бо Д ва Т, овози Ж-ро бо Ш иваз мекунад. Нутқашро бо ибора ва ҷумлаҳо ифода карда метавонад. Калимаҳои шиносро талаффуз мекунад ва ба воситаи шунавоияш онҳоро фарқ карда метавонад. Ба воситаи шунавоии худ дар дарк намудани калимаҳои ношинос мушкилӣ мекашад ва онҳоро бо дигар калимаҳои шинос иваз мекунад: ***карам-қалам, хола-хона*** ва ғ.

Хулоса, натиҷаи озмоиш нишон медиҳад, ки раванди ташаккулёбии нутқи кӯдакони норасоии шунавоидошта аз дараҷаи шунавоияшон хеле вобастагии калон дорад. Чӣ қадаре шунавоии кӯдак осеб дида бошад, ҳамон қадар ба ташаккулёбии нутқи онҳо таъсири манфии худро расонидааст. Кӯдакони кар, ки аз шунавоӣ маҳрум гаштаанд, дар навбати худ аз имконияти мустақилона ба вуҷуд омадани нутқ ва рушди он маҳрум гардидаанд. Кӯдакони шунавоияшон суст бошад, новобаста аз дараҷаи шунавоияшон нутқашон мустақилона ба вуҷуд омада, вобаста ба дараҷаи шунавоӣ ба таври худ рушд кардааст, ки дар натиҷа онҳо таҷрибаи нутқиро пайдо кардаанд.

Ҳамчунин мебояд қайд намуд, ки дараҷаи нутқи кӯдакони дорои нуқсони шунавоӣ ба чор омили асосӣ вобастагии калон дорад:

1. Дараҷаи норасоии шунавоӣ;
2. Вақти пайдошавии нуқсони шунавоӣ;
3. Шароити педагогӣ барои инкишофи чунин кӯдакон;
4. Хусусиятҳои фардии онҳо (қобилиятнокӣ).

Аз ин рӯ, раванди таълими кӯдакони норасоиҳои шунавоидошта вобаста ба дараҷаи шунавоӣ ва ҳолати нутқашон бояд муайян ва тибқи барномаҳои таълимии махсус дар алоҳидагӣ ташкил карда мешавад.

Дар ҳолати фарогирии ин гуруҳи кӯдакон бо низоми таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ) дар шароити муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бояд пеш аз ҳама хусусият ва имконияти равониву ҷисмонӣ ва таълимии онҳо ба ҳисоб гирифта шуда, мутахассисони соҳа (сурдопедагогҳо) ба кор ҷалб карда шаванд ва базаи моддию техникии муассиса низ аз ҷиҳати таҷҳизоти садоқувватдиҳанда, таҷҳизоти ислоҳи шунавоию нутқ, айёниятҳо ва дигар воситаҳои техникиву таълимӣ таъмин бошад. Ҳамчунин, дар ин самт бо волидайни хонандагон ҳамкориҳоро дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондан лозим меояд. Дар акси ҳол таълими ин кӯдакон бо ин низом вобаста таълими савод ва инкишофи нутқ ягон натиҷаи дилхоҳро ба бор нахоҳад овард, ки ин албатта як мавзӯи дигар аст.

АДАБИЁТ:

1.Барномаи таълимии мактабҳои (мактаб-интернатҳои) барои кӯдакони шунавоияшон суст ва деркаршуда аз фанни забони модарӣ (тоҷикӣ) барои синфҳои 1-5. Бо қарори мушовараи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31.07.2013, №12/19 тасдиқ гардидааст.
2. Боксис Р.М. Учителю о детях с нарушениями слуха. М. Просвещение 1988.
3. Карпова Г.А. Основы сурдопедагогики. Екатеринбург. 2008.
4.Шодмонов Ш.С. Роҳнамои омӯзгор “Дар бораи кор бо кӯдакони норасоиҳои шунавоидошта”. Душанбе, МН “Студент” - 2017.
5. Зикеева А.Г. Развитие речи слабослишащих учащихся. М “Просвещение”, 1976.
6. Андреева Л.В. Сурдопедагогика. М.: ИЦ “Академия”, 2005.

ШОДМОНОВ Ш.С.

ПАҲЛУҲОИ ФАРҚКУНАНДАИ РАВАНДИ АЗХУДКУНИИ НУТҚ АЗ ҶОНИБИ КӮДАКОНИ КАР ВА КӮДАКОНИ ШУНАВОИЯШОН СУСТ

Дар мақолаи мазкур паҳлуҳои фарқкунандаи раванди азхудкунии нутқ аз ҷониби кӯдакони кар ва кӯдакони шунавоияшон суст маълумот дода шудааст. Муаллиф дар асоси тадқиқотҳои олимон ва таҷрибаи кори худ кӯшиш намудааст, ки паҳлуҳои фарқкунандаи азхудкунии нутқро аз ҷониби кӯдакони кар ва шунавоияшон суст нишон дода, иброз менамояд, ки ба вуҷуд омадани нутқ дар кӯдакони кар ба тариқи мустақилона ғайриимкон мебошад. Зеро кӯдакони кар, ки аз шунавоӣ маҳруманд, таҷрибаи нутқӣ надоранд ва нутқи онҳоро танҳо ба ёрии омӯзгор ва бо истифода аз анализаторҳои ламс ва биноӣ ба таври сунъӣ ба вуҷуд овардан мумкин аст. Кӯдакони шунавоияшон суст, ки дорои боқимондаи гуногуни шунавоиянд, ба туфайли он имкон доранд, ки нутқашон вобаста ба дараҷаи шунавоии доштаашон мустақилона шакл гирад ва ташаккул ёбад. Албатта нутқи кӯдак аз дараҷаи шунавоияш вобастагии калон дорад. Ҳамчунин, дар охир хулоса карда мешавад, ки раванди таълими кӯдакони норасоиҳои шунавоидошта вобаста ба дараҷаи шунавоӣ ва ҳолати нутқашон бояд муайян ва дар алоҳидагӣ ташкил карда шавад.

Калидвожаҳо: кӯдак, кар, шунавоияшон суст, азхудкунӣ, паҳлуҳои фарқкунанда, ҳолати нутқ, рушди нутқ, дараҷаи иллати шунавоӣ, рушди мустақилона, бавуҷудоии сунъӣ, талаффӯз, ноинкишофёбии нутқ.

ШОДМОНОВ Ш.С.

ОТЛИЧАЮЩИЕ СТОРОНЫ ПРОЦЕССА ОВЛАДЕНИЯ РЕЧИ СО СТОРОНЫ ГЛУХИХ И СЛАБОСЛЫШАЩИХ ДЕТЕЙ

В данной статье даны сведения об отличающихся сторон овладения речи со стороны глухих и слабослышащих детей. Автор статьи, опираясь на научные иследования ученых, а также своего опыта работы, старается показать отличительные строны овладения речи со стороны глухих и слабослышащих детей. Он подчеркивает, что у глухих детей овладения речи самостоятельным путем не возможно, так как глухие дети лишены слуха. Из-за отсутствия слуха они также лишены речевого опыта и для формирования и развития их речи необходима помощь педагога, который с использованием зрительных и тактильно-вибрационных анализаторов стимулирует появлению их речи искусственным путём. А слабослышащие дети, у которых есть разные степени остатки слуха, опираясь на это, могут самостоятельно формировать и развивать свою речь. Следует отметить, что уровень речевого развития слабослышащих детей зависит от степени их слуха и слухового развития. Автор, в конце отмечает, что процесс обучения детей с нарушением слуха, нужно определять в отдельности в зависимость их состояния слуха и речи.

Ключевые слова: дети, глухие, слабослышащие, овладение, отличающие стороны, состояния речи, развития речи, степень потери слуха, самостоятельное развитие, искуственное формирование, произношение, недоразвития речи.

SHODMONOV SH.S.

DISTINCTIVE ASPECTS OF THE PROCESS OF SPEECHING ON THE SIDE OF DEAF AND HEARING IMPAIRED CHILDREN

This article provides information about the different sides of speech acquisition by deaf and hard of hearing children. The author of the article, relying on the scientific research of scientists, as well as his work experience, tries to show the distinctive aspects of mastering speech on the part of deaf and hard of hearing children. He emphasizes that it is not possible for deaf children to master speech independently, since deaf children are deaf. Due to the lack of hearing, they are also deprived of speech experience, and for the formation and development of their speech, the help of a teacher is needed, who, using visual and tactile-vibration analyzers, stimulates the appearance of their speech in an artificial way. And hearing impaired children who have varying degrees of hearing loss, relying on this, can independently form and develop their speech. It should be noted that the level of speech development of hearing impaired children depends on the degree of their hearing and auditory development. The author, in the end, notes that the process of teaching children with hearing impairment must be determined separately in the dependence of their state of hearing and speech.

Key words: children, deaf, hard of hearing, mastery, distinguishing aspects, speech states, speech development, degree of hearing loss, independent development, artificial formation, pronunciation, speech underdevelopment.

Маълумот дар бораи муаллиф: Шодмонов Шодмонкул Саидчаъфарович – унвонҷӯйи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, муовини директори мактаб-интернати ҷумҳуриявии кӯдакони шунавоӣ ва дер ношунаво дар ноҳияи Рӯдакӣ. Суроға: 735100, Ҷумҳурии Тоҷикистон, НТҶ, ноҳияи Рӯдакӣ, суроға. Сомониён, к. Рӯдакӣ 42. Тел: (992) 98 726 50 75, E-mail: shodmon75@mail.ru

Сведения об авторе: Шодмонов Шодмонкул Саиджафарович – соискатель Института развития образования им. А. Джоми Академии образования Таджикистана, заместитель директора Республиканской школы-интерната слабослышащих и позднооглохших детей района Рудаки. Адрес: 735100, Республика Таджикистан, РРП, район Рудаки, пос. Сомониён, ул. Рудаки 42. Тел: (992) 98 726 50 75, E-mail: shodmon75@mail.ru

Information about the author: Shodmonov Shodmonqul Saidjafarovich – postgraduate of Institute of Development of Education named after A. Jomi Academy of Education of Tajikistan, Deputy Director of the Republican Boarding School for Hearing Impaired and Late Deaf Children of the Rudaki District

Address: 735100, Respublic of Tajikistan, Rudaki area, pos. Somoniyon, st. Roodaki 42. Tel: (992)987265075, E-mail:shodmon75@mail.ru

АЗИЗОВА Ф.Ш.

ИСТИФОДАИ САМАРАНОКИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР ФАЪОЛИЯТИ ТАЪЛИМИИ ДОНИШҶӮЁН

Тоҷикистон дар шароити кунунӣ ба мутахассисони эҷодкоре ниёз дорад, ки онҳо вобаста ба шароити тағйирёбандаи истеҳсолот сифатҳои шахсияту маҳорати касбии худро мувофиқу мутобиқ гардонида, фаъолияти меҳнатии худро натиҷабахш ба роҳ монанд. Проблемаи мубрами таҳсилоти муосир аз он иборат аст, ки раванди аз ҷониби мутахассис фаро гирифтани асосҳои илмро бо тарбияи қобилияти зеҳнӣ, малакаҳои худомӯзӣ, мустақилона сайқал ва такмил додани донишҳои касбӣ ва назариявии худ якҷоя алоқаманд намояд. Аз ин рӯ, масъалаи ташаккули салоҳияти касбӣ актуалӣ маҳсуб меёбад, чунки мутахассиси муосирро барои амалӣ гардонидани имкониятҳояш дар соҳаҳои мухталифи фаъолият ҳадафманд мегардонад.

Феълан, бозори муосири меҳнат на ба донишҳои мушаххаси мутахассисон, балки нисбат ба салоҳияти хатмкунандагон талабот мегузорад. Ворид шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шартномаи Болоня (2004) онро тақозо менамояд, ки Стандартҳои давлатии таҳсилоти касбӣ бояд забони умумӣ ва истилоҳоти (терминология) умумӣ дошта бошанд, то ки раванди таҳсилотро тавсиф карда тавонад. Бинобар ин, ҳоло Стандартҳои нави таҳсилоти касбӣ дар асоси муносибати салоҳиятнокӣ таҳия мешаванд. Кунун барои натиҷабахшӣ ва ҳадафмандии раванди таълим низоми анъанавии дарсӣ-синфӣ кифоя нест, барои ин мақсад истифода аз технологияи муосири педагогӣ зарур аст, то ки фаъолияти таълимгирии толибилмонро тақвият бахшида, салоҳиятҳои фанҳои онҳоро инкишоф диҳад.

Дар асл мафҳумҳои гуногуне мавҷуданд, ки дар худ натиҷаҳои дониш ва бозёфтҳои илмиро фаро мегиранд.

Донишҳои технологӣ дар худ моҳият, назария, қонунҳо , сохтор ва тағйироти дигаршавандаро, ки дар фаъолияти инсон мавҷуданд, дар бар мегиранд. Ба ин донишҳо

илмҳои олитарин, инчунин донишҳои технологӣ, раванди ба охир расидани корро, ки тавассути фаъолият дар таҷриба истифода мешаванд, баробар гузоштан мумкин аст.

Вожаи технология дар воқеъ аз ду калима «техника» ва «логия» иборат мебошад. «Техника» маънии иҷрои кор дар сатҳи олиро дорад ва «логия» ин шиносоӣ бо мазмуни илм ва дониш мебошад. Зикр бояд кард, ки технология ин ошноӣ бо воситаҳои амалисозии кор дар сатҳи баландтарин, ба хотири он ки дониш ва илм дар сатҳи олитарин истифода ва иҷро шавад.

Аз дигар ҷониб, донишҳои касбӣ ҳамон вақт дастоварди оммавӣ шуда метавонанд, ки онҳоро таҳқиқ ва омӯхтан мумкин бошад.

Мураккабии омӯзиши технологияҳо эътимоднокии технологияҳои инноватсиониро паст мекунад ва баръакс дарки дурусти ин хусусиятҳо барои азхуднамоии технологияҳо кӯмак мерасонад.

1.Дуруст. Дарбаргирандаи таҷҳизоти муайян ва дигар муҳимоти зарурӣ. Фарҳанг ва рушди ҳаракати фанҳо хусусияти дигари технологӣ ба шумор меравад, вобаста ба ин, се хусусияти боқимондаи дигар наметавонанд рушди устуворро таъмин намоянд. Бештари кишварҳои рушднамуда истифодабарии навгониҳои технология, ҳамчунин се хусусияти дигарро ворид месозанд.

2. Омили инсонӣ. Хусусиятҳои технологияи мазкур, ки дар инсонҳо мавҷуд мебошад, ин пайдосозии дониш, ба даст овардани таҷриба, имконият, инчунин таъминоти ҳавасмандсозии кормандони ташкилот ба шумор меравад.

3. Иттилоот. Дарвоқеъ, технологияҳо инкишоф меёбанд ва бо кӯмаки захираи инсонҳо ташкил карда мешаванд ва боз бештар рушд менамоянд. Инчунин технологияҳо бо кӯмаки низоми маълумотдиҳӣ дар намудҳои гуногун, ба монанди номаи камол, маълумоти оморӣ, нақшаҳои гуногун, китобҳои нашриёти мухталиф паҳн мешаванд.

4. Ташкилотӣ. Дар худ маҷмӯи низоми иҷтимоӣ, инчунин низоми таълим, ташкилоти идоравӣ, шабакаҳои ташкилӣ, функсияҳои асосиро, ки рушди технологияҳо ба шумор меравнад, фаро мегирад.

Тазаккур бояд кард, ки технологияҳои инноватсионӣ дар фаъолияти таълимии донишҷӯёни муасиссаҳои таҳсилоти олӣ ин раванде мебошад, ки бо мақсади истеҳсоли маҳсулоти нав бо васоити иттилоотӣ ва техологияҳои навомӯхташуда истифода мешаванд. Ин раванд омилҳои гуногун, яъне интихоб, истифодабарӣ, ҷалбсозиҳои нав, таҳия ва рушди технологияҳоро дар бар мегирад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки истифодаи самараноки технологияҳои иттилоотӣ ва инноватсионӣ раванди ҷалбсозии технологияҳои берунаро дар истеҳсолоти ватанӣ бо мақсади беҳтар сохтани сатҳи иҷтимоӣ, баландбардории арзишҳо, инчунин бо мақсади омӯзиш таълим ва рушд ба роҳ монда мешавад. Инчунин барои истифодабарии мунтазам ва пурраи техологияҳои инноватсионӣ омӯзиши амиқ ва пурраи он зарур аст. Дар раванди мазкур донишҳо ва мутобиқати он бо технологияҳо хеле муҳим ба шумор меравнад.

Мувофиқи талаботи стандартҳои байналмилалии таҳсилот тайёр намудани мутахассиси баландихтисос дар асоси хусусиятҳои хоси низоми миллии маълумот ва воридшави Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фазои ягонаи таҳсилоти ҷаҳонӣ тавассути истифодаи технологияи кредитии таълим тақозои замон аст. Бинобар ин, барқарор намудани ҳамкориҳо доир ба муккамал намудани стандартҳои маълумоти касбӣ, такмили барномаҳои корӣ ва таълимӣ, аз худ намудани технологияи нави таълим, шаклҳои муосир ва самараноки ташкили раванди таълим, бо нигоҳ доштани арзишҳои миллӣ, баромадан аз доираи маҳдуди таҳсилот, ивази таҷриба байни донишҷӯён ва устодони муассисаҳои олӣ, хуҷҷатҳое, ки дар асоси низоми маълумоти миллӣ дода мешаванд, аз масъалаҳои муҳим ва ҳалталаби имрӯза ба ҳисоб меравнад.

Дар тамоми навгониҳо ва тағйироте, ки барои тайёр кардани мутахассисони баландихтисос тибқи низоми кредитии таҳсилот истифода мешаванд, таваҷҷуҳи асосӣ ба татбиқи усули наве дода мешавад, ки маълумотгирӣ ва азхудкунии дониш ба эҷодкорӣ ва фаъолияти мустақилонаи доншиҷӯ асос ёфта бошад. Инчунин, ташкили шаклҳои гуногуни машғулиятҳои фардие, ки ба раванди донишандӯзӣ ва кори эҷодии донишҷӯ таъсир мерасонанд, бояд мароқангез бошанд.

Махсусан, дар асри ҳозира лаёқати рушд додани донишҳо ва ташкил додани технологияҳои нав моҳияти хеле муҳимме дорад. Дар шароити кунуӣ барои ташкил намудани технологияҳои нави мувофиқ ва табодули донишҳо бо мақсади таъмин намудани рушди устувор кӯшишҳои зиёд сарф карда мешавад.

Дар шароити муосир воридсозии технологияҳои ҷаҳонӣ, яъне ҷорисозии тахассусҳои нав, ҷорӣ намудани имкониятҳои нав, кашфиётҳои тоза, ҷорисозии донишҳои нави техникӣ, имкониятҳои нави инсонӣ, лаёқати нави идоракунӣ, инчунин навсозии низомҳои таълимӣ ва татқиқотӣ ба давлат имконияти дар сатҳи дигар кишварҳои рушднамуда буданро фароҳам месозад. Технологияҳои инноватсионӣ ҳанӯз ба таври бояду шояд оммавӣ нагаштаанд ва онҳо наметавонанд рушди технологияҳои дохилиро таъмин созанд.

Истифодабарии самараноки васоити иттилоотӣ ва техологияҳои иноватсионӣ ин он шакли фаъолияте мебошад, ки бо самтҳои мушаххаси донишҳои муайян алоқаманд аст. Идоракунии технологияҳо дар худ маблағгузорӣ, ташкил ва имкониятҳои исониро фаро мегирад. Дар сатҳи молиявӣ идоракунии технологияҳо ба ташаккулдиҳии сиёсати умумӣ дар сатҳи рақобатпазирии ташкилот кӯмак мерасонад. Дар сатҳи хусусӣ бошад, барои муайянсозии имкониятҳои шахсӣ дар ҷомеа кумак мерасонад.

Истифодаи самараноки васоити иттилоотӣ ва технологияҳои инноватсионӣ дар рушди низоми салоҳиятнокии муассисаҳои таълимие, ки бо мушаххассозӣ ва иҷроиши сиёсати ҳатмии ба рушд ва истифодабарии технологияҳо, бо мақсади иттилооткунонӣ ва рушди баробари технологияҳои истифодашаванда барои таъминсозии рушди инсон равона карда шудааст. Истифодаи самараноки васоити иттилоотӣ ва технологияҳои инноватсионӣ дар сатҳи миллӣ нақши сиёсати бузургро мебозад, ки дар навбати худ таъсирбахшии умумии технологиро дар ҷомеа, инчунин нақши он дар рушди донишҳо ва таъминсозии иқтисодиёти устуворро муҳокима менамояд.

Ҳадафи асосии татбиқ ва корбурди ин система он аст, ки фаъолият ва саҳмгирии донишҷӯ дар ҷараёни амалияи омӯзиш бештар инкишоф ва тақвият гардад ва системаи тахсилоти олӣ дар Тоҷикистон бо меъёрҳои ҷаҳонӣ баробар касб кунанд, чунки ин система имкониятҳои бештар ва беҳтареро барои донишҷӯ фароҳам меоварад.

Дар ин система имкониятҳои воқеӣ аз ҷиҳати сарфаҷӯйи вақт ва пешрафти зиёд барои донишҷуёни лоиқ фароҳам мегардад ва меъёрҳои дақиқи фаъолият ва масоили донишҷӯён ба кор гирифта мешавад. Дар ин система масъулиятҳо ва фаъолиятҳои устодон низ бештар ҳадафманд мегардад.

Имкониятҳо дар фарогирии дониш чи гуна фароҳам оварда мешавад, ки ҳам аз лиҳози вақт, ҳам аз назари шева ва ҳам аз назари иқтисодӣ тавоноиҳои донишҷӯ дар назар гирифта мешавад.

Истифодаи самараноки технологияҳои инноватсионӣ дар рушди низоми худ таъсирбахшии тағйиротҳои технологӣ ва талаб намудани донишҳоро дар алоқамандӣ бо технологияҳо, таъсири онҳо ба саломатии одамон ва натиҷаи истифодабарии онро фаро мегирад. Сиёсати технологӣ дар рушди низоми таҳсилот ва сатҳи миллӣ, дараҷаи ташкили тағйиротҳои технологиро бар нафъи ҷомеа ва кормандони ташкилот истифода мебарад. Масалан, олимони ватанӣ оид ба ин сиёсатҳои сатҳи миллидошта чунин андешаҳоро рӯйи кор оварданд.

Саидов М.В.Технологияҳои омӯзиш ва шумораи назарияҳои мавҷударо бо хусусиятҳои донишҳои рушдкунанда дар илм таҳлил кардааст[148].

Шоев Н.Н. технологияҳои омӯзишро ҳамчун банақшагирии ташкили муносибатҳои байниҳамдигарӣ, ки аз самтҳои нави муносибатҳо даромад ба даст меоварад, муайян намудааст [173].

Олими шинохтаи ватанӣ Мирзоев Р. бошад, технологияҳои омӯзишро дар се давра ҷудо кардааст:

- давраи аввал - технологияҳои иттилоотӣ, ин давраи ҷамъоварии иттилоот бо мақсади пурра намудани омӯзиш;
- давраи дуюм – технологияҳои систематикӣ. Дар ин давра иттилоот ба ҷуз аз низоми ташкилӣ, ки аз инсон вобастааст, барои омӯзиши самтҳои муайян истифода мешаванд;
- давраи сеюм – технологияҳои татқиқотӣ, ки дар навбати худ махсусиятҳои зеринро дар бар мегиранд:

1. Эътирофи расмии донишҳои соҳибшуда аз сарчашмаҳои илмӣ ва донишҳои аз таҷриба гирифташуда.
2. Дар асоси донишҳои назариявӣ ва таҷрибавӣ ҳадафи ниҳоӣ ҳалли худро ёфтааст.
3. Истифодабарии донишҳои мавҷуда дар асоси нуқтаҳои назари муайян.
4. Дар рушди дониш ва технологияҳо восита шудан.

Натиҷаҳои истифодаи самараноки технологияҳои инноватсионӣ дар раванди фаъолияти таълимии донишҷӯён бошад, ин:

1. Интихоб ва истифодабарии технологияҳои омӯзиш.
2. Рушди маълумоти технологӣ. [116,117]

Интихоб ва истифодабарии донишҳои технологияҳои таълимӣ дар раванди таъмини ҳадафҳои барнома, низоми маорифи кишвар муайян мегардад. Агар дар раванди таъмини талаботи технологӣ ҳар як ҷараёни таълим аз нуқтаи назари муайян иҷро шавад, дар ин ҳолат дар раванди интихоб ба донишҳои технологӣ талабот пайдо мегардад.

Ҷалби технологияҳои таълим ва истифодабарии онҳо ин натиҷаи таткиқот ва истифодаи самараноки технологияҳои инноватсионии таълимӣ бо шароити иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, дараҷаи имкониятҳои нерӯи инсонӣ ва имкониятҳои таъминнокии ҳадафҳо ба шумор мераванд.

Натиҷаи пурсишҳои гузаронидашуда онро нишон дод, ки бо баҳогузории технологияҳо ва натиҷаҳои рушди технология, метавонем муайян созем, ки энергияи барқ низ самаранок истифода гардад. Аммо технологияҳои мутобиқаткунанда, ки бо бартарӣ истифода мешаванд, аз маълумот вобастагӣ доранд ва ҳолати воқеии дараҷаи рушди донишҳоро муайян мекунанд.

Мутобиқи ин нуқтаи назар, ба он метавон афзуд, ки технология ҳамчун илм метавонад талаботи одамонро қонеъ гардонад ва барои рушди минбаъдаи он мусоидат намояд. Муҳандисон ва олимон ҳангоми таҳияи технологияҳо таъсиррасонии омилҳои берунаро ба назар мегиранд.

Вобаста ба ин, натиҷаҳои бадастомада дар самти мазкур бо таваҷҷуҳи зиёд ва бодиққатона таҳлил мешаванд. Ин ҳолат метавонад ба таври манфӣ ба технологияҳои истифодашаванда таъсир расонад. Ҳамзамон қайд намудан бамаврид аст, ки ташхиси технологияҳои нави дастрасгашта вақти муайянеро талаб мекунанд.

Муҳим он аст, ки маълумоти бо кумаки технологияҳои компютерӣ гирифташуда метавонанд донишҳои касбӣ-технологии донишҷӯёнро рушд диҳад, ки боиси афзун гаштани мероси фарҳангӣ-техникии ҷомеа гардад.

АДАБИЁТ:

1.Лутфуллоев М. Мустақилияти Тоҷикистон ва таҳсилоти нав. Душанбе: Сабо 2006. -50с.
2. Саидов М.В. «Маълумоти инноватсионӣ ҳамчун фарҳанги иҷтимоӣ» Ахбори ДДОТ ба номи. С.Айнӣ № 3, 2013 с.
3. Саидов М.В. «Ҷорисозии технологияҳои омӯзиш дар илм». Ахбори ДДОТ ба номи С.Айнӣ № 3 (58-1) 2014 с.
4. Шоев Н.Н.Технологияҳои гуногуни тарбиявии таълимии технология ва лоиҳаҳои таълим дар мактаби олӣ – Душанбе, «Ирфон» 2005 – 310с.

АЗИЗОВА Ф.

ИСТИФОДАИ САМАРАНОКИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР ФАЪОЛИЯТИ ТАЪЛИМИИ ДОНИШҶӮЁН

Муаллиф дар мақола ҷорӣ намудани технологияҳои ҷаҳонӣ, яъне. ҷорӣ намудани ихтисосхои нав, ҷорӣ намудани имкониятхои нав, кашфиёти нав, донишхои нави техникӣ, кобилиятхои нави инсонӣ, инчунин нав кардани системахои таълиму тарбия.Дар мақола натиҷаҳои истифодаи самараноки технологияҳои инноватсионӣ дар раванди таълими донишҷӯён баррасӣ карда мешавад. Аз ҷумла, интихоб ва татбиқи донишҳо дар технологияҳои таълимӣ дар раванди расидан ба мақсадҳои барнома, низоми маорифи ҷумҳурӣ муайян карда шудааст. Агар дар процесси конеъ гардондани талаботи технологӣ хар як процесси таълим аз нуктаи назари муайян ба амал бароварда шавад, пас дар процесси интихоб ба донишхои технологӣ эхтиёчот ба миён меояд, ки мероси маданию техникии чамъиятро афзун мегардонад.

Калидвожаҳо: технологияи инноватсионӣ, низоми салоҳият, донишҷӯён, донишҳои технологӣ, мероси фарҳангию техникӣ, системаи маориф, идоракунии технология.

АЗИЗОВА Ф.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Автор в статье рассматривает внедрение глобальных технологий, т.е. введение новых специальностей, внедрение новых возможностей, новых открытий, новых технических знаний, новых человеческих возможностей, также модернизацию образовательных систем. В статье рассматриваются результаты эффективного использования инновационных технологий в образовательном процессе студентов. В частности, определяется отбор и применение знаний в образовательных технологиях в процессе достижения целей программы, системы образования страны. Если в процессе удовлетворения технологических требований каждый процесс обучения осуществляется с определённой точки зрения, то в процессе отбора возникает потребность в технологических знаниях, что позволит приумножить культурно-техническое наследие общества.

Ключевые понятия: инновационная технология, система компетенций, студенты, технологические знания, культурное и техническое наследие, система образования, управление технологий.

AZIZOVA F.
EFFECTIVE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL ACTIVITIES OF STUDENTS

The author in the article considers the introduction of global technologies, i.e. the introduction of new specialties, the introduction of new opportunities, new discoveries, new technical knowledge, new human capabilities, as well as the modernization of educational systems. The article discusses the results of the effective use of innovative technologies in the educational process of students. In particular, the selection and application of knowledge in educational technologies in the process of achieving the goals of the program, the country's education system is determined. If in the process of meeting technological requirements each learning process is carried out from a certain point of view, then in the selection process there is a need for technological knowledge, which will increase the cultural and technical heritage of society.

Key concepts: innovative technology, competence system, students, technological knowledge, cultural and technical heritage, education system, technology management.

Маълумот дар бораи муаллиф: Азизова Файзигул Шарифовна омӯзгори кафедраи педагогикаи умумидонишгоҳӣ ДДОТ ба номи С. Айнӣ Тел: (+992) 918318362, E-mail: Azizova F@mail. ru
Сведение об автор: Азизова Файзигул Шарифовна - старший преподаватель кафедры общей педагогики Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни. Тел: (+992) 918318362, mail: Azizova F@mail. ru
Information about author: Azizova Faizigul Sharifovna - Senior Lecturer, Department of General Pedagogy, Tajik State Pedagogical University named after S. Aini. Tel: (+992) 918-31-83-62, mail: Azizova F@mail. ru

АБДУЛЛОЕВА Ш.С.

ПРИНСИПҲОИ ПСИХОЛОГИЮ ПЕДАГОГИИ ТАШКИЛИ ТАРБИЯИ МЕҲНАТИИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ 7-11 ДАР ШАРОИТИ ГУНОГУНИИ МУАССИСАҲОИ ТАЪЛИМӢ

Вобаста ба дастуру супоришҳои Сарвари давлат, ки рузи 21 уми декабри солит 2021 дар Паёми навбатии худ иброз дошт: «Ҳукумати мамлакат, вазорати маориф ва илм, меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолӣ ва дигар вазорату идораҳое, ки дар сохторашон муассисаҳои таълимӣ доранд, инчунин, раисони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо вазифадор карда шудаанд, ки дар муддати панҷ соли оянда шаҳрвандони аз 18-сола болоро, ки касбу ҳунар надоранд, ба касбу ҳунаромӯзӣ ҷалб намуда, ҷиҳати саросар соҳибкасб кардани аҳолӣ тадбирҳои ҷиддиро роҳандозӣ намоянд.». [9].

Инчунин, дар баробари ин ба вазоратҳои дахлдор супориши қатъи гузошт, ки барномаи касбомӯзии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои солҳои 2021-2025 таҳия намуда, ҷиҳати иҷрои он тадбирҳои мушаххас андешида шавад.

Педагоги бузурги тоҷик М. Лутфуллозода дар асари худ "Истиқлолияти Тоҷикистон ва маорифи навин" хуб дарҷ намудааст: **"**Дар ҷомеа омӯхтани касб ҷойи муҳимро ишғол мекунад. Аҳли ҷомеа, падару модарон, махсусан омӯзгорон вазифадоранд, ки ба воситаи таълими фанни худ аз синни хурдсолӣ мехри кӯдакону хонандагонро ба тарбияи меҳнатӣ дар ҷараёни омӯзиши касбу ҳунар афзун намоянд. Тарбиятгирандагон дар синни наврасӣ бояд дарк намоянд, ки касбомӯзӣ омили тарбияи меҳнатӣ ва зиндагии бофароғат аст" [3:75.].

Халқ мегӯяд: «Аз одами бекор, ҳама безор». Ҳар як инсон бояд кор кунад ва ба ивази заҳматаш музде гирад, ки зиндагии худ ва оилаашро таъмин намояд. Давлат вазифадор аст, ки одамони қобилияти кор доштаро ба ҷойи кор ва музди сазовор таъмин намояд. Агар худи ин гуна инсон аз кору заҳмат саркашӣ кунад, пас ӯ ҳам ба худ ва ҳам ба ҷомеа зарар мерасонад» [3:76].

Вале то вақте ки ин ризқ ба луқмаи ҳалол табдил меёбад, заҳмату меҳнати зиёду пурмашаққати инсон лозим аст. То агар одам кишт накунаду дона накорад, он борон ҳам фоидае надорад. Бинобар ин, боз ҳамон замин асту инсони заҳматкаш. Ҳазрати Бедил мефармояд:

Дасти талаб ба ҳар чӣ расад, муфти аҷз гир,
Дур аст осмон, ту мурод аз замин талаб [1:146] .

Лаззати дунё маҷмӯи чизҳои гуногун буда, ризқу рӯзӣ як қисми он аст. Барои инсоне, ки дар ғафлат асту аз заҳмату ҷустуҷӯ парҳез дорад, тамиз ё фарқу дарк кардани ин чизҳо

осон нест. Инсон барои тамизи лаззати дунё мисли кӯдаке, ки нав дандон мебарорад, бояд хун хӯрад, азобу дард бикашад:

Тамизи лаззати дунё ҳам осон нест, эй ғофил,
Чу тифлон хун хӯрӣ як умр, то дандон шавад пайдо [1:145].

Бояд қайд намуд, ки омода сохтани хонандагон барои тарбияи меҳнатӣ дар омӯзиши касбу ҳунар дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ вазифаи бевоситаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, омӯзгор падару модарон, ҷомеаи муосир мебошад. Онҳо дар ин кори муҳим бояд дар назди ҷомеа масъулият ҳис намоянд. Фаъолияти онҳоро дар тайёр намудани наврасон ба тарбияи меҳнатӣ омӯзиши касб комиссияи махсуси ҷамъиятию давлатӣ ва тиббию психологӣ-педагогӣ баҳо медиҳанд. Комиссия барои ҳар як хонанда варақаи шахси ташкил намуда, натиҷаи кори худро пеш аз шурӯи соли таҳсил дар он қайд менамоянд. Варақаи шахсӣ дар сар то сари ҷумҳурӣ ва барои ҳамаи типпи хонанда як хел бояд сурат гирад, дар назди шӯроҳои маҳалӣ, (деҳ, ноҳия, шаҳр,) нигоҳ дошта мешавад. Комиссияи Шӯрои маҳаллӣ ҳар як хонандаро ҳангоми ба муассисаи таълимӣ ворид гаштан дар муддати соли таҳсил мунтазам зери назорат мегирад. Комиссия дар назди омӯзгорон падару модарон ва хонандагон ташкили як чанд мактабҳои ҳунарии хусусиро пешниҳод менамоянд, ки номгуи онҳо ба санъату ҳунар ва имконияту тавоноии шахсони алоҳида вобаста аст. Масалан чанде аз онҳоро номбар менамоем.

1. Мактаби наққошӣ.
2. Мактаби кандакорӣ.
3. Мактаби гилкорӣ.
4. Мактаби хаттотӣ.
5. Мактаби мусиқӣ.
6. Мактаби кулолгарӣ.
7. Мактаби заргарӣ.
8. Мактаби бофандагӣ.
9. Мактаби бофандагӣ, дузандагӣ ва зардӯзӣ.
10. Мактаби оҳангарӣ.

Ин гуна мактабҳо дар хонаи худи устоён, ҳунармандон, санъаткорон бояд ташкил карда шуда дар асоси шартномаи тарафайн бояд фаъолият намоянд. Ва бевосита ин гуна мактабҳо бо фаъолияти бевоситаи худи ҷомеаи муосир таъсис ёбад. Дар ҷалби наврасон низ ба омӯзиши ҳунарҳои зикршуда ҷиддӣ муносибат намоянд. Аз фаъолияти ин гуна мактабҳо устоёни касбу кор қутти лоёмуде дарёфт мекунанд ва инчунин шогирдони зиёдеро дар омӯзиши касбу ҳунарҳои мардумӣ тарбия менамоянд. Агар ҳунарманде, санъаткоре ё устое хоҳиши ташкили корро дошта бошаду аз ҷойи омӯзиш танқисӣ кашад, пас шурои маҳала вазифадор аст, ки дар касри маданият, мактаб ё дигар ҷой хонае ё гушае барои фаъолияти ҳунаромӯзӣ ҷудо намоянд.

Меҳнат – фаъолиятест, ки дар զоти худ тағйир мекунад. Ҷалби кӯдак ба кор ва рушди шахсияти ӯро В.А.Сухомлинский дар ин амалҳо дида ба чунин хулоса омадааст: коре, ки худ ба худ хидмат мерасонад, худкифоӣ (барои худ) – меҳнат барои наздикон (волидон, дӯстон), ҳамчунин кор ба фоидаи коллективи синф, муассисаи таълимӣ, оила ва кулли ҷомеа. [4:415]

Чунин фаъолият ҳамчун низоми ҳамкориҳои баробарҳуқуқи инсон ва ҷомеа дар марҳилаҳои муайяни рушди инсон ҳисобида мешавад. Он бояд ба хусусиятҳои шахсият ва талаботи бозори меҳнат ба кадрҳои рақобатпазир ҷавобгӯ бошад. Ҳамкории баробар байни сохторҳои инфиродӣ ва ҷамъиятии субъектҳои идоракунӣ (мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, литсейҳои касбии техникӣ, ЛК.дузандагӣ (ва дигар шакли литсейҳо), гимназияҳо, коллеҷҳо, муассисаҳои томактабӣ ва беруназдинфӣ, мактабҳои касбӣ, марказҳои тарбияи меҳнатӣ ва такмили ихтисоси хонандагон, мақомоти танзими истифодаи захираҳои меҳнатӣ, инчунин корхонаҳо ва ҷамъият) муносибатҳои муайянеро таъмин менамояд, ки аз як тараф қувваҳои ҳаракатдиҳанда мебошанд ва аз ҷониби дигар, ба намояндагии муносиб мусоидат мекунанд ва дар ин маврид ҳалли мушкилоти иқтисодӣ рӯ ба инкишоф меорад. Аз ин рӯ, тарбияи меҳнатӣ ва таълимӣ дар мактабҳо, самти касбии хонандагон бояд пеш аз ҳама ба фаъолсозии манбаъҳои психологии шахс равона карда шавад, то дар вақти фаъолияти касбӣ шахс худро пурра дарк кунад.

Таъминоти ташкилӣ ва идоракунии ҷараёни худшиносии касбӣ шаклҳо ва усулҳои гуногуни корро пешниҳод мекунад (гурӯҳӣ, инфиродӣ, амалӣ, проблемавӣ-ҷустуҷӯӣ, визуалӣ ва ғайра); фасеҳии тактикӣ дар кор, пайдарҳамӣ дар ҳалли мушкилоти педагогӣ ва

омодагӣ ба гузаштҳои оқилона; риояи талаботи маънавии фаъолияти педагогӣ; таъмини муттасилӣ, истифодаи ҳама чизи арзишманди кор, хоҳиши мувофиқат ва тамомияти он; таъсиси ҷомеаи соҳибкасбону ҳунармандон, ҳамоҳангсозии амалҳои ҳамаи иштирокчиёни раванди худмуайянкунӣ дар омӯзиши касбу ҳунар. Ҳамин тариқ, асосҳои педагогӣ ва психологии тарбияи меҳнатии шахс метавонад, имкониятҳои барои худшиносии касбӣ имкониятҳои зиёдеро дастрас намояд. Аммо муҳимият дар он аст,ки онҳо зимни раванди таълим бо асосҳои илм, ошно месозад, ки дар давоми он хонанда метавонад тавоноӣ ва қобилияти худро барои интихоб ва омӯзиши ин ё он касбу ҳунар санҷида, ҳангоми зарурат аз маслиҳату маслиҳатҳои устодонаш истифода барад. Онро инчунин тавассути таълими иқтисодӣ, меҳнатӣ ва касбию ҳунарӣ метавон анҷом дод.

Аз нигоҳи назариявӣ, он метавонад аз ҷониби:

-мониторинг, таҳлил ва баҳогузорӣ, ки дар солҳои охир дар методология, технология, методологияи таълими меҳнат ва омӯзиши касбу ҳунар зимни тарбияи меҳнатӣ дар таҷрибаи ҷаҳонӣ ҷамъоварӣ ва сабт шудаанд;

- дастгирии ташкилӣ ва омӯзгорӣ, яъне. шарҳи иҷрокунандагон, усулҳои ҳалли мушкилот, шароитҳои ҳалли онҳо, хусусиятҳои натиҷаҳои бадастомада, усулҳои истифода, сертификатсияи натиҷаҳо, мувофиқати натиҷаҳои таҳқиқот бо дигар маҳсулот;

-муайян кардани мушкилоти таҳқиқотӣ, ки ҳалли фавриро тақозо мекунад;

-малакаи моделҳои худбинии тарбияи меҳнатии хонандагон дар замони муосир (иқтисоди бозорӣ);

- Таъмини ҳифзи назария ва амалия аз нававарии технологияи-инноватсионӣ ва равишҳои беасос, ки метавонад ба зиён ва хароҷоти нолозими қувва ва воситаҳо оварда расонад. Самтҳои муҳимтарини татбиқи ин муқарраротинҳоянд:

- ташхиси иҷтимоиву иқтисодии сохторҳои моддӣ, истеҳсолоти маънавӣ аз нуқтаи назари барқароркунии тасвирҳои воқеӣ, тавлид, тағирёбӣ, нопадидшавӣ, тавлид ва намудҳои пешгӯии тарбияи меҳнатдӯстӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар;

- таҳияи моделҳои амалии тарбияи меҳнатдустӣ дар асоси мактабҳои алтернативӣ (литсейҳо, гимназияҳо, коллеҷҳо), анъанаҳои миллӣ (хонандагон), равандҳои муҳоҷират, шаклҳои гуногуни шарикии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо низоми таълими истеҳсолӣ ва пас аз хатми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии хонандагону наврасон, таҳлили илмии таҷрибаҳои мусбӣ ва манфӣ дар заминаи таҳқиқот тавлид шудан;

- таҳияи адабиёти барномасозии таълимӣ, аз ҷумла дар заминаи компютерӣ, татбиқи равишҳои психологӣ ва синнусолиро барои муайян кардани тарбияи меҳнатдӯстии шахс таъмин мекунад;

- тавсифи механизми ҳамкорӣ ва ҳамгироии субъектҳои идоракунии худидоракунии касбии хонандагон барои намудҳои гуногуни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (литсейҳо, гимназияҳо, коллеҷҳо ва ғайра), хадамоти идоракунии касбии ҷавонон ва шуғли аҳолӣ;

- таҳияи маҷмӯаҳои омӯзишӣ барои тайёр кардан ва бозомӯзии мутахассисони дорои касбу ҳунар.

Дар ин сурат дар шароити гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба низоми нави идоракунӣ - иқтисоди бозаргонӣ, дар партави вазифаҳои муайяннамудаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмонов оид ба тайёр кардани кадрҳо барои соҳаҳои иқтисодиёт, ташкили дурусти тарбияи меҳнатӣ дар муассисаҳои тахсилоти миёнаи умумӣ ва таълимӣ хонандагон дар рӯҳияи муҳаббат ва эҳтиром ба тамоми намудҳои меҳнати ҷисмонӣ ва рӯҳӣ барои омӯзиши касбу ҳунарҳое, ки асоси рушди шахсият ва умуман ҷомеа мебошанд.

Ҳалли бомуваффақияти вазифаҳои дар назди омӯзгор гузошташуда оид ба тайёр кардани кадрҳои миллии муносибатҳои бозоргонӣ аз кормандони соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон талаб мекунад, ки мушкилоти зикршударо фавран ҳаллу фасл намоянд, инчунин як қатор чораҳои бунёдии онҳоро ташкил диҳанд:

- дар низоми тарбияи мехнатӣ ҷои махсус барои фанни таълими меҳнат ҳамчун як фанни ҳатмӣ ва ҳалли вазифаи дукарата: ташкили санҷиши касбии қобилияти наврасон, хонандагон дар давраи таҳсили ибтидоӣ ва омодагӣ ба кор зимни тарбияи меҳнатӣ ба касби муайян (ҷисмонӣ, рӯҳӣ), ки ҳифзи иҷтимоии хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумиро кафолат медиҳад ;

- таъмини раванди таълим дар фанҳои таълимӣ бо адабиёти зарурии таълимию методӣ, китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимӣ, ки дар асоси дастовардҳои педагогӣ,

психологӣ ва илмии тамаддуни ватанӣ ва ҷаҳонӣ сохта шудаанд, инчунин омода намудани синфхонаҳои, лабораторияҳо, устохонаҳо ва таъмини онҳо бо таҷҳизотҳои таълимӣ аз қабили техника ва технологияи муосир.

Ин нақшаҳо метавонанд танҳо бомуваффақият амалӣ карда шаванд, агар бархӯрд ба фаъолияти меҳнатии хонандагон дар замони муосир аз ҷиҳати илмӣ ҳамчун масъалаи муҳим баррасӣ карда шавад.

Асоси илмӣ як низоми илмии асосёфтаи чорабиниҳои иҷтимоию иқтисодӣ, психологӣ, педагогӣ ва тиббӣ мебошад, ки ба кӯмак расонидан ба хонандагон дар муайян кардани омӯзиши касбу ҳунар бо назардошти эҳтиёҷоти иқтисодиёти миллӣ ба кадрҳо, манфиатҳо, қобилият ва қобилияти физиологии шахс нигаронида шудааст.

Таҳқиқоти мазкур ба мо хулоса меорад, ки мушкилоти фаъолияти меҳнатии хонандагон дар марҳилаи кунунӣ бояд ҳамаҷониба - дар якҷоягӣ бо равишҳои иҷтимоию иқтисодӣ, психофизиологӣ ва психологию педагогӣ татбиқ карда шавад.

Таҳлили назариявии таҳқиқот нишон дод, ки принсипҳои дидактикии мавҷуда ва усулҳои методии истифодамебурдаи аксар омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аслан барои ташаккул ва инкишофи сифатҳои ахлоқии хонандагон дар тарбияи меҳнатӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар замина фароҳам намеоранд. Ҳоло қобилияти идроки хонандагони синнфҳои 7-11 ро дар маҷмуъ бо ташаккули сифатҳои тарбияи меҳнатии онҳо инкишоф додан лозим аст.

Муносибати иҷтимоию иқтисодӣ таҳлили талаботи ҷомеаи муосирро дар тарбияи меҳнатии хонандагон дар омӯзиши касбу ҳунарҳои гуногун ва муайян кардани дурнамои онҳо пешбинӣ менамояд. Аммо ин кофӣ нест. Зарур аст, ки ҳар як шаҳрванд мувофиқи қобилияти худ кору меҳнат кунад. Зеро ҳар як хонанда хусусиятҳои психофизиологии гуногун, майл, хислати гуногун дорад.

Хусусияти тарбияи меҳнатӣ аз зарурати роҳнамои ба омӯзиши касбу ҳунар мувофиқи вазифаҳои ташаккули шахсияти баркамол, дар ягонагии тарбияи идеявӣ, сиёсӣ, меҳнатӣ, ахлоқӣ, эстетикӣ ва ҷисмонӣ иборат аст.

АДАБИЁТ:

1. Қодиров К. Б. Таърихи афкори педагогии халқи тоҷик. [Текст] / Қ.Б. Қодиров. - Душанбе,1998. – 145,146. с
2. Лутфуллоев М. Тарбияи худшиносӣ ва ифтихори миллӣ. Маҷмуаи мақолаҳо зери таҳрири. [Текст] /М. Лутфуллоев. – Душанбе, 1999. – 138 с.
3. Лутфуллоев М. Истиқлолияти Тоҷикистон ва маорифи навин. Душанбе, 2006.
4. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина. - М., 1979. - Т. I. С.525.
5. Макаренко А.С. О воспитании. М., 1990. с. 415.
6. Макаренко А.С. Воспитание в труде. Соч. в 7-и т. Т. 4. М., 1957. с. 395-405.
7. Макаренко А.С. Выбор профессии. Соч. в 7-и т. Т. 5. М., 1958, с. 392394.
8. Макаренко А.С. Воспитание в семье и школе. Соч. в 7-и т. Т. 4. М., 1957. с. 499-502.

АБДУЛЛАЕВА Ш.С.

ПРИНСИПҲОИ ПСИХОЛОГИЮ ПЕДАГОГИИ ТАШКИЛИ ТАРБИЯИ МЕҲНАТИИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ 7-11_ ДАР ШАРОИТИ ГУНОГУНИИ МУАССИСАҲОИ ТАЪЛИМӢ

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи принсипҳои психологию педагогии ташкили тарбияи меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар шароити гуногуни муассисаҳои таълимӣ меравад. Вобаста ба дастуру супоришҳои Сарвари давлат, ки рузи 21 уми декабри солит 2021 дар Паёми навбатии худ оиди тарбияи меҳнатӣ зимни касбуҳунаромӯзии ҷавонон иброз дошта буд,гуфта шудааст. Дар мақолаи мазкур тарбияи меҳнати тибқи роҳҳои омӯзиши касбу ҳунар нишон дода шудааст. Қайд шудааст,ки тарбияи меҳнатӣ дар омӯзиши касбу ҳунар вазифаи бевоситаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, омӯзгор падару модарон, ҷомеаи муосир мебошад. Онҳо дар ин кори муҳим бояд дар назди ҷомеа масъулият дошта бошанд. Фаъолияти онҳоро дар тайёр намудани наврасон ба тарбияи меҳнатӣ омӯзиши касбу ҳунар, комиссияи махсуси ҷамъиятию давлатӣ ва тиббию психологӣ-педагогӣ бояд баҳогузорӣ намояд.

Калидвожаҳо: касбу ҳунар, соҳибкасб, принсипҳои психологию педагогии, ҷомеаи муосир, омӯзгор, падару модарон.

АБДУЛЛАЕВА Ш. С.
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ 7-11 КЛАССОВ В РАЗЛИЧНЫХ УСЛОВИЯХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

В данной статье рассматриваются психолого-педагогические принципы организации трудового воспитания учащихся 7-11 классов при изучении профессий в разных условиях образовательных учреждений. В связи с поручением Главы государства, которое было изложено 21 декабря 2021 года в его очередном Послании о трудовом воспитании в профессиональном обучении молодежи. В данной статье показано обучение труда способами обучения профессии. Отмечено, что трудовое воспитание при изучении профессии является прямой задачей общеобразовательных учреждений, учителей, родителей, современного общества. Они должны быть ответственны перед обществом в этой важной работе. Их работа по подготовке подростков к трудовому воспитанию, обучению профессиям должна оцениваться специальной общественно-государственной медико-психолого-педагогической комиссией.

Ключевые слова: профессия, профессионал, психолого-педагогические принципы, современное общество, педагог, родители.

ABDULLAYEVA SH. S.
PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF THE ORGANIZATION OF LABOR EDUCATION OF STUDENTS IN GRADES 7-11 IN VARIOUS CONDITIONS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

This article discusses the psychological and pedagogical principles of organizing labor education for students in grades 7-11 in the study of professions in different conditions of educational institutions. In connection with the instruction of the Head of State, which was set out on December 21, 2021 in his next Address on labor education in the vocational training of young people. This article shows the training of labor in the ways of teaching the profession. It is noted that labor education in the study of a profession is a direct task of educational institutions, teachers, parents, and modern society. They must be responsible to society in this important work. Their work in preparing adolescents for labor education and training in professions should be evaluated by a special public-state medical-psychological-pedagogical commission.

Key words: profession, professional, psychological and pedagogical principles, modern society, teacher, parents.

Маълумот дар бораи муаллиф: Абдуллоева Шаҳноза Сатторовна - унвонҷӯйи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ индекс- 735360 ш. Кулоб, кучаи С.Сафаров 16, Телефон +(992) 988666040.

Сведения об авторе: Абдуллаева Шаҳноза Сатторовна - соискатель Кулябского государственного университета им. Абуабдулох Рудаки индекс- 735360 г. Куляб, улица С.Сафаров , Телефон 227-05-13 +(992) 988666040.

Information about the author: Abdullayeva Shahnoza Sattorovna - Applicant of the Kulyab State University. Asobadulo Rudaki Index 735360 Kulyab, S.Safarov Street, Phone 227-05-13 + (992) 988666040.

МАХМАДКУЛОВА О.С.
РОЛЬ УРОКА ТАДЖИКСКО - КЛАССИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ВОСПИТАНИИ ТОЛЕРАНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

В национальной концепции воспитания Республики Таджикистан подчёркнуто, что «Общество избравший демократический путь развития, имеет большую потребность в выносливости, терпимости своих граждан и считает его основным фактором развития общества». Следует отметить, что граждане современного общества должны быть не только трудолюбивыми образованными и сознательными людьми, главной отличительной их чертой должна быть высокая культура поведения, а так же их уважительное и терпимое отношение к окружающей среде. Так как сегодняшнее развитие общества требует именно этого, а юноши и подростки должны внести свой вклад в социально-экономическом и культурном развитии жизни своей страны.

Всем известно, что нравственное воспитание в общеобразовательной школе пронизывает весь процесс учебно-воспитательной работы. Все виды урока, внеклассная работа, собрание, трудовое дело и даже перемена - нравственно воспитывает учащихся.

Особенно на уроках литературы ученики усваивают основы идеологии, принципа нравственности.

Литература, как кладовая мудростей и зеркало поучений, средство поэтики родного языка, является, есть и будет важным фактором воздействия на сознание чувство и поведение детей. Надо отметить, что литература формирует сознание людей богатством

образно воплощенного материала жизни опытном бытия героев и всего общества. Поэтому оно одновременно и одинаково сильно воздействует на мысль и чувства, которые активизирует психику человека в целом, предоставляя ей ориентиры в области общественно значимых ценностей, а также активизирует его волю и готовности к действию. При чтении художественной литературы читатели знакомятся с красочным изображением творчества писателей, персонажи которых имеют много положительного в характерах и поведениях, учащиеся берут с них пример и уроки жизни.

Таджикская и персидская классическая литература, так же и его современная литература целиком и полностью состоит из нравоучений и философских премудростей, которые отражают реальную жизнь посредством изображения пейзажа в образе людей, природы, отображая условия жизни и среды обитания. Программа обучения предмета литературы наряду с передачей определенного объёма научных знаний, навыков и умений обеспечивает в учащихся высокие морально-нравственные качества: любовь к Родине, трудолюбие, правдивости, честности, вежливости, дружества, терпеливости, уважение родителей, друзей и ровесников. По этому преподавателям литературы в школе следует уделить серьёзное внимание проблемам воспитания элементам толерантности. Потому что воспитание и развитие нравственных чувств, в частности толерантность, одно из важнейших проблем таджикской литературы. Особенно это тема наиболее ярко представлено в классической литературы. Как доказано в практическом опыте урок литературы является уроком духовности и на пути формирования учащихся как личности является важнейшим средством. Поэтому для формирование элементов толерантности у подрастающего поколения нужно широко использовать урок таджикской литературы. В результате, воспитание в духе толерантности способствует полноценному нравственному развитую личности подростка.

В учебном плане по литературе в 5-ом классе при обучений материалов по темам: «Лукмони Хаким и Афлотун», «Больной и чашка с молоком» (Ибн Сина), «Петух и лиса», «Мышь со змеёй» (Саадуддин Варовини), «Мудрость справедливого Анушервана», «Гнёт учителя лучше отцовской любви», «Разве кому-то удалось выйти из реки Уммон» (С.Шерози), «Плохой собеседник», «Глупый мужик», «Садовник и медведь» (К.Бинои); в 6-ом классе «Плод добра», «Слово говори проверяя», «Культура общения» (У.Кайковус), «Злой царь и благородный юноша», «Хайр и Шар» (Н. Гянджави), «Султан Санджар и старушка», «Эмир и черная змея» (Х. В. Кошифи), «Насихат ул-мулук» (М.Газоли), «Женщина и лев»(Зиёвуддина Нахшаби), «Посещение Джами», «Бехзод и портрет Наваи», «Богатырь Абдусаид и его борьба с дервишем Мухаммедом» (З. М. Восифи); в 7-мом классе: «Кова и Захок» (А.Фирдавси), «Торговец и попугай», «Глупый мужик и медведь» (Дж.Балхи), рассказы из «Бахаристан»-а Джами, рассказы из «Анвара Сухайли» -Х. В. Кошифи и десятки других воспитательных текстов размещены, содержание и значимость которых положительно воздействует на сознание и чувства учащихся и положительно воздействует при осуществлений и практическом внедрений скрытых задач и целей концепции национального воспитания, который состоит в формирований совершенного человека, способствует терпеливостью, патриотичностью, честью и совестью нации выразителем интеллектуальных, морально-нравственных и культурных ценностей и т. д.

На этой основе следует подчеркнуть, что для осуществления на практике этих воспитательных целей, большую помощь оказывает внеклассное чтение художественных произведений, внеурочные чтения, которые необходимо связать и провести с общественной работой учащихся.

Известно, что нравственные качества, в том числе толерантность является одной из важных тем выдающейся таджикско-персидской литературы и истоки её берут своё начало от творчества Абуабдулло Рудаки до С. Айни и продолжаются до сладкоречивого Лоика Шерали, почти все мастера слова призывали нас к терпимости. Они подчёркивали, чтобы люди были уравновешенными и сдержанными и должны воспитываться терпеливыми и благоразумными.

Из учебной программы анализа содержания предмета литературы в 5-7-ых классах стало известно, что существуют определённые темы, которые могут формировать элементы толерантности у учащихся. В том числе образец творчества великого Рудаки, «Зафарнома» - Ибни Сина, рассказы из «Бустана» С.Шерози, «Разве вышел кто-нибудь из реки Уман» (в 5-ом классе), рассказы из «Кобуснаме» У.Кайкавуса, газель «Не грусти» из творчества Х.Шерози, рассказы «Посещение Джами», «Бехзод и портрет Наваи»,

«Богатырь Мухаммад Абусаид», «Сперва подумай потом говори» из «Бадое-ул-вакое» З.М.Восифи (в 6-ом классе.), «Кова и Захок» А.Фирдавси, рассказ «Купец и попугай» Дж.Балхи (в 7-ом классе.) могут стать примерами в данном аспекте.

В соответствии с учебной программой творчество предводителя персидско-таджикской поэзии Абуабдулло Рудаки изучается в 5-ом и 8-мом классах. Общеизвестно, что посредством творчества поэта молодое поколение призывается к изучению знаний и науке, жизни, творению добра, простоте, гуманизму, любви народа, миротворства, мужества, честности, справедливости и другим добрым, позитивным человеческим качествам.

Абуабдулло Рудаки в своём творческом наследий выражает воспитательные идеи и даёт людям житейские наставления и вместе с тем подчёркивает что мужчина должен быть твёрдым и устойчивым как гора и всякое неприятное происшествие должен отдалить от себя посредством мужества и отваги. По мнению этого великого мыслителя всякая трудность и сложные жизненные проблемы возможно разрешить посредством знаний и мастерства мужества и величества:

Слепую прихоть подавляй и будешь благороден.
Калек слепых не оскорбляй и будешь благороден!
Не благороден кто на грудь упавшему, наступит.
Нет, ты упавших поднимай и будешь благороден!(наш пер)
Гар бар сари нафси худ амири, мардӣ!
Бар куру кар ар нукта нагирӣ, мардӣ!
Марди набувад фитодаро пой задан,
Гар дасти фитодае бигирӣ, мардӣ.
(Таджикская литература для 5-того класса, с. 48)

Одним из качеств толерантности является умение слушать речь говорящего лица и Рудаки критикует лёгких людей за их нетерпеливость и говорит, что речь собеседника необходимо слушать искренно и с большим самообладанием:

Тебе, что слушаешь, нет терпенья, слушать.
Мне, который просит, каково моё положение!(наш пер)
Туро, ки мешунавӣ, тоқати шунидан нест,
Маро, ки металабам, худ ҷи гуна бошад ҳол?(там же)

Здесь мастер слова, хотя, говорить, что не имеет терпения терпеть, но на самом деле он является уравновешенным, стойким и выносливым. Он терпит все муки и злости жизни, которые навалились на его голову под гнётом возлюбленного или другого человека, который твёрже алмаза, терпит всё это и призывает народ к тому, чтобы те не боялись жизненных проблем и никогда не преклонили головы перед трудностями:

«С твоей любовью живу я, ни терпенья существует, ни сердца
Без твоего взгляда ни ум на месте, ни сердце.
Эта грусть которой охвачен я- ни гора Коф, ни грусть
Это сердце что у тебя, ни камень алмазный и не сердце». (наш пер.)
Бар ишқи туам, на сабр пайдост, на дил,
Бе рӯйи туам, на ақл бар ҷост на дил.
Ин uами, ки марост, кӯҳи Қоф аст, на uам,
Ин дил, ки турост, санги хорост, на дил.
(Таджикская литература для 8-мого класса, с. 57)

Бессмертный «Шахнаме» А.Фирдоуси является не только ценнейшим средством нравственного воспитания, патриотизма и мужества (М.Раджабов), напротив он так же является важным фактором воспитания качеств толерантности. В 7-ых и 8-ых классах изучаются поэмы из «Шахнаме» великого Фирдоуси. В том числе в 7-мом классе поэма «Захок и Ковы» предложены (страницы 45-52). После ознакомления с содержанием поэмы, учащиеся сильно критикуют Захока, так как он проявляет не толерантность и вследствие этого превращается в убийцу собственного отца.

Фирдоуси считает сдержанного человека настоящим человеком:

Если терпение является народной головой,
То с нетерпеливыми людьми нужно плакать(наш пер.).
Агар бурдбори сари мардумист,
Ба нобурдборон бибояд гирист.

То ест, наставник этим хочет сказать, что тот, кто нетерпеливый его обстоятельства ухудшается и следует плакать над его положением.

Следует предупредить учеников, что Фирдавси терпимость ставить превыше солнца, а человека призывает быть терпеливым:

Терпеливость даже превыше любви.
Бывает легкомысленным тот, кто велик(наш пер.).
Шикебоӣ аз меҳр ҳам номитар аст,
Сабуктар бувад ҳар ки ӯ меҳртар аст.

Одним из лучших произведений который вынуждает учащихся к человеколюбию и толерантности- эта «Зафарнома» Абуали Ибн Сина. Учащиеся 5-ого класса изучают воспитывающее произведение с 64-68-ой страницы учебной книги и приобретают моральное наслаждение. Несмотря на то, что опрос и вопрос «Зафарнома» хотя краток, но имеет огромный смысл и содержание, в котором приведено так:

Говорят: - Какая есть горькость, которая по истечению времени становится сладким.

Сказал: - Терпение.

Говорят: - Что за сладость что его последствие становится горькой.

Сказал: - Торопливость.

Проза персидско-таджикской классической литературы на ряду с её поэзией имеет хорошие воспитательные особенности. Одной из её известных книг является «Кобуснаме» У.Кайкавуса, которая призывает учащихся к содержательным, доступным, понятным наставлениям и терпимости. В учебной книге таджикская литература в 6-ом классе на станицах 35-55 из этой поучительной книги приведены несколько рассказов и нравоучений, которые очень важны для воспитаниях учащихся.Дети читают книгу:

Слышал, что был столетний старик, его спинной горб становился двойной и ходил он, опираясь на посохе.

Юноша, смеясь, сказал ему:

- Шейх, за сколько купил ты эту дугу? Чтобы я тоже купил.

Старик сказал:

- Если бог даст тебе долгую жизнь и потерпишь, то это всё ты приобретёшь даром.

После прочтения рассказа учитель обращается к своим ученикам со следующими вопросами, чтобы раскрыть основное значение рассказа:

- Говоря дуга, что имел в виду юноша? Разве юноша задавал правильный вопрос? В ответ, что сказал старик? Почему он не отругал юношу за его бесцеремонность?

Учитель, обобщив мнения учащихся говорить:

Настоящий рассказ призывает нас глубоко задуматься. Юноша бесцеремонно высмеивал сгорбившегося старика, но старик со смирением и спокойствием призывал его к терпеливости.

Кроме того, в учебной книге для 6-ого класса из «Кобуснаме» приведены нравоучения Анушервана Справедливого, которые халиф Мамун приказал, чтобы эти слова переводили на арабский язык. Приведём два примера из этих нравоучений, которые призывают учащихся к терпимости и сдержанности:

Если даже горько необходимо слушать.

(Таджикская литература для 6-того класса.Д-2008.с.47.)

Да, умение слушать горькое слово с терпением то же мастерство и тот, кто может слушать горькое слово со сдержанностью, великий. Необходимо объяснить ученику о том, что если горькое слово относится к собственной ошибке и недостатке, следовательно, необходимо слушать его с терпением и последовательно исправлять их.

Другое поучение:

Если хочешь, чтобы не ранили сердце таким образом, чтобы потом никакое лекарство не помогло, не общайся с невеждами.(там же)

На этом месте необходимо наставлять учеников в том, что нет никакой пользы, вступить в спор и общение с невеждами и глупцами и что от них один только вред. Учащиеся должны усвоить одно правило, что толерантный человек глупому человеку должен говорить: «Ты прав» и тут же прекратить общение, не то может оказаться в постыдное положение.

Творчество Шейха Муслихиддина Саади Шерози изучается почти во всех классах. Великого Саади можем причислить к числу мировых морально-нравственных учителей. Свои учебные и воспитательные идеи он выражал в своих произведениях «Гулистан» и

«Бустон». Первая глава «Бустана» Саади Шерози называется «О справедливости и способов правления миром», который состоит из сладострастных рассказов. Эти рассказы могут воспитывать учащихся в духе сдержанности и терпимости к окружающим.

«Из реки Амман разве вышел кто-нибудь» согласно программе изучается в 5-ом классе и является из числа таких рассказов. Знакомим ребят с содержанием рассказа:

Падишах во время путешествия встречает умного человека и назначает его вторым министром. Первый министр завидует ему и начинает строить всякие козни. Шах впадает в подозрение. Умный министр с хорошими словами и рассказами призывает его к терпеливости в государственных делах.

Необходимо чтобы учащиеся хорошо осознали, что Саади в этом рассказе прежде чем вынести приговор царей и судов призывает к сдержанности и терпеливости, так как при вынесении решении они с начало должны всё взвесить, чтобы не допустили ошибку, вследствие которого могли бы пострадать невинные люди. Эти бесценные идеи великого Саади и до сегодняшнего дня не теряли своей воспитательной актуальности и ценности. Так как молодое поколение является будущим нашего общества и необходимо так же подчеркнуть, что будущие политики тоже выходят из стен школ.

Наставник так же подчёркивает, что разумный человек должен иметь терпение, но если царь имеет высокомерную голову, то и царство для него будет несправедливым и он не достоин носить царскую корону.

Каждый, кто, разумен, должен терпеть,
Ни такой разум, который озлобить его.
Не скажу, что ты стойкий боец,
Когда ты зол, не теряй рассудок!
Надменная голова без терпенья,
Не вправе носить корону царя..(наш пер)

Таҳаммул кунад ҳар киро ақл ҳаст,
На ақле, ки хашмаш кунад.
Нагуям, ки ҷанговари пойдор,
Чу хашм оядат, ақл бар ҷой дор!
Худованди фармону рои шукух,
Зи ɩавɩои мардум нагардад.
Сари пурɩурур аз таҳаммул тиҳӣ,
Ҳаромаш бувад тоҷи шаҳаншоҳӣ…(С. Шерози «Бустон» с.33)

Наш великий поэт и мыслитель Носир Хусрав так же призывает своих учеников своей содержательной поэзией к терпимости и сдержанности. Он, подчёркивая говорить, что человек при своей жизни другого выхода не имеет, кроме как быть терпеливым и сдержанным в среде, на которой живёт. Терпимость для одинокого человека является дорогим и верным спутником. Терпеливый человек всегда выходит победителем:

Помощь проси у терпенья, что друга нет
Лучше терпения у нас одинокое тело
Если терпенье сдружиться с сердцем
В конец победа радует твоё сердце.(наш пер)

Ёре зи сабр хоҳ, ки ёре нест,
Беҳтар сабр мор тани танҳоро.
Агар сабрат дилёр гардад,
Зафар охир туро дилдор гардад.

Изучение творчества Джалолиддина Балхи Руми начинается с 7-ого класса. Так как учащиеся из своей учебной книги прочитают рассказ «Попугай и купец» (стр.76)- это производить на них огромное положительное воздействие. Учащиеся стремятся, прежде чем произнести какое-нибудь слово, сперва внимательно и терпеливо слушают, взвешивают все плюсы и минусы, затем произносят речь, так как, сказанное без предварительного осмысления может привести человека к сожалению. В рассказе учащиеся осознают, что купец сожалеет о своей необдуманной и неуместной речи и призывает:

Слово, которое вылетело из языка.
Подобно пуле, выпушенной из ружья.
Эх язык, ты поменьше мне вреди!

Ты говорливый, что мне остается,
Сколько бьешь огня в эту кучу?
Эх язык, ты неиссякаемый клад,
Эх язык, ты неисцелимый труд.
Нуктае, к-он ҷаст аз забон,
Ҳамчу тире дон, ҷаст аз камон.
Эй забон, ту бас зиёни мар моро,
Чун туи гӯё, чи гӯем маар маро.
Эй забон, ҳам ганҷи бепоён туи,
Эй забон, ҳам ранҷи бедармон туи.
(Таджикская литература для 7-мого класса.стр.78, 104)

Найдутся люди, которые в период своей молодости и юности приходят в отчаяние от трудностей жизни, расстаются со своим близким человеком. Дело доходить порой до того, что от семейных скандалов иногда покушаются на свою жизнь. Хафиз Шерози обладатель божественной речи желает сдерживать таких людей от злого умысла и с красочными, выразительными словами призывает их к терпеливости:

Эй сердце, будь терпеливым и не горюй, ибо в конце концов.
Этот вечер превратиться в утро, а ночь эта в светлый день!(наш пер),.
Эй дил, сабур бошу махӯр ıам, ки оқибат,
Ин шом субҳ гардаду ин шаб саҳар гардад.
(Х. Шерози Куллиет Ирфон: Д-1983 стр.31(429с))

Отходя на несколько веков вперёд можно привести в качестве примера аналогичное стихотворение по смыслу, посредством которого можно ещё больше увеличить терпеливость учеников.

«Навмед набояд шуд аз гардиши айём,
Ҳар шом, ки ояд, аз паи он саҳар шавад».
Не надо терять надежду от круговоротов жизни,
После любого вечера обязательно наступит утро.

Этот вдохновляющее стихотворение принадлежит поэтессе Зебунисо, которое согревает сердце каждого человека для прекрасного будущего. Творчество Зебунисо изучается в старших классах.

Одно из лучших произведении, который призывает нас к терпеливости, закаляется в отношениях и проповедует смотреть в будущее с добрыми намерениями, является газель «Пропавший Иосиф вновь возвращается в Ханаан, не грусти». Государственная программа для учащихся 6-того класса требует изучение этой газели. Чтение этой газели делает человека душевно спокойной и радужной. Если дети читают эти стихотворения и газели, то получать большое наслаждение и проявляют горячий интерес к жизни.

Если в какой-то день хижина благотворителя станет цветником, не грусти,
Пропавший Иосиф вновь возвратиться в Канаан, не грусти.
Кулбаи эҳсон шавад рӯзе гулистон, ıам махӯр,
Юсуфи гумгашта боз ояд ба Канъон, ıам махӯр.
Эй дили ıамдида, ҳолат бех шавад, дил бад макун,
В-ин сари шурида боз ояд, ба сомон ıам махӯр!
Гар баҳори умр бошад, боз ба тарафи чаман,
Чатри гул бар сар кашӣ, эй мурıи хушхон ıам махӯр!
Даври гардун гар ду рӯзе бар мурод моро нарафт,
Доимо яксон намонад ҳам дар ıам махӯр.
Ҳофизо, дар кунчи вакру хилвати шабҳои тор,
То бувад вирдат дуову дарси Қуръон ıам махӯр!
(Таджикская литература для 6-того класса стр.107)

Содержание газели призывает нас к терпимости и сдержанности, то есть это означает, что если ты в жизни потерпишь, то улучшится твоё положение и состояние. Наряду с чтением газели учителю следовало бы комментировать и истолковать своим ученикам слова Йосиф, Ханоан, хижина, обездоленный, предел, граница, тайна, сокровенное, узел, бедность, нищета и тому подобное.

Необходимо объяснить учащимся, что в жизни имеет определённую меру, даже и терпение. «Терпи, но в определённую меру, не будь слишком жалкой». «Подобно настоящим отшельникам будь удовлетворённым и подобно обладателям терпения

выдержанным» говорит Джами. По мнению великого Джами для достижения цели не надо торопиться необходимо ждать с терпением и идти к поставленной цели…..

Учащиеся 6-ого класса имеют возможность прочитать десять рассказов из («Бадоеъ-ул-вакоеъ») «Происшествия в литературе»- Зайниддина Махмуда Восифи и от его интересного и воспитательного содержания, его удивительных воспоминаний получить пользу для себя.

Например, Рассказ «Беседа сына судьи Сиистанского с Наваи и Джами» бросает учащихся в реку размышлений и толкнёт их к терпеливости.

Мир Алишер сказал сыну судье:

Вы написали ответ на касыду Мавлоно Нахви, скажите сами, что вы лучше сказали или же Мавлоно Нахви?

- Я лучше сказал -,ответил сын судьи в ответ.

Мир Алишер не ожидал такого самомнения от сына судьи. Он должен был хвалить кого-нибудь другого, а не себя. Мир Алишеру не понравилось её самохвальство и несдержанность. Невзирая на это всё же отправил его к Джами. Учащиеся знакомы с содержанием рассказа «Рассказ о юноше и пышном халате». В этой встрече также проявляется несдержанность сына судьи. Он принимает поэта за какого-то из слуг, не здоровается с ним , кричит на него и более того, обзывает его «глухим и бестолковым». Мавлоно Джами с терпением и со сдержанностью слушает его и даже к его бесцеремонности не станет его ругать, напротив искренне смеётся.

Интересный рассказ («Аввал андеша баъд гуфтор») «С начало подумай, потом говори», (Таджикская литература для 6-ого класса, стр., 145-147.),способствует в появлении качеств толерантности в характере учащихся. Из названия рассказа учащиеся догадываются, что человек с начала должен подумать взвесить всё, затем говорить. Для размышления необходимо терпение, человек не имеющий терпение, подобно Мероси становится посмешищем в собрании. Таково краткое содержание рассказа:

Восифи в присутствии хана, то есть шаха и нескольких учёных и поэтов говорил рассказы и анекдоты:

Мероси, который был имамом хана, от зависти не терпел и попросил у хана:

Я тоже знаю множество интересных рассказов…

Хан обиделся о его легкомыслия и завистливости и приказал. – Скажи то, что хочешь рассказать!

Мероси рассказал очень бестолковый рассказ. Хан разозлился и сказал:

Этой ночью за исключением Мавлоно Восифи никто не имеет право рассказывать что-то. После, знаком приказал поэту: - Расскажите такой рассказ, имеющий такую силу, чтобы мог устранить тот, который прозвучал до этого!

Восифи рассказал повесть: «Как двое съели кефир» («Чуриотхурии ду нафар») и со скрытыми словами раскрывает глупость Мероси.

Этот рассказ делает учеников сдержанными и красноречивыми. Отрадно, что учащиеся упражняются в притягательности и действенности объяснения читаемых рассказов.

Одним словом, в поэтических и прозаических произведениях выдающейся персидско-таджикской литературы, нравственное воспитание занимает очень важное место. Уроки литературы в школе имеют широкие возможности на пути формирования качества толерантности. Следует подчеркивать, изучение творчества выдающихся поэтов и писателей начинается в 5-6 классах и продолжится в 7-9, 10-11-ых классах и таким образом процесс привыкания учеников динамично увеличится в сторону толерантности.

Следовательно, для формирования у учащихся элементов толерантности можем плодотворно использовать уроки литературы. Для этого не обязательно, чтобы из прозаического или же поэтического жанра искали слова «толерантность», «терпение», «выносливость», «смирение», «сдержанность» и другое. Само содержание предложения или же стихотворения призывает нас к толерантности. Учащиеся для достижения поставленной цели должны яснее осознавать содержание предложения или же текста. В этом направлении учитель постоянно объясняет лексическое значение обогащает словарный запас учеников.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Антология таджикской поэзии М., 1951. с342
2. Абуали ибн Сина Жемчужины прозы изд., « Ирфон», 1987. 276с.
3. К.Ходжаев., А. Абдувалиев., Н. Шарафиддинов. Таджикская литература для 6- того клс. Душанбе- 2009.с. 288.
4. М. Тагоев, С. Махкамов, А. Мирзоев «Сборник диктантов и письменных работ » Душанбе-2009.
5. Национальная концепция воспитания РТ// Воспитание – дело творческое. – Д., 2008 с.205
6. Назидательные байты Рудаки Душанбе, « Ирфон», 1992. 272 с.(на тадж. яз.)
7. О педагогических воззрениях Муслихиддина Саади, Абдурахмана Джами и Ахмада Дониша Душанбе, 191 с.(на тадж. яз)
8. Рудаки Девон Душанбе, 2008. 160с. (на тадж. яз.).
9. Родник жемчужин: Персидско-таджикская классическая поэзия/ Сост. М.Н. Османов; Предисл М.Дробышева Д., Маориф 1996.(на тадж. яз.).
10. Саади Шерози Собрание сочинений в 4- х томах, т. 1. Душанбе: Адиб, 188, 432 с. (на тадж. яз.).
11. Т. Мирзод, Р. Хомидов, М. Пирзод. Таджикская литература для 5-того клс. Душанбе-2008 с. 304.
12. Тоиров У., Зикиров Х., Мусоев М. Таджикская литература для 7-мого клс. Душанбе- 2008 с
13. Учебная программа таджикской литературы для 5 класса. Душанбе-2007. 26с (на тадж. яз.).
14. Учебная программа таджикской литературы для 6 класса. Душанбе-2007.23с (на тадж. яз.).
15. Учебная программа таджикская литературы для 7 касса. Душанбе-2007.30с (на тадж. яз.).
16. Учебная программа таджикской литературы для 8 класса. Душанбе-2007.30с (на тадж. яз.).

МАҲМАДҚУЛОВА О.С.

НАҚШИ ОМУЗИШИ ДАРСИ АДАБИЁТИ КЛАССИКИИ ТОҶИК ДАР ТАРБИЯИ ТАҲАММУЛПАЗИРӢ ДАР БАЙНИ ХОНАНДАГОН

Дар ин мақола нақши таълими адабиёти классикии тоҷикӣ ҳамчун омили муҳими таъсиргузор дар ташаккули шуур ва рафтори шахсияти донишҷӯён баррасӣ мешавад. Мақсади фанни адабиёт на танҳо додани миқдори муайяни дониш, малака ва маҳорати илмӣ, балки дар хонандагон сифатҳои баланди ахлоқӣ: муҳаббат ба Ватан, меҳнатдӯстӣ, ростқавлӣ, поквиҷдонӣ, хушмуомила, дӯстӣ, сабру тоқатро тарбия мекунад. Ба эътиқоди муаллиф, омӯзгорон бо омӯзиши адабиёт бояд ба мушкилоти тарбия, унсурҳои таҳаммулпазирӣ таваҷҷуҳ зоҳир кунанд, зеро ин мушкилот дар адабиёти классикӣ равшантар ифода ёфтааст. Махсусан, он дар як вакт ва баробар ба фикру хиссиёте, ки тамоми равони инсонро фаъол мегардонад, онро бо дастуруламал дар сохаи арзишхои аз чихати ичтимой ахамиятнок таъмин намуда, ирода ва омодагии уро ба амал фаъол мегардонад. Албатта, адабиёти классикии тоҷику форс комилан аз ҳикматҳои ахлоқӣ ва фалсафӣ иборат аст, ки ҳаёти воқеии одамон, табиат, шароити зиндагӣ ва зисту зиндагониро инъикос намуда, ҳадаф аз он рушди ҳамаҷонибаи насли наврас мебошад.

Калидвожаҳо: таҳаммулпазирӣ, барномаи таълимӣ, адабиёти классикии тоҷик, ташаккул, донишҷӯён, таълим, барномаи таълимӣ.

МАХМАДКУЛОВА О. С.

РОЛЬ ИЗУЧЕНИЯ УРОКА ТАДЖИКСКО - КЛАССИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ВОСПИТАНИИ ТОЛЕРАНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

В данной статье рассматривается роль обучения таджикско-классической литературы как важный фактор воздействия на формирование сознания и поведения личности учащихся. Цель предмета литературы состоит не только в передачи определенного объёма научных знаний, навыков и умений, а также она воспитывает у учащихся высокие морально-нравственные качества: любовь к Родине, трудолюбие, правдивости, честности, вежливости, дружества, терпеливости.

По мнению автора, путём изучения литературы учителям необходимо уделять внимание проблемам воспитания элементам толерантности, так как данная проблема наиболее ярко представлено в классической литературе.

Особенно оно одновременно и одинаково сильно воздействует на мысль и чувства, которые активизирует психику человека в целом, предоставляя ей ориентиры в области общественно значимых ценностей, а также активизирует его волю и готовности к действию.

Безусловно, таджикская и персидская классическая литература, полностью состоит из нравоучений и философских премудростей, которые отражают реальную жизнь людей, природы, условия жизни и среды обитания, целью которая, является всестороннее развитие подрастающего поколения.

Ключевые слова: толерантность, учебная программа, таджикская классическая литература, формирование, ученики, образование, программа обучения.

MAKHMADKULOVA O. S.

THE ROLE OF STUDING A TAJIK CLASICAL LETERATURE LESSON IN FOSTERING TOLERANCE AMONG STUDENS

This article examines the role of teaching Tajik-classical literature as an important factor influencing the formation of consciousness and personality behavior of students. The purpose of the subject of literature is not only to transfer a certain amount of scientific knowledge, skills and abilities, but also it fosters high moral and moral qualities in students: love for the Motherland, hard work, truthfulness, honesty, politeness, friendship, patience. According to the author, by studying literature, teachers need to pay attention to the problems of education and elements of tolerance, since this problem is most clearly represented in classical literature. Especially, it simultaneously and equally strongly affects thought and feelings, which activate the human psyche as a whole, providing it with guidelines in the field of socially significant values, and also activates his will and readiness to act. Of course, Tajik and Persian classical literature entirely consists of moral teachings and philosophical wisdom that reflect the real life of people, nature, living conditions and living environment, the purpose of which is the comprehensive development of the younger generation.

Key words: tolerance, curriculum, Tajik classical literature, formation, students, education, training program.

Маълумот дар бораи муаллиф: Маҳмадқулова Оиша Саидовна - муаллими калони кафедраи педагогикаи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Ибни Сино. С.Айнӣ. тел : (+992) 985 88 7322 , oisha1976@mail.

Сведение об авторе: Махмадкулова Оиша Саидовна – старший преподаватель кафедры педагогики Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни. тел : (+992) 985 88 7322 , oisha1976@mail.ru

Information about the author: Makhmadkulova Oisha Saidovna - Senior Lecturer of the Department of Pedagogy, Tajik State Pedagogical University named after S. Aini. tel: (+992) 985 88 7322, oisha1976@mail.ru

АМИНОВ М.Ф.

СУЩНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ СРЕДСТВАМИ ВНУТРИШКОЛЬНОГО ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

В настоящее время в современных условиях общественного развития важнейшим вопросом является формирование профессиональной мобильности педагогов средних общеобразовательных заведений. В начале трудовой деятельности пробуждается сильный интерес к различным профессиям, что является основой для формирования профессиональной мобильности, поскольку в молодом возрасте в процессе развития профессиональной компетентности происходит формирование условий для профессиональной мобильности. Профессиональная мобильность в настоящее время изучается с позиций социологии, педагогики и психологических наук, что свидетельствует о том, что социально-экономические реформы существенно изменили рынок труда и повысили требования к профессиональной мобильности и личности специалистов.

Повышение качества образования и обучения - важный фактор в формировании передового мировоззрения, построении здорового общества и устранении всех плохих явлений, особенно среди молодежи.

Первый из них - это термин «мобильность» (от лат. Mobili-mobile, способность быстро передвигаться и действовать), который использовался еще в 1927 году, когда были опубликованы работы прошлого века «Social Mobility». Понятие «профессиональная мобильность» впервые появилось обособленным. «Краткий философский словарь» описывает понятие «социальная мобильность» как «миграция людей из одного социального класса в другой или смена профессии внутри социального класса». Под понятием «профессиональная мобильность» понимают переход от одной профессии к другой человека или группы»[10, с.175].

«Мобильность (англ. mobility; нем. mobilitat) – подвижность, способность к быстрому изменению состояния, положения; (от лат. mobilis подвижный) – способность к быстрому передвижению, действию. Мобильность человека в современном мире рассматривается, с одной стороны, как фактор динамизма, усиления интенсивности, изменчивости социальных процессов и, с другой стороны, как фактор, обеспечивающий устойчивость, управляемость развитием общества»[8, с.183].

Первоначально термин «профессиональная мобильность» был введен в социологии для изучения типов социальной мобильности, отражающих динамику профессионального поля. В словаре социологии профессиональная мобильность определяется как «переход человека или профессиональной группы с одной профессиональной должности на другую» [7,с.19].

П.А. Сорокин, который «предложил рассматривать социальную мобильность как изменение индивидом или группой лиц места, занимаемого в социальной структуре, либо перемещение из одного социального слоя в другой»[9, с.73]. П.А. Сорокиным были выделены вертикальная модель роста, основанная на карьерном росте, и горизонтальная мобильность, связанная со сменой гражданства, места жительства, работы и т.п. В 80-х гг.

Л.В. Горюновой были описаны две профессиональные мобильности: внутренняя (личностно-профессиональное развитие, готовность к освоению новых способов, технологий, форм профессиональной деятельности) и внешняя (смена должности, рода занятий, места работы, профессии).

А.И. Архангельским также были выделены несколько типов профессиональной мобильности, в основе их выделения лежит «выраженность степени различия между начальной специализацией и той, которая приходит ей на смену» [1, с.23].

В исследованиях многих ученых стоит отметить, что важнейшим качеством, определяющим передовые функции образования и приоритетную роль учителей в развитии цивилизации в XXI веке, является профессиональная мобильность учителей. Ученые также рассмотрели возможность использования инновационного опыта учителей как средства формирования социальной и профессиональной мобильности школьного персонала.

Многие районы нашей республики до сих пор используют непроработанные до конца системы внутришкольного повышения квалификации. Главным условием формирования профессиональной мобильности учителей средних общеобразовательных учреждений является повышение квалификации учителя в ходе работы методических объединений. В практику шире входит обмен опытом работы.

Под внутришкольным профессиональным развитием педагогов средних образовательных учреждений мы понимаем процесс становления в конкретных образовательных учреждениях, направленный на повышение профессиональной мобильности педагогов средних образовательных учреждений путем обучения их новым знаниям, умениям, развитию значимых профессиональных качеств, а также путем формирования мотивации к профессиональному развитию. Внутришкольное профессиональное развитие педагогов в учреждениях среднего профессионального образования является инструментом, с помощью которого учреждения среднего профессионального образования способны наиболее эффективно реагировать на процессы, происходящие в социальной, экономической и технической сферах с целью поддержания адекватного уровня профессиональной мобильности педагогов для обеспечения конкурентоспособности на рынке образовательных услуг.

Основной целью повышения квалификации педагогических работников средних общеобразовательных учреждений по формированию профессиональной мобильности является развитие их профессиональной компетентности, формирование устойчивых навыков системной рефлексии педагогического процесса и его результатов, придание структурной целостности педагогической деятельности каждого из них, что в совокупности обеспечит выполнение требований по достижению современного качества образования.

Задача профессионального развития - сформировать профессиональную мобильность учителей в учреждениях среднего образования, а именно:

- поддерживать и повышать профессиональный уровень всех учителей в соответствии с современными требованиями;
- создавать условия для развития личного профессионального потенциала; повышать профессиональное творчество и соревноваться в педагогических навыках;
- всесторонняя научная и методическая поддержка самореализации и личного творчества учителей;
- удовлетворение потребностей в поиске и развитии передового опыта преподавания, обучении инновациям и научным достижениям;

- овладение информационными и коммуникационными технологиями всего преподавательского состава, что делает их современным обменом информацией.

Внутришкольная система повышения квалификации педагогических работников средних общеобразовательных учреждений состоит из ограниченного числа элементов:

- социального заказа педагогов, обучающихся по определенному направлению, внутришкольной системы повышения квалификации педагогов, обучающихся при осуществлении профессиональной подготовки;
- образовательного процесса, направленного на подготовку педагогических кадров;
- методики и программного обеспечения подготовки педагогических кадров;
- нормативно-правового обеспечения повышения квалификации внутришкольных работников;
- материально-техническое обеспечение; психологическое сопровождение и управление системой повышения квалификации в школе.

При рассмотрении профессиональной мобильности педагогов общеобразовательных учреждений для формирования профессионального развития в школах мы уделим особое внимание принципу постоянного профессионального развития, согласно которому повышение квалификации педагогов не может рассматриваться только как подготовка педагогов для совершенствования учреждений. С нашей точки зрения, методические комитеты, проблемно-творческие группы и творческие мастерские должны быть частью внутрикорпоративной системы повышения квалификации, формирующей профессиональную мобильность.

О.В. Акулова, С.А. Писарева, ЕВ. Пискунова, А. П. Тряпицына отмечают, что «концепция учебы в течение всей жизни способствует реализации идеи повышения квалификации одновременно с продолжением трудовой деятельности. Такой подход к обучению берет на сегодня и общеобразовательные учреждения. Учителя осваивают новые ценности образования и учатся их применять в своей профессионально-педагогической деятельности через новые функции в результате реализации двух стратегий: инновационная деятельность по актуальным проблемам развития отечественного образования и повышение квалификации на рабочем месте. Инновационная деятельность связана с осознанием себя как субъекта образовательной политики. Вторая стратегия условно может быть названа «корпоративным» или «внутрифирменным» обучением» [2,с.32].

В нашей работе внутришкольное профессиональное развитие профессиональной мобильности педагогов образуют одну из форм общеобразовательных учебных заведений с одновременным обучением на рабочем месте, дополненную чем-то уникальным корпоративным обучением.

Одним из первых термин «мобильность» (от лат. Mobili — подвижный, способный к быстрому передвижению, действию) стал использовать еще в 1927 году в печати работы «Social Mobility» П.А. Сорокин.

Изначально термин «профессиональная мобильность» был введен в социологию для исследования видов социальной мобильности, отражавшей динамику профессиональной сферы. В социологическом словаре профессиональная мобильность определена как «переход индивида или профессиональной группы из одной профессиональной позиции в другую» [3, с.216].

Практика показывает, что для формирования профессиональной мобильности учителей средних общеобразовательных учреждений роль внутришкольного повышения квалификация велика. Именно средствами внутришкольного повышения квалификации мастерства учителя осуществляют свою работу по самообразованию, работу в методических объединениях школы, района, совещания, педсоветы, участие в методических выставках. Учителя, проходящие аттестацию, одной из форм определения уровня квалификации выбрали творческий отчет.

Мобильность учителей средних общеобразовательных учреждений – способность и готовность учителя к профессиональным перемещениям, изменению квалификации. Квалификация определяет уровень развития личности учителя средней школы, что является характеристикой профессиональной мобильности учителей и уровня развития личности в важнейшей сфере деятельности.

Профессиональная мобильность учителей средней школы - это личный ресурс для эффективного преобразования окружающей среды, гарантирующий, что профессионалы

будут готовы к изменениям в любое время. Это помогает развить его новаторское отношение к профессиональной деятельности и эффективно решать профессиональные проблемы, вызванные многомерными факторами выбора.

На процесс формирования профессиональной мобильности учителей средних общеобразовательных учреждений средствами внутришкольного повышения квалификации оказывают влияние три группы факторов: макрофакторы; мезофакторы и микрофакторы.

Под факторами понимается совокупность «природных, социальных, внешних и внутренних воздействий, которые влияют на физическое, психическое, нравственное развитие человека, его поведение, воспитание и обучение, формирование личности» [3, с. 236]

На профессиональную мобильность учителей средних общеобразовательных учреждений оказывают влияние личностные качества:

- высокий уровень мотивации;
- инициативность;
- организованность;
- коммуникабельность.

«Каждый учитель хочет, чтобы его ученики хорошо учились, с интересом и желанием занимались в средних общеобразовательных учреждениях. В этом заинтересованы и родители учащихся. Но подчас и учителям, и родителям приходится с сожалением констатировать: «не хочет учиться», «мог бы прекрасно заниматься, а желания нет». В этих случаях мы встречаемся с тем, что у ученика не сформировались потребности в знаниях, нет интереса к учению. В чем сущность потребности в знаниях? Как она возникает? Как она развивается? Какие педагогические средства можно использовать для формирования у учащихся мотивации к получению знаний? Эти вопросы волнуют многих педагогов и родителей» [2, с. 91].

Успешное обучение школьников невозможно без желания самих учеников, учителя знают это, что без интереса к предмету нельзя чему-то научить ребенка. Именно поэтому школа должна одной из первых задач формировать у школьников положительные мотивации к обучению.

Формирование профессиональной мобильности педагогов средних общеобразовательных учреждений в системе школьной квалификации рассматривается в контексте идеи непрерывного профессионально-педагогического образования:

- сущность: направленность на прогресс жизнедеятельности личности;
- содержание: личность; формирование положительной мотивации к предстоящей деятельности, формирование понимания ее социального смысла;
- формирование совокупности знаний, умений и навыков, составляющих «техническую» подготовку компетентных действий.

Таким образом, основной характеристикой формирования профессиональной мобильности в системе повышения квалификации педагога является то, что руководящая роль принадлежит самому педагогу, его жизненному опыту, мотивациям, требованиям и потребностям, он обладает следующими психологическими качествами:

- осознает себя как самостоятельную и автономную личность;
- обладает жизненным, профессиональным и специальным опытом, являющимся важным источником его профессиональной подготовки;
- стремится решать свои важные проблемы и задачи;
- осуществляет непосредственную реализацию знаний, умений и качеств, приобретенных в процессе обучения.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Архангельский А. И. Формирование профессиональной мобильности у студентов в процессе обучения в технических вузах: дис. канд. пед. наук. М., 2003. 146 с.
2. Горюнова, Л.В. Составляющие профессиональной мобильности современного специалиста // Естествознание и гуманизм: сб. науч. тр. под ред. Н.Н. Ильинских. Вып. 5 – РГПУ, 2005. – Т. 2.
3. Зимин Е. Ю. Модель непрерывного повышения квалификации учителей на муниципальном уровне // Вопросы образования. - 2009. - N 4. - С. 170-181.
4. Иванченко В. Н. Методическая служба системы повышения квалификации как фактор развития творческого потенциала педагога дополнительного образования // Известия Южного федерального университета. Педагогические науки. - 2009. - N 2. - С. 214-221.

5. Иванченко, Е.А. Формирование профессиональной мобильности будущих экономистов в процессе обучения в высших учебных заведениях [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Е.А. Иванченко. - Одесса, 2005.- 181 с.
6. Иглин В. А. Профессиональная подготовка, переподготовка и повышение квалификации работников организации в условиях рыночной экономики // Трудовое право. – 2004. - N 1. - С. 54-61.
7. Овечкин В. П. Компетентность и мобильность специалиста // Проф. образование. – 2005. - N 8. - С. 19.
8. http: //monitoring-mioo. narod2.ru/publikatsii /ponomarev_mv _problemi_ sotsialnoi _i_psihologicheskoi_ mobilnosti_v_informatsionnom_ obschestve/ index.html. Пономарев М. В. Проблемы социальной и психологической мобильности в информационном обществе / М. В. Пономарев. (дата обращения: 15.02.2019).
9. https://moluch.ru/archive/151/42786/Мустафаева Е. А. К вопросу о профессиональной мобильности педагогов // Молодой ученый. — 2017. — №17. — С. 263-266. (дата обращения: 12.08.2019).
10. https://moluch.ru/archive/151/42786/Мустафаева Е. А. К вопросу о профессиональной мобильности педагогов // Молодой ученый. — 2017. — №17. — С. 263-266. (дата обращения: 12.08.2019).

АМИНОВ М.Ф.

СУЩНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ СРЕДСТВАМИ ВНУТРИШКОЛЬНОГО ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

В статье рассматривается сущность формирования профессиональной мобильности учителей средних общеобразовательных учреждений средствами внутришкольного повышения квалификации, а также в статье мы говорим о нескольких важных и весомых основаниях сформулированности профессиональной мобильности учителей средних общеобразовательных учреждений средствами внутришкольного повышения квалификации. Основная задача исследования – выявить роль внутришкольного повышения квалификации, оказывающую влияние на формирование профессиональной мобильности учителей средних общеобразовательных учреждений.

Ключевые слова: мобильность, повышение квалификации, школа, обучение, учитель.

АМИНОВ М.Ф.

МОҲИЯТИ ТАШКИЛ КАРДАНИ СЕРҲАРАКАТИИ КАСБИИ ОМУЗГОРОН ДАР МУАССИСАҲОИ ТАЪЛИМИИ МИЁНА ТАВАССУТИ ТАКМИЛИ ИХТИСОСИ ДОХИЛИМАКТАБӢ

Дар мақола моҳияти ташаккули серҳаракати касбии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тавассути такмили ихтисоси дохилимактабӣ баррасӣ шуда, инчунин дар мақола дар бораи якчанд асосҳои муҳим ва вазнини ташаккули ҳаракати касбии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ сухан меравад. муассисахо бо рохи такмили ихтисоси дохилимактабй. Ҳадафи асосии тадқиқот муайян намудани нақши такмили ихтисоси дохилимактабӣ мебошад, ки ба ташаккули ҳаракати касбии омӯзгорон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таъсир мерасонад.

Калидвожаҳо: ҳаракат, такмили ихтисос, мактаб, маориф, муаллим.

AMINOV M.

THE ESSENCE OF FORMING PROFESSIONAL MOBILITY OF TEACHERS IN SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS BY MEANS OF IN-SCHOOL PROFESSIONAL DEVELOPMENT

The article discusses the essence of the formation of professional mobility of teachers of secondary educational institutions by means of intra-school advanced training, and also in the article we are talking about several important and weighty grounds for formulating the professional mobility of teachers of secondary educational institutions by means of intra-school advanced training. The main objective of the study is to identify the role of intra-school advanced training that influences the formation of professional mobility of teachers in secondary general education institutions.

Key words: mobility, advanced training, school, education, teacher.

Маълумот дар бораи муаллиф: Аминов Муслиҳхидин – унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомӣ. Суроғаи электронӣ: aminovm@mail.ru.
Сведения об авторе: Аминов Муслихидин – соискатель Института развития образования имени Абдурахмони Джами. Электронная почта: aminovm@mail.ru.

Information abo ut author: Aminov Muslihidin is an applicant for the Institute for the Development of Education named after Abdurakhmoni Jami. E-mail: aminovm@mail.ru.

НАЗАРОВА Х.З.

ХУСУСИЯТҲОИ ПСИХОЛОГИИ МИЛЛАТ ВА МАҲАЛЛИ ТОҶИК

Бо мақсади бунёди давлати ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва демократӣ шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиқлолро заурур меояд, ки хислатҳои халқамонро аз ҳар ҷониб пурра омӯзад ва барои амалӣ намудани нақшаҳои дурахшони худ, аз онҳо истифода барад. Бояд тазаккур дод, ки хислатҳои халқамон мафҳуми ниҳоят васеъ асту яке аз тарафҳои муҳимми он психологияи миллат ва маҳал мебошад. Бо дуруст дарк кардани хусусиятҳои психологии миллат ва маҳал мо имкон пайдо хоҳем кард, ки амалишавии сиёсати миллиро ба инобат гирифта истода, пешгӯийи наздик ва дури ҳодисаҳои сиёсӣ ва тағйиротҳо дар ҳаёти ҷамъиятиро бисозем. Ҳамин тавр гуфтан ҷоиз аст, ки дар шароити имрӯза талабот ба омӯзиши хусусиятҳои психологии миллат ва маҳал, омилҳои психологии муносибатҳои миллат ва маҳалҳо бештар мушоҳида мешаванд.

Аз ҳисоби робитаҳои устувори дохилӣ ва муносибатҳои байни одамон, ҳар як миллат ва маҳал арзи вуҷуд дорад. Ин робитаю муносибатҳо дар рушди этникӣ шакл мегиранд. Аз ҳисоби анъанаҳо, меъёрҳои рафторе, ки дар муҳити муайян қабул шудааст, танзим карда мешаванд ва ба дараҷаи ташакулёбию рушди фарҳангии ба худ хос, забон ва хусусиятҳои психологиаш мукамал мегардад. Ҳар чанде ки ҳамкорию якҷоягии дохили миллӣ, маҳаллӣ ва дохили гурӯҳи этникӣ боло равад, ҳамон қадар дастовардҳо дар иқтисодиёт, фарҳанг, робитаҳои иҷтимоию – сиёсӣ ва дарунигуниҳои рӯҳӣ равшан мегарданд.

Аз инкишоф ва мукамал гардонидани мазмуни он имконияти дарозумрии миллату маҳал вобаста аст, ки дар шуури миллӣ ва худшиносии миллӣ, арзишҳои миллӣ, манфиатҳо, худбаҳодиҳии миллӣ, ва фарҳангу забони миллӣ таҷассум меёбад. Зоҳиргардии ин ҷузъҳо ҳаёти миллат ва маҳалро ташкил медиҳанд. Шуури миллат ва маҳал хосси ҳар яки он буда, дар мазмуни мураккаби иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодию ахлоқӣ, эстетикию фалсафӣ, динӣ ва дигар назарҳою ақидаҳояш ифода меёбад, ки дараҷаи рушди муайяни онро тавсиф медиҳад.

Мафҳуми психологияи маҳал. Яке аз масъалаҳои мураккаби психологияи иҷтимоӣ ва этнопсихология ин хусусиятҳои маҳалии психикаи шахс ба шумор меравад. Ҳар як фарди тоҷик хусусиятҳои махсуси маҳалии худро доро аст, ки дар якҷоягӣ онҳо мафҳуми «психологияи маҳал» -ро ташкил медиҳанд. Боиси қайд аст, ки мафҳуми «психологияи маҳал» ниҳоят васеъ аст, зеро ба таври пурра ва амалӣ омӯхтани психологияи маҳал меҳнати вазнин ва пурмашаққатро дар бар мегираду ниҳоят мушкил аст. Дар ин ҷода зарурат ба миён меояд, ки ҳамаи тарафҳои хусусиятҳои фардӣ-психологии шаҳрвандони маҳал бояд омӯхта шаванд.

Принсипи баробарии ҳамаи маҳалҳо ва гурӯҳҳои этникӣ маънои онро надорад, ки онҳо ба якдигар монанданду якхела мебошанд. Дар муҳити иҷтимоии фарқкунанда ва шароити ҳархелаи фарҳангӣ ба воя расида истода, шаҳрвандони маҳалҳои гуногун дорои типҳои ҳархелаи характер, тафаккур, шакли рафторро доро мешаванд. Дар дараҷаи шууре, ки дар рафтору амали шаҳрвандони маҳалҳо зоҳир меёбад фарқияти байнашон ба осонӣ мушоҳида мешавад. Масалан, шаҳрвандони минтақаи Кӯлоб бештар ба рақсу суруд майл доранд. Мардуми водии Ҳисор бо боғбонии худ аз дигарон фарқ карда меистанд. Намояндагони минтақаи Зарафшон, аллалхусус шаҳри Панҷакент бо шоирию шеърхонӣ маъруфанд. Шаҳрвандони шаҳри Истаравшан бошанд дар хариду фурӯш ба худ ҳамто надоранд ва ғайра. Агар ба тарзи сурудхонӣ ва рақси шаҳрвандони минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамият диҳем аз ҳамдигар фарқи калон доранд. Ба мисли, намояндагони кӯҳистони Бадахшон ба худ хос рақс доранду онро рақси Бадахшонӣ меноманд. Ба намояндагони вилояти Суғди Тоҷикистон «шашмақомхонӣ» бештар писанд аст. Шаҳрвандони минтақаи Кӯлоб «фалакхонӣ» - ро зиёдтар дӯст медоранд. Агар мо ба ҳаракату амал ва имою ишораҳои рақсии намояндагони ин ё он маҳалли Тоҷикистон аҳамият диҳем, ошкор мегардад, ки дар ҷараёни рақси худ яке – шӯх, сабуку чақон аст, дигараш – ором, ботамкин ва ифоданок аст, сеюмаш – вазнину бошиддат аст ва ғайра. Бояд гуфт, ки ҳар як тарзи рақсидан мазмун ва мундариҷаи худашро дораду аз тарафи дигар хусусиятҳои психологии одамонро намоиш медиҳад.

Аз нигоҳи тарзи либоспӯшӣ ва ороиш додани он намояндагони минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳамдигар фарқ карда меистанд. Масалан, ба духтарони вилояти Суғд бештар атласпӯшӣ хос аст ва онҳо дар вақти рақсидан ҳам бисёртар дар тан куртаи атлас пӯшида мерақсанд. Духтарони минтақаи Кӯлоб дар ороиши либоси худ зиёдтар «чакандӯзӣ»-ро истифода мебаранду дар тан куртаи чакан пӯшида мерақсанд. Ороиш ва тарзи либоспӯши духтарон кӯҳистони Бадахшон ҳам аз ҳама фарққунанда аст.

Мардуми тоҷик ҳатто дар лаҳзаи латифагӯйӣ низ ҷиҳатҳои фарққунандаи хусусиятҳои психологии намояндагони як маҳалро бо дигараш ҷиёс карда истода, шухиҳо мекунанд. Онҳо аз мушоҳидаи зинда истифода карда, бе ягон тадқиқоти махсуси илмӣ хусусиятҳои психологии намояндагони ин ё он маҳалро баён мекунанд. Масалан, қайд мекунанд, ки намояндаи вилояти Суғд шахси сариштакор, намояндаи минтақаи Кӯлоб бошад шахси зиндадил аст ва ғайра.

Ҳамин тавр, зоҳир намудани хусусиятҳои маҳаллӣ яке аз вазифаҳои муҳимми психологияи иҷтимоӣ ва этнопсихология ба ҳисоб мераванд. Ин фарқи психологияи маҳаллиро ба ҳам монанд кардан зарурат надорад, балки онҳо нишонаи шароитҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ мебошанд.

Бояд тазаккур дод, ки ҳамин гуногунии маҳалҳо муносибати байни онҳоро пурсамар гардонида, боиси рушди ҷомеа мешавад. Зеро, шаҳрвандони маҳал якдигарро дониста истода, ҷиҳатҳои мусбати якдигарро дарк ва қабул мекунанду аз тарафҳои манфии худ даст мекашанд. Дар натиҷа, хислатҳои беҳтарини психологии миллат пайдо хоҳанд шуд, ки аз он давлат ва халқи тоҷик бурд мекунад.

Адабиёти мавҷударо таҳлил карда истода мушоҳида мекунем, ки дар охирҳои асои XVIII – XIX олимон ақида доштанд, ки хусусиятҳои психологии миллату маҳалҳо аз насл ба насл тавассути генҳо мегузаранд. Ин хусусиятҳои тавассути генҳо гузаранда фақат дар намуди зоҳирӣ (ранги пуст, шакли мӯй ва ғайра) зоҳир шуда, балки дар тарзи ҷоришавии протсессҳои физиологӣ ва психологӣ намоён мешаванд. Дар аснои ин гуфтаҳо баъзе олимон ақида доштанд, ки миллату маҳалли муайян аз нигоҳи генетикӣ хусусиятҳои муайяни психологиро доро мешаванд. Аз тарафи дигар пажӯҳишҳои дигар нишон доданд, ки мазмуни протсессҳои психикӣ, тамоили махсуси қобилиятҳо, сохти талабот ва шавқу ҳавасҳо на фақат аз омилҳои биологӣ, балки аз омилҳои иҷтимоӣ – фарҳангӣ вобастагӣ доранд. Аллалхусус баҳс оид ба қобилиятҳои зеҳнӣ мерафт.

Кумитаи махсуси олимони соҳаҳои сотсиология, психология ва генетика, ки дар ЮНЕСКО ташкил шудааст ба тbabри қатъӣ баён намуд, ки новобаста аз он, ки антропология чӣ гуна одамонро таснифот мекунад, вай наметавонад дар ин таснифоди худ сифатҳои зеҳниро ворид намояд. Имрӯз ба ҳамагон маълум аст, ки тестҳои қобилияти зеҳниро муайянкунанда, тарафҳои биологӣ ва дар рафти таълиму тарбия пайдошударо қодир нестанд ба пуррагӣ ҷудо намоянд. Дар ҳар куҷое, ки фарқи байни миллату маҳалҳо бартараф карда мешуданд, тавассути таъсири муҳит тестҳо монандии намоёни хислатҳои зеҳниро нишон медоданд.

То ҳол олимони хориҷӣ ақида доранд, ки қобилиятҳои зеҳнӣ 80 % аз ирсият вобастагӣ доранду танҳо 20 % дар рафти таълиму тарбия руш мекунанд. Бар хилофи ин психологони рус дар ақидаанд, ки қобилиятҳои зеҳнӣ дар рафти таълиму тарбия ва мазмуну мундариҷаи он вобастагӣ дорад. Илова ба ин асос баён кардан ҷоиз нест, ки дар таркиби протсессҳои психикӣ фарқи миллату маҳалҳои гуногун вуҷуд дорад. Фард бо маҷмӯи майл, шавқу ҳавасҳо, равияҳои арзишӣ, ки ба миллату маҳалли ӯ хос аст таваллуд намешавад, балки онҳоро дар давоми таълиму тарбия доро мешавад. Тифли як миллату маҳал дар байни одамони дигар миллату маҳал зиндагӣ кунад, яъне бо муҳити иҷтимоӣ-мадании дигарон таълиму тарбия бигирад, хислатҳои психологии падару модари худро зоҳир карда наметавонад, балки ба монанди одамони ӯро иҳотакарда мешавад. Ҳамаи ин аз он шаҳодат медиҳад, ки нақши асосиро дар пайдо шудани хусусиятҳои психологӣ омилҳои иҷтимоӣ- фарҳангӣ мебозанд.

Дар психологияи этникӣ масъалаҳои миллӣ ва маҳаллӣ омӯхта мешаванд. Ба ин ё он миллату маҳал тааллуқ доштани шахс барои психологияи иҷтимоӣ маънои онро дорад, ки ӯ қисми таркибии ҳамин гурӯҳ ё микрогурӯҳ асту дар шароити ҳамин миллату маҳал шахсияташ ташаккул меёбад. Хусусиятҳои миллӣ ва маҳалӣ дар таҷрибаи таърихии ҳар як халқ муттамарказ мегардад ва азхудкунии ин таҷриба қисми асосии ҷараёни иҷтимоишавии фард аст. Тавассути муҳити наздиктарини иҳотакунанда, пеш аз ҳама

тавассути оила ва мактаб, шахс рушд меёбаду ба хусусиятҳои фарҳанги миллию маҳалӣ, расму анъанаҳо ворид мешавад.

Сохти психологияи маҳал. Таҳлили нишонаҳои умумии иҷтимоӣ-психологӣ, ки ба маҳал хос аст, ҳамчун субъекти психологияи этникӣ, омӯзиши ахлоқ, расм ва анъанаҳои ба ҳар як миллату маҳал таалуқдоштаро пешниҳод менамояд. Мавҷудияти маҳалҳо вобастагӣ дорад ба хусусияти амал ва шаклҳои зоҳирнамоии таҷрибаи ҷамъиятӣ. Дар ягонагӣ дида баромадани хусусияти мавқеи ҳаётии ин микрогурӯҳҳои этникӣ бо танзими идоракунии рафтор шарҳи муҳими миллату маҳал аст. Аз нигоҳи тадқиқи иҷтимоӣ-психологии тарзи ҳаёт, омӯзиши шакли муносибат ва муошират, тарзи алоқа бо одамонро пешниҳод менамояд. Тарзи ҳаёти миллат ва маҳал дар шавқу завқ, арзишҳо ва талаботи инъикос меёбад.

Яке аз нишонаҳои муҳимми миллат забон ҳисобида мешавад. Нишонаи дигари муҳимми миллат ва маҳал ин «тарзи умумии психика, ки дар умумияти фарҳанг зоҳир мегардад» ҳисобида мешавад. Бисёре аз тадқиқотчиён (ба мисли, Л.М. Дробижева, Ю.В. Бромлей ва дигарон) ду қисми таркибиро дар мундариҷаи психологияи миллат ва маҳал аз якдигар ҷудо мекунанд:

1) тарзи зуҳуроти хусусиятҳои психологӣ, ки ба он ворид мешавад: характери миллӣ, ахлоқ, расму анъанаҳо, майлу завқ ва ғайра;

2) соҳаи эмотсионалӣ, ки ба он ворид шуда метавонанд: табъ, ҳиссиёти миллӣ ва ғайра /49, 94-104/.

Ҳар як аз ин қисмҳои таркибӣ бояд предмети таҳлили махсуси иҷтимоӣ-психологӣ гарданд.

Тасаввуроти дигар оид ба психологияи миллат ва маҳалро В.Г. Криско баён мекунад, ки «психологияи миллат ҳамчун хислатҳои махсуси характери миллӣ, худшиносии миллӣ, шавқу завқ, тамоилҳо, анъанаҳо, одатҳо вуҷуд дорад, ки дар шакли хусусияти миллии ҷоришавии процессҳои психикӣ ва ҳолати психикии одами ба ин ё он гурӯҳи этникӣ тааллуқ дорад, зоҳир мегардад» /109, 46/.

Психологияи миллат ва маҳал сохтори худро дошта, дар шакли хусусиятҳои миллию - психологӣ ифода меёбад. Ҳар як ҷамъият ва гурӯҳи одамони этникӣ дорои ҳамин хусусиятҳои умумӣ – психологӣ буда, ба ҳамин гурӯҳи этникии одамон дохил мешаванд. Психологияи миллат ва маҳал ҳамчун ҳодисаи мавҷудбуда, аз рӯйи мазмун ва мундариҷа таҷассумкунандаи шуури ҷамъиятӣ буда, дар шакли психологияи ҷамъиятӣ зоҳир мешавад. Психологияи миллат ва маҳал асоси материалӣ дораду барандаҳои худро дошта, инъикоскунандаи хусусиятҳои умумие мебошад, ки дар намояндагони ин умумиятҳои этникӣ вомехӯрад. Ин умумият дар шакли ҷаҳонбинӣ, шаклҳои устувори рафтор, хусусиятҳои симои психологӣ, дар аксуламалҳо, нутқу забон, муносибат ба одамони дигару табиат зоҳир мегардад. Тадқиқот нишон медиҳанд, ки психологияи миллат ва маҳал маҳсули таърихи дуру дарози миллат ва маҳал буда, вобаста ба шароити зиндагӣ, иқтисодию иҷтимоӣ шакл гирифта, ташаккул меёбанд.

Дар собиқ Итиҳоди Шуравӣ тадқиқи характери миллат ва маҳал дар нимаи дуюми асри 20 оғоз гардида буд. Характери миллат ва маҳал на танҳо дар рӯҳияи миллии ин ё он халқ ва гурӯҳи этникӣ зоҳир шуда метавонад, балки инчунин яке аз механизмҳои нигоҳдошти ба худ хоси этникӣ ба шумор рафтанаш имкон дорад. Инчунин характери миллат ва маҳал табиатан яке аз ҷанбаҳои психологияи миллиро ташкил хоҳад дод, яъне омили субективие мебошад, ки дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти халқиятҳо инъикос гардида метавонад. Ба мисли анъана, урфу одат, расму оин, танзими меҳнат, ҳаёти оилавии рӯзмара, муошироти дохили этникӣ ва байниэтникӣ аст.

2. Мизоҷи миллат ва маҳал - муайянкунандаи хусусияти эмотсионалӣ – зоҳиршавандагӣ, рафтор ва кирдори намояндаҳои миллат ва маҳал ба ҳисоб рафта, шарҳдиҳандаи фаъолии миллат ва маҳал шуда метавонад. Рафтору кирдори намояндагони миллат ва маҳалҳоро мушоҳида карда истода, дарк хоҳем кард, ки дар ин ҷода мардуми суғдӣ аз бадахшонӣ, ҳисорӣ аз зарафшонӣ фарқ дошта метавонанд. Масалан, дар бадахшониҳо эмотсияҳояшон зоҳир шуда, дар чеҳраи онҳо мушоҳида мешаваду дар замони дигар ҳолати рӯҳии онҳо тағир меёбад. Намояндагони дигар маҳал ба монанди суғдиҳо камтар дар чеҳраи худ тағироти эмотсионалии худро зоҳир менамоянд. Сабаби дар гурӯҳи муайяни одамон, яъне миллат ва маҳалҳо мушоҳида намудани мизоҷҳои якхела дар он ифода меёбад, ки наврасон дар одамони иҳотакарда мизоҷи муайянро дарк намуда, ба ин гуна рафтору кирдор мутобиқ шуданашон имкон дорад.

3.Тафаккури миллат ва маҳал-ин хусусияти фаъолияти фикрии афзалияти як миллат ва маҳал мебошад. Бояд қайд намуд, ки тафаккури миллат ва маҳалҳои гуногун дорои қонуниятҳои якхела аст. Масалан, дар намояндаҳои ҳамаи халқу миллат ва маҳалҳо мо имкон дорем чор зинаи инкишофи тафаккурро (эмпирикӣ, аналитикӣ, банақшадорорӣ ва рефлексивиро) мушоҳида намоем. Аз тарафи дигар, вобаста ба таърихи гузашта ва шароити зиндагӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ тафаккури одамон дорои як қатор хусусиятҳо мебошад, ки ба ин ё он миллат ва маҳал хос буда, ба намояндагони миллатҳои дигар таалуқ дошта наметавонад. Масалан, тафаккури абстрактӣ хоси мардуми олмон ба ҳисоб рафта, барои англисҳо тафаккури амалӣ, конкретӣ ва дурӣ аз тассавуроти хаёлӣ бештар хос асту на тафаккури абстрактӣ. Ба миллати фаронсавӣ бештар зудии зеҳн хос буданаш имкон дорад.

4. Расму анъанаҳои миллат ва маҳал – ин қоида, меъёрҳои рафтор, шакли муоширати одамон буда, дар давоми солҳои дуру дарози зиндагӣ ва фаъолияти намояндагони миллат ва маҳал устувор гаштаанду аз насли кӯҳан ба насли нав хоханд гузашт. Таҷрибаи таърихӣ нишон доданаш имкон дорад, ки надоштани дониши кофӣ оид ба расму анъанаҳои миллат ва маҳал, урфу одатҳо, шавқу завқи миллат ва маҳалҳо боиси вайрон шудани муносибат ва муошират дар байни одамони миллат ва маҳалҳои гуногун хоҳад шуд.

Таҳқиқотҳои этнопедагогӣ, ки дар зерхат на бояд фаромӯш кард, ки ҳамчун воситаи муҳими одобу анъанаҳои миллӣ таъсиррасонӣ, ба ҳиссиёт, шуур ва рафтори кӯдакону наврасон мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтаанд. (С.Исоев, И.Арабов, Х.Раҳимзода, А.Нуров, Б.Раҳимов, Б.Маҷидова, У.Сабуров ва дигарон) муайян карда шудааст, ки омили муҳими тарбия ва ташаккулёбии шахсият буда, онҳо вобаста ба талаботҳои пешрафти ҷомеа мақсад ва вазифаҳои худро такмил медиҳанд. На бояд фаромӯш намуд, ки қимати анъанаву одатҳои миллату маҳал ва мазмуни онҳо дар миллат ва маҳалҳои гуногун ҳархела зоҳир шуда метавонад. Масалан, барои мардуми англис одат шуданаш имкон хоҳад дошт, ки масъалаҳои зиндагии худро дар асоси расму анъанаҳои қадима ҳал намоянд. Англис ҳамеша ғайрат хоҳад кард, ки олами иҳотакардаашро мувофиқи расму анъанаҳои миллӣ, урфу одатҳо, одобу ахлоқ, шавқу завқ ва хӯрокҳои миллаташ ташкил намояд.

Ҳар халқу миллат ботинан дар муносибат ба намояндаҳои миллатҳои дигар мақоми миллат ва маҳали худро болотар нигоҳ хоҳанд дошт. Агар инро зоҳир накунанд ҳам ботинан чунин ҳиссиётро дошта метавонанд. Набояд фаромуш намуд, ки одамон нисбати расму анъанаҳои миллат ва маҳал, урфу одатҳо, шавқу завқи миллат ва маҳалашон ниҳоят ҳасос буда метавонанд. Аз ин рӯ, хуб мешавад дар муносибат ва муошират бо намояндагони миллат ва маҳалҳои дигар кӯшиш бояд кард, ки бар зиддӣ расму анъанаҳои миллат ва маҳал, урфу одатҳо, шавқу завқи миллат ва маҳали ҳамсӯҳбат гуфтор ва рафторро роҳ надиҳем. Расму анъанаҳои миллат ва маҳалӣ, урфу одатҳо, шавқу завқи миллат ва маҳалӣ на танҳо дар гуфтору рафтор, тарзи либоспӯшӣ ва ғайра зоҳир шуда метавонанд, балки дар имою ишорат, ҳаракат ва дигар хусусиятҳои психологӣ низ ба чашм расиданашон имкон дорад. Ҳар як фард дар сатҳи бешуурӣ ҳама гуна рафтору гуфтори одамони дигарро ба гурӯҳи «Худӣ» ва «Бегона» ҷудо хоҳад кард. Бояд қайд кард, ки дар ҷомеаи муосир раванди этносентризм мушоҳида мегардад, ки он дар боло гузоштани арзишҳо ва фарҳанги худ нисбати арзишҳо ва фарҳанги гурӯҳҳои дигари этникии ҷомеа зоҳир мегардад. Онҳо кӯшиш менамоянд, меъёрҳо, намунаҳо қолабҳои арзишҳои ва фарҳанги худро ба беҳтарин ҳисоб дидан мехоҳад. Иҷрои ҳатмии онро аз гурӯҳҳои дигари этникӣ талаб менамоянд. Мавҷудияти ин раванд сабаби ба вучуд омадан, авҷгирӣ ва муқовимату низоъҳҳои байни гурӯҳҳои этникӣ халқу миллатҳо ва носоломии ҷомеа мегардад. Омӯхтан, таҳлилу баррасӣ ва пешгирию бартарафнамоии чунин зиддияту муқовиматҳо вазифаи этнология мебошад.

<u>**Худшиносии миллӣ**</u> – ин дарки худ ҳамчун қисми таркибии ҷомеаи муайяни умумӣ – этникӣ, дарки мавқеи миллати худ дар маҷмӯи муносибатҳои ҷамъиятӣ, инчунин дар муносибатҳои байналмиллалӣ, дарки манфиатҳои миллӣ, муносибатҳои миллати худ бо дигар умумиятҳои иҷтимоӣ-этникӣ, ки дар ақида, ҳиссиёт, майлҳо зоҳир меёбад. Ба худшиносии миллат ва маҳал инчунин табъ, эмотсияҳо, таваҷҷӯҳ ва нафрат таалуқ дарад, ки боиси қиёс намудани миллати худ бо дигар миллатҳо мешавад. Боиси тазаккур аст, ки маҳал қисми таркибии миллат мебошад ва худшиносии маҳал низ ба худшиносии миллӣ шабоҳат дораду қисми таркибии он мебошад.

Худшиносии миллат ва маҳал ҷавҳари шуури он буда, натиҷаи фикронии одамон дар бораи шабоҳат додани худ ба умумияти этникии муайян ва мавқеи онҳо дар системаи муносибатҳои ҷамъиятӣ буда метавонад. Худшиносии миллат ва маҳал дар ғояҳо, ақидаҳо, назарҳо, ҳиссиётҳо, эмотсияҳо ифода ёфта, мазмун, дараҷа ва хусусиятҳои тасаввуротҳои намояндаҳои миллат ва маҳалро зоҳир карданаш имкон дорад.

Нақши муҳимро дар ҳаёти миллат ва маҳал шавқу ҳавасҳои он бозӣ мекунад. Онҳо арзишҳо умумиятҳои этникиро ифода карда, барои нигоҳдории ягонагии миллат ва маҳал хизмат мекунанд, қувваи ҳаракатдиҳандаи рафтор ва фарқияти чӣ шахсони алоҳида ва чӣ миллату давлат дар маҷмӯъ мебошанд. Кӯшиши паймол намудани шавқу ҳавасҳои миллат ва маҳал аз тарафи намояндагони миллат ва маҳал ҳамчун суиқасд ба озодию ҳуқуқҳои маънавияшон мегардад.

Дар асоси шавқу ҳавасҳои миллӣ ва маҳал – арзишҳои миллӣ ва маҳал ҷой дошта метавонанд. Арзишҳои миллӣ - маҷмӯи идеалҳои маънавӣ ба ҳисоб рафта, хусусияти рушди таърихию фарҳангии онро ифода хоҳад кард. Арзишҳои миллӣ ҳамчун нақши танзимкунандаи иҷтимоию психологии рафтор одамонро бозида метавонанд. Ифодакунандаи асосии ҳаёти миллат ва маҳалро фарҳангу забон ташкил доданаш имкон дорад.

Ба андешаи мо омилҳои иҷтимоӣ-психологии ташаккулёбии худшиносии миллӣ ва маҳаллӣ дар байни шахсон аз оилаҳои омехта (яъне миллату маҳалли гуногун) ба нуфӯз ва таъсиррасонии яке аз волидон, муҳити мактаб, ҷомеа вобаста аст.

Ба таври мушаххас омилҳои таъсиррасонро чунин арзёбӣ намудан мумкин аст.

1. Таъсири оила (тарзи зиндагии оила, шахсияти волидон, характери муносибатҳои байнишахсӣ бо волидон муҳити солими психологӣ, одату анъанаҳои миллӣ ва ғайра).

2. Муҳити миллӣ ва забони гуфтугӯии одамони иҳотакарда

3. Муҳити фарҳангӣ (забони таълим, дар муассисаҳои таҳсилотӣ шавқу завқи фарҳангӣ).

4. Омилҳои тасодуфӣ – ҳолатҳои махсуси ҳаётӣ, ҳодисаҳои ҳаёти миллию фарҳангӣ, таъсири хешовандони обруманд ва ғайра /15, 223/.

Боиси тазаккур аст, ки яке аз омилҳо ба таври алоҳидагӣ таъсир намерасонад, балки онҳо дар алоқамандӣ ба ташаккули худшиносии миллию маҳаллӣ таъсирбахшанд. Агар мо омехташавии босуръати маҳалҳои Тоҷикистони сермиллатро ба инобат гирем ба худшиносии маҳаллӣ гуногунии иҷтимоӣ, гурӯҳӣ ва шахсӣ таъсирбахш шуда метавонад. Дар шароити имрӯзаи Тоҷикистон, ки роҳи автомобилӣ, роҳи оҳан ва воситаҳои дигари рафту омади одамон аз як маҳал ба маҳали дигар хубтар шудааст, ин ҳама ба омехташавии маҳалҳо таъсири ҷиддию мусбӣ мерасонад.

<u>Одат ва анъанаҳои миллию маҳаллӣ</u> дар зери таъсири тарз ва шароитҳои ҳаётӣ устувор мешаванду ҳамчун танзимгари рафтор зоҳир мегардад. Таҳлили танзими одату анъанаҳо худ муаммои иҷтимоӣ-психологӣ мебошад. Бо ташаббуси Пешвои муаззами миллат 28.08.2017 таҳти №1461 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳои миллӣ қабул гардид. “Мақсади қонуни мазкур аз ҳимояи манфиатҳои иҷтимоии мардуми Тоҷикистон, мусоидат барои паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва гирифтани пеши роҳи хароҷоти зиёдатӣ, ки ба манфиатҳои иқтисодӣ ва фазои маънавии ҳаёти шаҳрвандон зарари ҷиддӣ ворид менамоянд, иборат аст” [ҚҶТтанзими анъана]. Методҳои омӯзиши ин муаммо ба методҳои муқарарии психологӣ шабоҳат доранд, зеро бештар дар тадқиқи онҳо аз методи мушоҳида истифода бурда мешавад. Оид ба анъанаҳо бошад, бояд қайд кард, ки қисмати муайяни онҳо ба фарҳанги мавҷуда вобастагӣ доранд, аз ин рӯ истифодабарии методи маҳсули фаъолият бештар ба мақсад наздик асту дар психология ин метод маъруф аст.

Дар рафти омӯзиши одат ва анъанаҳои миллию маҳаллӣ мебояд ба мундариҷаи мушаххасу таърихии ташаккулёбии онҳо аҳамият дод, зеро онҳо ҳамчун тамзимкунандаи рафтори иҷтимоӣ хизмат мекунанд.

<u>**Фарҳанги миллат**</u> – ин маҷмуи арзишҳои моддию маънавии миллат буда метавонад. Аз нигоҳи фарҳангшиносии навин «исттилоҳи фарҳанг» маҷмӯи дастовардҳои иҷтимоиест, ки аз авлод ба авлод интиқол меёбад, ба мисоли рамзҳо (символ), андешаҳо, суннат, бовариҳо, анъанаҳо, меъёрҳо ва ахлоқу рафтор тавассути онҳо (инсонҳо) зиндагии худро танзим менамоянд. (Сулаймонӣ с.173) Он тамоми хусусиятҳои фикрӣ, маънавӣ ва ботинии ҷомеа, гурӯҳҳои иҷтимоиро, ки чун эътироф шудаанд ва дар минтақаи муайяни ҷуғрофӣ умр ба сар мебаранд, мутаҳид менамоянд. Дар истилоҳи ҷомеашиносӣ ва мардумшиносӣ

тарҷумаи калимаи «culture» аз фаронсавию англисӣ ва “культура” аз русӣ омадааст. Он мавриди баҳсу тавзеҳи гуногун гаштааст, ки теъдодашро то 400 номбар каврдаанд. Дар илми психология таърифи пешниҳоднамудаи К.Юнг зиёдтар қобили қабул гардидааст, ки ӯ таъкид намудааст, ки ӯ таъкид намудааст: “Фарҳанг суратҳои рафтор, одатҳои муштарак дар як гурӯҳи иҷтимоӣ ё ҷомеа ва аз авомили моддӣ ва ғайримоддӣ сохта шудааст” (Сулаймонӣ 177) Фарҳангҳои гуногун, типҳои рафтор, тарзи зиндагӣ, фаъолиятҳои гуногунро тарбия хоҳанд кард. Забони миллӣ ҳамчун усули ифодакунандаи фикрҳо ва муоширати буданаш имкон дорад. Вазифаи забони миллӣ ин – мутаҳид намудани ҳамаи намояндагони миллат, маҳал ва ҳамаи арзишҳои он буданаш имкон дорад.

Дастоварди асосии миллат ва маҳал аъзоёни он ба ҳисоб меравaнд, ки ба манфиати умумиятҳои худ фаъолият хоҳанд кард. Ҳаракат ва рафторҳои онҳо бо таъсири худбаходиҳии миллӣ ва маҳаллӣ амалӣ гардида метавонад. Чӣ хеле, ки А.Д. Карнышев мешуморад худбаҳодиҳии миллӣ ва маҳалӣ метавонад: пасту миёна ва баланд бошад /88, 46/. Худбаҳодиҳии паст ҳангоме мушоҳида шуданаш имкон дорад, ки одам дар бораи дастовардҳо ва имкониятҳои миллат ва маҳали худ хабар додан нахоҳад (чунин ҳолат он вақт рух медиҳад, ки ӯро ҳолатҳои тахқир, рӯҳафтодагӣ, мазлумӣ, итоаткорӣ ва ғайра фаро гирифта доир, ба ҳолати миллат ва маҳал маълумоти мукамал надорад). Худбаҳодиҳӣ миёнаи миллӣ ва маҳалӣ ҳангоме зуҳур мегардад, ки одам қадру кимат ва арзишҳои миллӣ ва маҳалии худро медонад ва ба онҳо боварӣ хоҳад дошт. Дар бораи соҳаҳои таърихию фарҳангии муосири миллат ва маҳалаш дар ҷомеаи ҷаҳонӣ бохабар буданаш мумкин аст. Бо намояндагони машҳури миллат ва маҳалаш мефахрад, ин гуна одамон ҳисси ифтихор, эътибори миллӣ, ҳурмату эҳтиром ба худ ва халқи худро доранд ва онро дар вақти зарурӣ ошкор карда метавонанд. Худбаҳодиҳии баланди миллӣ ва маҳалӣ ҳангоме мушоҳида шуданаш имкон дорад, ки бо сабабҳои гуногун шарафи миллат ва маҳали худро аз будаш зиёд баҳо медиҳанд. Хусусиятҳои онро бомақсадона волотару беҳтар намоиш медиҳанд, ҳамеша эътибори шахсони каммашҳури миллат ва маҳалашро аз будаш зиёд нишон додан мехоҳанд. Ба ин табақаи (ин нафарон хусусияти такабурӣ, баландҳавоӣ, худбоварӣ ва ғайраро хос мебошанд). Чӣ худбаҳодиҳии баланд ва чӣ худбаҳодиҳии паст ба шаъну шарафи миллат ва маҳал таъсири манфӣ расониданаш аз имкон берун нест ва он метавонад ба болоравии одати бади маҳалгароӣ оварда расонад. Набояд фаромӯш кард, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо шаҳрвандони Тоҷикистон муроҷиат намуда, борҳо таъкид кардааанд. «Мо ҳама тоҷику Тоҷикистонием!»

Ҳиссиётҳои миллӣ ва маҳалӣ - ҳодисаи таърихӣ буда, онҳо ҳамчун муносибат, аксуламали эмотсионалии одамон ба вазъияти руйдиҳанда ва алоқамандии байни онҳо зоҳир мегардад. Ин ҳиссиётҳои миллӣ ва маҳалӣ дар ҳиссиётҳои муқаррарии одамон (муҳаббат, ифтихор, нафрат ва ғайра) зоҳир мешаванд. Объекти ин ҳиссиётҳои миллӣ ва маҳалӣ, шароитҳои муқарарии ҳаёти миллӣ ва маҳали оилавӣ ва шахсӣ шуда метавонад.

Умуман, ҳиссиёти миллат ва маҳал – ин инъикоси муносибати одамон ба ҷамъияти эникии худ, ба шавқу ҳавас, ба арзишҳо, ба тарзи зиндагӣ ва ба одамони дигар буда метавонад. Ҳиссиёти миллат ва маҳал дарозумр буданаш имкон дорад ва дар давоми таърихи дуру дароз, шароити зиндагӣ, иқтисодию иҷтимоӣ ташаккул хоҳад ёфт. Таҳқиқотҳои психологҳо нишон медиҳанд, ки ҳиссиёти миллат ва маҳал метавонад ҳам тобиши мусбӣ ва ҳам тобиши манфиро доро шуданаш имкон дорад. Тобиши мусбии ҳиссиёти миллат ва маҳал дар чунин хусусиятҳои миллату маҳал зоҳир хоҳад шуд, ба мисли ватандӯстӣ, муҳаббат ба халқи худ, ҳисси дӯстӣ ва эҳтироми миллатҳои дигар ва ғайра. Тобиши манфии ҳиссиёти миллат ва маҳал шуданаш имкон дорад дар: миллатпарастӣ, шовинистӣ, бадбинии намояндаҳои миллати дигар, бегонапарастӣ зоҳир гардад. /79, 45-47/.

Ҳиссиётҳои миллӣ ва маҳаллӣ пеш аз ҳама дар муҳаббат ба миллат ва маҳали худ зоҳир мешавад, вале агар шахс фақат ва фақат миллату маҳалли худро дӯст дораду нисбат ба дигар миллат ва маҳалҳо нафрат дошта бошад, пас ин нишонаи миллатпарастӣ мегардад. Шахс дар баробари худшиносии миллӣ мебояд нисбат ба миллат ва маҳалҳои дигар эҳтиром дошта, онҳоро қадршиносӣ намояд.

Миллатпарастиро И.С. Кон ҳамчун «тавассути призмаи миллати худ майли дидани ҳодиса ва далелҳои фарҳанги бегонаро» /100, 189/ меномад. Ҳамин гуна хислатро дар дар симои ханҳо А.А. Кокорев ба таври пурра тадқиқ кардааст /99, 145-160/.

Асоси психологии миллату маҳалпарастиро идрок ва таҷрибаи ҳаётии шахс ташкил медиҳанд. Илова ба ин, дар миллату маҳалпарастӣ унсури эмотсионалӣ мавҷуд аст. Новобаста аз он, ки миллату маҳалпарастӣ маънои қиёс намудани фарҳанг, хусусиятҳои психологии дигар миллату маҳалро бо хусусиятҳои худӣ дар назар дорад, маънои аз нигоҳи танқидӣ муносибат ба образи ҳаёт ва хусусияти фарҳангу психологияи дигаронро дошта наметавонад.

Бояд қайд намуд, ки хусусиятҳои психологии миллату маҳал дар ақидаҳои В.Г. Криско ба таври ҷамъбасткунанда оварда шудааст. Мувофиқи ақидаи В.Г. Криско ба хусусиятҳои муҳими психологии миллату маҳал ворид мешаванд хислатҳои:

- маромнокӣ (коршоямӣ, кордонӣ, ҳушёрӣ, боғайратӣ ва ғайра);
- зеҳнӣ (дарки мантиқ, васегӣ ва амиқии андеша, суръати фикрронӣ, характери фаъолияти фикрӣ ва ғайра);
- иродавӣ (устувории протсессҳои иродавӣ, давомнокии кӯшишҳои иродавӣ ва ғайра);
- коммуникативӣ (характери ҳамкорӣ, муошират ва муносибат бо одамон, қувваи часпоиш ба гурӯҳ, иттифоқӣ ва ҷудоипарастӣ ва ғайра) /46, 47-49/.

Ҳиссиёти миллӣ дар сохтори психологияи миллӣ ва маҳаллӣ мақоми махсусро дораду дар муносибату муошират бо дигар намояндагони миллату маҳал таъсири ҷиддӣ мерасонад /89, 33-57/. Дар баробари ин муносибати баҳодиҳандаро нисбати ҳаммуоширро пайдо мекунад. Ҳамаи ақида ва андешаҳои нисбати муаммо ва мушкилотҳо мавҷуд бударо баён накарда гуфтан лозим аст, ки ҳиссиёти миллӣ – ин ҳолати махсусу бавоситаи объективию иҷтимоии мавҷуда асту дар он муносибати шахс ба тарафҳои гуногуни талаботҳо ба рушд, ба ҳодисаю ҳолатҳо, ба миллатҳои дигар, ки алоқамандӣ бо миллати мо доранд, зоҳир меёбад /170, 13-15/.

Хусусияти ҳиссиёти миллӣ дар он зоҳир меёбад, ки он дар худ муносибати баҳодиҳандаи эмотсионалии фардиятҳоро ба ҳодисаҳои онҳоро фарогиранда аз нигоҳи завқ ба гурӯҳи этникии худ, фаро мегирад /169, 147-157/. Ин ҳамон вақт равшан зоҳир мешавад, ки ба арзишҳои миллат ва маҳали худ равона шудааст /118, 17-25/. Лаҳзае, ки фикру андешаи ҳамсуҳбатон оид ба ин ё он далелҳо дар маънои баҳодиҳӣ ба муваффақият ва номуваффақиятҳо дастовардҳои миллату маҳалли шахс равона шудаанд /99/.

Дар хусуси ҳиссиёти миллӣ андешаҳои гуногун мавҷуданд. Масалан, Н.Д. Джандилдин қайд менамояд, ки «Ҳиссиёти миллӣ – категорияи таърихӣ аст. Вай ҳамон ҷоест, ки дар рӯй рушди худшиносии миллии одамони миллати худ аст» /72, 171/. Дар баробари ин ҳиссиёт ва худшиносии миллию маҳалӣ дар он ҷое зоҳир мешаванд, ки одамони ҳамон миллату маҳал зиндагӣ карда, ҳаёти якхеларо аз сар мегузаронанд ва бо як забон суханронӣ карда, дорои як фарҳанг мебошанд. Дар асоси ҳамин умумиятҳо дар онҳо муносибати махсуси ҷамъбастшуда ба муҳити географӣ ва иҷтимоӣ ташаккул меёбаду ҳиссиёти устувор ба миллат ва маҳали худ, арзишҳои маънавии ӯ, ба ватани худ ва ғайра пайдо мешавад /81, 63-69/.

Таҳлили тадқиқотҳои ба масъалаи ҳиссиёти миллӣ ва маҳаллӣ бахшидашуда нишон медиҳанд, ки ягон миллат ва маҳал гумони қатъӣ оид ба ғайримуқарарӣ будани миллат ва маҳали худро надорад, вале шахсони алоҳида доранд, ки он ба сатҳи дониш, ҷаҳонбинӣ, маърифати илмии онҳо вобаста аст шуури сиёсӣ. /54, 38/. Аз тарафи дигар, набояд фаромуш кард, ки аз меъёр бештар таърифу тавсифи миллат ва маҳалу худ ва ба эътибор нагирифтани муваффақиятҳои дигар миллат маҳалҳо метавонад ба миллатчигӣ ва маҳалпарастӣ оварда расонад. Боиси қайд аст, ки миллатчигӣ ва маҳалпарастӣ на фақат дар дараҷаи шуури сиёсӣ ва дар сиёсатмандон ба чашм расида метавонад, балки он дар дараҷаи муносибат ва муошироти байнишахсӣ ва ҳамкории одамони миллат ва маҳалҳои гуногун метавонад зоҳир гардад /79, 43-46/. Дар натиҷа одамон кӯшиши онро мекунанд, ки бо одамони ҳаммиллат ва ҳаммаҳали худ бештар имтиёз дода бо онҳо майли муносибат, муошират ва ҳамкорӣ бикунанд.

АДАБИЁТ:

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. – М.: Наука, 1980. – 336с.
2. Агеев В.С. Межгрупповые взаимодействия. Социально- психологические проблемы. – М.: МГУ, 1990. – 314с.
3. Агеев В.С. Психология межгрупповых отношений. – М.: МГУ, 1983. – 144с.
4. Агеев В.С. Влияние факторов культуры на восприятие и оценку человека человеком // Вопросы психологии. – 1985. - №3. – С. 135-140.
5. Агеев В.С. Психологические исследование социальных стреотипов // Вопросы психологии. – 1986. - №1. – С. 112-119.

6. Агеев В.С. Перспективы развития этнопсихологических исследований // Психологический журнал. – 1988. - №3. – С. 35-42.
7. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – М. : Наука, 1977. – 380с.
8. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания // Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. В 2-х томах. Т.1. – М.: Педагогика, 1980. – С.16-178.
9. Ананьев Б.Г. Человек как предмет восприятия // Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. В 2-х томах. Т.1. – М.: Педагогика, 1980. – С.10-25.
10. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: МГУ, 1980. – 415с.

НАЗАРОВА Х.З.

ХУСУСИЯТҲОИ ПСИХОЛОГИИ МИЛЛАТ ВА МАҲАЛЛИ ТОҶИК

Имрӯз Тоҷикистон дар роҳи бунёди ҷомеаи ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва демократӣ қарор дорад ва барои муваффақ шудан ба матлаби худ шаҳрвандонро лозим аст, ки бо дастовардҳои давлату халқиятҳои дигар шинос шуда, онҳоро омӯзанду таҷрибаи андӯхта ва беҳтаринашро дар хулқу атвори худ ворид намоянд. Дар баробари ин шаҳрвандони Тоҷикистонро зарур аст, ки ба мисли дигар миллатҳои олам хусусиятҳои миллӣ ва маҳалии худро дарк намуда, сифатҳои беҳтарини онро барои дигарон муаррифӣ кунанд.

Имрӯзҳо масъалаи ташхису тадқиқи хусусиятҳои психологии халқу миллатҳо дар маркази диққати психологҳо, давлат ва ҷомеа қарор дорад. Ҳар як халқу миллат ва гурӯҳҳои этникӣ мекӯшанд аз психологияи миллат ва маҳалли худ огоҳ бошад, онро инкишоф дода, дар назди халқу миллатҳои дигар беҳтарин хислатҳои худро намоиш диҳад. Барои қиёс намудан моро зарур меояд, ки аз хусусиятҳои психологии миллатҳои дигар огоҳ шуда, паҳлӯҳои гуногуни рафтору кирдори намояндагони миллату гурӯҳҳои этникии худро таҳлил намоем.

Боиси тазаккур аст, ки дигаргуниҳои дар Тоҷикистони соҳибистиқлол ва дигар мамлакатҳои олам аз нигоҳи сиёсӣ, иқтисодӣ, идеологӣ ва ахлоқи ҷамъиятӣ ба амал меоянд, дар зери таваҷҷӯҳи олимон ва мутахассисони ихтисосҳои гуногун қарор доранд.

Калидвожаҳо: хусусият, психология, миллат, маҳал, тоҷик, мақсад, бунёд, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, демократӣ, халқ, рушд, этнос, анъана, меъёр, рафтор, муҳит, фарҳанг, забон, иқтисодиёт, робитаҳо, иҷтимоӣ– сиёсӣ ва рӯҳӣ.

НАЗАРОВА Х.З.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТАДЖИКСКОЙ НАЦИИ И МЕСТНОСТИ

Сегодня Таджикистан находится на пути построения правового, светского и демократического общества, и для достижения его цели гражданам необходимо знакомиться с достижениями других стран и народов, учиться у них и применять свои лучшие практики. При этом граждане Таджикистана, как и другие народы мира, должны обладать такими же характеристиками понять свою национальную и местную идентичность и продемонстрировать свои лучшие качест Сегодня проблема диагностики и изучения психологических особенностей народов и наций находится в центре внимания психологов, государства и общества. Каждая нация и этническая группа стремится знать психологию нации и ее место, развивать ее и показывать свои лучшие качества другим народам и нациям. Для сравнения нам нужно знать психологические особенности других наций и анализировать различные аспекты поведения наших национальностей и этнических групп. Следует отметить, что происходящие в независимом Таджикистане и других странах мира изменения с политической, экономической, идеологической и социально-нравственной точек зрения находятся в центре внимания ученых и специалистов различных специальностей.

Ключевые слова: характер, психология, нация, место, таджик, цель, основание, верховенство закона, светский, демократический, люди, развитие, этническая традиция, норма, поведение, среда, культура, язык, экономика, отношения, социально-политические и духовные. .

NAZAROVA KHOSIYAT

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE TAJIK NATION AND PLACE

Today Tajikistan is on the way of building a legal, secular and democratic society, and in order to achieve its goal, citizens need to get acquainted with the achievements of other countries and peoples, learn from them and apply their best practices. At the same time, the citizens of Tajikistan, like other peoples of the world, must have the same characteristics understand your national and local identity and demonstrate your best qualities to others. Today, the problem of diagnosing and studying the psychological characteristics of peoples and nations is in the center of attention of psychologists, state and society. Each nation and ethnic group strives to know the psychology of the nation and its place, develop it and show its best qualities to other peoples and nations. For comparison, we need to know the psychological characteristics of other nations and analyze various aspects of the behavior of our nationalities and ethnic groups. It should be noted that the changes taking place in independent Tajikistan and other countries of

the world from political, economic, ideological and socio-moral points of view are in the center of attention of scientists and specialists of various specialties.

Keywords: character, psychology, nation, place, Tajik, purpose, foundation, rule of law, secular, democratic, people, development, ethnic tradition, norm, behavior, environment, culture, language, economics, relations, socio-political and spiritual ...

Маълумот дар бораи муаллиф: Назарова Хосият докторанти phd-и кафедраи психологияи ДМТ.Суроға:734025, ш.Душанбе, хибони Рудакӣ,17 Тел (+992) 981-08-31-42
Сведения об авторе: Назарова Хосият, докторант phd кафедры психология ТНУ. Адрес: 734025, РТ, г.Душанбе,проспект Рудаки, 17 Тел (+992) 981-08-31-42
Information about the author: Nazarova Khosiyat – TNU, doctorant phd of psychological science. Address: 734025, RT, Dushanbe, Rudaki Avenue 17.Mob: (+992)981-08-31-42.

АРБОБОВА Ф.А.

ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИССЛЕДОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ, КАК ФАКТОР ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЯТЕЛЬНОСТИ

В настоящее время в сфере педагогической деятельности изучение культуры педагогического общения является актуальной проблемой. Для перехода на современную парадигму формирование культуры педагогического общения и профессиональных коммуникативных умений в современной педагогике имеются достаточные теоретические основания.

Гуманитаризация процесс обучения обеспечивает субъект-субъектные отношения, т.е. оно реализует «общение-преподавание-учение» как взаимодействие. В процессе педагогического общения важным условием субъект-субъектных отношений выступает переход от аксиологического изложения содержания обучения к построению «живого знания». Связи с этим, вузы выступают важнейшим фактором гуманизации отношений в обществе, развития новых социальных норм и установок.

Необходимо подчеркнуть, что для реализации модернизации образования обществу нужны образованные, нравственно-предприимчивые люди, которые прогнозируя возможные последствия, могут самостоятельно принимать ответственные решения, способны к сотрудничеству, и ответственны в развитии судьбы страны.

Безусловно, особо актуальным является развитие и внедрение в теорию, и практику современного образования основных идей гуманизма в процессе культуры педагогического общения.

Следовательно, обучение имеет личностно-ориентированный характер, где специфическими особенностями такого обучения являются:

▪ приоритет развития общительности в процессе обучения;

▪ субъект - субъектные отношения;

▪ культура общения как средство развития личности в процессе обучения и воспитания;

▪ отбор и соответствие методов, приёмов и форм культуры общения с содержанием обучения и воспитания.

Рассматривая успешности адаптации культуры общения, следует подчеркнуть следующие аспекты:

- психолого-педагогическая адаптация культуры общения студентов;
- способность преодолеть культурный шок;
- эффективность интеракции, т.е. способность развивать добрые отношения с «хозяевами»;
- коммуникативная компетентность;
- эффективность в решении задач и выполнение целей;

Безусловно, для решения этих задач студенту нужны определённые личностные качества как: инициативность, устойчивость, самостоятельность, доброжелательность и т.д.

Общение, выступая как процесс межличностного отношения субъектов, соответствует определённым исторически сложившимся социально необходимым формам коммуникации и реализуется в соответствии с нормами общества.

Для выявления сущности педагогической культуры общения и проведённый анализ психолого-педагогической литературы позволил обратить внимание на проблему

культуры общения в студенческой и преподавательской профессиональной деятельности и выделить содержание понятий:

- инициативность в процессе общения;
- лёгкость вступления в общении;
- широта круга общения;
- устойчивость в общении.

Социально обусловленные требования к учебно-воспитательному процессу требует от каждого учителя и студента проявления культуры и общения, поведения как источника гуманистической идеи образования. Для выявления сущности профессионально-педагогического общения как личностно-профессионального качества необходимо дать анализ используемых понятий.

Для определения сущности культуры педагогического общения важным для нашего исследования является представление о функциональной и уровневой организации общения: Г.М.Андреева, А.А.Бодалев, А.Н.Леонтьев, Б.Ф.Ломов.

В наше время особую актуальность приобретают важные элементы культуры общения. Следовательно, основными аспектами культуры общения являются определённые ценности, нормы, обычаи, традиции, определяющие нравственную структуру межличностных отношений. При этом главным показателем и сферы реализации данного аспекта культуры общения отражается в актуальных процессах межсубьектного взаимодействия и отношениях.

Вместе с тем, культура общения личности является реальным воплощением культуры общества, а формируется она в процессе взаимодействия с культурой общения в пределах окружающей среды.

Культура охватывает интеллектуальные, мировоззренческие, этические и эстетические достижения человечества.

В социальном аспекте «педагогическая культура» рассматривается как совокупность педагогического опыта мировых цивилизаций и исторических эпохальных периодов.

Безусловно, педагогическая культура является частью общечеловеческой культуры, которая интегрирует сферу педагогического воздействия и общительности **[3, с.38]**. Анализ современного состояния проблемы культуры общения в образовательном процессе позволяет раскрыть сущность, содержание и её специфические особенности.

В результате изучения проблемы культуру общения и общительности в современной психолого-педагогической теории были выявлены постановка вопросов о влиянии общения и общительности преподавателей вуза и студентов. Исходя из этого, можно определить сущность общения как деятельность и основной фактор взаимодействия педагога и студентов, студентов между собой в процессе обучения и воспитания. Таким образом, общение и общительность выступают как средство реализации педагогической и студенческой деятельности.

Повышение эффективности процесса воспитания подрастающих поколений находятся в прямой зависимости от того, насколько целенаправленно и эффективно преподаватель будет управлять культурой педагогического общения и общительности как фактором, влияющим на процесс успешности учебной и общественной деятельности в развитии личности студента.

Одной из главных проблем является проблема культуры педагогического общения, как проявление совокупности педагогических отношений, формирующих личность студента. В данной ситуации, на преподавателе лежит задача создания и поддержания доброжелательности и взаимопонимания. В основе отношений между преподавателем и студентом лежит их совместной труд, а также успехи в достижении педагогической цели. Характер отношения преподавателя к своей профессиональной работе, выступает как основной фактор успешного развития взаимоотношений в коллективе. Конечно, на профессиональные взаимоотношения существенное влияние оказывают характер и стиль руководства, и состояние психологического, нравственного климата. Для создания благоприятных условий педагогической деятельности необходимо постоянных поиск и выработка способов и форм культуры общения.

Прежде всего, анализируя, культуру общения педагога можно определить её как форму учебного взаимодействия и сотрудничества. Используя всю совокупность вербальных, изобразительных, символических и кинетических средств, оно реализует коммуникативную, персептивную функцию.

Именно поэтому преподавателю необходимо координировать свою деятельность по совершенствованию, с учётом выбора существенного определяющего его профессиональный статус и формы культуры общения.

Одной из задач культуры общения педагога в педагогической деятельности - обеспечение психолого-педагогического взаимоотношения преподавателя и воспитанников, так как, прежде всего, оно удовлетворяет моральную потребность участников к общению, передачи мысли и создаёт благоприятную атмосферу для дальнейшего укрепления отношения.

Следовательно, развитие и существование человека как личности невозможно в обществе вне общения с другими людьми. Естественно, процессы воспитания, формирования, развития личности и межличностные контакты немыслимы без культурного общения, где необходимы передача, усвоение информации и обмен ею. Необходимо подчеркнуть, что культура общения предполагает необходимость знания его закономерностей, норм и особенностей, проявляющихся в различные виды деятельности. Безусловно, всё это придаёт проблеме культуры педагогического общения исключительную актуальность.

Культура общения преподавателя является результатом не только его личных качеств, знаний, умений, навыков, но и операциональные средств осуществления взаимоотношений, достижения определённых контактов.

Например, операциональные средства культуры общения преподавателя, т.е. способы, с помощью которых реализуется процесс общения, достигая тех или иных конкретных целей педагогической деятельности. Их отбор соотносится с личностными качествами преподавателями. Общение преподавателя во многом зависит от умения эффективно использовать психолого-педагогические механизмы операциональных средств воздействия, как одобрение, поощрение, просьба, принуждение, пример и т.д.

Следовательно, важнейшим признаком культуры педагогического общения преподавателя является его способность, используя те или иные методы и формы обучения студентов, выражать и каждому из них свое личное отношение. Умение разбираться в своих студентах, объективно оценивать их поступки, способность адекватно откликаться на их поведение, эффективно использовать методы воздействия обучения и воспитания, которые наилучшим образом отвечают их индивидуальным особенностям.

Естественно, овладеть всем

Следует отметить, что культура педагогического общения является сложным интегральным качеством личности педагога, которая включает:

культуру речи, культуру поведения, культуру организации различной деятельности, взаимодействия учащихся, познание личности.

Итак, преподаватель имеет много возможностей, чтобы организовать со студентом педагогически целесообразные отношения как основу творческого общения.

Наиболее важным социально-психологическом механизмом педагога является трансформация знания, мудрости и опыт, в ходе которого обеспечивается усвоение знаний и навыков, формируется нравственные и эстетические качества.

Педагог - это тот, кто делится знаниями, мудростью и опытом, а учащиеся их усваивают и в ходе усвоение знаний и навыков формируются нравственные и эстетические качества и отношения к окружающему миру.

Педагог как организатор учебно-воспитательного процесса планирует, руководит, учит, воспитывает, способствует всестороннему развитию личности, т.е. он постоянно строит свои взаимоотношения с учащимися, соблюдая при этом основные принципы культуры педагогической деятельности.

Образование студентов основывается на принципе свободы выбора и, если параметры взаимодействия «преподаватель-студент», не удовлетворяют потребности обоих сторон, то об эффективности обучения говорить не приходится.

Следует ответить, на вопрос, каким образом нужно организовывать взаимоотношения со студентами, чтобы получать максимальный результат. Конечно, ответом на данный вопрос может стать сотрудничество или модель взаимодействия «субъект-субъект» и задача её направлена на оптимизации учебного процесса через культуру общения.

Педагоги часто не осознают свою ведущую роль в организации отношений. В первую очередь в общении преподавателя и студентов должны быть отношения, основанные на: коллективизме, трудолюбии, организованности, уважении, требовательности.

Педагогу следует делать акцент на оперативность начала взаимоотношений, основанных на взаимном уважении, доверии, взаимопонимании, целенаправленной организованности контакта с индивидом, курсом, а также коррекции стереотипных и негативных установок в поведении и отношении отдельных студентов.

Культура педагогического общения, являясь основным формой учебного сотрудничества, создаёт условие для оптимизации обучения и развития личности студента.

Культура педагогического общения определяется личностной, социальной, предметной ориентированностью. Преподаватель, работая с одним студентом над освоением учебного материала, ориентирует его результат, на всех студентов в аудитории, и наоборот, работая с аудиторией, воздействует на каждого присутствующего.

Таким образом, своеобразие культуры педагогического общения выражается в сочетании личностно-ориентированного социально-ориентированного и предметно-ориентированного общения.

Следует отметить, что культура педагогического общения - это система психолого-педагогического взаимодействия преподавателя со всеми студентами, содержанием которого является накопление опыта взаимодействия с людьми, обмен информацией, интеллектуальное развитие в результате взаимного обогащения информацией, осознание себя через сравнение с другими, формирование этико-эстетических взглядов и представления. Особенно интерес к проблемам отношений и поведения людей является благоприятной предпосылкой для воспитания культуры общения у студентов.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Андреева Г.М. Принципы деятельности и исследование общения // Общение и деятельность. - Прага, 1998. - С.56-58.
2. Бодалев А. А. Личность и общение: Избранные - М.: Педагогика, 2003 - 272с.
3. Захарченко Е.Ю. Развитие педагогической культуры учителя в условиях обновления школы: дис. канд. пед. наук. - Ростов - на - Дону, 1995. - 38с.
4. Леонтьев А.Н Деятельность. Сознание. Личность. - Москва. Политиздат, 2005. - 304с.
5. Ломов Б.Ф. Общение и социальная регуляция поведения индивида. М.: Наука, 1996 - С.64-93.

АРБОБОВА Ф.А.

ТАҲЛИЛИ ТАЪРИХӢ ВА ПЕДАГОГИИ ОМӮЗИШИ ФАРҲАНГИ МУОШИРАТИ ПЕДАГОГӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ ТАЪСИРИ МУТАҚОБИЛА ДАР ФАЪОЛИЯТИ ПЕДАГОГӢ

Мақола моҳияти фарҳанги педагогии муоширот ва муоширатро ҳамчун сифатҳои ба шахсият нигаронидашуда ва шахсию касбии омӯзгор ошкор менамояд. Хусусиятҳои психологию педагогии фарҳанги муошироти байни миллатҳо ва хушмуомилагии донишҷӯёни донишгоҳҳои педагогӣ ва таъсири онҳо ба муваффақияти фаъолияти таълимӣ ва ҷамъиятӣ махсусан қайд карда мешавад.Махсусан дар мӯҳтавои мақола шартҳои муҳимтарини саъй ба муносибатҳои субъектию субъектӣ дар рафти муошироти касбии педагогӣ баррасӣ шудааст, ки аз пешниҳоди аксиологии мундариҷаи таълим ба бунёди «донишҳои зинда»-ро ҷонибдорӣ мекунад. Дар мақола муаллиф қайд мекунад, ки баланд бардоштани самаранокии раванди таълиму тарбия бевосита аз он вобаста аст, ки омӯзгор фарҳанги муошироти педагогиро ҳамчун омили таъсиргузор ба раванди муваффақият дар фаъолияти таълимии хонандагон то чӣ андоза мақсаднок ва самаранок идора мекунад.

Калидвожаҳо: фарҳанги муошироти педагогӣ, фарҳанги нутқ, фарҳанги рафтор, муносибатҳои субъектӣ-субъектӣ, муошироти байни миллатҳо, навсозии таълим, шахсият, малакаҳои муошират, коллективизм, мутобиқшавии психологӣ.

АРБОБОВА Ф.А.

ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИССЛЕДОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ, КАК ФАКТОР ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье раскрывается сущность педагогической культуры общения и общительности, как личностно-ориентированного и личностно- профессионального качества педагога. Особенно отмечены психолого-педагогические особенности культуры межнационального общения и общительности студентов педагогических вузов и их влияние на успешность учебной и

общественной деятельности. Особенно в содержании статьи рассматривается важнейшие условия стремления субъект-субъектных отношений в ходе профессионального педагогического общения, который выступает переход от аксиологического изложения содержания обучения к построению «живого знания». В статье автор отмечает, что повышение эффективности процесса воспитания и обучения находятся в прямой зависимости от того, насколько целенаправленно и эффективно преподаватель будет управлять культурой педагогического общения как фактором, влияющим на процесс успешности учебной деятельности студентов.
Ключевые слова: культура педагогического общения, культура речи, культура поведения, субъект - субъектные отношения, межнациональное общение, модернизация образования, индивид, коммуникативные умения, коллективизм, психологическая адаптация.

ARBOBOVA F.A.

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS OF STUDIENG THE CULTURE OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION AS A FACTOR OF INTERACTION IN PEDAGOGICAL ACTIVITY

The article reveals the essence of the pedagogical culture of communication and sociability, as a personality-oriented and personal-professional quality of a teacher. The psychological and pedagogical features of the culture of interethnic communication and sociability of students of pedagogical universities and their influence on the success of educational and social activities are particularly noted.Especially in the content of the article, the most important conditions for the aspiration of subject-subject relations in the course of professional pedagogical communication are considered, which is the transition from the axiological presentation of the content of learning to the construction of "living knowledge". In the article, the author notes that improving the effectiveness of the process of education and training is directly dependent on how purposefully and effectively the teacher will manage the culture of pedagogical communication as a factor influencing the process of success of students' educational activities.
Keywords: culture of pedagogical communication, culture of speech, culture of behavior, subject-subject relations, interethnic communication, modernization of education, individual, communicative skills, collectivism, psychological adaptation.

Маълумот дар бораи муаллиф: Арбобова Ф.А. - муаллимаи калони кафедраи педагогикаи умумии Донишкадаи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, номзади илмҳои педагогӣ. Тел: 908 -48 -79 -28
Сведения об авторе: Арбобова Ф.А. – старший преподаватель кафедры общей педагогики Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни, кандидат педагогическихь наук.
Тел: 908 -48 -79 -28
About the author: Arbobova F.A. – senior lecturer, Department of General Pedagogy, Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini. Tel: 908 -48 -79 -28

С. АМОНӢ

ДАСТОВАРДҲОИ МАОРИФИ КИШВАР ДАР ЗО СОЛИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

Илму мaориф дар ҳама давру замонҳо нишони тамаддун ва таъриху фарҳанги ҳар як давлату миллат аст. Дар соҳаи маориф дар доираи Консепсияи миллии тахсилот ва тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути пурра омода намудани кӯдакони синни томактабӣ ба мактаб ва ба ин васила баланд бардоштани сифати таҳсилот, фарогирии кӯдакон дар муассисахои томактабӣ рӯ ба афзоиш овард.

Дар суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо намояндагони ҷавонони мамлакат (21- уми майи соли 2005) махсус қайд карда шудааст, ки «Ҳукумат ба таҳкими низоми таҳсил дар кишвар ҳамаҷониба мусоидат менамояд, зеро маориф омили муҳимтарини наҷоти миллат ва таҳкими давлат аст. Аз ин рӯ, рушди соҳаи маориф ҳадафи стратегии сиёсати давлати Тоҷикистон мебошад. Самти асоситарини рушди маориф аз нигоҳ доштани фазои ягонаи таълим, таъмини ҳатмии ҳуқуҷи конститутсионии шаҳрвандон ба таҳсил ва ба ҳамаи гурӯҳҳои аҳолӣ дастрас гардонидани таҳсилот иборат аст».

Соли 2010 дар ҷумҳури 3845 мактаб мавчуд буд, ки дар онхо 1 миллиону 742 ҳазору 815 нафар хонанда таҳсил мекарданд. Дар донишкадаҳои олӣ 167660 донишҷӯ ба омӯхтани ихтисос машғул буданд. Маҷлиси Олӣ 27 декабри соли 1993 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» ва соли 2003 Қонун «Дар бораи маълумоти олии касбӣ ва таҳсилоти

касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ»-ро қабул намуд, ки дар онҳо роҳҳои гузаронидани ислоҳоти муассисаҳои таҳсилоти умуми ва олӣ нишон дода шудаанд.

Дар замони истиқлолият то ба имрӯз дар кишвар 2254 бинои нави муассисаҳои таълимӣ сохта, ба истифода дода шуда, бо компютеру мебелҳои замонавӣ таҷҳизонида шудаанд. Дар низоми маорифи кишвар стандартҳои нави давлатӣ барои ҳар як зинаи таҳсилот қабул гардида, барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсиии электрони ба теъдоди кариб 30 миллион нусха нашр карда шуданд, ки арзиши умумии онҳо ба 147 миллион сомонӣ баробар аст.

Дар ноҳияҳои гуногуни Тоҷикистон мактабҳо ва литсей- интернатҳои президентӣ барои хонандагони лаёқатманд ташкил шудаанд, ки дар онхо беҳтарин хонандагон аз саросари кишвар фаро гирифта мешаванд.

Дар «Консепсияи гузариш ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умуми дар Ҷумҳурии Точикистон», ки 3 майи соли 2010 бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шудааст, масъалаҳои дарки худшиносии таърихӣ, аз худ намудани муқаррароти суннатию башарӣ ва дар ҳамин замина ҳосил намудани фаросати олии ворисӣ ба ҳувият ва анъанаҳои миллӣ, арзишҳои ахлоқию фарҳангӣ, идоракунии демократӣ, фаъолу пажӯҳанда будан барои ба даст овардани комёбиҳои илм, техника, фарҳанг ва ғайра тарҳрезӣ гардидаанд.

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 апрели соли 2014 қайд гардидааст:«Маҳз ба ҳамин хотир, ки маориф соҳаи ояндасози ҳаёти кишвар мебошад, мо ба нақша гирифтаем, ки бо мақсади ҳалли масъалаҳои таълиму тарбияи насли навраси халқамон ва умуман, ҷиҳати таъмин намудани рушди соҳаи маориф ва беҳтар гардонидани таъминоти иҷтимоии аҳли маориф дар 7 соли оянда 27 миллиард сомонӣ ҷудо намоем».

Сол то сол шумораи мактабҳои типи нав: литсейҳо, коллеҷҳо зиёд гардида, дар донишкадаҳои олӣ омӯзиши бисёрзинагӣ ба амал омад. Ба хатмкунандагон инчунин унвони бакалавр ва магистр дода мешавад.

Ба туфайли Истиқлолияти давлатӣ дар Тоҷикистон сатҳу сифати мактабҳои таҳсилоти умумӣ беҳтар мешавад. Ҳукумат сол то сол буҷети давлатиро ба соҳаи маориф зиёд карда, базаи моддию техникӣ, аз ҷумла барномаи бо компютерҳо таъмин намуданро пеш гирифтааст. Мактабҳо бо китобҳои нави дарсӣ ва дигар васоити таълимӣ таъмин мешаванд.

Бояд қайд кард, ки бо омӯзгорони дорои маълумоти олӣ таъмин кардани мактабҳо низ зери назари Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Масалан, ҳар сол бо квотаи президентӣ садҳо духтарони ноҳияҳои дурдасти ҷумхурӣ ба мактабҳои олӣ дохил шуда, баъди хатми таҳсил бо роҳхат ба зодгоҳи худ фиристода мешаванд. Бо вуҷуди ин, ҳанӯз ҳам дар роҳи ислоҳоти маориф камбудиҳои ҷиддӣ вуҷуд доранд. Хусусан, ҳодисаҳои аз мактаб берун мондани бачагон, бо сабаби кам будани маош аз кор рафтани омӯзгорон ташвишовар мебошад.

Қарни XXI дар миқёси ҷаҳон асри прогресси техникӣ ва технологияи пешқадам буда, ҳалли амалии он, пеш аз хама, ба тайёр намудани мутахассисони баландихтисос робита дорад. Хусусан, ҷумҳурии мо, ки соҳиби истиқлолият гардидааст, ҳоло рӯ ба тараққиёт ниҳода, ба мутахассисони дорои маълумоти олӣ эҳтиёҷ дорад. Хушбахтона, чунин мутахассисон ҳоло дар дохили ҷумҳурӣ тайёр карда мешаванд. Тавассути татбиқи ислоҳоти соҳаи маориф дар 30 соли истиқлолият дар ҷумҳурӣ мактабҳои олии зиёд ташкил шуда, ҳар сол ҳазорҳо ҷавонони лаёқатманд соҳиби касбҳои омӯзгор, духтур, агроном, муҳандис ва ғайра мешаванд. Муносибатҳои бозорӣ талаб мекунанд, ки мо на танҳо ба миқдор, балки ба сифати тайёр кардани мутахассисони ҷавон диккат дода, мунтазам савияи ихтисоси онҳоро баланд бардорем.

Ба туфайли соҳибистиқлолӣ мутахассисони сатҳи баланд тайёр карда мешаванд. Соли 2015 зиёда аз 16 хазор нафар ҷавондухтар ва ҷавонписари болаёқат тибқи квотаи президентӣ дорои маълумоти олӣ ва соҳибкасб шуда, ба халқу Ватан содиқона хизмат карда истодаанд. Аз соли 2008 то ба ҳол беш аз 14 хазор ҷавони болаёқат аз рӯйи 52 ихтисос донишгоҳҳои олии бонуфузи мамлакатҳои тараққикардаи ҷаҳонро тибқи Барномаи стипендияи байналмилалии Президенти мамлакат «Дурахшандагон» хатм намуда, соҳиби маълумоти олӣ гардидаанд ва дар аспирантура таҳсил намуданд. Беш аз 20 ҳазор нафар дар асоси шартномаҳои байнисоҳавӣ ва донишгоҳӣ ба 25 давлати хориҷӣ

барои таҳсил фиристода шудаанд. Дар маҷмӯъ, имрӯз дар мактабҳои олии кишварҳои хориҷӣ беш аз 35 ҳазор ҷавони Тоҷикистон таҳсил карда истодаанд.

Шумораи донишҷӯёни муассисаҳои олии кишвар дар давоми солҳои истиқлолият зиёда аз панҷ баробар афзуда, теъдоди хатм- кардагони мактабҳои олии ҳам дохили кишвар ва ҳам хориҷа ба беш аз 650 ҳазор нафар расидааст, ки ин нишондиҳанда дар ҳаёти ҷавонони мамлакат муҳим будани мавқеи таҳсилоти олиро исбот мекунад.

Алҳол дар мамлакати мо бо мақсади рушди ихтисосҳои техникӣ филиалҳои Донишгоҳи давлатии Москва ба номи Ломоносов, Донишкадаи хула ва пӯлоди Москва, Донишкадаи энергетикии Москва фаъолият доранд.

Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон «Барномаи ислоҳот ва рушди муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбиро барои солҳои 2012-2020» таҳия карда, ба Ҳукумат пешниҳод намуд.

Рушди соҳаи маориф ин кафолати боэътимоди пешрафт ва ояндаи дурахшони миллат аст. Инро ба ҳисоб гирифта, соли 2010-ро Соли маориф ва фарҳанги техникӣ эълон карданд. Соли маориф ва фарҳанги техникӣ эълон кард шудани соли 2010 боиси боз ҳам хубтар ба роҳ монда шудани кори маориф, пешрафти кори таълиму тарбия ва баланд рафтани донишу малакаи хонандагон гардид.

Бо қаноатмандӣ ва шодмонӣ аз рушди соҳаи маориф, ки он ба туфайли талошҳову заҳматҳои хастагинопазири Сарвари давлат моро даст додааст, китоби «Уфуқҳои истиқлол»-ро ба даст мегирем. Ин китоби тозанашри муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи бурду бохт ва комёбиву дастовардҳои кишварамон дар 25 соли Истиқлолияти давлатӣ аст. Боби сеюми он «Сиёсати иҷтимоӣ ва натиҷаҳои умедбахши он» ном дорад. Бахши дуюми ин бобро «Рушди соҳаи маориф дар даврони Истиқлолияти давлатӣ» номгузорӣ намудаанд.

Мактабҳои типи нав дар баробари фаъолияти шаклҳои анъанавии таълиму тарбия ба фаъолият шурӯъ карданд. «Барномаи давлатии дарёфт ва рушди соҳибистеъдодҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул шуд.

Пешвои миллат роҳу усули расидан ба ин мақсадро ба кормандони соҳа, ки дар айни замон онҳо як навъ ҳидояту раҳнамоӣ маҳсуб мешаванд, нишон медиҳанд: «Барои баланд бардоштани сифати таълиму тарбия моро зарур аст, ки дар тамоми зинаҳои таҳсилот, бахусус дар зинаи таҳсилоти касбӣ, на ба шумора, балки ба сифати он диққати ҷиддӣ дода, мутахассисони ҷавобгӯйи талаботи замони муосирро тарбия намоем».

Ба хулосаи Сарвари давлат, барҳақ, соҳаи маориф «...тахти парчами ормонҳои Истиқлолияти давлатӣ рушд кард, симои худро ба куллӣ тағйир дод, ба низоми муайян даромад ва ба дастовардҳои назаррасу муҳимме ноил гардид».

Дар ин муддат (30 сол) барои ба танзим даровардани фаъолияти муассисаҳои таълимӣ зиёда аз 400 санади меъёрии ҳуқуқӣ таҷдиди назар, таҳия ва тасдиқ гардиданд. Дар ин давра бори сеюм аст, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» бо тағйироту иловаҳо аз нав таҳия мешавад. Дар баробари ин, барои ҳамаи зинаҳои таҳсилот қонунҳои алоҳидаи соҳавӣ таҳия гардидаанд.

Мутахассисони тоҷик имрӯз дар зиёда аз 43 давлатҳои хориҷӣ босамар кору фаъолият карда, обрӯю нуфузи Ватану миллати азизи моро афзун мегардонанд.

Пешвои миллат ба соҳаи маорифи кишвар таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, онро ҳамчун соҳаи меҳварии давлат пазируфтанд ва таъкид доштанд, ки «Маориф омили асосии таҳкими давлат ва наҷоти миллат аст». Бояд гуфт, ки аз коргари одӣ то мутахассии сатҳи олӣ тарбиятдидаи мактаб аст. Аз ин рӯ, аввалин иқдоме, ки дар ин замина амалӣ гардид, пайваста зиёд намудани маблағгузорӣ ба соҳа ва баланд бардоштани маоши устодону омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ буд. Сохтмони муассисаҳои таълимӣ дар замони истиқлол вусъати тоза пайдо намудаву ҳамасола даҳҳо муассисаҳи таълимӣ бо тамоми таҷҳизоти замонавӣ сохта ба истифода дода мешаванд ва пояҳои моддиву техникии дигар муассисаҳои таълимӣ азнавсозӣ мегарданд.

Пешвои миллат пайваста ба масъалаи баланд бардоштани маърифати хонандагон таваҷҷуҳи махсус зоҳир менамоянд. Соли дуюм аст, ки бо дастури Сарвари давлат дар ҷумҳурӣ озмуни «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст» роҳандозӣ мегардад. Ба истиқболи 30-солагии Истиқлоляти давлатӣ аз ҷониби Вазорати маориф ва илм 30 ҷилд асари адибони тоҷик ва боз як силсила китобҳои пурмуҳтаво чоп гардид.

Иқдоми дигари Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон эълони «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» аст, ки ба

ҳадафи чоруми миллӣ – саноатикунонии босуръати кишвар иртиботи қавӣ дорад. Воқеан ҳам, кишвари азизи мо дорои сарватҳои зиёди табиию маданӣ мебошад, ки ба коркарду истеҳсоли онҳо мутахассисони илмҳои табиию дақиқ зарур аст.

Таъсиси Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон имконоти мусоид барои довталабон ба вуҷуд овард. Дар замони истиқлол имрӯз теъдоди мактабҳои олӣ ба 40 адад расид. Сол то сол таваҷҷуҳи шаҳрвандони хориҷӣ ба мактабҳои олии кишвари мо меафзояд.

Ҳамкориҳои байналмилалии Тоҷикистон дар соҳаи маориф бо кишварҳои хориҷӣ тадриҷан рушд меёбад ва дар асоси шартномаҳои тарафайн беш аз 35 ҳазор шаҳрванди тоҷик дар донишгоҳҳои хориҷи кишвар таҳсил мекунанд. Ҳамасола дар асоси Стипендияи байналмилалии Президенти ҷумҳурии Тоҷикистон – «Дурахшандагон» низ аз рӯйи ихтисосҳои ба хоҷагии халқи мамлакат зарурӣ довталабони фаъолу соҳибистеъдод ба донишгоҳҳои бонуфузи кишварҳои хориҷӣ фиристода мешаванд.

Дар замони соҳибистиқлолӣ илми тоҷик низ рушд ёфта, ҳамкориҳои илмӣ бо аксар кишварҳои хориҷӣ роҳандозӣ шудааст, ки муҳаққиқони тоҷик дар асоси шартномаҳои тарафайн баҳри татбиқи натиҷаҳои амалии дастовардҳои илмиашон фиристода мешаванд. Муҳаққиқони варзида аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурӣ пайваста ҳавасманд гардонида мешаванд. Таъсиси Ҷоизаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино дар соҳаи илм ва техника ва Ҷоизаи ба номи Исмоили Сомонӣ аз ҷумлаи ин иқдомҳост, ки ҳамасола ба олимони ҷавон супорида мешавад.

Таъсиси Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон шароити мусоидро ба вуҷуд овард, ки теъдоди зиёди пажӯҳишгарон ба таҳқиқ ҷалб карда шуданд ва ба ин васила, тадриҷан илми тоҷик рушд кардаву забони тоҷикӣ ҳамчун забони илм эътироф хоҳад шуд. Дастовардҳои илмии кишвар дар замони истиқлол назаррас буда, дар ин самт корҳои илмиву таҳқиқотӣ бо маром идома доранд.

Ҳамчун падидаи нави солҳои Истиқлолият муассисаҳои таълимии ғайридавлатӣ (хусусӣ) арзи вуҷуд намуда, барои хубтару беҳтар ба роҳ мондани таълиму тарбияи хонандагон рақобати солимро дар байни муассисаҳои таълимӣ ба вуҷуд оварданд.

Оморе, ки дастовардҳои маорифи кишварро рӯйнамоӣ мекунад, рӯз то рӯз дар таҳаввул аст, аммо ҳоло кам аст барои равшанӣ андохтан ба раванди пешравиҳо ва муваффақиятҳо. Ҳоло ба таври фишурда ба баъзе масъалаҳое дахл мекунем, ки бевосита ба сохт, мазмун ва муҳтавои таҳсилот таъсири чашмрасе доранд ва бевосита ҳамчун дастовард шарҳу тавзеҳ меёбанд.

Аз ҷумла масоили татбиқи таҳсилоти фарогир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти таҷрибаи кишварҳои пешрафта, пеш аз ҳама, Япония на танҳо мушкилоти ҷалби бачагони имкониятшон маҳдуд ба таҳсилоти умумӣ, балки ҳамаи ҷанбаҳои ҳаёти онҳо-аз оила ва кӯдакистонҳо то бо меҳнати шоиста таъминшудани онҳо мавриди таҳқиқу омӯзиш қарор гирифт. Дар қатори мушкилоти таҳсилоти фарогир баъзе масъалаҳои марбут ба рушди низоми таҳсилоти миёнаи умумӣ низ мавриди таҳқиқу таҳлил қарор гирифтанд. Дар робита ба ин мавзӯъҳое чун омилҳои инсонии рушд, моҳияти таҳсилоти фарогир, татбиқи масоили идора ва татбиқи таҳсилоти фарогир дар кишвар, таҳлили муқоисавӣ аз дидгоҳи таносуби назария ва амалия, модели низоми таҳсилоти фарогир, роҳҳои гирифтани малакаҳои касбии шахсони имкониятшон маҳдуд, бозомӯзии омӯзгорони машғул ба таҳсилоти фарогир, саҳми созмонҳои байналмилалӣ дар татбиқи таҳсилоти фарогир, ҳамкории созмонҳои ҷамъиятӣ дар мусоидат ба рушди инклюзия дар Тоҷикистон, роҳҳои самараноки истифодаи маблағ ва амсоли инҳо дар маркази таваҷҷуҳи мутахассисону таҳлилгарон қарор доштанд.

Гузашта аз ин масъалаҳои гуногуни ислоҳоти соҳаи маориф, аз ҷумла, сифати таҳсилот, муносибати босалоҳият ба таълим, мазмуну мундариҷаи китобҳои дарсӣ ва арзёбии онҳо, таҳсилоти олии касбӣ, маблағгузории соҳаи маориф, робитаи маориф бо ҷомеа ҳаллу фасл гардиданд, ки онҳоро метавон бидуни тардид шомили дастоварҳо донист.

Дар муносибати босалоҳият ба таълим масъалаи арзёбии сифати таҳсилот аҳаммияти хосса касб мекунад. Масъалаи муайян кардани нишондиҳандаҳо (меъёрҳо)-и сифати таҳсилот, ки муҳимтаринашон ҳайати устодон, сатҳи таъминот бо маводи таълимию методӣ, заминаи моддӣ-техникӣ, неруи зеҳнии муассисаи таълимӣ ва худи донишомӯзон (хонандагон, донишҷӯён) низ ошкоро мавриди таҳлил қарор гирифт ва омили дигаре чун шаффофияти бозори меҳнат муаррифӣ гардид.

Дар бастаи дастовардҳо масоили дигареро мебинем, ки ба таври мухтасар чуни наст:

Масъалаҳои умумии муносибати босалоҳият ба таълим

1. Мутобиқати стандартҳои фаннӣ, барномаҳои таълим ва роҳнамоҳои омӯзгор ба раҳёфти босалоҳият ба таълим
2. Бархӯрди анъана ва навоварӣ
3. Сохтори раванди дарс
4. Раванди таълим
5. Бузургдошти забони модарӣ
6. Салоҳиятҳои омӯзгор ва арзёбии онҳо
7. Гузариш ба низоми нави баҳогузорӣ: афзалият ва нигарониҳо
8. Амалияи татбиқи мумуносибати босалоҳият дар таълим
9. Китобҳои дарсӣ ва сифати онҳо
10. Китоби дарсӣ дар шароити муносибати босалоҳият (ҷой додани ғояҳои миллии давлатдорӣ ва арзишҳои созанда дар мазмуни китобҳои дарсии насли нав)
11. Роҳҳои самараноки такмили китобҳои дарсӣ дар шароити муосир
12. Китобҳои дарсии электронӣ ва аҳаммияти онҳо дар баланд бардоштани сифати таҳсилот.
13. Татбиқи низоми кредитии таълим
14. Самтҳои нави таҳқиқ дар шароити робитаҳои байнифарҳангӣ ва байнифаннӣ
15. Муайян кардани мавқеи ниҳодҳои тарбиявӣ (мактаб, оила, ҷомеа) дар тарбияи афроди ҷомеа
16. Маблағгузории соҳаи маориф
17. Қонуни «масъулияти падару модар…..»
18. Қонуни «Танзими расму анъанаҳои мардум………»
19. Озмунҳои «Фурӯғи субҳи доноӣ….»
20. Озмуни «Илм- фурӯғи маърифат»
21. Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ
22. Бистсолаи рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ

Дар фаровард бояд гуфт, ки маориф ҳамчун соҳаи афзалиятноки ҳаёти ҷомеа заминаи ҳамагуна пешрафту тараққиётро муҳайё месозад, аз ин рӯ дар кишвари азизамон ба рушду нумӯи он таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда мешавад ва мо бар ин назареем, ки шоир гуфтааст:

Қонеъ машав ба ҳар чӣ ёбӣ,
Аз хуб ба хубтар шитобӣ.

АДАБИЁТ:

1. Амонов Н.,Байзоев А.,Бобоев Х.,Сафаров И., Зиёев Р., Қодиров Ш. Таҳлили вазъи соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе 2003.-104
2. Байзоев Азим. Таҳсилоти фарогир: раҳёфти маҷмӯӣ ба ҳалли мушкилот дар заминаи таҷрибаи пешқадам. Душанбе, Донишварон. 2017,-148
3. Байзоев Азим.Масъалаҳои мубрами ислоҳоти соҳаи маориф. Душанбе Маориф-2021,-195
4. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29.09.2017,№ 443 "Дар бораи барномаи давлатииамалӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии тоҷикистон барои солҳои 2018-2022"
5. Назиров Н. Файзуллоева И. Худшиносӣ-таҳкими ваҳдати миллӣ, Хирадмандон, Душанбе-2021,-117
6. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030
7. Эмомалӣ Раҳмон. «Уфуқҳои Истиқлол» Душанбе «Ганҷ нашриёт»-2018
8. Эмомалӣ Раҳмон. Рушди маориф-асоси таҳкими аркони давлат, Душанбе-2009

АМОНӢ С.

ДАСТОВАРДҲОИ МАОРИФИ КИШВАР ДАР 30 СОЛИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

Дар мақола масъалаҳои рушди маорифи кшвар, дастоварду мушкилоти пешорӯйи он дар тули 30 сол мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд. Муаллиф саъй намудааст, ки дастовардҳои муҳимму назаррасро аз дидгоҳи як шаҳрванд ва мутахассиси риштаи таҳсилот арзёбӣ намуда, ба равиши дастёбӣ ба рушду такомул ва замони он баҳои воқеӣ диҳад. Муаллиф бо диди тоза ба масъалаҳои асосии ислоҳоти соҳаи маориф ва татбиқи онҳо дар муассисаҳои таҳсилоти зинаҳои гуногун аҳамияти вижа дода, ҳамзамон мушкилоти онҳро низ ёдрас мешавад. Дар ниҳоят аз рушди соҳа изҳори қаноатмандӣ намуда, ба ояндаи он хушбин аст.

Калидвожаҳо: маориф, рушд, фарҳанг, мушкилот, равиш, дастовард, салоҳият, масъулият, неруи зеҳнӣ, муассисаи таълимӣ

АМОНИ С.

ДОСТИЖЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В СТРАНЕ ЗА 30 ЛЕТ НЕЗАВИСИМОСТИ

В статье проанализированы вопросы образования и его достижение, проблемы за 30 лет годы независимости. Автор стремится оценить значительные достижения с позиции гражданина и специалиста по образовательным вопросам и даёт оценку процессу достижение и реальности времени. Автор с четким представлением к основным вопросам реформы образования также напоминает одновременно и их осуществления. Он удовлетворен развитием сферы и оптимистичен для его будущего.

Ключевые слова: образования, развития, культура, проблемы, процесс, достижение, компитентность, обязанность, интелектуальная мощность, образовательная учреждения.

AMONI S.

ACHIEVEMENTS OF EDUCATION IN THE COUNTRY FOR 30 YEARS OF INDEPENDENCE

The article analyzes the issues of education and its achievement, problems for 30 years of independence years. The author seeks to assess significant achievements from the standpoint of a citizen and a specialist in educational issues and gives an assessment of the process to achieving and reality. The author with a clear idea to the main issues of education reform also resembles simultaneously and their implementation. It is satisfied with the development of the sphere and is optimistic for its future.

Keywords: education, development, culture, problems, process, achievement, compensatence, duty, intellectual power, educational institution.

Маълумот дар бораи муаллиф: Амонов Салохудин. Мудири шуъбаи технологияи инноватсионии таълим ва гузариш ба таҳсилоти 12-солаи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. Тел: 907909062, почтаи элекронӣ: h.amoni @mail.ru

Сведения об авторе: Амонов Салохудин. Заведующий отделом инновационных технологий обучения и перехода к 12-летнему образованию Института развития образования им. Абдурахмони Джоми Академии образования Таджикистана. Тел: 907909062, электронная почта: h.amoni @ mail.ru

Information about the author: Amonov Salokhudin. Head of the Department of Innovative Teaching Technologies and the Transition to 12-Year Education of the Institute for the Development of Education. Abdurahmoni Jomi of the Academy of Education of Tajikistan. Tel: 907909062, e-mail: h.amoni @ mail.ru

РАҶАБОВ Н. М.

ҒУЛОМЗОДА С.

ЗАМИНАҲОИ ЗОҲИРШАВИИ АГРЕССИЯ ДАР ДАВРАИ НАВРАСӢ

Синну соли наврасӣ хонандагони синфҳои 5-8-ро дар бар мегирад, ки аз рӯйи синну сол кӯдакони 11-12 то 14-15 сола ба ин зина рост меоянд. Ин зинаи синнусолӣ дар адабиётҳои психологӣ «давраи гузариш» ва ё «давраи пойдоргардии ҳаёти инсонӣ» ба қалам дода мешавад. Гарчанде дар ин синну сол организми наврасон аз ҷиҳати зоҳирӣ ба калонсолон хеле монанд шавад ҳам, бо вуҷуди ин дар байни онҳо тафовути куллӣ мавҷуд аст. Ин аз як тараф ва аз тарафи дигар, наврасон ҳоло на шахси баркамоланду на бачаи хурдсол ҳастанд. Онҳо дар зинаи гузариш буда, тағйироти куллии анатомию физиологӣ, психологӣ ва биологиро аз сар мегузаронанд. Аз ин рӯ, душвории давраи наврасӣ пеш аз ҳама дар тағйирёбии имконоти маънавӣ, иҷтимоӣ ва шаклхои нави муошироти байниҳамии онҳо бо ҳамсолон ва бо атрофиён (волидайн, омӯзгорон ва шахсони калонсол) зоҳир мегардад. Аз ҷихати психологӣ ин давраи синнусолӣ нисбатан пурихтилоф аст, вай ба дараҷаи баланди номутаносибӣ ва суръати тараққиёт тавсиф дода мешавад.

Хусусияти асосии ин марҳила ҳисси калонсолист. Хусусан, дар ҳамин замина дар наврасон ихтилофҳои типикию синнусоли бо волидайн, омӯзгорон ва худашон ба амал меоянд. Дар давраи наврасӣ қаду қомат бошиддат сабзида, организм бисёр тез инкишоф еёбад. Номувофиқии инкишофи ҷисмӣ, махсусан, номутаносибии инкишофи скелет боиси зоҳиршавии як қатор хусусиятҳо мегардад: лавандӣ, дағалӣ, гум кардани мувозинат ва ғайра.

Тағйироти пурқувват дар тамоми соҳаҳои ҳаёти наврасон ба амал меояд, ки ин синнусолро аз кӯдакӣ ба камолот «давраи гузариш» номидан тасодуфӣ нест. Дар ин вақт

шаклҳои устувори рафтор, вежагиҳои хислати ва роҳҳои вокуниши эмотсионӣ ташаккул меёбанд, ки дар оянда ҳаёти одами калонсол, солимии ҷисмонӣ ва равонии ӯро муайян мекунанд. Давраи наврасӣ на танҳо аз худ кардани таҷрибаи ҳаёти калонсолон, балки давраи бой шудани ҷаҳонбинии кӯдак, тарзи ҳаёти бепарвоӣ, давраи шубҳаҳои дарднок ба худ ва имкониятҳои худ, ҷустуҷӯйи ҳақиқат дар худ ва дигарон мебошад.

Раванди гузариш аз як зинаи синнусолӣ ба зинаи дигар аз як тараф, бо мураккабшавии муносибат бо калонсолон ва атрофиён, аз тарафи дигар, бо васеъшавии имкониятҳои ҷисмию руҳи алоқаманданд. Номатлубӣ, якравӣ, худсарӣ, инҷиқӣ, зоҳир намудани бадхашмӣ дар рафтор, ва дигар сифатҳои бӯҳрони синнусолӣ, зуҳуроти манфии рафтор, дар ҳолати аз тарафи калонсолон пешниҳод намудани талаботи нав ба вуҷуд меоянд ва баръакс, ҳангоми тарбияи дуруст ислоҳ мешаванд. Дар ин зинаи синну сол дар рафтори аксарияти наврасон агрессияро мушоҳида намудан мумкин аст. Чӣ хеле ки қаблан қайд кардем, наврасон дар давраи гузариш қарор дошта, нисбат ба ангезандаҳои беруна бениҳоят ҳасосанд, ки ин боиси баландшавии дараҷаи изтиробнокӣ мегардад. Ин ҳолат ба ташаккулёбии дигар хусусиятҳо замина мешавад. Масалан, баландшавии изтиробнокӣ боиси он мегардад, ки наврасон бештар тундмиҷозу агрессивӣ мешаванд.

Аз ҷиҳати психологӣ ин давраи синнусолӣ нисбатан пурихтилоф аст, вай ба дараҷаи баланди номутаносибӣ ва суръати тараққиёт тавсиф дода мешавад, ки бавуҷудорандаи агрессия ба ҳисоб меравад. Барои ҷудо намудани хусусиятҳои агрессия дар наврасон роҳу усули пешгирӣ ва зуҳуроти бартараф намудани агрессия зарурат пеш меояд, ки мазмуни психологии фаҳмиши мафҳуми – «агрессия» ва «агрессивӣ»- ро дида бароем.

Мафҳуми «агрессия» имрӯзҳо бештар ба таври васеъ дар тадқиқоти педагогӣ ва психологӣ ба назар мерасад. Барои илман асоснок намудани табиати агрессивии шахс, зарурати равшан намудани мазмун ва моҳияти ин фаҳмиш пеш меояд. Дар зери мафҳуми агрессия рафтори мақсаднок, вайронкунанда, мухолифи меъёр ва қоидаҳои мавҷудияти одамон дар ҷомеа фаҳмида мешавад, ки барои расонидани зарари ҷисмонӣ ба одамон, вайронкунии беҳбудии психологии онҳо (ҳиссиёти манфӣ, ҳолати бошиддати психикӣ, тарс, руҳафтодагӣ ва ғ) равона шудааст [4, с. 246].

Смирнова А. агрессияро ҳамчун – рафтор ва ё амалҳои фардии коллективе, ки ба расонидани зарари ҷисмонӣ, психологӣ ва ё ин ки нест кардани одамон ва гурӯҳ равона гардидааст, мебинад. Шаклҳои асосии агрессия – агрессияи фаъол, агрессияи хусуматдошта, агрессияи инструменталӣ ва автоагрессия мебошанд. Барои зуҳуроти шаклҳои агрессияе, ки бисёртар ҷанбаи тараққикардаи иҷтимоӣ доранд, ба монанди: террор, генотсид, бархурди оммавӣ, динӣ, идеологӣ, типикӣ хос аст, ки ба худ раванди сироятӣ ва таъсири мутақобиларо дошта, таасуроти қолабиро дар «образи душман» ташкил медиҳад. Тайёри ба рафторҳои агрессия ҳамчун хусусияти устувори шахс - агрессивнокӣ дида баромада шудааст [1, с. 12].

Акнун барои фаҳмидани сабабхо ва механизми пайдоиши агрессия дар ин давраи синну сол баъзе хусусиятхои асосии давраи наврасиро муфассалтар бояд дида бароем. Якум, мушкилоти шадиди давраи наврасӣ, тавре ки қаблан қайд кардем, азнавсозии муносибатҳо бо волидон, гузаштан аз давраи кӯдакӣ ба муносибатҳои дар асоси эҳтиром ва баробарҳуқуқӣ асосёфта мебошад. Хусусияти психологии давраи наврасӣ бо ду “нуқтаи гардиш”-и ин синну сол алоқаманд аст:

- Психофизиологӣ - балоғат ва ҳама чизе, ки бо он алоқаманд аст.
- Иҷтимоӣ - анҷоми давраи кӯдакӣ, ворид шудан ба ҷаҳони калонсолон.

Ҳолати агрессия дар давраи наврасӣ аз аз ихтилоли равонӣ сахт алоқамандӣ дорад. Ихтилолҳои равонӣ марҳилаҳои муайяни рушд доранд, ки бо гузашти онҳо ба дараҷаи шадидтарин мерасанд. Ҳама гуна зуҳуроти психопатологӣ, синдромҳо зуҳуроти ибтидоӣ, марҳилаи оғозшавӣ, марҳилаи анҷомёбӣ, давраи аломатҳои боқимондаро дар бар мегиранд. Ҳангоми буҳрони наврасӣ суръати ин давраи дарднок зиёд мешавад, ки дар натиҷа яке аз марҳилаҳо метавонад хеле кӯтоҳ бошад ё тамоман ошкор карда нашавад. Аз ин рӯ, аксар вакт рафтори хашмгинонаи наврас барои хешовандон, дӯстон, ҳамсолон ва волидон ғайричашмдошт, руй медиҳад ва нофаҳмо аст. Сухан асосан дар бораи механизми биологӣ меравад, ки нақши медиаторҳои нейрофизиологӣ ва ҳолати функсионалии сохторҳои амиқи майнаро таъкид мекунад, ё назарияи динамикии рафтори хашмгин ба майдон оварда шудааст, ки механизми асосии агрессия аст. Бисёр амалҳои хашмгинонаи наврасон, ки таваҷҷуҳи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва тафтишотро ба худ ҷалб менамоянд ва

нофаҳмоиҳоро бавуҷуд меоранд ва бевосита таҳлили психологиро тақозо мекунанд, натиҷаи бухрони давраи наврасӣ мебошанд.

Дар давраи наврасӣ, ҳам дар писарон ва ҳам дар духтарон, давраҳои синну солӣ бо сатҳи баланд ва пасти рафтори агрессивӣ мавҷуданд.

Ҳамин тариқ, маълум мешавад, ки писарон ду қуллаи зуҳури агрессияро доранд: 12-солагӣ ва 14-15- солагӣ. Дар духтарон низ зуҳуроти агрессия дар ду давра нишон дода шудааст: дараҷаи баландтарини рафтори агрессивӣ дар 11-солагӣ ва дар 13- солагӣ мушоҳида мешавад. Муқоисаи ҷиддии ҷанбаҳои гуногуни рафтори агрессивӣ дар писарону духтарон нишон дод, ки дар писарон тамоили бевоситаи агрессияи ҷисмонӣ ва шифоҳии мустақим ва дар духтарон бошад, бештар ба амалҳои шифоҳӣ ва ғайримустақим зоҳир мешавад [8, с. 6-7].

Ҳамин тариқ, барои писарон бештар на он қадар бартарӣ ба агрессия аз рӯйи меъёри "шифоӣ - ҷисмонӣ", балки ифодаи он дар шакли мустақим ва ошкоро сурат мегирад. Дар духтарон, бартарият ба агрессияи шифоҳӣ дар ҳама гуна шаклҳои он - мустақим ё ғайримустақим хос мебошанд. Дар бораи агрессия дар давраи наврасӣ сухан ронда, ба назар гирифтан лозим аст, ки наврас дар оила ба воя мерасад, оила ҳамеша макони асосии иҷтимоишавӣ мебошад, инчунин метавонад сарчашмаи асосии намунаҳои зиндаи рафтори агрессивӣ барои аксари кӯдакон бошад. Ташаккули рафтори агрессивӣ дар наврасон раванди мураккабест, ки бо он омилҳои зиёде таъсир мерасонанд. Ба рафтори агрессивии наврасон метавонад, оила, ҳамсолон ва ВАО таъсир расонанд.

Волидайн рафтори агрессивиро ҳам тавассути сахтгирӣ ва ҳам тавассути истифодаи амалҳои агрессивӣ, бо мақсади қатъ кардани муносибатҳои манфии байни фарзандонашон меомӯзанд. Волидайне, ки муҷозоти шадиди шадидро истифода мебаранд ва фаъолияти фарзандони худро назорат намекунанд, метавонанд дар рафтори фарзандонашон агрессияро ҳама вақт мушоҳида намоянд. Тадқиқоти сершумор нишон доданд, ки дар оилаҳое, ки кӯдакони агрессив дида мешавад, сабабаш дар муносибатҳои махсуси байни аъзои оила мебошад. Чунин тамоюлҳоро психологҳо ҳамчун “**сикли зӯроварӣ**” тавсиф кардаанд [6, с. 35].

Наврасон майл доранд, ки навъҳои муносибатҳоеро, ки волидайн бо ҳамдигар “амалӣ” мекунанд, дубора тавлид кунанд. Наврасон усули ба тартиб даровардани муносибатҳо бо бародарону хоҳарон, усули ҳалли мunoқишаҳоро аз волидонашон нусхабардорӣ мекунанд. Вақте ки наврасон ба воя мерасанд ва оиладор мешаванд, онҳо аз роҳҳои маъмули ҳалли низоъҳо истифода мебаранд ва ҳалқаро маҳкам карда, бо эҷоди як услуби хоси интизом ба фарзандонашон мегузаранд. Ба таври муътамад собит шудааст, ки зӯроварии кӯдак дар оила на танҳо агрессияи ӯро нисбат ба ҳамсолон зиёд мекунад, балки ба ташаккули майли зӯроварӣ дар синни баркамол мусоидат намуда, агрессияи ҷисмониро ба тарзи ҳаёти шахсии наврас табдил медиҳад [9, с. 181].

Ба ташаккули рафтори агрессивӣ дараҷаи муттаҳидии оила, наздикии падару модар ва кӯдак, хусусияти муносибати бародарону хоҳарон, инчунин услуби роҳбарии оила таъсир мерасонад. Кӯдаконе, ки дар оила ихтилофи сахт доранд, волидонашон аз онҳо дуранд ва муносибати сард доранд, нисбатан бештар ба рафтори агрессивӣ майл доранд. Наврасон дар бораи агрессия низ аз муошират бо ҳамсолон маълумот мегиранд. Онҳо рафтори агресивиро аз мушоҳидаи рафтори наврасони дигар (масалан, ҳамсинфон) меомӯзанд. Бо вуҷуди ин, онҳое, ки хеле агрессивнок ҳастанд, эҳтимоли зиёд аз ҷониби аксарияти ҳамсинфон рад карда мешаванд. Аз тарафи дигар, ин наврасони агрессивӣ метавонанд дар байни дигар ҳамсолони дорои агрессия дӯстон пайдо кунанд. Ҳамин тариқ, ҳамаи омилҳои дар боло зикршударо бояд волидайн, омӯзгорон, психологҳо ва умуман ҷомеа ҳангоми муомила бо наврасон ба эътибор гиранд, зеро пешгирии агрессия нисбат ба баъдтар ислоҳ кардани рафтори агрессивӣ осонтар аст.

Муҳимтарин шарти иҷтимоисозии самарабахш ва пешгирии ташаккули шаклҳои рафтори агрессивӣ ин инкишоф додани ҳавасмандии вобастагӣ мебошад. Дар робита ба ин, такроран бояд гуфт, ки як шарти муҳимми рушди агрессия на танҳо омӯзиши иҷтимоӣ, балки ноумедиест, ки дар сурати набудани муҳаббати волидайн ва истифодаи доимии муҷозотаз тарафи падару модар ба вуҷуд меояд. Нодида гирифтани рафтори агрессивӣ ҳамчун роҳи пешгирӣ ва "рафъи" агрессия шубҳаовар ва ҳатто нигаронкунанда аст. Таҷрибаи ҳаррӯзаи психологию педагогӣ, амалияи машваратҳои психологӣ ва баъзе тадқиқоти махсус нишон медиҳанд, ки ба эътибор нагирифтани амалҳои агресивии наврасон оқибатҳои хатарнок дорад ва метавонад боиси афзоиши минбаъдаи рафтори

агрессивӣ, шавад ва мубадал ба як шакли одатии рафтори наврасон гардад. Ба ҳамагон маълум аст, ки агар волидайн кирдорҳои агрессивонаи кӯдаки хурдсолро нодида бигиранд, пас аз наздик набудани доираи иҷтимоии ӯ ба оила, хабар медиҳанд. Агар волидайн ба амалҳои агрессивонаи наврас беэътиноӣ кунанд, он гоҳ он ҳатман бетағйир намемонад, зеро доираи иҷтимоии наврас дигар танҳо бо оила маҳдуд намешавад - тақвиятро аз ҷониби дигар гурӯҳҳо пайдо кардан мумкин аст. Ҳамин тариқ, омилҳои асосие, ки ташаккули агрессияи кӯдаконро муайян мекунанд: оила, ҳамсолон, воситаҳои ахбори омма ва ғайра мебошанд. Хавф дар он аст, ки дар насли нав ин бемориӣ метавонад модарзодӣ ва оммавӣ шуда, аз патологияи иҷтимоӣ ба як меъёри иҷтимоӣ табдил ёбад.

АДАБИЁТ:

1. Анцупов,А.Я. Конфликтология [Текст]:учебник для вузов / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 551 с.
2. Ворожейкин И.Е. Конфликтология: Учебник для вузов [Текст]/ И.Е. Ворожейник, В. П. Ратников, В. Ф. Голубь, Г. С. Лукашева и др.; Под ред. В. П. Ратникова. - М.: ЮНИТИ, 2001. - 512 с.
3. Ковалев П. Возрастно-половые особенности отражения в сознании структуры собственной агрессивности и агрессивного поведения. - СПб., 1996. –358с.
4. Ковалев П. Возрастно-половые особенности отражения в сознании структуры собственной агрессивности и агрессивного поведения. - СПб., 1996. –358с.
5. Кон И. С. «Какими они себя видят?»// Популярная психология для родителей под ред. Бодалева А. А., М.: Педагогика, 1988, 256 стр.
6. Матюшкова А.М. Нравственность. Агрессия. Справедливость. М., 1992. - 345 с.
7. Раҷабов Н.М. Фаҳмиши фалсафӣ – иҷтимоии моҳияти каҷрафторӣ дар наврасон ва усулҳои пешгирӣ намудани он. Автореферати рисола барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои фалсафа аз рӯи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ. – Душанбе, 2018
8. Реан А.А., Трофимова Н.Б. Гендерные различия структуры агрессивности у подростков // Актуальные проблемы деятельности практических психологов. - 1999. - №3. - С.6-7.
9. Фурманов И.А. Детская агрессивность. М., 1996. – 192с.

РАҶАБОВ Н. М., ҒУЛОМЗОДА С.

ЗАМИНАҲОИ ЗОҲИРШАВИИ АГРЕССИЯ ДАР ДАВРАИ НАВРАСӢ

Дар мақолаи мазкур муаллифон кӯшиш намудаанд, ки хусусиятҳои зоҳиршавии агрессияро дар наврасон мавриди омӯзиш қарор дода, барои мутахассисоне, ки бо наврасон сару кор доранд пешниҳод намоянд. Синнусоли наврасӣ хонандагони синфҳои 5-8-ро дар бар мегирад, ки хонандагони синни 11-12 то 14-15 сола ба ин зина рост меоянд. Ин зинаи синнусолӣ дар адабиёти психологӣ «давраи гузариш» ва ё «давраи пойдоргардии ҳаёти инсонӣ» ба қалам дода мешавад. Хусусияти асосии ин марҳилла ҳисси калонсолист. Хусусан дар ҳамин замина дар наврасон ихтилофҳои типикию синнусоли бо волидайн, муаллимон ва худашон ба амал меоянд. Тағйироти пурқувват дар тамоми соҳаҳои ҳаёти наврасон ба амал меоянд, ки ин синну солро аз кӯдакӣ ба камолот «давраи гузариш» номидан тасодуфӣ нест. Тавре, ки қайд шуд дар давраи наврасӣ, ҳам дар писарон ва ҳам дар духтарон, давраҳои синнусолӣ бо сатҳи баланд ва пасти рафтори агрессивӣ мавҷуданд. Ҳамин тариқ, маълум мешавад, ки писарон ду қуллаи зуҳури агрессияро доранд: 12 солагӣ ва 14-15 солагӣ. Дар духтарон низ зуҳуроти агрессия дар ду давра нишон дода шудааст: дараҷаи баландтарини рафтори агрессивӣ дар 11 солагӣ ва дар 13 солагӣ мушоҳида мешавад. Ба ташаккули рафтори агрессивӣ дараҷаи муттаҳидии оила, наздикии падару модар ва кӯдак, хусусияти муносибати бародарону хоҳарон, инчунин услуби роҳбарии оила таъсир мерасонад. Кӯдаконе, ки дар оила ихтилофи сахт доранд, волидонашон аз онҳо дуранд ва муносибати сард доранд, нисбатан бештар ба рафтори агрессивӣ майл доранд.

Калидвожаҳо: мушкилоти синнусолӣ, ҳолатҳои эмотсионалӣ, шакл, рафтори агрессивӣ, навъҳои агрессия, оила, зӯроварӣ, давраи наврасӣ, давраи гузариш, иҷтимоишавии наврасон.

РАДЖАБОВ Н. М., ГУЛОМЗОДА С.

ПРОЯВЛЕНИЕ АГРЕССИИ В ПОДРОСТКОВЫЙ ПЕРИОД

В статье авторы стараются исследовать особенности проявления агрессии у подростков и на этой основы предлагать учителям, родителям и всем тем, кто работают с данной категорией учащихся эффективные пути налаживания взаимоотнощения с ними, способствовать снижению уровня их агрессивности. Подростковый период включает учащихся 5-8 классов и соответствует возрастному периоду 11-12 до 14-15 лет. Данный возрастной период в психологической литературе называется «переходным периодом» или «периодом становления жизни человека». Основной особенностью данного периода является "чувства взрослости". Особенно на данной почве воникают типичесике и возрастные конфликты с родителями, учителями и друг с другом. Появляются силные изменения во всех сферах жизни подростков и этим объясняется, почему

данный период называют “кризисным” и “переходным”. В данный возрастной период и у девочек и у мальчиков наблюдаются повышение уровня агрессивности поведения. Наблюдения показвают, что у мальчиков существуюд два пика проявления агрессивности: 12 и 14-15 лет. У девочек также наблюдаются два пика в проявлении агрессивности: 12 и 14-15 лет. На повышении уровня агрессивности влияют уровень сплачённости семьи, близость родителей и ребенка, особенности взамоотношения детей, тип руководства в семье. В семьях, где родители отдалены от ребенка и проявляют холодное отношение к нему, уровень конфликтности высокая, дети склонны к агрессии.

Ключевые слова: возрастные трудности, эмотциональные состояния, агресивное поведение, виды агрессии, семья, насилие, подростковый возраст, переходный возраст, социализация подростков.

RADJABOV N., GULOMZODA S.

APPEARING OF AGGRESSION IN ADOLESCENT PERIOD

In the article, the authors try to study the features of the manifestation of aggression in adolescents and, on this basis, offer teachers, parents and all those who work with this category of students’ effective ways to establish relationships with them to help reduce their level of aggressiveness. The teenage period includes students in grades 5-8 and corresponds to the age period of 11-12 to 14-15 years. This age period in the psychological literature is called the "transitional period" or "the period of formation of a person's life." The main feature of this period is the “feelings of adulthood”. Especially on this basis, typical and age-related conflicts with parents, teachers and each other arise. There are strong changes in all areas of adolescent life and this explains why this period is called “crisis” and “transitional”. In this age period, both girls and boys show an increase in the level of aggressive behavior. Observations show that boys have two peaks of manifestation of aggressiveness: 12 and 14-15 years. Girls also have two peaks in the manifestation of aggressiveness: 12 and 14-15 years. The increase in the level of aggressiveness is influenced by the level of family cohesion, the proximity of parents and the child, the characteristics of the relationship of children, the type of leadership in the family. In families where parents are distant from the child and show a cold attitude towards him, the level of conflict is high, children are prone to aggression.

Key words: age-related difficulties, emotional states, aggressive behavior, types of aggression, family, violence, adolescence, transitional age, socialization of adolescents.

Сведение об авторов: Раджабов Насим, кандидат философских наук, дотсент кафедры психологии Таджикского национального университета (734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17). Телефон 918.31.04.02. e-mail: nasimjon_0402@mail.ru

Гуломзода Сабзали, доктор PhD, докторант, кафедры психологии Таджикского национального университета (734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17). Телефон. 901.88.72.80. e-mail: Sabzali.gulomzoda.95@ mail.ru

Information about authors: Radjabov Nasim, candidate of philosophical sciences, professor of the department of psychology of the Tajik national University (734025, Dushanbe, Rudaki Avenue, 17). Phone 918.31.04.02. e-mail:nasimjon_0402@mail.ru

Gulomzoda Sabzali, PhD, doctoral student, Department of Psychology, Tajik National University (734025, Dushanbe, Rudaki Avenue, 17). Telephone. 901.88.72.80.e-mail: Sabzali.gulomzoda.95@mail.ru

ХАБИБОВА О.М.

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ САМООЦЕНКИ ЛИЧНОСТИ КАК ФИЛОСОФСКАЯ И ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Современная практика убедительно доказывает, что эффективность образования невозможно достичь лишь через аудиторные занятия, но как показывает зарубежная практика, уже давно внеурочная деятельность охватывает половину объёма эффективности образовательного процесса.

Исходя из правовых и законодательных норм, таджикским правительством были поставлены задачи, которые обязывали школы создать условия для разностороннего развития личности ребёнка, его самоутверждения и творческой самореализации, формирования человека с новым уровнем сознания, обладающего новым мышлением, высокой культурой жизненного самоопределения, осознавая себя индивидуальностью и членом общества. Такая личность способна самостоятельно формировать цели, находить оптимальные пути их достижения, быть ответственным за свои поступки и действия, способным к оценке и самооценке.

Следует отметить, что индивидуальный подход к учащимся на уроках, практика внеклассной работы способствуют развитию и становлению личности в условиях единого общеобразовательного учреждения, повышая его уровень образования. Поэтому, самооценка личности играет значительную роль не только в приобретении личностью определённой специальности, но и в дальнейшем оказывает огромное влияние на успешность трудовой деятельности.

Несмотря на наличие определённых успехов в решении проблемы самооценки учащихся и её влияние на внеклассную деятельность, применение традиционных методов и

технологий не соответствует требованиям системы и требует внедрения более эффективных методов и форм обучения.

В Таджикистане глобальные тенденции в современном образовании обусловливают создания дидактических условий для развития самооценки учащихся.

Следует отметить, что для обеспечения эффективного развития дидактического условия важно вооружать учащихся необходимыми знаниями, навыками о самооценке на этапе модернизации системы таджикского образования.

Закон РТ «Об образовании» и другие нормативно-правовые документы в области образования постоянно обновляются и приравниваются к региональным и европейским стандартам, особенно происходящих изменений по вопросам внеклассной работы с целью повышения роли личности в обществе.

Задача внеклассной работы в развитии основных свойств самооценки учащихся заключается:

- в получении определённых знаний, практических умений;
- развитие основных качеств личности как инициативность, стремление к самостоятельности;
- объективно оценивать свои поступки и действия;
- всесторонне анализировать и прогнозировать развитие своей личности;
- правильно выстраивать свои взаимоотношения с окружающими.

Таким образом, чтобы сформировать определённый уровень самооценки учащихся педагоги обязаны обогащать учащихся необходимыми знаниями, способами самооценки, критическое отношение своим возможностям, успехам, навыкам самооценки в учебно-воспитательном процессе, что становится возможным при их систематическом и целенаправленном формировании.

Таким образом, актуальность исследования данной проблемы обусловливается такими противоречиями как потребностью современной школы в высококвалифицированных учителях, мастерах педагогов и недостаточной разработкой теоретико-практической базы системы внеурочной работы в общеобразовательных учреждениях Таджикистана.

Развитие демократического, светского и независимого государства, предписанное в первой статье основного Закона РТ (Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994) [3], требует перспективных изменений во всех сферах образования, и её ориентацию на преимущественное усвоение новых методов и знаний.

В условиях развития общественных отношений, обновления жизненных процессов растут требования к подрастающему поколению: их ответственности, дисциплине, компетентности, творческой активности. Именно эти качества способствуют прогрессивному движению общества, государства.

Безусловно, преобразования и реформы происходили на фоне неоднозначных социально-экономических и общественно - политических изменений, так как они не теряют актуальность в современном этапе, когда особенно требуются новые подходы к проблеме совершенствования содержания, средств, форм и методов обучения.

Дидактические условия формирование и развитие самооценки учащихся в внеклассной деятельности старших школьников требует не только знания о сущности самооценки, но и её структуры и функций, которые тесно связаны с социализацией и формированием личностных качеств.

Для понимания механизмов самооценки необходимо, в самом начале этапа разобраться в терминологии «оценка», исходя из чего, разработать планы, связанные с самооценкой, которые к тому же отождествляются в курсах педагогики и школьной практики. Термин «самооценка» трактуется, как процедура получения информации о деятельности и её результатах. Если под оценкой понимается процесс соотношения реальных результатов с планируемыми целями, то «самооценка» - является результатом этого процесса, даже его условно-формальным выражением.

Исходя из определения «самооценки» педагогами и психологами, можно сделать выводы, что самооценка, как собственная характеристика своей личности, своих возможностей, качеств и своего места в среде, также выявляется и регулирует своё поведение. От самооценки могут зависеть отношение человека с окружающими, к себе, также, отношения к своим успехам и неудачам. Самооценка влияет на развитие деятельности человека и дальнейшем в развитии его личности.

Понятие о самооценки в психологическом словаре определяется как компонент самосознания, которые включает наряду со знаниями о себе, а также оценку своих нравственных качеств, способностей и поступков. Определённо можно упоминать, что здесь уже вывялятся «оценивание своих психологических достижений, недостатков, качества, неудач, достоинств».

[5; с. 224-234.].

В подростковом возрасте человек обычно полностью осознает не только форму организма, но и свою привлекательность по отношению к сверстникам. Половая ролевая идентичность также начинается в раннем возрасте, возможно, при рождении, поскольку родители и другие начинают классифицировать ребенка по тому или иному полу.

Развитие подхода и методов в области воспитания и образования согласуется с развитием систем оценки. Поэтому воспитание, обучение, преподавание, оценка являются неотъемлемыми аспектами, которые во многом влияют на сообщества. Оценки служат нескольким целям.

В результате полученная оценочной деятельности, может быть использована для мониторинга успеваемости и эффективности обучения.

Вильям Джеймс использовал простую формулу для определения самооценки, заявляя, что самооценка равно успеху, деленному на наши претензии. В данном случае претензии относятся к нашим целям, ценностям и тому, что мы считаем своим потенциалом. Таким образом, если наши реальные достижения невелики, а наши потенциальные возможности и цели высоки, мы видим себя неудачниками. И наоборот, и вы вероятно, можете вспомнить подобный опыт, если ваш успех превосходит ваши ожидания, вы чувствуете себя прекрасно, и ваша самооценка повышается. Проблема познания человеком сущности самооценки, как и суть своих внутренних возможностей природы, сегодня волнует представителей различных наук, о чем свидетельствуют многочисленные исследования в философии, психологии и физиологии, а в педагогике учёные справедливо отмечают, что пытаясь оценить себя, человек стремится понять, как оценивают его окружающие.

На современном этапе идейные источники понятия «самооценка» имеют давние корни. В древней Греции многие философы и историки утверждают, что человек впервые начал открывать свой внутренний мир. Гераклит говорил о «поиске» и «познании себя».

Демократ подчеркивал автономию души и «собственного я» как критерия нравственных оценок. У софистов Зенона и Георгия появляются выражения «предать самого себя», «причинить зло самому себе», подчеркивающие субъективность «Я». Похожей позиции придерживался их

современник - Антифон, который высказывал мнение о необходимости «владеть собой» и «преодолевать себя», видеть в самообладании необходимую предпосылку справедливого отношения к ближнему своему.

[2. с.896].

Сократ и его ученик в своих взглядах прямо указывают и подразумевают внутренний диалог. Ученик и последователь Сократа Антисфен видел пользу философии в том, что она помогает человеку находить компромисс с самим собой, «освобождая себя» в духовном плане [2; с.896].

Среди рефлексивных формулировок, употребляемых Платоном, встречаются «самосознание», «речь, обращенная к самому себе», внутренняя

удовлетворенность, «самоопределение» и «самосовершенствование». В отличие от Платона, Плутарх в жизнеописаниях людей ставил вопрос «о допустимости одинакового подхода к своему собственному и чужой жизни,

отношения к себе и другому».

Сенека писал о том, что всякое рассуждение и действие должны исходить не из внешних условий, а из собственного «Я». Он говорил о том, что основа нравственности внутренний диалог, суд человека над собой, в котором он выступает обвинителем, защитником и судьей. Людей делает плохими и безответственными то, что никто не думает о своей жизни.

«Смотри внутрь себя» - говорил Марк Аврелий. [1; с. 100].

В немецкой классической традиции, как Гегель, так и Эммануил Кант особо уделяют этому вопросу внимание. Первый из них выделял такие степени развития способности оценивать самого себя, соответствующие фазам развития человеческой деятельности:

- единичное самосознание (осознание существования собственного отличия от других объектов);
- определенное самосознание (характеризуется возникновением межличностных взаимоотношений: человек осознает себя существующим для других, сознание своей индивидуальности перерастает в сознание своей неповторимости);

- общее самосознание (моральное осознание общности).

Таким образом, в философско-психологическом и педагогическом направлении учёные и исследователи в своих работах рассматривают самооценку через человеческое «Я». Например, в педагогике самооценка считается как внутреннее ядро личности и как система представлений человека о себе, присущего определённой культуре.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Аврелий Антоний Марк. Наедине с собой: Размышления: пер. с греч. класс. / Марк Аврелий Антоний; [Пер. - С. М. Роговин; Введение ст. - С. А. Котляревский]. - Куйбышев: Куйбыш книжен. изд-во, 1991. - 173 с.
2. Античная философия: Энциклопедический словарь.- М. Прогресс-Традиция, 2008. - 896 с.
3. Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994.
4. Общая психология. Словарь // Энциклопедический словарь: в 6 т. / ред. сост. Л. А. Карпенко. - М. 2006. - 176 с.
5. Сидоров К. Р. Самооценка в психологии / К. Р. Сидоров // Мир психологии. - 2006. - №2. - С. 224-234.

ҲАБИБОВА О.М.

ТАШАККУЛ ВА РУШДИ ХУДБАҲОДИҲИИ ШАХСИЯТ ҲАМЧУН ЯК МАСЪАЛАИ ФАЛСАФӢ ВА РАВОНӢ-ПЕДАГОГӢ

Муаллиф дар ин мақола аҳамияти проблемаи ташаккули худбинии шахсро дар системаи корҳои беруназсинфӣ дар муассисаҳои таълимии Тоҷикистон баррасӣ кардааст. Зикр гардидааст, ки барои таъмини рушди босамари шарти дидактикӣ дар марҳилаи навсозии низоми маорифи тоҷик бо донишу малакаҳои зарурӣ мусаллах намудани хонандагон оид ба худшиносӣ муҳим аст.Муаллиф дар мазмуни макола проблемаи шинохти инсонии мохияти нафсро ошкор кардааст. Албатта, намояндагони илмҳои гуногун, тадқиқотҳои сершумори фалсафа, психология ва педагогика дуруст қайд мекунанд, ки шахс кӯшиш мекунад, ки ба худ баҳо диҳад, кӯшиш мекунад фаҳмад, ки дигарон ба ӯ чӣ гуна баҳо медиҳанд. Аммо муаллиф нишон медихад, ки сарфи назар аз пешравихои муайян дар халли проблемаи худбаходихии талаба ва таъсири он ба фаъолияти беруназсинфй, истифодаи усулу технологияи анъанавй ба талаботи система чавобгу нест ва чорй намудани усулхои пурсамартар ва усулхои таълимиро талаб мекунад. шаклхои таълим. Ба андешаи муаллиф, «худбаҳодиҳӣ» ҳамчун хислати шахсии фард ба рушди фаъолияти инсон, муносибатҳои инсон бо дигарон таъсир мерасонад. Муносибати одам ба дигарон, ба худ, инчунин муносибати у ба бурду бохти худ метавонад ба худбахо вобаста бошад. Ҳамин тариқ, ба андешаи муаллиф, шароити дидактикии ташаккули худбаҳодиҳии хонандагон дар фаъолияти беруназсинфии хонандагони калонсол на танҳо донишро дар бораи моҳияти худбаҳодиҳӣ, балки сохтор ва вазифаҳои онро, ки бо ҷомеасозӣ зич алоқаманданд, талаб мекунад. ва ташаккули сифатхои шахсӣ.

Калидвожаҳо: худбаҳодиҳӣ, фард, худшиноӣ, худшиносии хонандагон, шароити дидактикӣ, ташакулли сифатҳои шахсӣ.

ХАБИБОВА О.М.

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ САМООЦЕНКИ ЛИЧНОСТИ КАК ФИЛОСОФСКАЯ И ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В данной статье автор рассматривает актуальность проблемы формирования самооценки личности в системе внеурочной работы в общеобразовательных учреждениях Таджикистана. Особенно автор указывает, что для обеспечения эффективного развития дидактического условия важно вооружать учащихся необходимыми знаниями, навыками о самооценке на этапе модернизации системы таджикского образования. В содержание статьи автор раскрывает, проблему познания человеком сущности самооценки. Безусловно, представители различных наук, многочисленные исследования в философии, психологии и педагогики, справедливо отмечают, что личность, пытаясь оценить себя, стремится понять, как оценивают его окружающие. Однако автор показывает, что, несмотря на наличие определённых успехов в решении проблемы самооценки учащихся и её влияние на внеклассную деятельность, применение традиционных методов и технологий не соответствует требованиям системы и требует внедрения более эффективных методов и форм обучения. По мнению автора «самооценка» как собственная характеристика личности, влияет на развитие деятельности человека, отношение человека с окружающими. От самооценки могут зависеть отношение человека с окружающими, к себе, также, отношения к своим успехам и неудачам. Таким образом, по мнению автора, дидактические условия развития самооценки учащихся во внеклассной деятельности старших школьников требует, не только знания о сущности самооценки, но и её структуры и функций, которые тесно связаны с социализацией и формированием личностных качеств.

Ключевые слова: самооценка, личность, самопознание, самопознание студентов, дидактические условия, формирование личностных качеств.

HABIBOVA O.
FORMATION AND DEVELOPMENT OF PERSONAL SELF-ESTEEM AS A PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL PROBLEM

In this article, the author examines the relevance of the problem of the formation of personal self-esteem in the system of extracurricular work in educational institutions of Tajikistan. The author especially points out that in order to ensure the effective development of a didactic environment, it is important to equip students with the necessary knowledge, skills about self-assessment at the stage of modernization of the Tajik education system. In the content of the article, the author reveals the problem of human cognition of the essence of self-esteem. Of course, representatives of various sciences, numerous studies in philosophy, psychology and pedagogy, rightly note that a person, trying to evaluate himself, seeks to understand how others evaluate him.However, the author shows that, despite the presence of certain successes in solving the problem of self-esteem of students and its impact on extracurricular activities, the use of traditional methods and technologies does not meet the requirements of the system and requires the introduction of more effective methods and forms of education. According to the author, "self-esteem" as a personal characteristic of a person, influences the development of a person's activity, a person's relationship with others. Self-esteem can affect the attitude of a person to others, to himself, as well as his attitude to his successes and failures. Thus, according to the author, the didactic conditions for the development of self-esteem of pupils in the extracurricular activities of senior schoolchildren require not only knowledge about the essence of self-esteem, but also its structure and functions, which are closely related to socialization and the formation of personal qualities.

Key words: self-assessment, personality, self-knowledge, self-knowledge of students, didactic conditions, formation of personal qualities.

Маълумот дар бораи муаллиф: Ҳабибова Оишамо Муродовна - муаллимаи кафедраи педагогикаи умумии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айн, тел.: (992) 985-58-55-90, Oisha-ddo@mail.ru

Сведения об авторе: Хабибова Оишамо Муродовна – старший преподаватель кафедры общей педагогики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айнӣ, тел.:(992) 985-58-55-90, Oisha-ddo@mail.ru

About the Authors: Habibova Oihsa Myrodovna - Senior lecturer in pedagogy Tajik State Pedagogical University named S. Aini, тел.:(992)985- 58-55-90, Oisha-ddo@mail.ru.

ИМАТОВА Л.М.
РИЗОЕВА Н.

МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАРБИЯИ ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ЗИМНИ ОМӮЗИШИ АШЪОРИ ЛОИҚ ШЕРАЛӢ, МОҲИЯТ ВА СОХТОРИ ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ

Ояндаи давлат дар дасти ҷавонон аст, бинобар ин, барои тарбияи онҳо дар рӯҳияи меҳанпарастӣ, худшиносӣ ва ҳуввияти миллӣ тамоми нерую қудрати созандаро равона намудан ҳатмӣ ва зарур аст. Таблиғи арзишҳои маънавии халқи тоҷик ҷиҳати ташаккули худшиносиву худогоҳии миллӣ дар байни ҷавонон аз таваҷҷуҳи хосаи ҳукумат ва мамлакат ба ҳисоб меравад. Дар Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон унсурҳои таркибии тарбияи миллӣ ба таври муфассал оварда шудаанд ва барои бунёди ҷомеаи пешрафтаю солим дар Тоҷикистон хеле заруранд.

Масъалаи худшиносии миллӣ аз нигоҳи педагогӣ ва психологӣ, фалсафӣ, таърихӣ, этнографӣ дар раванди таълими шинохти миллат ва муносибатҳои миллӣ, ҳусни тафоҳум байни одамон, хусусияҳои он ва хислатҳои миллӣ давра ба давра ҳалли худро меёбад. Таъсири анъанаҳои педагогикаи халқӣ дар инкишофи худшиносии миллӣ фарҳанг, таърих ва анъанаҳои милли халқи тоҷик дар таҳқиқоти М. Орифӣ, И. Обидов, М. Эркаев, М. Лутфуллоев, Ф. Шарифзода, К. Қодиров, Б. Раҳимов, А. Нуров, Х. Раҳимов, С. Сулаймонӣ, С. Неъматов, Ф.Гулмадов ва дигарон нишон дода шудааст. Ин олимон шаклгирии асосии худшиносии наврасонро марҳалаҳои муҳим шарҳ додаанд, ки дар навбати худ, ба фаҳмидани махсусияти синнусолии худшиносии миллӣ мусоидат менамояд.

Мутаассифона, дар бораи таълиму омӯзиши эҷодиёти шоири шинохтаи халқи тоҷик Лоиқ Шералӣ, тадқиқоте дар самти илмҳои педагогика ба назар намерасад. Доир ба эҷодиёти шоири шинохта корҳои илмӣ, мақолаҳо зиёданд, вале ҳамаи онҳо ба тадқиқи ҷиҳати адабиётшиносии эҷодиёти шоир бахшида шудаанд. Аз ин ҷост, ки эҷодиёти шоир аз нигоҳи таҳқиқу омӯзиши афкори педагогӣ ҳанӯз чун ҷазираи кашфношуда аст, ки кашфу таҳқиқи хосаро талабгор аст.

Эҳтиром ба одамон ва фаҳмидани атрофиён, гузоштани заминаҳои сифатҳои шаҳрвандӣ новобаста аз баромади иҷтимоӣ, мансубияти миллӣ, забон ва дин маҳз дар давраи таҳсил ба амал меояд, бо сабаби он ки ин замон замони ташаккули шахсият аст ва дар ин замон худшиносии шахс бошиддат ташаккул меёбад. Қайд намудан зарур аст, ки тарбияи дурусти хонандагон ва донишҷӯён аз дидгоҳи арзишҳои миллӣ, маънавию ахлоқӣ омили гаравиши онҳо ба ҷараёнҳои номатлуб ва бегонашавии онҳо аз идеалҳои ватанию миллӣ гардида метавонад.

Дар натиҷаи омӯзиши асарҳои илмии марбут ба ин мавзуъ муайян гардид, ки ҷиҳати ошкор намудани маънии худшиносии миллӣ ҳамчун зуҳуроти шахсият худи мафҳуми шахсиятро дақиқ бояд кард. Аз нуқтаи назари муҳаққиқи илми педагогикаи тоҷик Ф. Шарифзода барои мафҳуми шахсиятро муайян намудан хосиятҳои фардии одамро ба ҳисоб гирифтан лозим аст ва таъсироти беруна низ дар ташаккули шахсият нақш мебозад. Аз он ҷумла, устод қайд намудаанд: «маҷмӯи сифатҳо ва қонунмандиҳои фардиро ҳамчун ҳолати махсуси ҷиҳатҳои умумиинсоние мефаҳманд, ки дар зиндагӣ тариқи таъсироти беруна ба вуҷуд омада, бо амалиёти мутақобилу фаъолонаи байни одамон ва воқеият танзим мешаванд» [11, 44].

Дар ҳақиқат, мансубияти фард, ки ба маҷмӯи муайяни умумияти иҷтимоӣ - миллӣ, синфӣ, касбӣ ва ғ. алоқаманд аст, зимни таърифи пешниҳодшудаи шахсият аз доираи он пурра берун мешавад. Андешаи мо чунин аст, ки муайян намудан ва ташаккул додани шахсият на танҳо ба маҷмӯи сифатҳо ва қонунмандиҳои фардӣ вобаста аст, балки ҷиҳатҳои психикӣ, генетикӣ ва персоналиро низ ба эътибор гирифтан лозим аст. Шахсият –ин хислати хоси фардии ҳар кас мебошад, ки ӯро аз дигарон фарқ мекунонад, инчунин зоти ҳар шахс, иззати нафс ва ҳайсият низ мебошад. Дар баъзе маврид ба маънои шарофат ва бузургворӣ низ истифода бурда мешавад. Илмҳои гуногун ба монанди фалсафа, сотсиология, илмҳои сиёсӣ, менеҷмент ва психология паҳлуҳои гуногуни мафҳуми шахсиятро меомӯзанд. Бояд қайд намуд, ки назари ҳар соҳаи илм ба мафҳуми шахсият хоса ва аз якдигар фарқкунанда аст. Мо низ моҳият, хусусиятҳо ва нақшу мақоми шахсиятро аз нигоҳи илми педагогика дида мебароем. Тибқи гуфтаи равоншинос Е. В. Шорохов инсон ҳамчун мавҷудоти биосотсиалӣ мебошад ва дорои қобилияти фикрронӣ, сухангӯйӣ, хотирот ва ирода аст, ки ин қобилиятҳоро ҳангоми меҳнату кор метавонад ҳамчун олот истифода барад. Дар асоси ташаккули шахсият роҳ ба сӯйи худшиносӣ кушода мешавад. Омӯзгорро зарур аст, ки ҷиҳати тарбияи шахси ватандӯст, инсонпарвар ва худогоҳ ба тарбияи худшиносии миллии донишгирандагон аҳамияти ҷиддӣ диҳад. Малака ва қобилияти шахсияти комил шудан меросӣ нест ва он дар рафти омӯзиш, аз худ намудани фарҳанг ва маданияти гузаштагони худ ташаккул меёбад. Омилҳое, ки дар раванди ҳаёт инкишоф меёбанд, инҳоянд: ирода, ҳиссиёт, қобилияти дарки масъала, шуурнокӣ, сухангӯӣ ва ғайра. Моҳияти иҷтимоӣ-рӯҳии одамон дар шакли шахсият дар ҷараёни ташаккули шуурнокӣ ва фаъолияту рафтор инкишоф меёбад. Қувваи бузурги дарки табиӣ ва таҳлил дар инсон ниҳон аст, ки мафҳуми иҷтимоӣ аст ва он шахсият аст. Одамоне, ки мавқеи муайяни фаъоли ҳаётиро доранд, худро дар ҷомеа муаррифӣ карда метавонанд, онҳоро шахсияти комил гуфтан мумкин аст. Шахсият будан, интихоб намудани роҳи дурусти ҳаёт вобаста ба қувваи ҳисси дохила ва иродаи бо қувваи шахсибуда, қарорро муҳокима намуда, оид ба иҷрои он дар назди худ ва ҷамъият ҷавобгар будан мебошад. Дар ҷамъият равшан ҳис карда мешавад, ки фардӣ будани қобилият асосан ба рафтор, фикррронӣ, ирода, боварӣ, хислат, табъ ва умуман дигар унсурҳои муносибат вобаста аст. Шахс дорои хосияти физиологӣ ва рӯҳии фардӣ мебошад ва ин хусусияти фарқкунандаи он дар ҷамъият мебошад. Шахсияти комил гаштан ин амри зарурӣ аст. Ин падида имкон медиҳад, ки одамон иқтидори зеҳнии худро пурра истифода бурда, ба ҷомеа манфиати зиёде расонанд. Масалан, дар бораи ташаккули шахсияти устод Садриддин Айнӣ дуруст қайд намудааст муҳаққиқ Г. Бобораҷабова "Дар шинохти шахсият ва фардияти эҷодии Садриддин Айнӣ!" омилҳои фарҳангиву таърихӣ, мактабу маориф, шахсони ҷудогона нақши муассир дошта, аз оғоз талошҳои маърифатпарварӣ ва тамоюли ахлоқписандӣ, чеҳраи ҳунарӣ ва ахлоқии ӯро шакл додааст. Биниши амиқи таҳлилӣ дар шинохти воқеияти зиндагӣ ва ҳақиқати бадеӣ василаи шинохти тамоюлҳои муфид ва зиёновари иҷтимоиву ахлоқии ҷомеа шинохта шуда, шеваи чеҳранигориро худи ӯ дар аксари асарҳои насриаш риоя намудааст" [3, 44].

Шахсият ин на танҳо барои комил гаштани хеш, балки барои барои амалӣ гардонидани мақсадҳо ва орзуву омоли ҷамъият низ лозим аст. Аз хурдӣ одамон худро ба

атрофиёни хеш, шахсиятҳои бузург, ҳунармандон, варзишгарон, сиёсатмадорон, олимони машҳур муқоиса намуда, оид ба зеҳн, намуди зоҳирӣ, саломатӣ, мақоми онҳо дар ҷамъият хулоса менамоянд ва орзу мекунанд, ки ба сатҳи он шахсҳо бирасанд. Яъне худшиносӣ як шакли худро баҳо додан аст ва маънои онро дорад, ки ҳар як шахс хулосаи зарурӣ дар бораи кӣ будани худашро баровардааст. Дар зиндагии ояндаи наврас ин омил бениҳоят муҳим буда, маҳз инсоне, ки ба худ дуруст баҳогузорӣ намудааст, ба он муяссар мегардад, ки дар натиҷаи худшиносӣ ҳаёти худро муваффақ ба роҳ монад ва дар масъалаҳои ҳалталаби зиндагӣ роҳи дурусти ҳалли онро ёбад. Ин маънои онро дорад, ки асосан ҷавон ҷой ва мақоми худро дар ҷамъият муайян намуда метавонад, ба инкишофи пешомади худ ва бартарафсозии мушкилиҳо сазовор гардад. Чунин хусусиятро ҳамчун «худэҳтиромӣ» ва ё «эҳтироми худӣ» низ мефаҳманд. Пеш аз он ки касеро баҳогузор менамоем, худро бояд баҳо дода тавонем. Дар он вақт ба дигарон низ баҳои мувофиқ дода метавонем. Маҳз чунин талабот дар ташкилот зарур буда, пеш аз оне, ки қароре қабул карда шавад, иҷрои он бояд дар назар дошта шавад. Унсури дигари худшиносӣ - ин адолатпарастӣ мебошад. Ин хислат аввалан нисбат ба худ ва баъдан ба нисбати дигарон истифода бояд гардад. Қайд намудан бамаврид аст, ки дар ташаккули сифатҳои худшиносӣ, худбаҳодиҳӣ ва худэҳтиромӣ омилҳои зиёде таъсир мерасонанд, ки ба мо аз давраи кӯдакӣ маълуманд.

-Муносибати волидайн
-Мавқеи шумо дар байни ҳамсолон
-Муносибати устодони мактаб
-Муносибати аҳли деҳа, маҳалла ва ноҳия.

Шахсият дар ин маврид танҳо ҳамчун мафҳуми зотӣ баррасӣ мегардад, ки намояндаи бани одамро ифода намуда, ба мафҳуми фард монанд аст. Ашъори Шоири халқии Тоҷикистон Лоиқ Шералӣ мавзуъҳои муҳими ҳаёти иҷтимоии одамонро фаро гирифта, ба шахс руҳу илҳоми тоза ва меҳру муҳаббати беандоза нисбат ба арзишҳои миллиро медиҳад.

Синни болоии мактабӣ давраи ташаккули шахсиятест, ки дар он заминаҳои сифатҳои шаҳрвандӣ, эҳтиром ба одамон ва фаҳмиши дигарон, сарфи назар аз пайдоиши иҷтимоӣ, миллат, забон ва мазҳаб гузошта мешаванд. Дар ин давра худшиносии худ онҳо низ босуръат ташаккул меёбад. Аз ин рӯ, тарбияи худшиносӣ ва ифтихори миллӣ доштани хонандагон аз нуктаи назари арзишҳои миллӣ, маънавӣ ва ахлоқӣ бениҳоят муҳим мебошад, ки беэҳтиромии онҳоро аз ғояҳои ватанӣ ва миллӣ пешгирӣ карда метавонад [12, 57].

Шеъри Лоиқ Шералӣ ҳам дар қолабҳои суннатӣ, чун ғазал, қасида, маснавӣ, қитъа, рубоӣ, дубайтӣ, тарҷеъбанд, таркиббанд, мусаллас, фард ва ҳам дар шаклҳои нави шеърӣ, мисли чаҳорпора, шеъри озод, шеъри сафед сурудa шудааст.

Дар ин шеъраш диди амиқи худшиносӣ доштан ва ҳамқадами замони хеш будани адибро бараъло эҳсос намудан мумкин аст. Ба чанд байти ин ғазал таваҷҷуҳ намоед:

Эй бародар, ману ту ҳамватанем,
Булбули шохи гули як чаманем.
Зодаи чашмаи як домани кӯҳ,
Рӯди ҷорӣ сӯи дашту даманем.

Дар замоне, ки ба Моҳ бояд рафт,
Баҳри ҳамдигарамон чаҳ наканем.
Сар бикубем кафандуздонро,
То замоне, ки бурун аз кафанем. [9, 354]

Худшиносии миллӣ дар ниҳоди инсон он вақт пайдо мегардад, ки аввал бояд худро шиносад ва баъд дигаронро шиносаду эҳтиром намояд. Шоир аз панди мӯйсафедони деҳа бо муҳаббат ва эҳтироми тамом ёд мекунад, мегӯяд:

Ба деҳ коре сару сурат нагирад,
Бидуни дасти хайри мӯсафедон.
Зи бисмиллоҳи онон гардад оғоз,
Шавад анҷом бо омини эшон…
Гузоранд охирин мерос аз худ -
Ба фарзандон диҳанд андарз ҳар дам:
Ту аввал ёб худро, пас худоро,
Гар аз худ монӣ, монӣ аз худо ҳам. [9, 57]

Дар ин шеър маъруфтарин ҳадиси набавӣ «Ҳарки худро шинохт, ҳаққо Худои худро шинохт» зикр шудааст, ки ин зинаи аз ҳама болои худшиносии миллӣ аст.

Устод Лоиқ Шералӣ ҳамзамонон ва ояндагонро ба дарки шадиди масъулият даъват намуда, ҳаргиз ифтихори хушк ва маҳзро написандидааст:

То чанд ту бо гузаштагон менозӣ,
Бо Рӯдакию ба Ҳофизи Шерозӣ?
Вақт аст, сари минбари озоди сухан,
Хайёми дигар, Ҳофизи дигар созӣ! [9, 443]

Албатта, шеъри дар боло зикргардида ҳеҷ гоҳ аҳамияти худро гум нахоҳад кард. Шоир таъкид ба он мекунад, ки насли ҷавони имрӯза ва оянда бояд донишҳои замонавӣ ва илму технологияи навро омӯзанду дар амал тадбиқ намоянд ва ҳамқадами замон бошанд.

Омӯзиш ва таҳлилҳо нишон доданд, ки ду пурсиши гузаронидашуда доир ба муайян кардани сатҳи худшиносии миллии 73 наврас зимни омӯзиши ашъори Лоиқ Шералӣ натиҷаҳои назаррас доданд. Ин нишондод дар ҷадвали №1 пешниҳод шудааст:

Ҷадвали №1

Сатҳи худшиносии миллии хонандагон зимни омӯзиши ашъори Лоиқ Шералӣ			
	Баланд	**Миёна**	**Паст**
Пурсиши якум	14 нафар (15,8%)	32 нафар (48,9%)	27 нафар (32,4%)
Пурсиши дуюм	60 нафар (82,5%)	11 нафар (16,6%)	2 нафар (1,1%)

Аз ҷадвали №1 аён аст, ки дар оғози кори таҷрибавӣ аз 73 хонанда 14 нафар (15, 8%) сатҳи баланди худшиносии хонандагон зимни омӯзиши ашъори Лоиқ Шералӣ ошкор гардид (ҳамаи онҳо мазмун, моҳияти худшиносии миллиро хуб медонистанд, нишондоди онро маъқул меҳисобиданд ва иҷро мекарданд), дар 32 нафар (48, 9%) сатҳи миёна (ҳамаи онҳо мазмун, моҳияти худшиносии миллиро хуб медонистанд, нишондоди онро маъқул меҳисобиданд, вале на ҳама вақт онҳоро иҷро мекарданд), дар 27 нафар (32, 4%) сатҳи паст (ҳамаи онҳо мазмун, моҳияти худшиносии миллиро хуб намедонистанд, на ҳама вақт маъқул медонистанду иҷро мекарданд). Дар охири кори таҷрибавӣ дар 60 нафар (82, 5%) сатҳи баланди худшиносии миллӣ зимни омӯзиши ашъори Лоиқ Шералӣ ошкор гардид, дар 11 нафар (16, 6%) сатхи миёна, наврасон бо сатҳи пасти худшиносии миллӣ муайян карда нашудаанд.

Ҳамин тариқ, маводе, ки дар натиҷаи ин омӯзиш ба даст омадааст, шаҳодат аз он медиҳад, ки такмили минбаъдаи тарбияи худшиносии миллии наврасон зимни омӯзиши ашъори Лоиқ Шералӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ истифода аз корбурди тамоми маҷмӯйи роҳу воситаҳо, шаклу методҳои кори тарбиявро дар назар дорад.

Аз натиҷаи озмоиш мо ба он муътақид гаштем, ки зимни муайянсозии сатҳи дарки худшиносии миллии ҳар як хонанда-навраси алоҳида на танҳо дараҷаи фаъолнокӣ ва ватандӯстии ӯро дар пешрафти кори ҷамъиятӣ, балки сабабҳоеро, ки зимни он ин мақсад амалӣ мегардид, ба ҳисоб гирифтан муҳим аст.

Ташкил намудани афкори мусбии ҷамъиятии коллективи хонандагон барои худтарбиядиҳии насли наврас аҳамияти хеле калон дорад. Мушоҳидаҳо ва ҷавобҳои худи педагогҳо ва наврасон нишон доданд, ки ташкили афкори солими ҷамъиятӣ дар коллективи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки ба фаъолияти манфиатнокии ҷамъиятӣ (барои мисол, гузаронидани шабҳои эҷодии Лоиқ Шералӣ, ташкили конкурс ва викторинаҳо, озмуни Лоиқхонӣ ва ғайра) асос

меёбад, дар таҷрибаи мо роҳи муҳимтарини ташаккули сифатҳои худшиносии милии хонандагон аст.

АДАБИЁТ:

1. Абдуллоев, М. Пайванди давлати миллӣ ва мафкураи миллӣ / М.
2. Абдуллоев // Сабақи худшиносӣ. – Душанбе, 2015. – 164 с.Бартолд, В.Сочинение. - Т.5 / В. Бартолд. – М., 1968. – 759 с.
3. Бобораҷабова Г. Консепсияи шахсият ва ҳунари чеҳранигори дар
4. осори Садриддин Айнӣ. / Г. Бобораҷабова. Дисс.номз. илм. фил. -2019, 158с.
5. Дарси хештаншиносӣ: маҷмӯи мақолаҳо. Қисми 1. – Душанбе: -Ирфон, 1989. – 272 с.
6. Имомов, М. Ҷаҳонбинӣ ва тафаккури бадеии Садриддин Айнӣ / М. Имомов. – Душанбе: Матбуот, 2001. – 119 с.
7. Консепсияи миллии тарбия (аз 3 марти соли 2006, №94).
8. Кӯчарзода А. Тирози адаб (Маҷмӯаи мақолаҳо). / А. Кӯчарзода – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2021. – 212 с.
9. Лоиқ Шералӣ. Куллиёт. Иборат аз ду ҷилд. Ҷилди 1. Ашъор. / Шералӣ Лоиқ– Душанбе, “Адиб”, 2008. – 560 саҳ.
10. Раҳимов Х. Ҷустори ҳунарии Лоиқ Шералӣ дар шеъри муосири тоҷик ва фардияти эҷодии ӯ. / Х. Раҳимов. Дисс.номз. илм. фил. -2018, 176с.
11. Шарифзода Ф. Масоили мубрами таҳқиқоти педагогикаи муосир. / Ф. Шарифзода. Душанбе: “Ирфон”-2016. - 63с.
12. Шаҳлои А. Т. Тарбияи худшиносии миллӣ дар раванди омӯзиши эҷодиёти Бозор Собир / Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф,– Душанбе, №1 (1). - 2021.

ИМАТОВА Л.М., РИЗОЕВА Н.

МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАРБИЯИ ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ЗИМНИ ОМӮЗИШИ АШЪОРИ ЛОИҚ ШЕРАЛӢ, МОҲИЯТ ВА СОХТОРИ ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ

Дар мақола масъалаҳои маънавию миллии халқи тоҷик бо мақсади рушди худшиносии миллӣ дар ҷовонон ва насли наврас ҳамчун як омили муҳиме, ки аз ҷониби ҳукумат ва давлат аҳамият дода мешавад, таҳлил намуда шудааст. Дар Консепсияи миллии тарбияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сохтори таркибии тарбияи миллӣ мушаххас оварда шудааст, ки ҷиҳати барпо намудани ҷамъияти пешрафта ва замонавӣ мусоидат менамояд. Ташкил намудани ақидаронии мусбии иҷтимоии коллективонаи хонандагон дар тарбияи худшиносии миллии насли наврас нақши муҳим мебозад.

Калидвожаҳо: тарбия, худшиносӣ, эҷодиёти Лоиқ Шералӣ, дарсҳои адабиёт.

ИМАТОВА Л.М., РИЗОЕВА Н.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРЫ ВОСПИТАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОПОЗНАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ТВОРЧЕСТВА ЛОИКА ШЕРАЛИ

В статье проанализированы таджикские народные нравственные национальные ценности в целях развития национального самопознания среди молодёжи как важный вопрос среди проблем рассматриваемые правительством и страной. В Национальной концепции воспитания Республики Таджикистана конкретным образом приведены составные части национального воспитания, которые необходимы для создании современного и развитого общества. Организация положительного социального коллективного мышления учеников для воспитания самопознания подрастающего поколения имеет важную роль.

Ключевые слова: воспитание, самопознание, творчество Лоика Шерали, уроки литературы.

IMATOVA L.M., RIZOEVA .N.

THEORETICAL PROBLEMS AND STRUCTURE INSTILLING NATIONAL IDENTITY IN THE PROSES STUDY OF CREATIVITY LOIQ SHERALI

One of the outstanding poets of modern Tajik literature, whose work embodies the image of a Tajik mother with good wishes, respect for elders, love for the motherland and people, praise of youth and heroism, achievements of historical figures, gratitude for the freedom and prosperity of the era, peace and tranquility. Loiq Sherali. The precious poems of the master Loiq Sherali are like a sea of pearls, rare pearls and priceless treasures, the study of which can directly play an important role in the formation of the national identity of each reader. National identity is an important means of recognizing the history, culture, language, religion and pride of the people of a nation. The development of the national identity of students leads to the formation of a sense of patriotism, respect for national shrines, respect for national values, respect for their culture and nation.

Key words: identity, national values, creativity Loiq Sherali, literature learning.

Маълумот дар бораи муаллифон: Иматова Лутфия Махмадуллоевна - доктор илмҳои педагогӣ, профессор, директори пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии АТТ. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г.Душанбе улица Айни, 126. Тел. (992)93-466- 20-02, e-mail: imatoval@mail.ru **Ризоева Нигинамо -** унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, email: niginamo@mail.ru
Сведения об авторах: Иматова Лутфия Махмадуллоевна - доктор педагогических наук, профессор, директор Института развития образования им.Абдурахмана Джами АОТ. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г.Душанбе улица Айни, 126. Тел. (992)93-466- 20-02, e-mail: imatoval@mail.ru **Ризоева Нигинамо** – соискатель Института развития образования им.АбдурахманаДжамиАОТ,email:niginamo@mail.ru
Information about the authors: Imatova Lutfiya Makhmadulloevna - Doctor of hedagogical sciences, professor, Director of the Institute for Education Development AOT. Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Aini Street,126. Phopne: (992)93-466- 20-02, e-mail:imatoval@mail.ru.**Rizoeva Niginamo -** Competitor of the Institute for the Development of Education named after Abdurakhman Jomi of the Academy of Education of Tajikistan.email: niginamo@mail.ru

МИРХОНОВА Н.
ШАРИФЗОДА Н.
УСМОНОВА З.

ТАШАККУЛИ ЛАЁҚАТ ВА ИСТЕЪДОД ДАР КӮДАКОНИ СИННИ ТОМАКТАБӢ

«Барои рушди ҳаматарафаи кӯдак ва инкишофи ҷисмониву зеҳнии вай фазои орому озод, муҳити пурмуҳаббат ва эҳсоси ғамхорӣ нисбат ба ӯ лозим аст. Ояндаи ҷомеа дар дасти кӯдакони имрӯз аст, ки фардо ба воя расида, ҷомеаро идора мекунанд. Аммо онҳо чӣ гуна ба воя мерасанд ва ҷомеаро чӣ гуна идора мекунанд, аз мо калонсолон вобаста мебошад. Инро бояд ҳар кадоми мо ҳамеша дар ёд дошта бошем. Яъне кӯдакро мо бояд барои ҳаёти мустақилона дар ҷомеа ба таври шоиста омода кунем. Ӯро бояд дар рӯҳи сулҳдӯстӣ, меҳнатдӯстӣ, таҳаммулпазирӣ ва ахлоқи неку ҳамида тарбия намоем».

Эмомалӣ Раҳмон

Баррасии масъалаи тарбия ва таълими кӯдакони болаёқат нав нест, аммо дар айни замон он махсусан таъхирнопазир аст, зеро масъалаи эътирофи барвақтӣ қобилияти кӯдакон аз мадди назар дур мондааст. Кӯдакӣ давраи ташаккулёбии қобилият ва шахсият аст. Масалан, рассоми хурд расмҳояшро тамоми ҷаҳон писандидааст, математики хурд, ки бо рақамҳои азим кор мекунад, варзишгари хурд, навозандаи хурд, ки бо ҷону дил асарҳои мураккабро иҷро мекунад, ки баъзан иҷрои ин асарҳо ҳатто ба калонсолон мушкил аст. Кӯдакони боистеъдод кистанд? Қобилияти истеъдоди онҳоро чӣ гуна метавон муайян ва рушд дод?

Кӯдаки боистеъдод дар байни ҳамсолони худ хеле равшан маълум аст ва аз дигарон фарқ мекунад. Оё ин барои муаллим туҳфа аст ё мушкилот?

Истеъдод - ин сифати системавии психикиест, ки дар тӯли ҳаёт ташаккул меёбад ва имконияти ба даст овардани натиҷаҳои баландтарини (ғайриоддӣ, барҷаста)-и шахсро дар як ё якчанд намуди фаъолият нисбат ба одамони дигар муайян мекунад.

Кӯдаки боистеъдод ин кӯдакест, ки дар як намуди муайяни фаъолият бо дастовардҳои равшан, аён, баъзан барҷаста фарқ мекунад (ё заминаҳои дохилии чунин дастовардҳо дорад). Имрӯз, аксари равоншиносон эътироф мекунанд, ки сатҳ, асолати сифатӣ ва табиати рушди истеъдод ҳамеша натиҷаи ҳамкории мураккаби ирсият (майлҳои табиӣ) ва муҳити иҷтимоӣ мебошад, ки бо миёнаравии фаъолияти кӯдак (бозӣ, таълимӣ, корӣ) амалӣ мешавад. Дар баробари ин, фаъолияти худи кӯдак, инчунин механизмҳои психологии худомӯзии шахсият, ки дар ташаккул ва татбиқи истеъдоди инфиродӣ асос ёфтаанд, аҳамияти хосса доранд.

Кӯдакони лаёқатманд одатан хотираҳои одиро дар асоси нутқи барвақтӣ ва тафаккури абстрактӣ нигоҳ медоранд. Онҳо бо қобилияти таснифи иттилоот ва таҷриба, қобилияти истифодаи васеъи донишҳои ҷамъшуда, луғатҳо, ки бо ҳамроҳии сохти мураккаби синтаксисӣ ва қобилияти саволдиҳӣ бештар таваҷҷуҳи атрофиёнро ҷалб мекунанд, фарқ мекунанд. "Вундеркиндҳо"-и хурд аз мутолиаи луғатҳо ва энсиклопедияҳо лаззат мебаранд, калимаҳое меофаранд, ки ба андешаи онҳо, бояд мафҳумҳо ва рӯйдодҳои

хаёлии худро ифода кунанд ва ба бозиҳое, ки фаъолсозии қобилиятҳои зеҳниро талаб мекунанд, бештар таваҷҷуҳ зоҳир менамоянд

Ба кӯдакони боистеъдод бо хушнудӣ супоришҳои душвор ва дарозмуддатро қабул мекунанд ва аз ҷавобҳои тайёр ноpоҳат мешаванд. Кӯдаки боистеъдод инчунин бо зиёд шудани тамаркуз ба чизе ва суботкорӣ барои ба даст овардани натиҷаҳо дар самти барои ӯ ҷолиб фарқ мекунад. Аз ин рӯ, чунин кӯдакон бояд бештар ба супоришҳои иловагӣ ҷалб карда шаванд. Аз сабаби надоштани таҷрибаи зиндагӣ, чунин кӯдакон аксар вақт кореро оғоз мекунанд, ки аз уҳдаи он баромада наметавонанд. Онҳо ба фаҳмиш ва роҳнамоии калонсолон ниёз доранд ва набояд ба нокомиҳои худ диққат диҳанд. Беҳтар аст, ки бо роҳнамоиҳои калонсолон якҷоя кӯшиш намоянд, ки мушкилотро ба хубӣ ҳал кунанд.

Кӯдакони лаёқатманд ва боистеъдод хусусиятҳои зерин хосанд: Ҳисси кунҷкобӣ, ки дар онҳо хеле барвақт зоҳир шуда буд. Системаҳои арзишҳои шахсии кӯдакони боистеъдод хеле васеъ мебошанд. Онҳо аз беадолатиҳои иҷтимоӣ огоҳанд. Онҳо барои худ ва атрофиён меъёрҳои баландро муқаррар мекунанд ва ба ҳақиқат, адолат, ҳамоҳангӣ ва табиат посухи равшан медиҳанд. Онҳо воқеият ва хаёлотро ба таври возеҳ ҷудо карда наметавонанд. Ҳисси шӯхтабъӣ дар онҳо хуб тарбия шудааст. Одамони боистеъдод номутаносибиро дӯст медоранд, бо калимаҳо, "найрангҳо" бозӣ мекунанд, онҳо аксар вақт ҳазлу шӯхӣ мекунанд, ки на ҳамаи ҳамсолонаш чунин метавонанд.

Шӯхтабъӣ метавонад файзи наҷотбахш ва сипари солим барои рӯҳияи нозуки кӯдак бошад, ки муҳофизат аз зарбаҳои дардноки одамони калонсол ва ҳамсалон камтар осебпазирро талаб мекунад. Кӯдакони лаёқатманд пайваста мекӯшанд, ки мушкилотеро ҳал кунанд, ки барои онҳо ҳанӯз душвор аст. Аз нуқтаи назари рушди онҳо чунин кӯшишҳо муфиданд. Барои кӯдакони болаёқат, одатан, тарсу ҳароси аз ҳад зиёд хос аст, зеро онҳо қобилияти тасаввур кардани оқибатҳои хатарнокро доранд.

Кӯдакони боистеъдод аз онҳое, ки як-ду сол аз онҳо калонтаранд. қобилияти корӣ доранд, фарқ мекунанд. Онҳо бештар аз дигарон дар ҳамон шароит мебинанд, мешунаванд ва эҳсос мекунанд ва ба моҳияти ҳодисаҳо амиқтар ворид мешаванд.

Калимаҳои тасодуфан партофташуда, интонация, имову ишора, тарзи рафтор аз доираи назари онҳо дур намешаванд ва суръати аксуламали онҳо ҳатто волидонашонро ба ташвиш меорад. Чунин кӯдаконро ба исфанҷ монанд кардан мумкин аст: онҳо дониш ва ҳиссиётро азхуд мекунанд ва саховатмандона онҳоро дар шакли нақшҳои беназир ё ҳалли масъалаҳои мураккаб бармегардонанд.

Қобилият чӣ гуна метавонад дар кӯдаки хурд зоҳир шавад? Нишонаҳои аввалини он барвақт оғоз мешавад, яъне - дар тӯли ду, дувуним сол - таркиби луғавии забон инкишоф меёбад. Онҳоро мушоҳидакории фавқулодда, кунҷковӣ ва хотираи хуб ҳамроҳӣ мекунад.

Қобилияти кӯдакон гуногун аст. Аввалан шумо бояд фаҳмед, ки фаъолияти фарзанди худро дар кадом самт инкишоф медиҳед.

Ҳеҷ як равоншинос дар ин бора ба шумо намегӯяд, аммо шумо инро худатон мефаҳмед. Танҳо ба кӯдак имконият диҳед, ки амал кунад ва аз паси ӯ мушоҳида кунед. Фаъолияте, ки ба кӯдаки хурдсол, пешниҳод карда мешавад, бояд гуногун бошад. Бигузор кӯдаки шумо рассомӣ кунад, рақс кунад, шеър бишнавад, конфетҳо ва мошинҳои гузарандаро ҳисоб кунад. Бигузор вай афсонаҳо эҷод кунад, дар болои коғаз ситораҳои кайҳонӣ ихтироъ кунад ва барои лӯхтакҳо либосҳо бибурад: Ҳар қадаре ки фаъолиятҳо гуногунтар бошанд, шумо фарзанди худатонро ҳамон қадар зудтар мебинед, ки майли ӯ дар чист ва ин барои рушди қобилияти кӯдаки хурд беҳтар хоҳад буд.

Яке аз нишондиҳандаҳои аввалини қобилият он аст, ки кӯдаки 2-3-сола ба фаъолияти дӯстдоштаи худ бештар машғул мешавад. Аммо дар ин ҷо волидон бояд аз меҳрубонӣ худ даст накашанд ва дар бораи саломатии кӯдаки худ фикр кунанд Ба шахси хурдсол иҷозат дода намешавад, ки якчанд соат пай дар пай дар паси миз нишинад. Шумо бояд дар ҷустуҷӯйи бозӣ барои фарзандатон роҳнамо бошед. Вундеркиндҳои хурд худро дар машғулиятҳои дӯстдоштааш танҳоӣ ҳис мекунад, аммо шумо нагузоред, ки кӯдак дар танҳоӣ монад.

Бисёре аз кӯдакони лаёқатманд, ки қобилиятҳои худро аллакай дарк кардаанд, агар ҷойи аввалро нагиранд, худро мағлуб мешуморанд. Дар мубориза бар зидди ин мушкилот волидони хирадманд бояд кӯшиш кунанд, ки фарзандони болаёқати худро ба варзиш, иштирок дар махфилҳои драмавӣ, рақс ва студияҳои бадеӣ ҷалб кунанд. Баъзан онҳо самтҳои махсусро интихоб мекунанд, ки фарзандонашон комилан муваффақ шуда

наметавонанд. Ҳамин тавр кӯдакон таҳаммулпазириро нисбат ба ҳамсолони худ меомӯзанд ва худро беҳтар ҳис мекунанд.

Кӯдаконе, ки бо дарки истиснoии мустақилонаи худ ба воя расидаанд, барояшон зиндагӣ, бунёди оила, муошират бо одамон ва фарди оддӣ будан мушкил хоҳад шуд.

Ягон дорухат ё дастур барои тарбияи кӯдакони болаёқат вуҷуд надорад. Аммо, якчанд принсипҳое мавҷуданд, ки волидон бояд ба онҳо диққати махсус диҳанд:

Агар онҳо хоҳанд, ки аз фарзандони боистеъдод ва калонсолони комилҳуқукро ба воя расонанд:

1. Бояд истеъдоди фарзанди худро эҳтиром кунанд. Кӯдак бояд дарк кунад, ки бағайр аз фаъолияти ӯ боз афзалиятҳои дигар низ мавҷуданд.

2. Фаъолияти таълимии худро ба таври возеҳ сохтан. Ҳатто фарзандони боистеъдод бояд пеш аз ҳама қобилияти корӣ дошта бошанд.

3. Агар кӯдак аз иҷрои ин ё он талабот қатъиян даст кашад, пас роҳҳои созишро ёфтан лозим аст: шумо бо роҳи зӯроварӣ аз шахси оқил чизе ба даст нахоҳед овард.

4. Ба шахсияти кӯдак эҳтиром гузоред ва кӯшиш накунед, ки манфиатҳо худро ба ӯ нишон диҳед.

5.Фарзанди худро ба рафтори хуб дар ҷомеа омӯзед. Кӯдакони лаёқатманд аксар вақт хеле худписанданд, онҳо кам дар бораи он фикр мекунанд, ки атрофиён дар бораи ӯ чӣ фикр мекунанд ва чӣ андеша доранд.

6 Ҳамеша ҷанбаҳои беҳтарини шахсияти кӯдакро баррасӣ кунед, аз арзёбиҳои манфӣ канорагирӣ намоед. Кӯдакони лаёқатманд хеле қобили таваҷҷуҳанд ва доимо маломатҳоро гӯш мекунанд, ки ӯ якрав, зарарнок, ҷаззоб аст, кӯдак на танҳо ислоҳ намекунад, балки барқасдкорӣ менамоянд, ӯ чунин ба воя мерасад, ки шумо ӯро мегӯед.

Ба диққати волидон! Бисёр бозиҳое ҳастанд, ки ба фарзандони шумо тафаккурро меомӯзонанд, онҳоро рушдёбанда мегӯянд, ки яке аз онҳо ин «Ангезиши зеҳн», мебошад. Ин бозии беҳтарин бо як гурӯҳи кӯдакон гузаронида мешавад, аммо шумо метавонед онро бо як кӯдак иҷро кунед. Аз кӯдак хоҳиш кунед, ки чаро ин ҳодиса рӯй додааст. Кӯшиш кунед, ки якчанд ҷавоб дошта бошед, ҳамаи онҳоро қабул кунед, ҳатто хандаовар бошад ҳам. Бо фикру хаёл кардан, кӯдакон берун аз чаҳорчӯба фикр карданро меомӯзанд.

Барои намуна:

- Мо ба сайругашт рафтем ва ногаҳон ҷойи дӯкони нонро холӣ дидем, дӯкон дар ҷояш набуд.

Ӯ куҷо шуд?

- Онро дуздон бурдаанд.

- Бо ӯ боз чӣ шуда метавонист?

- Шамоли сахт вазид ва он шикаст.

- Боз чӣ?

- Нон наовардаанд ва дӯкон барои сабабашро фаҳмидан рафт!

Инҳо ва ҷавоби дигар, ки ба шумо дар оғоз кӯмак мерасонанд.

- Зимистон, дар кӯча гулҳои шукуфтаро дидам. Чаро ин тавр шудааст?

- Дар яхдон як қуттӣ мӯҳраҳо ёфтам. Чаро онҳоро ба онҷо гузоштанд?

Қобилият ё ин ки истеъдод тарафҳои мусбат ва манфии худро дорад. Ҷиҳатҳои мусбат ин дорои малакаҳои аълои лафзӣ, устувории эҳсосӣ, эҷодкорӣ, шавқҳои гуногун, хотираи хуб, шахсияти қавӣ ва тафаккури абстрактии кӯдак мебошанд. Хусусиятҳои манфӣ, майлҳои диктаторӣ, талаботи аз ҳад зиёд нисбат ба худ ва дигарон, тағйирёбии манфиатҳо, суръати гуногуни навиштан ва тафаккур нисбат ба ҳамсолон ва тарбияи сусти ҷисмониро дар бар мегиранд.

Барои тасдиқи истеъдод аз волидон, мураббиён ва муаллимон дар бораи кӯдак маълумоти пурра ҷамъ овардан лозим аст. Пас аз ҷамъоварии тамоми маълумот ва супоридани санҷишҳои гуногун, шумо метавонед дар асоси ин маълумот дар бораи мавҷудияти истеъдод ва қобилият хулоса бароред. Муҳим он аст, ки чунин кӯдакро аз мадди назар дур накунем ва кӯшиш кунем, тавре таълим диҳем, ки ӯ минбаъд ба ҷомеае, ки ӯ дар онҷо ба воя расидааст, манфиат оварад. Аммо новобаста аз он ки чӣ гуна фавқулодда садо медиҳад, ки як кӯдаки боистеъдод, омӯзгоронро дар таълим додани коллективи кӯдакон ба мушкилот рӯ ба рӯ месозад.

Намудҳои фаъолият:

• Зеҳнӣ. Кӯдакон кунҷковӣ ва зиракии зиёд зоҳир мекунанд.

• Эҷодӣ. Он дар асолати тафаккур, тавлиди ғояҳо ва ҳалли масъалаҳо ифода ёфтааст.

• Академӣ. Он дар омӯзиши бомуваффақияти фанҳои алоҳида зоҳир мешавад.

• Бадеӣ ва эстетикӣ. Инъикоси истеъдодҳо дар мусиқӣ, адабиёт ва эҷод.

• Иҷтимоӣ. Ба осонӣ барқарор кардани робитаҳо ва муошират.

• Варзиш. Он бо қобилияти идоракунии ҳаракатҳои худ ва ҳамоҳангсозии бадан тавсиф карда мешавад.

Кӯдакистон барои кӯдакони болаёқат вазифаҳо ва ҳадафҳо мегузорад.

Яке аз вазифаҳои афзалиятноки кӯдакистон ва тарбияи кӯдакони болаёқат инчунин рушд ва мусоидат дар амалигардонии имкониятҳои онҳо мебошад. Кори тарбиявӣ дар байни кӯдакон дар ҳамкорӣ бо волидон дар кӯдакистонҳо гузаронида мешавад. Он семинарҳо ва курсҳоеро дар бар мегирад, ки барои расонидани маълумот дар бораи таълим ва тарбияи кӯдакони қобилиятнок равона карда шудаанд. Ҳадафи кӯдакистон ташаккули ғояҳои муосир дар бораи муайян кардани марҳилаҳои рушди истеъдод аст.

Дар мамлакати мо ҳамчун илова ба раванди таълими умумӣ литсейҳо, гимназияҳо ва марказҳои махсус фаъолият мекунанд, ки дар онҳо кӯдакони болаёқат таҳсил менамоянд. Ин муассисаҳои таълимӣ барномаҳои навоваронаеро амалӣ ва таҷдид мекунанд, ки ба баланд бардоштани самаранокии кор бо кӯдакони болаёқат нигаронида шудаанд. Аз ин рӯ, агар кӯдаки лаёқатманд дар оила ба воя расад, бояд дар бораи рушди босалоҳият ва ҳамоҳангии истеъдоди худ бо ёрии барномаҳои махсуси эҷодшуда, хоҳ мусиқӣ, хоҳ бадеӣ ё дигар самтҳо ғамхорӣ кард.

Аммо баъзан чунин ҳолатҳо рух медиҳанд, ки омӯзгор аксар вақт истеъдоди кӯдаконро пай бурда наметавонад ё дар бораи қобилиятҳои ӯ намедонад. Омӯзгороне ҳастанд, ки нисбат ба кӯдакони ғайриоддӣ бепарво ҳастанд ва барои ба ягон тарз ҳавасманд кардани қобилияти онҳо кӯшиш намекунанд.

Мушкилоти умумии кӯдакони боистеъдод инҳоянд:

1.Мушкилии ёфтани ҳамсолони аз ҷиҳати руҳӣ наздик.

2. Кӯшишҳои мутобиқ шудан ба ҳамсолон ва кӯшиш кардан ба монанди онҳо.

3.Иштироки маҷбурӣ дар чорабиниҳои муштарак бо ҳамсолон, ки дилгиркунанда ба назар мерасанд.

4.Мушкилоте таҳсил дар кӯдакистоне, ки кор барои ҳавасмандгардонии рушди қобилияти зеҳнӣ вуҷуд надорад.

5. Афзоиши таваҷҷуҳ ба мушкилоти ҷаҳонӣ ва нақши инсон.

6. Ниёз ба таваҷҷуҳи калонсолон.

Омӯзгор на ҳамеша қодир аст, ки кӯдаки боистеъдодро дар байни кӯдакон муайян кунад ва ба қобилияту дастовардҳои ӯ баҳои мусбат диҳад. Ва равоншиносон техника ва тавсияҳои мувофиқ барои ташхиси зеҳни кӯдаконро надоранд. Тестҳои стандартӣ тасвири мукаммалро нишон намедиҳанд ва бо ёрии онҳо хислатҳои инфиродии шахсро баровардан ғайриимкон аст.

Инчунин душворӣ дар он аст, ки кӯдак нобаробарии худро ҳис мекунад, онро ҳамчун як чизи ғайримуқаррарӣ қабул менамояд ва қобилияти худро аз бегонагон пинҳон мекунад. Тадқиқот тасдиқ мекунанд, ки кӯдакони болаёқат аз сабаби набудани кӯдакони якдили ӯ дар ҳаёти иҷтимоӣ қарор доранд. Чунин кӯдак ба ҳамсолон на аз рӯйи синну сол, балки аз рӯйи сатҳи рушди ақли худ ниёз дорад.

Дастгирии педагогии кӯдакони болаёқат вазифаи оила, кӯдакистон, омӯзгорон ва равоншиносон мебошад. Барои кор бо ин гурӯҳ кӯдакон кӯдакистон бояд ба корҳои зерин диққат диҳад:

1. Омӯзиши инфиродӣ.

2.Фароҳам овардани шароити муносиб барои рушди бомуваффақияти кӯдакони болаёқат.

3. Таъмини имкониятҳои дараҷаи баландтарин барои рушди истеъдодҳо.

4. Кӯдакони лаёқатманд теъдоди махсусанд, ки онҳоро сарвати миллӣ ҳисобидан мумкин аст. Аз ин рӯ, ба чораҳои махсуси дастгирӣ, ҳам аз ҷиҳати моддӣ ва ҳам аз ҷиҳати маънавӣ ниёд доранд. Барои чунин гурӯҳ кӯдакон дар кӯдакистонҳо тамоми шароитро фароҳам овардан лозим аст, то ки онҳо мувофиқи истеъдоди худ рушд ёбанд.

Аз рӯйи дарсад, кӯдакони болаёқат нисбат ба калонсолони боистеъдод хеле зиёданд. Сабаб дар он аст, ки кӯдакон бидуни кумаки мутахассисон ва иштироки онҳо, дар вақти калон шудан, одамони оддӣ мешаванд.

Кӯдаки махсус бояд дар маркази барномаҳои махсуси иҷтимоӣ ва омӯзгорӣ бошад, зеро шукуфоии миллат бевосита ба ҷавонони боистеъдод рабт дорад. Рушди қобилият ҳар

қадар пештар оғоз ёбад, эҳтимолияти ошкор ва такмили минбаъдаи онҳо ҳамон қадар баландтар мешавад.

Дар синни томактабӣ истеъдодро метавон аз суръати баланди инкишофи кӯдак муайян кардан мумкин. Бисёре аз волидон ин хусусияти хосро ҳамчун зуҳуроти қобилиятҳои фавқуллодаи кӯдак қайд мекунанд. Далели тахминии пешравии тараққиёт таҳлили иловагии саволҳои зеринро талаб мекунад:

а) пешравӣ маҳз дар кадом соҳаҳо ба амал меояд;

б) оё он воқеан аз кӯдак пеш аст ва чӣ қадар.

Он волидайне, ки дафтари бақайдгирии рушди кӯдакро доранд, дар ҳолати хуб қарор доранд.

Онҳо метавонанд ҳатто тағйироти хурдро ислоҳ кунанд. Аммо рушд дар давраи аз таваллуд то 7-солагӣ бо суръати тез идома медиҳад, ҳар моҳ чизи нав меорад. Дар боби ба ташхиси лаёқатмандӣ бахшидашуда мо хосиятҳоеро номбар мекунем, ки аз шартҳои зуҳури қобилиятҳои махсус дар кӯдак шаҳодат медиҳанд ва онҳоро қайд кардан зарур аст. Биёед онҳоеро, ки ба қобилиятҳои махсус дохил мешаванд, ҷудо намоем. Онҳо метавонанд дар кори педагогии мо нуқтаҳои такьягоҳӣ гарданд.

Истеъдоди санъати тасвирӣ

• Дар расмҳо якрангӣ дида намешавад. Дар интихоб, мавзуъҳо аслӣ мебошад. Одатан объектҳои гуногун, композитсия, одамонро дар ҳолатҳои гуногун тасвир мекунад.

• Ҳангоми дидани расми хуб, шунидани мусиқӣ, ҳайкалчаи ғайри оддӣ, чизи зебо (ба таври бадеӣ иҷро шуда) андешаманд ва хеле ҷиддӣ мешавад.

• Қобилияти сохтани ороишҳои аслии гулҳо, расмҳо, сангҳо,овезаҳо ва ғайраро дорад.

• Истифодаи ҳамагуна маводи навро барои сохтани бозичаҳо, коллажҳо, расмҳо, сохтани хонаи кӯдакон дар майдони бозӣ дӯст медорад.

• Дар вақтҳои холии худ, бидуни ташвиқи калонсолон бо хоҳиши худ расм мекашад, ҳайкалтарошӣ мекунад, композитсияҳо меофарад, ки мақсади бадеӣ доранд (зебу оро додани хона, либос ва ғайра).

• Барои ифодаи эҳсосот ва рӯҳияи худ ба расмкашӣ ё моделсозӣ машғул мешавад.

• Эҷоди тасвирҳои баландғоя, кор бо гил, пластилин, коғаз ва ширеш карданро дӯст медорад.

• Ба асарҳои санъат баҳои шахсии худро баён карда метавонад, кӯшиш мекунад, ки он чизеро, ки ба ӯ маъқул шуд, дар расми ё офаридаи худ, бозича, ҳайкалча такрор мекунад.

Истеъдоди мусиқӣ

• Ба машғулияти мусиқӣ мароқи калон зоҳир менамояд.

• Ба табиат ва табъи мусиқӣ ҳассосона муносибат мекунад.

• Хуб месарояд.

• Вай барои навохтани асбоби мусиқӣ, суруд хондан ё рақс кардан қувва ва ҳиссиёти зиёде сарф мекунад.

• Сабтҳои мусиқиро дӯст медорад.

• Майли рафтан ба консерт, мусиқӣ гӯш карданро дӯст медорад.

• Асбобро хуб менавозад.

• Дар суруду мусикӣ ҳиссиёт ва табъи худро баён карданӣ мешавад.

• Оҳангҳои аслии худро эҷод мекунад.

Истеъдоди адабӣ

• Эҷод кардани ҳикояҳо ё шеърҳоро дӯст медорад.

•Аз ибтидои сюжет метавонад ба осонӣ ҳикоя созад.

• Дар бораи чизе сухан ронда, ба сюжети интихобкардааш нағз риоя мекунад, фикри асосиро аз даст намедиҳад.

• Дар ҳикояҳо дар бораи воқеаҳо танҳо ҷузъиёти заруриро риоя мекунад, чизи ночизро мепартояд.

• Дар ҳикояҳои худ калимаҳоеро интихоб мекунад, ки ҳолати эҳсосии қаҳрамонон, таҷриба ва эҳсосоти онҳоро хуб баён мекунанд.

• Қодир аст, ки дар қиссаҳо чунин ҷузъиётеро, ки барои фаҳмидани ҳодиса муҳиманд (ҳамсолонаш одатан иҷро карда наметавонанд) баён карда, дар айни замон асоси воқеаҳоеро, ки ӯ дар бораи он суҳбат мекунад, аз даст намедиҳад.

• Ба хаёл кардан майл дорад, кӯшиш мекунад, ки ҳангоми сухан гуфтан дар бораи чизи шинос ва ба ҳама маълум чизи нав ва ғайриоддӣ илова карданро дӯст медорад.

• Дар асарҳои бадеӣ каҳрамонҳои худро хеле зинда тасвир карда, характер, хиссиёт, табъи онҳоро метавонад ба дигарон расонад.

Истеъдоди бадеӣ

• Ба осонӣ ба нақши ҳар гуна персонаж ворид мешавад: одам, ҳайвон ва дигарон.

• Ба актёрӣ шавқ дорад.

• Ҳангоми тақлид кардани шахсони дигар оҳанг ва ифодаи овозро тағйир медиҳад.

• Нишон додани саҳнаи драмавӣ, қобилияти фаҳмидан ва тасвир кардани низоъро дорад.

• Эҳсосоти худро тавассути имову ишора, ифодаи чеҳра ва ҳаракат баён карданро майл дорад,

• Саъй мекунад, ки ҳангоми суҳбат дар бораи чизе бо шавқу ҳавас аксуламалҳои эмотсионалии одамони дигарро ба вуҷуд оварад.

• Бо осонӣ ҳиссиёт ва таҷрибаи эмотсионалиро намоиш медиҳад.

• Бозиҳои нақшофариро дӯст медорад.

Истеъдоди техникӣ

• Ба механизму мошинҳо шавку ҳавас дорад.

• Метавонад асбобҳои ба осонӣ вайрон шударо таъмир кунад, қисмҳои куҳнаро барои сохтани бозичаҳои нав аз дигар асбобҳо истифода барад.

• Вай фаҳмидани сабабҳои аз чӣ сохта шудани механизмҳоро дӯст медорад, бо саволҳои пурасрор мурочиат мекунад, «ҷустуҷӯ» карданро дӯст медорад.

• Ихтироотро дӯст медорад, аксар вақт дар ин бора фикр мекунад. Барои тарҳрезӣ ва татбиқи «лоиҳа»-ҳои шахсии худ (моделҳои ҳавопаймо, мошинҳо, киштиҳо) вақти зиёд сарф мекунад.

• Компютерро зуд ва бо осонӣ азхуд мекунад.

Истеъдоди роҳбарӣ

• Ташаббус дар муоширaт бо ҳамсолон дорад.

• Дар атрофи одамони бегона эътимодро нигоҳ медорад.

• Бо ҳамсолон ва калонсолон ба осонӣ муошират мекунад.

•Сабабҳои рафтори одамони дигар, ангезаҳои рафтори онҳоро мушоҳида мекунад, ӯ суханҳои ногуфтаҳоро нағз мефаҳмад.

• Аксар вақт дигар бозиҳо ва машғулиятҳои кӯдаконро назорат мекунад.

• Таваҷҷуҳ дарад ки масъулиятҳои калонсолро ба дӯш гирад.

• Дигар кӯдакон ӯро ҳамчун шарики бозӣ дар фаъолиятҳои гуногун интихоб кардан мехоҳанд.

• Қодир аст, ки бо ақидаҳои худ, ба дигарон илҳом бахшад, дорои атои боварибахш мебошад.

Истеъдоди варзишӣ

- Пурқувват мебошад, ба ҳаракати зиёд ниёз дорад, гиперфаъол мебошад.
- Дар варзиш ва мусобиқаҳо иштирок карданро дӯст медорад.
- Аксар вақт дар бозиҳои гуногуни варзишӣ бо ҳамсолон ғолиб меояд.
- Дар муассисаҳои таълимии томактабӣ, дар гурӯҳ аз хама тезтар медавад.
- Ба осонӣ зебо ҳаракат мекунад, ҳамоҳангсозии хуби ҳаракатҳоро дорад.
- Саёҳат рафтан, дар майдончаҳои варзишии берунӣ бозӣ карданро дӯст медорад.
- Вақти холии худро дар бозиҳои серҳаракат (хоккей, баскетбол, футбол ва ғайра) сарф менамояд.
- Дар байни ҳамсолони худ аз ҷиҳати ҷисмонӣ устувортар мебошад.

Дар соҳаи истеъдодхои зеҳнӣ

- хуб баҳс мекунад, дуруст фикр мекунад, ногуфтаҳоро мефаҳмад, сабаб ва ангезаи амали дигаронро дарк мекунад;
- хотираи хуб дорад;
- маводи нави «таълим»-ро ба осонӣ ва зуд аз худ мекунад;
- бисёр саволҳои андешамандона, асоснок ва ба маврид медиҳад;
- тамошои китобро дӯст медорад ва аз рӯи «расм»-и китоб нақл эҷод мекунад;
- дар таҳсил аз ҳамсолони худ пешрафта, аксар вақт шикоят мекунад, ки дар машғулиятҳо дилгир мешавад;
- нисбат ба бисёр ҳамсолонаш дар бораи воқеаҳо ва мушкилоте, ки бевосита ба ӯ дахл надоранд (дар бораи сиёсати ҷаҳонӣ, иқтисод, илм ва ғ), хеле беҳтар ва васеътар маълумот доранд;

- ҳисси шаъну шараф ва акли солим дорад, аз ҳамсолонаш окилтар ва донотар мебошад.

- хеле пазиро, мушоҳидакор, вале на ҳатман якбора ба ҳама чизи нав ва ғайричашмдошт дар зиндагӣ вокуниш нишон медиҳад.

Коркарди маълумот:

Дар кадом соҳа шумо бартариятҳои бештар доред, ин навъи махсуси лаёқатмандӣ дар фарзанди шумо ё инки тарбиятгари шумо мебошад. Агар шумо дорои як қатор аломатҳои мусбӣ барои намудҳои гуногуни истеъдод дошта бошед (масалан, бадеӣ-эстетикӣ), пас фарзанди шумо, тарбиятгари шумо, имкониятҳои бузурги эҷодӣ дорад.

Умедворам, ки ин саволнома ба шумо дар ташкили кори тарбиявӣ дар оила ё инки гурӯҳ ёрӣ мерасонад, то ки ҳар кӯдак дар ҳаёти оянда ҷои худро ёбад.

Дар ҳамин ҳол, шахси боистеъдод метавонад дар рушди ҷомеа саҳмгузор бошад. Ба истеъдодҳо роҳ наёфтан дар ҷомеа хатои ҳар як давлат аст. Кор бо кӯдакони болаёқат як раванди доимӣ ва мураккабест, ки диққати ҷиддиро талаб мекунад. Аз ин хотир дониши нав, ташаккулёбии шахсият, барои баланд бардоштани рушди истеъдод, ҳамкории зичро бо волидон аз мураббиён талаб мекунад.

АДАБИЁТ:

1. Лосева, Алла Асколдовна. Ташхиси психологии қобилият. - М .: Лоиҳаи таълимӣ: Трикста, 2016.
2. Тарасова С.Ю. Таҷрибаи назорати машваратии кӯдакони болаёқат / Илм ва таълими равоншиносӣ. - 2002.- N 1.- S. 59-63.
3. Истеъдод ва шинохти мушкилоти он / Д.Б.Богоявленская, М.Е.Богоявленская // Психол. илм ва маориф. - 2017. - № 5. - С. 5-13.
4. Ҷумагулова, Т.Н. Кӯдаки боистеъдод: тӯҳфа ё муҷзот / Т. Н. Ҷумагулова, И. В. Соловьева // Китоб барои муаллимон ва волидон. - SPb., 2014 .-- 167 с.
5. Таъкидҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷкистон Эмомалӣ Раҳмон доир ба маориф ва маънавиёт. Душанбе Ирфон, 2011.

МИРХОНОВА Н., ШАРИФЗОДА Н., УСМОНОВА З.

ТАШАККУЛИ ЛАЁҚАТ ВА ИСТЕЪДОД ДАР КӮДАКОНИ СИННИ ТОМАКТАБӢ

Дар мақола муаллиф дар бораи истеъдоди кӯдакон ва нақши он дар рушди истеъдод дар кӯдакони синни томактабӣ баррасӣ мекунад. Кӯдаки боистеъдод метавонад дар рушди ҷомеа саҳми арзанда гузорад. Муҳим аст, ки чунин кӯдакро нодида нагиред ва кӯшиш ба харҷ диҳед, ки ӯро тавре таълим диҳад, ки минбаъд ба ҷомеае, ки онҳо дар он зиндагӣ мекунанд, нафъ бахшад

Калидвожаҳо: *боистеъдод, таҳаммулпазирӣ, лаёқат, қобилият, ғайриодӣ, тафаккур, хаёлот.*

МИРХОНОВА Н., ШАРИФЗОДА Н., УСМОНОВА З.

РАЗВИТИЕ СПОСОБНОСТИ И ТАЛАНТА В ДОШКОЛЬНЫЙ ПЕРИОД

В этой статье автор обсуждает одарённость детей и его роль в развитии талантов у детей дошкольного возраста. Одарённый ребёнок в будущем может внести весомый вклад в развитие общества. Важно не игнорировать такого ребенка, а приложить усилия, чтобы научить его таким образом, чтобы дальше он приносил обществу пользу, в котором он живёт.

Ключевые слова: *одарённость, талант, толерантность, необыкновенность, мышление, фантазия, воображение, способность.*

MIRKHONOVA N. SHARIFZODA N., USMONOVA Z.

DEVELOPMENT OF ABILITY AND TALENT AT THE PRESCHOOL PERIOD

In this article, the author discusses the giftedness of children and its role in the development of talents in children of early preschool age. A gifted child can make a significant contribution to the development of society. It is important not to ignore such a child and make an effort to educate him or her in a way that will continue to benefit the society in which they live.

Key words: *giftedness, talent, tolerance, extraordinary, thinking, fantasy, imagination, ability.*

Маълумот дарбораи муаллиф: Мирхонова Н. - ходими пешбари илмии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии АТТ. Суроға: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Айнӣ-126.

Усмонова З. мудири кӯдакистони №15 н.Исмоили Сомонии ш. Душанбе. Эл.почта: zebo@mail. ru

Шарифзода Н.Д. – унвончӯи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ, E-mail: nargisd @mail. ru
Сведения об авторе: Мирхонова Н., ведущий специалист Института развития образования имени Абдурахмана Джами. АОТ. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г.Душанбе, ул.Айни-126.
Усмонова З. Заведующая детским садом №15 района Исмоила Сомони г. Душанбе.
Шарифзода Н.Д. – соискатель Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни. E-mail: nargisd @mail. ru.
Information the author: N. Mirkhonova, leading researcher at ATM Abdurahmani Jami.
Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Aini-126 st.
Usmonova Z. Head of kindergarten № 15 of Ismoil Somoni district of Dushanbe. E-mail: zebo@mail. ru

САТОРОВА М.К.
КАРИМЗОДА М.Б.

ХУСУСИЯТҲОИ НАЗАРИЯВИЮ ҲУҚУҚИИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИИ ҶОМЕА

Асри XXI давраи рушди ҷомеаи ҳуқуқӣ буда, фарҳанги ҳуқуқӣ дар чунин ҷомеа аҳамияти назаррас касб мекунад. Зеро фарҳанги ҳуқуқӣ падидаи серпаҳлу буда, илова бар ин, барои дарку фаҳмиши он душвориҳои муайян мавҷуданд (ба ин ҷиҳатҳо мубоҳисаҳои сершумори илмӣ ишора мекунанд).

Бешубҳа, фарҳанги ҳуқуқӣ ҷанбаи фарҳанги умумиинсонӣ аст. Он дар амалияи ҳуқуқ инъикоси худро пайдо карда, ба унсури асосии ҷомеаи шаҳрвандӣ табдил ёфт ва фарҳанги ҳуқуқии аҳли ҷомеаро фаро гирифт.

Фарҳанги ҳуқуқиро ба сифати ҷанбаи дохилӣ ва маънавии ҳамаи низоми ҳуқуқии ҷомеа қабул кардан лозим аст. Маҳз ин намуди фарҳанг ба шуури ҳуқуқӣ, муносибатҳои ҳуқуқӣ, тартиботи ҳуқуқӣ, волоияти қонун, фаъолияти гуногуни ҳуқуқӣ ва ғ. ворид шуда, дар он ҳузур пайдо мекунад. Андешае мавҷуд аст, ки маҳз ба воситаи фарҳанги ҳуқуқӣ ба суботи иҷтимоӣ дар ҷомеа ва давлат ноил шудан мумкин аст.

Имрӯз зимни тафсири фарҳанги ҳуқуқӣ бо як қатор мушкилиҳо дучор шудан мумкин аст, ки яке аз онҳо то ба ҳоло набудани фаҳмиши ягонаи категорияи “фарҳанги ҳуқуқӣ” аст. Дар аксарияти ҳолатҳо фарҳанги ҳуқуқӣ дар баробари дигар категорияҳои ҳуқуқӣ таҳлил карда мешавад, ҳол он ки консепсияи ягонаи фарҳанги ҳуқуқӣ ҳамоно вуҷуд надорад.

Чунончӣ, мувофиқи таҳқиқотҳои илмии соҳаи ҳуқуқшиносии солҳои 60-70-и асри XX, фарҳанги ҳуқуқӣ аз ду ҷанбаи алоҳида баррасӣ карда мешуд:

- ҷанбаи ғоявию ҳуқуқӣ, ки дар маҷмуъ барои ҳамаи ҷомеа дар марҳилаи мушаххаси рушди он хос аст;
- маҷмуи донишу тасаввуроти мавҷуда дар бораи ҳуқуқ, имкониятҳои ба таври мувофиқ истифода бурдани ҳуқуқ дар вазъияти мушаххас, таъмини иҷрои талаботи ҳуқуқ ба таври дахлдор.

Ба андешаи В.И.Иванов, фарҳанги ҳуқуқӣ мувофиқати фаъолияти субъектҳои ҳуқуқ ба дастовардҳои олии он дар ҷараёни танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ аст. Фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа яке аз унсурҳои асосии низоми ҳуқуқӣ буда, барои ҳар як давлат хос аст.

Дар марҳилаи имрӯзаи рушди ҳуқуқ шумораи зиёди равишҳое мавҷуданд, ки ба воситаи онҳо мафҳуму моҳияти фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа ва аҳамияти онро барои ҷомеа дар маҷмуъ шарҳ додан мумкин аст. Чунончӣ, яке аз чунин равишҳоро В.И.Каминская ва А.Р.Ратинов пешниҳод намуданд. Ба андешаи ин муҳаққиқон, фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа ба сифати низоми унсурҳои муайян баррасӣ карда мешавад, ки хусусияти олии хоси соҳаи ҳуқуқ дошта, дар шууру рафтори одамон ва ҳамаи ҷомеа дар маҷмуъ инъикос меёбад [6, с. 55-61].

Теъдоде аз олимон ҷонибдори чунин андешаанд, ки фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа қисми таркибии фарҳанги умумӣ аст [7, с. 221]. Фарҳанги ҳуқуқӣ тавсифи муҳим буда, ба ҳаёти ҷомеа хос мебошад. Амалан онро ба сифати шакли олӣ ва серғунҷоиши шуури ҳуқуқӣ фаҳмидан лозим аст. Ин ҷиҳатро ба назар гирифтан лозим аст, ки фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа сохтори мураккаби дохилӣ дорад. Бо вуҷуди ин, чунин хусусият боиси тааҷҷуб нест, чунки фарҳанги ҳуқуқӣ ҳамчун як қисми фарҳанги умумӣ ба таъсирҳои гуногуни берунӣ дучор мешавад ва мунтазам тағир меёбад.

Дар байни муҳаққиқон то ҳоло андешаи ягона мавҷуд нест, ки мувофиқи он унсурҳои асосии фарҳанги ҳуқуқиро муайян намудан мумкин бошад. Чунончӣ, ба андешаи А.Р.Ратинов, ба сифати чунин унсурҳои асосӣ инҳоро ишора кардан лозим аст: ҳуқуқ,

муносибатҳои ҳуқуқӣ, мақомоти гуногуни давлатӣ, инчунин ташкилотҳое, ки ба воситаи онҳо меъёрҳои ҳуқуқӣ татбиқ карда мешаванд, шуури ҳуқуқӣ, рафтори ҳуқуқӣ [6, с. 57].

Мувофиқи андешаи Р.А.Ромашев, ба таркиби фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа чор унсури асосӣ дохил мешаванд: сатҳҳои гуногуни шуури ҳуқуқӣ, волоияти қонун, такмили қонунгузорӣ, амалияи ҳуқуқ [8, с. 7].

Ин ҷиҳат диққатталаб аст, ки ба ҷараёни рушду ташаккули фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа нигилизми ҳуқуқӣ (яъне инкори арзишҳои гуногун ва ғ.) таъсири манфӣ мерасонад [4, с. 51]. Маҳз барои ҳамин давлат бояд ҷиҳати паст кардани сатҳи нигилизм дар ҷомеа ҳамаи чораҳои заруриро андешад.

Таҳқиқотҳо оид ба фарҳанги ҳуқуқӣ барои он заруранд, ки моҳияти ин категория, аҳамияти он барои ҷомеа ва ҳамаи инсоният дар маҷмӯъ фаҳмида шавад. Дар баробари ин, дар ҳар як ҳолати мушаххас меъёри муайян дар фаҳмиши ин намуди фарҳанг аҳамияти аввалиндараҷа касб мекунад. Аз нигоҳи нақши муҳими инсон дар ҳаёти ҳуқуқии ҷомеа ба мазмуни фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа диққат додан мувофиқи мақсад аст. Дар ин замина фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа ба сифати намуди алоҳидаи фарҳанги ҳуқуқӣ баррасӣ карда мешавад, ки дар он сатҳи шуури ҳуқуқӣ, волоияти қонун, ҷараёни такмили меъёрҳои ҳуқуқӣ ва ғ. инъикос меёбад.

Мувофиқи андешаи Г.И.Балюк, фарҳанги ҳуқуқӣ маҷмуи арзишҳое мебошад, ки аз тарафи одамон дар соҳаи ҳуқуқ офарида шудаанд. Яъне, фарҳанги ҳуқуқӣ худи ҳуқуқ, шуури ҳуқуқӣ, муносибатҳои ҳуқуқӣ, волоияти қонун, такмили қонунгузорӣ ва амалияи татбиқи ҳуқуқро дар бар мегирад [2, с. 126].

В.П.Сальников чунин мешуморад, ки фарҳанги ҳуқуқӣ таркиби муайяни ҳуқуқ аст. Амалан, фарҳанги ҳуқуқӣ падидаи иҷтимоӣ буда, таркибҳои воқеияти ҳуқуқиро дар бар мегирад ва аҳамияти зиёди амалӣ дорад [9, с. 98]. Аз ин нуқтаи назар мавҷудияти фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа таҳти шубҳа гузошта мешавад ё онро бо мазмуни фарҳанги ҳуқуқии шахс муфассал ифода кардан лозим аст. Аз дигар арзишҳои фарҳанги ҳуқуқӣ ба мисли: принсипҳо, шаклҳо, институтҳои ҳокимияти халқ, сохтор, механизмҳои низоми сиёсию ҳуқуқии ҷомеа ва ғ. низ чунин хулоса баровардан мумкин аст.

Таркиби ҳуқуқӣ якҷоя бо фарҳанги ҳуқуқӣ баррасӣ карда мешавад, чунки мафҳумҳои хоси ин падидаҳо ба сатҳҳои гуногуни назариявӣ - сатҳи фалсафӣ (материализми таърихӣ), мушаххаси иҷтимоӣ ва ғ. хосанд.

Зимнан, фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа метавонад объекти омӯзиши материализми таърихӣ бошад, инчунин дар сатҳи мушаххаси иҷтимоӣ баррасӣ карда шавад.

Фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа бояд бо тартиби ҳатмӣ аз нуқтаи назари фалсафа ҳам таҳлил карда шавад, чунки дар маҷмӯъ қисми таркибии ҳамаи фарҳанг аст. Вале ин нуқтаи назар ба он ишора мекунад, ки фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа бояд ба таркиби ҳуқуқӣ баробар карда шавад.

Фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа сатҳест, ки ба воситаи он ҳолати ҳамаи низоми ҳуқуқӣ, шуури ҳуқуқӣ ва рафтори ҳуқуқии шахси алоҳидаро муайян намудан мумкин аст [12, с. 88]. Яъне, фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа ҳам сатҳи шуури ҳуқуқӣ ва ҳам фаъолияти ҳуқуқии ҷомеа ба шумор меравад. Бинобар ин, сохтори фарҳанги ҳуқуқиро дар намуди усурҳое чун сатҳи шуури ҳуқуқӣ ва фаъолияти ҳуқуқии ҷомеа, сатҳи тараққипарварона будани меъёрҳои ҳуқуқӣ, дараҷаи тараққипарварона будани фаъолияти ҳуқуқӣ ифода кардан мумкин аст.

Азбаски фарҳанги ҳуқуқии шахс қисми таркибии фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа ба шумор меравад, пас, он ба омилҳое чун мавҷудияти талаботи воқеӣ ба ҳуқуқ, меъёрҳои ҳуқуқ, мавҷудияти волоияти қонун дар давлат, пешрафти илми ҳуқуқшиносӣ ва таҳсилоти ҳуқуқӣ дар ҷомеа, такмили мунтазами қонунгузорӣ, таносуби ҳуқуқи дохилидавлатӣ бо ҳуқуқи байналмилалӣ, фаъолияти самараноки мақомоти давлатӣ ва ҳифзи ҳуқуқ хосанд. Фарҳанги ҳуқуқии шахс маҷмуи донишҳо, андешаҳо, ақидаҳо, муносибати ҳиссӣ нисбат ба падидаҳои ҳуқуқии муайянкунандаи ҳавасмандгардонии рафтори ҳуқуқӣ ва фаъолияти татбиқи ҳуқуқро дар бар мегирад.

Дар рафти ташаккули фарҳанги ҳуқуқӣ дарки донишҳои ҳуқуқии возеҳ муносибати муайяни субъектро нисбат ба онҳо ташаккул медиҳад. Дар натиҷа ин донишҳо барои субъект аҳамиятнок мегарданд, яъне хосияти арзиши субъективиро касб мекунанд. Дар рафти фаъолияти амалӣ ин арзишҳо чун тамоюлҳои арзишии муайянкунандаи самти амалҳо истифода мешаванд.

Барои илми муосири ҳуқуқшиносӣ фарҳанги ҳуқуқӣ категорияи якмаъно нест. Ба андешаи А.Б.Венгеров, фарҳанги ҳуқуқӣ шакли ҳамафарогири шуури ҳуқуқӣ аст. Илова

бар ин, ба назар гирифтан лозим аст, ки шуури ҳуқуқӣ танҳо ҷиҳати маънавии ҷомеаро дар бар мегирад, ҳол он ки фарҳанги ҳуқуқӣ ҳам тавсифҳои маънавӣ ва ҳам муассисаҳои гуногуни ҳуқуқӣ, сохтори онҳо, муносибатҳои дохилии чунин муассисаҳоро дар бар мегирад [5, с. 221].

Мувофиқи андешаи Т.В.Синюков, фарҳанги ҳуқуқӣ соҳаи муайяни фаъолияти инсон буда, арзишҳо, меъёрҳо, ниҳодҳо ва чараёнҳои гуногуни ҳуқуқиро дар бар мегирад. Маҳз фарҳанги ҳуқуқӣ бояд ба таври дахлдор тамоюли ҳуқуқии одамонро дар ҷомеаи мушаххас ташаккул диҳад ва ба танзим дарорад [10, с. 118].

Аз нигоҳи С.С.Алексеев, фарҳанги ҳуқуқӣ ҳолати шуури ҳуқуқӣ буда, ба он такмили қонунгузории мавҷуда, татбиқи амалии чунин қонунгузор, рушди ҳуқуқ ҳамчун арзиши муайяни иҷтимоӣ хос аст [1, с. 54]. Яъне, чунин хулоса ҳосил мешавад, ки фарҳанги ҳуқуқӣ сарвати ҳуқуқии ҳамаи ҷомеа аст.

А.Ф.Черданцев чунин мешуморад, ки фарҳанги ҳуқуқӣ мафҳуми мураккабу серпаҳлу буда, онро аз ду нуқтаи назар баррасӣ кардан лозим аст:

1) мувофиқи "тафсири васеъ", фарҳанги ҳуқуқиро инсон дар соҳаи ҳуқуқ эҷод кард, ки он худи ҳуқуқ, илми ҳуқуқшиносӣ, шуури ҳуқуқӣ ва монанди инро дар бар мегирад. Бинобар ин, сатҳи фарҳанги ҳуқуқӣ ҳолати илми ҳуқуқшиносӣ, сатҳи коркарди санадҳои гуногуни меъёрии ҳуқуқӣ, волоияти қонун ва тартиботи ҳуқуқиро, ки хоси давлатанд, муайян менамояд;

2) мувофиқи "тафсири маҳдуд", фарҳанги ҳуқуқӣ сатҳи донишҳои ҳуқуқии аъзоёни гуногуни ҷомеа аст, чунки он ҳамчун муносибати эҳтиромонаи онҳо ба ҳуқуқ ва қонун дарк карда мешавад [11, с. 341].

Умуман, метавон гуфт, ки фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа кафолати муваффақияту рушди самараноки минбаъдаи давлат ва такмили муқаррароти қонунгузории миллӣ аст. Маҳз барои ҳамин фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа қисми таркибии ҳамагуна давлати пешрафта ба шумор меравад.

Марҳилаҳои муосири рушди давлати ҳуқуқбунёд бояд ба ҷараёни ташаккули фарҳанги ҳуқуқӣ вобастагии зич дошта бошад. Зеро маҳз ҳамин категория сифатнокии ҳаёти ҳуқуқии ҷомеаро муайян менамояд. Мавҷудияти нигилизми ҳуқуқӣ ба ҷараёни ташаккули фарҳанги ҳуқуқӣ дар ҷомеа ва давлат таъсири манфӣ мерасонад. Фарҳанги ҳуқуқӣ замоне пурра ташаккул меёбад, ки агар аҳли ҷомеа қоидаҳо ва тарзу усулҳои онро ба манфиати ҷомеа ва давлат истифода барад. Маҳз он замон дар бораи фарҳанги ҳуқуқӣ ҳамчун падидаи амалкунанда сухан гуфтан мумкин аст.

АДАБИЁТ:

1. Алексеев С. С. Теория права. - М.: БЕК, 1995.
2. Балюк Г. И. Взаимосвязь правовой культуры и социалистической демократии. - Киев, 1984.
3. Бялт В. С., Демидов А. В. Разделение властей в историко-правовой мысли России // Ленингр. юрид. журн. - 2017. - № 1 (47).
4. Бялт В. С., Демидов А. В. Перспективы становления гражданского общества в Российской Федерации // Ленингр. юрид. журн. - 2017. - № 2 (48).
5. Венгеров А. Б. Теория государства и права. - М., 1998.
6. Каминская В. И., Ратинов А. Р. Правосознание как элемент правовой культуры // Правовая культура и вопросы правового воспитания. - М., 1994.
7. Немов Р. С. Психология: в 3 кн. Кн. 1: Общие основы психологии: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. - 5-е изд. - М., 2008.
8. Ромашев Р. А., Шукшина Е. Г. Правовая культура и правовой нигилизм в молодежной среде // История гос-ва и права. - 2006. - № 2.
9. Сальников В. П. Правовая культура. - М.: Наука, 2000.
10. Синюкова Т. В. Правовая культура // Теория гос-ва и права: курс лекций. Саратов, 1995.
11. Черданцев А. Ф. Теория государства и права. - М., 1999.
12. Шаповалов И. А. Некоторые теоретические аспекты формирования российского правосознания // Гос-во и право.
   2005. - № 4.

САТОРОВА М.К., КАРИМЗОДА М.Б.

ХУСУСИЯТҲОИ НАЗАРИЯВИЮ ҲУҚУҚИИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИИ ҶОМЕА

Дар мақола хусусиятҳои назариявию ҳуқуқии фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ба андешаи муаллиф, асри XXI давраи рушди ҷомеаи ҳуқуқӣ буда, фарҳанги ҳуқуқӣ дар чунин ҷомеа аҳамияти назаррас касб мекунад. Зеро фарҳанги ҳуқуқӣ падидаи серпаҳлу буда, илова бар ин, барои дарку фаҳмиши он душвориҳои муайян мавҷуданд. Бешубҳа, фарҳанги ҳуқуқӣ ҷанбаи фарҳанги умумиинсонӣ аст. Он дар амалияи ҳуқуқ инъикоси худро пайдо карда, ба унсури асосии ҷомеаи шаҳрвандӣ табдил ёфт ва фарҳанги ҳуқуқии аҳли ҷомеаро фаро гирифт. Фарҳанги ҳуқуқиро ба сифати ҷанбаи дохилӣ ва маънавии ҳамаи низоми ҳуқуқии ҷомеа қабул кардан лозим аст. Маҳз ин намуди фарҳанг ба шуури ҳуқуқӣ, муносибатҳои ҳуқуқӣ, тартиботи ҳуқуқӣ, волоияти қонун, фаъолияти гуногуни ҳуқуқӣ ва ғ. ворид шуда, дар он ҳузур пайдо мекунад. Андешае мавҷуд аст, ки маҳз ба воситаи фарҳанги ҳуқуқӣ ба суботи иҷтимоӣ дар ҷомеа ва давлат ноил шудан мумкин аст.Имрӯз зимни тафсири фарҳанги ҳуқуқӣ бо як қатор мушкилиҳо дучор шудан мумкин аст, ки яке аз онҳо то ба ҳоло набудани фаҳмиши ягонаи категорияи “фарҳанги ҳуқуқӣ” аст. Дар аксарияти ҳолатҳо фарҳанги ҳуқуқӣ дар баробари дигар категорияҳои ҳуқуқӣ таҳлил карда мешавад, ҳол он ки консепсияи ягонаи фарҳанги ҳуқуқӣ ҳамоно вуҷуд надорад.Марҳилаҳои муосири рушди давлати ҳуқуқбунёд бояд ба ҷараёни ташаккули фарҳанги ҳуқуқӣ вобастагии зич дошта бошад. Зеро маҳз ҳамин категория сифатнокии ҳаёти ҳуқуқии ҷомеаро муайян менамояд. Мавҷудияти нигилизми ҳуқуқӣ ба ҷараёни ташаккули фарҳанги ҳуқуқӣ дар ҷомеа ва давлат таъсири манфӣ мерасонад. Фарҳанги ҳуқуқӣ замоне пурра ташаккул меёбад, ки агар аҳли ҷомеа қоидаҳо ва тарзу усулҳои онро ба манфиати ҷомеа ва давлат истифода барад. Маҳз он замон дар бораи фарҳанги ҳуқуқӣ ҳамчун падидаи амалкунанда сухан гуфтан мумкин аст.

Калидвожаҳо: фарҳанги ҳуқуқӣ, шуури ҳуқуқӣ, маърифати ҳуқуқӣ, тафаккури ҳуқуқӣ, педагогика, шартҳои педагогӣ, мактаб, синфҳои болоӣ, тарбияи ҳуқуқӣ, донишҳои ҳуқуқӣ, фарҳанги иҷтимоӣ, нигилизми ҳуқуқӣ.

САТОРОВА М.К., КАРИМЗОДА М.Б.

ТЕОРЕТИКО – ПРАВОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕСТВА

В статье рассматриваются теоретико-правовые особенности правовой культуры общества. По мнению автора, XXI век является периодом развития правового общества, и правовая культура в таком обществе имеет большое значение. Поскольку правовая культура является многогранным явлением, кроме того, существуют определенные трудности для ее понимания.Несомненно, правовая культура является аспектом общечеловеческой культуры. Она нашла свое отражение в правоприменительной практике, стала ключевым элементом гражданского общества и восприняла правовую культуру общества. Необходимо принять правовую культуру как внутреннюю и духовную сторону всей правовой системы общества. Именно этот тип культуры способствует формированию правосознания, правоотношений, правопорядка, законности, различной правовой деятельности и т.д. Существует мнение, что именно через правовую культуру можно добиться социальной стабильности в обществе и государстве. На сегодняшний день существует ряд проблем в трактовке правовой культуры, одной из которых является отсутствие единого понимания категории «правовая культура». В большинстве случаев правовая культура анализируется наряду с другими правовыми категориями, хотя единого понятия правовой культуры до сих пор нет. Современные этапы развития правового государства должны быть тесно связаны с процессом формирования правовой культуры. Ведь именно эта категория определяет качество правовой жизни общества. Наличие правового нигилизма негативно сказывается на формировании правовой культуры в обществе и государстве. Правовая культура полностью сформирована, когда общественность использует ее правила и методы на благо общества и государства. Именно тогда можно говорить о правовой культуре как о рабочем явлении.

Ключевые слова: правовая культура, правовое сознание, правовое просвещение, правовое мышление, педагогика, педагогические условия, школа, старшеклассник, правовое воспитание, правовые знания, социальная культура, правовой нигилизм.

SATOROVA M.K., KARIMZODA M. B.

THEORETICAL AND LEGAL FEATURES OF THE SOCIETY’S LEGAL CULTURE.

The article deals with the theoretical and legal features of the legal culture of society. According to the author, the 21st century is a period of development of a legal society, and the legal culture in such a society is of great importance. Since legal culture is a multifaceted phenomenon, in addition, there are certain difficulties in understanding it.Undoubtedly, legal culture is an aspect of universal culture. It has found its reflection in law enforcement practice, has become a key element of civil society and has adopted the legal culture of society. It is necessary to accept the legal culture as the inner and spiritual side of the entire legal system of society. It is this type of culture that contributes to the formation of legal consciousness, legal relations, law and order, legality, various legal activities, etc. There is an opinion that it is through legal culture that social stability in society and the state can be achieved. Today, there are a number of problems in the interpretation of legal culture, one of which is the lack of a common understanding of the category

"legal culture". In most cases, legal culture is analyzed along with other legal categories, although there is still no single concept of legal culture. Modern stages of development of the rule of law should be closely linked with the process of formation of legal culture. After all, it is this category that determines the quality of the legal life of society. The presence of legal nihilism has a negative impact on the formation of legal culture in society and the state. A legal culture is fully formed when the public uses its rules and methods for the benefit of society and the state. It was then that we can talk about legal culture as a working phenomenon.

Keywords: legal culture, legal awareness, legal education, legal thinking, pedagogy, pedagogical conditions, school, high school student, legal education, legal knowledge, social culture, legal nihilism

Маълумот дар бораи муллифон: Саторова М.Қ. – унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомӣ, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. Суроға: ш.Душанбе, кӯчаи Айнӣ, 126. E-mail: *Ominajon-76@yndex.com* Телефон *939494049*

Каримзода М. Б. – номзади илмҳои филология, саркотиби илмии Академия таҳсилоти Тоҷикистон, суроға: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи С.Айнӣ, 126. **Тел:.** (992) 900 85 35 35, **E.mail:** takmil-bbk@mail.ru

Сведения об авторах: Саторова М.К. – соискатель Института развития образования имени А. Джами, Академия образования Таджикистана. Адрес: г.Душанбе, улица Айни, 126. E-mail: Ominajon-76@yndex.com Телефон 939494049

Каримзода М. Б. - кандидат филологических наук, главный учёный секретарь Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С.Айни, 126. **Тел:.** (992) 900 85 35 35, **E.mail:** takmil-bbk@mail.ru

Information about the authors Satorova M.K. – applicant of the Institute of Education Development named after A.Jami Academy of Education of Tajikistan. Address: 126, Aini street, Dushanbe. E-mail: Ominajon-76@yndex.com Telephone: 939494049

Karimzoda M. B. - Candidate of Philology, Chief Scientific Secretary of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 126 C. Aini St.. tel:. (992) 900 85 35 35, E.mail: takmil-bbk@mail.ru

ОКИМШОЕВА Р.

ПРИНСИПҲОИ АСОСИИ ТАТБИҚИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНИИ ТАЪЛИМ ДАР СИНФҲОИ ИБТИДОӢ

Раванди таълим гуногунҳаҷм ва гуногунпаҳлӯ буда он дар асоси принсипҳои асосии таълим амалӣ мегарданд ва ин принсипҳо дар раванди омӯзиш хеле умда дониста мешаванд. Дар зери мафҳуми принсипҳои таълим асосан он ҳолате, ки хусусияти раванди таълимро муайян мекунад, фаҳмида мешавад. Принсипҳои амиқи таълим асосан мазмуни таълим, мавод ва усули онро муайян менамоянд. Қобил ба зикр аст, ки худи мафҳуми "принсипи таълим" категорияи асосии методикаи пешниҳоднамудаи муҳақиқони хориҷӣ ба шумор наравад ҳам, дар ин маврид таҳқиқоти назаррасе аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ нисбатан камтар ба чашм бармехӯранд. Қобили қайд аст, ки аксар муҳаққиқон принсипҳои зеринро дар раванди таълим муҳим мешуморанд:

- принсипи когнитивӣ;
- принсипи майлу рағбати ботинӣ;
- принсипи психологии эҳсосотӣ;
- принсипи боварӣ ба неруи худ ;
- принсипи лингвистикӣ;
- принсипи дақиқ аз худ кардани забон;
- принсипи салоҳиятҳои коммуникативӣ[10].

Ҳам дар методикаи ватанӣ ва ҳам хориҷӣ байни муҳаққиқон роҷеъ ба таснифоти принсипҳо ақидаи ягона вуҷуд надорад. Умуман, аксари муҳаққиқон дар зери мафҳуми "принсипҳо" асосҳои дидактикӣ ва методҳои таълимро хотиррасон мекунанд. Зимнан, аз пешниҳодоти муҳаққиқони соҳа ва таҷрибаву мушоҳидаҳои солҳои охир равшан мегардад, ки беҳтарин усул дар таълими синфҳои ибтидоӣ методҳои коммуникативӣ ва интерактивӣ мебошанд. Дар дарсҳо ҷорӣ намудани ин усулҳо бояд ҳанӯз аз марҳилаҳои аввали таълим дар мактаб оғоз гардида, сипас дар донишкадаҳо такмил ёбанд.

Дар зери мафҳуми принсипҳои дидактикӣ ва таълимӣ муҳимтаринашон принсипи ***шуурнокӣ, фаъолнокӣ, мунтазамӣ, аёният, мустаҳкамӣ, фаҳмо будан*** ва ғайра фаҳмида мешавад. Дар шарҳи принсипи шуурнокӣ аз тарафи муҳаққиқон шарҳу эзоҳоти гуногун дода шудааст. Муҳимтарини он тавзеҳот ба ин маъно омадаанд:

1. Шуурнокӣ ин бошуурона муқоиса кардани мавзуи фанни таълимӣ бо мақсади воридшавии амиқ ба сохторҳои ҳар як фан мебошад.

2. Шуурнокӣ ин дарки назарияҳо ва маҳорат ва истифодаи онҳо дар амалия мебошад.

3. Шуурнокӣ фаҳмидани мазмуни нутқ мебошад. Дар ин самт маълумотро дар бораи мавзуъ дар асоси маводи таълимие, ки қаблан дар амалия аз худ карда шуда аст, ҷамъбаст намудан лозим аст.

4. Шуурнокӣ ин на танҳо фаҳмидани мазмуни нутқ, балки дарк кардани он дар раванди азхудкунии воҳидҳои таркибӣ ва истифода бурдани онҳо дониста мешавад.

5. Шуурнокӣ фаҳмидани зарурияти омӯзиш аст [10].

Шуурнокӣ ҳамчун принсипи васеъ дар татбиқи усули интенсивии таълим бештар истифода шуда, вобастакунии оптималии даркшаванда ва даркнашавандаро дар таълим нишон медиҳанд, мефаҳманд. Ин вобастакунӣ андозаи амалиёт ва фаъолияти босамар, бошууронаи омӯзгорон ва ширкати бошууронаи таълимгирандагонро дар раванди дарс, махсусан дар муоширати байни онҳо ва омӯзгор, дар бар мегирад.

Принсипи фаъолнокӣ.

Дар таълими синфҳои ибтидоӣ принсипи фаъолнокӣ аҳамияти назаррасро дорост, зеро азхудкунии мавзуъҳо, махсусан мавзуъҳо аз фаннҳои забони модарӣ ва хориҷӣ, танҳо дар он ҳолат имконпазир мегардад, ки таълимгирандагон дар омӯзиши забони таълимшаванда ва фаъолияти нутқӣ фаъол бошанд. Дар илми равоншиносӣ фаъолиятнокӣ ҳамчун хусусияти асосии раванди дарккунӣ ба шумор меравад. Фаъолиятнокӣ дар шароитҳои муайян ба вуҷуд меояд ва таълимгирандагон пеш аз ҳама бояд зарурияти омӯзиши мавзуъро дарк кунанд ва заминаҳои зарурии ин зарурияро доро бошанд.

Принсипи фаъолнокӣ дар асоси фаъолияти зеҳнӣ эҳсосотӣ ва нутқӣ амалӣ карда мешавад. Мо бар он ақидаем, ки принсипи фаъолнокӣ бештар дар асоси усули фаъоли таълим роҳандозӣ мегарданд. Татбиқи ин принсип дар раванди таълим зимни ҳамкориҳои омӯзгор ва хонандагон сурат мегирад. Бояд мутазаккир шуд, ки дараҷаи фаъолияти ин ҳарду иштирокчии раванд як хел нест. Нақши асосӣ ва пешбаранда дар ин ҷо ба омӯзгор тааллуқ дорад ва яке аз вазифаҳои муҳимми касбии ӯ хонандагонро ба фаъолияти маърифатӣ шавқманд кардан мебошад. Аммо, ин маънои онро надорад, ки донишҷӯён дар раванди таълим комилан ғайрифаъол боқӣ мемонанд Мухаққиқ Имомназаров Д. низ иброз доштааст, “дар раванди истифодаи технологияи нави таълим омӯзгор хонандагонро намеомӯзонад, балки амалиёти онҳоро раҳнамоӣ мекунад, ҳавасманд мегардонад ва ваҷд меорад, фаъолияти таълимииии хонандагонро ба танзим медарорад [6,.22]. Фаъолияти хонандагон дар ин росто дар азхудкунии мазмун, мундариҷа ва мақсадҳои таълим, ба нақша гирифтани кор ва ташкили он, санҷиши натиҷаҳои таълим зоҳир меёбад. Омӯзгор бошад, тибқи принсипи номбурда фаъолияти мазкурро бо роҳи ташаккули сабабҳои омӯхтан, истифодаи манфиатҳои маърифатӣ, майлҳои касбӣ, истифодаи усули инноватсионии таълим, ба монанди бозиҳои тиҷоратӣ, лоиҳасозӣ, мубоҳисаҳо, унсурҳои рақобат ва ғайра ҷорӣ менамояд. Дар татбиқи ин принсип, омӯзиш бештар бо тарбияи чунин сифатҳо, аз қабили меҳнатдӯстӣ, масъулият ва ғайра алоқамандии зич дорад. Чунончи, фаъолияти зеҳнии хонандагон бо аз тарафи омӯзгор гузоштани суолҳои душворҳал, ки онҳоро маҷбур месозанд фикр, таҳлил, муқоиса кунанд, ба роҳ монда мешавад. Дар ин ҳолат омӯзгор бояд тафаккури хонандагонро ба ҳалли масоили дар пеш гузошта равона намояд.

Муҳақиқ Имомназаров роҷеъ ба технологияи инноватсионии таълим сухан ронда, ибрози ақида намудааст, ки принсипҳои муҳимтарини усулҳои инноватсионӣ, ки онро гоҳҳо таълими фаъол ва дақиқтар усули ҳамкорӣ низ мегӯянд, аз инҳо иборат аст:

-имкони баробарӣ доштани омӯзгор ва хонандагон ҳангоми муҳокима, масалан, зимни баргузор гардидани дарсҳои лоиҳавӣ. Корҳои лоихавӣ як навъ шакли кӯмак ба хонандагон дар такрори мавзӯҳои гузашта ба ҳисоб меравад. Ҳангоми корҳои лоиҳавӣ, ки он асосан бо истифода аз усусли “Машварат” амалӣ мегарданд, хонандагон метавонанд баҳри пайдо кардани иттилооти зарурӣ маводи гузашта ва иловагиро мутолиа кунанд, онро муқоиса намоянд ва хулосаҳои зарурии худро пешниҳод созанд.

-ташаббускор ва омӯзонандаи ҳамдигар будани хонандагон;

-фароҳамгирии муҳити ҷустуҷуйӣ ва таҳқиқотӣ;

-таъмини муносибати фардӣ ва хайрхоҳона ба ҳар як хонанда;

-таъмини фаъолият дар гурӯҳҳо, кӯшишҳои якҷоя (ҳамкорӣ) дар раванди таълим ва ғайра [6,23-24].

Ин ҷо бояд мутазаккир шуд, ки дар заминаи амалӣ гардидани ин принсип фаъолияти эмотсионалӣ хеле муҳим аст, зеро собит шудааст, ки хонандагон нисбати вазифаи пешакӣ гузошта бетараф нестанд. Агар ҳиссиёти мусбӣ фаъолияти ботинӣ ва берунии

хонандагонро ба самти комёбиҳо равона намояд, пас ҳиссиёти манфӣ ба ин фаъолият монеъ мешавад. Аз ин рӯ, дар хонандагон инкишоф додани фаъолияти нутқӣ хеле муҳим мебошад. Ин танҳо дар сурате амалӣ мешавад, ки агар хонанда аз объекти омӯзиш ба субъект табдил ёбад. Чунончи, зимни муҳокимаи кори эҷодии хонанда бояд таҷриба ва истифодаи дониши гирифтаи ӯ дар амал татбиқ карда шавад. Яъне, хонанда зимни муаррифӣ кардани кори худ ва дигар хонандагон зимни муҳокима нутқи бурро дошта бошанд, дар талқини ақидаи худ ба худ бовар дошта бошанд, фикру дархостҳои радпазир ба талқин намудани фикри шахсии онҳо монеъ нашавад. Худро озод ҳис намоянд. Ин ҷо бояд қайд кард, ки вақти барои мавзуъ ҷудо намударо оқилона истифода бурдан лозим аст. Яке аз роҳҳои оқилона истифода намудани вақт зимни татбиқи методҳои фаъол ин истифода аз усулҳои гуногуни кор, яъне кори дастҷамъӣ, гурӯҳӣ, ҷуфтӣ, инфиродӣ ва синфӣ мебошад. Барои амалӣ намудани принсипи мазкур бояд дар ҳар як дарс ба хонандагон барои таҳлилу баррасӣ ва арзёбии ҷараёни азхудкунии малака имкон дода шавад.

Принсипи аёният. Ин принсип аз моҳияти раванди дарккунӣ, фаҳмидан ва ҷамъбаст кардани маводи таълим бармеояд. Дар зери мафҳуми аёният нишон додани маводи махсус таёркардашуда ва истифодаи он ба хотири аз тарафи хонандагон дарк кардани маводи таълим равона мегардад. Бояд қайд кард, ки зимни ҷорӣ намудани ин принси фаъолияти забондонӣ ё худ нутқии хонандагон хеле муҳим мебошад. Аксари муҳаққиқоне, ки ҷиҳати принсипи аёният изҳори ақида намудаанд, дидактикаи аёнияти забонро зимни омӯзиши фанҳо дар чунин шартҳо мебинанд:

1. Фаъолияти доимии нутқии хонандагон бо забони адабии модарӣ.
2. Нутқи муаллим дар рафти дарс.
3. Рӯзнома ва маҷаллаҳо.
4. Барномаҳои телевизиону радиоӣ, воридотӣ.
5. Маҳфилҳо.
6. Сабтҳои видеоӣ барои кори мустақилона.
7. Китобҳо барои хониши иловагӣ.
8. Шабнишинӣ ва дигар чорабиниҳо [1;2;6;8;10]

Ҳалли ин шароитҳо дар маҷмуъ муҳити таълимиро муҳайё месозад ва принсипи аёниятро таъмин менамоянд. Ҳамчунон ба сифати маводи иловагӣ истифода бурдани расмҳои сучетӣ, макетҳо (қолабҳо) ва диафилмҳо воқеан аёнияти таълимро муҳайё месозанд.

Принсипи мукаммалгардонии (инкишофдиҳии) таълим. Яке аз масъалаҳои калидии дидактика, ки аҳамияти калони методологӣ дорад, масъалаи таълим ва инкишофи он мебошад. Ин чунин маъно дорад, ки раванди азхудкунии дониш ва намудҳои фаъолият бояд барои ҳамчун шахсият ташаккул ёфтани хонанда мусоидат намоянд. Маълум аст, ки омӯзиш доираи инкишофи хонанда буда, ӯро ба зиндагӣ дилгарм мекунад ва як қатор равандҳои ботинии хонандакро инкишоф медиҳад. Чуноне, ки муҳаққиқ Имомназаров Д. қайд мекунад, "татбиқи технологияи муосири таълим ба донишандӯзӣ, худомӯзӣ, худташаккулдиҳӣ муосидат карда, ба рушди тафаккури хонандагон таъсири мусбӣ мерасонанд" [6,24]. Ин ҷо боиси тазаккур аст, ки раванди ташаккул аз паси раванди таълим меояд ва байни инкишофи шахсияти хонанда ва донишомӯзии ӯ вобастагии амиқ вуҷуд дорад. Яъне, принсипи ташаккули ё худ инкишофдиҳии таълим дар асоси технологияи муосири педагогии таълим, ба вижа таълими "хонандамеҳвар", ки он ба ташаккули шахсияти хонандагон равона карда шудааст, ба роҳ монда мешавад. Тибқи назарияи муҳаққиқони соҳа, аз ҷумла Виготский Л.С., Макарова А.И., Туронов С, Имомназаров Д. принсипи мазкур муайян мекунад, ки диққати асосӣ на танҳо ба мазмуни таълим(чиро омӯзонем?), балки ба раванди таълим(чӣ тавр меомӯзем?) равона карда шавад.[12, 44]. Принсипи ташаккули таълим дар низоми салоҳиятнокӣ муносибати асосӣ ба таълим маҳсуб меёбад.

Принсипи дастрасӣ ва мувофиқати қобилиятҳо. Тибқи ин принсип дастрасӣ ҳам ба интихоби маводи таълимӣ ва ҳам ба методика раванди дарсро таъмин менамояд. Мафҳуми амиқи ин принсип, пеш аз ҳама, дар интихоби ҷиддӣ ва босалоҳияти маводи таълимӣ зуҳур меёбад. Дар як вақт маводҳои таълимӣ, ҳам грамматикӣ, ҳам коммуникативӣ ва ҳам дидактикӣ, бояд ба имконияти донишазхудкунии хонандагон мувофиқ бошад. Принсипи мазкур кафолат медиҳад, ки таълим бо донишу маълумоти аллакай ғуншудаи хоандагон мувофиқат мекунад. Ин ҷо, ин нуктаро ба назар гирифтан низ лозим аст, ки таълим набояд хеле осон бошад, он бояд бо назардошти муносибати босалоҳият ба таълим дар сатҳи оптималии душворӣ бо дарназардошти манфиатҳо, таҷрибаи зиндагии

таълимгирандагон гузаронида шавад. Омӯзгор бояд ба хонандагони худ фаҳмидани ҳақиқатро таълим диҳад, онҳоро ба раванди фаъолияти ҷустуҷӯйӣ ҷалб намояд. Муҳаққиқ Я.А.Коменский дар атрофи ин принсип мулоҳиза ронда, маслиҳат медиҳад, ки дар раванди таълим бояд аз осон ба душвор, аз маълум ба номаълум, аз содда ба мураккаб гузашта шавад, набояд ба дӯши хонандагон маводи зиёдатӣ ва ба синну сол ва қобилиятҳои онҳо номувофиқ бор карда шавад [7,26].

7. Принсипи устувории азхудкунии донишҳо талаб мекунад, ки мундариҷаи таълим дар шуури шунавандагон муддати дароз мустаҳкам карда шавад, асоси рафтору фаъолияти онҳо гардад. Ин натиҷа танҳо дар сурате ба даст оварда мешавад, ки донишҷӯ аз ҷиҳати маърифатӣ фаъол бошад, дар сурати такрори мунтазами мавод мониторинги мунтазами натиҷаҳои таълим ва ченкунии онҳо таъмин карда шавад.

8.Принсипи мустаҳкамкунӣ. Ин принсип, пеш аз ҳама, дар он зуҳур меёбад, ки маводҳои ё худ маълумотҳои дар рафти таълим пешниҳодгардида дар хотири хонандагон ҳифз мегардад ва ҳар вақте ки зарур ояд, хонанда он маводро истифода карда метавонад. Яъне, принсипи мазкур талаб мекунад, ки мундариҷаи таълим дар шуури хонандагон ба муддати дароз мустаҳкам карда шавад ва асоси фаъолияти онҳо гардад. Ин натиҷа танҳо дар сурате ба даст оварда мешавад, ки агар хонанда аз ҷиҳати маърифатӣ фаъол бошад.

Татқиқот нишон медиҳанд, ки мустаҳкамкунии аз худ кардани мавод бо роҳҳои гуногун таъмин карда мешавад. Чунончи, возеҳу равшан ва бо обу ранг пешкаш кардани маводи таълимӣ, такрори маводи дарси гузашта дар дарси нав, истифодаи мустақилонаи маводи таълимӣ аз ҷониби хонандагон, бештар таваҷҷуҳро на ба шахс, балки ба мазмун равона намудан боиси ҳифз намудани мавод дар хотира мегардад.

Дар асоси гуфтаҳои боло ба хулосае метавон омад, ки принсипҳои таълим бо ҳам зич алоқаманданд буда, яке дигареро пурра мекунад, бо ҳамдигар робита доранд, бинобар ин дар ҳамгироӣ истифода меёбанд. Вале ин ҷо бояд мутазаккир шуд, ки татбиқи принсипҳои дар боло номбаршуда дар заминаи истифодаи технологияи инноватсионии таълим дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар шароити амалии низоми салоҳиятнокӣ мушкилиҳои худро дошта, як қатор вазифаҳои муайяни зерро низ ба миён мегузорад:

1. Баланд бардоштани шавқу рағбати хонандагон ва ташаккул додани тафаккури онҳоро таъмин бояд кард;

2. Барои ҳавасмандкунӣ ва далелнокии фаъолияти таълимӣ ва маърифатӣ бояд шароит фароҳам овард.

3. Ташаккули қобилиятҳои эҷодӣ, фардикунонии раванди таҳсилот ва дар ин замина баланд бардоштани мақоми хонандаро бояд таъмин намуд.

Таҳқиқот дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ҳамчунон нишон медиҳад, ки барои ҷорӣ намудани принсипҳои номбаршуда ҳамчун муайянкунанадаи истифодаи методҳои фаъоли инноватсионии таълим мушкилиҳои муайяне ҷой доранд:

- дастрасӣ надоштани омӯзгорон ба адабиёти муосир ва таҷрибаи истифодаи технологияи муосири таълимии кишварҳои дигар.

- омодагии ҷиддӣ надоштани сарварон ва омӯзгорони муассисаҳои таҳсилотӣ;

- аз ҷиҳати моддӣ ҳавасманд набудани роҳбарои шӯро, иттиҳодияҳои методӣ, зиёд будани сарбории омӯзгорон;

- суст будани базаи моддӣ-техникии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, муҷаҳҳаз набудани синфхонаҳо бо аёният вва техникаи муосир;

- мушкилоти иқтсиодӣ дар таъмин намудани омӯзгорон бо адабиёти таълимии методӣ.(ниг. Имомназаров,саҳ.24).

АДАБИЁТ:

1.Бабанский Ю.А. Оптимизация учебно-воспитательного процесса.-М.-Просвещение, 1982.-190 с.
2.Баранов С.П. Принципы обучения.-М., 1975
3.Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе. Дидактика современной школы/.зери тахрири В.А.Онщук-,К.1987.
4. Дидактика средней школы/.зери тахрири М.Н.Скаткина-М,1982, 310 с.
5. Зиёӣ Х.М. Муносибати босалоҳият ба таълим:Масъалаҳои умуминазариявӣ ва роҳҳои татбиқи амалӣ.-Душанбе 2018, 109 с.
6. Имомназаров Д. Технологияи муосири таълим-омили муҳими рушди тафаккур//Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, 2020,№1(29), -с.22-25.
7. Коменский Я.А. Великая дидактика. Маълумот г.ш. аз сайти биржаи Автор-24.: //https: /spravochnick.ru/pedagogika/principy_obucheniya/osnovnye_principy_obucheniya. Санаи муроҷиат 14.06.2021.

8.Макарова А.И. Принципы воспитальной системы Л.С.Выготс кого в орагнизации учебно-воспитательного процесса/А.И. Макарова.-Матн:бевосита: //Молодой ученый.-2012.-№8(43)-с.347-349-URL: https://moluch.ru/archive/43/5185/ санаи мурочиат: 16.06.2021).
9.Муносибати босалохият ба таълим(дастури методӣ). Душанбе: “Ирфон” 2018.-70 с.
10. Основные принципы обучения - Spravochnick.ruhttps://spravochnick.ru › osnovnye_principy_obucheniya. (Санаи мурочиат: 15.06.2021).
11. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии / Г.К. Селевко. - М., 1998. - 256 с.
12. Туронов С. Муносибати босалоҳият дар таҳсилоти касбӣ. Душанбе, 2008,-126 с.

ОКИМШОЕВА Р.
ПРИНСИПҲОИ АСОСИИ ТАТБИҚИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНИИ ТАЪЛИМ ДАР СИНФҲОИ ИБТИДОӢ

Дар мақолаи мазкур муаллиф принсипҳои асосии таълимро таҳлил намуда, кӯшиш ба харҷ додааст, ки хусусияти муайякунандагии онҳоро дар татбиқи методҳои фаъоли таълим дар синфҳои ибтидоӣбарарсӣ намояд. Қайд карда мешавад, ки зери мафҳуми принсипҳои таълим асосан он ҳолате, ки хусусияти раванди таълимро муайян мекунад, фаҳмида мешавад. Муаллиф иброз доштааст, ки принсипҳои амиқи таълим асосан мазмуни таълим, мавод ва усулҳои онро муайян менамоянд.

Калидвожаҳо: принсипҳои таълим, технологияи инноватсионӣ, мазмуни таълим, мавод, хонанда, синф, усул, метод, таълим.

ОКИМШОЕВА Р.
ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

В данной статье автор анализирует основные принципы обучения и пытается рассмотреть их определяющие особенности при применении активных методов обучения в начальной школе. Отмечается, что понятие принципов обучения в основном означает ситуацию, определяющую характер образовательного процесса. Автор подчеркивает, что принципы углубленного обучения во многом определяют содержание, материалы и методы обучения.

Ключевые слова: принципы обучения, инновационные технологии, содержание обучения, материал, ученик, класс, метод, метод, обучение.

OKIMSHOEVA R.
BASIC PRINCIPLES OF APPLICATION OF INNOVATIVE TEACHING TECHNOLOGY IN THE ELEMENTARY CLASSES

In this article, the author analyzes the basic principles of teaching and tries to consider their defining features when using active teaching methods in primary school. It is noted that the concept of teaching principles basically means a situation that determines the nature of the educational process. The author emphasizes that the principles of advanced learning largely determine the content, materials and methods of teaching.

Key words: teaching principles, innovative technologies, teaching content, material, student, class, method, method, teaching.

Маълумот дар бораи муаллиф: Окимшоева Рухсора Суробовна - унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии АТТ. Суроға: ш.Душанбе, к. Айнӣ-126; тел.885894949.
Сведение об авторе: Окимшоева Рухсора Суробовна - соискатель Института развития образования им. Абдурахмана Джами АОТ; адресс. Г.Душанбе, ул. Айни-126, тел.885894949.
Information about the author: Okimshoeva Rukhsora Surobovna - student of the Institute for the Development of Education named after Abdurakhman Jami AOT; adress. Dushanbe, Aini-126 st., tel. 885894949

МЕТОДИКА
МЕТОДИКА
METHOD

И.ФАЙЗУЛЛОЕВА,
Р.НУРАҲМАДЗОДА

ТАШКИЛИ ДАРС-САЁҲАТ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ ВА МАВҚЕИ ОН ДАР ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ МУОШИРАТИИ ХОНАНДАГОН

Ташаккули салоҳияти коммуникативӣ ин дараҷаи зарурии омӯзиши ҳар як забон маҳсуб меёбад. Бо ташаккули салоҳияти коммуникативӣ мутахассис малака ва маҳорати хондан, навиштан, тарҷума кардан ва муошират зиндаро фаро мегирад. Ташаккули салоҳияти коммуникативӣ дар ҳамбастагӣ бо дигар салоҳиятҳо зинаи олии азхудкунии забон ба хотири муоишрати байнифарҳангӣ мебошад. Чуноне ки ба ҳамагон маълум аст, низоми имрӯзаи таълим дар назди омӯзгор қабл аз ҳама вазифаи тайёр кардани шахсияти комили дар ҷомеа худро идора карда метавонистагиро гузоштааст, шахсияте, ки тавонад дар муошират байнифарҳангӣ бе монеа ширкат варзад. Ба ин хотир, дар муассисаҳои таълимӣ дар байни хонандагон ташаккул додани салоҳияти коммуникативӣ-муоширатӣ, ки дар худ ҳам салоҳияти забонӣ, ҳам иҷтимоию фарҳангиро фаро мегирад, вазифаи авалиндараҷаи омӯзгор маҳсуб меёбад. Албатта, бархӯрдор будан аз донишу маълумоти замонавии иҷтимоию маданӣ муҳим аст, зеро бе ташаккули он комилан ташаккул додани салоҳияти муоширатӣ, ҳатто дар сатҳи маҳдуд ҳам бшад, ғайриимкон мебошад. Аз ин рӯ, омӯзиши фарҳанг ва забони миллати худ дар худ на танҳо ифодаҳои умумимаърифатиро таҷассум менамояд, балки ба инкишофи шахсият ва ҳавасмандкунии муҳассилин барои инкишоф ёфтан ҳамчун шахсият таъсир мерасонад. Барои ноил гардидан ба ин мақсад истифодаи усулҳои инноватсионии таълим дар раванди таълими забони модарӣ хеле қобили қабул аст. Зеро истифодаи мақсадноки онҳо ба ташаккули салоҳиятҳои таҳлилӣ, таркибӣ, қобилиятҳои эҷодӣ ва фикрии хонандагон ба таври дилхоҳ мусоидат мекунад ва омӯзгорони зиёд имрӯзҳо аз он ба таври самарабахш истифода мекунанд [3,21].

Вале боиси таассуф аст, ки зимни диданҳо аз як қатор макотиби ҷумҳурӣ (як қатор муассисаҳои таълимии ноҳияҳои Хатлон, ҳамчунин баъзе мактабҳои пойтахт) аён гардид, ки омӯзгорон, аз ҷумлаи онҳо омӯзгорони забону адабиёт низ, аксаран, пурра бо методи анъанавӣ таълим медиҳанд. Санҷишҳо нишон медиҳанд, ки хонанадагон малакаи хуби муоширатӣ бо забони адабии тоҷикӣ надоранд. Аслан, дар дарсҳо бо шеваи маҳалли зисти худ, ё худ забони гуфтугӯйӣ муошират менамоянд ва бояд таъкид кард, ки худи омӯзгорон низ дар ин сатҳ рафтор мекунанд ва ин хеле боиси таассуф аст. Бояд таъкид кард, ки таълими дарсҳо бо шеваи гуфтугӯйӣ ин хатари бузургтарин барои забони давлатӣ маҳсуб меёбад ва агар ин хатар пешгирӣ карда шавад, он гоҳ барои рушду такоммули забони адабии тоҷикӣ имконияти бузургтаре фароҳам омада, забони адабии тоҷикӣ на танҳо дар дохили кишварамон, ҳамчунон дар марзҳои дигари дунё зимни муошират ба ҳайси забони тоҷикии форсӣ мавариди омӯзишу истифода қарор хоҳад гирифт. Барои бартараф кардани ин хатар, аз назари мо, бо забони адабии тоҷикии давлатӣ муошират намуданро ба шаҳрвандон ҳанӯз аз синну соли мактабӣ ёд додан лозим аст. Ба ин хотир, омӯзгорони забону адабиёти тоҷикро лозим аст, ки ба системаи дарсии худ тағйирот ворид намуда, чуноне ки дар мақолаҳои пешин ёдрас намуда будем, ба усулҳои инноватсионии таълим, аз қабили **видеодарс**, **саёҳат-дарс**, **саҳна-дарс**, **мубоҳиса-дарс** ва ғайра бештар дар раванди таълими дасрсҳо рӯ оваранд.[11,117]. Саволе бармеояд, ки чаро гузаронидани чунин дарсҳо муҳим дониста мешаванд? Чунин шаклҳои дарс хусусияти муоширатӣ дошта, шавқу рағбати муҳассилинро дучанд мегардонанд ва мақсади аз бар кардани забони адабиро равшан менамоянд. Дар рафти чунин дарсҳо доираи таассурот ва ҷаҳонбинии хонандагон васеъ гардида, онҳо нисбат ба фарҳангу дигар арзишҳои милли худ бештар иттилооъ мегиранд ва эҳтиром зоҳир менамоянд[11]. Ҳамзамон чунин дарсҳо ба ташаккули салоҳиятҳои иҷтимоӣ ва маданию маърифатии онҳо, ки ин салоҳиятҳо омили асосии ташаккули шахсият маҳсуб меёбанд, мусоидат менамояд.

Ташкили **дарс-саёҳат** дар таълими забони тоҷикӣ барои ташаккул додани як катор салоҳиятҳо, аз қабили салоҳиятҳои зер, накши бориз доранд. **Дарс-саёҳат** яке аз намуди дарсҳои ғайрианъанавиеест, ки барои дар хонандагон ташаккул додани салоҳиятҳои

маърифатӣ аҳамияти хосса дорад. Дарс- саёҳат дар асоси ин усули фаъоли таълим ба роҳ монда мешавад. Ин гуна дарс хеле шавқовар аст ва шавқу рағбати забономӯзиро, на танҳо забони модарӣ, балки дигар забонҳоро низ дар хонандагон бедор менамояд. **Дарс-саёҳат** дар хонандагон малакаи гузаронидани экскурсияҳоро ташаккул медиҳад ва бояд гуфт, ки худи ин фаъолият аз мутахассис маҳорати волои забондонӣ, ба таври олӣ маълумот пешниҳод кардану эзоҳ додани ҳодисахои марбути саёҳатро талаб мекунад. Дар ин усули дарс хонандагон субъекти таълим мешаванд ва эҷодкорӣ нишон медиҳанд. Дар **дарс-саёҳат** муошират байни хонанда ва хонандагон, хонандагон ва омӯзгор сурат мегирад. Хонанда кӯшиш ба харҷ медиҳад, ки роҷеъ ба мавзуи ин дарс аз маводи иловагӣ истифода барад, ҷустуҷӯ намояд, аз иттилооти интернетӣ мавод пайдо кунад, яъне ин усул хонадагонро фаъол мегардонад, онҳо ба фаъолияти ҷустуҷӯйӣ мепардозанд.

Дарс-саёҳат ҳамзамон ба ташаккули салоҳиятҳои иҷтимоӣ ва маданию маърифатии хонандагон, ки ин салоҳиятҳо омили асосии ташаккули шахсият маҳсуб меёбанд, мусоидат менамояд. Муаррифӣ кардани ватани худ, фарҳангу адабиёти худ, осори гузаштагонро (масалан агар саёҳат дар осорхона бошад), табиати зебову набототу ҳайвоноти нодири марзи худро (агар ин дарс –сайёҳат вобаста ба табиат бошад) омӯзанд. Минбаъд дар оянда ҳамчун мутахассиси ягон соҳа метавонанд дар гуфтугӯйи тамддунҳо иштирок варзида, аз фарҳанг, таърих ва адабиёти миллати худ озодона муаррифӣ намоянд.

Чуноне ки болотар зикр ба амал овардем, моҳияти барпо намудани **дарс –саёҳат** ин дар хонандагон ташаккул додани салоҳияти муоширатӣ мебошад. Ин салоҳият ҳамчун салоҳияти калидӣ дар заминаи худ салоҳиятҳои зеринро дар хонандагон ташаккул медиҳад. Чунончи:

- ***ташаккули салоҳиятҳои арзишӣ***, ки таълимгирандагонро барои аз худ кардани арзишҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, арзишҳои ахлоқӣ тавассути фаъолияти шахсӣ равона менамояд;

- ***ташаккул додани салоҳияти маърифатӣ.*** Имкон медихад, ки хонанда дониш, таҷриба, ақидаҳои худ ва дигаронро дар раванди дарс ва минбаъд дар ҳолатҳои нави ҳаётӣ истифода барад:

-ташаккул додани салоҳиятҳои фарҳангӣ. Он барои фаъолона ба ҷодаҳои фарҳангу тамаддун ворид шудани насли наврас мусоидат менамояд. Имкон медиҳад, ки хонанда ҷаҳонбинии худро ғанӣ гардонад, сайъ кунад, ки дар атрофи худ ва дигарон як муҳити фарҳангӣ фароҳам оварад ва барои инкишоф додани ин муҳит аз усули гуногун истифода барад;

- ***ташаккул додани салоҳиятҳои муоширатӣ***. Он имкон мелиҳад, ки сатҳи ҷаҳонбинии хонанда васеъ карда шавад, маҳорати муколама карданро аз худ намояд;

- ***ташаккул додани салоҳияти кишваршиносӣ.*** Дар ин ҷода ба хонандагон лозим меояд, ки маълумоти кишваршиносиро ба ҷанбаъҳои ҷуғрофия, таърих, фарҳанги миллии худ ҷудо кунанд, ба ҳаёти ҷамъиятӣ, сохти давлатӣ, маориф, маишат, намудҳои миллии варзиш, урфу одат ва анъанаҳои кишвари худ таваҷҷуҳ зоҳир намоянд. Ташаккул ёфтани ин салоҳият дар хонанда ҳамчун шаҳрванд малака ва маҳорати омӯхтану таҳлил намудани фарҳанги миллии худро ҳосил менамояд. Зеро дарки фарҳанги бегона бе донистани фарҳанги худ муяссар намегардад. Қобил ба зикр аст, ки корҳои эҷодӣ дар мавзӯъҳои кишваршиносӣ дар раванди омӯзиши забону адабиёт, таърих ва фарҳанги миллӣ дар якҷоягӣ бо мавзӯъҳои гуногун натиҷаи дилхоҳ медиҳад. Матнҳои дорои хусусияти кишваршиносӣ дошта шавқу рағбати хонандагонр ба омӯзиши забону адабиёт, таърих ва фарҳанги миллӣ дучанд мегардонанд. Хонандагон бо ҳақиқати воқеии зиндагии мардуми худ ва кишвари худ шинос мешаванд, дониши иловагии геграфӣ, таърихӣ, маърифатӣ, маданӣ ва ғайраро аз бар менамоянд. Ташаккул ёфтани салоҳияти кишваршиносӣ ба хонандагон барои дар оянда мустақилона омӯхтани таърих фарҳанг, сохти сиёсӣ, ҳаёти ҷамъиятии миллати худ ва дигар миллату давлатҳо замина фароҳам меоварад.

- ***ташаккул додани салоҳиятҳои иҷтимоӣ-мутобиқшавӣ.*** Салоҳияти иҷтимоӣ ин хоҳиш ва қобилияти муошират, гуфтугӯ, яъне тамос гирифтан бо шахсони дигар мебошад. Намуди зоҳирии хоҳиши иртибот, яъне, тамос гирифтан бо мавҷудияти як қатор эҳтиёҷот, ангезаҳо, муносибати муайян бо ҳамсӯҳбат алоқаманд аст ва инчунин аз ҷониби худбоварии шахс муайян карда мешавад. Пайваст шудан ба муошират маҳоратест, ки аз ҳарду ҷониб талаб мекунад, ки вазъи иҷтимоиро идора кунанд[1]. .Ташаккул ёфтани

салоҳияти иҷтимоӣ-мутобиқшавӣ дар хонанда маҳорати ҳал кардани мушкилоти зиндагиро таъмин менамояд, барои аъзои фаъоли ҷомеа шудан кӯмак мекунад

- ташаккул додани салоҳиятҳои психотерапевтӣ. Психологҳо, педагогҳо имрӯз дар он ақидаанд, ки барои ба даст овардани натиҷаҳои дилхоҳ дар таълим бояд талаботи шахс ва шавқу рағбат ва мақсаднокиро дар мадди аввал гузошт. Зеро маҳз мақсаднокӣ фаъолияти муайяни интихоби восита ва усулҳоро барои ба мақсад расидан муҳайё менамояд [2.3,7,11,12]. Саёҳат ин худ як фаъолияти фориғболист. Хонанда дар раванди иштирок дар чунин дарс кӯшиш менамояд, ки мавзӯи барои бурдани саёҳат интихобкардаи ӯ қобили қабули дигарон бошад, ҳамсабақҳои ӯро фориғбол намояд ва аз саёҳати ташкилкардаи ӯ ҳамсабақонаш як таассуроти пур аз эҳсосоти хуш пайдо намоянд.

- ташаккул додани салоҳияти ба касб равонакардашуда. Имкон медиҳад, ки насли наврас хеле барвақт дар бораи касбу кор тасаввурот пайдо кунад, хавфи нодуруст муайян кардани самти меҳнати касбии худро бартараф созад. Барои дар оянда муайян кардани самти фаъолияти касбии худ эътимод дошта бошад.

Пас, бармеояд, ки ташаккули салоҳияти муоширатӣ дар дарсҳои забону адабиёти тоҷик бо мақсади дуруст аз худ кардану истифода бурдани забони адабии тоҷикӣ, ҳамчунон таълим, тарбия ва инкишофи шахсияти хонанда раҳандозӣ мегардад ва ин дарсҳо бояд дар ҳамгироӣ бо дигар фанҳо (масалан, зимни барпо намудани дарс-саёҳат бо фанҳои ҷуғрофия, таърих, адабиёт) ба роҳ монда шаванд.

Ташаккули салоҳиятиҳои муоширатии хонандагон дар раванди дарс-саёхат барои инкишофи маданияти нутқ, ба мисли грамматика дар омӯзиши забон, муҳим аст, зеро нутқи саҳеҳу бомантиқ асоси ҳамдигарфаҳмии ҳамсуҳбатон мебошад. Дар ин ҷодда ба хонандагон омӯхтану инкишоф додани маҳорати озоду саҳеҳи сухан кардан бо забони адабии модарӣ вазифаи асосии омӯзгори забону адабиёти тоҷик маҳсуб меёбад.

Ба ҳамин тариқ, табиқ намудани Дарс-саёҳат ҳамчун методи фаъол раванди фикрронии хонандагонро инкишоф дода, онҳоро мунтазам ба ҷустуҷӯйҳои эҷодӣ талқин менамояд ва барои ташаккул додани салоҳиятҳои муоширатӣ, малака ва маҳорати бо забони адабӣ равшану возеҳ ва пурмазмун баён кардани фикри худ мусоидат менамояд.

Дар фароварди ин мақола иброз доштанием, ки забони адабии тоҷикӣ иқтидори бузурги илмиву луғавиро дар ҳамаи самтҳои ҳаёти ҷамъиятӣ дорад ва омӯзгорони забону адабиёти тоҷик бояд барои пешрафти мунтазами ин забони хеле пурғановату зебо кӯшиш ба харҷ диҳанд. Дар ин ҷода, онҳоро мебояд барои ташаккул додани салоҳиятҳои муошритаии хонандагон аз усули фаъоли ғайрианъанвӣ бештар истифода баранд. Зимни таҳияи дарсҳои забони тоҷикӣ бештар ба истифодаи технологияи инноватсионии таълим такя намоянд. Дар раванди истифодаи технологияи инноватсионӣ, махсусан дар раванди гузаронидани дарс-саёҳат аз ҳуҷуми фикрӣ (ангезиши зеҳн), мубоҳисаҳои гурӯҳӣ, харитаи андешаҳо, таҳқиқи матн, сарчашмаҳо ва маводҳои таърихиву фарҳангӣ ва кишваршиносӣ бештар истифода баранд (ниг.Имомназаров Д.). Истифода аз маводи хусусияти лингвистӣ-кишваршиносӣ, лингвистӣ-фарҳангӣ дошта фишанги муқтадирест барои афзоиши шавқу рағбати хонандагон барои ба таври олӣ аз бар кардани забони модарӣ ва дар пояи рушди он омӯхтани забонҳои дигар. Бинобар он, дар вақти таълим ба андозаи зиёд истифода намудани маводи дорои чунин хусусиятҳо натиҷаи судманде дода, дониши лексикаи кофии забон, лексикаи илмӣ ва маълумот роҷеъ ба мафҳумҳо оид ба тахассус, маҳорати ширкат дар баҳсу муколамаҳо дар мавзуи касбӣ, малакаи дарки муколама ва монолог дар мавзуъҳои гуногун, малакаи нутқи оммавӣ, маъруза кардан ва дар маҷмуъ салоҳияти муоширатии хонандагонро дар самтҳои гуногуни забондонию фарҳангшиносӣ ташаккул медиҳад.

АДАБИЁТ:

1. Быстрова, Е.А., Львова, С.И., Черепанова, Л.В. Коммуникативная культура. От коммуникативной компетентности к социальной ответственности/онлайн-библиотека litmir. net /(санаи мурочиат 5.01.2021.).
2. Зиёӣ Х.М. Муносибати босалоҳият ба таълим: масъалаҳои умуминазариявӣ ва роҳҳои татбиқи амалӣ.-Душанбе, 2018. 102 с.
3. Имомназаров Д. Технологияи муосири таълим-омили муҳими рушди тафаккур./ Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, №1(29)-с.21.
4. Лутфуллозода М. Бобизода Ғ. Андешаҳо перомуни салоҳият ва ташаккули онҳо. Душанбе, 2017, 85с.
5. Образцов П.И. Ахулкова А.И., Черниченко О.Ф. Проектирование и конструирование профессионально-ориетированной технологии обучения. Орел, 2005.

6. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. М. : Владос, 2003.
7. Польдяева О. В. Возможности технологии «Дебаты» // Школьные технологии. 2007. № 1. С. 89-92.
8. Попова Н.Е. Формирование компетенций учащихся через игровые методы обучения. http://zmj.zsmu.edu.ua/ article/view/19111. (санаи мурочиат22.01.2021).
9. Соловова, Е.Н. Задачи языкового образования в русле глобальных реформ/ Е.Н. Соловова // Первое сентября, 17/2005.
10. Туронов С. Муносибати босалҳият дар таҳсилоти касбӣ.Душанбе, “Ирфон” 2015, 173 с.
11. Файзуллоева И . Ташкили дарс-мусоҳиба дар раванди таълими забон ва адабиёти тоҷик. /Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, №2 (34)-с116-129.
12. Хуторский А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской; под ред. Ю. А. Дика, А. В. Хуторского. - М.: ВЛАДОСС, 2002. - С. 135-157.

И. ФАЙЗУЛЛОЕВА, Р. НУРАҲМАДЗОДА

ТАШКИЛИ ДАРС-САЁҲАТ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ ВА МАВҚЕИ ОН ДАР ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ МУОШИРАТИИ ХОНАНДАГОН

Дар мақола муаллиф роҷеъ ба ташкили дарс-саёҳат дар дарсҳои забони тоҷикӣ сухан ронда, кӯшиш ба харҷ додаст, ки аҳамияти ин усулро дар ташаккули салоҳияти муоширатии хонандагон нишон диҳад. Муаллиф иброз доштааст, ки мақсади барпо намудани **дарс–саёҳат** ин дар хонандагон ташаккул додани салоҳияти муоширатӣ мебошад ва ин салоҳият ҳамчун салоҳияти калидӣ дар заминаи худ салоҳиятҳои арзишӣ, маърифатӣ, фарҳангӣ, кишваршиносӣ, салоҳиятҳои иҷтимоӣ-мутобиқшавӣ, салоҳиятҳои психотерапевтӣ, салоҳияти ба касб равонакардашударо инкишоф медиҳад. Муаллиф ҳамчунон зикр мекунад, ки дарс- саёҳат дар асоси усули фаъоли таълим ба роҳ монда мешавад. Ин гуна дарс хеле шавқовар аст ва шавқу рағбати забономӯзиро дар хонандагон бедор менамояд. Дарс-саёҳат дар хонандагон малакаи гузаронидани экскурсияҳоро ташаккул медиҳад ва дар чунин дарсҳо хонандагон ҳамчун субъекти таълим эҷодкорӣ нишон медиҳанд.

Калидвожаҳо: дарс–саёҳат, ташаккули салоҳиятҳо, муошират, салоҳиятҳои муоширатӣ, забони тоҷикӣ, маҳорат, малака, ташаккули шахсият, маводи лингвистӣ-кишвршиносӣ.

И.ФАЙЗУЛЛОЕВА Р. НУРАҲМАДЗОДА

ОРГАНИЗАЦИЯ УРОК-ЭКСКУРСИИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ТАДЖИКСКОМУ ЯЗЫКУ И ЕГО МЕСТО В РАЗВИТИИ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ

В статье авторы рассказывая об организации урок-экскурсии в процессе обучения таджикскому языку, попытались показать значение этого метода в формировании коммуникативных компетенций учащихся. Они подчеркивает, что целью урока-экскурсии является развитие коммуникативной компетенций учащихся, на основе которого формируется ценностной, просветительной, культурологической, географической, профессионально-ориентировачные компетеции. Авторы также отмечают, что урок-экскурия является активным методом обучения. Этот метод развивает мышления учащихся, регулярно побуждает их к творческим занятиям, а также развивает у них навыки проведения экскурсий.

Ключевые слова: урок-экскурсия, формирование компетенций, коммуникативность, коммуникативные компетенции, таджикский язык, умение, навыки, формирование личности.

FAIZULLOEVA I., R. NURAHMADZODA

THE ORGANISATION OF LESSON-EXCURSION IN THE COURSE OF TRAINING TAJIK LANGUAGE AND ITS VALUE IN DEVELOPMENT COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PUPILS

In article the authors is telling about the organisation of lesson-excursion in the course of training to the Tadjik language, also the authors has tried to show value of this method in formation communicative competence of pupils. The authors underlines that the lesson-excursion purpose is development communicative competence of pupils on which basis it is formed valuable, educational, cultural urological, geographical, is professional-orientirovachnye competence. The authors also notices that the lesson-excuria is active methods training. This method develops thinking of pupils, regularly induces them to creative employment, and also develops at them skills of carrying out of excursions.

Keywords: a lesson-excursion, formation competence,communcative, communicative the competence, tajik language, ability, skill, formation of the person.

Маълумот дар бораи муаллиф: Файзуллоева Иноят ходими пешбари илмии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. Суроға: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Айнӣ-126.
Нураҳмадзода Роҳила – унвонҷӯйи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. E-mail: rohila@mail.ru.
Сведение об авторе: Файзуллоева Иноят ведущий научный сотрудник Института развитии образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г.Душанбе, ул.Айни-126.
Нураҳмадзода Роҳила- соискатель Института развития образования им. А. Джоми Академии образования Таджикистана, E-mail: rohila@mail.ru.
Information about the author: **Faizulloeva Inoyat** - leading researcher at the Institute for the Development of Education named after Abdurahman Jami of the Academy of Education of Tajikistan. Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Aini-126 st.
Nurahmadzoda Rohila - postgraduate of Institute of Development of Education named after A. Jomi Academy of Education of Tajikistan, E-mail: rohila@mail.ru/

РАМАЗОНОВА Р.
САЛИМОВА Д.Н.

АҚИДАИ МУТАФАККИРОН ОИД БА ПАЙДОИШИ ЛАКНАТЗАБОНӢ ВА ИСЛОҲИ ОН

Инсонҳо дорои шахсиятҳои мутафовуте мебошанд, ки тахти таъсири ирсият ва муҳитҳои гуногун қарор доранд. Истифодаи такаллум ва забон низ дар равобити иҷтимоӣ ва дар натиҷаи сохти шахсият бисёр муассир бошад. Зеро забонро метавон гузаргоҳе ё дарвозае донист, ки фикри одамро ба амали ӯ муоширaт медиҳад. Муошират забони мо фақат ба худамон маҳдуд намешавад, балки забони мо як васила муоширатии муҳим бо дигарон низ мебошад, ки ин забони муошират шаклҳои гуногун дорад. Дар ин муошират ҳам аз забони гуфторӣ ва навишторӣ ва ҳам аз забони ҳаракату ишорот истифода мекунем.

Инсоне, ки аз назари иҷтимоӣ аз ҷумла бо лакнати забон бо дигарон мушкилӣ мекашад ва ё усулан, қодир ба эҷоди муошират бо дигарон нестанд ва касоне, ки фоқиди абзору техникаҳои муошират назири забон мебошанд. Дар ин абзорҳо ва техникаҳои муошират нуқтаҳои заифию мушкили вуҷуд дорад, дар шахсияташон низ бисёр муассир воқеъ мешавад. Бинобар ин, шахсоне, ки дучори лакнати забон ҳастанд, ин нуқсонашон боиси латмаҳое (лакнат) ба шахсияти онҳо мешавад, ки гоҳе баъзе аз хусусияти шахсиятӣ, мисли хиҷолат ё набудани эътимод ба нафс ва ғайра низ дар лакнати забон муассир воқеъ мешавад ва гоҳе таъсири мутақобил рӯйи ҳамдигар мегузоранд[3, с.67].

Асоси невротикии лакнат аввалин бор дар таҷзияву таҳлили он дар солҳои 1913-14 мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифт. Беҳтарин мутолиоти анҷомшуда дар мавриди шахсияти шахси мубтало ба лакнати забон аз тарафи Бендер коркард гаштааст. Ӯ аз феҳрасти шахсиятии В. Ричордсон барои 249 мавриди лакнатии забон истифода кард ва гароиши невротики бештаре дар ашхоси лакнатӣ аз гурӯҳи тадқиқот дида шуд. Онҳо бештар дарунгаро, камтар фармонраво, дорои эътимод ба нафси камтар ва камтар иҷтимоӣ буданд. В.Риҷордсон низ дар таҳқиқоти худ шахсияти лакнатзабонро дар муқоиса бо ғайрилакнатӣ аз ҷиҳати иҷтимоӣ бештар дарунгаро, афсурда ва камтар хушҳол ёфт [1, с.346].

Бемориони мубтало ба лакнати забон аз нуқсони худ ранҷ мебаранд, гӯшагирӣ ихтиёр карда, худро пинҳон мекунанд ва дар бозиҳо ва тафриҳ ширкат намекунанд, ки ҳамин ранҷу нигаронӣ боиси лакнати забон мешавад.

Натанҳо рушди авотиф ва рушди шахсият бо рушди забон марбут аст, балки чигунагии зиндагии иҷтимоии мо бо рушди забонии мо дар робита аст.

Забон яке аз бузургтарин дастовардҳои башарӣ аст ва шояд аҳамияти он беш аз тамоми ихтирооту кашфиёт бошад.

Иқтисоби забон бо зиндагии башар омехта аст бо он ки ҳайвонот ҳам воҳиди низомҳои муошират ҳастанд. Лекин танҳо одамиён тавонистаанд бо болотарин нафъ низоми муошират, яъне сухан гуфтан, даст занад. Забон нақшҳои мутааддаде барои башар ифо мекунад. Забон башарро ба тавоноии тафоҳум ва муошрати иҷтимоӣ бо ҳамнавъи худ таҷҳиз мекунад, ӯро қодир месозад, ки фарҳанги худро зи насле ба насли дигар мунтақил кунад ва гардунаи муносибате барои андешаҳояш дар ихтиёр дошта бошад.

Такомули иҷтимоии инсон аз тариқи ҷомеа мунтақил мешавад ва танҳо василае, ки барои ин интиқол дар ихтиёр дорад, забон аст. Он чӣ мо имрӯз ба номи тамаддун ва

фарҳанг аз он бархурдорем, дар натиҷаи ҳазорҳо қарн омезиши инсон бо табиат анбошта шуда ва як ҷо дар ихтиёри мо қарор гирифтааст.

Инсон дар тули ҳаёти хеш ҳамвора бо мушкилоте фаровон ва бисёр печида мувоҷеҳ мегардад ва ногузир аст, ки ба ҳар тартиб барои онҳо роҳиҳалҳое биёбад. Аз миёни ҳамаи ин мушкилот ҳеҷ мушкиле амиқтар, печидатар ва хусусан пурибҳомтар аз падидаи забон нест. Кӯдак зарфи муддати бисёр кутоҳ забони модарии худро ба кумаку дастгирии волидайн ва атрофиён фаро мегирад. Барои баёни хеш бо фаҳмидани гуфтори дигарон бо корои тамоми аз он истифода мекунад.

Файласуфон, уламо ва донишмандон аз қадимулауйём то ба имрӯз пиромуни куллияи падидаҳои олами ҳастӣ ба тафаккур, тафаҳҳус ва озмоишҳои ҳамаҷониба пардохта ва осоре азим ва арзанда дар тамоми заминаҳо арза намудаанд, то он ҷо, ки мустақиман ба забон марбут мегардад. Аммо алорағми халқи осоре бисёр азим, дар тамоми ин заминаҳо тайи 25 асри талоши фикрии бевақфаи соҳибназарони тоза пас аз интишори китоби Чомаскӣ дар соли 1957 бо навмедии тамом ба ин натиҷаи дарднок расидаанд, ки: «Мо ҳанӯз аз моҳияти забон ба таври хам ва механизмҳои асосии нозир бар фарогирӣ ва тавлиди он шинохти дурусте надорем, зеро забон аз чунон соҳаҳои фаровони дар ҳам ёфтае бархурдор аст, ки мунҳасир сохтани таваҷҷуҳ ба яке аз ин соха ба унвони танҳо омили муассири монанди гузашта, ҳаргиз корсоз нест. Бояд тамоми соҳаҳои забонро ба таври ҳамоҳанг ба сурати як маҷмуаи кулл дар баррасиҳо ба ҳар як аз маҷмуаи соҳаҳои зер дар бофти куллии забон таваҷҷуҳ кунем.

1. **Соҳаҳои** ҷисмӣ- равонӣ ё риштаҳои равоншиносӣ;

2. **Соҳаҳои** фарҳангӣ -иҷтимоӣ ё риштаҳои ҷомеашиносӣ;

3.**Соҳаҳои** сохторӣ - маъноӣ ё риштаҳои забоншиносӣ [2, с.309]. (Чи

Сабаби пайдоиши лакнати забон, тибқи таърихӣ даврахои пеш мавриди таваҷҷуҳ будааст. Арасту бовари дошт, ки кутоҳ ва кулуфт будани забон метавонад иллати асосӣ бошад ва то нимаи асри нуздаҳум низ шахси мубтало ба лакнати забон мавриди амали ҷароҳӣ қарор мегирифтанд ва ин ҷароҳиҳо ғолибан муҷиби шадидтар шудани лакнату алалин (яке аз нуқсони нутқ) гардидани фард мешуданд.

Вандал Ҷонсон, як равоншиноси амрикоӣ, бар асоси таҳқиқоте, ки дар ин замина сурат гирифта, асари эчод намудааст. Дар ин асар иброз гардидааст, ки иллали лакнати забон аз даврахои кадим мавриди таваҷҷуҳ қарор гирад [5, с.57].

Лакнати забон зоидаи номутобиқ дар дастгоҳи санъати суханвари ва равонии инсон ва чун ҷомеа ҳамвора соҳиби тафаккур ва эҳсосот будааст. Аз ин назар ин бемориро метавон бидуни шубҳа бо қадре таҳқиқ ҳамзамон бо пайдоиши башари аввалия низ ба кафо барад. Бо вуҷуди ин номутобиқ боиси аксуламалҳое дар шахс мегардад, ки аз ҳамон овони пайдоиши тиббу фалсафа донишмандон ҳар замон дар сабаби ёфтани илоҷ ба манзури ислоҳ ин номутобиҳ будаанд.

Яке аз падидаҳои ин беморӣ гӯшагирии шахси лакнат дошта аст ба тавре ки намехоҳад бо дигарон муоширaт дошта бошад ва иллати ин гӯшагирӣ ҳисси нотавонӣ аст. Ҳамин нотавонӣ сабаби нороҳатии бештари бемор мешавад ва дар натиҷа мумкин аст ҳар рӯз бар миқдори номутобик афзуда гардад. Вуҷуди ин нуқсон низ сабаби махфӣ мондани бисёре аз истеъдодҳо аст. Масалан фарди наққоше чун дар изтиробу нигаронӣ ба сабаби бемори ба сар мебарад, наметавонад барои шиносондани худ ба дохили иҷтимоъ биравад ва худро ба дигарон шиносонад, аз мардум ақиб мемонад ва чӣ бисёр истеъдодҳое аз ин қабил, ки дар тайи қурун ва асрҳо ношинохта боқӣ мондааст.

Таҳқиқоти донишмандон дар аввали тамаддуни инсонӣ ба ин натиҷа расид, ки лакнати забон мумкин аст ба иллати узвӣ дар қисматҳои мухталифи дастгоҳи такаллуми инсон буда ва ё сабаби он нуқсони системаи асаби марказии шахс ба вуҷуд меояд.

Ин фарзия асрҳо мавриди қабули чомеа буда, то ин ки тағийроти олимон дар асри нуздаҳум таҳаввулоти ҷадиде дар шинохти иллати аслии лакнати забон пеш омад. Муҳимтар ин ки таҳаввулот мардуди (рад кардани) шинохтани фарзияи нуқсонии узв буд. Чун дар озмоишгоҳӣ дида шуд, шахси мубтало ба лакнати забон кучактарин айбу нуқсоне дида намешавад ва ба ҳамин далел вуҷуди ин бемориро падидае аз як нороҳатӣ дар силсилаи асобашон доштанд. Дар натиҷаи тадқиқот мутолиот ва баррасиҳои донишмандоне чун Касо Мойул, Готман, Сикорский ва ғайра дар охири асри нуздаҳум ин фарзия ҳосил шуд, ки лакнати забон як падидаи асабӣ аст. Тибқи навишта ва осори ин донишмандон ин номутобик дар силсилаи марказии асаб бар рӯйи қувваҳои муҳаррикаи нутқ асар мегузорад. Ба тавре ки ҳамоҳангӣ дар қувваи муҳаррика сабаби сарзаниш кардан

мешавад ва дар миёни ҷараёни сарзаниш кардан ногаҳон ҳолоти сукун ва сакта ба вуҷуд меоварад. Ба таври куллӣ ин фарзия мавриди қабули олимони асри 19 ва аввали асри 20 қарор гирифт. Аммо ҳанӯз ихтилофот дар ин, ки номутобиқи аввалия дар дастгоҳи марказии асаб ҳосил мешавад, мавҷуд аст[6, с.35].

Генфанр Фаршлс пас аз омӯзиш ва таҳқиқот ба чунин хулоса меояд, ки лакнати забон бештар ба физиологияи асабҳо марбут аст ва шояд баъзе аз нуқсони нутқ дучори фалаҷ шуда, боиси сакта ва лакнат дар гуфтугӯ мешавад. Вале муҳаққиқи дигар иброз менамоянд, ки лакнати забон худ як бемории асабӣ (невроз) аст [4; с28].

Аз ҷойе, ки забон дар воқеъ ба таври печидае ба тамоми омили марбут ба иҷтимоъ ва ҳуш вобаста аст, имкон дорад кӯдакон ба душвориҳои забон дар ҷанбаҳои гуногуни дигар низ дучори мушкилот шаванд. Медонем, ки бахше аз пояҳои хондан, навиштан, ҳисоб ва ҳамчунин усулу шеваҳои шинохта чун тамрину такрори шаклгирии мафҳумҳоро забон ташкил медиҳад. Дар мавриди робитаи иҷтимоӣ таҳқиқоти низомдори андаке сурат гирифтааст ва натиҷае ба даст омада ҳам созгории хуб ва ҳам заъиф, яъне ҳар дуро нишон медиҳад (Брайн 1975, Вайнер, 1980). Имкон дорад дар мавриде, ки кӯдак аз ҷониби дигарон мавриди бемеҳрӣ ва тард қарор гирифтааст, метавон мушкилоти иҷтимоӣ-отифии вайро пешбинӣ кард. Аммо аз онҷо, ки кӯдаки мубтало ба номутобиқи забон бамавқеъ наметавонад ба шоистагӣ робита барқарор кунад, равобити иҷтимоии вай низ ба гунае дақиқу зариф осеб мебинад [6, с.72].

Лакнати забон номутобики такаллумӣ аст, ки ғолибан бо фишори отифии шадид тавъам аст ва мӯҷиботи адами парвариши кофии забонро фароҳам месозад. Кашфи иллали бурузи лакнати забон аз муддатҳо пеш мавриди таваҷҷуҳ будааст. Арасту муътақид буд, ки кӯтоҳ ва кулуфт будани забон метавонад иллати асосӣ бошад ва то миёнаи асри нуздаҳум низ шахси мубтало ба лакнати забон мавриди амали ҷароҳӣ қарор мегирифтанд ва ин ҷароҳиҳо ғолибан муҷиби шадидтар шудани лакнат ва алил гардидани фард мешаванд.

Вендал Ҷонсон, як равоншиноси амрикоӣ, бар асоси таҳқиқоте, ки дар ин замина сурат гирифта асари баарзише мунташир сохтааст. Ин асар муҷиб шудааст, ки иллатҳои лакнати забон беш аз пеш мавриди таваҷҷуҳ қарор гирад [5, с.128]. Карл

Аксари муроҷиъини марказҳои гуфтордармониро барои дармони лакнатшахси байни 12 то 30 сол ташкил медиҳанд ва бештари онон мард ҳастанд, дар ҳоле, ки ин номутобик ба таври маъмул аз сини қабл аз мактаб ё солҳои аввалияи мактаб оғоз мегардад. Вале ба иллати адами огоҳии умумӣ, хушбинӣ ва интизори беасоси волидайн дар мавриди беҳбудии худ ба худӣ беморӣ, ин номутобик то синини навҷавонӣ ва бузургсолӣ идома меёбад, сине, ки шахсе алкан дар асари бархурди бештар бо ҷомеа ва адами тавоноии худ дар барқарории муоширaт бо дигарон пайбурда ва дарсадади рафъи он бар меояд.

Лакнати забон мутмаинан ба авомили ирсӣ-иҷтимоӣ-равонӣ вобастагӣ дорад, вале хеле аз ҷанбаҳои он ҳанӯз ошкор карда нашудаааст. Норавоии гуфтор аксаран дар тӯли синни аз 2 то 5 солагӣ ва бахусус дар писарҳо иттифоқ меафтанд. Дар ин даврон аксари кӯдакон ба таври табиӣ дорои норавоии гуфторӣ мебошанд, вале дар асари авомили иҷтимоӣ ва равонии номусоидин норавоии гуфтор мумкин аст он қадар идома ёбад, ки ба як норавоии воқеӣ табдил гашта, ба сурати лакнати забон дарояд.

Дар ин даврон тавсияи аксарияти пизишкон ин аст, ки волидайн масъалаи норавоии гуфтори кӯдаконро нодида бигирад ва ба он вақъе нанҳанд. Бояд ба волидайн кӯмак кард, то дарёбанд, ки норавоӣ марҳилаи табиии рушди гуфтор аст ва бояд бо кӯдак ба таври табиӣ бархӯрд кунанд, ба суҳбати фарзанди худ бидуни ин, ки ӯро ба таъҷил водоранд, бо алоқа ва диққат гӯш фаро диҳанд, кӯдакро ба такрор, он чӣ, ки гуфтааст, водор накунанд ва ё аз ӯ бихоҳанд, ки орому бидуни аҷала суҳбат кунад. Равиши комилан нодурусте аст, ки волидайн ба фарзанди худ дар гуфтани вожае, ки баёни он нуқсон дорад, кумак кунанд ва ё ҷумларо ба ҷои ӯ тамом кунанд. Норавоии бархе аз кӯдакон ба ҳангоми асабонияти хушунати падару модар ё ихтилофоти шадиди хонаводагии бадтар аз пеш мегирад. Кӯдаконе, ки дар тамоми муддати рӯз бо онҳо зиёд суҳбат мешавад ва достонҳо ва ҳикояти барои онҳо нақл мешавад ва ҳамчунин ба онҳо исрор мешавад, ки ҳарф бизананд ва он ҳикоётро такрор ва ё нақл намоянд. Махсусан, бештар дар ин кӯдакон нуқсони нутқ тезтар ислоҳ хоҳад гашт. Бояд кӯдак ин фурсатро дошта бошад, ки озодона бо соири кӯдакон ва ё асбоб бозиҳояш бозӣ кунад, бидуни ин ки мавриди муоишарт бо дигарон ё бозичаҳои худ дошта бошад [2, с.234].

Набояд интизор дошт, ки норавоии гуфтори кӯдак фавран ва ногаҳон хубшуда ва балки бартараф гардад. Балки гоҳе беҳбудӣ чандин моҳ ба тул меанҷомад ва дар тай ин муддат гоҳе бадтар ва замоне беҳтар шавад.

То замоне, ки кӯдак нисбат ба ишколи гуфторӣ худогоҳӣ наёфтааст, беҳтар ва сареътар метавон онро аз миён бардошт. Лакнати забон ба таври маъмул махсусан дар ҷавонон ва бузургсолон бо инқибози андоми гуфторӣ ё аксар узалоти бадан ҳамроҳ аст. Ба илова дам ва боз дами танаффусӣ дар аксар алканҳо мутаносибу ҳамзамон бо гуфтор анҷом намегардад, ки ин худ боиси ташдиди лакнати забон мегардад, ки ба ҳангоми дармони лакнати забон тамриноти танишзудоӣ ва тамриноти танаффусӣ муфид воқеъ мешавад.

Аз он ҷо ки лакнати забон роиҷтарин номутобики гуфторӣ дар сар то сари дунёст ва дар Тоҷикистон ҳам он тавр, ки бояд дар ин бора таҳқиқе сурат нагирифта ва иддаи зиёде ҳастанд, ки ба ин номутобиқ мубтало ҳастанд ва аз он ранҷ мебаранд, лозим дида шуд, то барои кумак ба онон лоақал дар мавриди чӣ гуна бархурд кардан бо онҳо тавзеҳоте дода шавад.

Лакнати забон дар ашхоси мубтало ба он боис мешавад, ки онон аз муҳитҳои иҷтимоӣ бештар гурезон бошанд ва атрофиён саъй дошта бошанд, ки ба тарзе бо онон рафтор кунанд, ки онҳоро ташвиқ кунад ба ширкати бештар дар фаъолиятҳои иҷтимоӣ, ки ин гоме муассир дар беҳбудии ин номутобиқ мебошад. Албатта, иддае ҳам ҳастанд, ки бо ин номутобиқ худ канор омада ва бо вуҷуди ибтило ба он аз фаъолиятҳои иҷтимоӣ тарсе надоранд.

Матлабе, ки дар инҷо баён мешавад, метавонад ба мураббиён ва наздикони ин қабил афрод муфид бошад. Зеро ононро роҳнамоӣ мекунад, то ба тариқе бо чунин кӯдакон рафтор кунанд, ки бар авотифашон латма ворид нагардад ва монеъе дар ҷиҳати дармон эҷод накунад ва сабаби тасреъу беҳбуди ҳарчи бештари ин номутобиқ шавад. Ҳамчунин ин таҳқиқ метавонад қадаме бошад барои соири муҳаққиқон алоқаманд дар ин замина то пажӯҳишҳои баъдиро ба анҷом расонанд.

АДАБИЁТ

1.Л.Бендер. Хачу всё знать. Издательский /Дом Ридерз Дайджест, Дорлинг Киндерсли. М.2011. 500с.
2.В.Ричордсон. Сказание о двух гениях заикания М. 2017. 469с.
3.Астахов, Введение в дефектологию с основами нейропатопсихологии М. 1994. 350с.
4.Афрӯз, Ғуломалӣ. Муқаддимае бар равоншиносӣ ва омӯзишу парвариши кӯдакони истисноӣ.-Интишороти донишгоҳи Теҳрон, чопи ҳаштум, 1834. 200с.
5.Дети с задержкой психического развития /(подряд Власовой Т.А.Лубовского В.И., Цыпиной Н. А.) М. Педагогика 1984. 340с.
6.Эчсом, Раҷин. Равоншиносии забон. Мутарҷим Абдулхалил Ҳоҷатӣ. Интишороти /Амири Кабир, Теҳрон, 1364. 156с.

РАМАЗОНОВА Р., САЛИМОВА Д.Н.

ИЗҲОРОТИ ОЛИМОН ДАР БОРАИ ЗОҲИР НАМУДАН ВА ИСЛОҲ КАРДАНИ ЛАКНАТЗАБОНӢ

Дар мақола қайд карда мешавад, ки якпорчагӣ ва бехатарии тамоми сохторҳои майна барои фаъолияти муқаррарии сухан зарур аст. Барои нутқ системаҳои шунавоӣ, визуалӣ ва моторӣ аҳамияти махсус доранд. Гуфтори шифоҳӣ тавассути кори ҳамоҳангшудаи мушакҳои се қисми дастгоҳи периферии нутқ: нафаскашӣ, овозӣ ва артикуляторӣ амалӣ карда мешавад. Нафаскашии нутқ боиси ларзиши оғилҳои овозӣ мегардад, ки дар ҷараёни нутқ овозро таъмин мекунад. Талаффузи овозҳои нутқ (артикуляция) аз ҳисоби кори шӯъбаи артикуляция ба амал меояд. Тамоми кори аппарати нутки периферй, ки бо координацияи дакиктарин ва нозук дар кашиши мушакхои он алокаманд аст, аз тарафи системаи марказии асаб танзим карда мешавад.

Калидвожаҳо: садо, инҳироф, ихтилоли, кӯдак, раванд, дарк, забон, масъала, инкишоф, кӯдакони синни томактабӣ.

РАМАЗОНОВА Р., САЛИМОВА Д.Н.

ВЫСКАЗЫВАНИЯ УЧЕНЫХ О ПРОЯВЛЕНИИ И ИСПРАВЛЕНИЯ ЗАИКАНИЯ

В статье отмечаются, что для нормальной речевой деятельности необходима целостность и сохранность всех структур мозга. Особое значение для речи имеют слуховая, зрительная и моторная системы. Устная речь осуществляется посредством координированной работы мышц трех отделов периферического речевого аппарата: дыхательного, голосового и артикуляционного. Речевой

выдох вызывает колебания голосовых складок, что обеспечивает голос в процессе речи. Произнесение речевых звуков (артикуляция) происходит благодаря работе артикуляционного отдела. Вся работа периферического речевого аппарата, которая связана с точнейшими и тончайшими координациями в сокращении его мышц, регулируется центральной нервной системой.

Ключевые слова: звук, отклонения, нарушения, ребенок, процесса, восприятия, язык, вопрос, развития, дошкольников.

RAMAZONOVA R., SALYAMOVA D.

STATEMENT OF SCIENTISTS ABOUT THE APPEARING AND CORRECTION OF STUTTER

The article notes that for normal speech activity, the integrity and safety of all brain structures is necessary. The auditory, visual and motor systems are of particular importance for speech. Oral speech is carried out through coordinated work muscles of three parts of the peripheral speech apparatus: respiratory, vocal and articulatory. Speech exhalation causes the vocal folds to vibrate, which ensures the voice in the process of speaking. The pronunciation of speech sounds (articulation) is due to the work of the articulation department. All work of peripheral speech apparatus, which is associated with the finest and finest coordination in the contraction of its muscles, is regulated by the central nervous system.

Key words: sound, deviation, disturbance, child, process, perception, language, issue, development, preschoolers.

Маълумот дар бораи муаллифон: Рамазонова Раҷабгул Сулаймоновна - номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи педагогикаи махсус ва таълими инклюзивии факултети равоншиносӣ ва таълими инклюзивии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ Рӯдакӣ 121. Тел: (+194932)
Салямова Дилафруз Нарзимуродовна - ассистенти кафедраи педагогикаи махсус ва таълими инклюзивии факултети равоншиносӣ ва таълими инклюзивии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнии Рӯдакӣ 121. Тел: (+992) Тел: 918675656
Сведения об авторах: Рамазонова Раджабгуль Сулаймоновна - кандидат педагогических наук, доцент кафедры специальной педагогики и инклюзивного образования факультета психологии и инклюзивного образования Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни Рудаки 121. Тел: (+992)918230146
Салямова Дилафруз Нарзимуродовна - ассистент кафедры специальной педагогики и инклюзивного образования факультета психологии и инклюзивного образования Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни Рудаки 121. Тел: (+992)Тел: 918675656
Information about authors: Ramazonova Rajabgul Sulaimonovna -Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Special Pedagogy and Inclusive Education, Faculty of Psychology and Inclusive Education, Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini Rudaki 121 Tel: (+992)918230146
Salyamova Dilafruz Narzimurodovna-Assistant of the Department of Special Pedagogy and Inclusive Education of the Faculty of Psychology and Inclusive Education of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini Rudaki 121 Tel:(+992)918675656

КОТИБОВА Ш.П., ЛУНДУКОВА Ҷ.Н.

РОҲУ УСУЛҲОИ ТАРБИЯИ КӮДАКОНИ БОЛАЁҚАТ, ДАР МУАССИСАҲОИ ТОМАКТАБӢ

Масъалаи дарёфти кӯдакони болаёқат, дарёфт, ҷалб ва ташаккули минбаъдаи малакаву маҳорат ва истеъдоди онҳо аз давраҳои қадим то замони муосир диққати мутафаккирон, олимону муҳаққиқонро ба худ ҷалб менамуд. Имрӯз дар самтҳои мухталифи соҳаҳои равоншиносӣ, психофизиологӣ, психогенетикӣ, ташхисӣ, иҷтимоӣ-равонӣ ин мафҳум бо шаклҳои гуногун мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Бори нахуст дар соли 1972 Кумитаи таҳсилоти Иёлоти Муттаҳидаи Амрико мафҳуми кӯдаки болаёқатро пешниҳод намудааст: кӯдаки лаёқатманд ва боистеъдод он нафареро ном мегиранд, ки бо сабаби қобилиятҳои барҷастаи худ ба дастовардҳои баланд ноил гаштааст. Кӯдакони болаёқат, кӯдаконе мебошанд, ки имкониятҳои иқтидорашон дар як ё якчанд самтҳо зоҳир мегардад. Чунин кӯдакон дар муошират ва роҳбарӣ ба ҳамсинон, дар офаридани нақш ва бозидани он, варзиш, қобиляти баланди зеҳнӣ ва дар хотирнигоҳдорӣ, академикӣ ва тафаккури эҷодӣ аз дигарон фарқ мекунанд.

Паҳлуҳои мухталифи лаёқатмандӣ аз ҷониби донишмандону олимони кишварҳои Амрико, Британияи Кабир, Олмон, Канада, Япония, Куриёи Ҷанубӣ, Россия, Эрон ва Ҳиндустон мавриди омӯзиш қарор ёфта, олимон Д. Векслер, Дж. Рензулли, П. Торренс,

Дж. Гилфорд, К.А. Хеллер, Г. Гессе, К. Юнг, А. Адлер, З. Фрейд, М. Лэйн, Э. Ландау, С.Л. Рубинштейн, Б.М. Теплов, К.К. Платонов, В.А. Крутецкий, А.М. Матюшкин, Д.Б. Богоявленская, Я.А. Пономарев, Ю.Д. Бабаева, В.Н. Дружинин, Н.С. Лейтес, Л.И. Ларионова, А.И. Савенков, М.А. Холодная, Н.Б. Шумакова, И. Блинова, В. Шадриков, Е.И. Щебланова, В.С. Юркевич, Г. Мелхорн, Юсуф Калварӣ, Марям Рафатӣ ва дигарон дар ин мавзъ таҳқиқоти назаррасе анҷом додаанд.

Савенков А.И. оид ба таълими кӯдакони болаёқат дар шароити муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, масъалаи ташхиси кӯдакони болаёқат, мундариҷаи дарсҳо ва ташкили фаъолияти таълимӣ, технологияҳои инкишофи зеҳнӣ-эҷодии лаёқатмандон таҳқиқоти назаррас намудааст. [2: 352].

Лейтес Н.С. таҷрибаҳои равоншиносонро оид ба шинохти кӯдакони болаёқат дар маҷмуъ таҳлил намуда, диққати асосиро ба фардияти истеъдоднокӣ равона месозад. Лейтес Н.С. таъкид менамояд, ки аломатҳои қобилиятнокии кӯдак ояндаи ӯро муайян карда наметавонад, зеро ташаккули истеъдодҳо танҳо дар муҳити иҷтимоӣ имкон дорад. Ӯ категорияи "кӯдакон бо инкишофи барвақти ақлонӣ, "кӯдакон бо шакли барвақти инкишофи ақлонии тахассусӣ", "кӯдакон бо қобилиятҳои фавқулодаи фаъолият дар самтҳои мунтахаб"-ро ҷудо мекунад. [6: 416].

Имрӯз талабот ба мураббиён ва муносибат ба кӯдакон ба куллӣ тағйир ёфтааст. Барои ба натиҷаи дилхоҳ ноил шудан кормандони муассисаҳои томактабӣ бо оила ва ҷомеа бо мақсади ҷорӣ намудани муносибатҳои нави таълиму тарбия робита барқарор менамоянд. Барои ин роҳҳои дурусти ҳамкориҳои кормандони муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ва падару модаронро бо истифода аз тарзу усули гуногуни тарбияи кӯдакони болаёқат пешниҳод намудан зарур аст. Аз ин рӯ, бояд усули ҳамкории пешниҳодгардида баҳри баланд бардоштани шавқу завқи кӯдакон ва такмили истеъдодҳо равона карда шуда бошанд. Ҷорӣ намудани усулҳои самараноки таълиму тарбия дар ҷомеаи муосир созгор буда, дар ташаккули ҳамаҷонибаи шахсият ва фаъолияти бомақсади кӯдакони болаёқат ва боистеъдод саҳм мегузорад.

Мураббӣ аз аввал то охир дар рафти таълиму тарбияи кӯдакони болаёқат шахси боэътимод буда, дар кӯдакон боварии комил доштанро тарбия менамояд ва барои муайян намудани мақсаду вазифаҳои ҳар яки онҳо ёрӣ мерасонад. Робитаи мустаҳками байни муассисаҳои томактабӣ ва оила дар тарбияи кӯдакон бо роҳ ва воситаҳои гуногун ба амал бароварда мешавад.

Педагогикаи имрӯза дар асоси таҷрибаҳои пешқадами педагогии омӯзгорон шаклҳои асосии алоқамандӣ, ҳамкории муассисаҳои томактабӣ ва падару модаронро доир ба таълиму тарбияи кӯдакони болаёқат чунин муайян мекунад: баланд бардоштани маълумоти умумӣ, фарҳангӣ ва педагогии падару модарон (ташкили суҳбат, лексияҳо, маърузаҳо оид ба масъалаҳои педагогӣ, психологӣ, гигиенӣ, анатомӣ ва физиологӣ, конференсияҳои падару модарон оид ба масъалаҳои педагогӣ, психологӣ, ивазкунии таҷрибаи падару модарон оид ба тарбияи оилавӣ, обуна шудан ба рӯзномаву маҷаллаҳои педагогӣ, тиббӣ ва ғ.); ташкил ва ба роҳ мондани кори кумитаҳои падару модарон; ташкили вохӯрию баромадҳои падару модарон; ташкили намоиши корҳои эҷодии кӯдакони болаёқату боистеъдод барои падару модарон; муҳокимаи масъалаҳои таълиму тарбияи кӯдакони болаёқату боистеъдод бо волидон; ташкили лавҳаи оилаҳои намунавӣ ва ғайра.

Кори муассиса бо падару модарон дар шакли гуруҳӣ, маҷлиси умумӣ ва гурӯҳии падару модарон, ташкил ва гузаронидани лексия, маърӯза, конференсия барои падару модарон ва ғайра мебошад. Кор бо падару модарон ҳамон вақт самаранок ҳисобида мешавад, ки амалиёти онҳо барои беҳтар намудани сифати таълиму тарбияи кӯдакони болаёқату боистеъдод, дониши мустаҳкам, интизоми бошуур равона карда шавад.

Дар муассисаи томактабӣ ва оила ба реҷаи кӯдакони болаёқату боистеъдод эътибори махсус додан лозим аст. Бояд реҷаи ӯ ба реҷаи муассисаи томактабӣ мувофиқат кунад. Мураббӣ ба хонаҳои падару модарон рафта бо реҷа, муносибати байни аъзои оила, рафтор, методи тарбиявии онҳо шинос мешавад. Мураббӣ метавонад саволнома (анкета) ташкил карда, аз рӯйи ҷавоби падару модарон хусусиятҳои кӯдакони болаёқату боистеъдодро фаҳмад. Мурабии пуртаҷриба бо мақсади беҳтар ба роҳ мондани корҳои таълиму тарбия кӯдакони худро пешакӣ меомӯзад. Дар машғулияти ҳамкасбонашон иштирок намуда, рафтори кӯдаконро мушоҳида мекунанд, бо мураббиён ва падару модарон суҳбат мегузаронад, ҳуҷҷатҳои шахсии тарбиягирандагонро маыриди омӯзиш

қарор медиҳад. Бо ин роҳ хусусиятҳои фардӣ, шавқу ҳаваси кӯдаконро дониста гирифта, дар ҷараёни таълиму тарбия онҳоро ба эътибор мегирад.

Мураббӣ бояд бо падару модарон аз рӯйи нақша мунтазам кор барад. Маъмурияти муассисаҳои томактабиро зарур аст, ки ин корро мунтазам назорат намоянд ва дар мавридҳои зарурӣ ёрии амалӣ расонанд.

Кӯдакони лаёқатманд аз ҷиҳати зеҳнӣ ва эҷодӣ назар ба ҳамсолони худ пешсаф буда, ба навъи махсуси омӯзиш ниёз доранд, ки ба сатҳ ва суръати рушди истеъдодҳо асос ёфта бошанд. Ба онҳо барои чунин рушд шароит фароҳам овардан зарур аст. Дар ин раванд таҷрибаи таълими барвақт, муносибат бо кӯдак ҳамчун муносибат ба фард, муносибати бо эҳтиром ба андешаҳо ва ҳиссиёти ӯ, ташаккули услуби шахсии рафтор нақши бузургро мебозанд.

Нақши калидиро дар фароҳам овардани муҳити таълимӣ, ки ба инкишофи табиати эҷодии кӯдакони боистеъдод мусоидат мекунад, омӯзгор (мураббӣ) мебозад. Омӯзгори бомаҳорат истеъдоди кӯдаки болаёқатро на танҳо бо усули муносибати фардӣ, балки бо кори гурӯҳӣ низ ташаккул медиҳад, зеро кӯдаки болаёқат бояд дар раванди иҷтимоишавӣ ва татбиқи амалии лаёқатҳои хеш ба мушкилоти равонӣ-иҷтимоӣ дучор нашавад. Аз ин рӯ, ба ғайр аз сатҳи баланди дониши илмӣ ва омодагии касбӣ доштан омӯзгор бояд соҳиби донишҳо оид ба қонуниятҳои психологӣ ва хусусиятҳои рушди синнусолии кӯдакон, аз ҷумла лаёқатмандӣ дар муҳити гуногуни таълимӣ; маҳорати дарк кардани моҳияти таълими рушдёбанда, фарқи он аз шаклҳои анъанавии таълим ва тарбия; истифодаи усули педагогӣ-дидактикии ҷараёни таълим бошад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки нақши оила низ дар тарбияи кӯдакони болаёқату боистеъдод назаррас аст. Зеро ҷараёни таълиму тарбия бе иштироки падару модар ва аҳли ҷомеъа самараи хуб нахоҳад дод.

Дар баробари ин, марбут ба ин масъала тадбиру назарияи илман асосноккардашудаи кор оид ба дарёфт ва рушди истеъдодҳо коркард нашуда, барномаҳои намунавии таълим, ки дарёфт ва рушди кӯдакони болаёқатро таъмин менамоянд, таҳия нашудаанд. Заминаи меъёрии ҳуқуқии соҳаи маориф, механизмҳои иқтисодӣ ва ташкиливу идоравӣ барои дарёфт ва рушди истеъдодҳо ба қадри кофӣ ташаккул ва мукаммал нагардидааст.

Аз ин рӯ, таваҷҷуҳи давлату ҳукумат ба ин масъала равона гардидааст ва барои рушди лаёқат ва истеъдодҳо Қарори Ҳукумати ҶТ аз 03.04.2021, №113 "Дар бораи Барномаи давлатии рушди истеъдодҳо барои солҳои 2021-2025" ва Қарори раиси ш. Душанбе №294 аз 24.05.2021 дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии рушди истеъдодҳо дар ш. Душанбе қабул гардид.

Кӯдакони лаёқатманд, пеш аз ҳама, кӯдаканд ва чизе, ки онҳоро хушбахт мекунад, ин омӯхтани чизҳои нав, эҳсосоти нав ва таҷрибаи нав мебошад. Ба як калима, бояд манфиатҳои онҳоро рушд дод, доираи ҷаҳонбинии онҳоро васеъ намуд ва ҳамеша барои ошкор кардани мафҳумҳои номаълум онҳоро ҳавасманд кард. Аммо, ҳангоми кор бо чунин кӯдакон, вобаста ба гуногунии намудҳои қобилият, хусусиятҳои психологии кӯдакон мушкилоти педагогӣ ва психологӣ доимо ба миён меоянд. Имрӯзҳо волидон, мураббиён, омӯзгорони иҷтимоӣ барои фароҳам овардани шароити зарурӣ барои рушди рӯҳӣ ва иҷтимоии кӯдаки боистеъдод масъулияти калон доранд.

Аз нуқтаи назари психологӣ истеъдод ва лаёқат мафҳумҳои хеле мураккаби психологие мебошад, ки дар он бо соҳаҳои маърифатӣ, иродавӣ, ҳавасмандгардонӣ, психофизиологӣ ва дигар соҳаҳои психика ба таври ҷудонашаванда пешниҳод карда мешаванд. Онҳо гуногунҷанбаанд, ҳама ғояҳо аз синну сол вобастагӣ доранд ва дорои хусусияти умумӣ ва инфиродӣ мебошанд, ки он танҳо тавассути омезиши беназири соҳаҳои гуногуни психикаи шахси боистеъдод муайян карда мешаванд.

Лаёқат ва истеъдод бо паҳншавии зуҳурот (умумӣ ё махсус) ва намуди фаъолияти афзалиятнок фарқ мекунанд. Биёед ба таври муфассал намудҳои истеъдод ё худ лаёқатро мавриди назар қарор бидиҳем.

Истеъдоди зеҳнӣ. Ин қобилияти фикр кардан, таҳлил, муқоисаи далелҳо мебошад. Дорандагони чунин қобилиятҳо гоҳе олиҷаноб, гоҳе хуб, гоҳе дар баъзе фанҳо олӣ ва дар мавзуъҳои дигар бад меомӯзанд - ин ҳама аз муносибати онҳо ба мавзуъ ва омӯзгор вобаста аст.

Истеъдоди ташкилотчигӣ. Қобилияти иҷтимоӣ аз қобилияти зеҳнӣ фарқ мекунад, гарчанде таҳқиқот нишон доданд, ки он рушди зеҳнии аз миёна болотарро талаб мекунад. Бисёр таърифҳои истеъдоди ташкилотчигӣ мавҷуданд, ки хислатҳои муштарак доранд.

Асос он аст, ки маҷмуи муайяни малакаҳои роҳбарӣ барои гурӯҳ имкон медиҳад: ба мақсадҳои дар ин самт гузошташуда бо қаноатмандии тарафайн аз якдигар ва бо ҳисси худшиносии шахсӣ расанд. Тибқи таъриф, малакаҳои роҳбарӣ пеш аз ҳама шахсиянд ва қобилияти чандирӣ, ошкорбаёнӣ ва ташкилотчигиро дар бар мегиранд.

Истеъдоди бадеӣ. Ин намуди лаёқат дар мактабҳои махсус, маҳфилҳо, марказҳои омӯзишӣ инкишоф дода мешавад. Он дастовардҳои баландро дар соҳаи эҷоди бадеӣ ва маҳорати иҷро дар мусиқӣ, наққошӣ, ҳайкалтарошӣ, маҳорати актёриро дар назар дорад. Яке аз мушкилоти муҳим ин эътироф ва эҳтиром кардани ин лаёқат дар муассисаҳои таълимӣ мебошад. Кӯдаконе, ки истеъдоди ҳунарӣ доранд, барои машқ кардан, ба даст овардани маҳорат дар соҳаи худ бисёр вақт, қувва сарф мекунанд.

Истеъдоди мусиқӣ. Истеъдоди мусиқӣ зуҳури баландтарин ва ба дараҷаи инфиродии қобилияти мусиқӣ мебошад. Ба ибораи дигар, завқи олҷаноби мусиқӣ, хотираи фавқулодда, қобилияти бениҳоят хуби омӯзиш ва иҷрои баланд нишондиҳандаҳои истеъдоди мусиқӣ мебошанд.

Истеъдоди мусиқӣ одатан то ҳафтсола пайдо мешавад. Қобилияти мусиқӣ бештар дар кӯдакони аз 3 то 5-сола маъмул аст. Омор нишон медиҳад, ки кӯдакони дорои истеъдоди мусиқӣ баъзе хусусиятҳои муштарак доранд:

• Аз синни хурдӣ кунҷковии онҳо оид ба фарқ кардани садоҳо бештар мегардад.

• Дар 2-3-солагӣ онҳо метавонанд ҳамаи оҳангҳои шунидаашонро хуб фарқ кунанд, аксар вақт дар синни 2 онҳо хуб овозҳоро талаффуз мекунанд, баъзе кӯдакон сурудхониро барвақттар аз сухан гуфтан оғоз мекунанд ва навиштани нотаҳоро барвақттар аз ҳарфҳо ёд мегиранд.

• Аксар вақт сатҳи комили шунидан мушоҳида мешавад.

• Кӯдакони дорои истеъдоди мусиқӣ барвақттар бо азхудкунии зуд ва дақиқи мусиқӣ фарқ мекунанд. Дар синни балоғат ин хотира ба таври фавқулодда ташаккл меёбад.

• Барои ҳамаи кӯдакони тақрибан 5-солаи дорои лаёқати мусиқӣ, такрор намудани ҳар чизе, ки онҳо ба воситаи асбоби мусиқӣ мешунаванд, хос аст.

• Аз 4 то 5 сола, чунин кӯдакон майл ба тақлид ва бозӣ кардан асбоброро доранд.

Истеъдоди эҷодӣ. То ба имрӯз, баҳс дар бораи зарурати нишон додани ин навъи истеъдод идома дорад. Баъзе коршиносон чунин мешуморанд, ки эҷодкорӣ ҷузъи ҷудонашавандаи тамоми намуди истеъдодҳо мебошад. А.М. Матюшкин исрор мекунад, ки танҳо як намуди истеъдод вуҷуд дорад – он ҳам истеъдоди эҷодӣ мебошад. Агар эҷодкорӣ вуҷуд надошта бошад, дар маҷмӯъ дар бораи истеъдод сухан рондан маъное надорад. Дигар муҳаққиқон қонунияти мавҷудияти истеъдоди эҷодиро ҳамчун намуди алоҳидаи мустақил ҳимоя мекунанд.

Нуқтаи назари дигар ин аст, ки эҷодкорӣ ин истеъдод ва лаёқат ё қобилияти тавлидшуда, пешниҳоди ғояҳои нав, ихтироъ ё қобилияти истифодаи олиҷанобест, ки аллакай эҷодшуда мебошад.

Истеъдоди иҷтимоӣ. Оид ба муайянкунӣ, ҷудокунии ҷузъҳо ва ченкунии зеҳни иҷтимоӣ дар асри 19 аз ҷониби Бинет ва Саймон кӯшишҳо карда шуда буданд. Яке аз таърифҳои истеъдоди иҷтимоӣ дар он аст, ки ин қобилияти истисноӣ барои барқарор кардани муносибатҳо ва созанда бо одамони дигар мебошад. Дар истеъдоди иҷтимоӣ, дарки иҷтимоӣ, рафтори иҷтимоӣ, эътиқоди ахлоқӣ, қобилияти ташкилотчигӣ ва ғайра фарқ карда мешавад. Истеъдоди иҷтимоӣ ҳамчун як шарти муваффақият дар бисёр соҳаҳо амал мекунад. Он қобилияти фаҳмидан, дӯст доштан, ҳамдардӣ кардан ва бо дигарон муносибат намуданро дар назар дорад ва ба шахс имкон медиҳад, ки омӯзгор, равоншинос, менеҷер, корманди иҷтимоӣ ва ғ. бошад. Истеъдоди иҷтимоӣ аз истеъдоди зеҳнӣ фарқ мекунад, гарчанде тадқиқот нишон доданд, ки истеъдоди иҷтимоӣ рушди зеҳнии аз сатҳи миёна болотарро талаб мекунад.

Бояд қайд кард, ки лаёқат аз рӯйи се нишондоди бо ҳам алоқаманд: рушди мукаммали маърифат, инкишофи психикӣ ва ҷисмонӣ муайян карда мешавад. Асолати сифатӣ, хусусият ва сатҳи рушди истеъдодро маҷмуи мураккаби майлҳои табиӣ ва унсурҳои муҳити иҷтимоию фарҳангӣ, ки ба фаъолияти кӯдак [таълимӣ, эҷодӣ, меҳнатӣ] мусоидат мекунанд, муайян менамояд. Аз ин ҷиҳат, барои фаъолияти ошкор намудани истеъдодҳо барои зуҳур ва рушди қобилиятҳо аҳамияти махсус дорад.

Муайян кардани кӯдакони болаёқат аллакай дар муассисаҳои томактабӣ дар асоси мушоҳидаҳо, омӯзиши хусусиятҳои психологӣ, суханронӣ, хотира, тафаккури мантиқӣ ва

муошират бо волидон гузаронида мешавад. Таваҷҷуҳ ба рушди қобилиятҳои маърифатии кӯдак равона карда шудааст.

Роҳ ва усули муайян кардани кӯдакони лаёқатманд, меъёрҳои таҳияшудаи қобилият ва сифати арзёбӣ муҳиманд. Барои муайян кардани шаклҳо, усул ва усули кор бо кӯдакони болаёқат дар муассисаҳои томактабӣ саволнома барои омӯзгорону мураббиён, падару модарон таҳия карда шудааст, ки шаклу усули гуногуни кор бо кӯдакони болаёқатро инъикос мекунад. Дар ҷараёни таҳқиқот пурсиш бо ҳамаи омӯзгорону мураббиёни муассисаҳои дар боло зикргардида гузаронида шуд, ва нишон дод, ки қисми зиёди омӯзгорону мураббиён шаклу усули гуногуни кор бо кӯдакони болаёқатро истифода мебаранд.

Роҳҳои дарёфти истеъдодҳо: озмун, машғулиятҳои инфиродӣ, кори дунафар, кор дар гурӯҳҳои хурд, фаъолиятҳои фаъоли беруназсинфӣ, супоришҳои эҷодӣ, супоришҳои инфиродӣ, технологияҳои махсуси компютерӣ, корҳои фаъол дар маҳфилҳо, хушҳолиҳо, тестҳо мебошанд, ки иштироки волидон низ дар амали намудани ин чорабиниҳо ҳатмист.

Дар баробари ин, дар амалияи омӯзгорон лоиҳаҳои таълимӣ, бозиҳои нақшофарӣ, кор бо адабиёти илмӣ, семинарҳои эҷодӣ ва баъзе шаклҳои дигар ба қадри кофӣ истифода намешаванд.

Ҳангоми арзёбии қобилияти кӯдакон бояд ба омезиши масъалаҳои амалӣ ва назариявӣ диққат дода шавад. Машқҳои эҷодӣ, ҳалли масъалаҳои ғайристандартӣ, таҳияи лоиҳа, машғулиятҳои интерактивӣ, супоришҳои гуногунсатҳ дар ин маврид судманд ба назар мерасанд.

Мушкилот

Имрӯз агар барои қонеъ кардани ниёзҳои зеҳнӣ ва эҷодии кӯдакон чораҳои зарурӣ андешида нашаванд, пас хатари ҷиддии аз даст додани сифатҳои пурарзиши кӯдак - "истеъдоди баланди зеҳнӣ ва шавқу рағбати кӯдакӣ" таҳдид мекунад.

Кор бо кӯдакони болаёқат муносибати ҳамгирошударо бо истифода аз таҷрибаи андӯхтаи ҳам соҳаи педагогика, ҳам технология ва ҳам психология дар бар мегирад.

Омӯзиши психологияи шахсӣ, психологияи клиникӣ имкон медиҳад, ки хислатҳои пинҳонии шахсиятро ошкор намуда, дар таҷриба муносибати инфиродиро амалӣ карда ва ба натиҷаҳои беҳтар ноил шуд. Дар ин ҳолат, бояд на танҳо тестҳои психологӣ, балки аз тренингҳо низ истифода бурд. Қобилиятҳои гуногуни шахси лаёқатмандро аз нуқтаи назари психология омӯхтан лозим аст ва сифатҳои умумию хос, ки ба талаботи бисёр намудҳои фаъолият ҷавобгӯ мебошанд, нишон дода шаванд.

Бояд ки самти истеъдодро арзёбӣ намоем, агар имкон бошад, дар амалия татбиқи равишҳои инфиродии таълим ва коркарди барномаҳои таҳсилоти томактабиро барои таълими кӯдакони болаёқатро ба роҳ монем. Бешубҳа, омӯзгорон, мураббиён дар муайян ва ташаккул додани қобилияти кӯдакони эҷодкор ва боистеъдод нақши пешбаранда хоҳанд дошт.

Дурнамо

Дар Стандарти давлатии таълимии таҳсилот зарурати кор бо кӯдакони болаёқат дарҷ гардидааст. Талабот ба бобҳои барномаи асосии таълимӣ нишон медиҳад, ки барои рушди нерӯи кӯдакон, хусусан кӯдакони болаёқат, барномаҳои таълимии инфиродӣ бо иштироки худи кӯдакон ва волидони онҳо таҳия карда шаванд.

Инчунин қобилият ҳамчун ҳолати истеъдод, дараҷаи ифодаи он ба ҳисоб меравад. Истеъдод ин омезишест, ки дар шахси дорои якчанд қобилиятҳо барои намудҳои гуногуни фаъолият мебошад, ки ба ӯ имкон медиҳанд, ва супоришро нисбат ба дигарон хеле беҳтар иҷро кунад. Пас, кӯдаки боистеъдод метавонад дар якчанд риштаҳо фаъолият кунад. Натиҷаҳо метавонанд, нисбат ба натиҷаҳои фаъолияти ҳамсолони худ ба таври назаррас бартарӣ дошта бошанд. Аз ин рӯ, зарурият пеш омадааст, ки мо оид ба натиҷаҳои корҳои илмию таҳқиқотӣ тавсияҳои хешро барои рушди бонизоми кӯдакони болаёқат дар шакли дастурҳои таълимию методӣ пешниҳод намоем.

АДАБИЁТ:

1. Белова Е.С. Одарённость малыша: раскрыть, понять, поддержать: пособие для воспитателей и родителей. -М.: Флинта -1998. -144с.
2. Блинова В.Л. Блинова Л.Ф. Детская одарённость: теория и практика. учеб. метод.пособ. – ТГГПУ. - Казань.- 2010. - 56 с.
3. Журнал «Одаранный ребенок» -М: №3, 2002.

4. Л.С. Выготский. К вопросу о динамике детского характера, Собр. соч. в 6 т. Т. 5. М.: Педагогика, 1983.
5. Ю.Б. Гиппенрейтер, Введение в общую психологию, Курс лекций.– М. «Черо», при участии издательства «Юрайт», 2003.
6. Н.С. Лейптес, Возрастная одаренность и индивидуальные различия. Избранные труды: МПСИ, 2003.

КОТИБОВА Ш.П., ЛУНДУКОВА Ҷ.Н.
ВОСПИТАНИЕ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Следует отметить, что основные критерии оценки способностей одаренных детей определяются на основе подхода к организации образовательной реформы с учетом индивидуальных особенностей, перспектив развития талантливого ребенка. Дополнительное образование для одаренных детей основано на освоении содержания программ и предметов. При обучении одаренных детей необходимо опираться на работу педагогов и психологов с учетом индивидуальных, педагогических, психологических особенностей личности и данных периодической педагогической психологической экспертизы. Выявление одаренных детей уже проводится в дошкольных учреждениях на основе наблюдений, изучения психологических особенностей, речи, памяти, логического мышления и общения с родителями. Основное внимание уделяется развитию познавательных способностей ребенка.

Важны способы и средства выявления одаренных детей, разработанные критерии способностей и качества оценки. Для определения форм, методов и приемов работы с одаренными детьми в дошкольных учреждениях разработана анкета для учителей, воспитателей и родителей, отражающая различные формы и методы работы с одаренными детьми. Опрос был проведен со всеми учителями и воспитателями вышеуказанных учреждений, который показал, что большинство учителей и воспитателей используют разные формы и методы работы с одаренными детьми.

Ключевые слова: одаренные дети, учителя, воспитатели, одаренные, дошкольные учреждении, дети, способности.

KOTIBOVA SH., LUNDUKOVA DJ.
EDUCATION OF GIFTED CHILDREN IN PRESCHOOL INSTITUTION.

It should be noted that the main criteria for assessing abilities are determined on the basis of an approach to the organization of educational reform, taking into account individual characteristics, the prospects for the development of a talented child.Additional education for gifted children is based on mastering the content of programs and subjects. When teaching gifted children, it is necessary to rely on the work of teachers and psychologists, taking into account the individual, pedagogical, psychological characteristics of the individual and the data of periodic pedagogical psychological expertise.The identification of gifted children is already being carried out in preschool institutions on the basis of observations, the study of psychological characteristics, speech, memory, logical thinking and communication with parents. The focus is on the development of the child's cognitive abilities.Ways and means of identifying gifted children, developed criteria of abilities and quality of assessment are important. To determine the forms, methods and techniques of working with gifted children in preschool institutions, a questionnaire has been developed for teachers, educators and parents, reflecting various forms and methods of working with gifted children. The survey was conducted with all teachers and educators of the above institutions, which showed that the majority of teachers and educators use different forms and methods of working with gifted children.

Key words: gifted children, teachers, educators, gifted, preschool institutions, children, abilities.

Маълумот дар бораи муаллифон: Котибова Ш. П. – мудири шуъбаи муассисаҳои томактабӣ ва ибтидоии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Таҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни 126. **E-mail:** sharifa.kotibova@mail.ru., тел: (992) 904 53 99 54.
Лундукова Ҷ. – докторант (PhD)-и Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, email: lundukovaj@mail.ru
Сведения об авторе: Котибов Ш. П. – зав. отделом дошкольных и начальных учреждений Института развития образования имени Абдурахмана Джами АОТ, г. Душанбе, ул. Айни 126. **E-mail:** sharifa.kotibova@mail.ru., тел: (992) 904 53 99 54.
Лундукова Ҷ. - докторант (PhD) Института развития образования имени Абдурахмана Джоми Академии образования Таджикистана, email: lundukovaj@mail.ru
Information about author: Kotibova Sh.P. – The head Department of Preschool and Primary Institutions of the Institute for the Development of Education named after Abdurakhman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, 126 Ayni str., E-mail: sharifa.kotibova@mail.ru., mob: (992) 904 53 99 54.
Lundukova DJ. - doctorate (PhD) Institute for the Development of Education named after Abdurahmon Jomi, Academy of Education of Tajikistan, email: lundukovaj@mail.ru

АРАБОВ М.Қ.
РОЗИҚОВ П.Ш.
МУСОЕВ С.С.

ТАҶРИБАИ ДУРУСТ БА РОҲ МОНДАНИ ФАНҲОИ ТАЪЛИМИИ БАРОИ ИХТИСОСҲОИ РАВИЯИ БА ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛООТӢ ВА ИРТИБОТӢ ВОБАСТА ВА МЕТОДИКАИ ТАДРИСИ ОНҲО

Дар замони тараққиёти бо суръати илму техника масъалаи интихоб ва гузаронидани дарсҳо вобаста ба синну сол ва курс яке аз масъалаҳои мубрам ба ҳисоб мераванд. Мусаллам аст, ки дар аксари муассисаҳои олии кишварамон ихтисосҳои ба технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ (ТИИ) мавҷуд буда, гоҳо баъзе фанҳои муҳим вобаста ба норасоии мутахасисон ва базаи техникӣ гузаронида нашуда, баъзе фанҳои дигар такроран омӯзонда мешаванд. Илова бар ин, дар курси якум одатан, таърихи мошинҳои электронии ҳисоббарор (МЭҲ), системаҳои ҳисоб, воситаҳои чопкунӣ, барномаи стандартии paint, барномаҳои пакети Office, хусусан, MS Office Word ва ғайра дар фанни информатика (ки барои он соатҳои зиёде ҷудо карда шудааст) тадрис дода мешаванд, ки дар замони муосир ғайри қобили қабул аст. Зеро аксари донишҷӯён дар хонаашон компютерҳои фардӣ ё ноутбук дошта, бо ин барномаҳоро аз курси мактабӣ шинос мебошанд. Пас, зарур аст, ки дар фанни мазкур диққати асосӣ ба қобилияти зеҳнии донишҷӯён равона карда шавад. Дар ин фан бояд мавзӯъҳои монанд ба: системаҳои ҳисоб, ҷадвалҳои ҳаққоният ва схемаҳои мантиқӣ, тасвири иттилоот, файлҳои системавӣ, пойгоҳи додаҳо, кодиронӣ ва декодиронии иттилоот, алгоритмҳо барои иҷрокунандаҳои формалӣ, диаграмаҳо ва графикҳо дар ҷадвалҳои электронӣ, нигоҳдорӣ ва равон кардани иттилоот, миқдори иттилоот, принсипҳои таҳияи шабакаҳои компютерӣ, миқдори иттилооти пайғомҳо, назарияи графҳо, ҷустуҷӯйи роҳи кӯтоҳтарин дар графҳо, шабакаҳои ҷустуҷӯӣ, ифодаҳои мантиқӣ, стратегияҳои бурд ва ғайра бо мисолу масъалаҳо дарс дода шаванд. Чунин тарзи ташкили дарс донишҷӯёнро маҷбур ба фикррронӣ намуда, қобилияти зеҳнии онҳоро баланд мебардорад. Мусаллам аст, ки дилхоҳ корхонаи муосири ба ТИИ вобаста кормандонашро тариқи санҷиш ба кор қабул менамояд. Таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки боре аз корҷӯёни самти ТИИ, таърихи МЭҲ, шаклҳои ва намудҳои принтерҳо, системаҳои ҳисоб ва амсоли онҳоро напурсида, диққати асосӣ ба қобилияти зеҳнии корҷӯён равона кардаанд. Бинобар ин, барои муассисаҳои олӣ зарур аст, ки барномаи таълимиро тавре таҳия намоянд, ки ба баланд бардоштани қобилияти зеҳнии донишҷӯён нигаронида шуда бошад.

Мавриди зикр аст, ки олимоне зиёде оиди масъалаи дуруст ба роҳ мондани фанҳои таълимӣ барои ихтисосҳои ба ТИИ вобаста корҳои илмиву тадқиқотии зиёдеро анҷом доданд. Дар ин замина корҳои олимоне мисли: Шевцов В.В., Назарова О.В., Макаров А.А., Смольников С.Д., Китаев Д.Ф., Голуб Г.Б., Коган Е.Я., Прудникова В.А. , Резника С. Д. ва ғайра қобили таваҷҷуҳанд [1-6]. Дар корҳои мазкур низ бо таври умум ин масъала мавриди баҳс қарор дода шуда, роҳҳои ба семестрҳо ва гурӯҳҳо тақсим намудани фанҳои таълимӣ ва муҳтавои онҳо сухан нарафтааст. Бинобар ин, масъалаи ҷудокунии мантиқӣ ба курсҳо - яке аз масъалаи асосӣ дар илми педагогика ба ҳисоб меравад.

Мусаллам аст, ки дар баъзе аз муассисаҳои олии кишварамон, мутаассифона масъалаҳои якхела (математикӣ)-ро вобаста ба ҳар семестр дар забонҳои гуногун дарс дода мешаванд, ки дар натиҷаи донишҷӯ дар як муҳити танги фикрронӣ ба воя мерасад. Бояд зикр кард, ки барноманависӣ танҳо операторҳои if, case, for, while, do while, массивҳо ва якчанд компонент набуда, аз ин доира фаротар аст. Ба ҳамин монанд, метавон норасоиҳои зиёде барномаҳои таълимиро ошкор намуд, ки барои ҳамчун барноманавис ба воя расонидани донишҷӯён монеа эҷод мекунанд. Илова бар ин, фанҳо зиёда ба ихтисос новобаста низ сабаби коста гаштани завқу ҳаваси дониишҷӯён гардида, барои ҳамчун мутахассиси варзида ба камол расонидани онҳо монеа эҷод мекунад.

Барои таҳия намудани барномаҳои корӣ, бояд ба корхонаҳо ва ширкатҳое, ки ба ТИИ вобаста машварат намуда, инчунин талаботи бозори меҳнатро ба назар гирифт. Ҳоло ба сифати намуна, барномаи таълимии равияи наверо ки бо номи "Муҳандиси таъминоти барномавӣ" дар кафедраи "Информатика ва системаҳои иттилоотӣ"-и Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон соли 2019 кушода шудааст, меорем. Ҳангоми омода намудани барномаи таълимии равияи мазкур, бо мутахассисони ботаҷрибаи корхонаҳои бонуфӯзи кишвар, ба монанди: "Кумитаи андози назди Президенти ҶТ", "Алиф сармоя", "Ҳумо" ва ғайра бо назардошти бозори меҳнати дохилӣ ва хориҷа машварат карда шудааст.

Равияи мазкур яке аз равияҳои нав дар тамоми дунё ба ҳисоб меравад ва хатмкардагони он метавонанд ҳамчун мудири пойгоҳи додаҳо, таҳиягари системаҳои иттилоотӣ, мудири системаҳои иттилоотӣ, веб-дизайнер, веб-барноманавис, тарҳрези 3D-графикҳо, таҳиягари бозиҳои компютерӣ, барноманавис барои телефонҳои мобилӣ, .Net – барноманавис, муҳандиси IT-технологияҳо, муҳандиси ҳифзи иттилоот ва ғайра кор кунанд.

Фанҳои таълимӣ дар равияи мазкур тавре ба роҳ монда шудаанд, ки донишҷӯ метавонад, пай ар пай қадам ба қадам барноманависиро дар сатҳи олӣ аз худ намояд.

Қайд кардан ба маврид аст, ки аксар фанҳои таълимии дар ин равия тадрисшаванд дар ягон донишгоҳи ҷумҳуриамон бо ин тартиб дарс дода намешаванд ва баъзе аз фанҳо умуман мавҷуд нестанд. Дар поён фанҳои таълимии ба ТИИ вобастаи равияи мазкур, вобаста ба семестр ва курс оварда шудаанд.

№	Курс	Семестр	Фанни таълимӣ
1	1	1	1.Информатика 2.Назарияи алгоритмҳо 3.Барноманависӣ
		2	1. Назарияи алгоритмҳо 2. Барноманависӣ 3. Амалияи барноманависӣ 4. Системаҳои омилӣ 5. Муқаддимаи ихтисос (касб)
2	2	3	1. Барноманависии ба объектҳо нигаронидашуда 2. Амалияи барноманависӣ 3. Алгоритмҳо ва сохтор додаҳо 4. Пойгоҳи додаҳо (MS SQL Server/ PostgresSQL) 5. Web-барномнависӣ (frontend) 6. Архитектураи системаҳои ҳисобкунӣ, шабака ва иртиботот 7. Системаҳои омилӣ
		4	1. Алгоритмҳо ва сохтори додаҳо 2. Пойгоҳи додаҳо (MS SQL Server/ PostgresSQL) 3. Архитектураи системаҳои ҳисобкунӣ, шабака ва иртиботот 4. Ташкили шабакаҳои компютерӣ 5. Асосҳои Web-барномнависӣ (frontend) 6. Графики компютерӣ 7. Муҳандиси барномавӣ
3	3	5	1. Муҳандиси барномавӣ 2. Лоиҳакашии системаҳои иттилоотӣ 3. Тарҳрезӣ ва барноманависӣ (барномаҳои ба Blender монанд) 4. Барноманависӣ барои телефонҳои мобилӣ 5. Web-барноманависӣ (backend) 6. Технологияи .NET/ Технологияи JavaFX 7. Мудирияти пойгоҳи додаҳо
		6	1. Лоиҳакашии системаҳои иттилоотӣ 2. Барноманависӣ барои телефонҳои мобилӣ 3. Методҳои криптографии ҳифзи иттилоот 4. 3D барноманависӣ 5. Шабакаҳои нейронӣ/Омӯзишҳои амиқ 6. Web-барноманависӣ (backend) 7. Мудирияти пойгоҳи додаҳо
4	4	7	1. Мудирияти системаҳои иттилоотӣ 2. Идоракунии иттилооти калон 3. Коркарди бозиҳои компютерӣ 4. Таъминоти барномавӣ ва сахтафзории ҳифзи иттилоот 5. Технологияҳои виртуализатсия 6. Омӯзишҳои мошинӣ 7. Барноманависӣ барои телефонҳои мобилӣ
		8	1. Технологияи блокченҷ 2. Мудирияти системаҳои иттилоотӣ 3. Интегратсияи иттилоот дар системаҳои иттилоотӣ 4. Ташкил ва идоракунии лоиҳакашии тиҷоратӣ 5. Таҳияи системаҳои зеҳнӣ

Тавре ки дида мешавад, дар ин чо ҳар як фан бо як низоми хос ҷойгир буда, фанни қаблиро пурра мекунад, масалан, аввал графики компютерӣ, сипас, 3D-тарҳрезӣ ва 3D-барноманависӣ ва коркарди бозиҳои компютерӣ тадрис дода мешавад.

Мавриди зикр аст, ки дар ҷадвали овардашуда курсҳои интихобӣ аз курсҳои базавӣ ҷудо карда нашудаанд. Илова бар ин, қариб дар ҳар курс Web-барноманависӣ мавҷуд аст, зеро дар айни ҳол ин навъ барноманависӣ аз ҳама коромадтар ба ҳисоб рафта, барномаҳо ва framework-ҳои зиёде мавҷуд аст, ки бо як ё ду семест наметавон ҳамаи онҳоро азбар намуд. Ба ғайр аз ин, фанҳои дигари ёрирасон низ дар ин ҷо оварда нашудаанд.

Ҳангоми бо чунин усул омода намудани барномаи корӣ хатмкунандагон дониши кифоягӣ ва таҷрибаи лозимиро оиди технологияҳои ҳозиразамон аз рӯи самтҳои зерин ба даст оварда метавонанд. Бинобар ин, дар оянда ҳамчун мутахассиси варзидаи ба бозори меҳнати имрӯза ҷавобгӯ ба воя расанд.

- ✔ Frontend – барноманавис;
- ✔ Backend – барноманавис;
- ✔ Fullstack – барноманавис;
- ✔ Барноманавис барои телефонҳои мобилӣ;
- ✔ Барноманависи бозиҳои компютерӣ;
- ✔ Мутахассиси таҳлилгари иттилооти калон;
- ✔ Мудири пойгоҳи додаҳо (Oracle, MS-SQL, MySQL, NoSQL);
- ✔ Мудири системаҳои иттилоотӣ ва ғайра.

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар баъзе аз муассисаҳои олии кишвар новобаста аз тараққиёти илму техника то ҳол технологияҳо ва забонҳои барноманависии кӯҳна дарс дода мешавад. Дар саҳифаи facebook [7] байни 147 донишҷӯ аз муассисаҳои олии ҷумҳуриямон назарсанҷӣ оиди омӯзиши забонҳои барноманависии системаи идоракунии пойгоҳи додаҳоро дар муассисаҳои олӣ гузаронида шуда буд, ки чунин натиҷа ба даст омад (Расми 1):

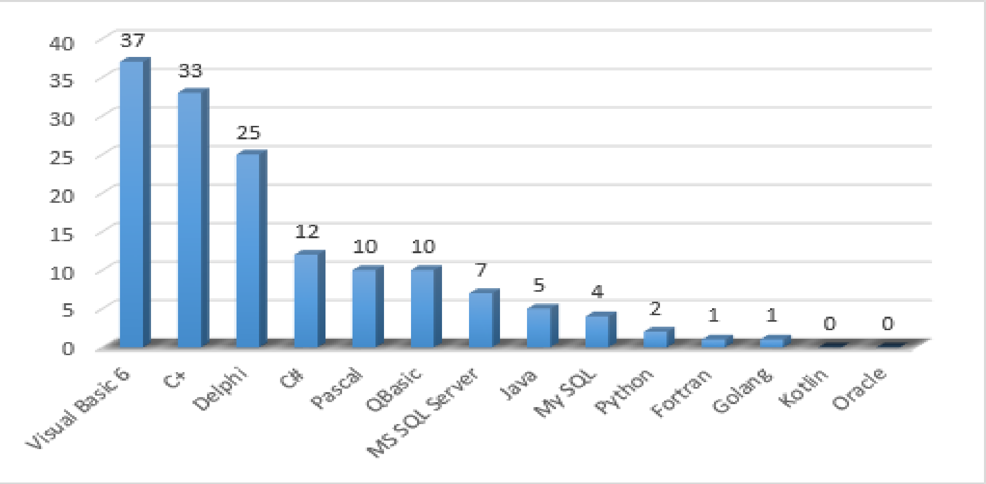

Расми 1. Натиҷаи назарсанҷӣ

Тавре ки аз натиҷаи назарсанҷӣ дида мешавад, аксари донишҷӯён Visual Basic 6-ро интихоб карданд. Илова бар ин, интихобкунандагони забони Pascal ва QBasic низ мавҷуданд. Ҳол он ки забонҳои мазкур ҳарчанд ки забони классикӣ ба ҳисоб раванд ҳам, аммо дар ҳеҷ ҷой корбурд надошта, айни ҳол дарс додани онҳо дар муассисаи олӣ ғайри қобили қабул мебошад ва рейтинги муассисаро хело пас мезанад. Бинобар ин, зарур аст, ки ҳар чӣ зудтар аз ин замбонҳо даст кашида шавад. Ба ҷойи онҳо хуб мешавад, ки забонҳои муосири барноманависӣ ба монандӣ: Python, GoLang, Java ва ғайра дарс дода шавад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки донишҷӯйи имрӯза нисбат ба донишҷӯйи 5-6 сол қабли фарқи калон дошта, пеш аз омӯхтани ягон технология ва забони барноманависӣ ба рейтинги он диққат медиҳад[8-9]. Илова бар ин, эҳтимолияти пайдо намудани корро бо донистани он месанҷад [10-11]. Мусаллам аст, ки бо донистани танҳо забонҳои Visual Basic 6, Pascal, Delphi 7 ва QBasic наметавон тақрибан дар ҳеҷ ҷой кори мувофиқ пайдо кард. Бинобар ин, аз нуқтаи назарияи психологӣ омӯзондани забонҳои мазкур боиси афсурдагӣ ва дилсард гардидани донишомӯзон мегардад. Пас, ҷорӣ намудани технологияҳои муосир дар раванди таълим иқдомӣ зарурӣ ва саривақтист.

Дар охир қайд кардан ба маврид аст, ки барои расидан ба ин натиҷа зарур аст, ки, дар ибтидои курси сеюм курс ё семистри дуюми курси дуюм сар карда донишҷӯёнро вобаста ба завқ, хоҳиш ва маҳораташон ба гурӯҳҳои мисли frontend, backend, fullstack, барноманавис барои телефонҳои мобилӣ, таҳиягари бозиҳои компютерӣ, мудирияти пойгоҳи додаҳо ва системаҳои иттилоотӣ, амнияти компютерӣ ва шабакаҳои компютерӣ ва ғайра тақсим намуда, ба ҳар гурӯҳ мувофиқан дарс дод. Зеро соҳаи ТИИ бениҳоят соҳаи васеъ буда, як кас наметавонад дар ҳамаи самтҳои овардашуда мутахасиси ба бозори меҳнат ҷавобгӯ гардад. Ҳарчанд ки ин амал дар айни ҳол душвортар аст, аммо метавонад чанд сол баъд имконпазир гардад.

АДАБИЁТ:

1. Шевцов В.В. Высшее образование - как фактор политической и культурной независимости нации/ В.В, Шевцов, О.В. Назарова // Экономика, социология и право в современном мире: проблемы и поиски решений. Сборник научных трудов по материалам 21 Международной научно-практической конференции, г. Пятигорск, 27-29 июня 2014г./Международная академия финансовых технологий; Отв. за вып. А.Е. Медовый. - Пятигорск: Издательство МАФТ, 2014. - С. 159-163.
2. Шевцов В.В. Обучение в вузах - этап к массовому сотрудничеству/ В.В, Шевцов, О.В. Назарова // Наука и образование: проблемы и перспективы развития: сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции 30 августа 2014 г.: в 5 частях. Часть 5. Тамбов: ООО «Консалтинговая компания Юком», 2014. С. 140-143.
3. Назарова О.В. Анализ учебных планов направления подготовки 09.03.03 «Прикладная информатика» на соответствие международным критериям инженерного образования ABET/О.В. Назарова // Экономика и социум. – 2015, № 3-2 (16). - С. 423–428.
4. Макаров А.А. Процессный подход в разработке учебных планов/А.А. Макаров, С.Д. Смольников, Д.Ф. Китаев // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 6.; URL: http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=11253 (дата обращения: 31.05.2020).
5. Голуб Г.Б. Парадигма актуального образования/Г.Б. Голуб, Е.Я. Коган, В.А. Прудникова // ГУ ВШЭ. – 2007. – С. 20-42.
6. Управление факультетом: Учебник. / Под ред. д-ра экон. наук, проф. С. Д. Резника. — М.: ИНФРА-М. - 2008. — 696 с.
7. https://m.facebook.com/questions.php?question_id=2642206889382494&preview_rid=2655405764729273&ref=content_filter
8. https://www.tiobe.com/tiobe-index/
9. http://pypl.github.io/PYPL.html
10. https://hh.ru/
11. https://somon.tj/vakansii/

АРАБОВ М.Қ., РОЗИҚОВ П.Ш., МУСОЕВ С.С.

ТАҶРИБАИ ДУРУСТ БА РОҲ МОНДАНИ ФАНҲОИ ТАЪЛИМИИ БАРОИ ИХТИСОСҲОИ РАВИЯИ БА ТИИ ВОБАСТА ВА МЕТОДИКАИ ТАДРИСИ ОНҲО

Дар мақола зарурати ба низом даровардани фанҳои таълимии барои ихтисосҳои ба равияи технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ (ТИИ) вобаста мавриди баҳс қарор дода шудааст. Масъалаи дуруст ва самаранок ба роҳ модани фанҳои таълимӣ барои ихтисосҳои ба ТИИ вобаста яке аз масъалаҳои мубрами рӯз ба ҳисоб меравад. Дар замони муосир технологияҳои хело зиёде мавҷуд буда, масъалаи интихоб ва дуруст ба роҳ мондани онҳо дар раванди таълим ва методикаи тадриси онҳо яке аз масъалаҳои кушодаи илмӣ педагогикаи муосир ба ҳисоб меравад. Ҳангоми тадрис ва ҷобаҷогузорӣ диққати асосӣ ба талаботи рӯз ва психологияи донишҷӯён дода мешавад. Мавриди зикр аст, ки ҷаҳонбинии техникии донишҷӯёни муосир нисбат ба донишҷӯёни 5-6 сал қабл таҳсилкарда фарқи куллӣ дорад. Зеро дар олами техникӣ зуд-зуд навгониҳои назаррас пайдо гашта, воситаҳои техникӣ ва таъминоти барномавии нав ба нав пайдо мешавад. Дар натиҷа талаботи бозори меҳнат нисбати мутахасиссиони самтҳои ТИИ мувофиқан тағйир меёбад. Бинобар ин, зарур аст, ки барномаи таълимии ихтисосҳои ба ТИИ вобаста ҳар сол азнавсозӣ шуда, фанҳои нави ба технологияҳои вобаста ворид карда шуда, фанҳои ба технологиияҳои кӯҳна вобаста, мувофиқан нест карда шаванд. Дар натиҷа, муассисаи олие, ки чунин амал мекунад, ба омода намудани мутахассисони варзидаи ба бозори меҳнат ҷавобгӯ қодир гардида, обрӯ ва эътибори худро дар байни дигар муассисаҳои олӣ нигоҳ медорад ва ҳатто баландтар мебардорад. Аз як тараф, зуд-зуд азнавсозӣ намудани барномаи таълимӣ обрӯи муассисаи олиро баланд бардорад, аз тарафи дигар, диққати дохилшавандагон ва корфармоёнро нисбати худ ҷалб менамояд. Дар мақола масъалаи мазкур дида баромада шуда, ба қадри кофӣ таҳлил карда мешавад.

Калидвожаҳо. ТИИ, информатика, барноманависӣ, компютер, дониши замонавӣ, технологияҳои нав, замони муосир, барнома, масъала.

АРАБОВ М.К., РОЗИКОВ П.Ш., МУСОЕВ С.С.
ПРОБЛЕМЫ ПРАВИЛЬНО РАСТАВЛЕННЫХ ДИСЦИПЛИН СВЯЗАННЫХ С СПЕЦИАЛЬНОСТИ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫМИ ТЕХНОЛОГИЯМИ И МЕТОДАМИ ИХ ОБУЧЕНИЯ

В статье рассматривается необходимость систематизации учебных дисциплин по специальностям, связанным с областью информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Одним из наиболее актуальных вопросов современности является рационализация учебных дисциплин по специальностям, связанным с ИКТ. В современную эпоху существует множество технологий, и вопрос их выбора и правильного внедрения в учебный процесс и методов их преподавания является одним из наиболее открытых вопросов современной педагогики. При обучении и размещении основное внимание уделяется потребностям дня и психологии студентов. Следует отметить, что техническое мировоззрение современных студентов сильно отличается от студентов, которые учились 5-6 лет назад. Потому что в техническом мире часто появляются значительные инновации, новое аппаратное и программное обеспечение. В результате потребности рынка ИКТ в специалистах по ИКТ соответственно изменятся. Поэтому необходимо ежегодно обновлять учебные планы специальностей, связанных с ИКТ, вводить новые дисциплины в соответствующие технологии и соответственно исключать дисциплины, связанные со старыми технологиями. В результате, учреждение высшего образования, которое работает таким образом, способно готовить квалифицированных специалистов для удовлетворения потребностей рынка труда, поддерживать и даже укреплять свою репутацию среди других высших учебных заведений. С одной стороны, частое обновление учебной программы повышает репутацию учреждения, с другой - привлекает внимание соискателей и работодателей. Этот вопрос будет рассмотрен и проанализирован в ходе этой статьи.

Ключевые слова. IT, информатика, программирование, компьютер, современные знания, новые технологии, современность, программное обеспечение, проблемы.

ARABOV M., ROZIKOV P., MUSOEV S.
PROBLEMS CORRECTLY PLACED DISCIPLINES RELATED TO SPECIALTIES OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND METHODS OF THEIR TRAINING

The article discusses the need to systematize academic disciplines in specialties related to the field of information and communication technologies (ICT). One of the most pressing issues of our time is the rationalization of academic disciplines in specialties related to ICT. In the modern era, there are many technologies, and the question of their choice and correct implementation in the educational process and methods of teaching them is one of the most open questions of modern pedagogy. The teaching and placement focuses on the needs of the day and the psychology of the students. It should be noted that the technical outlook of modern students is very different from students who studied 5-6 years ago. Because in the tech world there are often significant innovations, new hardware and software. As a result, the needs of the ICT market for ICT specialists will change accordingly. Therefore, it is necessary to update the curricula of specialties related to ICT annually, introduce new disciplines in the corresponding technologies and, accordingly, exclude disciplines related to old technologies. As a result, an institution of higher education that operates in this way is able to prepare qualified professionals to meet the needs of the labor market, maintain and even strengthen its reputation among other higher education institutions. On the one hand, frequent updating of the curriculum increases the reputation of the institution, on the other hand, it attracts the attention of applicants and employers. This issue will be addressed and analyzed in the course of this article.

Keywords. IT, informatics, programming, computer, modern knowledge, new technologies, modernity, software, problems.

Маълумот дар бораи муаллифон: Арабов Муллошараф Қурбонович - номзади илмҳои физика ва математика, Донишгоҳи славянии Русияву Тоҷикистон, дотсенти кафедраи информатика ва системаҳои иттилоотӣ, суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Мирзо Турсунзода 30. Телефон (+992) 907-38-00-99, E-mail: cool.araby@mail.ru

Розиков Парвизҷон Шарифбекович - барномасози калон, ЧДММ "Развитие", суроға: 117105: Федератсияи Русия, ш. Москва, кӯчаи Варшавский 1 бинои 6, идораи 401В; ошёнаи 4. Телефон (+992) 555-87-87, (+7) 983-003-72-29, E-mail: rozikovp@gmail.com

Мусоев Суҳайлӣ Сайвалиевич – ассистенти кафедраи технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботии факултети механикаю математикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. **Суроға:** 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17. **Телефон:** (+992) 907–88–88–57; **E–mail**: suhaily94@mail.ru.

Сведения об авторах: Арабов Муллошараф Курбонович - кандидат физико-математических наук, Российско-Таджикский славянский университет, доцент кафедры информатики и информационных

систем, адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мирзо Турсунзода, 30. Телефон: (+992) 907-38-00-99, E-mail: cool.araby@mail.ru
Розиков Парвизҷон Шарифбекович - старший разработчик, ООО "Развитие", адрес: 734025, Федерацияи Россия, г. Москва, Варшавское шоссе, 1 ст. 6, 401В офис, 4 этаж. Телефон: (+992) 555-87-87, (+7) 983-003-72-29, E-mail: rozikovp@gmail.com
Мусоев Сухайли Сайвалиевич – ассистент кафедры информационные и коммуникационные технологии механико-математического факультета Таджикского национального университета. **Адрес:** 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 17. **Телефон:** 907–88–88–57; **E–mail:** suhaily94@mail.ru.
Information about the authors: Arabov Mullosharaf Kurbanovich - Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Russian-Tajik Slavic University, Associate Professor, Department of Informatics and Information Systems, address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Mirzo Tursunzoda, 30. Phone: (+992) 907-38-00-99, E-mail: cool.araby@mail.ru
Rozikov Parvizjon Sharifbekovich - Senior developer, OOO(limited liability company), address: 734025, Russian Federation, Moscow, Varshavskoe shosse, 1 building 6, 401B office, 4th floor. Phone: (+992) 555-87-87, (+7) 983-003-72-29, E-mail: rozikovp@gmail.com
Musoev Suhaili Sayvalievich - Assistant of the Department of Information and Communication Technologies, Faculty of Mechanics and Mathematics, Tajik National University. **Address:** 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki avenue 17. **Phone:** (+992) 907-88-88-57; **E-mail:** suhaily94@mail.ru.

ЮСУПОВА Ф. М
РАҲМАТУЛЛОЕВА М.Н

НАҚШИ РОБИТАИ БАЙНИФАННӢ ЧУН ПРИНСИПИ ДИДАКТИКӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ ДАР ФАКУЛТЕТҲОИ ҒАЙРИТАХАССУСӢ

Дар марҳилаи кунунии рушд робитаҳои байнисоҳавӣ дар таълими забонҳои хориҷӣ дар факултетҳои ғайритахассусӣ нақши муҳимро мебозад. Алоқаи байнифаннӣ ин ягонагии мазмуни таълим, интихоб ва сохтани мавод вобаста ба мақсаду вазифаҳо ва хусусияти фанни таълимшаванда мебошад. Дар асоси ин, мо аҳамияти робитаҳои байнисоҳавиро эътироф накарда наметавонем, зеро онҳо имкон медиҳанд, ки ҳар як донише, ки аз фанҳои гуногун гирифта шудаанд, якҷоя карда шаванд.

Робитаҳои байнифаннӣ ҳамчун принсипи дидактикии таълим амал мекунанд, ки ин албатта ба беҳтар шудани сифати дониши донишҷӯён мусоидат мекунад. Ташаккули ин гуна робитаҳо ба донишҷӯ имкон медиҳад, ки аз доираи як фанни таълимӣ берун барояд, ки ин барои истифода бурдани донишҳои соҳаҳои гуногуни илмӣ кӯмак мерасонад. Робитаҳои байнифаннӣ инчунин ба таркиб ва сохтори маводи дидактикии мавзӯъ таъсири калон мерасонанд. Масалан, ҳангоми таҳияи маводи дидактикӣ аз фанни забони хориҷӣ барои факултети молия ва иқтисоди бозор омӯзгор бояд хусусияти касби мутахассиси оянда, шавқу рағбат ба омӯзиши ин фан, ба ҳадди ақалл ҷалб намудани дониши донишҷӯён аз рӯи ихтисосро ба назар гирад. Ҳангоми татбиқи робитаҳои байнифаннӣ ҳамчун принсипи дидактикии таълим мазмуни ҳар як фаъолияти донишҷӯ пурра гардида, роҳҳои муҳокимаронии ӯ мураккабтар мегардад, тафаккури баҳодиҳӣ ташаккул меёбад, робитаҳои коммуникатсионӣ дар раванди татбиқи донишҳои фанҳои касбӣ мустаҳкам мегарданд. Дар ин замина байни забони хориҷӣ ва фанҳои тахассусӣ ҳамбастагии комил ба вуҷуд меояд. Муносибатҳои байнифаннӣ имкон медиҳанд, ки фарҳанги муошírати донишҷӯ аз забони хориҷӣ ташаккул ва инкишоф ёбад. Омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар факултети молия ва иқтисоди бозор ҷаҳонбинии мутахассисониояндаи соҳаи иқтисодиро васеъ намуда, ба ташаккули фарҳанги муошírати забони хориҷӣ мусоидат менамояд ва ба рушди умумии нутқи мутахассисони оянда замина мегузорад. Забони хориҷӣ воситаи муошират, интиқоли иттилооти қаблан гирифташуда дар бораи муҳити атроф аст. Ҳадафи омӯзиши забони хориҷӣ дар факултетҳои ғайритахассусӣ танҳо ба даст овардани танҳо донишу малакаи забоншиносии мутахассисони оянда буда наметавонад. Раванди таълим барои ба даст овардани маълумоти касбӣ нигаронида шуда, азхудкунии намудҳои фаъолияти нутқ, ки барои истифодаи ин маълумот имкон медиҳад, равона карда шудааст. Дар сатҳи робитаи байнисоҳавии забони хориҷӣ бо фанҳои ҳуқуқӣ, ки ба ин самт дохил мешавад, донишҷӯ равандҳои муоширатро, аллакай бо забони муҳити додашуда (усулҳо, воситаҳо, мафҳумҳои он) амалӣ менамояд.

Барои ноил шудан ба муваффақияти бештар дар таҳияи маводи ба касбомӯзӣ нигаронидашуда ва ташаккули ҳавасмандии устувор дар омӯзиши забони хориҷӣ, омӯзгор бояд пайваста тамоюли касбии донишгоҳро ба назар гирифта, диққати донишҷӯёнро ба он равона созад, зеро маводҳои интихобгардида барои таҳлили минбаъдаи ҳодисаҳои баррасишаванда аҳамияти калон дорад.

Омӯзгори забони хориҷӣ бо назардошти принсипи дидактикии пешниҳодшуда барои дарсҳои амалӣ маводи мувофиқро интихоб мекунад, тартиби пешниҳоди онро муқаррар мекунад, инчунин барои худомӯзӣ супоришҳо таҳия мекунад, ки аз рӯи мазмун, ҳаҷм ва дараҷаи мураккабии худ фарқ мекунанд. Аз дарсҳои аввалини забони хориҷӣ донишҷӯ ба шиносоӣ, аз худ кардан ва истифода бурдани маводи лексикӣ барои касби ояндааш шуруъ мекунад. Дар омӯзиши забони хориҷӣ мутолиаи адабиёти тахассусӣ аз рӯи ихтисос мавқеи намоёнро ишғол мекунад. Якум, мутолиаи адабиёт ба забони хориҷӣ беҳтарин роҳи баланд бардоштани ҳавасмандӣ дар омӯзиши забони хориҷӣ аст. Дуюм, қобилияти мутолиаи адабиёти хориҷӣ барои донишҷӯён барои гирифтани маълумот аз дигар манбаъҳо имкониятҳои васеъ фароҳам меорад, ки дар оянда ба онҳо имкон медиҳад, ки дониши касбии худро дар сатҳи нав, дар амал татбиқ намудани таҷрибаи хориҷӣ ба роҳ монанд. Бинобар ин, ба маводи дидактикӣ дохил намудани матнҳои тахассусӣ аз адабиёти аслии хориҷӣ зарур аст. Донишҷӯ дар кор бо маводи нашриёҳои хориҷӣ на танҳо дониши забони хориҷиро такмил медиҳад, балки усулҳои кор бо адабиёти ба касб нигаронидашударо аз худ мекунад, бо истилоҳоти қаблан номаълум, мафҳумҳо ва падидаҳои мушаххасе, ки танҳо ба кишварҳои хориҷӣ хосанд, шинос мешавад.

Ҳамин тариқ, ба шарофати принсипи робитаҳои байнифаннӣ метавон таълими забони хориҷиро бо таълими фанҳои тахассусӣ пайваст кард. Ҳангоми таҳия ва интихоби маводи дидактикӣ барои гузаронидани дарс бо забони хориҷӣ бояд ба назар гирифт, ки ҳамзамон омӯзиши баъзе фанҳои иқтисодӣ масалан, дар факултети молия ва иқтисоди бозор адабиёти дахлдор бо забони хориҷӣ самараи бештар меорад. Омӯзиши бисёр фанҳои ба ихтисос нигаронидашуда, аз қабили андоз ва андозбандӣ, кори бонкӣ ва ғайраҳоро танҳо дар курсҳои болоӣ шуруъ мекунанд, дар ҳоле ки забони хориҷӣ дар МДТ "Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров" танҳо дар курсҳои аввал таълим дода мешавад. Аз сабаби он, ки донишҷӯён матнҳои дорои маълумоти навро дар бораи ин фанҳо мехонанд, маълумоти қаблан гирифташуда албатта, муфид хоҳад буд. Ҳамин тавр, аҳамияти татбиқи чунин принсипи дидактикӣ, ба монанди алоқаи байнисоҳавӣ муҳим мебошад. Дар раванди таълими забонҳои хориҷӣ дар факултетҳои ғайритахассусӣ бояд аз усулҳои гуногуни интерактивӣ истифода кард. Ба инҳо намоишҳо, бозиҳои корӣ, мубоҳисаҳо, тамошои видеоҳо ва кор дар зергурӯҳҳо дохил мешаванд. Усулҳои пешниҳодшудаи таълим имкон медиҳанд, ки мушкилоте, ки донишҷӯён дар оянда дар ҷараёни фаъолияти касбиашон дучор мешаванд, бартараф карда шаванд. Ҳатто чунин мавзӯъҳои ба назар содаи муоширати иҷтимоӣ ва рӯзмарра, аз қабили «Тарҷумаи ҳол» ё «Симои ман» дар раванди таълими забонҳои хориҷӣ заруранд. Такрори мавод доир ба мавзӯъҳои дар боло зикршуда ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки доир ба мавзӯе, ки дар кадом ҳолатҳо ва шароитҳои воқеии ҳаётӣ дониши гирифтаашон муфид буда метавонад, муҳокимаронӣ намояд. Ин мавзӯъҳо метавонанд дар амалия татбиқ шаванд, масалан, ҳангоми навиштани тарҷумаи ҳол, резюме, ҳангоми ба кор қабул шудан. Омӯзиши мавзӯи «Вазъиятҳои муоширати ҳаррӯза» муфид ва зарур аст, зеро донистани ин мавзӯъ ва қобилияти истифода бурдани қолабҳои нутқӣ дар ҳалли ҳолатҳои воқеие, ки дар ҷараёни хидмат ба вуҷуд меоянд, кӯмак мекунад. Масалан, як шаҳрванди хориҷӣ метавонад барои дарёфти истгоҳи автобус ё самтҳои ронандагӣ кӯмак пурсад ё корманд вазъияте дошта бошад, ки ӯ бояд аз ронанда ҳуҷҷатҳоро пешниҳод кунад ва ғайра. Дар сатҳи омӯзиши модули муоширати касбӣ, донишҷӯён бояд аз донишҳои қаблан гирифташуда оид ба мавзӯъҳои муоширати иҷтимоӣ ва рӯзмарра истифода баранд. Дар дарсҳои амалӣ ҳангоми кор бо мавзӯъҳои «Сохтори давлатии Иёлоти Муттаҳидаи Амрико», «Сохтори давлатии шоҳигарии Муттаҳидаи Британияи Кабир ва Ирландияи Шимолӣ» донишҷӯён имкон доранд, сохтор ва шакли ташкили низоми давлатии кишварҳои хориҷиро дар шакли муқоиса бо сохтори давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯзанд. Дар чунин дарсҳо алоқаи байни фанҳо равшан зоҳир мегардад. Онҳо иқтидори бузурги тарбиявӣ доранд, зеро дар рафти мубоҳиса донишҷӯён таҳлили муқоисавии ду ва зиёда системаҳоро меомӯзонд, хусусиятҳои умумии сохти давлатиро қайд мекунанд; баён кардани фикру зикри худро ба забони хориҷӣ ташаккул медиҳанд. Дараҷа ва сифати ҷавоби онҳо, мавҷудияти лексикаи

касбӣ ҳангоми суханронӣ дар мавзӯъҳои гуногун бевосита аз устувории дониши дар фанҳои алоҳидаи ҳуқуқӣ аз забони модарӣ гирифтаашон вобаста аст. Дар сурати мавҷуд будани «холӣ» ё азхудкунии сусти маълумот оид ба фанҳои тахассусӣ донишҷӯён дар дарсҳои амалии забонҳои хориҷӣ дониши худро дар сатҳи хуб нишон дода наметавонанд, ки ин боиси мушкил ҷавоб додан ва сарфи вақти иловагӣ барои такрор мегардад.

Ҳамин тариқ, риояи принсипи дидактикии робитаи байни субъектҳо ҷузъи ниҳоят муҳим ва ҷудонашавандаи раванди тайёр кардани мутахассисони касбӣ мебошад. Алоқаи байнифаннӣ синтези донишҳои бадастомадаро анҷом медиҳад, ки мубодилаи пайвастаи усулҳо, принсипҳо, идеяҳоро аз як фан ба дигар фан таъмин мекунад. Татбиқи принсипи робитаи байнисоҳавӣ дар раванди тайёр кардани мутахассисони факултетҳои ғайритахассусӣ воситаи самараноки баланд бардоштани сифати таълим ва сатҳи дониши донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ мебошад.

Алоқаи байнифанӣ ин мувофиқати мутақобилаи барномаҳои таълимиест, ки аз системаи фанҳо ва ҳадафҳои дидактикӣ онҳо иборат аст. Принсипҳои дидактикии характери илмидошта талаб мекунанд, ки дар нақшаи таълимӣ фанҳои алохида тавре ҷойгир карда шаванд, ки омӯзиши як фан ба дигар фанҳо пешниҳодшуда такя карда шавад. Алоқаҳои байнифанӣ воситаи дахлдори муносибати мураккаби таълими ва тарбияи хонанда мебошанд. Мавҷудияти робитаҳои байнифанӣ дар нақшаҳои таълимӣ ба хонандаи мактаби миёна имкон медиҳад, ки дар бораи системаи мафҳумҳо ва қонунҳои универсалӣ ва дар байни хонандагони синфҳои болоӣ дар бораи назарияҳои умумӣ ва масъалаҳои мураккаб тасаввурот ба вуҷуд оранд.

Алоқаҳои байнифанӣ дараҷаи таълими илмӣ ва нақши онро дар ташаккули ҷаҳонбинии илмии хонанда баланд мебардоранд. Намудҳои гуногуни алоқаҳои байнифанӣ мавчуданд:

1) алоқаҳои фактӣ — алоқаҳои байни субъектхои таълимӣ дар сатҳи далелҳо;

2) алоқаҳои консептуалие, ки ба ташаккули мафҳумҳои умумӣ барои субъектҳои алоқаманд нигаронида шудаанд;

3) алоқаҳои назарияви — системаҳои донишҳои илмӣ дар соҳаи муайяни фан;

4) алоқаҳои фалсафӣ, ки категорияҳои диалектикаи материалистиро инъикос мекунанд. «Дар таълими ягон фан алоқаи байни фанҳо роли калон мебозад. Онҳо, дар навбати якум, дастгирӣ, заминаи пурра дарк ва дарки донишҳои нав, ташаккули малака ва рушди малакаҳоро ифода мекунанд; дуввум, имкон медиҳанд, ки таҷрибаи мавҷудаи забонӣ ва нутқ умумӣ ва ба низом даровaрда шавад ва севвум, мукаммалии дониш таъмин карда шавад».

Маводҳои оид ба ин масъала омӯхташуда роҳҳои татбиқи робитаҳои байнифанӣ дар таълими забони англисӣ пешниҳод шудаанд, аммо ин маънои онро надорад, ки мавод бо забони англисӣ як ё ду сол пеш аз мӯҳлат ва ҳатто бештар аз он дода мешавад ва аз ин рӯ, на танҳо муаллим душворӣ мекашад. Бояд гуфт, ки дар мактаб фанҳое вуҷуд доранд, дар таълими забони англисӣ ба онҳо такя кардан зарур аст. Чунин мафҳумҳо аз забони тоҷикӣ, ба монанди синонимҳо, антонимҳо, диалогҳо, монологҳо, тавсиф, нақлҳо, далелҳо, сохтори таркибии гуфтаҳо ва ғайра; аз адабиёт истинод ба матн, ғоя, ғояи асосӣ, шеър, зарбулмасал, макол ва гайра; аз санъати тасвирӣ - расми портретй, манзара, композитсияи предметӣ барои муаллим асос мебошанд.

Муносибати забони хориҷӣ бо дигар фанҳои таълимӣ гуногун ва бисёрфунксионалӣ мебошад. Роҳҳои пурсамари такмил додани раванди таълим бо забонхои хориҷӣ, ба шарте, ки алоқаҳои байни фанҳо истифода шаванд, дар такмили ҳам дар нақшаи мазмуни фанни таълимӣ ва ҳам ҷиҳати протсессуалии он дида мешавад.

Вобаста ба ин, дар амалисозии робитаҳои байни фаннии забони хориҷӣ бо дигар фанҳо ду самт ҷудо карда мешавад.

Самти аввал бо нақшаи хониши фаннӣ бо забони англисӣ аз ҳисоби ғанӣ гардонидани он бо иттилооти лингвистӣ аз фанҳои гуногун алоқаманд аст.

Самти дуввум, ки ҷанбаи мурофиавии ин фанни таълимиро тавсиф мекунад, такмили малакаҳои умумии таълимиро дар бар мегирад, ки самаранокии таълими хониш бо забони хориҷиро баланд бардошта, донишҷӯёнро ба навсозӣ ва ба низом даровардани донишҳои дар рафти таълим гирифтаашон равона мекунад, инчунин татбиқи минбаъдаи забони хориҷӣ ва дигар фанҳо дар дарси забони хориҷӣ ва дигар фанҳо амалӣ мегарданд [7, 41].

Забони хориҷӣ дар робита бо дигар фанҳо барои ғанӣ гардонидани нутқи хонандагон бо маълумоти иловагӣ дурнамои истифодаи он дар таълими забони хориҷӣ муҳим аст.

Инчунин зиёд намудани ҳаҷми умумии маълумоти универсалӣ ва таҳкими ҷанбаи минтақавӣ, пурзӯр намудани ҷанбаи воқеии таълими забони хориҷӣ дар мактаб, бо сабабҳои зерин зарур ба назар мерасанд: аввалан, маводҳои кишваршиносӣ асосан хусусияти забони хориҷиро инъикос мекунанд, ҳамчун воситаи муошират забони хориҷӣ; дуввум, ҳангоми мутолиаи мавод дар бораи кишвари забони омӯхташаванда ҳадаф ба забони англисӣ, хонандагон имкони ошноӣ бо воқеияти кишвари забони омӯхташавандаро доранд, ки ҳангоми омӯзиши фанҳои дигар имкони шиносоӣ надоранд.

Одатан, адабиёт ва таърих аз қабили фанҳои наздиктарин ба забони англисӣ мебошанд. Ин ду мавзуъ хамчун ду сохаи дониш умумибашарӣ ва конкретии таърихиро дар худ синтез карда, як қатор проблемаҳои ахлоқӣ, умумибашариро ба миён гузоштанд, ки онхоро санъаткорони калом хамеша ба миён мегузорад. Ба ин гурӯҳи фанҳо мусиқӣ, рассомӣ дохил мешаванд, ки масъалаҳои умумии инсониро бо воситаҳои бадеии худ хал мекунанд. Инчунин бояд қайд кард, ки байни робитаҳои байнисоҳавӣ ва малакаҳои муошират вобастагии муайян вуҷуд дорад. Алоқаҳои байни фанҳо ҳам асоси ташаккули малакаҳои коммуникатсионӣ ва ҳам натиҷаи амалигардонии фаъолияти коммуникативӣ мебошанд. Аҳамияти асосии онҳо дар он аст, ки онҳо ба як системаи ягона «пайванд» кардани тамоми донишҳои дар дарсҳои гуногун гирифташуда, инчунин дар натиҷаи ин алоқаҳо аз худ намудани донишҳои нав имконият медиҳанд. Ба хонандагон бояд дар дарсҳои забони англисӣ истифода бурдани маълумоте, ки аз фанҳои дигар мегиранд, омӯзонида шавад. Ин ба талаботи омӯзгорон ва равоншиносон мувофиқ аст, ки дар доираи худи фаъолияти таълимӣ тамоюли хонандагонро ба усули ба даст овардани дониш ташаккул медиҳад.

Дар робита ба малакаҳои умумии таълимӣ, аҳамияти аввалиндараҷа бояд ба он чизҳое дода шавад, ки ба гирифтани маълумот аз матн нигаронида шудаанд ва хонишро ҳамчун раванди иттилоотӣ тавсиф мекунанд, яъне. қобилияти ба қисмҳои маъноӣ тақсим кардани матн ва ҷудо кардани маълумоти асосӣ аз онҳо, фарқ кардани иттилооти асосӣ ва муфассалро меомӯзонад.

Вобаста ба ташаккули малакаҳои умумии таълимӣ ва махсуси байнисоҳавӣ усулҳои ташаккули онҳоро муайян кардан бамаврид аст, ки ба онҳо чунин усулҳо, аз қабили муқоиса ва системасозӣ дохил мешаванд. Азхудкунии ин усулхо ба хонандагон имкон медиҳад, ки робитаи забони англисиро бо дигар фанҳо муқаррар ва амалӣ созанд.

Азхудкунии фаъолияти нутқи забони хориҷӣ дар асоси робитаҳои байнисоҳавӣ ба манфиатҳои гуногуни хонандагон ҷавобгӯ буда, ба онҳо имкон медиҳад, ки хусусиятҳои инфиродии онҳоро ба назар гиранд, ки табиатан, барои истифодаи амалии забон ҳамчун воситаи муошират шароити мусоидтарин фароҳам меорад.

Ҳамин тавр, робитаҳои байнифанӣ шарти зарурии ташкили раванди таълим ҳамчун системаи мақсаднок мебошанд. Онҳо ҳамчун воситаи муносибати комплексӣ ба таълим ва мустаҳкам намудани ягонагии он бо таълим баромад мекунанд. Дар фаъолияти таълимии хонандагон ба амал баровардани робитаҳои байнифанӣ ҳамчун шарти дидактикии фаъолгардонии он, ба низом даровардани дониш, ташаккули тафаккури мустақил ва шавқи маърифатӣ хизмат мекунад.

АДАБИЁТ:

1. Бердичевский, А. Л. Содержание обучения иностранному языку на основе базовой культуры личности // Иностранные языки в школе. – 2004. – № 2.
2. Волкова, Н. В. Детский праздник (In theworld of English songs and poems) // Иностранные языки в школе. – 1997. –№ 4.
3. Выготский, Л. С. Исследование развития научных понятий в детском возрасте / Л. С. Выготский. – М.: Лабиринт, 2001. – 104 с. 4. Гальскова, Н. Д. О взаимодействии учителя и учащихся на уроке иностранного языка / Н. Д. Гальскова, З. Н. Никитенко // Иностранные языки в школе. – 1991. –№ 2.
5. Кабакчи, В. В. Английский язык в межкультурном общении – новый аспект в преподавании английского языка // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 6.
6. Комаров, А. С. Творческий подход к планированию урока английского языка // Иностранные языки в школе. – 2003. – № 4.
7. Лазарева, Е. В. Раннее обучение английскому языку средствами искусства: воспитание человеческой природы // Иностранные языки в школе. – 1996. – № 2. – 41 с.
8. Любченко, А. С. Нестандартные уроки английского языка в школе / под общ. ред. С. Н. Смоленского. – Ростов н/Д.: Феникс, 2007. – 196 с.

ЮСУПОВА Ф. М, РАҲМАТУЛЛОЕВА М.Н
НАҚШИ РОБИТАИ БАЙНИФАННӢ ЧУН ПРИНСИПИ ДИДАКТИКӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ ДАР ФАКУЛТЕТҲОИ ҒАЙРИТАХАССУСӢ

Дар мақолаи мазкур нақши робитаҳои байнифаннӣ чун принсипи дидактикӣ дар раванди таълими забонҳои хориҷӣ дар факултетҳои ғайритахассусӣ ба назар гирифта шудааст, ки дар он муаллифон аҳамияти робитаҳои байнисоҳавиро нишон додаанд. Робитаҳои байнифаннӣ ҳамчун принсипи дидактикии таълим амал мекунанд, ки ин албатта ба беҳтар шудани сифати дониши донишҷӯён мусоидат мекунад. Аҳамияти татбиқи принсипи дидактикӣ, ба монанди алоқаи байнисоҳавӣ дар раванди таълим муҳим мебошад. Ғайр аз ин дар таълими забонҳои хориҷӣ дар факултетҳои ғайритахассусӣ бояд аз усулҳои гуногуни интерактивӣ истифода кард.

Калидвожаҳо: принсипи дидактикӣ, робитаҳои байнисоҳавӣ, робитаҳои байнифаннӣ, алоқа, таълими забони хориҷӣ, факултетҳои ғайритахассусӣ

ЮСУПОВА Ф. М, РАХМАТУЛЛОЕВА М.Н
РОЛЬ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ КАК ДИДАКТИЧЕСКИЙ ПРИНЦИП В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В НЕЯЗЫКОВЫХ ФАКУЛЬТЕТАХ

В статье рассматривается роль междисциплинарных отношений как дидактического принципа в процессе обучения иностранным языкам на неспециализированных факультетах, в котором авторы признают важность междисциплинарных отношений. Междисциплинарное общение выступает дидактическим принципом обучения, что, безусловно, способствует повышению качества знаний учащихся. Таким образом, важна важность реализации такого дидактического принципа, как междисциплинарное общение. В процессе обучения иностранным языкам на неспециализированных факультетах следует использовать различные интерактивные методы.

Ключевые слова: дидактические принципы, межпредметные связи, межспециальные связи, коммуникация, обучение иностранным языкам, неязыковые факультеты

YUSUPOVA F., RAKHMATULLOEVA M.
THE ROLE OF INTERDISCIPLINARY CONNECTION AS A DIDACTIC PRINCIPLE IN THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN NON-SPECIFIC FACULTIES

This article considers the role of interdisciplinary relations as a didactic principle in the process of teaching foreign languages in non-specialized faculties, in which the authors recognize the importance of interdisciplinary relations. Interdisciplinary communication acts as a didactic principle of teaching, which, has a great contribution in improving the quality of students' knowledge. Thus, the importance of implementing such a didactic principle as interdisciplinary communication is important. Various interactive methods should be used in the process of teaching foreign languages in non-specific faculties.

Keywords: didactic principle, interdisciplinary connection, interdisciplinary communication, communication, teaching English language, non-specific faculties

Маълумот дар бораи муаллифон: Юсупова Фирӯза Муйдиновна, сармуаллимаи кафедраи умумидонишгоҳии забонҳои хориҷӣ, факултети забонҳои хориҷии МДТ "ДДХ ба номи академик Бобоҷон Ғафуров", *E-mail:* firuzakhon_79@mail.ru Тел. (92)978-78-95 (Ҷумҳурии Тоҷикистон, Хуҷанд)
Раҳматуллоева Муқаддас Набиҷоновна, номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи умумидонишгоҳии забонҳои хориҷӣ, факултети забонҳои хориҷии МДТ "ДДХ ба номи академик Бобоҷон Ғафуров", *E-mail:* rahmatulloeva_86@mail.ru Тел. (92)735-10-01 (Ҷумҳурии Тоҷикистон, Хуҷанд)
Сведение об авторах: Юсупова Фируза Муйдиновна, старший преподаватель общеуниверситетской кафедры иностранных языков факультета иностранных языков, ГОУ "ХГУ имени академика Б.Гафурова" E-mail: firuzakhon_79@mail.ru Тел. (92)978-78-95 (Республика Таджикистан, Худжанд)
Рахматуллоева Мукаддас Набиджоновна, кандидат педагогическтих наук, доцент общеуниверситетской кафедры иностранных языков, факультета иностранных языков, ГОУ "ХГУ имени академика Бободжона Гафурова" E-mail: rahmatulloeva_86@mail.ru (92)735-10-01 (Республика Таджикистан, Худжанд)
Information about authors: Yusupova Firuza Muidinovna, Senior Lecturer, All University Department of Foreign Languages, the Faculty of Foreign Languages, SEI "Khujand State University named after academician B. Gafurov" E-mail: firuzakhon_79@mail.ru Tel. (92) 978-78-95 (Republic of Tajikistan, Khujand)
Rakhmatulloeva Mukaddas Nabidzhonovna, candidate of pedagogical sciences, docent of All University Department of Foreign Languages, the Faculty of Foreign Languages, SEI "Khujand State University named after academician B. Gafurov" E-mail: rahmatulloeva_86@mail.ru (92) 735-10-01 (Republic of Tajikistan, Khujand)

САЛИМОВ З.

ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ МОДАРИИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ

Дигаргуншавии ҷомеа, замони нав, рафтору муносибати навро талаб мекунад. Истиқлолият дар ҷабҳаҳои гуногуни Тоҷикистони тозабунёд дигаргуниҳои азимеро ба вуҷуд овард. Дар соҳаи таълиму тадрис низ дигаргуниҳо фикру мулоҳизаҳо, муносибатҳои нави педагогӣ пайдо шуданд. Имрӯзҳо омӯзгорон ва талабагони мо ба тарзи куллӣ тағйир ёфтаанд. Аз он шогирдоне, ки мо имрӯз тарбия мекунем ояндаи Ватани мо ва пешрафти он вобастагӣ дорад. Барои ба натиҷаи дилхоҳ ноил шудан омӯзгоронро лозим аст, ки усули гуногуни таълимиро истифода баранд ва дар якҷоягӣ кӯшиши ҷорӣ намудани муносибатҳои нави таълимиро карда, дар ин ҷараён аз таҷрибаи пешқадам, семинарҳои байналхалқӣ, курсҳои такмили ихтисос, мутолиаи адабиёти бадеӣ баҳра баранд. Ин тақозои замон ва талаботи педагогикаи муосир мебошад.

Мақсад аз он иборат аст, ки омӯзгорон бо усули таълимии ҳозиразамону пешқадам шинос шуда, роҳҳои дурусти истифодаи онҳоро дастрас намоянд. Дар дуруст ташкил намудан ва шавқовар гузаронидани дарси имрӯза баъзе мушкилиҳо пайдо шуданашон мумкин аст, бартараф намудани онҳо бошад, аз маҳорати педагогии ҳар яки мо вобастагӣ дорад.

Технологияи инноватсионӣ барои амалӣ ҳосил намудани маҳорату малакаҳо нигаронида шуда, муносибати фаъоли хонандагонро дар назар дорад ва дар асоси донишҳои пешинаи онҳо ба роҳ монда мешавад. Ин шакли таълим имконияти интихоб кардани усули нави корӣ, талаботи онҳоро дар асоснокии зарурияти омӯзиши ахбори нав ва дар ҳамгироии донишҳои нав бо таҷрибаи ҳаётӣ дошта, талаботи ба амалия нигаронидани таълимро дорад.

Ба таври дигар гӯем, дар муқоиса бо усули анъанавӣ, усули интерактивӣ васеътар ва бештар ба фаъолияти якҷояи хонандагон на танҳо бо омӯзгор, инчунин хонанда бо хонанда ва ба бартарии фаъолияти хонандагон дар ҷараёни таълим нигаронида шудааст. Мавқеи омӯзгор дар дарсҳои интерактивӣ равона намудани фаъолияти хонандагон барои ба мақсади дарс расидан мебошад.

Бинобар ин, асоси ташкил намудани дарсҳои интерактивӣ машқ ва супоришҳои интерактивӣ мебошанд, ки аз тарафи хонандагон иҷро карда мешаванд. Фарқи муҳимми машқ ва супоришҳои интерактивӣ аз муқаррарӣ дар он аст, ки онҳоро хонандагон иҷро карда на танҳо маводи омӯхташударо мустаҳкам мекунанд, инчунин ҳамон қадар маводи навро меомӯзанд.

Ҳангоми истифодаи усули интерактивӣ тарзҳои ташкили якҷоя амал кардан бо таълимгирандагон, усули коммуникативӣ, тақсимоти масъулият барои натиҷаҳо, далеловарӣ дар таълим ҷудо карда шуда, нақши омӯзгор низ аз «таҳқиқотчӣ» ба «ташкилотчии ҷараёни таълим, ба роҳбалад ва мушовир» иваз мешавад.

Истифодаи усули интерактивӣ ба хонандагон дар муддати кӯтоҳ фикри худро баён кардан, муҳокимаи маъалаҳоро дар шароити мувофиқ дода, ба онҳо барои аз наздик муоширaт кардан имконият медиҳад.

Мубоҳисаву муҳокимарониҳо дар хонандагон маҳоратҳои таҳлилӣ, дида баромадани масъалаҳоро ба таври комплеексӣ, таҳаммулпазирӣ ба нуқтаи назари гуногунро инкишоф медиҳад.

Ҳангоми ташкили муҳокимаронии дастҷамъонаи масъалаҳо дар шароити озодии пурраи хонандагон дар баёни нуқтаи назар ва пешниҳодҳо вобаста ба ҳалли масъалаҳои муҳокимашаванда ҳавасманд карда шаванд. Муҳокимаи ахбори нав ё масъала ва ҳалли он дар шакли саволу ҷавоб гузаронида мешавад. Баъди ба саволҳо ҷавоб гирифтан омӯзгор албатта таҳлил ва муҳокимаи ҷавобҳоро гузаронида, ҷамъбасти умумӣ мекунад.

Тавре ки дар Консепсияи таълими ибтидоӣ қайд гардидааст таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ ё худи таълими ибтидоӣ пояи ташаккули шахсият, таҳкурсии минбаъдаи омӯзиш мебошад. Вай ҳамчун муайянкунандаи комёбӣ ва нокомии мактаббачагони хурдсол дар фаъолияти минбаъдаи онҳо нақши муҳим мебозад.

Сухан на дар бораи он меравад, ки талабагон дар ин давра навиштан, хондан ва ҳисоб карданро меомӯзанд, ба ҳодисаҳои табиат каму беш шинос мешаванд ва аз силсилаи фанҳои зебописандӣ бохабар мегарданд, балки шавқу ҳаваси маърифатҷӯии бачаҳо нисбат ба мактаб, таълим ва китоб меафзояд, ки ин вазифаест муҳим ва мушкил.

Муаллим ҳамон вакт ба мақсади дар пеш гузоштаи худ ноил мегардад, ки мазмун ва мундариҷаи ҳар машғулияти навбатиашро дархурди шогирдон гардонда тавонад, то онҳо минбаъд дарси навбатиро бесаброна интизор шаванд. Ба қавли устод М. Лутфуллозода талаба зарф нест, ки мо онро бо дониш пур кунем, балки шаъмест, ки тавонем онро афрӯзем, ҳақ асту рост [2].

Чи тавре ки дар боло қайд кардем, асри ХХ1 асри технологияи муосири таълим мебошад. Ва истифодаи воситаҳои таълим дар ҳар дарс ба омӯзгор имконият медиҳад, ки машғулиятҳояш ҷаззобу шавқовар ва самаранокии онҳо ба маротиб афзун гардад. Зарурияти истифодаи технологияи муосири таълим дар дарс дар он зоҳир мегардад, ки дарси муаллимро ба он маҷрое, ки ҳадафи хеш қарор додааст, бе душворӣ равона месозад ва муттасил ба пеш меравад.

Сохтори ҳар дарси навбатиашро ҳар омӯзгор бо салоҳдиди худ, дараҷаи омодагии хеш ва таҷрибаи андӯхташудааш таҳия карда, мураттаб месозад.

Яке аз талаботи дарси муосир ин аст, ки омӯзгор онро ҳам аз ҷиҳати назарӣ ва ҳам амалӣ дар хаёли хеш қаблан тасаввур карда тавонад, то дарс дар шакли зарурӣ дуруст танзим гардад.

Ташкили дарс бо технологияи навини таълим аст, шавқовар буда бачаҳоро аз мондашавӣ эмин хоҳад дошт, зеро дарси бо усули нав гузаронидашуда хеле пурмуҳтаво, шавқовар ва ҷолибу диққатҷалбкунанда буда, завқи бачаҳоро афзун мегардонад, ки албатта, ин ҳама аз маҳорати касбии омӯзгор вобаста аст.

Бозӣ низ яке аз шаклҳои технологияи инноватсионии таълим мебошад. Бозӣ фаъолияти равонии хонандагонро муътадил намуда, шавқу ҳавасашанро ба дарс, хоса ба омӯзиши фанни забони модарӣ афзуда, имконоти фарогирии маводро бештар сохта, хасташавиро рафъ менамояд ва ҷараёни омӯзишро осон мегардонад.

Зери мафҳуми бозӣ ҳамон тарзҳое фаҳмида мешаванд, ки барои рафъи хасташвии кӯдакон хизмат намуда, шавқу ҳаваси онҳоро ба дарс зиёд мекунанд.

Ба ақидаи педагог Е. Аракин «бозӣ бояд яке аз воситаҳои бузург ва ниҳоят хуби ивазнашавандаи инкишофи тафаккури кӯдак ҳисобида шавад» [3:5].

Бозӣ яке аз омилҳои асосии муайянкунандаи муносибат дар ҷараёни дарс ва фориғ аз он мебошад. Ба ин маънӣ бозӣ тағйири ин ё он авомилро табиатан роиҷ медонад ва ҳамзамон дар синф муҳити озоди муносибатро фароҳам меорад.

«Барои он ки гузариш аз як навъи фаъолият ба фаъолияти дигар - аз бозӣ ба таълим, - бенуқсон бошад, ҷиҳатҳои равонию синнусолии онҳоро ба эътибор бояд гирифт. Тасдиқи ин фикр гуфтаҳои педагогҳои машҳури рус В. В. Даваидов ва Д.Б. Элконин «вақте ки кӯдак ба мактаб қадамҳои аввалини худро мегузорад, мазмуни фаъолияти ӯ тағйир меёбад; вай аз бозӣ ба фаъолияти азхудкунии таълимӣ (омӯзиши хонишу хат фаҳмидану ҳал карда тавонистани масъалаҳои таълимӣ ва донистани воситаҳои ҳалли онҳо) мегузарад» мебошад. Давраи синну соли хурди мактабӣ давраи аз ҳама рушдкунанда ва ташаккулдиҳандаи фаъолияти таълимӣ ба шумор меравад. Фаъолияти таълимӣ ҳамсафари доимии талаба дар тамоми муддати дар мактаб хонданаш мебошад. Дар ҷараёни фаъолияти таълимӣ равандҳои психикӣ ва шахсии хонанда ташаккул меёбад» [3:1].

Вазифаҳои мухталифи ба таълимӣ ва ҳам ба тарбиявӣ бозиҳо мансубанд, бинобар ин зарур аст, ки таъсири бозӣ ба рушди хонандагон дақиқтар муайян карда шавад ва дар системаи умумии корҳои тарбиявии муассисаҳои таълимӣ мавқеи худро пайдо кунад.

Он ҷанбаҳои инкишофи равонӣ ва ташаккули шахсияти хонандаро дақиқтар муайян кардан лозим аст, ки онҳо асосан дар бозӣ инкишоф меёбанд ё дар намудҳои дигари фаъолият танҳо таъсири маҳдуд доранд. Омӯзиши аҳамияти бозӣ барои рушди руҳӣ ва ташаккули шахсият хеле мушкил аст. Дар ин ҷо озмоиши холис ғайриимкон аст, танҳо аз он сабаб, ки фаъолияти бозиро аз ҳаёти хонандагон дур кардан ва дидани он, ки раванди рушд чӣ гуна пеш меравад, ғайриимкон аст. Муҳимтар аз ҳама арзиши бозӣ барои соҳаи ҳавасмандгардонӣ ва эҳтиёҷоти хонанда мебошад. Мувофиқи асарҳои Д.Б.Элконин, масъалаи ангеза ва ниёзҳо ба мадди аввал гузошта шудааст [7:27]. Табдили бозиҳо дар давраи гузариш аз синни хурдӣ ба хонандаи мактаб ба васеъшавии доираи ашёи инсонӣ асос ёфтааст. Азхудкунии он барои хонанда ҳамчун як вазифа ва оламе, ки дар ҷараёни рушди минбаъдаи ақлии худ огоҳ мешавад, худи васеъ шудани доираи ашёе, ки ӯ мехоҳад мустақилона амал кунад, дуюмдараҷа аст. Он ба «кашф» кардани навгониҳо аз ҷониби хонанда, олами калонсолон бо фаъолият, вазифа, муносибатҳои худ асос ёфтааст.

Хонандае, ки дар марзи гузариш аз бозӣ ба ҳадаф ба нақш қарор дорад, ҳанӯз ҳам муносибатҳои иҷтимоии калонсолон, вазифаҳои иҷтимоӣ ва маънои иҷтимоии фаъолияти онҳоро намедонад. Вай дар самти хоҳиши худ амал мекунад, ба таври объективӣ худро дар мақоми калонсол мегузорад, дар ҳоле ки самти эмотсионалии самарабахш ба калонсолон ва маънои фаъолияти онҳо ба амал меояд. Дар ин ҷо ақл таҷрибаи аз ҷиҳати эмотсионалӣ самаранокро пайгирӣ мекунад.

Барои омӯхтану азхуд намудани маводи нав бозиҳои нақшӣ, ҳамчун воситаи самараноки аёнӣ фаҳмонидани мазмуни ақидаҳои нав истифода мешаванд. Онҳо барои азхуд намудани донишҳои нав кӯмак мекунанд, инчунин ба хонандагон имконияти ба даст овардани маҳорату малакаҳои ёрирасони фавран истифода намудани донишҳои азхуднамударо медиҳанд.

Бозиҳои нақшӣ – ин машқи меъёрҳои муайяни муошират, коркарди фаъолияти оянда, ёрирасони намунаи вазъияти ҳаётиро созанда ва диҳандаи имконияти «мағлуб шудан» дар шароити муайян, хубтар фаҳмидани ҷиҳатҳои равонии инсон мебошанд. Вақте ки як вазъият ё ҳолати муайян иҷро карда мешавад, иҷрокунандагони бозӣ ба монанди касоне, ки тамошо мекунанд, имконияти дидани масъала ва роҳҳои ҳалли онро пайдо мекунанд. Ба ин фазои «ҳамдигарфаҳмӣ» дар ҷараёни бозиҳои нақшӣ мусоидат мекунад.

Бозиҳои нақшӣ ва машқҳо – ин лаҳзаҳои диққатҷалбкунанда ва аҷоибтарини дарс мебошанд. Вақте ки хонанда ягон фаъолиятро иҷро мекунад, ин метавонад боиси ҳавасмандии ӯ ва самарабахшии ҷараёни таълим гардад. Бозиҳои нақшӣ зиди беҳавсалагие, ки бисёр вақт хонандагон ҳангоми аз ҳад зиёд дар як ҷо нишастан бо он рӯ ба рӯ мешаванд, востиаи хубе мебошад. Усули мазкурро истифода намуда, ба омӯзгор лозим аст, ки хонандагони ба бозии нақшӣ ҷалбшударо беихтиёр аз нақшофарӣ ба муҳокимаи таассуроти онҳо ва муҳокимаю ҷамъбасти бозӣ бо аҳли синф барад.

Намунаи чанде аз бозиҳои нақширо бароятон пешниҳод менамоем.

Бозӣ «Дар мағоза»

Ин бозӣ ҳангоми таълими мавзӯи «Синфи мо» иҷро карда мешавад.

Мақсади бозӣ: Инкишоф додани маданияти нутқи шогирдон, ғанӣ гардонидани захираи луғавӣ ва шиносоӣ бо ашёҳои таълим.

Тарзи бозӣ: Яке аз талабагон баранда (фурӯшанда) мешавад. Гурӯҳи бачаҳо (5-6) нафар дар нақши ашёи таълим (ба дасти ҳар яке як расм ё худи ашё дода мешавад) бозӣ мекунанд, гурӯҳи дигар дар нақши харидор.

Фурӯшанда мегӯяд: «Мо ашёи хониш дорем, ба шумо чӣ даркор?» Харидоре баъди ба ҷо овардани одоби муошират (салом гуфтан) номи яке аз асбоби хониш (ҷузвдон, китоб, дафтар…)-ро мегирад: «ба ман китоб даркор аст, бемалол бошад, китоби «Алифбо»-ро ба ман диҳед».

Хонандае, ки номи ҳамон ашёро дорад, аз гурӯҳ баромада бо харидор ҳамроҳ мешавад. Баъд харидорони дуюм, сеюм… ҳар кадом баъди саломи алейк ашёи дилхоҳашонро харидорӣ мекунанд. Ба ҳамин тариқ, бозӣ то ба кулли фурӯхта шудани ашё идома меёбад.

Бозӣ «Дар бешазор»

Бозии мазкур барои дар кӯдакон тарбия кардани меҳру муҳаббат нисбати ҳайвоноту паррандагони беша гузаронида мешавад. Он барои фарқ кардани навъҳои ҳайвоноту паррандагон низ муфид аст.

Шарти бозӣ:

Аз ҳамаи иштирокчиён хоҳиш карда мешавад, ки чашмҳояшонро пӯшанд ва баранда бозиро оғоз мекунад: «Бегоҳӣ фаро мерасад, дар бешазор ҳамаи ҳайвонот ва ҷонварон ба хоб мераванд. Ҳангоми субҳ дамидан ҳайвоноту ҷонварон аз хоб бедор шуда, ҷуфти худро меёбанд». Иштирокчиёне, ки овози якхела баровардaнд, якҷоя шуда гӯё рақс, бозӣ ё сурудхонӣ мекунанд. Масалан, рӯбоҳ бо рӯбоҳ, шер бо шер, тӯтӣ бо тӯтӣ ва ғайра.

Бозӣ «Ин кист?»

Дар ин намуди бозӣ 2 нафар иштирок мекунанд. Яке нақши омӯзгор ва дигаре нақши хонандаро иҷро мекунанд.

Шарти бозӣ чунин аст: хонанда бояд номи ашёро аз рӯйи амали он муайян намояд ё баръакс аз рӯи ном амали онро муайян кунад.

Масалан, хонандае (омӯзгор) мепурсад. кӣ месарояд? кӣ кор мекунад? кӣ меомӯзад? кӣ меомӯзонад? кӣ табобат мекунад? кӣ табобат меёбад? кӣ парвоз мекунад? ва ғайра.

Хонандаи дигар (ҷавобдиҳанда) бояд баробари ҳар як пурсиш ҷавоб гӯяд. Ҳангоми беҷавоб мондани савол ҷавобгӯянда мағлуб мешавад.

Бозиҳои нақшии хубу муассир - ин усуле мебошад, ки барои ба даст овардани якчанд мақсадҳои асосӣ ёрӣ мерасонанд. Бозӣ кӯдаконро бештар ба ҳаёт тайёр мекунад. Чунин бозиҳо бо хонандагон дар дарсҳои забони модарӣ, варзиш, дар соатҳои тарбиявӣ, машғулиятҳои майдончаҳои тандурустии наздимактабӣ ва ғайра гузаронида мешаванд.

Бозиҳои нақшӣ метавонад, ки маълумот омода намоянд, ҳавасмандиро таъмин кунанд, дар инкишофи маҳорату малака мусоидат намоянд ва алоқамандиро бо ҳаёт таъмин кунанд.

Дар ҷараёни таълиму тарбия бозӣ барои ба вуҷуд овардани муҳити таълимӣ нақши муҳим дорад. Истифодаи бозиҳо дар ҷараёни кор бо хонандагон метавонанд бисёр монеаҳои психологиро, ки алалхусус дар рӯзҳои аввали фаъолияти таълимӣ пайдо мешаванд, бартараф кунанд. Монеаҳои психологӣ дар раванди таълими хурдсолон нисбат ба калонсолон тез бартараф карда мешаванд. Бинобар он ҳангоми интихоби бозиҳо ва машқҳо бояд масъалаи синну сол ба назар гирифта шавад. Бозиҳо имконият медиҳанд, ки хусусиятҳои махсуси хонандагон кушода шуда муҳити боварӣ ва ҳамкорӣ ба вуҷуд оварда шавад. Дар аввали машғулиятҳо як қисми хонандагон кӯшиш мекунанд, ки донишу малакаҳои доштаи худро намоиш диҳанд, қисми дигар бошад хомӯш нишаста ба фикр мерванд, ки агар андешаи худро баён кунанд, на он қадар ҷолиби диққат мешавад. Ин тарс ба онҳо имконияти баёни андешаро намедиҳад. Аз ҳамин лиҳоз, аз рӯзҳои аввал сар карда мо бояд муҳите фароҳам оварем, ки ба ҳамаи фикру ақидаҳо эҳтиром гузошта, хонандагонро баробар ба ҷараёни донишандӯзӣ ҷалб намоем. Дар ҳамин маврид нақши калонро бозиҳою машқҳои таълимӣ иҷро карда метавонанд. Ҳангоми интихоби бозиҳо ҳама чиз ба назар гирифта мешавад: сину сол, хусусият, ихтисос, фардият, шахсияти хонандагон, вазъяити мамлакат, боду ҳаво ва амсоли ин.

Ҳамин тавр яке аз роҳҳои муассири раванди беҳдошти сифати омӯзишу парвариш дар синфҳои ибтидоӣ истифодаи бозиҳост.

Истифодаи бозиҳо дар ҷараёни таълим вазифаҳои асосии методиро амалӣ менамояд. Ба монанди:

- омодагии равонии хонандагон ба нутқи мураттаб;
- таъмини табиии такрори пайвастаи маводи зарурии забон;
- тамрини дурусти талаффуз, ки тайёрӣ ба фаъолияти нутқ мебошад.

Махсусан дар фосилаи аввали омӯзиш гузаронидани бозиҳои таълимӣ аҳамияти вижа дорад. Дар ҷараёни ин гуна бозиҳо гуфтори мураттаби хонандагон ташаккул меёбад. Дар ҳар як бозӣ фаъолияти муайяне амалӣ мегардад. Иштирокдорони бозӣ аз вижаҳо истифода менамоянд ва бо ёрии калимаҳо талаботи бозиро иҷро намуда, саъй меварзанд, ки муносибати худро нишон диҳанд.

Бозӣ ҳамин гуна намуди фаъолияти таълим аст, ки кӯдак дар ҷараёни он имконияти аз назар гузаронидану ламс намудани ашё, тарзҳои гуногуни ҳаракат додани онҳо ва истифодаи малакаҳо ҳосилкардаашро ёд мегирад. Дар бозиҳои таълимӣ калима ва ашё, калима ва ҳаракати ашё ба кӯдак якбора пешниҳод карда мешаванд, чунки бо бозӣ принсипҳои аёният дар таълим амалӣ мегарданд.

Ҳангоми бозӣ кӯдакон бояд худро озод ҳис кунанд ва аз иштирокашон дар он қаноатманд бошанд.

Бозӣ фаъолияти шавқовар буда, беихтиёр хонандаро ба дарс ҷалб менамоянд. Ба ӯ имконияти нишон додани ҷиҳатҳои хуби шахсиро медиҳад. Ҳавасмандии хонандаро ҳангоми дарс таъмин менамояд ва аз нигоҳи равонӣ ӯро барои иҷрои фаъолияти минбаъда тайёр менамояд.

Дар ташкили бозиҳо нақши асосиро муаллим мебозад.

Фаъолияти якҷояи муаллим ва хонанда обрӯю нуфузи муаллимро мустаҳкам намуда, аҳли синфро муттаҳид менамояд.

Нақши муаллим дар ташкил ва гузаронидани бозӣ ба нақши режиссёри театр монанд аст. Муаллим бояд шахсияти ҳар як хонандаро хуб донад ва ба ҳар яки онҳо тарзу усулҳои муносибати фарди намуданро ёбад. Барои бо муваффақият ташкил намудани бозӣ муаллим бояд ҳангоми аз як фаъолият ба фаъолияти дигар гузаштан, яъне аз фаъолияти таълимӣ ба фаъолияти бозӣ гузаштан ё баръакс аз фаъолияти бозӣ ба фаъолияти таълимӣ гузаштан маҳорати кор карда баромадани тарзу усулҳои гуногунро дар лаҳзаҳо мувофиқат намояд.

Агар муаллим аз ҳад зиёд ҷиддӣ бошад, ҳангоми беихтиёр аз фаъолияти таълимӣ ба фаъолияти бозӣ гузаштан ягон хел далеловарӣ ба назар намерасад ва хонандагон ба бозӣ таваҷҷӯҳи хоса зоҳир намекунанд. Худи бозӣ бошад, ҷаззобият ва мақсаднокиашро гум мекунад. Аз тарафи дигар, агар муаллим ба табъи ниҳоят хуши ахли синф дода шавад, дар ин ҳолат бозӣ хонандагонро аз мавзӯъ дур мебарад.

АДАБИЁТ:

1. Лутфудллоев М. Асосҳои таълими ибтидоии забони модарӣ. - Душанбе, 2006.
2. Лутфудллоев М., Котибова Ш., Каримов Т. Бозӣ ва инкишофи нутқ. - Душанбе, 2009.
3. Лутфуллоев М. Осор. Ҷилди 4. Китоби дарсӣ /Лутфуллоев М. – Душанбе, Собириён, 2013.- 511 с.
4. Кайнова Э.Б. Курс современной практической педагогики. –М., 2005.
5. Котибова Ш. Рушди тафаккури эҷодии хонандагон дар синфҳои ибтидоӣ. Дастури таълимӣ. - Душанбе, 2016. -200 с.
6. Мухторов З., Муҳиддинов Ф. Асосҳои технологияҳои навини таълим. – Душанбе, 2007.
7. Тарз ва воситаҳои омӯзиши фаъол: дастури амалӣ.- Душанбе: Устоз, 2006, Мураттиб Мирзоева Ф.
8. Шарипов Э. Методика развития речи младших школьников» - Худжанд, 2009.- 208с.
9. Элконин Д.Б. Некоторые вопросы психологии усвоения грамоты //Вопросы психологии. – 1956. - № 5.

САЛИМОВ З.

ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ МОДАРИИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ

Ҷомеаи муосир дар назди омӯзгорон ва волидон вазифаи тарбияи насли навраси ҳамаҷонибаташаккулфта ва босазое, ки ҳама гуна дастовардҳои фарҳангии аз ҷониби инсон офаридашударо доро бошад, мегузорад. Ташакили дарсҳои забони модарӣ бо истифода аз технологияи инноватсионии таълим аз синни хурди мактабӣ, ки он инкишофи нутқ ва тафаккури хонандагонро таъмин намуда, минбаъд инкишофи ҳамаҷонибаи онҳоро дар маҷмӯъ муайян мекунад. Бинобар ин, дар шароити муосир вазифаи муҳими таълими хонандагони синни хурди мактабӣ ин ташакили дарсҳои забони модарӣ бо истифода аз технологияи инноватсионии таълим аст. Технологияи инноватсионии таълим маҷмӯи дониш, малака ва маҳоратҳои хонандагонро ташаккул медиҳад, ки он минбаъд таъмини истифодаи оқилона ва босамари забон бо мақсади муошират мебошад. Технологияи инноватсионии таълим дар ташаккули маданияти нутқ ва воситаҳои лингвистӣ нақши муҳимро доро мебошад ва дар ҳолатҳои муайяни муошират ҳангоми риояи меъёрҳои забони адабӣ ва одоби муошират имконияти самаранокии ҳалли вазифаҳои коммуникатсиониро медиҳад. Дар таълими ибтидоии забони модарӣ роҳу усули гуногуни истифодаи технологияи инноватсионии таълим амал мекунанд. Барои бой гардонидани таркиби луғавӣ ва нутқи шифоҳию хаттӣ, инчунин нутқи мураттаби хонандагон роҳу усули мухталиф, аз ҷумла бозиҳои нақширо истифода намудан зарур аст. Ба ин восита метавон алоқамандии нутқи шифоҳӣ, хаттӣ ва маданияти нутқи хонандагони хурдсолро дар ҷараёни таълим таъмин кард.

Калидвожаҳо: усулҳои интерактивӣ, маҳорат, маҳорат, муаллим, хонандагон, бозиҳои нақшбозӣ.

САЛИМОВ З.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ РОДНОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Современное общество возлагает на учителей и родителей задачу воспитания всесторонне развитого и продуктивного молодого поколения, обладающего всеми рукотворными культурными достижениями. Организация занятий на родном языке с применением инновационных технологий обучения с раннего возраста, обеспечивает развитие речи и мышления учащихся, а в дальнейшем определяет их общее развитие в целом. Поэтому в современных условиях важной задачей воспитания младших школьников является организация уроков на родном языке с применением инновационных технологий обучения. Инновационные образовательные технологии формируют совокупность знаний, умений и навыков учащихся, что в дальнейшем обеспечит рациональное и эффективное использование языка для общения. Инновационные технологии обучения играют важную роль в формировании культуры речи и языковых средств, а в определенных ситуациях общения при соблюдении норм литературного языка и этики общения позволяют эффективно решать коммуникативные задачи. Существуют различные способы использования инновационных технологий обучения в начальном образовании. Для обогащения словарного запаса и устной и письменной речи, а также регулярной речи учащихся необходимо использовать разные методы, в том числе и ролевые игры. Таким образом можно обеспечить связь устной, письменной и речевой культуры младших школьников в процессе обучения.

Ключевые слова: интерактивные методы, умение, навыки, учитель, ученики, ролевые игры.

SALIMOV Z.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE IN PRYMARY SCHOOL.

Modern society entrusts teachers and parents with the task of educating a comprehensively developed and productive young generation, possessing all the man-made cultural achievements. Organization of classes in the native language using innovative teaching technologies from an early age, which ensures the development of speech and thinking of students, and further determines their overall development as a whole. Therefore, in modern conditions, an important task of educating younger students is to organize lessons in their native language using innovative teaching technologies. Innovative educational technologies form a set of knowledge, skills and abilities of students, which in the future will ensure the rational and effective use of the language for communication. Innovative learning technologies play an important role in shaping the culture of speech and language means, and in certain communication situations, while observing the norms of the literary language and the ethics of communication, they can effectively solve communication problems. There are various ways to use innovative teaching technologies in primary education. To enrich the vocabulary and oral and written speech, as well as the regular speech of students, it is necessary to use different methods, including role-playing games. Thus, it is possible to ensure the connection between the oral, written and speech culture of younger students in the learning process.

Keywords: interactive methods, skill, skills, teacher, students, role-playing games.

Маълумот дарбораи муаллиф: Салимов З. - докторанти Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. г. Душанбе, ул. Айнӣ 126. Тел: 201399996
Сведение об авторе: **Салимов З.** - докторант Института развития образования имени Абдурахмони Джоми Академии образованияТаджикистана.г.Душанбе, ул. Айнӣ 126. Тел: 201399996
Information about the author: Salimov Z. - doctoral student of the Institute for the Development of Education named after Abdurakhmoni Jomi of the Academy of Education of Tajikistancity. Dushanbe city, st. Aini 126. Tel: 201399996.

БОБОКАЛОНОВ С.

ОЗМОИШ ВА МУШОҲИДАҲОИ ПЕДАГОГӢ ОИД БА КОР БО ДОНИШҶӮЁНИ МУБТАЛОИ БОЗИҲОИ КОМПЮТЕРӢ

Мубталоии интернетӣ ин вобастагӣ аз Интернет ҳамчун воситаи глобалии муошират, машғулшавӣ, ҷаҳди гирифтани ахбор ва ғайра фаҳмида мешавад. Тавре, М. Гриффитс қайд менамояд, «фард метавонад ба он дараҷаи баланде мубталои воситаҳои онлайнӣ гардад, ки аз он дигар тарафҳои ҳаёти он қурбон гарданд».

Якумин табақабандии шаклҳои тобеияти интернетӣ, ки К. Янг дар соли 1998 муайян карда буд, аз панҷ шакл иборат мебошад:

- тобеияти компюторӣ ки шавқоварии он бозингарро ба худ мекашад;
- навгониҳои компулсивии шабака;
- ахбори барзиёд;
- тобеияти кибер, муоширатӣ ва тобегии кибер-шаҳвонӣ.

М. Гриффитс ду намуди тобеиятро ишора менамояд:

- тобеияти ғайрифаъол, ки ба он тамошои барномаҳои телевизионӣ мисол шуда метавонад;
- тобеияти фаъол, ки он бозиҳои компютерианд.

Маълумотро дар бораи вобастагии компютерӣ аниқ ва бехато баровардан дар байни донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар муқоиса бо дигар мамлакатҳои ҷаҳон қариб номумкин аст. Ин ба фикри мо аз он вобаста мебошад, ки методика ва дараҷаи баҳодиҳии ин тобеият як хел буда наметавонад. Масалан, дар мамлакатҳои аз ҷиҳати технологияи компютерӣ, пешрафта ба монанди Гонконг, аз рӯйи маълумоти А. Е. Войскунский дар соли 2004, 37% ҷавонони тобеи бозиҳои компютерӣ ошкор карда шуд, дар байни хонандагони Кореяи Ҷанубӣ шумораи тобеон ҳамроҳи гурӯҳи хатарнок 40%-ро ташкил медод.

Асоси гурӯҳи хатарнокро аз тобеияти интернетӣ мувофиқи андешаи мо бештар метавонад одамони синнусоли хурд ташкил диҳанд. Ба ҳама маълум аст, ки наврасӣ ва ҷавонӣ- давраест, ки дар он инсон метавонад тобеи маводи психологӣ гардад, зеро онҳо ҳама чизро донистан мехоҳанд ва омодаанд, ки ба касе ё чизе тақлид намоянд.

Дар таҳқиқоти махсуси баргузорнамудаи В. А. Лоскутова, ки аз рӯйи интихоб дар Россия гузаронида шудааст, синну соли мубталоёни интернет ва бозиҳои компютерӣ аз 21

солагӣ муайян гардидааст, ки ба синни донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ рост меояд. Фикр мекунам, ки дар ин синну сол ҷавонон намедонанд вақти худро чӣ тавр гузаронанд, аз ҷониб, дар онҳо механизми худзоҳиркунӣ чандон ташаккул наёфтааст аз ҷониби дигар, нисбат ба одамони калонсол дастрасии компютер ба онҳо бештар муяссар мешавад.

Истифодабарандагони Интернет рӯз аз рӯз ҷавонтар шуда истодаанд ва аз ин рӯ, мо зарур донистем, ки дар ин самт таҳқиқот гузаронида, натиҷаи таҳқиқоти баргузоргардидаро ҷамъбаст намоем.

Тавре, ки маълум аст, яке аз шаклҳои паҳнгардидаи тобеияти- интернетӣ ин тобеи аз бозиҳои компютерӣ мебошад. Дар ин раванд С. К. Бондарев қайд менамояд, ки «ба бозиҳои компютерӣ машғул шуда, фард тамоми имкониятҳои олами таҳайлотиро аз худ менамояд: вақт ёфта, фазои дар он ҷойдоштаи ашёро пайдо намуда, метавонад бо онҳо тамоми кореро кунад, ки дилаш мехоҳад. Аммо, ба тафовут аз ҳаракат дар интернет, ки худ аз худ диққатҷалбкунанда мебошад, бозиҳои компюторӣ ба ӯ боз чизҳои бештарро медиҳанд, ки ба олами ҷисмонӣ дастрас намебошанд. Зарари асосии бозиҳои компюторӣ дар ҳамин мебошад, ки ҷисм дар ҳолати беҳаракатӣ ва оромӣ мавқеъ мегирад».

Ба ҳамагон маълум аст, ки агар ҳаракат мутлақ, доимӣ ва сарчашмаи инкишоф бошад, оромӣ мафҳуми нисбӣ буда, кӯтоҳмуддат ва даргузар мебошад. Таҷриба ва озмоишҳои мо собит менамоянд, ки дар байни донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар 29,8% нишонаҳои тобегӣ доштан ба интернет, дар 19,3% аломати фаромӯшхотирӣ, дар 11,9 % ваҳму, тарсу воҳима, дар 12,3% характери дағалӣ ва зӯроварӣ ҳис карда мешавад.

Дар раванди озмоиш ҳар чӣ бештар диққат ба ноустувори психикии донишҷӯён дода шуд, ки чунин донишҷӯён 7% ва шиддати асабонияти онҳо 5,3 %-ро ташкил дод, ки ин чандон хатарнок нест.

Таҳлилу муқобилгузории хусусияти шахсиятии тобеии компюторӣ ва интернетӣ донишҷӯёни гурӯҳи назоратӣ ошкор намуд, ки дар онҳо ташвиш, эҳсоси ноустуворӣ, худназорат паст, тобеии баланд, дараҷаи баланди ноумедӣ дарк карда мешавад. Дар вуҷуди чунин донишҷӯён бештар стротегияи «гурехтан» аз «қабули масъулият» мушоҳида карда мешавад.

Мақсади асосии таҳқиқоти мо, ки дар солҳои 2019, 2020 дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии ш.Душанбе ва ноҳияҳои атрофи он баргузор карда шуд, ошкор намуд, ки робитаи хусусиятҳои рафтории донишҷӯён ва дараҷаи зоҳир намудани майлу хоҳиш ва тобегии онҳо аз бозиҳои компюторӣ мебошад.

Таҳлили мақоми рӯй овардани донишҷӯён ба бозиҳои компюторӣ имкон медиҳад, ки манзараи зеринро пешниҳод намоем: 58% донишҷӯён барои он вақтро дар бозӣ мегузаронанд, ки аз проблемаҳо озод гарданд, 18% барои хешро ғолиб ҳис кардан, 16% барои хориҷ гардидан аз воқеият ва ворид гардидан ба олами хеш, 8% вобаста ба ҳолатҳои оила.

Дар таҳқиқот бештар аз 300 нафар донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ ҷалб карда шуданд, ки 230 нафарашро писарон ва 70 нафарро духтарон ташкил медиҳанд, ки синну соли онҳо 19-21 сола мебошад. Таҳқиқи донишҷӯён бо мақсади ошкор намудани тобегии онҳо аз бозиҳои компюторӣ собит намуд, ки дар 12% донишҷӯён одати ташаккулёфта ба бозиҳои компюторӣ мавҷуд аст, 51% - и донишҷӯён ба гурӯҳи хатарнок мансубанд, дар 37% ягон нишонаи тобегӣ мушоҳида карда намешавад. Агар маърифати оила, роҳбарони синф ё кураторон баланд бошад, дар натиҷаи пурзӯр намудани корҳои фаҳмонидадиҳӣ ҷавононро аз ин рафтори номатлуб гардонидан мумкин аст.

Расми 1. Тақсими ҷавонон аз рӯйи аломатҳои зоҳиргардидаи тобегӣ ба бозиҳои компюторӣ

Дар таҳлили натиҷаи чанд соати вақти хешро дар бозӣ сарф кардани донишҷӯён оварда шудааст.

Маводи дар натиҷаи озмоиш бадастомада аз он шаҳодат медиҳанд, ки бисёрии ҷавонон, тахминан 35% онҳо дар як рӯз 1-2 соат вақти хешро дар бозиҳои компюторӣ мегузаронанд. Дар байни бачаҳои ба озмоиш фарогирифта 31% дар як рӯз 5-6 соати вақти хешро дар бозии компюторӣ мегузаронанд, 21% донишҷӯёни ҷавон 3-4 соат, бештар аз 6 соат, 13% ҷавонон бо бозӣ машғул мешаванд. Озмоиш собит менамояд, ки дилбастагии сахт пайдо намудан ва вақти зиёдро бе ҳаракат дар пушти компютор сарф кардан ба солимии ҷисмонӣ ва маънавии донишҷӯён зарар ворид менамояд.

Озмоиш собит намуд, ки бозиҳои ба ҷавонон маъқул бозиҳои бисёристифодашавандаи онлайни мебошанд, ки зиёдтар аз 36% -и ҷавонон ба чунин бозиҳо (ММО) таваҷҷуҳ зоҳир менамоянд. Ин яке аз намудҳои машҳуртарини бозиҳои видеоӣ мебошад. Моҳияти ин бози дар он мебошад, ки ин бозиҳо беохир ва адонашаванда мебошанд. Ин шакли бозӣ ҷавонро ба тобеӣ ворид менамояд, ки ояндаи ҳузнангез дорад. Чунин бозиҳо таъсири психологӣ дошта, донишҷӯро барои анҷом додани бозӣ бештару бештар домангирӣ менамояд, ки дар натиҷаи он дар донишҷӯ тобеии бозӣ ба вуҷуд меояд.

Аз он каме камтар, яъне 32 %-и бачаҳо бозиҳои компютерии жанри «action»- ро маъқул медонанд. Ин жанр бо он тавсиф карда мешавад, ки қисми зиёди ин бозиҳо барои калонсолон истеҳсол карда шудаанд. Бозиҳои видеоии жанри action метавонанд мазмуни зӯроварӣ, гуфтори қабеҳ дошта бошанд, ки ба ҷавонон таъсири манфӣ расонад. Қариб 14% ҷавонони мавриди озмоиш қароргирифта, бозиҳои- стимуляториро дӯст медоранд, ки идоракунии ким кадом ҷараён, дастгоҳ, таҷҳизот, воситаҳои нақлиётро дар назар доранд. Танҳо 7%-и ҷавонон бозиҳои инкишофдиҳандаро меписанданд, ки бештари онҳо духтаронанд.

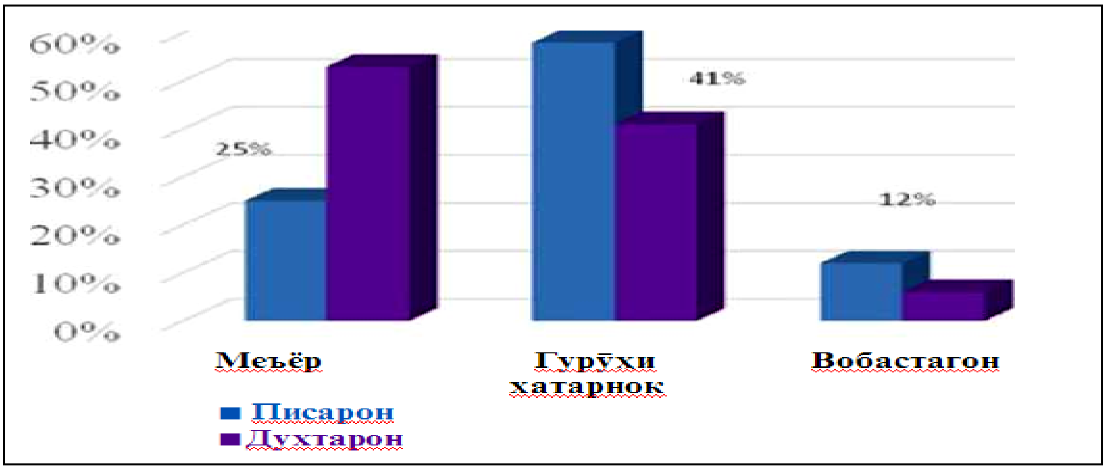

Дар ибтидои таҳқиқот ва корҳои озмоишӣ мо тахмин намудем, ки бачагон нисбат ба духтарон бештар ба бозиҳои компютерӣ майл доранд ва тобеӣ дар байни ҷавонон нисбат ба духтарон бештар мушоҳида карда мешавад. Дар 25% писарон ва 53% духтарон аломату нишонаи тобеъгии компютерӣ ошкор карда нашуд.Ба гурӯҳи хатарнок (риск) бештар аз 58% писарон ва 41% духтарон мансубият доранд. Дар 12% писарон ва 6% духтарон тобеии ташаккулёфтаи бозиҳои компюторӣ мушоҳида гардид. Таҳқиқоти мо тасдиқ намуд, ки дар бачагон майл ба тобеии бозиҳои компютерӣ бештар мушоҳида карда мешавад.

Дар раванди озмоиш ошкор гардид, ки миқдори минималии вақт, яъне 1-2 соатро дар як рӯз дар бозӣ 25% писарон ва 50% духтарон мегузаронанд, Аммо 40 % писарон ва 35 %

духтарон бештар аз 3-4 соати вақти худро дар бозӣ мегузаронанд. Қариб 30% писарон ва 30% духтарон бештар аз 5-6 соат ба бозӣ машғул мешаванд. Дар баробари ин писарон ва духтаронеро низ пайдо намудан мумкин аст, ки аз 6 соат бештари вақти хешро дар бозиҳои компюторӣ мегузаронанд.

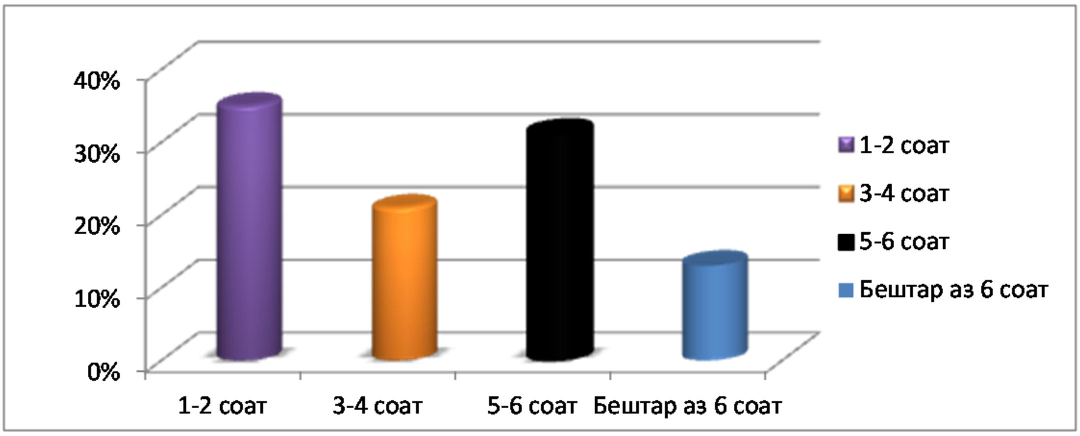

Гуфтан мумкин аст, ки писарон бештар ба бозиҳои оммавии бисёрнафараи онлайн (ММО) ва action- машғул мешаванд, ки ин 17% писарон ва 15% духтаронро ташкил медиҳад. Духтарон бошанд бештар ба бозиҳои инкишофдиҳанда марок зоҳир менамоянд, ки ин 4-8%-ро ташкил медиҳад.

Ҳамин тавр, муқобилгузории моилии донишҷӯён ба бозиҳои компюторӣ аз рӯйи нишонаҳои ҷинсӣ нишон дод, ки писарон бештар ба бозиҳои оммавӣ (ММО), ки тобеиро тавлид менамояд майл доранд, аммо духтарон бештар бозиҳои маърифатиро меписанданд, ки дар онҳо хатари тобеъшавӣ камтар мушоҳида карда мешавад.

Тестҳо ё саволномаҳои гузаронидашуда оид ба тобегии- интернетӣ нишон доданд, ки аз нисф зиёди духтарон аз рӯйи интихобашон ба гурӯҳи ягон нишонаи тобеӣ надошта мансубанд. Дар навбати худ қисми зиёди бачагон ба гурӯҳи хатарнок мансубанд ё тобеии ташаккулёфта аз бозиҳои компюторӣ доранд.

Ҳамин тавр, аз рӯйи натиҷаи таҳқиқоти баргузорнамуда ду намуди мухолифати ҳамдигарии шахсиятро ҷудо намудан мумкин аст, ки метавонанд гурӯҳи хатарноки ташаккули тобеияти бозиҳои компютерӣ бошанд. Шакли якум пеш аз ҳама бо он робитаманд мебошад, ки аломатҳои рафторӣ ҳамеша бо баланд гардидани қаҳру ғазаб мутобиқи фаъолият, фаъолияти тез, таркиш, суст гардидани назорат нисбати афзоиши барангезаҳо мушоҳида мегардад.

Намуди дуюм, дар он майл ба тарс, баланд гардидани ҳиссиёти ғуломӣ, тарсончакӣ, дараҷаи баланди ташвиш, чуқурии эҳсос, андӯҳ ҳис карда мешавад. Агар дар гурӯҳи аввал майлу хоҳиши дар муошират фаъол будан ҳис карда шавад, дар гурӯҳи дуюм бештар дараҷаи тарсу ҳарос, эҳтиёткорӣ мушоҳида карда мешавад, ки онро танҳо пайваст шудани ӯ бо компютор паст менамояд. Танҳо бозиҳои компютерӣ метавонанд тарсу ваҳмро аз ҷисми ӯ берун намуда, худбаҳодиҳиашро аз ҳисоби таркиби дигар амалиёт баланд бардошта, ҳимояро таъмин намояд.

АДАБИЁТ:

1. Абульханова-Славская, К.А. Особенности типологического подхода и метода исследования личности / К.А. Абульханова-Славская // Принцип системности в психологических исследованиях: Сб. тр. М.: Наука, - 1990. -С. 20-28.
2. Анастази, А. Психологическое тестирование / А. Анастази, С. Урбина. -СПб.,-2001.-688 с.
3. Андреева, Г.М. Психология социального познания. / Г.М. Андреева, -М.: Аспект Пресс, 1997. - 240 с.
4. Андреева, Г.М. Социальная психология. / Г.М. Андреева, — М.: Аспект Пресс, 1998., -173 с.
5. Акопов, Г.В. Психология сознания: Вопросы методологии, теории и прикладных исследований / Г.В. Акопов. М.: Институт психологии РАН, -2010.-272 с.
6. Аксенова, Ю.А. Символы мироустройства в сознании детей / Ю.А. Аксенова, — Екатеринбург: Деловая книга, — 2000. 272 с.

7. Аронсон, Э. Общественное животное. Введение в социальную психологию / Э. Аронсон / Пер. с англ. М.А. Ковальчука под ред. В.С. Магуна. М., - 1998. - 517 с.
8. Артемьева, Е.Ю. Основы психологии субъективной семантики / Е.Ю. Артемьева / Под ред. И.Б. Ханиной. М.: Смысл, - 1999. - 350 с.
9. Бабаева, Ю.Д. Взаимодействие человека с компьютером. / Ю.Д.Бабаева, А.Е. Войскунский // Психологический журнал, — 1998, № 1. — С. 89-100.
10. Белавина, И.Г. Психологический аспект компьютерных форм детского творчества / И. Г. Белавина // Пользоват. интерфейс: исслед., проектирование, реализация. — 1993. — № 2. С. 19—23.
11. Бубнова, С.С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система / С.С. Бубнова // Психологический журнал. 1999, № 5. -С. 38-44.
12. Бурлаков, И.В. Homo Gamer. Психология компьютерных игр / И.В. Бурлаков. М.: «Класс», - 2000. - 144 с.
13. Войскунский, А.Е. Психологические аспекты деятельности человека в Интернет-среде. / А.Е. Войскунский, Режим доступа: URL: htth:// web.psychology.ru/internet/ecjlogy/01.stm.
14. Войскунский, А.Е. Психологические исследования феномена Интернет-аддикции. / А.Е. Войскунский, Режим доступа: URL: htth:// web.psychology.ru/internet/ecjlogy/04.stm.
15. Войскунский, А.Е. Мотивация хакеров: психосемантическое исследование / А.Е. Войскунский, В.Ф. Петренко, О.В. Смыслова // Психологический журнал. 2003. - Т. 24. - № 1. - С. 104-118.
16. Волков, А.Н. Стратегии преодоления Интернет-зависимости в подростковой среде / А.Н. Волков // Феноменология и профилактика девиантного поведения: материалы Всерос. науч.-практ. конф. — Краснодар, -2008.-С. 144-150.

БОБОКАЛОНОВ С.

ОЗМОИШ ВА МУШОҲИДАҲОИ ПЕДАГОГӢ ОИД БА КОР БО ДОНИШҶӮЁНИ МУБТАЛОИ БОЗИҲОИ КОМПЮТЕРӢ

Интернет ҳамчун воситаи глобалии муошират, машғулшавӣ, ҷаҳди *гирифтани* ахбор ва ғайра фаҳмида мешавад. Асоси гурӯҳи хатарнокро аз тобеияти интернетӣ мувофиқи андешаи мо бештар метавонанд одамони синнусоли хурд ташкил диҳанд. Ба ҳама маълум аст, ки наврасӣ ва ҷавонӣ-давраест, ки дар он инсон метавонад тобеи маводи психологӣ гардад, зеро онҳо ҳама чизро донистан мехоҳанд ва омодаанд, ки ба касе ё чизе тақлид намоянд. Истифодабарандагони Интернет рӯз аз рӯз ҷавонтар шуда истодаанд ва аз ин рӯ, мо зарур донистем, ки дар ин самт таҳқиқот гузаронида, натиҷаи таҳқиқоти баргузоргардидаро ҷамъбаст намоем. Моҳияти ин бозӣ дар он мебошад, ки ин бозиҳо беохир ва адонашаванда мебошанд. Дар 25% писарон ва 53% духтарон аломату нишонаи вобастагии компюторӣ ошкор карда нашуд. Қариб 30% писарон ва 30% духтарон бештар аз 5-6 соат ба бозӣ машғул мешаванд.

Калидвожаҳо: педагогӣ, бозиҳои компютерӣ, донишҷӯён, писарон, духтарон, интернет, синну сол, гурӯҳи хатарнок.

БОБОКАЛОНОВ С.

ЭКСПЕРИМЕНТЫ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ ПО РАБОТЕ СО ШКОЛЬНИКАМИ ЗАВИСИМЫМИ КОМПЬЮТЕРНЫМИ ИГРАМИ

Интернет понимается как глобальное средство связи, взаимодействия, поиска информации и так далее. На наш взгляд, основная группа риска интернет-зависимости - это молодые люди. Как известно, юность и юность - это период, когда человек может пристраститься к психологическим веществам, потому что он хочет все знать и готов подражать кому-то или чему-то. Интернет-пользователи становятся моложе день ото дня, и поэтому мы почувствовали необходимость провести исследования в этой области и подвести итоги исследований. Суть этой игры в том, что эти игры бесконечны и неисчерпаемы. У 25% мальчиков и 53% девочек признаков компьютерной зависимости не выявлено. Около 30% мальчиков и 30% девочек проводят в игре более 5-6 часов.

Ключевые слова: педагогика, компьютерные игры, школьники, мальчики, девочки, интернет, возраст, группа риска.

BOBOKALONOV S.

EXPERIMENTS AND PEDAGOGICAL OBSERVATIONS ON WORKING WITH STUDENTS WITH COMPUTER GAMES

The Internet is understood as a global means of communication, engagement, information seeking, and so on. In our opinion, the main risk group for Internet addiction is young people. It is well known that adolescence and youth is a period when a person can become addicted to psychological substances, because they want to know everything and are ready to imitate someone or something. Internet users are becoming younger day by day, and therefore we felt the need to conduct research in this area and summarize the results of research. The essence of this game is that these games are endless and inexhaustible. In 25% of

boys and 53% of girls, no signs of computer dependence were detected. About 30% of boys and 30% of girls spend more than 5-6 hours playing.

Keywords: pedagogy, computer games, students, boys, girls, internet, age, risk group.

Маълумот дар бораи муаллиф: Суҳроб Бобокалонов, – муаллими калони кафедраи инфарматика ва фанҳои табиӣ- риёзӣ Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, ш. Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев 17/1 Тел.: (+992 37) 933 17 17 42 E-mail: ddzt_tarikh@mail. ru
Сведения об авторе: Сухроб Бобокалонов Старший преподаватель кафедры информатики и естественно - математических наук Таджикский Государственный институт языков им. Сотим Улугзоде, г. Душанбе, ул. Мухаммадиев 17/1 Тел.(+992 37) 933171742 E-mail: ddzt tarikh @ mail. ru.
Information about author: Suhrob Bobokalonov, -Senior teacher of the Department of informatics and Mathemetical Sciences of the Tajik state Institute of Languagis named after Sotim Ulugzoda, Dushanbe, Muhammadiev street 17/1 tell: (+99237) 933-17-17-42 E-mail ddzt tarikh @mail. ru.

САТТОРОВ А. К.

РОЛЬ ТАДЖИКСКО-ПЕРСИДСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В СОЦИАЛИЗАЦИИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Таджикско-персидская литература, несомненно, всегда являлась кладом науки и этики, дружбы, любви и верности. Данная литература, отражая общечеловеческие ценности, получала признание мирового сообщества. Великие таджикско-персидские поэты и писатели, такие как Абдуабдулло Рудаки, Фирдоуси, Носири Хусрав, Саади Шерази, Гафиз Шерази, Зайнуддин Махмуди Восифи, Абдурахаман Джами, Ахмади Дониш и многие другие получили признание в связи с тем, что все они писали о проблемах общества, воспевали общечеловеческие ценности и становились проводниками общества. В рамках духовно-нравственного и морального воспитания в настоящее время особое место занимают вопросы общечеловеческого-гуманистического воспитания подрастающего поколения. Когда посмотрим на творчество современных таджикских литераторов, такие как: Садриддин Айни, Абулкасым Лохути, Мирзо Турсунзаде, Лоик Шерали, Мумин Каноат, Бозор Собир, Фарзона и других, увидим, что они все являются детьми своей эпохи и творили ради соединения сил человека, любви, природы и других существ мира.

За последние годы в нашей стране постоянно растет число молодых литераторов. Следует отметить, что эти юные дарования, новые создатели, вошедшие в литературу, свое творчество начинали с воспевания любви, к этому прекрасному чувству. Воспевания любви также присуще творчеству таких великих поэтов, как Рудаки, Саади, Гафиз, Хаям. Мирзо Абдулкадыри Бедил еще в 9-летнем возрасте посвятил своей возлюбленной однокласснице следующее рубаи:

Каждый раз, когда она молвит слово,
Прекрасный запах исходит из рта её.
Запах перца или цветка благоуханья,
Или это аромат мускуса Хутана. [3, с.158]

В таджикской классической литературе на данную тему больше всего писал поэт Бадриддин Хилоли.

Поэтому творчество поэта Бадриддина Хилоли имеет большое воспитательное значение и более других восхищает сердца, становится руководством влюбленных. Молодежь посредством стихов поэта признается в любви своим возлюбленным:

Отреклась от любви, а я её сохранил,
Ненавидишь меня, а я люблю от души.
Тысячи мучений, ранений ты мне причинила,
Как лепесток цветка в душе не хранится обида.
Ты желала того, чтобы отказался от тебя,
Расстанусь с жизнью, но не откажусь от тебя.
Если вырвут душу и сердце выскочит из груди,
Без сердца останусь, но не смогу тебя забыть. [7, с. 8.]

В этих стихах красочно и искренне воспевается любовь мужчины к женщине, они понятны молодым и оказывают на них глубокое влияние. В творчестве поэта можно найти еще десятки подобных газелей, которые говорят о любви и верности влюбленных. И женщина, и мужчина являются членами общества. Чистая любовь становится фактором их

верности. Это связано с тем, что женщина всегда выполняла задачу созидателя в обществе. Женщина услаждала нашу жизнь, дает нам тепло скрашивает наше проживание. Именно образ женщины делает привлекательным фильмы, их голоса ласкают наши уши. Женщина оберегает мужчину от различных ненужных споров и мужчину вступать в борьбу. Женщина украшает мир, и именно женщины обязывают мужчин любить красоту. Неслучайно считают женщин создателями красоты, ибо лишь женщина постоянно соревнуется с цветками и постоянно побеждает в таких соревнованиях [2, с. 3].

За годы независимости взгляды таджикского общества на жизнь женщин, их положение в обществе резко изменились. Наши политики больше стали уделять внимание новому поколению. Принятый Закон РТ «О повышении положения женщин в обществе» доказывает, что женщина является не только матерью и любимой супругой, она также является хорошим сотрудником, испытанным и умелым специалистом. Наряду с тем, что женщина украшает жизнь мужчины, она также придает им уверенность, дарит любовь и ласки, в то же время является источником вдохновения поэтов. Абдурахмани Джами пишет:

Женщина - труженица, благо она,
Для этой женщины не жалей себя.
Эй, музыкант, предложи свою ты музу,
Вынеси скрытую мелодию наружу.
Мудрому понятно это мнение,
Повелитель женщин - ниже женщин. [2, с. 26]

Отражение естественности стремления и проявления первой любви молодежи в классической литературе и современной художественной литературе

Стремление и привязанность молодежи к тем или иным вопросам встречается как в творчестве классиков литературы, так и в творчестве наших современников. Бадриддин Хилали, поэт 16 века, в своих произведениях «Шах и дарвеш» (Шах и бедняк»), «Сифотулошикин» («Воспевание влюбленных»), «Лейли и Меджнун» обращается к данной теме. В том числе, в «Воспевании влюбленных» поэт выражает привязанность двух девушек следующим образом: жили две красотки-сверстницы, не было предела их красоты, но хотя они были красивы внешне, они также отличались духовно:

Ты отдушина каждому усталому в пути,
Ты притеснитель моей израненной души.
Ты то становишься бальзамом в груди,
То сто пятен чёрных в сердце поместишь. [6, с. 208]

В данном стихотворном отрывке поэт поднимает важную воспитательную тему. По его мнению, для того чтобы женщина была достойна любви и уважения, недостаточно ей быть красивой. Женщина становится любимой лишь тогда, когда кроме красоты она еще красноречива. Плохую, капризную женщину никто не любит. Лишь хорошо воспитанная, открытая душой женщина становится любимой и уважаемой. Другими словами, Хилоли считает, что человек достигает своей цели благодаря милости, богатству души.

В критических рассказах «Алчность» и «Милость», «Храбрость», в рассказе «Благородство Фархада» и других поэт считает, что привязанность молодых связана с их естественными желаниями и стремлениями. Ибо по природе безнравственный человек не достигнет собственных целей. Термин «любить» означает любить жизнь. Талантливая таджикская поэтесса Фарзона на данный вопрос смотрит под другим углом зрения. Она любит душевно и любит жизнь так, как любит собственную мать. Она также с любовью вспоминает о прошедших днях молодости.

Жизнь нашу прекрасную люблю,
В её объятиях я живу.
Каждый день, что ты мне подарил,
Днями рождения считаю их!
Как мать свою обожаю я жизнь,
Её силе и мощи нет границ.
Обнимаю с желанием особым,
И будущее и прошлое её.
Люблю все те моменты,
Дарившие мне надежды. [6, с. 26]

Данный стихотворный отрывок связывает читателя с жизнью, способствует рождению в его сердце мечты, направляет его на выполнение великих задач. Действительно, при чтении подобных стихов душа оживает, появляется надежда, продолжает пульсировать наше сердце, и все это вынуждает нас любить жизнь и считаться с любым мгновением. Свежие поэтические образы оказывают влияние на души, чувства молодых, а также на особенности великой поэзии. Кроме того, такие свежие образы мотивируют эмоции молодых, привлекают их сердца к хорошим новациям жизни. Это можно встретить в стихах Лоика Шерали (сборник стихов «Крик, который не слышит никто»), Бозора Собира (сборник стихов «Колючая проволока»), Фарзоны (сборник стихов «Восхождение росы»).

А неповторимый Хилоли о любимой пишет так, что его изображение оказывается красивее возлюбленной.

Душа хороша, но не хочу назвать тебя душой,
Дороже души есть что-нибудь, чтоб назвать тебя той.
Как назвать, чтоб было достойным тебя,
Вели сама, как мне назвать тебя.
Душа мая, ты желаешь вмиг уйти от меня,
Часок посиди, вечную жизнь получили от меня [5, С. 8]

Поэт проповедует больше собственной жизни любить и уважать людей - друзей, сотрудников, собеседников. В другой газели Хилоли ласкает возлюбленную. Словосочетания, употребляемые в газели: «кровный враг», «тонкое чувство», «лепесток цветка» и другие сделали газель образной, привлекательной.

Посредством таких словосочетаний образ возлюбленной надолго сохраняется в памяти читателя:

Если вырвут сердце мое, из темницы души моей,
Нет, любимая, я не вырву тебя из души моей [5, С. 6]

Поэтесса Фарзона в целях усиления стремлений и чувств молодых использует поэтические словосочетания, такие как «сладкое и новое чувство», «чистота помыслов», «кровь мира», «зеленая весна», «светлый и чистый сезон года», «солнце мало видимое», «берег освобождения», «улыбка цвета», «прекрасный поцелуй», «стих улыбок», «алое солнце», «жемчужина любви» и другие, которые в совокупности дают надежду людям:

Ангел левой стороны,
Ангел правой стороны.
Где тот, чья солнечная любовь,
Приветствует через светопроём.
Где тот, чьи лучи навек согревают меня,
Кто моими губами приветствует меня.
Кто моими глазами смотрит на меня… [4, С.17].

Молодость является ее золотой порой, периодом любви. Поэтому молодые стремятся и любят читать поэзию, в которой больше всего воспевается молодость.

Подруга - луна
Юность твоя прошла,
Взошла и погасла звезда.
Взрыв ощущения, очень жаль,
Что не повторится никогда,
Не повторится, а что предпринять. [4, С.21]

Воспевание чистоты нравов, веры в бога и совестливость молодежи особенно успешно воссоздается поэтом:

… Как рассеянный ветер не понимает,
Шёпот листьев нежданно упавших.
И в это несчастное время,
У людей отсутствует вера.
В гарем превратится бога дом.
С именем твоим на моих устах
К дверям твоим привела нужда,
Та-кибла, я совершаю намаз. [4, С.25]

Но для воспитания молодежи в основном используется жанр сказки и любовных историй. Классики литературы так мастерски передавали события, что молодежь

практически верила в их правдивость: «… С одной стороны, шел солидный молодой человек, с тигровым нравом, похожий на льва, красивый, как солнце, с горящими глазами, похожими на чашу, заполненную кровью, с висячими волосами, одетый в кожу, перевязанный в талии широким ремнем, цепь вокруг головы, с щитом на спине, злой и быстрый, как ветер. За ним следовали двое слуг луноликих, с виду четырнадцатилетние, обутые в золотые сапоги, которые шли, неся гроб на руках. Как только они добрались до перекрестка, по указке своего хозяина положили гроб на землю. Молодой человек подошел к гробу, присел и начал громко плакать и горько произнес следующие строки:

Без тебя бессонница мучает меня,
И с каждой ресницы чистая кровь пошла.

И так он продолжал рыдать горько, да так, что начали плакать окружающие его люди, большинство людей потеряли силы и пали без сознания… [8, С.48]

Например, жанр «проза в стихах» наблюдается в рассказе Юсуфа Акобирова под названием «Мой хороший друг Тураб». Автор вспоминает годы учебы в школе и своего друга Тураба:

«Потому что девочки нашего класса все носили длинные волосы, в школу ходили с косичками. Тураб был влюблен в их косички, и как только девочки забывали о нем, он тут же дергал их косички и убегал. Девочка естественно кричала, и сразу все ее подруги (поскольку все были пострадавшими) приходили к ней на помощь и гнались за Турабом. Они в большинстве таких случаев окружали Тураба. Тураб в свою очередь был ловкачом и всегда ходил способ избежать преследование девочек, тем не менее, иногда он попадался и получал от девочек по заслугам. Девочки безжалостно избивали его» [1, С.147-148].

Писатель при изображении постепенно раскрывает образ своего героя, даже драка, произошедшая между ними и героем становится привлекательным для читателя. Таким образом, читатель узнает не только о хорошем поведении Тураба, он также узнает отрицательные стороны его поведения.

- «...Ты считаешь меня простым шофером, поэтому не обращаешь на меня внимание! – теперь Тураб об этом говорил с горечью: Я знаю вас, кутил, высокомерных, даже человеком не считаете шофера! А я, простодушный, посчитав тебя своим детским другом, попросил, чтобы и о нас писал статейку. Неужели трудно было написать маленькую статью для друга. Ты уже врешь мне третий год! Вот написал о доярке. Писал о дяде-«поливальщике». Даже писал о студентах, собирающих хлопок. Но писать обо мне ты не хочешь!» [1, С.152]

Таким образом, можно сделать вывод, что естественность стремлений и проявление первой любви у молодежи в классической и современной таджикской литературе связаны со следующими факторами:

- посредством отражения влияния реальности на мнения молодых;
- применение фразеологизмов, свободный стиль и простота изображения;
- посредством сказок и рассказов изобразить вопросы, актуальные для молодежи и показать пути их решения.

Исследование показало, что указанные факторы служат повышению стремлений и чувств первой любви у молодежи.

Великие мыслители персидско-таджикского народа считают, что вдохновение является даром божьим. Действительно, этот дар не дается любому человеку. Творцом является человек, который чувствует разные проблемы жизни и по-своему делает о них заключения. Важно то, что он пишет об этом красочно, говорит новое слово, использует поэтические слова, вследствие чего, его творчество получает признание среди читателей, приносит им радость. В свою очередь, данное свойство учит читателей понимать произведения того или иного литератора.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Акобиров Ю. Замон ва тақдир // Акобиров Ю.- Душанбе «Ирфон» 1992 с., саҳ. 147-148
2. Зи меҳри зан дамад хуршед // (мураттибон Аминов С., Каримова Х., Сатторова Ҳ.) Душанбе, «Субҳи дониш», 2004.
3. Тоҳиров У., Шарипов Ҳ., Адабиёти синфи 10.
4. Фарзона. Меъроҷи шабнам (шеърҳо) // Фарзона. Душанбе, «Адиб», 2000, 208 саҳ.
5. Фирдавсӣ А. Шоҳнома.
6. Ҳилолӣ Б. Осори мунтахаб//Ҳилолӣ Б. Нашриёти давлатии Тоҷикистон Сталинобод. 1958с.

7. Ҳилолӣ Б. Саду як ғазал // Ҳилолӣ Б. Душанбе «Адиб» 2007 с.
8. Чор дарвеш, Душанбе Афсона 2009 160 саҳ.

САТТОРОВ А. К.

НАҚШИ АДАБИЁТИ ТОҶИКУ ФОРС ДАР ИҶТИМОИШАВИИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ БОЛОӢ

Дар мақола ба проблемаи нақши адабиёти тоҷику форс дар иҷтимоии хонандагони синфҳои боло дар марҳалаи ҳозираи инкишофи мактаби тоҷик сухан меравад. Муаллифи матлаб муътақид аст, ки ҷавононро метавон тавассути шеъру ғазал, афсона ва қиссаҳое, ки аз ишқу вафои ошиқон сухан меронад, тарбия кард. Мундариҷаи мақола арзишҳои умумибашарии инсониро инъикос мекунад, ки аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ эътироф шудааст. Шоирон ва нависандагони бузурги тоҷику форс аз қабили Абдуабдулло Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Носири Хусрав, Саъдии Шерозӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Абдураҳмони Ҷомӣ, Аҳмади Дониш ва бисёр дигарон аз он сабаб, ки ҳама арзишҳои умумибашариро тараннум намуда, дирижёр гаштаанд, сазовори эътироф гардидаанд. чамъият. Дар доираи тарбияи маънавию ахлоқию ахлоқӣ масъалаҳои тарбияи умумибашарии насли наврас мавқеи хоса доранд.

Калидвожаҳо: Шоирон ва нависандагони тоҷику форс, арзишҳои умумибашарӣ, маориф, ҷавонӣ, ишқу вафо

САТТОРОВ А. К.

РОЛЬ ТАДЖИКСКО-ПЕРСИДСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В СОЦИАЛИЗАЦИИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

В статье рассматривается проблема роли таджикско-персидской литературы в социализации старшеклассников на современном этапе развития таджикской школы. Автор статьи считает, что посредством стихов, газелей, сказок, рассказов, в которых говорится о любви и верности влюбленных можно воспитывать молодежь. В содержание статьи отражается общечеловеческие ценности, которая получила признание мирового сообщества. Великие таджикско-персидские поэты и писатели, такие как Абдуабдулло Рудаки, Фирдоуси, Носири Хусрав, Саади Шерази, Хафизи Шерази, Абдурахамани Джами, Ахмади Дониш и многие другие получили признание в связи с тем, что все они воспевали общечеловеческие ценности и становились проводниками общества. В рамках духовно-нравственного и морального воспитания в настоящее время особое место занимают вопросы общечеловеческого-гуманистического воспитания подрастающего поколения.

Ключевые слова: таджикско-персидские поэты и писатели, общечеловеческие ценности, воспитание, молодёжь, любовь и верность.

SATTOROV A.K.

THE ROLE OF TAJIK-PERSIAN LITERATURE IN THE SOCIALIZATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS

The article deals with the problem of the role of Tajik-Persian literature in the socialization of high school students at the present stage of development of the Tajik school. The author of the article believes that youth can be educated through poems, gazelles, fairy tales, stories that talk about the love and fidelity of lovers.The content of the article reflects universal human values, which has been recognized by the world community. Great Tajik-Persian poets and writers such as Abduabdullo Rudaki, Firdowsi, Nosiri Khusrav, Saadi Sherazi, Khafizi Sherazi, Abdurakhamani Jami, Ahmadi Donish and many others received recognition due to the fact that they all sang universal human values and became the conductors of society. Within the framework of spiritual, moral and moral education, issues of universal humanistic education of the younger generation currently occupy a special place.

Keywords: Tajik-Persian poets and writers, universal values, education, youth, love and fidelity.

Маълумот дар бораи муаллиф: Сатторов Асрор Каххорович - н.и.и. Кафедраи педагогикаи умумии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. Тел: (+992) 901408848
Сведения об авторе: Сатторов Асрор Каххорович.- к.п.н. общеуниверситетской кафедры общей педагогики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Тел: (+992) 901408848
Informanion about the author: Sattorov Asror Kahhorovich - candidate of pedagogical sciences of the general university department of general pedagogy of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini. Tel: (+992) 901408848

РАХИМОВА Ш.Д

СТУРУКТУРНО-СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДУБЛЕТНЫХ СЛОВ В ТАДЖИКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

К понятию дублетности, то есть вариантности, и, следовательно, к задачам исследования, следует охарактеризовать лексические средства выражения дублетности в контексте данной работы. Одним из них являются дублетные пары слов старославянского и (древне) русского происхождения.

Так, слова старославянского и древнерусского происхождения в похожем соотношении, но в разной стилистической форме отражают, с одной стороны, народность и диалектно-географическое разнообразие и, с другой – книжность современного русского литературного языка. В свою очередь, книжность также можно рассматривать с различных стилистических аспектов. Так, одновременно и возвышенно-отвлечённый характер старославянизмов, и документально-практический характер древнерусских лексем обогащает современный русский язык пластом книжных слов, обслуживающих сферы науки, документации, художественной и публицистической литературы. Соответственно, и древнеболгарская, т.е. местная диалектная южно-славянская народная основа старославянского языка, и говоры восточных славян, которые легли в основу народного языка древней Руси, являются источником как устной, так и письменной стилистики разговорной, публицистической речи, отражающей конкретные бытовые, коннотативные понятия, обладающие знаковой системой современного языка СМИ, драмы, научно-популярных изданий. И те, и другие – как и во времена старославянско-древнерусского двуязычия, постоянно испытывают взаимовлияния и в современном мире с тем отличием, что в работах современных языковедов понятие нормы литературного языка приобрело структурные, лингво-культурные и социо-лингвистические характеристики, терминологическое очертание и довольно чёткие границы.

Однако, начиная со времён развития письменности и первых переводов греческих текстов на древнеболгарский – новоиспечённый старославянский язык посредством трудов двух отличающихся по своим письменным, в частности, лексико-семантическим традициям Охридской и Преславльской культурно-языковых школ, продолжая свой путь формирования за счёт приказным древнерусским языком, языковая норма и по сей день продолжает колебаний между тогдашним книжным старославянским и народным исвою динамику, то ослабляясь под натиском новообразований и заимствований мидии и социальных сетей, то набирая обороты под защитой и поддержкой государственной языковой политики и проектов по популяризации грамотности.

В свою очередь, назначение и мотивированность использования старославянизмов в литературном языке оценивается лингвистами и литераторами по-разному. Так Л.В. Щерба высказывает мнение, согласно которому церковнославянский язык обогатил русский не только багажом отвлечённых понятий и слов, но и бесконечными дублетами, которые сразу создали в русском языке сложную систему синонимических средств выражения (Щерба, 1957, с. 123). Н.М. Шанский, напротив, считает, что процесс исчезновения неполногласных и других славянских элементов не обеднил русского литературного языка, а расширял его выразительные способности. Лексико-семантическаядублетность в контексте междисциплинарного подхода к преподаванию русского как иностранного на базе собственно-русского материала, обогащая его и совершенствуя (Шанский, 1954, с. 31). С.А. Есенин, в дуальном мировосприятии и билингвизме которого перекрещивается языческое и христианское, местное и общеупотребительное, в «Ключах Марии» заявляет, что «крещёный Восток абсолютно не бросил в нас , никакого зерна; он не оплодотворил нас, а только открыл лишь те двери, которые были заперты на замок тайного слова» (Есенин, 1997, с. 187).

В настоящее время дублетные слова являются наиболее актуальными среди общих проблем языковедения. За годы независимости и по настоящее время в этом направлении изучение и исследования обстоятельно и всесторонне не проводилось. Дублетные слова представляют особый интерес с точки зрения формообразования. Сегодня дублетные слова важны для пропаганды достижений страны и оказывает сильное влияние на повышение общественной грамотности.

Прежде всего следует отметить, что в лингвистической литературе для обозначения данного процесса, употребляются самые различные термины: удвоение, повтор,

повторение, сочетание, редупликация, дупликация, изосиллабические конструкции, дуплеты.

Дуплеты это взаимозаменяющие попарно используемые слова обладающее одинаковой семантической нагрузкой, которая однако, не всегда эквивалентно. Они употребляются попарно только в контексте, и только это даёт право называть их дублетами. Следовательно, они имеют непосредственное отношение к синтаксической синонимии, так как зачастую применяются в различных предложениях во избежание однообразия и повтора слов. Дуплеты дополняют и объединяют значение, которое в отдельности не всегда несут определению семантическую нагрузку. Кроме того, прагматика синонимов в дублетными значениямисимметрична. В них почти соответствуют план выражения с планом содержания, и это приводит к неординарной выраженности дублетов.

Для исчерпывающей характеристики лингвистической концепции о словах-дуплетах весьма важным представляется понимание и выбор области, сведение из которой необходимы для объяснения закономерностей развития и функционирования языка.

В большинстве видов стиля речи дуплеты используются широко. Они имеют разные разновидности и отображают природу таджикского языка. Это значить что такие слова не появились или были заимствованы из других языков, а всегда исконно существовали.

З.Д. Попова указывает, что на любом этапе развития существуют многочисленные дублеты, для которых семантические или позиционные

развития еще не определились, или для которых вообще нет тенденции к разграничению, тоесть лишь тенденция к вытеснению одного из дублетов. Отношения между дублетами и вариантами исторически строго синхронны. С течением времени дублеты непременно изживаются, как избыточные средства.

В русском языке наблюдается не столь большое количество слов-дублетов. В ходе исторического развития синонимов, или изменяется их стилистическая окраска, или сфера их употребления. Большинство видов стиля речи дублеты используются довольно широко, они даже имеют различные разновидности и отображают природу таджикского языка. Выясняется, что такие слова не появились или были заимствованы из других языков, а всегда исконно существовали. В русской грамматике и в некоторых научных работах, посвященных проблеме синонимии принят к употреблению термин «дублетность». По нашему мнению, этот выбор является наиболее подходящим, и лучше звучит, чем термин «дуплет». Это связанно с тем, что все дублеты выражены идентичными по своей семантике словами или устойчивыми цельными выражениями. Исследование данного вопроса имеет как научное, так и практическое значение и свидетельствует о том, что таджикский язык имеет свою особую и богатую грамматику и до сих пор в нем есть множество нераскрытых сторон, не исследованных в полном объеме. С целью обобщения сведений о дублетах применительно к сопоставляемым языкам, нами установлено, что дублеты по структуре принадлежат к словообразованием и обладают собственным арсеналом признаков. Дублеты отвечают на вопросы по структуре и являются неустойчивыми и разделяются на компоненты.

Дублеты, как и варианты связанны с процессом развития и, следовательно, с колебанием грамматической нормы литературного языка. Отличие дублетов или «незначимых вариантов» от «значимых», на наш взгляд, заключается в том, что дублеты не различаются семантическими и стилистическими особенностями, в силу чего еще не приобрели «статус» литературной нормы.

Таким образом, варианты и дублеты связаны с реализацией основной практической функции языка с обменом мыслями и в связи с этим со становлением языковой нормы в определенные исторические периоды, с речью и с самим процессом развития языка.

Особенностью начального этапа в формировании национального литературного английского языка является широкая вариативность на всех языковых уровнях: в словообразовании на уровне определенной словообразовательной модели, в синтаксисе на уровне той или иной синтаксической конструкции и особенно в лексике на уровне лексемы, существующей в виде целого ряда орфоэпических вариантов.

Создается впечатление, что тенденция создания литературной нормы проявляется, прежде всего, в том, что все существующие языковые единицы как бы собираются воедино в качестве материала для дальнейшего отбора, поэтому и различные фонетико-орфографические варианты слов находят свое место в языке.

В целом вопрос о вариантов и дублетов достаточно сложен.На современном уровне развития науки его приходиться решать конкретно применительно к каждому из языков. Дублеты в синтаксическом плане не разделяются на компоненты, а также их компоненты нельзя считать морфемами. Дублеты по структуре выполняют функции различных членов предложения. Компоненты дублетов приобретают целостный смысл только в контексте.Следовательно, они не обладают самостоятельным семантическомполем. Дублетные пары, которые во время диалога выражаются одним словом, не в коем случае нельзя, отождествлять и выполняют функцию того или иного предложения.

Для анализа построения слов-дублетов, нам необходимо обратиться к значению данной лексемы в словарях. Значения «дублетность» в различных словарях трактуется по разному. Историческое слово женского рода, заимствованное из французского языка- «double».В русском языке это существительное мужского рода- дублет, дубль, дублировать.

Необходимо заметить, что когда основательно исследованы многие теоретические и практические вопросы грамматики, изучены структурные, семантические и стилистические особенности синонимических ресурсов языка, определены основные черты явлений синонимии, вариативности и дублетности, неправомерно воздержаться от разграничения синонимов, вариантов и дублетов.

В разговорной речи дублеты могут встречаться чисто в виде диалога, что составляет характерную особенность любого языка, в том числе и таджикского. Например: Истода-истода аламмекунад, ки мани нодончароҳамонвақтба гапи ту гӯшнакардам. (Сафо Халим «Бандаиношукр»).

- *Постепенно становится обидно, что я в свое время не послушался тебя.*

Необходимо отметить, что в таджикском языкознании два вида дублетов, дефисные и выраженные словосочетанием. В разговорным стиле таджикского языка, наибольшей популярностью пользуются именно дефисные и сложнопроизводные конструкции дублетов. Выражение дублетов в виде последующих друг за другом синонимов и антонимов с одной стороны обеспечивает слишком укороченный стиль речи и тем самым доказывает представление об одновременном употреблении в ряде случаев двоякой мысли говорящего.

Входящие в категорию парных синонимов слова образуются от различных частей речи, они сохраняют следы от тех разрядов слов, от которых произошли. По своей структуре русские и таджикские словосочетания находятся в отношениях частичной аналогии и эквивалентности, хотя построение словосочетания в сопоставляемых языках в корне отличается. Парные синонимы, выраженные различными частями речи, взаимосвязаны с соотносительными словами, что реализуется через систему семантических признаков. В этом отношении парные синонимы коррелируются с существительными, прилагательными, наречиями, объединяются со вспомогательными глаголами, инфинитивной формой глагола.

Русский и таджикский язык по своим структурно семантическим особенностям достаточно отличаются друг от друга, морфологические признаки этих языков имеют различное значение при определении характеристик большинства частей речи. Например, в русском языке роль морфологического пласта доминирует при определении частей речи, а в таджикском языке эти части речи определяются главным образом на основании семантических и синтаксических признаков.

Известный таджикский языковед Б.Камолиддинов в своем фундаментальном труде «Синтаксическая синонимия в современном литературном таджикском языке», рассматривая труды российских ученых отмечает, что понятие одноаспектной и меж-аспектной синонимии, введенное Е.И.Шендельсом, нельзя смешивать с параллелизмом [60;178]

Так же, как и для омонимии, настоящая работа ограничивается принципиально только омографией словарных форм. Дать полный перечень всех омографов, встречающихся в разных парадигмах современного русского языка, сейчас не представляется возможным. Для того, чтобы это можно было сделать, потребовалось бы прежде создание таких фономорфологических исследований, которые представляли бы, наконец, во вполне приемлемом виде реальную систему фономорфологических отношений в обеих формах русского языка, и в письменной и в устной. (Словарь омонимов русского языка).

В русском языке имеется значительное количество слов, существующих в виде двух фонетических вариантов, причем нередко различия их фонемного состава определяются разным местом ударения.

Материальное и духовное развитие общества, современный темп развития науки и техники необходимость решения социально-экономических задач требуют существенного повышения уровня обмена информацией, и соответственно, повышение речевой культуры, развития литературной нормы языка в употреблении лексических и грамматических единиц, усовершенствования навыков осознанного использования языковых средств, правильного, четкого и ясного выражения мысли.

В данной статье, в первую очередь следует раскрыть понятие дублетности – то есть сосуществования и взаимозаменяемости слов, сформировавшихся в различных исторических (временных) и социальных (пространственных) условиях – охватывающего области лексико-семантических отношений между парами синонимов, паронимов и омонимов, между устаревшими и ново-сформировавшимися, (древне)русскими и старославянскими, исконно русскими и заимствованными словами, литературной лексикой и диалектизмами или жаргонизмами, а также терминами. Дублетные пары могут быть представлены как на собственно лексическом так и на морфологическом и фонетическом уровнях.

Каждый элемент дублетной пары может служить в качестве переходной формы лексемы (в данном случае деривата) на этапах её формирования или адаптации в языке, а также в качестве самостоятельной лексемы, отличающейся от своей пары семантическим, стилистическим, коннотативным или семиотическим наполнением. Исходя из вышесказанного, понятие дублетности определяется на основании отношений между лексемами. Так, Н.М. Шанский (2009) и Е.С. Сумина (2013) сравнивают понятие дублетности с абсолютной синонимией заимствованных и исконно русских слов. По мнению Е.В. Кузнецовой (1989), в понятие дублетности входят также пары слов с нейтральным и коннотативным значениями, лексемы литературного языка и синонимичные им диалектизмы.Слова, входящие в состав русского и старославянского языков. Е.А. Чагинская (2010b) также иллюстрирует понятие дублетности отношениями между русской и старославянской лексикой. Р.М. Цейтлин в своей монографии, посвящённой лексике старославянского языка, подчёркивает, что в отличие от синонимов – генетически, как правило, принадлежащих к одной языковой системе – члены пары (или ряда) дублетов (или их однокоренного подвида - вариантов) генетически принадлежат к разным системам (языкам, говорам), а совмещение их в одной системе постепенно приводит к утрате ненужного (дублирующего) члена пары (ряда) или к появлению у одного из них новых семантических или стилистических особенностей (Цейтлин, 1977, с. 52).

В свою очередь, В.Г. Костомаров (2010), С.С. Богуславский (2010), Е.А. Волкова (2008) исследуют дублетность в отношениях между терминами различных областей. Наряду с соотнесением понятия дублетности с понятием синонимии (то есть взаимозаменяемости лексем, сформировавшихся в различных этимологических и семантических условиях), данное понятие также связывают с явлением избыточности (Смирнов, 2010) в языке: две лексемы разного временного и геокультурного происхождения и различного экспрессивного наполнения могут выполнять похожую или идентичную семантическую роль, тем самым затрудняя выбор носителя языка или даже засоряя его. Однако, опираясь на мнение Шанского (2009), дублетность, будучи явлением динамичным, переходным, временным, подобная избыточность также может иметь подвижный характер, каким и является, собственно, весь словарный запас языка (Еленский, 1980).

Наряду с дублетными парами старославянского и (древне)русского происхождения, другим средством образования дублетных пар является пересечение в языке диалектных и литературных слов с одинаковым значением, причём данному виду дублетности присуща своя, особенная динамика и переход со временем из нормированного, инвариантного пласта лексики в ареал местного употребления и наоборот.

Исследователи выделяют такие причины, цели и следствия использования диалектизмов, то есть местной народной лексики в русской литературе, как воспроизведение местного, «негородского» колорита и характеристики речи персонажей-крестьян в «деревенском» контексте, выразительность и индивидуальность языка и яркая

характеристика персонажей, более точное изображение реалий, специфики быта, культуры, местных географических особенностей, создание либо усиление комического эффекта или сатирической окраски и как средство стилизации.

Исходя из вышесказанного можно сделать вывод о трёхаспектном/трёхвариантном формировании нормы русского литературного языка на протяжении его письменной истории: отвлечённая книжность лексики старославянского происхождения; бытово-приказная или деловая книжность лексем древнерусского происхождения; народность лексики южно-славянских (старославянское происхождение) и восточно-славянских (древнерусское/ праславянское происхождение) говоров, то есть диалектной лексики. Все эти три аспекта, или три варианта композиции русского текста, или речи, в после-письменную эпоху в разной степени отражались и отражены сегодня в современных произведениях литературы разных стилей.

Иллюстрация трёхаспектное формирование нормы русского литературного языка. Лексико-семантическая дублетность как междисциплинарный методический подход к работе с авторским текстом И те, и другие процессы образования дублетных пар и их динамики в ходе развития языка не уникальны для русского или другого языка, находящегося в пересечённых гео-культурных условиях, а, наоборот, универсальны для развития любой знаковой, то есть семиотической системы. Как утверждает Ю.М. Лотман, взаимное пересечение неадекватных друг другу и лишь взаимнопереводимых семиотических систем в рамках любого семиотического единства является основой динамики семиотических структур (Лотман, 2010, с. 105).

Согласно Ф. Де Соссюру, язык – наиважнейшая из систем знаков, выражающих понятия (Соссюр, 1999, с. 23). Следовательно, язык автора – поэта, писателя, драматурга, также может считаться знаковой системой, выражающей понятия, ему импонирующие, его окружающие, его мировоззрению противоречащие; системой, претерпевающей изменения, изменяющей свою динамику в силу прохождения того или иного этапа творчества, испытывающей влияние того или иного мыслителя, топоса или объекта. Тем более, неудивительно, что такой поэт, как русский имажинист Сергей Есенин (1895 – 1925 гг.), выработавший собственное семиотическое, философское видение знаковой системы русского языка - поэт толковал азбуку как основные, простейшие начала науки познания человеком себя в окружающем мире (Шубникова-Гусева, 2017, с. 8) – в собственной лексико- семантической системе находит опору и в знаках и смыслах старославянского, и собственно русского ареала, и в нормах литературного, стандартизированного языка, и в полярностях диалектной языковой картины мира.

Один из современных поэтов – концептуалист Дмитрий Пригов (1940 – 2007 гг.) – формулирует свой подход к вопросу знаковой системы русского языка и его лексики, подобно Есенину, представляя читателю несколько десятков своих вариантов поэтической азбуки и, как представитель эпохи русского литературного концептуализма, пользуется в своих произведениях Отвлечённая книжность лексем старо- славянского происхождения.

Таким образом, изучение дублетных пар лексики поэтов различных эпох в процессе изучения русского языка, в том числе как иностранного, является ресурсом, ключом к пониманию культуры речи, то есть компетенции различать и использовать языковой состав и языковые средства в зависимости от его историко-стилистического и социосемиотического значения. Иными словами, принадлежность есенинской лексики, с одной стороны, к исконно русскому и старославянскому словарному фонду, а, с другой стороны, к русскому литературному и диалектному фонду, позволяет читателю не только с эстетической, но и лексикологической точки зрения развить свои знания, умения и навыки использования различных смысловых пластов русской лексики. Аналогичным образом, принадлежность лексики Дмитрия Пригова к различным пластам лексики русского языка позволяет читателю не только в ретроспективном, но и синхронном аспекте рассматривать культуру современного русского языка на примерах авторских дублетных пар. Творчество данных поэтов объединяет и делает потенциально эффективным в рамках метода лингвостилистической абстракции использование обоими авторами – и Есениным, и Приговым – стилистически дифференцированного арсенала лексики русского языка. То есть, погружая читателя в повторяющуюся тематику своих произведений и особенности мировоззрения, поэты для самовыражения в определённом семантическом концепте используют слова, принадлежащие к разным стилям, языкам, говорам, жаргонам. Можно сказать, что лексика данных поэтов принадлежит к различным вариантам речи; учебная работа по сопоставлению и толкованию дублетных пар творчества Есенина и Пригова имеет – благодаря их образности и стремления отразить эпоху, культуру, место –

потенциал междисциплинарного погружения в историю, лексикологию и стилистику на базе текстов художественной литературы.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Богуславский, С.С. (2010). Динамика синонимии немецких футбольных терминов. Записки 3 романо-германськоїфілологї, 25, с. 15-23.
2. Волкова, Е.А. (2008). К вопросу о дублетности в терминологии: особенности метаязыка отоларингологии. Вестник Университета Российской академии образования, 1, с. 102-105. Даль, В.И. (2012).
3. Есенин, С.А. (1997). Ключи Марии. Полное собрание сочинений: В 7 т. Т.5. Проза. Москва: Наука; Голос, с. 186-213. Есенин, С.А. (1997).
4. Пригов, Д.А. (1997). Написанное с 1975 по 1989. Москва: Новое литературное обозрение, 288 с.
5. Смирнов, И.Н. (2010). Избыточность в сфере глагольного слово- и формообразования. Труды ИЛИ РАН. Том 6, часть 2. Санкт-Петербург: Наука, с. 272-298.
6. А. Сухотина. Под общ.ред. М.Э. Рут. Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 432 с.
7. Сумина, Е.С. (2013). Соссюр, Ф. Де. (1999). Курс общей лингвистики. Ред. Ш.Балли и А. Сеше. Пер. с франц.Дублетность в концептуальных исследованиях (на примере концептов «толерантность» и «терпимость»). Вестник СВФУ. Том 10, 2, с. 64-68.
8. Этимологический словарь русского языка. Изд. 2-е, стереотипное. Пер. с нем. и доп. чл.-корр. АН СССР О.Н. Трубачева. Под.ред. и с предисл. проф. Б.А. Ларина. Ред. М.А. Оборина. В 4 т. Т.1 (А-Д). Москва: Прогресс, 576 с. Фасмер, М. (1987).
9. Цейтлин, Р.М. (1977). Лексика старославянского языка. Опыт анализа мотивированных слов по данным древнеболгарских рукописей X-XI вв. Монография. Отв. Ред. С.Б. Бернштейн. Москва: Наука, 336с.
10. Чагинская, Е.А. (2010b). Явление семантической дублетности в контексте проблемы взаимоотношений русского и церковнославянского языков. Филологические науки. Вопросы теории и практики, 1 (5), с. 220-223.
11. Черных, П.Я. (1999a). Историко-этимологический словарь современного русского языка. Том 1: А – Пантомима. 3-е изд., стереотип. Ред.: К.В. Виноградова, Г.С. Денисенко, Б.А. Поворотник, О.И. Пожарова. Москва: Русский язык, 624 с.
12. Шанский, Н.М. (1965). Этимологический словарь русского языка. Том 1, Вып 2, Б. Ред. Л.В. Кутукова, А.В. Русакова. Москва: Издательство Московского университета, 271 с.

РАХИМОВА Ш.Д.

СТУРУКТУРНО-СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДУБЛЕТНЫХ СЛОВ В ТАДЖИКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Данная статья посвящена дублетным словам, которые являются наиболее актуальными среди общих проблем языковедения. Термин дуплеты это взаимозаменяющие попарно используемые слова обладающее одинаковой семантической нагрузкой, которые, однако, не всегда эквивалентно. Они употребляются попарно только в контексте, и только это даёт право называть их дублетами. Также дуплетные пары имеют непосредственное отношение к синтаксической синонимии, так как зачастую применяются в различных предложениях во избежание однообразия и повтора слов. Дуплеты дополняют и объединяют значение, которое в отдельности не всегда несут определению семантическую нагрузку. Кроме того, прагматика синонимов в дублетными значения мисимметрична. В них почти соответствуют план выражения с планом содержания, и это приводит к неординарной выраженности дублетов. В статье можно познакомиться с мнениями разных учёных. Например, З.Д. Попова указывает, что на любом этапе развития существуют многочисленные дублеты, для которых семантические или позиционные развития еще не определились или для которых вообще нет тенденции к разграничению, тоесть лишь тенденция к вытеснению одного из дублетов.

Ключевые слова: дуплет, языковедения, термин, попарно, семантический, одинаковый, однообразия, эквивалентно, контекст, непосредственно, синтаксический, прагматика синонимов, симметрична.

РАХИМОВА Ш.Д.

ТАҲЛИЛИ СОХТОРИ КАЛИМАСОЗИИ КАЛИМАҲОИ ҶУФТИСТЕЪМОЛ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ

Мақолаи мазкур ба калимаҳои ҷуфтистеъмол бахшида шудааст, кияке аз масъалаҳои муҳимтарин илми забон шиносӣ мебошанд. Истилоҳи калимаҳои ҷуфтистеъмол ивазшаванда мебошанд, кионҳо дар ҷуфтҳо истифода мешаванд, кимаъноиякхела доранд, аммо на ҳамешабаробаранд. Онҳо дар ҷуфтҳо танҳо дар мазмун истифода мешаванд ва танҳо ин ҳуқуқ медиҳад, ки онҳо калимаҳои ҷуфтистеъмол номида шаванд. Ҳамчунин калимаҳои ҷуфтистеъмол бо синоними синтаксисӣ бевосита алоқаманд мебошанд, зеро онҳо дар ҷумлаҳои гуногун барои

пешгирии якрангӣ ва такрори калимаҳо истифода мешаванд. Калимаҳои ҷуфтистеъмол маънои онро пурра ва муттаҳид мекунанд, ки ба таври инфиродӣ на ҳамеша маънои семантикиро ба сомон мерасонад. Гузашта аз ин, прагматикаи синонимҳо дар маънои калимаҳои чуфтистеъмол симметрӣ аст. Онҳо дар накши баён бо мазмун кариб мувофикат мекунанд ва ин боиси ифодаи фавкулоддаи калимаҳои ҷуфтистеъмол мегардад. Дар мақола шумо метавонед бо андешаҳои олимони гуногуни соҳаи забоншиносӣ шинос шавед. Масалан, З.Д. Попова қайд мекунад, ки дар хар марҳилаи тараққиёт калимаҳои ҷуфтистеъмоли сершуморе мавчуданд, ки таҳаввулоти маъноӣ ва мавқеи барояшон ҳануз муайян карда нашудаанд ва ё ба онҳо умуман майли фарқ кардан вуҷуд надорад, яъне танҳо тамоюли пахш кардани яке аз калимаҳои ҷуфтистеъмол мебошанд.

Калидвожаҳо: калимаҳои ҷуфтистеъмол, забоншиносӣ, истилоҳ, ҷуфтӣ, семантикӣ, якхела, якрангӣ, баробарӣ, маъно, бевосита, синтаксис, прагматикаи синонимҳо, симметрӣ.

RAKHIMOVA SH.D.

STRUCTURAL AND WORD-FORMATION ANALYSIS OF DOUBLET WORDS IN NAJIK AND ENGILISH LANGUAGE

This article is devoted to doublet words, which are the most relevant among the general problems of linguistics. The term doublets are interchangeable words that used in pairs and have the same semantic load, which, however, is not always equivalent. They are used in pairs only in context, and only it gives the right to call them doublets.Also, doublet pairs are directly related to syntactic synonymy, as they are often used in various sentences to avoid monotony and repetition of words. Doublets unite the meaning, which individually does not always carry a semantic meaning to the definition.Moreover, the pragmatics of synonyms in doublet meanings is symmetrical. They almost correspond to the plan of expression with the plan of content, and this leads to an extraordinary expression of doublets. In the article you can get acquainted with the opinions of different scientists. For example, Z.D. Popova points out that at any stage of development there are numerous doublets for which semantic or positional developments have not yet been determined or for which there is no tendency at all to distinguish. Thatis, only a tendency to repress one of the doublets.

Key words: doublet, linguistics, term, pairwise, semantic, identical, uniformity, equivalent, context, directly, syntactic, pragmatics of synonyms, symmetrical.

Маълумот дар бораи муаллиф: Раҳимова Шаҳло Дилшодовна – докторант, донишҷӯи курси дуюми кафедраи забонҳои хориҷии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. тел: 918796968. 2278497 E-mail: shahlorahimova1993@mail.ru

Сведения об авторе: Рахимова Шахло Дилшодовна – докторант PhD, второго курса кафедры иностранных языков Национальной академии наук Таджикистана. ел:918796968. 2278497 **E-mail:**shahlorahimova1993@mail.ru

Information about the author: Rakhimova Shahlo Dilshodovna - PhD student, second year student of the Department of Foreign Languages of the National Academy of Sciences of Tajikistan. tel: 918796968. 2278497 E-mail: shahlorahimova1993@

НАЗРИЕВА Ф.

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ ҲАМЧУН ОМИЛИ ТАШАККУЛИ МАҲОРАТИ ЭҶОДИИ ХОНАНДАГОН

Замони муосир тақозо менамояд, ки самаранокии раванди таълиму тадрис аз нигоҳи тафаккури нав ҳамаҷониба арзёбӣ гардад. Чунки дунёи муъҷизаофарро инсонҳо наметавонанд бо тафаккури якранг дарк намоянд. Имрӯз бояд ба навовариҳои илм ва маориф бо диди нав назар намуд. Омӯзгорон барои ҳал намудани масъалаҳои мубрами раванди таълиму тарбия бояд роҳу усули навро ҷустуҷӯ намоянд.

Имрӯз дар тамоми соҳаҳои дигари ҳаёти ҷамъиятӣ дигаргуниҳои куллӣ ба амал омадаанд, ки навсозии таҳсилот низ дархости замони муосир мебошад. Қобили тазаккур аст, ки ҳалли масъалаҳои соҳаи муҳими иҷтимоӣ, аз ҷумла, илму маориф дар маркази таваҷҷуҳи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор гирифта, ба мақому манзалати созандаи ин бахши муҳими ҳаёти ҷомеа баҳогузории ҷиддӣ ба таври зайл зикр гардидааст: «Бо назардошти вазъи ҷаҳони имрӯза изҳор медорам, ки мактабу маориф инчунин омили муҳимтарини амнияти миллӣ низ мебошанд, зеро дар ҷаҳони пуртазоди имрӯза фақат насли наврасе, ки дониш ва касбу ҳунарҳои замонавиро хуб аз худ кардааст, метавонад дар оянда рушди босуботи иқтисодии кишварро таъмин намояд».

Аз ин рӯ, бо тақозои ҳаёт соҳаи маориф имконият пайдо намуд, ки аз усулу қолабҳои кӯҳнаи кор раҳоӣ ёфта, ба шаклу усули наву замонавии таълим рӯ оварад.

Дар ин ҷода корҳои зиёде ба сомон расонида шуданд, ки яке аз ин навгониҳо таҳқиқу асоснок намудани муносибати босалоҳият ба таълим мебошад.

Як масъалаи муҳимми дигаре, ки зарурати ворид намудани тағйиротро тақозо менамояд, ин ба сохтори масъала ва таҳлилҳои амиқи илмию методӣ ҳамҷониба назар кардан аст. Зеро бо ворид шудани муносибатҳои нав дар таълим ба ҳамгироии истифодаи донишҳои хонанда дар ҳаёт мусоидат мекунад ва ба баланд бардоштани сифати таълим оварда мерасонад.

Дар шароити имрӯза барои ба талаботи замони нав ҷавобгӯ будани дониши шогирдон аз омӯзгор донистани технологияи нави таълим тақозо менамояд, ки омӯзгор бояд шогирдони худро аз донишҳои муосир бархурдор намояд. Дар шароити навин омӯзор бояд дар фаъолияти худ аз принсипҳои муосири таълиму тарбия бо истифода аз технологияи муосири иттолоотӣ-иртиботӣ истифода бурда, роҳу усулҳи муосири таълимро ҷустуҷӯ намояд.

Омӯзгорон бояд паҳлуҳои гуногуни маводи таълимӣ ва дараҷаи тайёрии хонандагонро пешакӣ биомӯзанд. Дар асоси чунин тайёрӣ ва омӯзиши барномаи дарсӣ аз ҷониби омӯзгор нақшаи дарсӣ таҳия мегардад, ки дар он тамоми саволу супоришҳо ба эътибор гирифта мешавад ва он фарогири фонетика, лексика , грамматика , имло ва хониши ифоданок мебошад.

Бояд гуфт, ки дар давоми таҳсил дараҷаи инкишофи забондонии талабагон зина ба зина ташаккул ёфта, сол ба сол таркиби луғавии забони онҳо мукаммалтар, ғанитар ва ифоданоктар мегардад. Онҳо аз луғату ибора,ҷумлаю воситаҳои забонӣ ҳарчи бошууронатар, моҳиронатару зеботар ва пурмазмуну бомантиқтар кор хоҳанд гирифт, ки ин аз инкишофи бемайлони онҳо гувоҳӣ медиҳад.

Маҳорати дар нутқ аз луғатҳои азёдшуда ва шарҳёфта истифода кардан як паҳлӯи хеле муҳимми инкишофи забонии хонандагон ба шумор меравад. Маҳз истифодаи мунтазам ва бошууронаи калимаву мисраъҳо, дигар унсурҳои нав дар нутқ ва аз ҷониби омӯзгор ҳавасмандгардонии ин гуна иқтибоскуниҳо мактабиёнро рӯҳбаланд менамояд ва онҳо ба нутқи худ ва атрофиён бодиққат гӯш медиҳанд, камбудию нуқси нутқро ҳассосона ошкор мекунанд. Дар натиҷа унсурҳои забони адабиёти бадеӣ (хониш) ба таркиби омӯзиши имло ва грамматика узван ва табиӣ пайванд мегарданд, ки ин натиҷаи таълими ҳамгиро аст. Иқтибосу истифодаи калима, ибора, мисраъҳо, зарбулмасалу чистонҳо, ривоятҳо дар нутқи шифоҳию таҳрирӣ маҳз он силоҳест, ки ҳам омӯзиши бомуваффақи назариявӣ ва амалии таълими забонҳоро таъмин менамояд ва ҳам натиҷаи дилхоҳи ин омӯзиш буда, самара ва маҷрои инкишофи забони мактабиёнро муайян менамояд.

Муносибати босалоҳият дар таълим омӯзгоронро водор месозад, ки бо истифода аз шаклу усули замонавии таълиму тарбия хонандагонро хаматарафа ба зиндагӣ омода намоянд, зеро ҷомеаи имрӯза шогирдони ботаҷриба, дорои қобилияти ҳалли мушкилоти мураккаби ҳаётӣ ва ҷавобгӯ ба талаботи бозори меҳнатро аз мактабу маориф интизор аст. Бинобар ин, имрӯз тамоми маҳорат ва неруи зеҳнии соҳаи маорифи кишвар, бахусус, омӯзгорон бояд ба рушди салоҳияти таълимии хонандагон равона гардад.

Аз ин рӯ, бояд қайд намуд, ки салоҳият дар натиҷаи азхудкунии дониш ва татбиқи амалии он ташаккул меёбад. Ҳамин тариқ, муносибати босалоҳият равандест, дар ҷараёни он дониш, малакаҳои ҳаётан муҳим ташаккул ёфта, тарзу роҳҳои дар ҳаёт истифода бурдани онҳо рушд дода мешавад.

Муносибати босалоҳият дар таълим муносибати хонандаро ба таҳсил, нақши омӯзгорро дар раванди таълим, муносибати омӯзгору хонандагон, ҳамчунон хонандагону маводи таълимиро муайян мекунад. Донистан ва салоҳияти татбиқ кардани ин хусусиятҳо ба омӯгор имкон медиҳад, ки сатҳи зарурии азхудкунии малака ва рушди салоҳиятҳои хонандаро таъмин сохта, барои ташаккули шахсияти масъулиятшинос, ботарбия ва бомаърифат заминаи мусоид фароҳам орад. Бинобар ин, салоҳият маҳорати татбиқи маводи назариявии омӯхташуда дар ҳаёт буда, ҳамчун натиҷаи амалии таълим арзёбӣ мегардад.

Аз ин рӯ, барои баланд бардоштани ҷаҳонбинии илмии хонандагон маҳорати эҷодии онҳоро бояд ташаккул додан лозим аст. Чун аз таҷриба бармеояд, ки инкишофи тафаккури эҷодӣ дар ҳама гуна намудҳои фаъолияти амалии кӯдак зарур буда, инчунин воситаи муҳимми ташаккули ҷаҳонбинии илмии хонандагон мегардад. Бинобар ин, барои омӯзгорон зарур аст, ки ба шогирдонашон маҳорати мустақилона фикр ва амал кардан, ба вазъият ва ҳалли масъалаҳо муносибати эҷодӣ карданро омӯзонад, ки он роҳҳои ҳалли муносибати навро ба таълим талаб менамояд.

Истифодаи усулҳои фаъоли таълим дар раванди дарсҳо ба ташаккули донишҳои зеҳнӣ ва фаъолгардонии хонандагон мусоидат менамояд, ки боиси шавқмандии хонандагон ба дарс гардида, майлу хоҳиши онҳоро ба донишандӯзӣ зиёд мегардонад. Омӯзгор кӯшиш намояд, ки фаъолияти эҷодии хонандагонро дар раванди таълим ба назар гирад, чун ки бо ин роҳ хонандагон метавонанд ба муваффақиятҳои пай дар пай ноил гарданд. Дар раванди иҷрои саволу супоришҳо хонандагон ба донишҳои назариявӣ такя намуда, мустақилона онро дар амал татбиқ менамоянд. Кори омӯзгор ҳамон вақт натиҷабахш мегардад, ки агар усул ва тарзҳое, ки муаллим дар дарс истифода мебарад, он майли табии хонандагонро ба фаҳмидан, ҷустуҷӯ ва таҳқиқ кардан фаъол намуда, завқу шавқи онҳоро ба таҳсил барангезад: фаъолияти фикрӣ, эҷодӣ ва мустақилияти шогирдонро бедор намуда, онҳоро ба дарки ҳаёти воқеӣ рӯҳбаланд намояд.

Баланд гардидани самараноки таълим беистифодаи усули муосири таълим ғайриимкон аст, зеро истифодаи технологияи иттлоотӣ-коммуникатсионӣ барои омӯзгор роҳҳои имконияти навро дар омӯзонидани фанни таълимӣ мекушояд. Омӯзиши ҳар як низом бо истифода аз технологияи иттлоотӣ-коммуникатсионӣ барои андеша кардан ва иштирок намудан дар лаҳзаҳои дарс имконият медиҳад, ки дар ташаккули қобилияти шавқи хонандагон ба омӯзиши фан мусоидат намояд. Дарсҳои интерактивӣ нисбат ба анъанавӣ, ки бо ёрии мултимед матнҳо ва маводи барномаҳоро муаррифӣ менамоянд, ба хонандагон имконият медиҳанд, ки донишашонро амиқ намоянд ва аз натиҷаи омӯзиш сатҳи маънавиашонро баланд бардоранд. Бо ин роҳ онҳо метавонанд малакаи худомӯзию худташаккулдиҳиро инкишоф дода, дар ҳалли супоришоти амалӣ фаъолона иштирок намоянд.

Технологияи иттилоотӣ ба худи омӯзгорон барои тайёр намудани маводи шарҳдиҳанда имкониятҳои навро фароҳам меорад. Бояд қайд намуд, ки чунин маводи таълимӣ барои хонандагон дарк кардан, ба хотир гирифтани маводи таълимӣ ва ҳавасмандӣ пайдо кардан ба омӯзиши ҳодисаҳоро бениҳоят осон мегардонад. Дарк намудани иттилоот ин марҳалаи муҳимми азхудкунии мавод буда, аз он дуруст ташаккул ёфтани савияи дониш ва дарк кардани моҳияти он вобастагӣ дорад.

Дар робита ба гузариши муассисаҳои таълимӣ ба стандарти нави таҳсилот барои кушодани тамоилҳои шахсияти кӯдакон, дар онҳо тарбия намудани шавқу завқ ба хониш ва донишандӯзӣ, омода намудан барои интихоби касб вазифаи аввалиндараҷаи маориф ба шумор меравад. Дар назди омӯзгор вазифаи муҳим, яъне дар хонандагон ташаккул додани малакаи азхудкунии қисмати муайяни маводи таълимӣ бо ёрии воситаҳои таълимии гуногун: китобҳои дарсӣ, компютер, маводи видеоӣ, маҳорати таъсир расонидан ба супоришоти алгоритмӣ ва ғайраҳо меистад. Донистан ва дар амал татбиқ кардани ин хусусиятҳо ба омӯзгор имконият медиҳанд, ки сатҳи азхудкунии малака, маҳорат ва дар маҷмуъ салоҳиятҳоро баланд бардошта, ҳамзамон барои омода кардани шахси масъулиятнок, ботарбия ва маърифатнок замина гузорад.

Бо истифода аз чунин имкониятҳо мазмуни кори таълим мукаммал гардида, ҳавасмандии хонандагонро ба таълим зиёд мегардонад ва дар маҷмӯъ ба ташаккули муносибати босалоҳияти хонандагон дар таълим замина фароҳам мегардад. Аз ин рӯ, омӯзгоронро зарур аст, ки аз чунин барномаҳои компютерӣ самаранок истифода баранд, то ки барои ташаккули салоҳияти касби эшон ва салоҳиятнокии хонандагон дар таълим самараи хуб бахшад.

Аз ин рӯ, барои омӯзгорон зарур аст, ки барои сайқал додани маҳорати касбии худ аз барномаҳои компютерӣ ва технологияи муосири таълим самаранок истифода баранд, то ки барои амалӣ гардонидани донишҳои аз худ кардаи шогирдон заминаи хуб фароҳам оварда тавонад. Шогирдон бо ин васила тавонанд малакаҳои асосии иҷтимоиро, ки тақозои талаботи бозори меҳнат ба шумор меравад, амалӣ намоянд. Нақши муассири чунин дарсҳо метавонад барои баланд бардоштани самаранокии раванди таълим, ташаккул додани маҳорату малакаи эҷидии хонандагон ва шавқу рағбати онҳоро ба донишандӯзӣ замина гузорад.

АДАБИЁТ:

1. Боронов Б. Муносибати босалоҳият дар синфҳои ибтидоӣ / Дастури методи барои омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ Д., 2018, 118 с.
2. Бершадский М. Информатционная компетентность / М. Бершадский// Народное образование. – 2009. -№ 4. – С. 139 - 144.
3. Зиёӣ Х.М. Муносибати босалоҳият ба таълим: масъалаҳои умуминазариявӣ ва роҳҳои татбиқи амалӣ. –Д., 2018. 102 с.
4. Лутфуллозода М. Бобизода Ғ. Андешаҳо перомуни салоҳият ва ташаккули онҳо. Д., 2017, 85 с.

5. Низоми таълими салоҳиятнокӣ. Модули таълимӣ барои татбиқи стандартҳои фаннии синфҳои ибтидоӣ. Мураттибон: Ниёзов Ф., Зиёев М. Ва дигарон. Д., 2016. – 36 с.
6. Таҳияи стандарт, барномаи таълим ва роҳнамои омӯзгор барои зинаи таҳсилоти миёнаи умумӣ (дастури методӣ) // Мураттибон: Бобизода Ғ., Зиёӣ Х., Акобирова Ш., Исоев К., Байзоев А., Алиев А. – Душанбе., Нигор, 2018. – 52 с.

НАЗРИЕВА Ф.
МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ ҲАМЧУН ОМИЛИ ТАШАККУЛИ МАҲОРАТИ ЭҶОДИИ ХОНАНДАГОН

Дар мақола муаллиф оид ба робита ба гузариши муассисаҳои таълимӣ ба стандарти нави таҳсилот барои кушодани тамоилҳои шахсияти кӯдакон, дар онҳо тарбия намудани шавқу завқ ба хониш ва донишандӯзӣ, омода намудан барои интихоби касб вазифаи аввалиндараҷаи маориф ба шумор меравад навиштааст. Чун аз таҷриба бармеояд, ки инкишофи тафаккури эҷодӣ дар ҳама гуна намудҳои фаъолияти амалии хонандагон зарур буда, инчунин воситаи муҳими ташаккули ҷаҳонбинии илмии хонандагон мегардад.

Калидвожаҳо: омӯзгор, хонанда, маърифат, маҳорат, иқтисод, муносибати босалоҳият, шахси масъулиятнок.

НАЗРИЕВА Ф.
КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД К ОБРАЗОВАНИЮ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ

В статье автор пишет, что в связи с переходом образовательных учреждений на новый стандарт обучения, первостепенной задачей образования является выявление личностных качеств детей, воспитание в них интереса к чтению и обучению, подготовка их к выбору профессии. Поэтому для повышения научного кругозора учащихся необходимо развивать их творческие способности. Опыт показывает, что развитие творческого мышления необходимо во всех видах практической деятельности учащихся, а также является важным средством формирования у учащихся научного мировоззрения.

Ключевые слова: учитель, ученик, просвещение, мастерство, экономика, компетентностный подход, ответственное лицо.

NAZRIEVA F.
COMPETENCE-BASED APPROACH TO EDUCATION AS A FACTOR OF STUDENTS' CREATIVE SKILLS DEVELOPMENT

In the article, the author writes that in connection with the transition of educational institutions to a new standard of education, the primary task of education is to identify the personal qualities of children, instill in them an interest in reading and learning, and prepare them for choosing a profession. Therefore, in order to increase the scientific horizons of students, it is necessary to develop their creative abilities. Experience shows that the development of creative thinking is necessary in all types of practical activities of students, and is also an important means of forming a scientific worldview in students.

Key words: teacher, student, education, mastery, economics, competence-based approach, responsible person.

Маълумот дар бораи муаллиф: Назриева Фирӯза - ходими калони илмии шуъбаи таълими томактабӣ ва ибтидоии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. ба номи А.Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. Почтаи электронӣ: firuza.nazrieva@mail.ru. тел: 992001224223
Сведение об авторе: Назриева Фируза - старший научный сотрудник отдела дошкольного и начального образования Института развития образования им. А. Джами Академии образования Таджикистана. E – mail: firuza.nazrieva@mail.ru. тел: 992001224223
Information about the author: Nazrieva Firuza – Senior Researcher of the Department of Preschool and Primary Education of the Institute for the Development of Education named after A. Jami, Academy of Education of Tajikistan. E – mail: firuza.nazrieva@mail.ru. тел: 992001224223

ТУРСУМАТОВА Р.А.

УСУЛ ВА МЕТОДҲОИ ТАШХИСИ ҲОЛАТИ ТАШКИЛИ ТАЪЛИМ БА АМАЛИЯ ТАМОИЛДОШТАИ ХОНАНДАГОН ДАР ОМӮЗИШИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ

Таҷрибаи омӯзгорони беҳтарин, ки дараҷаи муайяни рушди иҷтимоии шахсият, соҳаи ангезанокии шахсият ва ғайраҳоро ба эътибор мегиранд, тасдиқ менамояд, ки танҳо дарки хусусиятҳои хонандагон, ба назар гирифтани омилҳои шахсӣ ва алоқаи таълим бо ҳаёт, салоҳиятнокӣ, истифодаи шаклҳои гуногуни ҳамкории педагогӣ ба беҳтар аз худ намудани забони хориҷӣ аз тарафи хонандагон мусоидат менамоянд.

Бо мақсади ташкили таълими ба амалия тамоилдошта дар амалияи педагогӣ асарҳои назариявӣ ва таҷрибаи амалии мутахассисони намоёне ба мисли А.С. Гранитская, Г.К. Лозанов, Г.А. Китайгородская, Е.И. Пассов, О.И. Медведева, Г.В. Рогова, И. Давидова, Б.А. Лапидус, А.А. Алхазашвили, С.Н. Савина, А.А. Миролюбов, А.А. Деркач, С.Ф. Шербак ва дигарон [15; 205-214] васеъ истифода бурда шудааст.

Дар солҳои 60-70-уми асри бистум дар методика шохаи суггестопедикӣ[1] пайдо гардид, ки асосгузори он Г.К.Лозанов ҳисобида мешавад. Номбурда дар амалияи тиббии худ имкониятҳои захиравии инсонро мушоҳида намуд, ки дар қишри ғайришуурии равонӣ ниҳон мебошанд. Бо ҳамин асос вай низоми таълимеро пешниҳод намуд, ки номи он суггестопедикӣ аст.

Консепсияи шахсияти таълимгиранда дар суггестопедия бо анъанаҳои равоншиносии башардӯстона ҳамовоз мебошад.

Г.К.Лозанов се принсипи асосии психологию педагогӣ ва методиро пешниҳод менамояд, ки дар заминаи онҳо низоми суггестопедикии таълим амал мекунад:

1. Принсипи «шодмонӣ ва адами шиддат» бо ҳолати камфаъолии бардурӯғ, ҳолати ба ин гуна табъ хоси таълимгиранда барои таълим алоқаманд аст. Дар ин маврид Г.К.Лозанов қайд менамояд, ки «шодмонӣ ва адами шиддат» на марҳалаи камборкунанда, балки моҳияти доимии таълим мебошад [8,78].

2. Принсипи «ягонагии дарккунӣ ва дарк накардан» ширкати муташаккил ва мукаммали шахсият дир мавриди функсияҳои даркшаванда ва ҳам даркнашаванда мебошад.

3. Принсипи «алоқамандии суггестивикӣ» раванди таълимро ба фаъолсозии захираҳои шахсият равона менамояд. Ин принсип иттилооти бефосиларо дар бораи натиҷаҳои таълим талаб менамояд [8, 49].

Ҳамин тавр, Г. Лозанов барои низоми суггестопедии таълим чунин мешуморад, ки таснифҳои зерин зарур мебошанд: кушодани захираҳои хотира, эҳсосоти зеҳнӣ, аз сар гузаронидаҳое, ки эҳсоси мондагиро дур мекунанд ва ғайраҳо [8, 74].

Самаранокии низоми таълими суггестопедикӣ бо рушди маҷмуавии шахсияти таълимгиранда дар он ифода мегардад, ки ҳамзамон ҷанбаҳои зеҳнӣ, эҳсосотӣ ва ангезанокии он рушд менамоянд. Обрӯйи омӯзгор ва нақши эҷодкоронаи вай тавассути ба амал баровардани муқаррароте, ки ба ошкор намудани захираҳои шахсияти таълимгиранда бо роҳи ба вуҷудовардани муносибатҳои боварибахш дар байни гурӯҳ ва омӯзгор, дар дохили худи гурӯҳ, дараҷаи баланди шавқмандии эҳсосотӣ дар аудиторя ва шавқмандии эҳсосотии ба таълим фаро гирифта шудан, фаъолияти ангезанокии баланд, ки ба мазмуни таълим алоқаманд мебошад, равона шудаанд.

Самаранокии методи суггестопедикӣ, аз рӯи ақидаи мо, бо падидаҳои зерин таъмин мегардад: 1) аз худ намудани ҳаҷми калони иттилоот, ки бо воҳидҳои нутқ алоқаманд мебошанд; 2) ба вуҷуд овардани қобилияти хонандагон ҷиҳати ба таври фаъол истифода намудан аз «захираи» забонӣ ҳангоми ташкили муошират бо забони хориҷӣ бо роҳи дарк намудани забони хориҷӣ, қобилияти ба таври чандирӣ истифода намудани тобишҳои гуногуни муошират, ба ҷои дигар гузаронидани воҳидҳои нутқ ва истифодаи онҳо дар мавриди дигар; 3) бо ба вуҷуд овардани ангезанокӣ дар таълим, ки бо имконияти фавқулодда пурқувват фарқ мекунад; 4) бо бартараф намудани монеагиҳои психологӣ, ки бо шармдоронӣ, тарс, пойбастагӣ пешниҳод мегарданд.

Бо вуҷуди ин, мо пешниҳод менамоем, ки дар амалияи оммавии педагогӣ методи Г.К. Лозанов истифода шуда наметавонад, зеро он дорои як қатор камбудиҳо мебошад. Низоми

Г.К. Лозанов дар натиҷаи озмоишҳои психологӣ оид ба дар хотир гирифтани калимаҳо ва ифодаҳои алоҳидаи забони хориҷӣ ба вуҷуд омада ва ҳамчун низоми таълим танҳо бо роҳи эмпирикӣ рушд намудааст. Кӯшиши дефинатсия[2] кардани падидаи комилан амалӣ, ки дар аудиторияҳо ба мушоҳида мерасад, ба бунёди принсипҳое оварда расонд, ки хислати мустақилонаи илмӣ надоранд. Онҳо бештар вазъият ва фазои таълимро шарҳ медиҳанд (принсипи «шодмонӣ ва адами шиддат»), талабот нисбат ба пешниҳоди иттилоот (принсипи «ягонаи даркнамоӣ ва дарк накардан») ва ғайра. Принсипҳои аз тарафи Г.Лозанов ҷудошуда на аз нуқтаи назари назарияи психологӣ ва аз нигоҳи дидактика мутобиқ гардонида нашудаанд.

Аз ҳамин ҳисоб татбиқ намудани он хислати маҳдуд дорад ва асосан дар курсҳои таълими фаврии забонҳои хориҷӣ, зимнан дар аудиторияҳои калонсолон ё ҳангоми машғулият бо репетиторҳо (муаллимони хонагӣ) истифода бурда мешавад.

Дар доираи ғояҳои Г.К.Лозанов самтҳои гуногун муайян гардиданд, ки аз байни онҳо «методи эҳсосотӣ-мазмунӣ»-и И.Ю.Шехтер, «курси интенсивӣ барои калонсолон»-и Л.Гегечкори, «методи суггестокибернетикӣ-интегралӣ»-и В.В.Петрусинский, «методи фаъолгардонии имконоти захиравии шахсият ва коллектив»-и Г.А.Китайгородская бештар паҳн гардиданд.

Ҳар яке аз ин муносибатҳои инноватсионии номбурдаро дар таълими забони хориҷӣ баррасӣ менамоем.

И.Ю.Шехтер муқаррароти маълумро асос мекунад, ки бо мазмуни шахсиятдоштаи баён алоқаманд буда, дар он ҳосили ҷамъи воҳидҳои забонӣ, ки ибораро ташкил медиҳанд, ба инобат гирифта намешаванд, зеро мақсади коммуникатсия истифодаи байниҳамдигарии мазмун мебошад, на истифодаи рақамҳо [15,25]. Аз ин ҷой роҳи асосӣ барои дарки муоширати нутқӣ аз тарафи И.Ю. Шехтер ба воситаи такя ба мазмунофарӣ, ки бо шартҳои бозии нақшофарӣ ба вуҷуд меоянд, фаҳмида шудааст. Мувофиқи муқаррароти мазкур, методи эҳсосотӣ-мазмуниро истифода бурда, аз тарафи ӯ мақсадҳо, принсипҳо, мазмун ва усули методикии таълим кор карда бароварда мешаванд. Ба ҳайси воситаи асосии метод низоми коммуникативии вазифаҳо баромад мекунад, ки ба вуҷудовардани мақсадро дар муоширати таълимӣ бо роҳи ташаккули қобилияти хонандагон ҷиҳати онро алоқаманд намудан бо ангезаи фаъолияти барои он мувофиқ, дар асоси амалиёти даркшаванда ё даркнашаванда дар назар дорад. Аз рӯйи ин метод аз тарафи ӯ се силсилаи таълими мутахассисон кор карда бароварда шудааст.

Вазифаи силсилаи аввалин бо имкониятҳои нутқэҷодкунӣ дар таълимгирандагон барои таъмини муошират дар заминаи истифодаи онҳо дар ҳолатҳои гуногуни ҳаётӣ, ҳангоми мавҷуд набудани грамматика ва вазифаҳои хонагӣ мебошад.

Силсилаи **дуюм** бо муошмрати корӣ, ки ба воситаи нутқи монологии васеъ бо тарҷумаи минбаъда пешниҳод гардидааст, барои ташаккул додани малакаю маҳорати нутқи хаттӣ ва омӯзиши грамматика реферат (хулоса) шудааст, маҳсуб меёбад. Фаъолияти омӯхташаванда, ки асосан ба воситаи бозиҳои корӣ ва ҳолатҳои муаммогии махсусшуда ба амал бароварда мешавад, бо маводе пешниҳод гардидааст, ки хислати умумиилмӣ ва ҷамъиятӣ-сиёсӣ дорад.

Силсилаи **сеюм** бо бамеъёрдарории махсус ва минбаъдаи нутқ бо роҳи ҷорӣ намудани матнҳои махсус, ҳуҷҷатгузорӣ ва мукотибаи тиҷоратӣ, ки бо соҳаи муайяни фаъолияти касбӣ алоқаманд мебошанд, ба шумор меравад.

Аз тарафи Л.Гегечкори силсилаҳо аз рӯи нутқи шифоҳӣ (яъне омодагии нутқӣ) ва марҳалаи байнисилсилавӣ (омодагии забонӣ) ба воситаи пайдарҳам ивазнамоии онҳо пешниҳод гардидаанд [1,63]. Зимнан, ба марҳалаи силсилавии суггестопедикӣ пурзӯр намудани он ба воситаи ба вай ҳамроҳ кардани баъзе унсурҳои нав хос мебошанд, ки ҳамзамон лаҳзаҳои асосӣ дар курси интенсивӣ ба воситаи низомнокӣ ва силсилавӣ он пешниҳод гардидаанд.

Таълими байнисилсилавӣ бо азхудкунии бошууронаи маводи забонӣ алоқаманд мебошад, ки аз тарафи хонандагон дар ҷараёни фаъолияти коммуникативӣ бо эътибори бештар додан ба ҷанбаҳои мазмунии он аз худ карда шуда буд, на ба тарафҳои шаклӣ, ки аз рӯйи ақидаи муаллиф, мазмуни аз ҷиҳати психологӣ муҳими дар хонандагон нигоҳ

доштани ангезанокии баланд барои таҳсил талаққӣ мешавад, зеро он аз бошуурона такя намудан ба маводи таълими барои онҳо ҳаётан наздик асос ёфтааст.

Гурӯҳ таҳти роҳбарии В.В.Петрусинский «методи суггестокибернетикии интегралӣ»-ро кор карда баровард, ки моҳияти он ба амал баровардани ғояҳои суггестопедикӣ бо ёрдами воситаҳои техникии аудиовизуалӣ мебошад, ки раванди таълимро танҳо бо мавҷудияти воситаҳои техникӣ ва набудани педагог маҳдуд мекунад ва функсияҳои он танҳо бо интихоб ва тартиб додани маводи таълимӣ, инчунин ба амал баровардани назорати донишҳо ва малакаю маҳорат алоқаманд аст.

Ҳангоми раванди бахотиргирии маҷмуавӣ нақши иттилооте, ки порчаи калони маводи таълим буда, дар ҷараёни як сеанси дарс як маротиба пешниҳод гардида, вале дар рӯзҳои гуногун дар давоми таҳсил такрор меёбад, муҳим мебошад. Бо методи мазкур марҳалаҳои аввали нисбатан душвори таълим, ки бо бахотиргирии ҳаҷми калони маводи лексионӣ оид ба забони хориҷӣ алоқаманд мебошад, автоматӣ кунонда мешавад.

Методи Г.А.Китайгородская, пеш аз ҳама масъалаи таълими муоширатро бо забони хориҷӣ ҳал намуда, мазмуни он аз доштани маҷмӯи малакаю маҳорат иборат аст, ки барои фаъолияти ояндаи нутқи хонандагон, инчунин азхудкунии маводи забонӣ ташаккул, рушд ва истифодаи малакаю маҳорати мазкур ногузир ва кофӣ мебошад.

Фаъолияти таълимӣ дар шароити муоширати бевосита ва бозӣ ба роҳ монда мешавад.

Барои ташкили муоширати нисбатан самараноктар, таснифи миқдорӣ ва сифатии гурӯҳи таълимӣ ба инобат гирифта мешавад, ки аз инҳо иборат аст: бо ҳайати 10-12 нафара; таснифи шахсиятҳо (гетерогении гурӯҳ); ҷойгиршавии иштирокчиён дар фазо барои муошират (нимдавра, рӯй ба рӯй нишастан) ва ғайра.

Низоми нақшҳои бошуурона дар гурӯҳ ба дуруст идора кардани муошират ҳангоми дарс мусоидат менамояд. Омӯзгор дар назди коллективи таълимӣ баромад карда, худаш низ нақши муайянро мебозад. Вай тарҷумон, роҳбари гурӯҳи сайёҳӣ ва ҳамзамон омӯзгор аст, ки нақши ӯро ҳамчун манбаи иттилоот ва ташкилотчии муошират махсус қайд менамояд. Дар доираи фаъолияти бозингарӣ, ки торафт ба воқеият наздик мешавад, вақте ангеза ва мақсади он мувофиқ меоянд, хусусиятҳои шахсии ҳар як иштирокчӣ, ки дар ҳаёти ҳамарӯза баъзан аз чашм пинҳон мемонанд, ба мисли хислат ва миҷоз баръало намоён мешаванд.

Вазъияте, ки аз тарафи муаллим дар дарс ташкил карда мешавад, дар намуди печутоби интизории нақшҳо ва ба воситаи вокунишҳои шахсии ғайрирасмӣ, вақте барои хонандагон, дар шароити кунунӣ дар асоси дарки худии шахсият, сатҳи донистани забони хориҷӣ метавонад ин ё он нақш интихоб карда шавад. Идоракунии фаъолияти бозингарӣ - ин ҳамзамон идоракунии муоширати гурӯҳист. Муаллим бошуурона ҳар як иштирокчиро ба бозӣ ҷалб менамояд, бошуурона нақшҳоро барои бозии нав дар байни онҳо тақсим менамояд, манзараҳое ба вуҷуд меорад, ки бигзор муваққатӣ бошанд, лекин ҳар як хонанда худро пешво эҳсос менамояд, яъне раванди муоширатро идора карда, муоширатро меомӯзонад

Г.А. Китайгородская принсипҳои зерини педагогиро ҷудо менамояд, ки дар асоси онҳо таълими интенсивӣ сабт мегардад ва онҳо хусусиятҳои онро муайян мекунанд:

1.Принсипи ташкили муоширати шахсиятии гуногуннақш ҳамчун асоси раванди таълимию тарбиявӣ;

2.Принсипи ташкили шахсиятӣ-нақшбозии мавод ва раванди таълим;

3.Принсипи ташкили марҳала ба марҳалаи ғанигардонии мавод ва раванди таълим [5, 49].

Ҳангоми таълими интенсивӣ муоширати шахсиятӣ, на балки расмӣ аҳамияти калон дорад, ки дар ҳама марҳалаҳои кор нигоҳ дошта, аз тобишҳои махсуси муносибати байниҳамдигарии муаллим ва гурӯҳ, муаллим ва ҳар як хонанда иборат аст. Ба шарофати чунин нақшаи муошират нақшаҳои дигар низ ҳамчун унсури таркибии он ба таври табиӣ сурат мегиранд.

Дараҷаи навбатии муошират ба ҳамон манзараи умумии «дутарафа» монанд аст, ки ҳамаи дарсҳои китоб ба он мутаҳҳид мешаванд. Ҳар як дарс – марҳилаи навбатии манзараи рушдкунанда, ҳолатҳои нутқӣ, ки иштирокчиёни он хонандагоне мебошанд, ки барои омӯзиш дар гурӯҳ фаро гирифта шудаанд; гурӯҳи таълимӣ аз рӯйи вазифаҳое, ки вай

онро бояд якҷоя мувофиқи манзараи рушдкунандаи матнҳои таълимӣ ҳал намояд, мутаҳҳид мегардад.

Муаллим танҳо ҳар дафъа, ҳангоми гузаштани дарси нав, ин нақшаи муоширатро истифода мебарад. Он ягона буда, минбаъд иштироки вай ҳарчӣ камтар ва камтар мегардад; хонандагон дар чорчӯбаи манзара боқӣ намемонанд, на танҳо барои он, ки шавқмандии онҳо набояд гум шавад, балки баштар барои он, ки танҳо гуногуншаклии шароити вазъият ба ташаккули малакаи нутқ мусоидат мекунад.

Ташкили муошрати шахсиятӣ дастгирии васеи ангезанокии хонандагон, шавқмандии онҳо нисбат ба дарсҳо, имкониятҳои калон барои ташаккули малакаю маҳорати чандирии нуткро таъмин менамояд.

Модели доштани фаъолияти забони хориҷӣ ҳангоми таълими интенсивӣ ҳаракатро аз амалҳои фаъолият ҳангоми истифодаи воҳидҳои умумӣ ва тафриқанашудаи забон, ба унсурҳои алоҳидаи забонӣ ҷудонашуда дар ҷанбаҳои коммуникативӣ бо роҳи ҷудо карда баровардан ва дарк намудани сохтори забонӣ, яъне давраи раванди тафриқабандии маводи забонии пешниҳодшуда ва бори дигар ба амалҳои фаъолият, вале акнун дар сатҳи нисбатан навтар дар назар дорад. Ин моделро Г.А. Китайгородская бо усули нақшавӣ ин тавр маънидод мекунад: нутқ 1 – забон, нутқ 2 ё синтез 1, таҳлил - синтез 2.

Ба се қисм ҷудо намудан шартан анҷом дода мешавад, зеро дар асл ҳаракат аз марҳила ба марҳилаи дигар шартан анҷом дода мешавад, бо сабаби он, ки ҳаракат аз марҳила ба марҳила на аз рӯйи тартиби ҷадвалӣ, балки ҳамчун хати морпеч анҷом меёбад. Агар марҳалаи якум бо доираҳои вақт маҳдуд шуда бошад (якчанд дарсҳои аввал), пас марҳалаҳои дуюм ва сеюм коркарди дараҷа ба дараҷаи мавод, яъне ҷудо карда баровардани амалиёти нутқӣ, бо он анҷом додани расмиёти таълимии мутобиқ, аз ҷумла дарнамоӣ ва ҷамъбасти падидаҳои низомии забонӣ ва сипас, ин амалиётро ба таркиби амали нутқӣ ворид намудан (баргардонидан)-ро дар назар дорад. Дар амалияи таълими интенсивӣ ин маънои онро дорад, ки дар ҳар як лаҳзаи мазкури машғулият ҷанбаҳои гуногуни маводи лексикӣ-грамматикӣ марҳалаҳои гуногуни ҳаракати худро паси сар мекунанд: аз синтези 1 ба таҳлил ва боз ба синтези 2. Динамикӣ ва самаранокии ин равандҳо аз фаъолнокии ташаккули ҳама намудҳои фаъолияти нутқӣ алоқаманд мебошад.

Модели сесатҳаи доштани фаъолияти забони хориҷӣ инҳоро дар назар дорад: марҳалаи ибтидоӣ (20-30 соат) бо ташаккули мағзи коммуникативӣ барои ташкили муошрати минбаъда бо забони хориҷӣ, ки бо бастаи аввалиндараҷаи ибораҳо ва малакаҳо, ки дар вазъияти мушаххас истифода бурда мешаванд, алоқаманд мебошад. Истифодаи имитативии[3] маводи нутқӣ барои ҳаллу фасли масъалаҳои ҳаддалимкон содда, ки коммуникатсияро дар назар доранд, барои аз рӯзҳои аввал ба вуҷуд овардани мағзи коммуникативӣ мусоидат менамоянд.

Марҳалаи мазкур, ки аз ҷониби Г.А. Китайгородская «консентри якум» номида шудааст, амалан сатҳи нисбатан соддатарини муоширатро таъмин мекунад, ки барои азхуд кардани ҳаҷми муайяни маводи забонӣ кофӣ мебошад. Дар натиҷаи ин марҳала хонандагон имкон пайдо мекунанд, ки ба ҷанбаҳои коммуникативии ҳаҷмашон зиёд дар сатҳи малакаҳои ташаккулёфтаи ёрирасон такя намоянд.

Гузариш аз малакаҳои репродуксияи ифодаҳои нутқӣ дар мавриди вазъиятҳои мушаххаси мақсаднок ба вокуниши фаъоли онҳо дар гуногунтобишиҳои вазъиятӣ дар асоси дарки таҷрибаи андӯхтаи нутқӣ ва ба тартиб даровардани он ба амал бароварда мешавад. Сатҳи баланд дар фаъолияти таҳлилии хонандагон ва сабукии нисбии ба ҷойи маводи дигари забонӣ кӯчондани ин амалиёти таҳлилӣ аз ҳисоби ҳаҷми зиёди маводи дар марҳалаи ибтидоӣ азхудшуда таъмин мешаванд. Муваффақияти хонанда дар муошират ба он алоқаманд аст, ки то чӣ андоза ӯ малакаи таҳлили бо роҳи ба қисматҳо ҷудо кардан ва ба тартиб даровардани маводи забонии аз тарафи ӯ азхудшударо соҳиб мебошад. Дар ин мавриди нақши калони муаллим низ ҷолиби диққат мебошад.

Марҳалаи «таҳлил» бо ҳаҷми хурди воҳидҳои лексикавӣ ва падидаҳои грамматикӣ дар мазмуни дарсҳои нав пешниҳод гардида, аз зичии камтари соатҳои дарсӣ иборат буда, бештар хислати гузариш ба марҳалаи сеюмро ифода мекунад. Консентри сеюмро бошад, синтези нав ифода мекунад, ки бо ташаккули малакаҳои эҷодӣ дар маҳсулот бо роҳи

гуногунтобишии вазъиятӣ дар ифодаҳои нутқии зерманзари шартҳои мураккабшуда бо истифода аз маводи нав алоқаманд аст.

Сарфи назар аз васеъ паҳн гардидани методи Г.А.Китайгородская, вай дорои як қатор камбудиҳо мебошад, ки муҳимтарини онҳо: афзалияти шакли пешнамои корҳо, ҳадафгирӣ нисбат ба аудиторияи калонсолон ва ҳоказо мебошанд.

«Тарзи бесухан» («SilentWay») нисбат ба тарзи суггестопедӣ ва нақши омӯзгор дар раванди таълим муқобилмаъно мебошад, вале дар методикаи омӯзиши забонҳои хориҷӣ методи инноватсионнӣ ҳисоб мешавад, ки аз ҷониби Калеб Гаттегно пешниҳод гардидааст.

Муқаррароти асосии ин метод инҳо мебошанд:

• омӯзиш бомуваффақият мебошад, агар омӯзанда бо роҳи таҳқиқ ва бунёдкорӣ донишҳоро азхуд намояд, на бо роҳи ба хотир гирифтан ва такрор кардани чизи омодагардида;

• омӯзиш бомуваффақият мебошад, агар миёнарави пешниҳоди донишҳо объектҳои ҷисмонӣ бошанд;

• омӯзиш танҳо дар сурати ба масъалаҳои муаммогии маводи омӯзишӣ ҷалб шудани хонандагон бомуваффақият мебошад (яъне омӯзиш бояд бо муаммоҳо омехта бошад).

Гаттегно чунин мешуморад, ки дар раванди таълим хонандагон бояд аз ҷиҳати мустақилият, худкорагӣ ва масъулият ташаккул ёбанд. Дар худи ҳамин вақт, хонандагон дар синф вобаста ба омӯзиши мушкилоти забонӣ бояд бо ҳамдигар ҳамкорӣ намоянд. Омӯзгор - «мусоидаткунанда, на роҳбар» - қисмати бештари вақти таълимӣ хомӯш мебошад ва барои ҳамин метод ин гуна ном дорад. Омӯзгор, аз рӯйи ақидаи Гаттегно бояд ба хонандагон танҳо дар ҳолатҳои ниҳоӣ – вазъиятҳои мураккаб ёрдам расонад. Ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ бо ёрдами ин метод аз чӯбпораҳои рангаи дарозии гуногундошта, бастаи ҷадвалҳои деворӣ ва схемаҳо истифода бурда мешавад. Чӯбпораҳо ҳангоми пешбурди лексика (рангҳо, шумораҳо, сифатҳо, феълҳо) ва синтаксис (низоми вақт, дараҷаи муқоисаи сифат ва зарф, шумораҳои ҷамъи исмҳо, тартиби калимаҳо ва ғайра) истифода бурда мешавад. Схемаҳо ва ҷадвалҳо моделҳои талаффуз ва грамматикаро ифода мекунанд ва ба ҳамин монанд. Муаллим таркибҳои содда, ибораҳои кӯтоҳ ва ҷумлаҳоро ду маротиба пешниҳод мекунад, сипас хонандагон худ тарзи баён ва ифодаро машқ мекунанд, зимнан муаллим хонандагонро ислоҳ намекунад.

«Тарзи бесухан» ба мисли суггестопедия аз тарафи бисёр мутахассисон мавриди танқид қарор дода шуд, вале ҳар яке аз ин методҳо ҷиҳатҳои мусбат ва манфии худро доранд. Ҳамин тавр, имкон фароҳам овардан, ки хонандагон худ дониста гиранд, чизи навро кашф намоянд, на танҳо иттилои тайёрро азхуд намоянд, бешубҳа аҳамияти мусбат дорад.

Хулоса, ҳар яке аз ин методҳо ҷиҳати мусбат ва манфии худро дорад. Имкон фароҳам овардан, ки хонандагон худ дониста гиранд, чизи навро кашф намоянд, на танҳо иттолои тайёрро азхуд намоянд, бу шубҳа аҳамияти мусбат дорад. Баланд бардоштани аҳамияти амалии омӯзиши забони хориҷӣ нисбат ба азхудкунии он, аз ҷумла ба вуҷуд овардани вариантҳои гуногуни омӯзиши он муносибати навро тақозо менамояд. Таснифи ҳолати кунунии таълими забони хориҷӣ низ хеле муҳим мебошад, зеро самтҳои фаъолиятро ҷиҳати беҳтар намудани тарзу усули таълими фанни мазкурро муайян менамояд. Дар марҳалаи ҳозира назария ва амалияи таълими забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо ҷалби васеъи тадқиқоти гуногуни илмӣ, ба амалияи мактаб ворид намудани онҳо, ҷустуҷӯйи методҳои самараноки таълими фан дар шароити гуногун тасниф меёбад.

АДАБИЁТ:

1. Гегечкори Л.Ш. Системный подход к обучению языкам взрослых. Б кн.: Методы интенсивного обучения иностранным языкам. И., 1979, вып. 5, с. 63-76.
2. Границкая А.С. Научить думать и действовать: Адаптивная система обучения в школе. [Текст].- М.: Просвещение, 1991.-175 с.
3. Давыдов В.В. Новый подход к пониманию структуры и содержанию деятельности//Вопросы психологии . - 2003. - №2. - С.42-49.
4. Деркач А.А., Щербак С.Ф. Педагогическая эвристика: Искусство овладения иностранным языком. [Текст].- М: Педагогика, 1991. - 224 с.
5. Китайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам. М.: Высшая школа, 1982. - 140 с.
6. Консепсияи миллии маълумот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.. Душанбе: Матбуот, 2003

7. Лапидус Б.А. Интенсификация процесса обучения иноязычной устной речи (пути и приемы). [Текст]. - М.: Высшая школа, 1970.- 128 с.
8. Лозанов Г.К. Суггестология и суггестопедия: Автореф. дис. . д-ра наук. София, 1970. - 42 с.
9. Медведева О.И. Творчество учителя на уроках английского языка: Из опыта работы. [Текст].- М.: Просвещение, 1991. - 63 с.
10. Мирзоев А.Р. Дидактические основы подготовки студентов вузов Таджикистана к использованию информационно-коммуникационных технологий / А.Р. Мирзоев [Текст]: автореф. дисс. докт. пед. наук. - Душанбе, 2015. – 46 с.
11. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. - 2-е изд. [Текст]. - М.: Просвещение, 1991.- 223 с.
12. Рогова Г.В., Рабинович Ф.М., Сахарова Т.Е. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. [Текст].-М.: Просвещение, 1991.-287 с.
13. Савина С.Н. Внеклассная работа по иностранным языкам в средней школе. [Текст]. - М.: Просвещение, 1991.- 160 с.
14. Шарифзода Ф. Педагогика: назарияи инсонофар ва фарҳанги ҷомеа./Ответ.ред.С.Сулаймони; АОТ[Текст].–.Душанбе; 2010. – 544 с.
15. Шехтер И.Б. Роль смыслообразовательных процессов при речепорождении. Вопросы философии, 1977, № 12, с. 24-35

ТУРСУМАТОВА Р.А

УСУЛ ВА МЕТОДҲОИ ТАШХИСИ ҲОЛАТИ ТАШКИЛИ ТАЪЛИМ БА АМАЛИЯ ТАМОИЛДОШТАИ ХОНАНДАГОН ДАР ОМӮЗИШИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ

Дар мақола оиди усулу методҳои ташхиси ҳолати ташкили таълими ба амалия тамоюлдоштаи хонандагон дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ муайян карда шудаанд. Оиди масъалаи мазкур усулу методҳое, ки аз тарафи мутахассисони намоён пешниҳод шудааст, муҳаққиқ баррасӣ менамояд. Таъкид мегардад, ки дар амалияи оммавии педагогӣ методи суггостопедикӣ истифода шуда наметавонад, зеро он дорои яккатор камбудиҳо мебошад. Татбиқи он хислати маҳдуд дорад ва асосан дар курсҳои таълими фаврии забонҳои хориҷӣ, зимнан дар аудиторияҳои калонсолон ё ҳангоми машғулият бо репетиторҳо истифода бурда мешавад. Инчунин дар мақола оиди афзалияти камбудиҳои методи таълими интенсивӣ сухан меравад, ки муҳимтарини онҳо афзалияти шакли пешнамоии корҳо, ҳадафгирӣ нисбат ба аудиторияи калонсолон мебошанд. Методи дигар "Тарзи бесухан" (Silent Way) аз тарафи бисёр мутахассисон мавриди танқид қарор дода шудааст. Ин метод нисбат ба усули суггестопедӣ ва нақши омӯзгор дар раванди таълим муқобилмаъно мебошад, вале дар методикаи омӯзиши забонҳои хориҷӣ методи инноватсионӣ ҳисобида мешавад. Хулоса мешавад, ки ҳар яке аз ин методҳо ҷиҳатҳои мусбат ва манфии худро доранд. Имкон фароҳам овардан, ки хонандагон чизи навро кашф намоянд, на танҳо иттилои тайёрро азхуд намоянд, бешубҳа аҳамияти мусбат дорад.

Вожаҳои калидӣ: ташкили таълими ба амалия тамоюлдошта, суггестопедия, шахсияти таълимгиранда, мазмун ва усулҳои методикии таълим, муошират, забони хориҷӣ, принсипи педогогӣ, таълими интенсивӣ, ангезанокӣ, муваффақияти хонанда дар муошират

ТУРСУМАТОВА Р.А

МЕТОДЫ И АНАЛИЗ ОЦЕНКИ СОСТОЯНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ПРАКТИКО – ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

В статье определены методы и приемы оценки состояния организации практико-ориентированного обучения студентов при изучении иностранных языков. Исследователь рассматривает методы и приемы, предложенные известными специалистами по данному вопросу. Отмечается, что метод суггестопедия не может быть использован в народной педагогической практике, так как имеет ряд недостатков. Его реализация ограничена и в основном используется на интенсивных курсах иностранных языков, в том числе на занятиях для взрослых или при репетиторстве. В статье также подчёркивается преимущества и недостатки интенсивного метода обучения, важнейшие из которых являются формы прогнозирования, а также, работа со взрослой аудиторией. Другой метод, подвергающийся критике со стороны многих специалистов, "Silent Way", является противоположностью предложенному методу и роли учителя в учебном процессе, но является инновационным методом обучения иностранным языкам. Можно сделать вывод, что каждый из этих методов имеет свои преимущества и недостатки. Несомненно, важно позволить учащимся открывать для себя что-то новое, а не просто осваивать готовую информацию.

Ключевые слова: организация практико-ориентированного обучения, суггестопедия, личность обучаемого, содержание и методы обучения, общение, иностранный язык, педагогические принципы, интенсивное обучение, мотивация, успешность общения учащих

TURSUMATOVA R.
METHODS AND TECHIQUTS FOR ANAIYTING THE CONDITION OF ORGANIZATION FOR PRACTICE- ORIENTED TEACHING JF STUDENTS IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING

The article identifies methods and techniques for assessing the condition of the organization for practice-oriented teaching of students in the learning of foreign languages. The researcher considers the methods and techniques proposed by prominent experts on this issue. It is noted that the method of suggestopedia can not be used in pedagogical practice, as it has a number of disadvantages. Its implementation is limited and is mainly used in intensive foreign language courses, including in adult classrooms or in tutoring. The article also discusses the pros and cons of the intensive teaching method, the most important of which iswork with the adult audience. Another method, the “Silent Way”, has been criticized by many experts. It is the opposite of the suggestopedia method and the role of the teacher in the teaching process, but it is an innovative method of teaching foreign languages. It can be concluded that each of these methods have their advantages and disadvantages. Undoubtedly, it is important to allow students to discover something new, and not just to master ready-made information.

Keywords: organization of practice-oriented education, suggestopedia, personality of the learner, content and methods of teaching, communication, foreign language, pedagogical principles, intensive training, motivation, student’s success in communication

Маълумот дар бораи муаллиф: Турсуматова Раъно Аҳмадҷоновна - ассистенти кафедраи забонҳои хориҷӣ, факултети сиёсатшиносӣ ва МБ, ДДҲБСТ. Унвонҷӯи кафедраи педагогикаи иҷтимоӣ ва касбии МДТ «ДДХ ба номи академик Б. Ғафуров» Хуҷанд, Тоҷикистон. **E-mail-** ranoxon.tursumatova@mail.ru

Сведения об авторе: Турсуматова Раъно Ахмаджановна-ассистент кафедры иностранных языков, факультет политологии и МО, ТГУПБП. Аспирантка кафедры социальной и профессиональной педагогики ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова» Худжанд, Таджикистан. **E-mail-** ranoxon.tursumatova@mail.ru

Information about the author: Tursumatova Rano Akhmadzhanovna-assistant of the department of foreign languages, faculty of Politics and IR, TSULBP. Applicant for the department of social and professional pedagogy under the SEI “KSU named after academic B. Gafurov” Khujand, Tajikistan. **E-mail-** ranoxon.tursumatova@mail.ru

САМАДОВА Г.Ю.

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ КАК ВАЖНЕЙШИЙ АСПЕКТ ОРГАНИЗАЦИИ АУДИТОРНОЙ И ВНЕАУДИТОРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Государственные образовательные стандарты определяют, что учебные планы вузов должны отводить **самостоятельной внеаудиторной работе студентов** 50% учебного времени при дневной форме обучения и 70% при заочной [3]. Сегодня наблюдаются существенные изменения в содержании воспитания молодежи, соответствующие современным тенденциям развития таджикского общества, которое строится на новых принципах и наполнено новым содержанием, которое поможет воплотить новые идеи не только в обучении, но и в воспитании. Эти тенденции включают процессы, отражающие закономерности, которые связаны с отбором содержания образования и его совершенствованием.

Не только наши студенты, но и учащиеся старших классов сегодня уже привыкли воспринимать потоки информации свободно и избирательно, чтобы ощутить мир. В пособии «Компетентностная модель современного педагога» авторами отмечается следующая мысль: «именно сеть, а не традиционная аудитория, все более становится сферой диалога и обмена знаниями» [9;95].

Сегодня наши студенты зачастую не испытывают желания и не имеют привычки учиться по учебникам, осваивая в течении учебного года учебную программу. Напротив, мы замечаем их склонность к обучению в форме социальной практики и участия в исследовательской работе. Поэтому актуальные модели и виды самостоятельной работы претерпевают значительные изменения по сравнению с классическими. В учебной практике содержание самостоятельной работы изменилось, а указанная проблематика актуализировалась для высших учебных заведений.

По мнению А.М. Новикова самостоятельная работа и самоорганизация учебной деятельности обучающегося «в настоящее время должна быть поставлена во главу угла» [14]. Наблюдается также значительный разброс содержания понятия «самостоятельная работа» в трудах различных исследователей. Согласно С.И. Архангельскому, самостоятельная работа есть «самостоятельный поиск необходимой информации,

приобретение знаний, использование этих знаний для решения учебных, научных и профессиональных задач» [2].

В.С. Листенгартен отмечает, сто самостоятельная работа студентов - это планируемая работа студентов, выполняемая по заданию и при методическом руководстве преподавателя, но без его непосредственного участия [10,12].

Многоаспектность деятельности, выполняемой студентом во время самостоятельной работы, подмечает А.Г. Молибог, выделяя в ней такие элементы как творческое восприятие и осмысление ранее пройденного учебного материла, выполнение курсовых работ, подготовку к занятиям, семинарам, экзаменам и т.д. [12].

Р.А. Низамов и другие авторы акцентируют внимание на том, что самостоятельная работа включает как индивидуальную, так и групповую познавательную деятельность. При этом она может проходить во внеаудиторное время или на занятиях без непосредственного руководства со стороны преподавателя, но под его наблюдением [13].

Рассмотрение самостоятельной работы с организационных позиций приводит нас к высказываниям Б.Г. Иоганзена и других авторов. Они определяют данное понятие как систему мер по воспитанию у студентов активности и самостоятельности в системе высшей школы, так как такая система по их мнению позволяет выработать и развивать навыки и умения рационального приобретения и усвоения информации, а также обеспечить управление происходящей в отсутствие преподавателя учебной деятельностью [7, 8].

В учебном процессе выделяют два вида самостоятельной работы:

- аудиторная – самостоятельная работа выполняется на учебных занятиях под непосредственным руководством преподавателя и по его заданию;

- внеаудиторная – самостоятельная работа выполняется студентом по заданию преподавателя, но без его непосредственного участия [16].

Содержание аудиторной и внеаудиторной самостоятельной работы студентов определяется в соответствии с рекомендуемыми видами учебных заданий, представленными в рабочей программе учебной дисциплины.

Самостоятельная работа, как отмечает Г.Г. Силласте, может осуществляться индивидуально или группами студентов в зависимости от цели, объема, конкретной тематики самостоятельной работы, уровня сложности и уровня умений студентов [16].

Самостоятельная работа в практической деятельности может реализовываться:

- непосредственно в процессе аудиторных занятий – на лекциях, практических и семинарских занятиях, при выполнении контрольных и лабораторных работ и др.;

- в контакте с преподавателем вне рамок аудиторных занятий – на консультациях по учебным вопросам, в ходе творческих контактов, при ликвидации задолженностей, при выполнении индивидуальных заданий и т.д.;

- в библиотеке, дома, в общежитии, на кафедре и других местах при выполнении студентом учебных и творческих заданий.

Позиция самостоятельной работы состоит в том, что она:

- носит внеаудиторный характер;
- управляется преподавательским составом;
- является одним из видов познавательной и творческой деятельности студента;
- направлена на общеобразовательную и специальную подготовку.

В настоящее время знание иностранного языка, в нашем исследовании русским языком является обязательным условием высокого профессионализма и компетенции. Многие студенты Таджикского государственного института культуры и искусств им. Мирзо Турсунзаде и Таджикского института физкультуры им. Саидмумина Рахимова в последнее время проявляют живой интерес к изучению русского языка как иностранного для получения более глубоких знаний и активному владению изучаемым языком.

Поэтому на современном этапе особое место в деятельности преподавателей занимает *внеаудиторная работа со студентами,* которая является органическим продолжением аудиторной работы, так как она раскрывает широкие возможности для студентов в реализации своих творческих и интеллектуальных способностей, она поддерживает и развивает их познавательный интерес и мотивацию к изучению иностранного языка (в нашем случае русского языка) [11].

Аудиторная форма самостоятельной работы применима в ходе практических занятий, семинаров, лабораторных работ. В таком случае необходим контроль и консультационная активность со стороны преподавателя. Напротив, выполняемая во внеаудиторное время

самостоятельная учебная и исследовательская работа не требует личного присутствия педагога, хотя указанная деятельность осуществляется по его заданию и методическому замыслу.

Аудиторная и внеаудиторная формы самостоятельной работы дополняют друг друга, пересекаясь во многом. На практике, однако, говоря о самостоятельной работе студентов вузов, обычно подразумевают внеаудиторную работу, организация которой более трудоёмка, но эффект которой более выражен при претворении в жизнь компетентностного подхода к высшему профессиональному образованию [5,5].

Положение об организации *внеаудиторной самостоятельной работы* обучающихся в вузе определяет цели, основные виды и формы самостоятельной работы, а также порядок планирования, руководство и формы контроля. Преподаватели русского языка, считают, что русскому языку принадлежит особая и важнейшая роль в образовательном процессе. Прежде всего, потому, что он отражает мышление, культуру русского народа и поэтому является его национальным достоянием. А к достоянию надо относиться особенно бережно и основная задача педагога не только дать студентам устойчивые знания по русскому языку для сдачи государственных экзаменов, но и сформировать у обучающихся чувство уважения и бережного отношения к языкам [17].

Для дальнейшего успеха очень важную роль играет публичная демонстрация лучших работ студентов. Не лишними станут практические конференции на выбранные темы, систематически обновляемые работы на специализированном стенде, а также защита творческих проектов. Публикация работ станет стимулом для развития творческих способностей студентов, поспособствует развитию навыков самообразования, вызовет желание самосовершенствоваться. Это могут быть публикация научных, исследовательских, проектных или научных статей в студенческих журналах, участие в республиканских, международных конференциях, в предметных олимпиадах и др.

Также успешность самостоятельной работы студентов зависит и от управления этой работы преподавателем и включает в себя:

- формирование мотивации, профессиональной позиции будущего специалиста,
- органичное включение самостоятельной работы в процесс освоения содержания учебных дисциплин,
- интеграцию самостоятельной работы студентов с опытом использования современных педагогических технологий,
- выбор форм педагогического контроля за результатами самостоятельной работы [4].

В 2016/2017 учебном году на кафедре русского языка в Таджикском государственном институте культуры и искусств им. Мирзо Турсунзаде и Таджикском институте физической культуры был проведён опрос студентов 1-2 курса, который позволил уточнить систему организации самостоятельной работы. *В опросе участвовало от Таджикского государственного института культуры и искусств им. Мирзо Турсунзаде по 50 человек студентов 1,2 -х курсов, такое же количество студентов приняли участие и от Таджикского института физической культуры им. Саидмумина Рахимова.*

Опрос позволил выявить следующее: 1. Наши студенты «Не умеют правильно организовать самостоятельную деятельность», 2. «Не умеют распределять свое время», «Не думают, что его вообще можно распределять».

Анализ таблицы 1 показывает, что в ответе «*Не умеют правильно организовать самостоятельную деятельность*» разница у студентов 1-х курсов составила 8% (76%/84%); впереди в своих правильных ответах находятся студенты экспериментальной группы; по второму вопросу «*Не умеют распределять свое время*» разница составила -4% (84%/88%), здесь также впереди студенты экспериментальной группы. На 3-й вопрос наши студенты «*Не думают, что его вообще можно распределять*», разница между студентами экспериментальной и контрольной группой находилась в пределах -4% (88%/92%), впереди студенты экспериментальной группы.

Анализ результатов у студентов 2-х курсов показывает, что в ответе «*Не умеют правильно организовать самостоятельную деятельность*» разница у студентов 2-х курсов составила -10% (60%/70%); впереди в своих правильных ответах находятся студенты экспериментальной группы (ТГИКиИ); по второму вопросу «*Не умеют распределять свое время»* разница составила -6% (70%/76%), здесь также впереди студенты экспериментальной

группы (ТГИКиИ). На 3-й вопрос наши студенты «*Не думают, что его вообще можно распределять*» разница находилась в пределах 0% (72%/72%), ответы равнозначные.

Общая разница показывает, что в ответе «*Не умеют правильно организовать самостоятельную деятельность*» между студентами 1 и 2-х курсов равнялась 2% (-8%/-10%), впереди студенты 2-х курсов; по второму вопросу «*Не умеют распределять свое время»* разница между курсами составила 2% (-4%/-6%), впереди студенты 2-х курсов; «*Не думают, что его вообще можно распределять*» разница находилась на уровне-4% (-4%/0%), впереди студенты 2-х курсов (см. таблицу 1 и диаграмму 1).

Это наглядно показывает, что студенты 1-х курсов еще не вошли в студенческую жизнь и не умеют управлять своим режимом и правильно организовать свое время, свою самостоятельную работу.

Это также показывает, что у студентов нет психологической готовности к самостоятельной работе, они еще не знают общих правил ее самоорганизации и не умеют реализовать на практике предполагаемые действия, так как у первокурсников не выражен высокий уровень познавательного интереса к учебным дисциплинам. Отсюда следует, что студенты 1-х курсов не имеют навыка в самостоятельной работе и им требуется помощь педагога.

Выполнение самостоятельной работы студентами настанет только после овладения знаниями и методами СРС.

Таблица 1.

Система организации самостоятельной работы студентов
1-2-х курсов неязыковых ВУЗОВ (по 50 чел. с каждого Вуза)

Вопросы	ТГИКиИ		ТИФК		Общая разница		
	1 курс	2 курс	1 курс	2 курс	1 курс	2 курс	1-2 курс
Не умеют правильно организовать самостоятельную деятельность.	76	60	84	70	-8	-10	2
Не умеют распределять свое время.	84	70	88	76	-4	-6	2
Не думают, что его вообще можно распределять.	88	72	92	72	-4	0	-4

Таблица 1 показывает систему организации самостоятельной работы студентов 1-2-х курсов неязыковых Вузов.

Диаграмма 1

Система организации самостоятельной работы студентов
1-2-х курсов неязыковых Вузов (по 50 чел. с каждого Вуза)

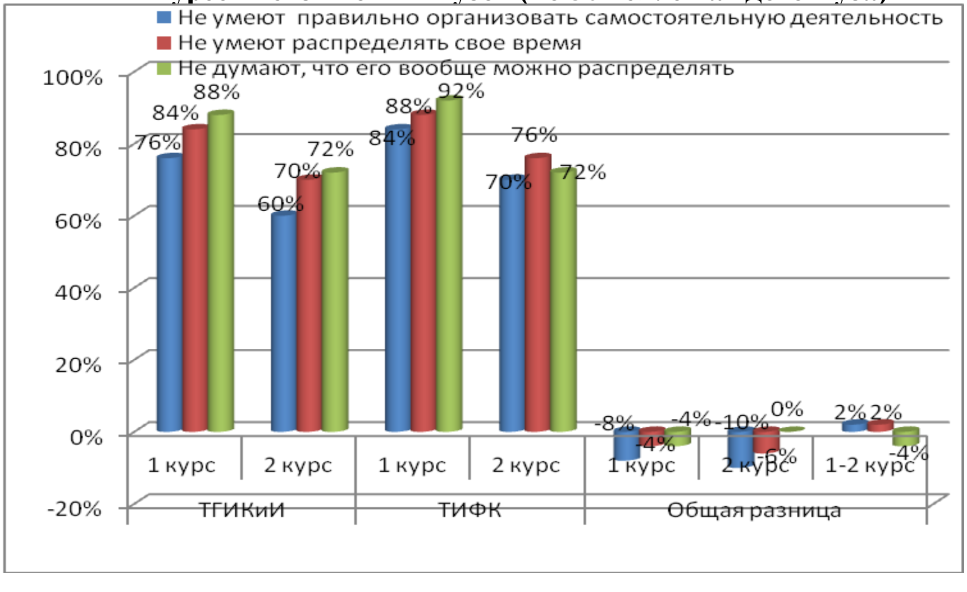

Диаграмма 1 наглядно иллюстрирует систему организации самостоятельной работы студентов 1-2-х курсов неязыковых Вузов.

Значительное количество студентов обратило внимание на то, что им сложно в нормальном темпе воспринимать учебный материал на слух, а также при чтении и конспектировании учебных текстов.

Результаты опроса позволили констатировать, что у студентов 1-х курсов недостаточный уровень сформированности готовности к самостоятельной работе. Выяснилось, что они не знают и не умеют спланировать и организовать свою самостоятельную деятельность, которая направлена на активизацию учебного процесса. Поэтому практика и наши наблюдения показывают, что обучение самостоятельной работе следует начинать с первого курса. По итогам опроса удалось наметить ряд путей по совершенствованию на кафедре организации самостоятельной работы. В частности, в учебную часть было внесено предложение о введении на первом курсе дисциплины «Организация самостоятельной работы студентов». Также в помощь студентам было разработано и издано учебно-методическое пособие «Научно - исследовательская работа студентов».

В процессе самостоятельной работы *студент вуза* приобретает навыки и умения самоконтроля и самоорганизации, становясь активным субъектом учебной деятельности.

При этом центром обучения является процесс изучения, а не преподавания, то есть студент должен выступать субъектом процесса обучения, а не его объектом. Обучающийся должен научиться «самостоятельно работать с информацией, приобретать знания, овладеть способами познавательной деятельности, которые обеспечат его общекультурную и профессиональную компетентность».

Внеаудиторная работа является совокупностью труда преподавателей, библиотекарей, администраторов, методистов, собственно, самих студентов. Она представляет собой систему образовательно-воспитательной деятельности наряду с производственным, теоретическим и практическим обучением.

Лучше всего, если наши студенты будут *планировать время*, которое затрачивается на изучение дисциплин, в течение всего семестра. Нужно предусмотреть и регулярное повторение студентами пройденного материала.

Практика и наши наблюдения на аудиторных занятиях и внеаудиторной деятельности показывает, что самостоятельная работа студентов становится важной в учебном процессе любого вуза, если она только правильно организована преподавателем, а студенты активно усложняют и расширяют целевые предпосылки своей познавательной и творческой работы. У студентов при такой деятельности будет наблюдаться способность самостоятельно планировать учебный процесс, появится стремление к саморазвитию, самоконтролю, способность выбирать оптимальные пути; умение работать в коллективе на достижение общей цели. У обучающихся появится склонность производить самооценку и самодиагностику, возникнет тяга к учению не только в студенческий период, но и в целом по жизни.

В каждом неязыковом вузе дается определенное количество аудиторных часов на изучение иностранного языка (в нашем случае русского), но такого количества определенно недостаточно, и поэтому каждый преподаватель разрабатывает определенные задания по различным темам, чтобы студенты изучали иностранный язык самостоятельно. Проблема формирования условий внеаудиторной работы студентов очень актуальна на сегодняшний день и направлена на совершенствование коммуникативных умений и навыков и развитие языковой компетенции, которая проходит в свободное от занятий время и совершенно в других формах.

Самостоятельная работа студента включает в себя: работу, организуемую преподавателем;

- работу, которую студент организует сам, без непосредственного контроля преподавателя.

Самостоятельная работа студентов по изучению русского языка подразделяется на следующие виды: внеаудиторная самостоятельная работа при выполнении студентом домашних заданий учебного и творческого характера:

- самостоятельное изучение разделов;
- самоподготовка (проработка и повторение лекционного материала и материала учебников и учебных пособий);
- выполнение индивидуального творческого задания;

- подготовка к практическим занятиям;
- спланировать самостоятельная работа под контролем преподавателя в форме плановых консультаций, творческих контактов, зачетов и экзаменов;
- самостоятельная работа по подготовке к тесту, рубежному контролю, зачетам экзамену и выполнение тестовых контрольных и экзаменационных работ.

При этом надо подчеркнуть, что самостоятельная работа в широком смысле включает в себя и работу студента во время аудиторных занятий (лекций, семинаров) под контролем преподавателя.

Можно считать, что самостоятельная работа студентов - это форма организации их учебной деятельности, которая осуществляется под прямым или косвенным руководством педагога [1].

Здесь нам бы хотелось обратить внимание на самостоятельную работу студентов как взаимосвязанную совместную деятельность преподавателей и студентов.

На этих основания можно выделить конкретные условия, при которых совместная деятельность будет эффективной и будет способствовать развитию профессиональных компетенций и познанию русского языка. (см. таблицу 2).

Таблица 2.

Взаимосвязь многоаспектных деятельностей преподавателя и студента

№ /п/п	**Деятельность преподавателя**	**Деятельность студента**
1.	Определение целей самостоятельной работы.	Психологическая готовность к самостоятельной работе (мотивация).
2.	Разработка задания.	Анализ задания.
3.	Руководство выполнением задания, планирование способов выполнения заданий (метода).	Выбор места выполнения задания, поиск альтернативных решений, реализация этапов самостоятельной работы.
4.	Контроль	Самоконтроль

Таблица 2 показывает, что самостоятельная работа студентов является результатом двух взаимосвязанных процессов: деятельностей преподавателей и студентов.

Нам известно, что взаимодействие преподавателя и студентов в системе самостоятельной работы - сложный и многогранный процесс конечной цели. Таким процессом является выработка осознанных знаний, умений и навыков студентов и развитие из познавательной самостоятельности.

Практика показывает, что сегодня трудно себе представить самостоятельную работу студента без использования компьютерных технологий. В соответствии с запросами современного информационного общества студентам необходимо владеть персональным компьютером. Цифровые технологии позволяют студентам в процессе обучения рационально организовать свою деятельность, т.е. им необходимо повысить уровень самообразования и мотивацию учебной деятельности, развивать творческие способности, более эффективно использовать различные источники информации, получить доступ в единое мировое информационное пространство и др.

При реализации в вузе учебных планов и программ самостоятельная работа выступает одной из основных форм *внеаудиторной работы*, когда в ходе познавательной учебной деятельности сам студент определяет последовательность умственных и практических операций, направленных на усвоение материала.

В.Д. Зеленский в своей работе определяет, что самостоятельная работа неразрывно связана с педагогическим контролем, так как завершает любую последовательность занятий самостоятельной работы. А при выборе вида и формы самостоятельной работы педагогу необходимо учитывать предполагаемую форму контроля - письменную, устную или смешанную [6,5]. Время на контроль может выделяться за счет обязательных учебных занятий по дисциплине, или непосредственно в течение внеаудиторной самостоятельной работы.

Самостоятельная работа проводится среди студентов в виде упражнений: для изучения и усвоения нового материала - подготовительных, для закрепления и повторения - текущих, для самоконтроля и контроля знаний - проверочных.

Для эффективной организации самостоятельной работы необходимо выполнение следующих условий:

- готовность обучающихся работать самостоятельно;
- наличие и доступность соответствующих учебно-методических, информационных и справочных материалов;
- консультативная помощь со стороны преподавательского состава [6].

Местом проведения самостоятельной работы могут выступать лекционные залы и учебные аудитории, помещения лабораторий и компьютерных классов, читальные залы библиотек, рекреации и, конечно, место жительства студента. В ходе самостоятельного учебного труда обучающиеся тренируют морально - волевые качества, активизируют мышление: память и внимание, оттачивают логическую сообразительность, воспитывают работоспособность и инициативу, формируют навыки общественного поведения и полезной деятельности, и т.д. [6].

Занимаясь научной деятельностью можно видеть как у студентов в результате многоплановых и учебных заданий пробуждается интерес к предмету. Указанная деятельность также помогает развитию таких личностных качеств обучающихся как умение самостоятельно пополнять и обновлять, корректировать знания; осуществлять текущий и итоговый контроль, оценку и коррекцию собственной деятельности; нести ответственность за результаты своей работы, вести самостоятельный поиск и оформление необходимого материала, работать в коллективе и команде, быть творческой личностью [15, 23].

О.И. Кобер в своей работе отмечает, что **с**амостоятельное изучение русского языка, готовит студентов к практическим занятиям по электронным учебным пособиям, размещенным в глобальной сети на веб-страничках институтской библиотеки, выполняются индивидуальные творческие задания в виде презентации, активно используются ресурсы Интернета с различными источниками информации по культуре языка [8,4].

ЛИТЕРАТУРА:

1. Андреев, В.И. Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития/В.И. Андреев. – Казань: Центр инновационных технологий, 2000. – 608с.
2. Архангельский, С.И. Учебный процесс в высшей школе/С.И. Архангельский. – М., 1980.
3. Буренок, Е.А. Внеаудиторная деятельность как средство интенсификации профессионального обучения английскому языку студентов туристского вуза: дис. канд. пед. наук/Е.А. Буренок. – Сходня, 2004. – 129с. [Электронный ресурс].http://www.dissercat.com/content/vneauditornaya-deyatelnost-kak-sredstvo-intensifikatsii-professionalnogo-obucheniya-angliisk
4. Даськова, Ю.В. Самостоятельная работа в процессе формирования творческой самостоятельности студентов-дизайнеров/ Ю.В. Даськова. [Электронный ресурс] // Современные научные исследования и инновации : электрон. науч.-практ. журнал. – 2014. – № 3. [Электронный ресурс]. http://web.snauka.ru/issues/2014/03/31660
5. Дыбина, О.В. Контроль самостоятельной работы студентов в вузе**.** [Электронный ресурс]. http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2015/4/pedagogics/dybina-shchetinina.pdf
6. Зеленский, В.Д. Методические рекомендации по выполнению самостоятельной работы студента/В.Д. Зеленский. - Краснодар, 2016. ФГБОУ ВПО «КубГАУ, [Электронный ресурс]. kubsau.ru/.../9b51dbff0469cc6a740b0f5bcf7e28df.docx
7. Иоганзен, Б.Г. Контроль как средство управления учебно-познавательной деятельности студентов в обучении/Б.Г. Иоганзен. – М., 2005.
8. Кобер, О.И. Самостоятельная работа бакалавров- архитекторов по изучению истории искусства. – Оренбург. [Электронный ресурс]. conference.osu.ru/assets/files/conf_reports/.../598.doc
9. Компетентностная модель современного педагога. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2009. – 158с.
10. Листенгартен ,В.С. Самостоятельная деятельность студентов: Пособие для преподавателей вузов/В.С.Листенгартен [и др.]. - Воронеж, 1996. - 94с.
11. Милованова, Т.М., Сырецкая, В.А. Внеаудиторная работа со студентами – важное звено совершенствования процесса обучения иностранному языку в техническом вузе. – Новосибирск. [Электронный вариант]. http://cyberleninka.ru/article/n/vneauditornaya-rabota-so-studentami-vazhnoe-zveno-sovershenstvovaniya-protsessa-obucheniya-inostrannomu-yazyku-v-tehnicheskom-vuze

12. Молибог, А.Г. Вопросы научной организации педагогического труда в высшей школе/А.Г. Молибог. - Минск: Высшая школа, 1975.
13. Низамов, Р.А. Активизация учебно-познавательной деятельности студентов на основе группового взаимодействия/Р.А. Низамов. - М., 2005.
14. Новиков, А.М. Методология образования/А.М. Новиков. - М.: Эгвес, 2002.
15. Реализация компетентностного подхода в подготовке специалист. – Чита: Редакционноиздательский отдел ГПОУ ЧТОТиБ, 2015. - 83с.
16. Силласте, Г.Г., Письменная, Е.Е., Белгарокова, Н.М. Самостоятельная работа студентов: методические рекомендации/Г.Г. Силласте [и др.]. – М.: Финансовый университет, 2013. – 35с.
17. Язык и культура. Отражение в языке культуры общества. [Электронный ресурс]. http://studopedia.org/8-53988.html

САМАДОВА Г.Ю.

КОРИ МУСТАҚИЛОНАИ ХОНАНДАГОН ҲАМЧУН МУҲИМТАРИН ҶИҲАТИ ТАШКИЛИ МАШҒУЛИЯТҲОИ СИНФӢ ВА БЕРУНАЗСИНФӢ

Дар рафти кори мустакилона донишҷӯйи мактаби олӣ маҳорату кобилияти худидоракунӣ ва худташкилкуниро пайдо карда, субъекти фаъоли фаъолияти таълимӣ мегардад. Дар баробари ин, маркази таълим раванди омӯзиш аст, на таълим, яъне донишҷӯ бояд ҳамчун субъекти раванди таълим амал кунад, на объекти он. Донишҷӯ бояд «мустақилона кор кардан бо иттилоот, азхуд кардани дониш, аз худ кардани усулҳои фаъолияти маърифатиро, ки салоҳияти умумии фарҳангӣ ва касбии ӯро таъмин мекунанд», омӯзад. Таҷриба ва мушохидахои мо дар машғулияти дарсӣ ва беруназсинфӣ нишон медиханд, ки кори мустакилонаи донишҷӯён дар раванди таълими хар як донишгоҳ, агар он аз тарафи муаллим дуруст ташкил карда шавад, аҳамияти калон пайдо мекунад ва донишҷуён шартҳои максадноки маърифати ва эчодии онхоро фаъолона мураккаб ва васеъ менамоянд. кор. Донишҷӯёне, ки бо чунин фаъолиятҳо машғуланд, қобилияти мустақилона ба накша гирифтани раванди таълимро пайдо мекунанд, майл ба рушди худшиносӣ, худдорӣ, қобилияти интихоби беҳтарин роҳҳо пайдо мешавад; қобилияти кор кардан дар як даста барои ноил шудан ба ҳадафи умумӣ. Донишҷӯён тамоюли баҳодиҳии худ ва худшиносиро пайдо мекунанд, майл ба омӯзиш на танҳо дар давраи донишҷӯӣ, балки дар тамоми ҳаёт пайдо мешавад. Ҳангоми татбиқи плану барномаҳои таълимӣ дар донишгоҳ кори мустақилона яке аз шаклҳои асосии корҳои беруназсинфӣ ба ҳисоб меравад, дар ҳоле ки дар рафти фаъолияти маърифатии таълимӣ худи донишҷӯ пайдарпайии амалҳои фикрӣ ва амалиро, ки ба аз худ кардани мавод нигаронида шудааст, муайян мекунад.

Калидвожаҳо: донишҷӯ, кори мустақилона, машғулияти синфӣ, таҷриба, маҳорат.

САМАДОВА Г.Ю.

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ КАК ВАЖНЕЙШИЙ АСПЕКТ ОРГАНИЗАЦИИ АУДИТОРНОЙ И ВНЕАУДИТОРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.

В процессе самостоятельной работы студент вуза приобретает навыки и умения самоконтроля и самоорганизации, становясь активным субъектом учебной деятельности. При этом центром обучения является процесс изучения, а не преподавания, то есть студент должен выступать субъектом процесса обучения, а не его объектом. Обучающийся должен научиться «самостоятельно работать с информацией, приобретать знания, овладеть способами познавательной деятельности, которые обеспечат его общекультурную и профессиональную компетентность». Практика и наши наблюдения на аудиторных занятиях и внеаудиторной деятельности показывает, что самостоятельная работа студентов становится важной в учебном процессе любого вуза, если она только правильно организована преподавателем, а студенты активно усложняют и расширяют целевые предпосылки своей познавательной и творческой работы. У студентов при такой деятельности будет наблюдаться способность самостоятельно планировать учебный процесс, появится стремление к саморазвитию, самоконтролю, способность выбирать оптимальные пути; умение работать в коллективе на достижение общей цели. У обучающихся появится склонность производить самооценку и самодиагностику, возникнет тяга к учению не только в студенческий период, но и в целом по жизни. При реализации в вузе учебных планов и программ самостоятельная работа выступает одной из основных форм *внеаудиторной работы*, когда в ходе познавательной учебной деятельности сам студент определяет последовательность умственных и практических операций, направленных на усвоение материала.

Ключевые слова: студент, самостоятельная работа, аудиторная работа, опыт.

SAMADOVA G.U.

INDEPENDENT WORK OF STUDENTS AS THE MOST IPORTANT ASPEKT OF THE ORGANIZATION OF AUDITORIUM AND EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

In the process of independent work, a university student acquires skills and skills of self-control and self-organization, becoming an active subject of educational activity. At the same time, the learning center is the process of learning, not teaching, that is, the student must act as the subject of the learning process, and not its object. The trainee must learn to "work independently with information, acquire knowledge, master the methods of cognitive activity that will ensure its general cultural and professional competence." Practice and our observations in classroom and extracurricular activities show that independent work of students becomes important in the educational process of any institution, if it is only properly organized by the teacher, and students actively complicate and expand the prerequisites for their cognitive and creative work. Students with such activities will be able to independently plan the educational process, there will be a desire for self-development, self-control, the ability to choose the best ways; the ability to work in a team to achieve a common goal. The students will have a tendency to make self-assessment and self-diagnosis, there will be a craving for teaching not only in the student's period, but also in life as a whole. When implementing curricula and programs at the university, independent work is one of the main forms of out-of-class work when, in the course of cognitive learning activities, the student himself determines the sequence of mental and practical operations aimed at mastering the material.

Key words: student, independent work, classroom work, experiment.

Маълумот дар бораи муаллиф: Самадова Г.Ю. номзади илмҳои педагогӣ, кафедраи забонҳои хориҷии донишкадаи давлатии маданият ва санъат ба номи Мирзо Турсунзода Тел. 935242226. Почтаи электрони: kahor-452@mail.ru

Сведения об авторе: Самадова **Г.Ю.** кандидат педагогических наук, кафедра инностраных языков Т.Г.И.К. им. Мирзо Турсунзаде. Тел. 935242226, Электроная почта: kahor-452@mail.ru

nformation about the author: Samadova G.Y. Candidate of Pedagogical Sciences, Department of Foreign Languages T.G.I.K. named after Mirzo Tursunzade. Tell: 935242226, E-mail: kahor-452@mail.ru

ҲАМРОЕВ Ҳ.Ҷ.

МАФҲУМ, ДАРК, ТАФАККУР, ЗЕҲН ВА АҲАМИЯТИ ИСТИФОДАИ БАМАВРИДИ ОНҲО ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ

Дарк мафҳумест, ки дар илми забоншиносӣ дарёфтани маънӣ, сарфаҳм рафтан, фаҳмиданро ифода менамояд. Аз ин хотир, ин мафҳум дар таҳқиқоти мо барои кушодани гиреҳи асосии мафҳуми ин ё он матн нақши муҳимро адо мекунад.

Бача дар хондани ин ё он мавзуъ дар ибтидо чизе намедонад, аммо вақте ки бори аввал муаллим ба шарҳу эзоҳи он шуруъ менамояд, вай дарк кардан мегирад ва ҳамин тавр тадриҷан фаъолияти маърифатӣ сар мешавад.

Дар дарсҳои грамматика (хониш) ва имло ин зина хеле муҳим ва зарур аст, ба шарте ки фаъолияти амалии бачаҳоро бедор намуда, самаранокии онро таъмин намоем. Дар акси ҳол талабаҳо ба шахси мушоҳид мубаддал мегарданд. Таҳқиқот нишон медиҳанд, ки дар назария ва амалияи методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ роҳ ва воситаҳои гуногуни ба маърифат шавқманд намудани бачаҳо кор карда шудаанд. Масалан, истифода бурдани таҷрибаи амалӣ, ташкили шаклҳои гуногуни кори мустақилона, ба вуҷуд овардани вазъияти проблемавӣ ва ғайра. «Таҷрибаи амалии бачаҳо на танҳо ҳамчун принсипи таълими забон ба ҳисоб меравад, - мегӯяд, академик М. Лутфуллоев,- вай инчунин шавқу ҳавас ва рағбатнокии онҳоро бедор менамояд. Бачаҳо мисолҳои тартибдодаи худро мушоҳидаю таҳлил намуда, қоидаҳои грамматикӣ - имлоиро нағзтар дарк мекардагӣ мешаванд.

Ташкили корҳои гуногуни мустақилона, хусусан, корҳое, ки характери эҷодӣ доранд, шавқи талабаҳоро оварда, фаъолияти таълимиашонро баланд мебардоранд. Бачаҳо таъсири қоидаҳои грамматикӣ - имлоиро дар ин гуна корҳо рӯз то рӯз бештар дарк менамоянд ....

Дар ин ва дигар мавридҳо муаллим вазъияти проблемавиро ба амал оварда меистад: «Ба фикри шумо, чаро ин гуна воқеа рӯй дод?» «Барои чӣ...?» Талабагон ба ин гуна саволҳо фаъолона ҷавоб меёбанд.

Баъзан таҳсину офарин ва суханҳои рӯҳбахши муаллим («Офарин!», «Хеле хуб», «Ана акнун ба кори дигар мегузарем», «Дар ин дарс савол доданро ёд мегирем», «Ана дар ин дарс ба саволҳо ҷавоб доданро меомӯзем», «Пеш аз иҷрои амал аввал фикр мекунем, ки...» низ қобилияти дарк ва маърифатҷӯии бачаҳоро вусъат медиҳанд» [111].

Ҳамин тавр, дарк дар пешравии маърифатҷӯйии хонандагон ва махсусан фаҳмидани мазмуни матни хонда аҳамияти калонро молик аст. Ба тарзи дигар дарки маънои матни хонда ва маърифатҷӯйии хонандагони хурдсолро бе истифодаи роҳ, тарз, усул ва воситаҳои гуногун таъмин кардан ғайриимкон аст.

Кӯдак бе тафаккур ба дунё меояд. Танҳо дар охири соли аввали умр дар кӯдак зуҳури баъзе аз нишонаҳои тафаккурро мушоҳида кардан мумкин аст.

Шарти асосии рушди тафаккури бачагон таълиму тарбияи мақсадноки онҳо маҳсуб меёбад. Дар ҷараён тарбия кӯдак батадриҷ амалҳои ҷудогона ва нутқро азхуд мекунад, аввал мустақилона ҳал кардани масъалаҳои оддӣ, сипас, нисбатан мураккабтарро меомӯзад, ҳамчунин талаботи калонсолонро мефаҳмад ва оҳиста-оҳиста мутобиқ ба онҳо амал мекунад.

Тафаккур дар тамоми тӯли ҳаёти инсон дар ҷараёни фаъолияти ӯ рушд мекунад. Дар ҳар як давраи синнусолӣ тафаккур махсусиятҳои худро дорост.

Тафаккури бачагони синни томактабӣ дар шакли амалҳои ба ҳалли масъалаҳои мушаххас нигаронидашуда рух медиҳад: ягон ашёи ба назар намоёнро овардан, пиёларо гирифта ба нафари дархост карда дароз кардан, дарро кушодан ё пӯшидан, чизи пинҳонкардашударо ёфтан, бозичаро овардан ва ғ. Ин амалҳоро иҷро карда, кӯдак фикр мекунад, вай амал карда, андеша мекунад. Тафаккури вай аёнӣ-фаъолиятӣ аст.

Азхуд кардани нутқи одамони атроф ба рушди тафаккури аёнӣ-фаъолиятии кӯдак такон медиҳад. Ба туфайли забон бачагон ба таври умум андеша карданро шуруъ мекунанд.

Рушди минбаъдаи тафаккур дар тағйирёбии таносуб миёни амал, образ ва калима ифода меёбад. Дар ҳалли масъалаҳо аз ҳама бештар калима нақши муҳим мебозад.

Як пайдарҳамии муайяне дар рушди навъҳои гуногуни тафаккур дар хурдсолӣ мавҷуд аст. Аввал рушди тафаккури аёнӣ-фаъолиятӣ ба вуқуъ пайваста, баъдан, тафаккури аёнӣ-тасвирӣ ва ахиран, тафаккури баёнӣ ташаккул меёбад.

Проблемаи даркро ҷудо аз масоили умумии таълиму тарбия ва муносибати он бо воқеият, ташаккули шахс, дарки ҷаҳон ва дунёи маънавӣ ҳаллу фасл кардан ғайриимкон аст.

Дарк асоси ҳамагуна таҳлил аст, сарфи назар аз он ки он мактабӣ аст ё адабиётшиносӣ, дар акси ҳол он таҳлил нест.

Равоншиносони ҳам ватанӣ ва ҳам хориҷӣ (Л.С. Выготский [59, 60, 61], Левитов Н.Д. [104], А.Н. Леонтьев [105], Б.Г. Ананьев [14], Н. Амонов [13]) ба он аҳамияти махсус додаанд, ки дарк ин аксбардории оддӣ ва қабул оддии иттилоот набуда, он амали фаъолест, ки дар он ҳавасмандии мусбат, талабот, ангеза ва шавқу завқ нақши бузург доранд.

Шарти аввалини дарки муътамади матн фаҳмидани маънои ҳар як таркиби калима аст. Агар мо дар хонандагон муносибати нозукбинона ва саволиро ба калима, ибора ва ҷумла наомӯзонем, дар онҳо бетаваҷҷуҳӣ ба тамоми ҷумлаҳо рушд мекунад. Дар натиҷа онҳо тамоми маънои матни хондаашонро намефаҳманд ва ба мутолиаи рӯякии худ қаноатманд мешаванд. Дар синни хурди мактабӣ калима-калима ба хотир гирифтан монеа (тормоз) барои рушди маҳорати бо суханони худ нақл кардан мешавад ва оқибат барои дарки маънои матни хондашуда монеа эҷод мекунад.

Барои он ки бахотиргирии калима ба калима ба рушди тафаккур ва нутқи бачагон халал ворид насозад, зарур аст, ки ҳангоми такроран хондани матн, масалан, афсона, ҳикоя, шеър, чистон ва мақолу зарбулмасал, матни он камтар тағйир дода шавад, синоними калимаҳо истифода бурда шавад, тартиби калимаҳои ҷумла ва тартиби худи ҷумлаҳо иваз карда шавад. Ғайр аз ин, бояд ки мунтазам бачагонро омӯзонем, ки маънои калимаҳои нофаҳморо пурсанд.

Ғ. Бобиев дар мақолааш таҳти унвони «Омӯзиши чистон, зарбулмасал ва тезгӯякҳо дар дарси хониши синфи дуюм» қайд кардааст, ки жанрҳои қадимтарини эҷодиёти даҳанакии халқ - чистон, мақол, зарбулмасал аз куҳантарин жанрҳо маҳсуб меёбанд, ки онҳо дар инкишофи нутқи шифоҳии хонандагон, ҷаҳонбинии онон аҳамияти беандоза доранд. Истифодаи ин жанрҳо фикрро равшан, суханро таъсирнок ва кӯтоҳ мегардонад. [32, С. 47-51].

Оре, халқ беҳуда нагуфтааст, ки: «Зарбулмасал - кафшери сухан аст». Беҳуда нест, чунин жанри зебои адабиёти тоҷикро аз замони Рӯдакӣ то замони мо мардум васеъ истифода мебарад.

Аз ҷумла, муаллим Ғ. Бобиев дар мақолааш зикр кардааст, ки омӯзиши зарбулмасалу мақолҳо дар таълим ва таҳкими дониши хонандагон саҳм хоҳанд гузошт. Алалхусус, дар дарси хониш омӯхтани чистону масал нақши бениҳоят бузургро мебозад. Истифодаи онҳо дар таълим нутқи хонандагонро инкишоф дода, тафаккур ва дарккунии онҳоро пурра мегардонад, зарбулмасалу мақол ва чистон дарсро шавқовар ва диққатҷалбкунанда намуда, нутқи хонандагонро инкишоф медиҳанд. Аз ин рӯ, онҳоро ба ҳар як мавзӯи дарс ба мавқеъ истифода бурдан ба мақсад мувофиқ аст.

Вақте ки муаллим ба хонандагон чистони наву завқовареро мегӯяд, онҳо барои ёфтани ҷавоби чистон дар олами хаёлот сайр менамоянд ва ҳама ашёҳои зиндагӣ, ҳодисаҳои табиат,

воқеаҳоро як-як чун навори синамо аз назар гузаронида, ҷавоби аниқи чистонро фикр мекунанд.

Чуноне, ки гуфтем, чистони мароқовар ба хонандагон рӯҳи тоза, илҳом, завқу фараҳ мебахшад. Ёфтани ҷавоби чистон хонандагонро ба муқоисакунии асбобҳои рӯзгор, техника, парандагон, асбобу олоти меҳнат, ҳайвонот, ҳодисаҳои табиат ва ғайра водор менамояд. Зарбулмасал бошад, каме душвортар, яъне хонандагон, бояд зиёдтар фикр кунанд, чизеро дуруст дарк намоянд. Бо ин мақсад Ғ. Бобиев дар дарсҳои худ панду зарбулмасалҳои зеринро дар бораи дӯстӣ, мардӣ, некӣ истифода кардааст:

Мардӣ набувад фитодаро пой задан,
Гар дасти фитодае бигирӣ, мардӣ.

Рӯдакӣ

Некӣ кунӣ - некӣ ёбӣ.
Дӯстии халқҳо шикастнопазир аст.

Дӯст он бошад, ки гирад дасти дӯст,
Дар парешонҳолию дармондагӣ.

Саъдӣ

Хонандагон оид ба маънии калимаҳои фитодае, мардӣ, некӣ, шикастнопазир, дармондагӣ баҳсу мулоҳизаронӣ мекунанд.

Чистонҳо:

Меҳмони бологузар,
Аз ҳама гап бохабар? *(Оинаи нилгун).*
Хурдакак асбоби доно, чист он?
Хушхабарҳо мерасонад, чист он?
Безабон асту вале дар гуфтугӯ
Аввалаш Р, охираш О, чист он? *(Радио).*

Хонандагон аломат, шакл ва намуди ашёи болоро фикр мекунанд. Ҳамин ки ҷавоби чистонро ёфтанд, расми оинаи нилгун ва радио ба онҳо нишон дода мешаванд, ки онҳо ҳамаи аломатҳои ёфтаашонро бо чашми худ мебинанд, - қайд кардааст муаллиф.

Мафҳум, маънӣ, зеҳн, тасаввур, хушфаҳмӣ, хушзеҳнӣ, фаросат, фаҳм ва ғайра воҳидҳое мебошанд, ки ба хонанда дар дарк кардани чизҳои дида, шунида, хондашуда ёрӣ мерасонанд. Ба тарзи дигар ин мафҳумҳо ба ташаккули малакаҳои кор бо матн, хониши бошуурона ва тафаккури хонандагон асос гузошта, барои фарқ кардани аломат, хусусият ва муқоисаи ашёҳо кумак мекунанд [32, С. 47-51].

Ба ақидаи М. Р. Львов мафҳум умумӣ ва аз он камтар манзаравӣ мешавад. Аммо мактабиён дар аксар ҳолатҳо дар муайян кардани аломат ва хусусияти ашё мафҳуми умумиро зиёдтар истифода мебаранд. Машқҳои махсуси муқоисавӣ барои фаҳмиши аломат ва хусусияти ашёҳо асосан дар синфҳои 1-2 гузаронида мешаванд, ки онҳоро Львов М. Р. ба шаш намуд ҷудо кардааст:

1. Шумурдани пай дар пайи ашё барои ҷамъбасткунӣ асосан дар синфи 1 истифода мегардад. Масалан, бачаҳо ба расм нигариста, номбар мекунанд: «Ин арча, ин себ, ин помидор аст».

2. Ашёе, ки шаклҳои гуногун, вале иҷрои корашон нисбат ба якдигар мухталиф мебошад. Мисол: тухмипошак, алафдарав, трактор, юғу омоч, комбайн, телевизор, радио.

3. Машқҳои минбаъда нисбати машқҳои 1-2-юм каме мураккабтар гардонида гузаронида мешаванд. Масалан: тухмипошак, алафдарав, комбайн ва юғу омоч - инҳо мошин ва олоти хоҷагии қишлоқанд. Бо омоч замин шудгор мекунанд. Баъд деҳқонон бо тухмипошак ғалла мекоранд. Тобистон бо комбайн гандум медараванд. Бо алафдарав дар саҳро алафро даравида, баъд онро хушк мекунанд....

4. Ҷамъбасткунӣ бо як намуди фаҳмиш. Моҳияти ин намуди ҷамъбасткунӣ дар он аст, ки хонандагон на гурӯҳи ашё, балки як намуди онҳоро номбар мекунанд. Мисол: «Зелол - ин чист? - Ин намуди дарахти буттагӣ мебошад. Пиёз - ин чист? - Як намуди сабзавот аст».

5. Кушодани фаҳмиши ҳаҷму намуди ашё. Масалан: Ангур. Бачаҳо намудҳои онро номбар карда ҳикоячае тартиб медиҳанд (ангури ҳусайнӣ, тагобӣ, ҷавз, чилик, шибирғонӣ, кишмиш....)

Дар боғи мо ангурҳои гуногун аст. Дар он ҷо ангури пешпазак ҳам мавҷуд ҳаст. Вай моҳи май мепазад. Ангурҳои дигар баъд мепазанд.

6. Машқҳои ҷамъбасткунии думаъноӣ. Мисол: Сафедор, ар-ар, арча - чиҳоянд? (Инҳо дарахтанд).

Себ, олу, шафтолу, ангур чӣ мебошанд? - (Мева мебошанд) [114].

Зеҳн дар луғатҳо ҳамрадифи истилоҳоти фаҳм, фаҳмиш, зудфаҳмӣ, ҳуш, ақл, фаросат, идрок, қобилияти фикркунӣ, ба маънои васеаш - фаъолияти дарк намудан, ба маънои махдудтараш - тафаккур омада, дар тафовут аз мафҳумҳои ҳис, эҳсос, ирода, тасаввур ва гувоҳи қалб мутобиқан ба ақоиди Афлотун ва Арасту барои ифодаи қобилияти олии даркнамоӣ истифода шудааст.

Мафҳуми зеҳн - ҳамчун зинаи аввали қобилияти олии даркнамоӣ дар илоҳиёти асримиёнагӣ, баъдтар дар таълимоти фалсафии Кант ва Гегел баррасӣ шудааст.

«Зеҳн - мафҳуми равоншиносӣ, яъне категорияи психологӣ мебошад... Дар раванди таълим ташаккул ва рушди зеҳн дар омӯзиши кулли фанҳои мактабӣ, новобаста аз зинаҳои таълим, имрӯз дар маркази диққат ҷой дорад. Мо комилан ва мутлақо хато мекардем, агар зимни таълими ин ё он фан ё омӯзиши ин ё он мавзӯъ танҳо донишҳои навро ҳадафи асосии дарс қарор диҳем. Зеро мурод аз дарс ҳам донишу маърифат, ҳам тарбия ва ҳам рушд, қабл аз ҳама, рушди мантиқии зеҳнро нигаронем. То зеҳни мактабиёнро тамрин надиҳем, онҳо дониши андӯхтаашонро маърифат карда наметавонанд, тезфаҳм, нуктасанҷ ва ҳозирҷавоб намешаванд, ҷавҳари мавзӯъ ва мақсаду арзиши амалию ҳаётии онро ҷудо карда наметавонанд», - қайд кардааст равоншинос М. Шайхов дар мақолааш бо унвони «Омилҳои зеҳнии беҳдошти таълиму тарбия» [140, С. 143-145].

Ба ақидаи мо, зеҳн дар таълиму тарбия, инкишофи нутқ, дар ташаккули малакаҳои кор бо матн ва хониши бошуурона, махсусан дар маънифаҳмии мактаббачагони хурдсол ҳамчун таҳкурсӣ хизмат мекунад ва тавассути он аз матнҳо дурри маънӣ чида мешавад. Ҷоиз аст, ки барои ташаккули дарки маъно дар шогирдон муаллим қабл аз ҳама бояд зеҳни онҳоро омӯзад ва рушд диҳад ва он гоҳ аз шогирдон дарки маънои матнро талаб намояд. Истифодаи маводи дидактикӣ дар корҳои мустақилонаи хонандагони синфҳои ибтидоӣ барои инкишофи нутқи шифоҳӣ ва таҳрирӣ ва баланд бардоштани дараҷаи саводнокӣ, корҳои эҷодӣ, фаъолгардонии диққати бачаҳо ба дарс, аз худ кардани мазмуни матни хондашуда ва қоидаҳои имло ёрӣ мерасонад. Махсусан истифодаи маводи дидактикиро оид ба грамматика ва имло зикр кардан бамаврид аст.

Доир ба ин масъала муаллифон Р.Давлатова ва Р.Мирзоев дар дастури методии хеш таҳти унвони «Материалҳои дидактикӣ оид ба грамматика, имло ва инкишофи нутқ» дуруст қайд кардаанд, ки дар таълими забони модарии синфҳои 1-1У истифодаи аёният – варақчаҳо (карточки) хусусан дар омӯхтани ҳиссаҳои нутқ: исм, сифат, шумора, ҷонишин, феъл, пешоянд ва пайвандакҳо нақши муҳим мебозанд.

Масалан, муаллифон дар таълими исм 52 варакча омода сохтаанд, ки дар онҳо ҳама паҳлуҳои таълими ин ҳиссаҳои нутқ дар бар гирифта шудаанд. Масалан: Варақчаи № 4, с-3:

1. Номи ашёро навишта, ба онҳо савол гузоред. Дарахт, асп, гул, мурғ, рӯймол, сел, шапалак, самолёт, туфлӣ, об, трактор, офтоб.

2. Бо калимаҳои арча, тӯб ду ҷумла тартиб диҳед.

Варақчаи № 5, с-3:

1. Аз ин шеър исмҳояшро навишта гиред, ба онҳо саволҳои мувофиқ гузоред. Маънои ибораи «Хирмани пуршарор»-ро шарҳ диҳед.

Аввали тобистон

... Дар шаби моҳтоб, дар шаби тор
З-осмонаш ситора меборад,
Аз чароғи электрикӣ ба сарам,
Хирмани пуршарора меборад...

2. Бо калимаҳои мактаб, бачагон, боғ ҷумла созед, ба онҳо саволҳои мувофиқ гузоред [66].

Ҳамин тавр, истифодаи аёният дар дарсҳо ба хонандагон имконият медиҳад, ки онҳо тадриҷан ба забономӯзӣ омода гарданд, дар онҳо млакаҳои кор бо матнҳои гуногунмазмун ва гуногунжанр ташаккул ёбад ва ба дарки маънои ин ё он матн ба осонӣ сарфаҳм раванд.

Ба осори шифоҳию хаттии ниёгонамон рӯ овардан ва аз онҳо истифода кардан дар айни замон яке аз масъалаҳои асосӣ мебошад. Тавассути омӯзиши матнҳои ниёгон рӯзгори аҷдодиро варақ зада, бо ҳаёташон шинос мешавем. Махсусан хонандагони синфҳои ибтидоиро аз ин ганҷи нодир бархурдор намудан зарур аст, зеро онҳо ба шунидану хондани панду ҳикмат, афсонаю ҳикоятҳои мероси аҷдодӣ зиёдтар мароқ зоҳир намуда, онҳоро бо завқ мутолиа хоҳанд кард. Масалан, муаллимаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №10-и ш. Бохтар М. Аминова таълими афсонаи «Захми забон»-ро, ки он хӯшае аз насри бадеии ниёгонамон мебошад, дар синфи 2 ин тавр баргузор намуд:

Муаллима баъд аз эълони мавзӯъ ва навиштани унвони он дар тахтаи синф намунаи насри ниёгон будани онро хотирнишон кард.

Сипас матни мазкурро муаллима бо суҳбати муқаддимавӣ ва гузаронидани саҳнача иборат аз се қисм шуруъ кард.

Қисми якум ба хонаи Далер меҳмон шудани Халил (хирс), қисми дуюм ба ҷангал рафтани Далер ва қисми сеюм сиҳат шудани Халил (баъд аз бо табар задани Далер Халилро (хирсро) он анҷом пазируфтааст ва афсона бо байтҳои зерин анҷом ёфтааст:

Сухан нарм гӯй, эй ҷаҳондида мард,
Маёлой лабро ба гуфтори сард.
А. Фирдавсӣ

Сухан Дониста гӯй, то дӯстро душман нагардонӣ,
Зи ҳарфи бетааммул ошно бегона мегардад.
Аз халқ

Сухандонон сухан бо парда гӯянд,
Ба рӯйи ҳамдигар санҷида гӯянд.
Аз халқ

Панди бузургонро хулоса карда муаллима ба шогирдон фаҳмонд, ки сухани хуб одамро хурсанд мекунад, қуввату дармон мебахшад. Сухани бад бошад, касро хафаю ғамгин мекунад, меранҷонад, дилшикаста менамояд, табъро хира месозад.

Ҳамин тариқ, дарсро то чи андоза шавқовар ва мазмунашро дастраси хонандагон гардонидан ба маҳорат ва эҷодкории омӯзгор вобастагӣ дорад.

Дарки ашё ё маънои матн вобаста ба он аст, ки муаллим то кадом дараҷа захираи таркиби луғавии хонандагонро афзун гардонидааст, малакаю маҳорати забондонии онҳоро таъмин кардааст.

Муаллимаи муассисаи таълимии № 15 ш. Бохтар Машрапова З. дар ҳар дарси навбатиаш мекӯшад, ки хонандагони синфро ҳарчи бештар ба қироати матн ва дарки маънои он ҷалб намояд. Бо ин мақсад вай аз варақчаҳо, расмҳои мазмундор, гузаронидани саҳнача, суолҳои даҳонӣ, луғати зерматн, васоити аёнии техникӣ аз қабили ДВД, видеопроектор, филмҳои тасвирӣ ва ғайра самаранок истифода мебарад.

Масалан муаллима, аснои таълими матни «Ӯ пиразан аст» китоби «Забони модарӣ» дар синфи 2 чунин усули корро истифода намуд:

Ӯ пиразан аст

Як писарбача ва як духтарчае дар кӯча мерафтанд. Пеш-пеши онҳо пиразане мерафт. Замин, ки ниҳоят лағжонак буд, пиразан лағжиду афтид.

- Китобҳои маро дор! – гуфта Қодир ҷузвдонашро ба духтарча доду худаш ба ёрии пиразан давид.

Вақте ки Қодир баргашта омад, духтарча аз вай пурсид:

- Пиразан модаркалонат-мӣ?
- Не, - ҷавоб дод Қодир.
- Набошад модарат-чӣ? - ҳайрон шуда пурсид.
- Не!
- Набошад, холаат? Ё ягон шиносат?
- Охир, не гуфтам-ку? - табассумкунон гуфт писарбача, - Ӯ пиразани роҳгузар аст.

Саволҳо: Киҳо аз кӯча гузашта мерафтанд? Писарбача ба кӣ ёрӣ дод? Духтарча аз вай чиро пурсид? Писарбача дар охир чи ҷавоб дод? Оё писарбача кори дуруст кард? Оё Шумо боре ба муйсафеде ё пиразане ёрие расонидаед?

Панд: Мардӣ набувад фитодаро пой задан,
Гар дасти фитодае бигирӣ, мардӣ.
Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Саравввал муаллима матнро ифоданок қироат карда, ба шогирдон рӯ оварда гуфт:

- Бачаҳо! Сухан дар бораи киҳо меравад?

Хонандагон:

- Сухан дар бораи пиразан ва писарчаю духтарча меравад.
- Кӣ модаркалон дорад?
- Мо модаркалон дорем (якчанд хонанда ҷавоб медиҳад).
- Офарин, бачаҳо, Шумо доноякак будаед. Ҳатто аз як маротиба хондани матн шумо аллакай пай бурдед, ки гап дар бораи чӣ мерафтааст.

Сипас муаллима ба хонандагон рӯ оварда гуфт:

- Шумо ҳам матнро хондан мехоҳед?

- Ҳа, мехоҳем, изҳор карданд бачаҳо.

- Бисёр хуб, биёед акнун бо навбат ба хондан шуруъ мекунем, - гуфт муаллима.

Азбаски матн аз 12 ҷумла иборат аст, ҳар нафар як ҷумлагӣ бо навбат қироат карданд. Сипас, муаллима ба бачаҳо рӯ оварда пурсид, ки оё ҳамаи маънои калимаҳои матн ба шумо фаҳмоянд?

Як хонанда гуфт, ки ба ман калимаи «ниҳоят» фаҳмо нест, дигаре калимаи «ҷузвдон» ва сеюмӣ бошад калимаи «табассум»-ро нафаҳмидааст. Баъд аз ин омӯзгор аз он бачаҳое, ки мазмуни калимаҳои номбаршударо нафаҳмидаанд, хоҳиш кард, ки онҳо ба назди тахтаи синф омада ҳамон калимаҳоро нависанд. Баъд аз адои супориш муаллима ба аҳли синф рӯ оварда гуфт:

- Кӣ маънои ин калимаҳоро шарҳ медиҳад? Маълум гашт, ки баъзеҳо мазмуни он калимаҳоро нафаҳмидаанд. Сипас, муаллима калимаҳои дар тахта навишташударо бо ҷалби хонандаҳо эзоҳ дод:

Ниҳоят - хеле бисёр, берун аз ҳад.

Ҷузвдон - асбобе, ки дар он қаламу китоб ва дигар анҷомҳои хонишро мегузорем.

Табассум - хандаи беовоз ба тавре, ки дандонҳо намоён нашаванд, нимханд, лабханд.

Баъд аз маънидоди калимаҳо бо супориши муаллима бачаҳо тафсири калимаҳои номбурдаро дар дафтари луғат рӯбардор карданд. Пас аз адои супориш дақиқаи дамгирӣ гузаронида шуд ва бозии «Себчинӣ» иҷро гардид. Шеъри «Себак» ба таври умумӣ хонда шуд.

Себаки сурхи сероб,
Ширин асту хӯрданбоб.
Себак хеле хушрӯй аст,
Хушмаззаю хушбӯй аст,
Рангу рӯяш гулмонанд.
Шириниаш мисли қанд.

Баъд аз дақиқаи дамгирӣ саҳначае бо унвони «Мадад» гузошта шуд.

Иштироккунандагон:

1. Пиразан /Дилбар/.
2. Мактабхонон /Раъно, Қобил/.
3. Баранда /Нодир/.

Чунон ки маълум аст, гузаронидани саҳнача дар дарсҳо аз як тараф, аҳамияти тарбиявӣ дошта бошад, аз тарафи дигар, дар хонандагони хурдсол салоҳиятҳои коммуникативӣ, эҷодкорӣ, тафаккури мантиқӣ, кор бо матн ва дарки маъниро ташаккул медиҳад, ҳамчунин, ҷаҳонбинии онҳоро васеъ мекунад.

Чи тавре аз мушоҳидаи дарс маълум гашт, муаллима дар оғози дарси нав сӯҳбати муқаддимавӣ нагузаронида, якбора дарсро аз қироати матн шуруъ кард. Хуб мешуд, ки сараввал суҳбати муқаддимавӣ мегузаронид. Муаллима мебоист унвони мавзӯъро дар тахта навишта, ба шогирдон рӯ оварда то 3-4 дақиқа дар атрофи мавзуъ суҳбат мегузаронид. Дар ин суҳбат роҷеъ ба мазмуни мавзуъ, ки дар китоби дарсӣ оварда шудааст, маълумот надода, балки баъзе хусусиятҳои муҳиму фарққунандаи иштироккунандагони воқеа ва ҳодисаҳои ба мавзуъ вобаста хотирнишон гардида, таҷрибаи амалӣ ва чизҳои дидаю шунидаи талабагон ҷамъбаст карда мешавад.

Ғайр аз ин муаллима дар ин суҳбат баъзе луғатҳоро дар тахта навишта (беҳтараш пешакӣ навишта монда бошад), маънои онҳоро, ки ба маънои умумии матн иртибот доранд, шарҳ медиҳад, муаллима ҳангоми ин суҳбат худи ашё (агар имкон дошта бошад), расму хӯса, наклу ривоятҳо, чистону зарбулмасалҳо ва дигар чизҳоро истифода мебарад.

Мақсади суҳбати муқаддимавӣ ба омӯхтан ва фаҳмидани мазмуни матн омода сохтани талабагон аст. Аҳамияти суҳбати муқаддимавӣ дар дарсҳои хониш хеле калон буда, на танҳо талабагонро ба омӯхтани мавзуъ тайёр мекунад, балки маълумоташонро оид ба ин ё он мавзуъ зиёд менамояд.

Бояд таъкид кард, ки тайёр намудани хонандагон ба дарки бошууронаи мавзуъ бедор кардани шавқи маърифатҷӯии онҳо ба дарс аз муҳимтарин қобилияти дидактикии муаллим ба шумор меравад.

Дар интиҳо гуфтан ҷоиз аст, ки ба истисноии пешниҳоди мавод ба омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ лозим аст, ки омилҳои ташаккули малакаҳои дурусту равон хондану дарки маъно намуданро бо истифода аз роҳ, тарз, усул ва воситаҳои таълимӣ бамавриду самаранок истифода намоянд.

АДАБИЁТ:

1. Лутфуллоев М. Табассуми муаллим. Душанбе: 2005 -52с
2. Выкогский Л.С. Мышление и речь. М.; Просвещение,1996 - 115 с
3. Выкогский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте.Психологический очерк. Книга для учителя.3-е изд. / Выкогский Л.С.. – М., Просвещение;1991 - 93 с
4. Выкогский Л.С. Педогическая психология / Выкогский Л.С. – М.; Просвещение 1991 – С. 349
5. Левитов Н.Д. Детская и педагогическая психология. – М.; Государсвенное учебно – педагогическое издательство. Министерство просвещение РСФСР, 1958 - 320 с
6. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. М.; Просвещение, 1969 – 214 с
7. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. М.; Просвещение 1986 – 284 с
8. Амонов Н. Сабабҳои сустхонии хонандагон. Мактаб ва ҷомеа – Душанбе, 2006 №2(9) - с. 23-25
9. Бобиев Г. Омӯзиши чистон, зарбулмасал ва тезгӯякҳо дар дарси хониши синфи дуюм // Маорифи Тоҷикистон 2003, №4 -С. 47-51
10. Шайхов М. Омилҳои зеҳнии беҳдошти таълиму тарбия. // Паёми ДМТ,№3 (51) -С. 143-145
11. Давлатов Р. Мирзоев Р. Материалҳои дидактикӣ оид ба грамматика, имло ва инкишофи нутқ - Душанбе . 2012   -112 с

ҲАМРОЕВ Ҳ.Ҷ.

МАФҲУМИ ДАРК, ТАФАККУР, ЗЕҲН ВА АҲАМИЯТИ ИСТИФОДАИ БАМАВРИДИ ОНҲО ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ.

Давраи муосири рушди устувори ҷомеа зарурати дастёбӣ ба таҳсилоти босифат ва таҳсилот барои ҳаётро ба миён мегузорад. Доштани тафаккури мантиқӣ ва малакаҳои кор бо иттилоот (матн) аз салоҳиятҳои асосии насли “асри иттилоот” арзёбӣ мегардад. Аз омӯзгори имрӯза талаб карда мешавад,ки ба истиснои доштани маҳорати касбӣ, малакаҳои истифодаи усул, роҳ, тарз ва воситаҳои таълимро бамаврид ва самаранокро дар раванди дарс татбиқ намуда тавонад. Дар мақолаи мазкур омилҳои рушди дарк, зеҳн ва тафаккури хонандагон таҷассум гардидааст, ки дар боло бардоштани сифати таълиму тарбия метавонад мусоидат намояд.

Калидвожаҳо: Суҳбати муқаддимавӣ, тафаккури интиқодӣ, дарки маъно, хониши бошуурона, арзёбӣ, ташаккули шахсият, корҳои мустақилона ва гуруҳӣ

ХАМРОЕВ Х.Дж.

ПОНЯТИЕ ВОСПРИЯТИЯ, МЫШЛЕНИЯ, ИНТЕЛЛЕКТА И ИХ ЗНАЧЕНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ.

Современное развитие устойчивости общества предусматривает необходимость доступа к качественному обучению к образованию для жизни. Владение логическим мышлением и навыками работы с информацией (текстом) оценивается одним из основных компетенции поколения «Информационного века». От современного учителя требуется чтобы наряду с профессиональным мастерством, овладеть навыками реализации эффективных методов, путей и способов в процессе уроков. В данной статье отражается факторы развития восприятия, интеллекта и мышления учащихся, способствующих повышению качества обучения и воспитания.

Ключевые слова: Предварительная беседа, критическое мышление, познание значения, сознательное чтение, оценивание, развитие личности, самостоятельная и групповая работа.

HAMROEV H. J.

THE CONCEPT OF PERCEPTION, THINKING, INTELLIGENCE AND THEIR SIGNIFICANCE AND USE AT THE LEARNING PROCESS.

Modern development of the stable society provides for the need of reaching qualitively teaching to the education for life. Holding logical thinking and skills of work with information (text) evaluated one of the main competencies of the generation of “ Information centure”. From the modern teacher it is required to master skills of relization effective methods and ways during the lessons along with professional skills.

In the given article reflected factors of development, perception, intelligence and thinking of the pupils, conducive and promotion of quality of the teaching and upbringing.

Key words: Preliminary discussion, critical thinring, understanding meaning, conscious reading, evaluation, developing personality, independent and group work

Маълумот дар бораи муаллиф: Ҳамроев Ҳабибулло Ҷӯраевич – унвонҷӯйи Пажӯҳишгоҳи рушди маорифи АТТ. мутахассиси шуъбаи таълимии филиали РИПКПРСО дар шаҳри Бохтар. Тел: (+ 992) 903-02-67-68, e.mail: habibhamroev013 @gmail.com

Сведения об авторе: Хамроев Хабибулло Джураевич, соискатель ИРО имени Абдурахмона Джоми АОТ зав. учебным отделом Филиала РИПКПРСО в городе Бохтар. Тел: (+ 992) 903-02-67-68, e.mail: habibhamroev013 @gmail.com

Information about the author: Hamroev Habibullo Juraevich the educational department of the RIPKPRSO Branch in the city of Bokhtar. Tel: (+ 992) 903-02-67-68, e.mail: habibhamroev013

20-СОЛАИ ОМӮЗИШ ВА РУШДИ ФАНҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ, ДАҚИҚ ВА РИЁЗӢ ДАР СОҲАИ ИЛМУ МАОРИФ
20-ЛЕТИЕ ИЗУЧЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ, ТОЧНЫХ И МАТЕМАТИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В СФЕРЕ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ
20TH ANNIVERSARY OF THE STUDY AND DEVELOPMENT OF NATURAL, EXACT AND MATHEMATICAL DISCIPLINES IN THE FIELD OF SCIENCE AND EDUCATION

АБДУЛЛОЕВ И.К.

ИНТЕГРАТСИЯИ ИНФОРМАТИКА ВА МАТЕМАТИКА ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ

Мусаллам аст, ки илмҳои дақиқ дар рушди ҷамъият ва фанҳои дигар нақши калидӣ бозида, дар амалишавии ҳадафи чоруми стратегии кишвар – саноатикунонӣ мамлакат аҳамияти калон дорад. Ба илмҳои дақиқ математика, физика, химия, информатика ва инчунин, баъзе бахшҳои биологияро дохил мекунанд. Ҳама илмҳои дақиқ, ки илмҳои табиӣ низ меноманд, метавонанд ҳам бунёдӣ ва ҳам татбиқӣ бошанд.

Математика илми дақиқест, ки дар ибтидо муносибатҳои миқдорӣ ва шаклҳои фазоиро таҳқиқ менамояд, дар муосир ин илм дар бораи муносибатҳои байни объектҳои мебошад, ки дар бораааш чизе маълум нест, ба ҷуз баъзе хосиятҳое, ки онҳоро тавсиф мекунанд, яъне онҳое, ки дар асоси назарияи муайяни математикӣ ҳамчун аксиома қабул карда мешаванд.

Таърихан математика дар асоси амалҳои ҳисобкунӣ, ченкунӣ ва тавсифи шакли объектҳо инкишоф ёфтааст. Объектҳои математикӣ бо роҳи абстракткунонии хосиятҳои объектҳои воқеӣ, ё дигар объектҳои математикӣ ва навиштани ин хосиятҳо бо забони формалӣ сохта мешаванд.

Математика ба илмҳои табиӣ дохил нашавад ҳам дар онҳо ҳам барои таҳияи дақиқи мазмун ва ҳам барои ба даст овардани натиҷаҳои нав васеъ истифода мешавад. Математика як илми бунёдӣ мебошад, ки ба илмҳои дигар воситаҳои ифодакуниро медиҳад; ин фан муносибати сохтори байниҳамии дигар фанҳоро ошкор месозад ва ба дарёфти қонунҳои умумии табиат мусоидат мекунад.

Информатика – ин илм дар бораи усулҳо ва равандҳои ҷамъкунӣ, нигоҳдорӣ, коркард, интиқол, таҳлил ва арзёбии иттилоот бо истифода аз технологияҳои компютерӣ мебошад, ки имконоти истифодаи онро барои қабули қарорҳо таъмин менамояд.

Математика ба маънои томаш дар ҳама ҷо лозим аст, илова бар ин, ин фан дар ҳар қадами ҳаёти ҳаррӯзаи инсон зарур аст. Бе донистани ин фан хона сохтан, ҳисобкуниҳо кардан, масофаро то девори ҳамсоя чен кардан ва ғайра ғайриимкон аст.

Дар дигар фанҳо математика ҳам барои таҳияи дақиқи мазмуни онҳо ва ҳам барои ба даст овардани натиҷаҳои нав васеъ истифода мешавад.

Аз таърих маълум аст, ки юнониҳои қадим омӯхтани математикаро ҷиҳати дарки олами атроф, румиён бошан барои сохтани шаҳрҳо, роҳҳо, чен кунии қитъаҳои замин барои легионерҳо тавсия додаанд. Қариб барои ҳамаи касбҳо математика зарур аст. Ҳатто дар давраҳои қадим мушоҳида менамуданд, ки математика инсонро барои андеша намудан водор мекунад. Олими шинохтаи рус М. Ломоносов таъкид кардааст, ки «Математикаро бояд омӯхт, зеро он фикрронии одамро ба тартиб медарорад» [5, с. 112].

Таълими муосирро бидуни технологияи иттилоотӣ ва информатика тасаввур кардан ғайриимкон аст. Технологияи иттилоотӣ ин фанест, ки аз воситаҳои пешниҳодкардаи компютер васеъ истифода мекунад. Омӯзиши информатика бидуни робитаҳои байнифаннӣ ғайриимкон аст. Ин пайвастагиҳо дар омода сохтани хонандагон ба фаъолияти касбӣ нақши муҳим доранд, зеро онҳо таваҷҷуҳи маърифатӣ ва илмӣ-назариявиро ба фан фаъол мекунанд ва сатҳи омодагиро ба он баланд мебардоранд. Дар курси информатика мавзуъҳо ва мафҳумҳо омӯхта мешаванд, ки дар математика низ мавҷуданд:

– омӯзиши мафҳуми алгоритм;

– омӯзиши технологияҳои иттилоотӣ бо истифода аз маводи дидактикии соҳаи математика;

– омӯзиши забонҳои барномасозӣ бо истифодаи маводи математикӣ;

– ворид намудани унсурҳои мантиқ ва назарияи маҷмуъ ба курси информатика;

– дохилкунӣ бо курси математика системаи ҳисоб; қонунҳои алгебраи мантиқ; хосиятҳои функсияҳо / инъикос, алгоритмҳо, амсилаҳо;

– таълими курси математика бо истифодаи технологияи иттилоотӣ ва иртиботӣ;

– омӯзиши амсилаҳои математикӣ дар курси математика ҳамчун намуди амсилаҳои иттилоотӣ;

Дохил шудани робитаҳои байнифаннӣ бо математика ба омӯзиши фанни «Информатика» ба низомдарорӣ, амиқӣ ва беҳтар гардидани дониши хонандагон мусоидат мекунад, ба азхуд кардани ягонагии олам ёрӣ мерасонад, самаранокии таълим ва тарбияро афзоиш медиҳад, имконоти бевоситаи татбиқи дониш ва малакаҳое, ки дар фанҳои гуногун ба даст овардаанд, таъмин месозад.

Вазифаи муассисаи таълимии имрӯза танҳо ба шогирд додани маҷмуи муайяни дониш ва назорат азхудкунии маводи таълимӣ, балки аз ташаккули тасаввурот дар онҳо барои алоқамандию бефосилагии раванди омӯзиш ва ягонагии олам ҳосил кардан иборат аст.

Ба амалишавии ин мақсад ҳамгироии фанҳои табиӣ ва математика бо курси информатика ва технологияи иттилоотию - коммуникатсионӣ (ТИК) беҳтар хидмат мекунад [4, с. 138]. Нақши афзалиятнок дар ин самт ба ҳамгироии информатика ва математика вогузор шудааст, зеро ин фанҳо, аз як тараф, аз ҷиҳати ба вуҷуд омаданашон наздик бошанд, аз тарафи дигар, аз имконоти якдигар фаъолона истифода мебаранд. Барои асоснок кардани робитаҳои байнифаннии информатика ва математика бояд қайд кард, ки робитаи амиқи дохилии байни ин фанҳо таърихан рушд кардааст: информатика ҳамчун як бахши математикаи амалӣ ба вуҷуд омадааст ва танҳо тадриҷан ҳамчун як илми мустақил ба вуҷуд омадааст, аммо робитаҳои дуҷонибаи байни онҳо ҳоло ҳам муҳиманд. Ғайр аз он, информатика бо амсилаҳои иттилоотию ҳисобӣ, усули сохтан ва таҳлили онҳо сару кор дорад ва дастовардҳои он дар ин самт бидуни алгоритмҳо, ки дар асоси усули математикӣ таҳияшуда аст, ғайриимкон аст.

Интегратсияро ҳамчун ҳамбастагии (ба якдигар воридшавии) ақидаву, фаҳмиш, назарияҳову предметҳои гуногун, ки як объектро аз нуқтаи назари гуногун мефаҳмем.

Дурнамо:

– гузаронидани чунин дарсҳо вақти иловагии компютериро талаб намекунад, зеро он дар доираи дарси информатика сурат мегирад;

– дониши ҳаматарафаи хонандагонро дар ҳолатҳои ғайристандартӣ месанҷад;

– зуд, самаранок ва холисона арзёбӣ кардани дониши хонандагонро имкон медиҳад.

Намудҳои дарсҳои интегративӣ

Расми 1. Намудҳои дарсҳои интегративӣ

Интегратсияи информатика ва математика. Имрӯзҳо ҳама зарурат ва мувофиқи мақсад будани татбиқи ТИК дар тамоми соҳаҳои раванди таълимро дарк мекунад. Динамикаи афзоиши шумораи дарсҳои фаннӣ бо истифода аз ТИК далели боэътимоди самаранокӣ ва зарурияти чунин татбиқ мебошад [1, с.152].

Аммо, аксар омӯзгорони фаннӣ дар шароити лозими техникӣ ва таъмини барномаҳои мувофиқ танҳо бо гузаронидани дарсҳои намоишӣ маҳдуд мешаванд, вақте ки имкони пешниҳоди иттилоот дар экрани калон бо истифода аз компютер, проектор, тахтаи интерактивӣ ва маводи барномавии омодашуда мавҷуданд. Барои омӯзгор маъмул шудааст, барои дарсҳои худ намоишномаҳо (презентатсияҳо) эҷод кунанд. Имрӯзҳо ин навъ [2, с. 323] маъмултарини дарсҳо бо истифодаи ТИК ба ҳисоб мераванд.

Бояд қайд кард, ки дар дарсҳо бештар барномаҳои тестӣ истифода мешаванд ва ин ба омӯзгор имкон медиҳад, ки мавзуъҳои назоратиро худаш интихоб созад, сатҳи душвории супоришҳоро муайян кунад ва муҳимтар аз ҳама, натиҷаи корро зуд арзёбӣ намоядд .

Вақте ки дар бораи интегронии ин фан сухан меравад, на танҳо истифодаи барномаҳои намоишӣ ва гуногуни назоратӣ дар назар дошта мешавад. Барномаҳои муассисаҳои таълимӣ чунинанд, ки бо баъзе тағйир додани банақшагирии тематикии курсҳои информатика ва математика, миқдори хеле зиёди мавзуъҳоро дар як вақт дар доираи ду фан омӯхтан мумкин аст.

Дар дарсҳои информатика хонандагон усули кор дар компютерҳои фардиро аз худ мекунанд, барномаҳои гуногуни амалиро меомӯзанд, дар Интернет маълумоти гуногунро меҷӯянд, барномасозиро меомӯзанд ва алгоритмҳо тартиб медиҳанд. Ҳангоми банақшагирӣ ва гузаронидани дарсҳо маҷмуӣ ҳамаи салоҳиятҳое, ки хонандагон ба даст овардаанд, метавонанд ба назар гирифта шаванд.

Дар ин ҳолат, чунин қисмҳои математика, монанди, диаграммаҳо, координатаҳои декартӣ дар ҳамворӣ, ҳосилаи функсияи як тағирёбанда ва татбиқи он, таҳқиқи функсияҳои элементарӣ ва сохтани графики онҳо, ҳалли муодилаҳои ғайрихаттӣ бо усули ададӣ ва ғайра, аз нуқтаи назари сифатан нав омӯхта мешаванд ва ин ба омӯзгор имкон медиҳад, ки мазмун ва мундариҷаи ин бахшҳоро ба таври возеҳу равшан фаҳмонад.

Интегратсияи информатика ва математика [3, с. 334] дар раванди таълим дар барномасозии алгоритмҳои математикӣ, ҳалли масъалаҳо бо истифодаи ҷадвалҳо, сохтани нақшаҳои геометрӣ ва графикҳои функсияҳо, ҳангоми омӯзиши бастаҳои графикӣ ва ғайра амалӣ карда мешавад. Дар айни замон, омӯзгор имконият дорад вобаста ба маводи барномаҳо, ки барои таҳсил дар ҳар як синфи мушаххас пешбинӣ шудаанд, воситаҳои ТИ ва забонҳои барномасозиро интихоб кунад.

Ба ақидаи Холмуродова С.Б., Давлатов Р.Ҷ. ва Давлатов Н. «…Бинобар ин, вориднамоии технологияи иттилоотӣ дар замони муосир саривақтӣ буда, имконияти хубтару беҳтар таъмин намудани шароити таълимро барои омӯзгорон ва донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ фароҳам меоварад. Аз он ҷумла, истифодаи он дар таълими фанни математика метавонад на танҳо барои дар муддати кӯтоҳтарин ба даст овардани натиҷа, ҳатто боиси беҳтар гардидани хусусияти даркнамоии донишҷӯ мегардад.»[1]

Дар натиҷаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар раванди таълим, таваҷҷуҳи хонандагон ба омӯзиши амиқи математика зиёд мешавад, иқтидори иттилоотии дарс меафзояд. Ҳолати муҳим он аст, ки кор бо объектҳои графикӣ ҳамеша шавқи хонандагонро бедор мекунад ва фаъолияти маърифатии онҳоро рушд медиҳад. Чунин дарсҳо вақтро сарфа мекунанд, зеро онҳо имкон медиҳанд, ки аз дигаргуниҳову ҳисобкуниҳои калон иҷро карда шавад ва дар мавзуъҳои мухталиф нусхабардорӣ нашавад.

Мазмуни дарсҳои интегратсионӣ мантиқи дохилии математика ва робитаи онро бо информатика нишон медиҳанд, ба ягонагии матлуб мусоидат мекунанд, барои муайян кардани нақши омилҳои дохилӣ ва беруна ба дастовардҳо ва муваффақиятҳо мусоидат мекунад [2, с. 13].

Усули зерин сохтани амсилаҳои нави математикӣ, алахусус дар информатика, азхудкунии дониши технологӣ ва техникаи нави муосирро, инчунин донистани падидаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ бо истифода аз амсилаҳои математикиро дар бар мегирад.

Ба омӯзгорон лозим аст, ки баъзе мавзъҳо ва ғояҳои дарсҳоро, ки информатика ва математикаро бо ҳам мепайвандад, баррасӣ кунад. Зеро алҳол аксар хонандагон имтиҳони фанни информатикаро дар донишгоҳҳо интихоб мекунанд ва дар он ҷо 80% супоришҳо ба математика марбутанд.

Масалан, дар китоби дарсии информатика ва математика мавзуи «Системаҳои ҳисоб ва системаи ҳисобкунии римӣ» баррасӣ карда мешавад. Муаллим назария ва амалияро дар дарсҳои математика якҷоя намояд ва дар фанни информатика бошад танҳо системаи ҳисобҳои дуиро дида барояд. Дар мавзӯи «Забони алгоритмӣ» ҳангоми навиштани формулаҳо дар ҷадвали электронӣ, барномаҳо, ҷадвалҳои блок-схема, аксар вақт дар тартиби амалҳо хатогиҳо ба назар мерасанд. Дар математика муаллим тарзи ба қисмҳо ҷудо кардани ифодаҳои мураккаби алгебравиро аз рӯйи амалҳо таълим диҳад, то ки ҳам мантиқ ва ҳам алгоритм дар иҷрои амалҳои алгебравӣ иштирок кунанд. Ва, баръакс, дар дарсҳои информатика, ба тариқи тест, муаллим пешниҳод кунад, ки маънои ифодаҳоро ёфта, ба забони алгоритмӣ гузаронад.

Мавзуи «Диаграммаҳо» барои информатика ва математика низ маъмул аст. Дар дарсҳои математика баъди омӯзиши назария, ҳамаи гистограммаҳоро нишон додан мумкин, дар дарсҳои информатика бошад тарзи сохтани диаграммаҳои гуногунро меомӯзонад, Муаллим метавонед ин мавзӯро танҳо дар дарсҳои информатика омӯхта, вақти худро аз математика сарфа кунед. Дар мавриди масъалаҳои матнӣ бошад, ҳалли онҳо ҳамеша ҳангоми дарси математика вақти зиёд талаб мекунад. Дар дарсҳои информатика муаллим тафтиши ҳалли масъалаҳои матниро бо истифодаи ҷадвалҳои электронӣ дар шакли кори санҷишӣ чӣ дар математика - донистани формулаҳо ва чӣ дар информатика - дониши ба катакчаҳо дохил кардани формулаҳоро гузаронад.

Дар мавзуи «Графики функсияҳо», ҳангоми мустақилона пур кардани формулаҳо дар ҷадвали электронӣ барои кашидани графикҳо бо коэффитсиентҳои гуногун, ки чӣ гуна ҷобаҷогузории шохаҳои параболаро тағйир медиҳанд, хонандагон хеле возеҳ мебинанд, ва худи онҳо дар бораи фишурдан ва кашиши шохаҳои ин фигура хулоса мебароранд. Сохтани графикҳо [2, с. 351] дар дарсҳои математика дар ҷадвали электронӣ вақтро сарфа менамояд зеро, масъала на аз сохтани графикҳо, балки таҳлили ҷойгиршавии шохаҳои фигура бо коэффитсиентҳои гуногун иборат мебошад.

Дар мавзуи «Графҳо» бошад, барои сохтани графҳо донистан ва ҳал карда тавонистани масъалаҳои мантиқӣ лозим, ба онҳо хонандагон олимпиада ва озмунҳо, дар масъалаҳои ҷойивазкунӣ, дар масъалаҳои комбинаторӣ ва ғайра вомехӯранд. Ин мавзуъ ҳам математика ва ҳам информатикаро якҷоя менамояд. Ба мавзӯи «Системасозӣ ва таснифот» низ дар саҳифаҳои китобҳои дарсии информатика ва математика ҷой дода шудааст. Ҳангоми интихоби ҷумлаҳои математикӣ, ки дар маълумоташ схемаи блок ё ҷадвал тасниф шудааст, инро омӯзгор метавонад дар дарси информатика созад. Дар мавзӯи «Амсиласозӣ» калимаи амсила на танҳо дар информатика омӯхта мешавад, балки дар фанни математика низ пайдо мешавад. Ҳангоми омӯзиши ин мавзӯъ муаллим ҳам амсиласозии математикӣ ва ҳам амсиласозии компютериро метавонад якҷоя кунад.

Алгоритм чунин аст:

Расми 2. Намудҳои алгоритм

Дар мавзуъҳои «Статистика», «Фракталҳо» муаллим метавонад ҳамчун лоиҳаҳои интегратсионӣ баррасӣ кунад. Хонандагон дар ин самт маълумоти иловагӣ пайдо мекунанд, намоишномаҳо (презентатсияҳо) тархрезӣ мекунанд ва ҳамчун маводи истинод ва василаи таълимӣ намоиш медиҳанд.

Самаранокии дарсҳои интегратсионӣ [2, с.125] аз фанни информатика ва математика дар ҳоле ба даст оварда мешавад, агар дар таълими математика мустақиман тавассути ҳалли масъалаҳо бо истифода аз компютер азхуд карда шавад ва дар интихоби масъалаҳо

бо назардошти сатҳи дониш ва имкониятҳои хонандагон ба ҳисобгирифта мешавад ва шакли интегратсия дар таълими информатика ва математика аз масъалаҳои характери проблемавӣ – чустуҷӯйӣ, воситаҳои ТИ, забонҳои барномасозӣ иборат хоҳад буд.

Интегратсияи информатика ва технологияҳои иттилоотӣ бо дигар фанҳои умумӣ ва махсусан бо математика, зарурати воқеӣ мебошад. Сабаби асосии ин дар он аст, ки дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ одатан диққати асосӣ ба ҷамъоварии донишҳо равона карда мешавад, дар ҳоле ки дар давраи муосир хатмкунандаро омода кардан лозим аст, ки ӯ дониши худро дар ҳолатҳои воқеӣ татбиқ карда тавонад. Хонандагон бояд қобилияти дарк ва коркард кардани миқдори зиёди иттилоотро дошта бошанд, воситаҳо, усул ва технологияи муосирро барои кор бо онҳо дар ҳама гуна мавзӯъҳо азхуд кунанд.

Дар натиҷаи таҳлили адабиёти илмию методӣ ҷиҳати омӯзиши интегратсияи информатика ва матемтика натиҷаҳоро дар намуди зерин тасвир хоҳем кард.

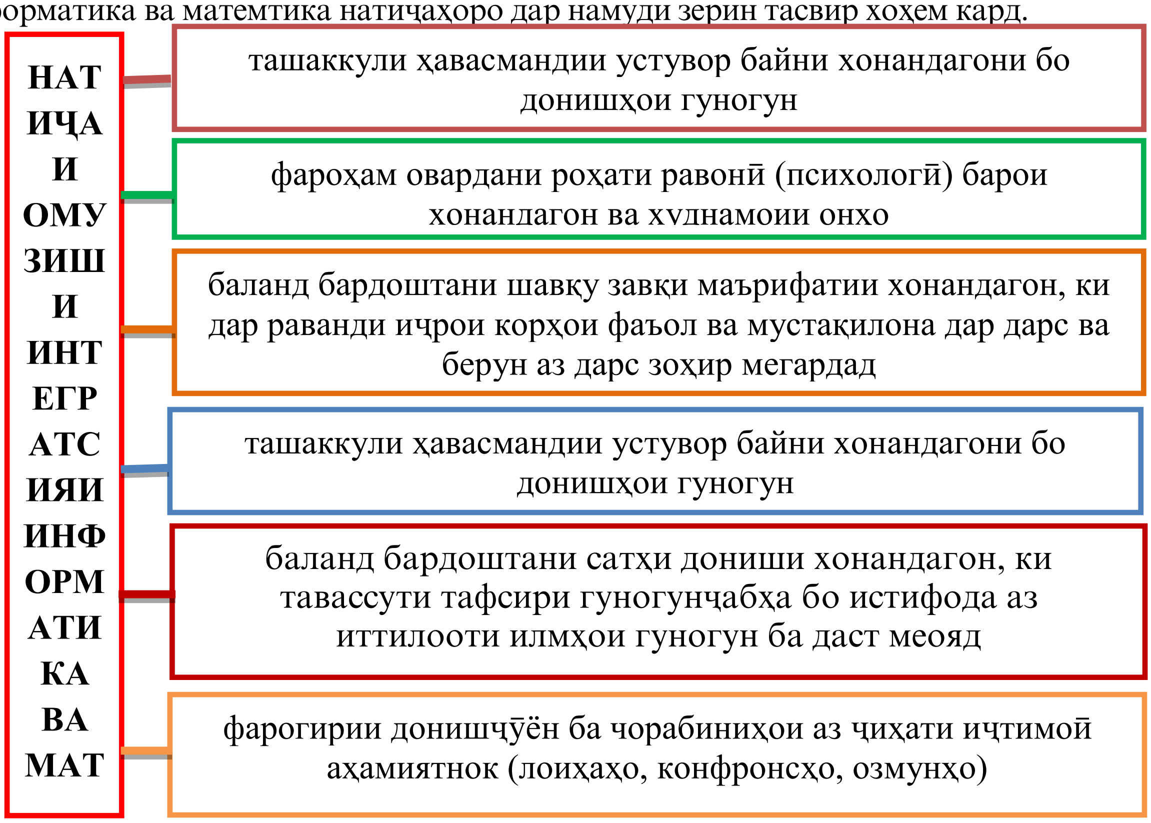

Расми 3. Натиҷаи омузиши интегратсияи информатика ва математика

Аз ин ҷиҳат, ТИ на танҳо объекти омӯзиш, балки васила ва муҳити кории омӯзиш низ шуда истодааст ва дарсҳои информатика пайвасткунандаи универсалие мебошад, ки қариб ҳамаи фанҳои муассисаи таълимиро «пайваст» хоҳад кард.

АДАБИЁТ

1. Холмуродова, С. Б. Давлатов Р.Ч., Давлатов Н. Самаранокии истифодаи технологияи иттилоотию иртиботи дар таълими фанни математика // Маҷмӯаи маводҳои конфронси илмӣ-назариявии Коллеҷи омори шаҳри Ваҳдат «Масоили рушди Тоҷикистон дар раванди ҷаҳонишавӣ». – Душанбе, «Меҳроҷ Граф», 2019. – С.155
2. Т.П. Кульневич, С.В Лакоценина. Современный урок. Часть III. – Ростов., 2006. – 288 с.
3. Н.Д. Угринович. Информатика и информационные технологии. – М.: БИНОМ, 2003. – 512 с.
4. Е.А. Колмыкова, И.А Кумскова. Информатика. – М.: 2012. – 416 с.
5. В.П. Беспалько. Слагаемые педагогической технологии. -М., 1989. –192 с.
6. Ю.К. Бабанский. Методы обучения в современной общеобразова-тельной школе. - М., Просвещение, 1985. – 208 с.

АБДУЛЛОЕВ И.К.

ОИДИ ИНТЕГРАТСИЯИ ИНФОРМАТИКА ВА МАТЕМАТИКА ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ

Мақола ба баёни масъалаҳои робитаи байнифаннии информатика ва математика дар раванди таълим бахшида шуда, дар он нақши ин робитаро дар баланд бардоштани донишҳои математикию

информатикӣ арзёбӣ шудааст ва қайд мегардад, ки маводи математикӣ барои баланд бардоштани донишҳои махсусан информатика шароити мусоид фароҳам оварда, муносибати хонандагонро барои азхуд намудани донишҳои кампютерӣ ҳавасманд мегардонад, ки барои талаботи имрӯза аҳамияти калон дорад.

Калидвожаҳо: компютер, технологияи иттилоотӣ, алгоритм, математика, усул, системаҳои ҳисоб, дарсҳои интегративӣ, проектор, робитаҳои байнифаннӣ, интернет.

АБДУЛЛОЕВ И.К.

ОБ ИНТЕГРАЦИИ ИНФОРМАТИКИ И МАТЕМАТИКИ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

В статье рассматривается взаимосвязь информатики и математика в образовательном процессе, оценивается роль этой взаимосвязи в совершенствовании математических и информатических знаний, отмечается, что математические материалы создают благоприятные условия для совершенствования знаний, особенно информатика, и развивают творческие способности учащихся. Отношение поощряет развитие компьютерных знаний, что имеет большое значение для сегодняшних потребностей.

Ключевые слова: компьютер, информационные технологии, алгоритм, математика, метод, системы счисления, интегрированных уроков, проектор, межпредметных связей, интернет.

ABDULLOEV I. K.

ON THE INTEGRATION OF INFORMATICS AND MATHEMATICS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

The article deals with the relationship between computer and mathematics science in the educational process, assesses the role of this relationship in improving mathematical and computer science knowledge, and notes that mathematical materials create favorable conditions for improving knowledge, especially computer science, and develop students' attitudes. encourages the development of computer knowledge, which is of great importance for today’s needs.

Keywords: computer, information technology, algorithm, mathematics, method, number systems, integrated lessons, projector, intersubject connections, the internet.

Маълумот дар бораи муаллиф: Абдуллоев Имомали Комилжонович, докторант (PhD) – и кафедраи информатика ва технологияи иттилоотии ДДБ ба номи Носири Хусрав. Тел.: (+992) 938386644. E-mail: imomali_abdulloev93@mail.ru

Сведения об авторе: Абдуллоев Имомали Комилжонович, докторант (PhD) кафедры информатики и информационной технологии БГУ имени Носира Хусрава. Тел.: (+992) 938386644. E-mail: imomali_abdulloev93@mail.ru

Information about author: Abdulloev Imomali Komiljonovich, person working for the degree of doctor – PhD the department of informatics and information technology of BSU named after Nosiri Khusrav. Phone: (+992) 938386644. E-mail: imomali_abdulloev93@mail.ru

БАЧАҶОНОВА С. Т.

МОҲИЯТИ ТАРБИЯИ ЭКОЛОГИИ ХОНАНДАГОН ДАР ТАШАККУЛИ ҲИФЗИ ТАБИАТ

Истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ аз инсоният инкишофи тафаккури экологиро, ки он ба таври бошуурона кӯшиши иродавии инсонӣ баҳри муҳофизати табиат, инчунин мубоизаи фаъол бо вайронкунандагони қонуниятҳои муҳити атроф мебошад, талаб мекунад. Вазифа ва моҳияти тарбияи экологии хонандагон аз дуруст дарк кардани табиат ҳамчун ҷойи сукунати инсоният ва инкишофи камолоти эстетики шахс иборат мебошад.

Дар Консепсияи миллии маълумоти Ҷумурии Тоҷикистон чунин қайд шудааст, ки «Маълумот – раванди мақсаднокии тарбия ва таълим буда, моҳиятан ба манфиати одам, ҷамъият, давлат ва табиат нигаронида шудааст». Аз ин бармеояд, ки имрӯз ва минбаъд дар раванди тарбияи насли наврас ба масъалаҳои ҳифзи муҳити зист ва табиат, ки онҳоро илми экология меомӯзад, эътибори ҷиддӣ бояд дод. Мегӯянд, ки замин модари боигарӣ ва табиат падари боигарист. Ҳифзи ин ҳардуро ба хонандагон талқину таъкид намудан яке аз вазифаҳои тарбиятгарон мебошад. Мо педагогҳоро водор мекунад, ки бо талаботи тарбияи экологӣ ва моҳияти он аҳамияти махсус диҳем [1. с. 34].

Барои ҳалли проблемаҳои экологӣ дар мактаб ба тарбияи ин самт диққати махсус дода, мувофиқи нишондодҳои қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муҳофизати табиат амал карда вазифаҳои зеринро бояд баррасӣ намоем:

– донистани асосҳои демократии истифодаи табиат;

– ташаккули масъулият нисбат ба табиат;

– дар амалӣ гардонидани ҳифзи табиат фаъолона иштирок кардан;

– ташаккул додани маҳорати истифодаи сарватҳои табиӣ дар асоси нишондодҳои илмӣ;

– омӯхтани роҳҳои харобӣ наовардан ба табиат;

– муносибати эҳтиёткорона ба табиат ва сарфакорона истифода бурдани он;

– омӯхтани асосҳои илмӣ-техникии муносибати мутақобилаи одам бо табиат.

Аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 23 феврали соли 1996 «Барномаи давлатии тарбия ва таълими экологии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон то солҳои 2000 то 2010- ум ва то солҳои 2020» қарор қабул карда таҳия ва тасдиқ карда шуда буд, ки дар он оид ба таълиму тарбияи экологии хонандагон ва донишҷӯён боби махсус ҷудо карда шудааст.

Ин барнома имрӯз ҳам раҳнамои кори маорифчиён мебошад. Барои амалӣ гардонидани нишондодҳои барномаи давлатӣ дар муассисаҳои таълимию тарбиявӣ ҳамаи имконниятҳои мавҷуда – дарсҳои иловагӣ, корҳои беруназсинфӣ ва берун аз мактабӣ, рӯзномаву маҷаллаҳо, радио ва телевизион, театру кино истифода мешавд шавад.

Тарбияи экологӣ дар худ чунин донишҳоро мепарварад: далелҳо, маълумотҳо, хулосаҳо, натиҷабарорӣ, нисбат ба алоқамандӣ ва ивазшавӣ, ки дар тағйирёбии олами ҳайвонот ва наботот ба вуҷуд меояд, фаро мегирад. Ҳиссиёт ва уҳдадории эстетикӣ ҳам ба экология тааллуқ дорад. Онҳо шахсро водор мекунанд, ки нисбат ба табиат эҳтиёткор бошанд, пешакӣ аз натиҷаҳои манфии об, замин, ҳаво, дигар унсурҳои табиӣ огоҳ бошанд, аз ифлосшавӣ, нобудгардӣ онҳоро нигоҳ доранд, зеро бидуни онҳо ҳаёт вуҷуд дошта наметавонад.

Муаллимон бояд аз дастури методии «Тарбияи экологӣ ва иқтисодиёт», ки Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон омода сохта ба чоп расонидааст, ҳаматарафа истифода баранд. Дар ин дастур муҳим қайд шудааст, ки муаллимон дар бораи тарбияи экологии хонандагон мероси таърихии гаронбаҳо ва пурарзиши халқамонро васеътар истифода баранд.

Гузаштагони халқи тоҷик насиҳат кардаанд, ки бо чор унсури барои ҳаёт зарур – об, ҳаво, хок ва оташ эҳтиёткорона муносибат намоем. Бе онҳо зиндагӣ имконнопазир аст. Роҳи ягонаи муносибати дурустро бо муҳити зист ва ҳодисаҳои табиат таълим ва тарбияи экологӣ нишон дода метавонад. Аз ин рӯ чорабиниҳое гузаронидан лозим аст, ки ба баланд гардидани маданияти экологии хонандагон ва мардум оварда расонад [2, с. 66].

Тарбияи экологӣ кори душвору мураккаб буда, он аз рӯзе, ки кӯдак ба табиат қадам мегузорад, оғоз мeёбад, чунки вай дар тӯли ҳаёт аз он баҳраманд мешавад. Мақсади тарбияи экологӣ дар насли наврас тарбия намудани мeёрҳои муайяни муносибатҳои оқилона ба табиат, парваридани ҳисси масъулият нисбат ба он ва сарфакорона истифода бурдани он мебошад. Вале мазмуни таълими экологияи мактабӣ дар як фанни алоҳида инъикос намегардад. Онро дар алоқамандӣ бо фанҳои дигар физика, химия, география ва ғайра ба амал овардан лозим аст.

Бояд гуфт, ки дар шароити пешрафтаи илму техника дахолати инсон ба табиат хело зиёд мебошад. Ва тарбия намудани хонандагон дар руҳияи табиатдӯстӣ, тоза нигоҳ доштани муҳит яке аз талабҳои муҳимми тарбияи экологии мактабҳои маълумоти ҳамагонӣ мебошад.

Кӯдаконро аз овони хурдсолӣ нисбат ба табиат муносибати оқилона намуданро тарбия кардан лозим. Дар мактаб бошад хонандагон бояд дар тули ёздаҳ соли таҳсил, дар рафти дарс ва дар корҳои беруназсинфӣ дар бораи проблемаҳои ҳозираи экологӣ ва муҳофизати табиат тасаввуроти ҳамаҷониба пайдо намоянд. Хусусан дар дарсҳои табиатшиносӣ ба муҳофизати набототу ҳайвонот ва афзун гардонидани онҳо диққати калон додан лозим аст. Шиносоии хонандагонро бо табиати мамлакатамон аз омӯзиши атрофи мактаб ва ҳудуде, ки мактаб дар он ҷо воқеъ гардидааст, оғоз бояд намоем. Бо мақсади омӯзиши тарбияи экологӣ дар вақти гузаронидани экскурсия хонандагон бояд муайян кунанд, ки мактаби онҳо бо кадом шаклҳои муҳити табиӣ иҳота шудааст. Бо ин мақсад муаллим метавонад бисёртар аз маводи маҳал истифода барад. Масалан захираҳои бойи обҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар солҳои охир бо ташаббуси Президенти Ҷумҳуриамон диққати тамоми ҷаҳонро ба худ ҷалб намудааст, ё ки сарватҳои зеризаминии кишварамон, ки бисёри онҳо то ҳол таҳқиқ нашудаанд ва ғайраҳо мисол шуда метавонад.

Ин фаҳмиши хонандагонро дар бораи гуногунии сарватҳои табиӣ кишварамон васеъ намуда, имконият медиҳад, ки роҳҳои омӯзиши онҳоро инкишоф диҳанд [1, с. 87].

Омӯзиши иқлими Тоҷикистон ва сарватҳои табиии он ба хонандагон на фақат маълумоти экологӣ медиҳад, балки дар оянда барои интихоби касб ҳам ёрӣ расонида метавонад. Ба хонандагон инчунин оид ба аҳамияти иқтисодӣ доштани сарватҳои табиӣ маълумот дода шарҳ додан лозим аст, ки захираҳои табиӣ беҳудуд нестанд. Сарватҳои табииро ба гурӯҳҳои барқароршаванда, барқарорнашаванда ва тамомнашаванда ҷудо мекунанд. Барои дуруст истифода бурдани сарватҳои табии барқарорнашаванда аз нуқтаи назари иқтисодӣ донистани онҳо барои хонандагон зарур аст. Чунин тарзи баҳодиҳӣ на фақат мавқеи ҷойгиршавии сарватҳои табииро инчунин таҳлили захираи умумӣ, сифат, шароити геологию нархи аслии истеҳсолӣ, омилҳои кашондани он, дараҷаи аз худ шудани ҳудудро низ дар бар мегирад. Ҳамаи ин нишондодҳои иқтисодӣ то кадом дараҷа фоиданок будани истифодаи ин ё он манбаи ашёи хомро мефаҳмонанд. Инчунин хонандагон оиди аҳамияти иқтисодии сарватҳои табии Тоҷикистон, оқилона истифода бурдани онҳо, оиди муҳофизат ва барқароркунии онҳо маълумоти мушаххас гирифта метавонанд. Нисбати масъалаҳои муҳофизати табиат дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар замони муосир диққати ҷиддӣ дода мешавад. Мо муллимон дар дарсҳо, машғулиятҳои факултативӣ ва корҳои беруназсинфӣ хонандагонро бояд ба масъалаҳои муҳофизати табиат ошно намойем.

Ба хонандагон оид ба сарфакорона истифода бурдани сарватҳои табиӣ ва боигариҳои он маълумот додан ҳатмист. Муҳофизати табиат на фақат кори муаллимони фанҳои биология, химия, география, балки кори ҳамаи омӯзгорони мактабҳои маълумоти умумӣ мебошад. Масъалаҳои муҳофизати табиат дар раванди таълими ҳамаи фанҳо ҳалли худро ёфта метавонанд. Бинобар ин ҳар як муаллим дар донишандӯзӣ оиди муҳофизати табиат иштирок намуда, хонандагонро барои меҳру муҳаббат доштан нисбат ба табиат тарбия намоянд.

Ҳисси вазифа ва масъулият аз шавқи зебоии олами воқеӣ сарчашма мегирад, ки ин фаъолияти талабагонро нисбат ба муҳофизат намудани табиат зиёд мекунад. Донистани табиати кишвари азизамон ба онҳо ҳисси ватандӯстӣ мебахшад. Хонандагон дар корҳои сохтмонӣ истифодаи замин, ҷамъоварии гиёҳҳои шифобахш ширкат варзида ва аз ҳамаи ин огоҳ мегарданд. Донистани хусусиятҳои тарбияи экологиро аз тарафи талабагон ба назар гирифта барои мубориза баҳри сулҳ, баҳри зиндагии осоишта, зидди ҷангҳои қатли инсоният, ки ба харобии тамоми мамлакат ва табиати кишварамон ҷалб мекунад [3, с. 45].

Ҳар як фард бояд донад, ки дар маркази диққати омӯзиши муҳити зист ин табиати зинда меистад. Омӯзиши муҳити зист метавонад одамонро бо захираҳои ғизоӣ таъмин кунад, шароити ҳаётиро дар биосфера ба вуҷуд биёрад. Биёед як лаҳза андеша кунем, ки дар натиҷаи муносибати нодуруст ва таъсири техникаи ҳозиразамон табиати зинда тамоман хароб мегардад. Ҷомеаро чӣ мушкилӣ пеш меояд ва дар оянда оё мо зиндагиамонро идома дода метавонем ё не ?

Баъд аз омӯзиши асосҳои тарбияи экологӣ ҳар як фарди ҷомеа мақомашро дар табиат муайян карда, қисми ҷудонашавандаи табиат будани хешро эҳсос менамояд. Бояд гӯем, ки, экология калиди назариявии оқилона истифода бурдани сарватҳои табиат буда, омӯзиши мукаммалу муфассали он вазифаи ҳар фарди солимақли ҷомеа аст. Омӯзиши муҳити зист нишон медиҳад, ки одам чун як ҷузъи таркибии олами органикӣ нафақат онро ҳаматарафа истифода мебарад, балки вазифадор низ аст, ки қонуниятхои табиатро омӯзад ва онро оқилона идора намояд. Маълум гардид, ки ҳар як намуди набобот ва ҳайвонот дар табиат хусусиятҳои хосси худро дорад ва дар муҳити гуногун инкишоф меёбад.

Дар минтақаҳои гуногуни географӣ дар таркиби олами зинда дигаргуниҳои зиёде ба чашм мерасанд ва онро дар давоми сайри кӯтоҳ бо мақсади шиносоӣ бо муҳити зист (ҷангалҳо, дарёҳо, кӯлҳо) ҳис кардан мумкин аст. Табиат асрори зиёде дорад, ки омӯхтани ҳаматарафаи онҳо ба мо бо осонӣ муяссар намегардад. Конунҳои муҳити зист аз мо талаб мекунанд, ки муносибати худамонро нисбат ба онҳо ба куллӣ тағйир диҳем. Маҳз табиат инсониятро дар ҳолати мувозинавӣ нигоҳ медорад. Мо як қисми таркибии табиат ҳастем ва аз он пурраг вобастагӣ дорем. Барои ҳамин омили асосии инкишофи инсоният на аз ҳукумронӣ ва поймол кардани он, балки аз муносибати оқилонаю беғаразона, ҳифзи тамоми ҷузъҳои олами органикӣ ва ғайриорганикӣ дар рӯйи замин иборат мебошад. Одами табиатдӯст ба муҳити атроф дилсӯз аст. Вай на танҳо об, ҳаво хоку заминро эҳтиёт карда, тоза нигоҳ медорад, балки барои табиат кор карда, гулу ниҳолҳои мевадиҳанда ва

сояафкан месабзонад, паррандаву ҳайвоноти касалро нигоҳубин намуда, дарахтонро аз сӯхтору нобудшавӣ эмин медорад [5, с. 106].

Бояд гуфт, ки одам аз ҳавои табиат нафас мекашад, кӯдак барои инкишофи худ об, нури офтоб, маҳсулоти хӯрокаро аз табиат мегирад. Дараҷаи саломатии одамон ба муҳити зист вобастагӣ дорад. Табиати мусаффо одамро солиму бардам месозад. Ҳавои чангу ғуборнок бемориҳо меорад. Воситаҳои нақлиёт, корхонаҳои саноатӣ ҳавоеро, ки одамон нафас мекашанд, ғуборолуд мекунанд. Муъҷизакории табиат дар он аст, ки ҳаворо тоза карда медиҳад. Дарахтон ва сабзазорҳои табиат ҳамин корро иҷро менамояд. Аз ҳамин ҷост, ки мардум бисёр ба кабудизоркунӣ ва ниҳолшинонӣ машғул мешавад ва онро кори савоб мегӯяд. Табиати зебо аз одам хастагиро дур мекунад, вай барои халос хӯрдани одамон аз бемориҳо гиёҳҳои гуногун, меваҳо офаридааст, ки онро бояд оқилона истифода бурд.

Барои баланд бардоштани савияи тарбияи экологӣ аҳолӣ дар ҳар як муассиса ҷорӣ намудани омӯзиши экология ҳатмист. Дар тарғибу ташвиқи маърифати экологии шаҳрвандон фаъолияти «Ҷамъияти муҳофизати табиат», «Ихтиёриёни муҳофизони табиат» ва садою симоро баланд бардоштан лозим аст. Ҳамин тариқ проблемаҳои тарбияи экологиро дар ҷумҳуриамон дар он вақт амалан ҳал кардан мумкин аст, ки агар он аз рӯи барномаҳои махсус дар ҳамаи муассисаҳо, ташкилотҳо ва мактабҳои миёнаю олӣ омухта шуда, диққати аҳли ҷомеъаи имрӯза ба он ҷалб карда шавад.

Дар байни мардум панде вуҷуд дорад, ки он нобуд кардани ҷонваронро ба одамон раво намебинад, зеро ҳамаи онҳо дар табиат лозиманд, ҳар кадом вазифае доранд, ки ба табиат фоидаоваранд. Як гурӯҳ шоирон ва адибон низ бахшида ба наботот, ҳайвоноту парандагон асарҳо эҷод кардаанд. Хусусан дар адабиёти классикиамон дар ҳикоятҳои тамсилӣ образҳое офарида шудаанд, ки хусусиятҳои одамонро дар симои ҳайвоноту парандаҳо муҷассам гардонидаанд [4, с. 29].

Хуллоса, тарбияи экологӣ муносибати дурусти байни хонандагон ва ҷамъияту табиатро ба роҳ монда, ҳифзи муҳити зистро, ки гузаштагонамон кори савоб мегуфтанд, одат мекунонад. Дар баробари ин тарбияи экологӣ аз несту нобуд кардани наботот, ҳайвоноту парандагон, ифлос кардани обу замин дар табиат, ки ин гуноҳҳисоб мешавад, худдорӣ намуданро ба хонандагон ёд медиҳад.

АДАБИЁТ:

1. Абдуллозода, Ҳ. Экология.- Душанбе: - ДДЗТ,. 2017. - 131 с.
2. Барномаи давлатӣ комплексии рушди тарбия ва маърифати экологии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2015 – 2020 / Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2.04. 2015. - № 178 /.- 25 с.
3. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.–Душанбе: «Ирфон», 2012. - 40 с.
4. Забиров, Р.Ғ. Экология: китоби дарсӣ барои донишҷӯёни мактабҳои олӣ. –Душанбе: «Эр-граф», 2013.- 480 с.
5. Давлатов, А. Асосҳои экология. - Душанбе: «Эр-граф», 2005.- 392 с.
6. Сафаров, Х., Файзалиев, М. -Асосҳои экология ва ҳифзи муҳити зист.- Душанбе: «Ирфон», 2001. – 416 с.
7. Қаландаров, А.С. Экологияи умумӣ (маҷмӯаи таълимӣ).– Душанбе:«Ирфон», 2013.- 150с
8. Эргашов, А. Экологияи умумӣ (дастури таълимӣ). - Душанбе: «Ирфон», 2011. - 200 с.
9. Юнусов, Ю. Педагогикаи умумӣ. – Душанбе: 2000.- 200 с.

БАЧАҶОНОВА С.Т.

МОҲИЯТИ ТАРБИЯИ ЭКОЛОГИИ ХОНАНДАГОН ДАР ТАШАККУЛИ ҲИФЗИ ТАБИАТ

Дар мақола оид ба табиати Тоҷикистон маълумоти мушаххас оварда шуда, бахри зиёд кардану барқарор намудани сарватҳои табии кишварамон ва баланд бардоштани тарбияи маърифати экологӣ мисолҳо оварда шудаанд. Роҳҳои ҳалли тарбияи экологӣ дар оила, боғча, мактаб ва донишкадаву донишгоҳҳои олии мамалакатамон ҳаматарафа таҳлил гаридааст. Вазифа ва моҳияти тарбияи экологии хонандагон аз дуруст дарк кардани табиат ҳамчун ҷойи сукунати инсоният ва инкишофи камолоти эстетикии шахс иборат мебошад. Қайд кардан лозим аст, ки ҳисси вазифа ва масъулият аз эҳсоси шавқи зебоии олами воқеӣ сарчашма мегирад, ки ин фаъолияти талабагонро нисбати муҳофизати табиат зиёд мекунад. Донистани табиати кишвари азизамон ба онҳо ҳисси ватандӯстиро мебахшад.Ташаккули тарбияи экологӣ он вақт амалӣ гардонида мешавад, ки агар оила, мактаб ва ҷомеа дар ҳамбастагӣ ҳамкорӣ намуда, тарбияи хонандагонро нисбат ба

муҳофизати табиат дуруст ба роҳ монанд. Омӯзиши муҳити зист нишон медиҳад, ки одам чун як ҷузъи таркибии олами органикӣ нафақат онро ҳаматарафа истифода барад, балки вазифадор низ аст, ки қонуниятхои табиатро омӯзад ва онро оқилона идора намояд. Дар баробари ин тарбияи экологӣ аз несту нобуд кардани наботот, парандагон, ифлос кардани обу замин, ки ин гуноҳ ҳисоб мешавад, худдорӣ намуданро ба хонандагон ёд медиҳад.

Калидвожаҳо: маърифат, экология, биология, табиат, таълим, тарбия, сарватҳои табиӣ, муҳити зист, ҷомеа, оила, мактаб, наботот, ҳайвонот, рафтор, ахлоқ, инсонгарой,саломатии одамон, моҳият, педагог, консепсия, боигарӣ, барнома.

БАЧАДЖОНОВА С. Т.
СУЩНОСТЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ УЧЕНИКОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЗАЩИТЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

В статье представлена конкретная информация о природе Таджикистана и приведены примеры по восстановлению природных ресурсов нашей страны, для повышения экологической осведомленности. Комплексно проанализированы проблемы решения экологического просвещения в семье, детских садах, школах, и вузах нашей страны. Задача и сущность экологического воспитания школьников помогает осмыслить природу как место обитания человека и развивать эстетическую зрелость личности. Следует отметить, что чувство долга и ответственности проистекает из интереса к красоте реального мира, что она повышает приверженность студентов делу сохранения природы. Знание природы нашей любимой страны дает им чувство патриотизма.

Формирование экологического образования возможно только в том случае, если семья, школа и общество работают вместе и обучают учащихся в области охраны природы. Изучение окружающей среды показывает, что человек как неотъемлемая часть органического мира должен не только в полной мере использовать ее, но также изучать законы природы и мудро управлять ими.

Следует отметить, что в то же время экологическое образование учит студентов воздерживаться от уничтожения растений, животных и птиц, загрязнения воды и земли в природе, что является грехом.

Ключевые слова: образование, экология, биология, природа, воспитание, природные ресурсы, окружающая среда, общество, семья, школа, растения, животные, поведение, этика, человечество, здоровье человека, сущность, воспитатель, концепция, богатство, программа.

BACHAZHONOVA S. T.
THE ESSENCE OF ENVIRONMENTAL EDUCATION OF STUDENTS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION

This article provides specific information about the nature of Tajikistan and provides examples of increasing and restoring our country's natural resources and raising environmental awareness. The ways of solving environmental education in families, kindergardens, schools, institutes and universities of our country are comprehensively analyzed. The task and essence of the ecological education of schoolchildren helps to comprehend nature as a human habitat and to develop the aesthetic maturity of the individual.t should be noted that a sense of duty and responsibility stems from an interest in the beauty of the real world, which increases students' commitment to nature conservation. Knowing the nature of our beloved country gives them a sense of patriotism. Environmental education is only possible if the family, school and community work together and educate students in the field of nature conservation. The study of the environment shows that man, as an integral part of the organic world, must not only make full use of it, but also study the rules of nature and manage them wisely. It should be noted that at the same time, environmental education teaches students to refrain from destroying plants, animals and birds, pollution of water and earth in nature, which is a sin.

Key words: enlightement, ecology, biology, nature, education, upbringing, natural resources, environment, society, family, school, plants, animals, behavior, ethics, humanity, human health, essence, educator, concept, wealth, program.

Маълумот дар бораи муаллиф: Бачаҷонова Субҳия Толибовна ассисенти кафедраи математика – информатикаи коллеҷи омӯзгории Хосият Махсумова. Тел: 93-810-07-84

Сведения об авторе: Бачажонова Субхия Толибовна **-** ассистент кафедры математики и информатики колледжа, преподаватель Хосият Махсумова. Тел: *93-810-07-84*

Information about author: Bachazhonova Subhiya Tolibovna - assistant of the Department of Mathematics and Informatics of the College, teacher Hosiyat Makhsumova. Tel: 93-810-07-84

ГУЛМОЧОЕВ Д. К.

ТАРБИЯИ ЭКОЛОГИИ ХОНАНДАГОН ДАР ДАРСҲОИ ГЕОГРАФИЯ

Одам- офариниши ягонаи табиат аст, ки дар назари аввал гӯё аз табиат ва қонунҳои ягона озод мебошад, аммо муваффақиятҳои одам то ҳар андозе бузург бошанд ҳам, дар амал ӯ ҳеҷ вақт таҳмони экологии худро напартофтааст. Ба инсон доимо ҳаво, об ва хӯрок зарур аст, ки инҳоро аз табиат мегирад. (1)

Табиат сарчашмаи асосии қонеъ гардонидани талаботи инсон мебошад ва бидуни он вуҷуд дошта наметавонад, бинобар ин, масъалаҳои экологӣ яке аз қисмҳои муҳимми ҳаёти инсон ба шумор меравáнд.

Дар охирҳои асри XX ва аввали асри XXI- дар натиҷаи муносибати нодурусти одамон ба табиат дар сайёраамон баландшавии ҳарорат, обхезиҳо, гирдбодҳои даҳшатовар, нестшавии олами ҳайвоноту наботот, ифлосшавии обҳо ба назар мерасанд, ки он аз надонистани қонунҳои экологӣ ва хунукназарии одамон нисбати табиат мебошад. (2)

Зимни суханронӣ дар форуми «Даҳсолаи байналмилалии амал об барои рушди устувор солҳои 2018-2028»- Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон зикр карда буд, ки таҳдиду хатарҳои муосири глобалӣ, аз ҷумла буҳрони молиявию иқтисодӣ, афзоиши аҳолӣ, тағйири иқлим, ҳодисаҳои офатбори гидрометеорологӣ, норасогии об ва дар натиҷа боло рафтани сатҳи камбизоатӣ, густариши бемориҳои сирояткунанда ва афзоиши фавти модару кӯдак, аз мо саъю талоши бештар ва дар ин маврид андешидани тадбирҳои марбутаро тақозо доранд.

Чуноне ки аз гуфтаҳои боло бар меояд, ҳамаи ҳодисаҳои мудҳиши дар солҳои охир ба вуқӯъ пайваста асоси антропогенӣ доранд, бинобар ин инсониятро зарур аст, ки ҳар чи зудтар барои бартараф кардани ин, мушкилиҳо тадбир андешад. Яке аз ин тадбирҳо- тарбияи экологии хонандагон мебошад.

Мушкилоти таълими экологӣ вучуд дошт ва дар давоми инкишофи ҷамъият боқӣ мемонад. Таълими дурусти экологӣ дар оянда боиси пешгирии чандин мушкилотҳои экологии инсоният мегардад. Дар шароити ҳозира яке аз воситаҳои тарбияи одамон, алахусус чавонону наврасон, маърифати экологӣ мебошад, ки яке аз самтҳои педагогӣ ба шумор рафта, роҳу усули хосси худро дорад. (3)

Тарбияи экологии одамон аз оила, боғчаи бачагон, мактаб, воситаҳои ахбори умум ва ғайра сарчашма мегирад. Мақсади тарбияи экологӣ ба камол расонидани шахсони дорои маърифати кофӣ, маънавиёти баланд, ахлоқи ҳамида, ҷисман инкишофёфта, меҳнатдӯст, ватанпарвар ва кордони ба ҷамъият заруру фоидаовар мебошад. Моҳияти таълимот бошад, дар хонандагон бедор кардани ҷаҳонбинии илмӣ-экологӣ, муайян намудани мавқеъи ҳар як шахс дар ҷомеа, фаҳмидани меъёрҳои маънавию ахлоқӣ, меҳнати зеҳнию ҷисмонӣ ва касбӣ аст.

Низоми дурусти тарбияи экологӣ ва ҷамъиятию шахсӣ бехатарии ҳаёти одамон ва давлату табиатро таъмин карда метавонад. Тарбияи экологӣ ҳамчун ҳамоҳангсози муносибатҳои байни ҷомеа ва табиат шинохта шудааст. Эътирофи нақши пешбарандаи соҳаи маориф дар байни тадбирҳое, ки ба ҳалли мушкилоти экологӣ нигаронида шудааст, дар санадҳои меъёрии кишвари мо инъикос ёфтааст.

Ҳадафи асосии таълиму тарбияи экологӣ аз он иборат аст, ки хонандаро ба омӯзиши масъалаҳои муҳимми экологӣ ҷалб намуда, дар ботини ӯ бояд нисбат ба олами набототу ҳайвонот, обу хок, ҳавою табиати зебоманзар муносибати дилсӯзонаро ташаккул диҳад ва ба ин восита барои наслҳои оянда муҳити зисти тоза ва манзараву мавҷудоти бенуқсон боқӣ гузорад. (4)

Дар барҳам додани бесаводии экологӣ нақши махсусро муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мебозанд, зеро ҳамаи истифодабарандагони захираҳои табиӣ аз он мегузаранд. Табиат, одамон, иқтисодиёт- се рукни география мебошанд, дар ҷое, ки онҳо якҷоя истифода мешаванд ва муносибати байни онҳо дар харита нишон дода шудааст, аҳамияти география ба таври раднопазир мавҷуд аст.

Дар мактаби миёна таълими экологӣ характери байнисоҳавӣ дорад ва ба мундариҷаи бисёр фанҳо дохил мешавад: табиатшиносӣ, география, биология, химия ва ғайра, аммо география дар муқоиса бо дигар фанҳои таълимӣ маълумоти бештарро дар бораи экология дар бар мегирад:

Якум, мундариҷаи ғояҳои пешбарандаи мавзуъ дар таълими экологӣ асосӣ мебошад. Пас таълими география барои хонандагон ташаккул ёфтани фаҳмиши якпорчагии табиати замин, ваҳдати равандҳои он, робитаи табии инсон ба он, мусоидат мекунад.

Дувум, дар таълими мактабӣ, курси география ягона мавзуест, ки мушкилоти экологиро дар сатҳи ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва маҳаллӣ барраси мекунад. Ин аз таъсири бузурги ҷомеаи инсонӣ ба муҳити зист, бад шудани ҳолати экологии сайёра ва тарбияи одамони аз ҷиҳати экологӣ босавод иборат аст, ки алоқаро дар системаи «табиат-инсон-ҷомеа» ифода карда, оқибати таъсири истеҳсолотро ба табиат пешбинӣ мекунад.

Омӯзгори фанни география бояд чунин мафҳумҳоро аз қабили «фарҳанги экологӣ» - « муносибати экологӣ «- «таълими экологӣ» - «шуури экологӣ»-ро бояд хуб донад ва ба хонандагон таълим дода тавонад. (5)

Истилоҳи » фарҳанги экологӣ» ки ба ҳама фанҳои курси мактаби дахл дорад, фарҳангӣ ҳама намудҳои фаъолияти инсониро дар назар дорад, ки ин ё он тарз ба дониш, рушд ва таъғирёбии табиат алоқаманд аст.Он донишҳои стандарти экологӣ, дарки онҳо, ташаккули ҳиссӣ масъулияти шаҳрвандӣ барои тақдири табиат,таҳияи чораҳои экологӣ ва иштироки мустақим дар татбиқи онҳо, риояи қонунгузории экологӣ,таҳкими волоияти қонун дар ҳифзи муҳити зист иборат аст.

Таълими экологӣ ин азхудкунии дониши асосҳои экология(саводнокии экологӣ) малакаҳои муошırати байни инсон ва табиат, иштироки созанда дар хифзи табиат ва истифодаи оқилонаи захираҳои табии мебошад.Ҷорӣ намудани ғояҳои экологӣ дар таълими география аз қобилияти пешниҳод кардани мавод ба хонандагон вобаста аст, то онҳо маводро на танҳо бо ақл, балки бо ҳисси худ дарк кунанд.

Таълими экологӣ раванди доимиест,ки ҳадафи сегонаро дар бар мегирад:омӯзиш, таълим ва рушд,-аммо бо назардошти ин масъала бояд чунин мафҳумҳо, аз қабили «огоҳии экологӣ», масъулияти экологӣ»-ро таъкид кард.Чаҳонбинии хонандагон, рафтори одамон, чи дар табиат ва чи дар ҷойи кор, дар ҳёти ҳаррӯза аз дараҷаи дониши экологӣ ва салоҳияти экологӣ вобаста мебошад.Хусусияти рафтори мо дар табиат аз он донише иборат аст, ки хонандагон дар синф ва баъди дарс ба даст овардаанд.

Тарбияи экологии хонандагон дар марҳилаҳо рушд меёбад: дар марҳилаи аввал омодаги ба ҳифзи муҳити атроф ташаккул ёфта,дар марҳилаи дуюм- идеали муносибат ба муҳити атроф ташаккул меёбад, дар марҳилаи сеюм қобилияти хонандагон барои ҳифзи муҳити атроф рушд мекунад.Дар ин раванд таҷрибаи самтҳои арзишӣ ва қабули қарорҳо нисбат ба муҳити табиӣ фаъолона ташаккул меёбад.

Вазифаи асосии таълими экологӣ на танҳо ташаккул додани системаи донишҳои географӣ барои муайян кардани муносибатҳои экологӣ дар замин ,балки муссалаҳ кардани хонандагон бо роҳҳои истифодаи дониши дар ҳайёти ҳаррӯза бадастоварда барои ҳифз ва баланд бардоштани сифати муҳити зист мебошад.

Таълиму тарбияи экологиро дар мавзӯҳои гуногуни фанни география ба роҳ мондан мумкин аст. Мавзӯъ: «Релефи замин»- ҷавоби хонандагон ба саволи «ташаккули релеф дар натиҷаи кадом омилҳо ба амал меояд?-тавре равон карда шудааст,ки ҳангоми номбар кардани омилҳои беруна, фаъолияти инсон низ номбар карда шавад,баъдан бо ёрии мисолҳо дониши хонандагон дар бораи таъсири инсон ба релеф васеъ карда мешавад.

Мавзуи «Атмосфера»- системаи саволҳо таҳия карда мешавад:

1-Аҳамияти атмосфера барои ҳайёти замин чигуна аст?

2-Дар зери таъсири инсон таркиби ҳаво чӣ гуна таъғйир меёбад?

3-Ҳавои ифлос ба организмҳои зинда чӣ таъсир дорад?

4-Нобудшавии оламии набототу ҳайвонот ба чӣ оварда мерасонад?

Омӯзгор ҷавоби хонандагонро ба ин саволҳо шунида,хатоҳоро ислоҳ намуда ҷавобҳоро пурра мекунад. Бо ҳамин усули саволу ҷавоб дар дарсҳои география тарбияи экологии хонандагон ташаккул ёфта дар зеҳни онҳо меҳру шафқат нисбат ба рустаниҳо,парандаҳо,ҳайвонот хулоса ба муҳити зист нақш мебандад.Ҳангоми омӯзиши географияи материкҳо дар якҷоягӣ бо саволҳо оиди табиати материкҳои курраи замин,инчунин дар дарс чунин масъалаҳо ба назар гирифта мешаванд:Таъғирот дар табиат дар натиҷаи фаъолия тиинсон,ифлосшавии обҳо,тағйирёбии хок ,набототу ҳайвонот.Дар дарсҳои география дар вақти гузаштани мавзуъҳо, дар баробари таълими экологӣ салоҳиятҳои гуногуни хонандагон ба монанди: ташаккули самтҳои арзишӣ,дарки эстетикии табиат,қобилиятҳои эҷодӣ ва тасвири ташаккул дода мешаванд.

Ҳамзамон дар рафти ошкор кардани таъғироти дар табиат ба амал омада, хонандагон аз манбаъҳои гуногуни дар даст дошта (адабиёт, слайдҳо, видеоҳо) истифода менамоянд. Яке аз хусусиятҳои таълими экологӣ дар дарсҳои геогрефия ин ба таври куллӣ омӯхтани донишҳои қаблан ба дастомада дар бораи таъсири мутақобилаи табиат ва

ҷомеъа дар сатҳи мушкилоти глобалӣ мебошад, ки манфиатҳои муҳимми ҳаммаи кишварҳо ва халқҳо дахл дорад ва амалиёти муштараки ҳамаи давлатҳоро талаб мекунад.

Ошкор кардани хусусиятҳои ҷаҳони муосир ба номутаносибӣ, зидиятҳо дар муносибати байни кишварҳо,одамон,табиат ва ҷомеъа имкон медиҳад,ки хонандагон душвориҳои ҷиддӣ дар айни замон имкониятҳои бузургро барои ҳалли мусбати мушкилоти умумиинсони нишон диҳад.шакли асосии ишфои мундариҷаи чунин саволҳо дар мактаб-маърузаҳо, семинарҳова корҳои эҷодӣ мебошанд.Ҳоло чанд мавзӯро барои семинар ба хонандагон пешниҳод менамоем:1) -Техногенез, миқёси ҷаҳонӣ ва минтақавӣ. 2)-Мушкилоти ашёи хом ва захираҳои дуюм дараҷа. 3)Мушкилоти солимии инсон ва дарозумрӣ.

Вазифаи асосӣ на танҳо ташаккул додани системаи донишҳои географӣ барои муайян кардани мушкилоти экологӣ, балки мусаллаҳ кардани хонандагон бо роҳҳои истифодаи дониши дар ҳаёти ҳаррӯза ба даст омада барои ҳифз ва баланд бардоштани сифати муҳити зист мебошад.

Дар охир хонандагон бояд: донистан ва фаҳмидани таъсири фаъолияти иқтисодии инсон ба литосфера, гидросфера, атмосфера, биосфера, чораҳои ҳифзи онҳо, фаъолияти инсон дар самти истифода ва ҳифзи сарватҳои табиӣ, канданиҳои фоиданок, намудҳои асосии идоракунии табиат,манбаҳои асосии ифлосшавии муҳити атроф, қоидаҳои рафтори одамон дар муҳити зист, чораҳои муҳофизат аз падидаҳои табиӣ ва техногениро азхуд кунанд.Маводи картографӣ, оморӣ, иттилоотиро ҷамъбаст карда тавонанд. Хусусиятҳои табииро ба ҳаёт ва фаъолияти хоҷагии одамон муайян кунанд. Арзёбии вазъи экологӣ дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон ва ҷаҳон.Хонандагон бояд маълумоти географиро ба сатҳи татбиқиамалӣ расонанд, аз донишу маводи илмӣ –табиӣ ҳамаҷониба истифода баранд.Дониши экологиро барои муайян кардани мушкилоти экологӣ дар замин татбиқ кунанд, роҳҳои ҳифз ва беҳтар гардонидани сифати муҳити зистро пайдо намоянд.Таблиғи дониш ва малакаҳои экологӣ дар мактаб, дар байни аҳолӣ саҳми худро дар фаъолияти муфиди ҷамъияти барои ҳифзи табиати маҳалли худ гузоранд.

Вазифаҳои таълими экологияро дар ҳар як дарси география ҳал кардан мумкин аст,зеро ҳар як инсон бо истифода аз таҷрибаи ҳаёти гузаштава ҳозирақодир аст, ки оқибати амал ва муносибати худро бо шахси дигар пешбини кунад,сабаби падидаҳои мушоҳидашавандаро фаҳмад ва дар ҳаммаи ҳолатҳои имконпазир эҷодкорона изҳори назар кунад. Дар охир чунин гуфтанием, ки бояд ҳар як хонанда бо худ суол кунад!Кай шаҳри мо тозава сабзу зебо мешавад? Кӣ барои нобудь кардани саломатии инсон бо партовҳои саноатӣ масъул аст? Чӣ гуна чашмаҳо,дарёҳо,кӯлҳо,олами набототу ҳайвонотро аз нобудшави наҷот додан мумкин? Ҳар як инсон бояд сарватҳои табиат, ҳаво, обу заминро ҳимоя кунем.Мо бояд як шахси оқил аз ҷиҳати экологӣ солимро тарбия намоем, ки барояш принсипҳои «Зарар нарасонед» «Муфид бошед»-ро шиори зиндагӣ гардонад. Аз ин рӯ, мо бояд захираҳои модию маънавиро истифода барем ва як насли аз ҷиҳати экологӣ маърифатнокро барои бехатарии ояндаи сайёраи замин тарбия намоем.

АДАБИЁТ

1. Питер Фарб Экологияи оммафаҳм Душанбе» Эр-граф» 2010. с-10
2. Дарвозиев М.,Сафаров Экология. -Душанбе»Маориф ва фарҳанг»2014. С.18
3. Баховский А.В. Экологическое воспитание -Москва-1996, с-6
4. Савина ТВ-Санкт- Формирование экологической компитенции обучающихся. Петербург-2016 г.(меж-науч-конфер).
5. Жит в согласии сприродой.-Горелов АА- Москва 1990 г.(геог-в школе-№5

ГУЛМОЧОЕВ Д. К.

ТАРБИЯИ ЭКОЛОГИИ ХОНАНДАГОН ДАР ДАРСҲОИ ГЕОГРАФИЯ

Дар макола оид ба мушкилоти экологӣ сухан рафта, саҳми фанни география дар тарбияи экологии хонандагон нишон дода шудааст. Маҳз тарбияи дурусти экологии хонандагон тақозои замон буда, яке аз омилҳои муҳимми рушди маърифати экологӣ мебошад. Рушд ёфтани маърифати экологии одамон боиси ҳалли мушкилоти зиёд дар сайёра мегардад.

Калидвожаҳо: экология, география, тарбия, таълим, мушкилот, инсон, маърифат, ифлосшавӣ.

ГУЛМОЧОЕВ Д. К.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ

В статье рассматриваются экологические проблемы и вклад географии в экологическое образование учащихся. Правильное экологическое образование учащихся - требование времени и один из важных факторов развития экологического образования. Развитие экологического образования людей решит многие проблемы на планете.

Ключевые слова: экология, география, образование, обучение, проблемы, человек, просвещение, загрязнение.

GULMOCHOEV D. K.

ENVIRONMENTAL EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN IN GEOGRAPHY LESSONS.

The article deals with environmental problems and the contribution of geography to environmental education of pupils. Correct environmental education of pupils is a requirement of the times and one of the important factors in the development of environmental education. The development of environmental education for people will solve many problems on the planet.

Key words: ecology, geography, education, training, problems, people, education, pollution**.**

Маълумот дар бораи муаллиф: Гулмочоев Диловар Кишварович ходими пешбари илмии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А Ҷомии АТТ.тел-555559364.

Сведения об афторе: Гулмочоев Диловар Кишварович ведущий научный сотрудник Института развития образования имени А. Джами АОТ. Тел.:555559364.

Information about the author: Gulmochoev Dilovar Kishvarovich Leading Researcher Institute for the Development of Education named after A. Jami AOT. T.-555559364.

РАБИЕВА З.Р.

ТАЪЛИМИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИНФОРМАТСИОНӢ ДАР КОЛЛЕҶҲОИ МИЁНАИ ТИББӢ

Ташаккули фарҳанги истифодаи технологияҳои иттилоотӣ аз ҷониби донишҷӯёни коллеҷҳои тиббӣ зарур мебошад. Доштани технологияҳои муосири иттилоотӣ барои гирифтани маълумоти касбӣ ва такмили пайвастаи касбӣ зарур аст. Дар замони муосир фарҳанги иттилоотӣ аз худ кардани таҷҳизоти муосири тиббии технологӣ, истифода аз имкониятҳои телетиббӣ ва рушди илм ғайриимкон аст .

Муқаддима ба иттилоотсозӣ ҳоло аз ибтидоӣ оғоз шуда, ба хатмкунандагони иттилоот дар шакли мултимедиявӣ (презентацияҳо, видеоҳо ва ғ.), барномаҳои компютерӣ, гиперматнҳои шабакавӣ пешниҳод мегардад. Барои бисёре аз онҳо, доираи истинод ва муошират дар шабакаҳои иҷтимоии интернет манбаи асосии иттилоот аст. Донишҷӯён маълумотро дар системаҳои ҷустуҷӯии шабакаи ҷаҳонӣ ҷустуҷӯ мекунанд, сайтҳои гуногунро аз назар мегузаронанд. Аз ин лиҳоз, дар фазои таълимии муосир дарсҳои амалӣ самараноктаранд, ки дар рафти он барои мустақилона иҷро кардани супориш маводи таълимии дар шакли мултимедия пешниҳодшуда фаъолона истифода карда мешавад.

Таълими педагогикаи муосир ҳангоми истифодаи технологияи электронӣ (таълим бо ёрии мултимедиявӣ ва интернет) самаранок аст. Барои он, ки бо донишҷӯён дар баробари омӯзиши электронӣ, омӯзгорон низ технологияи омӯзиши m-learning- ро (омӯзиш бо ёрии гаҷетҳои мобилӣ)-ро аз худ мекунанд.

Барои истифодаи технологияи омӯзиши электронӣ шумо бояд миқдори кофии мундариҷаи таълимии чандрасонаӣ дошта бошед . Дар таълими касбӣ-техникӣ ҳоло чунин мазмун камӣ мекунад. Бисёр муаллимон мундариҷаи таълимии мултимедиявии худро эҷод мекунанд.

Эҷоди таълимии мултимедия ва мазмуни таълим дар ин фан аз қисмҳои алоҳида дар шакли мавзӯъҳо ва машқҳои гуногун иборат аст. Одатан, мавод барои ҳар як мавзӯъ инфиродӣ эҷод карда мешавад. Супоришҳо ва машқҳо пайдарпай интихоб карда мешаванд, усулҳои оптималии амалӣ (қисман анъанавӣ, қисман муаллифӣ) муайян карда мешаванд. Маводи таълимӣ ё дар шакли матни оддӣ ё дар шакли мултимедия дода мешавад.

Барои сохтани мултимедия мундариҷа аз камераи видеоӣ, барномаҳои гуногуни компютерӣ истифода мешавад. Муаллимони фанҳои информатика бо назардошти хусусиятҳои фанни худ, скриншотҳо мегиранд ё клипҳои видеоиро дар экрани компютер сабт мекунанд. Сипас мавод дар шакли презентатсия ё видеои таълимӣ, китоби дарсии электронӣ, манбаи шабакаи таълимӣ омода карда мешавад. Минбаъд омӯзгор мазмуни офаридаашро дар ҷараёни таълим амалӣ мекунад, ки он щангоми истифода пайваста

такмил дода мешавад. Агар ягон маҳдудияти ҳуқуқ вуҷуд надошта бошад, пас муаллиф мустақилона мундариҷаи муаллифии худро ба донишҷӯён ва шабакаи ҷаҳонӣ ҷойгир мекунад. Дастрасӣ ба мундариҷаи дар веб ҷойгиршуда метавонад:

а) бо рамз;

б) агар истинод ба манбаъ мавҷуд бошад (дар ин ҳолат манъи индексатсия лозим аст);

в) озод, бидуни маҳдудият бошад.

Дар мундариҷаи таълимӣ як қатор захираҳои онлайн мавҷуданд. Муаллим метавонад онро дар вебсайти шахсӣ, дар системаи таълими фосилавии худ (агар дар андозаи файлҳои интишоршуда маҳдудият вуҷуд надошта бошад) ё дар анбори абрии худ (Google drive ва ғайра) ҷойгир кунад. Мундариҷаро метавон дар порталҳои махсуси таълимӣ (MED - EDU . ru ва ғ.), ё дар хидматҳои маъруфи видеоӣ (YouTube ва ғ.) ҷойгир кард.

Барои дарсҳо аз фанҳои «Информатика» ва «Таъмини иттилоотии фаъолияти касбӣ» аз ҷониби мо мундариҷаи электронии таълимӣ - презентатсияҳо, видеоҳои таълимӣ, супоришҳои гуногун дар шакли электронӣ, барномаи компютерии Test 4 барои санҷиши назорати дониш ва тестҳо барои нармафзор таҳия гардидааст.

Шабакаи глобалии системаи таълими фосилавии коллеҷ барои корҳои мустақилонаи беруназсинфии донишҷӯён презентатсияҳо, маводи назариявӣ ва супоришҳо ҷойгир карда мешаванд. Наворҳои таълимӣ аз сабаби андозаи файлҳои видеоӣ дар системаи фосилавии коллеҷ ҷойгир карда намешаванд , бинобар ин онҳо дар хидмати видеоӣ ҷойгир карда мешаванд. Дар YouTube ва системаи таълими фосилавӣ истинодҳо мавҷуд буда, дастрасӣ ба филмҳои таълимӣ ройгон аст ва шарҳи баъзе филмҳои таълимӣ дода мешавад.

Филмҳо барои омӯзиши технологияҳои иттилоотӣ аз ҷониби донишҷӯёни тиб пешбинӣ шудаанд, аммо сарфи назар аз самти тиббии маводи таълимӣ, аз рӯи шарҳҳо, онҳоро танҳо табибон тамошо намекунанд.

Дар филмҳо садо вуҷуд надорад, зеро онҳо пешбинӣ шудаанд, ки дар синфҳои компютерӣ дар як вақт аз ҷониби ҳамаи донишҷӯён тамошо карда шаванд, аз ин рӯ ҳама метавонанд мустақилона порчаҳои заруриро барои тамошо интихоб кунанд.

Дар амалияи тиббӣ , нармафзори махсус ва нармафзори маъмулии барномавӣ, ки ба бастаи нармафзори муқаррарии офисӣ дохил мешавад, метавонад истифода шавад. Намунаҳои нармафзори махсуси тиббӣ :

- системаҳои гуногуни автоматикунонидашудаи иттилоотии тиббӣ: системаҳои маъмурию идоракунӣ, оморӣ, таъминоти доруворӣ, системаҳои суғуртаи тиббӣ, феҳристи шахсии беморон, ҷойҳои кории мутахассиси тиббӣ;
- барномаҳои компютерӣ барои коркарди маълумот аз таҷҳизоти тиббӣ, ки дар ташхис ва табобат истифода мешаванд.

Арзиши нармафзори махсус нисбат ба нармафзори маъмулӣ як дараҷа баландтар аст ва вариантҳои таълимии чунин нармафзор хеле каманд. Тавсия дода мешавад, ки нармафзори махсусро танҳо дар ҳолате омӯзед, ки эҳтимолияти зиёд вуҷуд дорад, ки маҳз чунин нармафзорро, хатмкунандаи муассисаи таълимӣ дар оянда дар фаъолияти касбии худ истифода мебарад. Донистани нармафзори маъмулии барномавӣ дар ҳар сурат барои ҳар як хатмкунанда зарур аст. Гуногун будани нармафзори стандартӣ имкон медиҳад, ки вазифаҳои гуногун, махсусан дар соҳаи нигоҳдории ҳуҷҷатҳои тиббӣ ҳал карда шаванд. Татбиқи талаботи стандартҳои таълимии таҳсилоти миёнаи махсуси тиббӣ аз рӯи фанҳои «Информатика» ва «Таъмини иттилоотии фаъолияти касбӣ» бе омӯзиши барномаҳои стандартии офиси барномаҳо имконнопазир аст. Барои тайёр кардани ҳуҷҷатҳои тиббӣ малакаҳои хуби истифодаи протсессори матнӣ лозим аст, барои коркарди иттилооти ҷадвалӣ беҳтар аст, ки ҷадвалҳои электрониро истифода баред. Чунин барномаҳои маъмулии офисӣ барои корманди тиб муҳимтаранд. Корҳои автоматикунонидашудаи идоракунӣ дар соҳаи тандурустӣ, пеш аз ҳама, бо истифодаи системаҳои коркард ва нигоҳдории иттилоот дар базаҳои маълумот алоқаманд аст. Корманди тиб бояд корбари чунин системаҳо бошад, на таҳиякунанда. Бо вуҷуди ин, ошноӣ дар раванди таълими тиббӣ бо асосҳои таҳияи нармафзори маъмулии офисӣ барои пойгоҳи додаҳои тиббӣ хеле оқилона ба назар мерасад. Аввалан, шиносоӣ бо асосҳои таҳияи базаҳои оддӣ ба барномаи таълимии фанни «Информатика» барои мутахассисони ҳама гуна соҳаи фаъолият дохил карда шудааст. Сонииян, дар рафти иҷрои машқҳо оид ба ташкили базаи маълумотҳои таълимӣ корманди тиб дар бораи принсипҳои ба низом даровардани маълумот дар базаҳои маълумотҳо, имкониятҳо ва хусусиятҳои ин гуна системаҳоро дарк мекунад.

Корманди тиб дар фаъолияти касбии корбарӣ бештар салоҳиятдор хоҳад буд, метавонад дар назди мутахассиси IT вазифаҳои автоматикунонии ҷои кори худ ва мутобиқсозии ҳама гуна системаи иттилоотиро ба хусусиятҳои худ дақиқ муайян кунад. Чунин мутахассиси тиб бо ҳама мушкилот ё ҳолатҳои фавқулодда осонтар мубориза мебарад.

Дар филмҳои омӯзишии таҳияшуда, ки дар зер оварда шудаанд, намунаҳои истифодаи барномаҳои маъмулии MS Office барои ҳалли мушкилоти тиббӣ бартарӣ доранд. Барномаҳои MS Excel ва MS Access ба маҷмӯи нармафзори Microsoft Office дохил карда шудаанд. Барои донишҷӯи факултети тиббӣ, зарурати омӯзиши ин барномаҳо аксиома буда наметавонад, аз ин рӯ, барои баланд бардоштани ҳавасмандӣ ба омӯзиши онҳо, супоришҳо тавре тарҳрезӣ шудаанд, ки ба ҳалли мушкилоти воқеии тиббӣ барои - муаллимони информатикаи тиббӣ мусоидат кунанд.

1. **Коркарди ЭКГ дар MS Excel**

Дар оғози филми таълимӣ нишон дода мешавад, ки чӣ тавр аз массивҳои маълумотҳои ададӣ, ки дастгоҳ дар MS **Excel** сабт кардааст, диаграмма эҷод мекунанд. Дар зер нишон дода шудааст, ки чӣ тавр MS Excel ба шумо имкон медиҳад, ки арзишҳои ададии фосилаҳои гуногуни вақтро дар диаграмма муайян кунед. Дар дастгоҳҳои муосири сабт ва коркарди ЭКГ фосилаҳои вақт ба таври худкор муайян карда мешаванд. Мақсади асосии ин филми таълимӣ омӯхтани имкониятҳои ҷадвалҳои электронӣ мебошад [1].

2. **Коркарди ЭКГ дар ImageJ ва MS Excel**

Дарси видеоӣ нишон медиҳад, ки чӣ гуна ImageJ -ро бо ҷадвалҳои электронии MS **Excel** якҷоя кардан мумкин аст. Тасвири зераксшудаи лентаи ЭКГ ImageJ ҳамчун маводи манбаъ гирифта шудааст ва дар таҳқиқоти биотиббӣ васеъ истифода мешавад. Ман мехоҳам ба мақсад мувофиқ будани омӯзиши озодонаи ин барномаро озодона аз ҷониби донишҷӯёни соҳаи тиб қайд намоям. Дар филми таълимӣ маълумоти ибтидоии ададӣ дар тасвири ЭКГ бо истифода аз ImageJ ва дар MS **Excel** муайян карда мешавад. Формулаҳои Excel барои ҳисоб кардани суръати дил ва кунҷи инҳирофи меҳвари электрикии дил истифода мешаванд [2].

3. **Якҷоя кардани ҳуҷҷатҳои MS Word ва MS Excel**

Ин филм нишон медиҳад, ки чӣ гуна ҳуҷҷати MS Word -ро пур кардан мумкин аст. Бо варақаи бақайдгирии 025-1 / у "Талони беморе, ки ёрии тиббии амбулатори мегирад", шумо метавонед якҷоякуниро барои истифодаи маълумоти бемор аз ҷадвали электронии MS Excel истифода баред. Он ҳамчунин варианти ворид кардани маълумот дар бораи беморон дар ҷадвали MS Excel дар филм имкони истифодаи реҷаи формаро нишон медиҳад [3].

4. **Намунаи сохтани базаи маълумот дар MS Office Access 2007 _**

Филми таълимӣ дастурҳои қадам ба қадам сохтани барномаи MS Access 2007-ро дар бар мегирад. Маркази саломатӣ махзани маълумот : эҷоди ҷадвалҳо, эҷоди шаклҳо, таъсиси истинодҳо бо истифода аз схемаи додашуда, дархост, ҳисобот. Дар натиҷаи риояи дастурҳо базаи таълимӣ таъсис дода мешавад, ки дар он маълумоти беморон ва муроҷиат ба табибон сабт карда шуда, дар ҳисобот шумораи умумии муроҷиатҳо барои ҳар як духтур оварда мешавад [4].

5. Дар MS Office Access 2007 пойгоҳи додаҳо эҷод кунед _

Филми дарсӣ қаринаи васеътари филми қаблӣ мебошад. Намунаи эҷоди пойгоҳи додаҳо дар MS Office Access 2007 буда, дар варианти васеъ ташкили базаи «Маркази саломатӣ» муфассалтар нишон дода шудааст, дар он пурсишҳо ва ҳисоботҳои бештар мавҷуданд, шумораи умумии беморон дар ҳар як объект ва шумораи боздидҳо барои ҳар як моҳи алоҳида ҳисоб карда мешавад, дастури таълимӣ бо сохтани формаи тугмаи оғозёбӣ ба охир мерасад [5].

6. **Намунаи ташкили базаи «Аз шӯъбаи беморхона» дар МС Access 2007 (версияи камшуда)**

Дар фильми таълимӣ ташкили базаи «Шӯъбаи беморхона» нишон дода шудааст. 5 ҷадвал аз ҷумла "Шӯъбаҳо", "Беморон", "Доруҳо", "Таъинот", "Ҷадвал" сохта шуда, истинодҳои ҷадвал дар схемаи додаҳо муқаррар карда шудаанд. Форма барои кор бо маълумотҳои ҷадвал сохта шудааст, филтр тавре танзим карда мешавад, ки беморони холишуда намоиш дода нашаванд . Дархост ва ҳисобот барои таҳияи рӯйхати беморон дар санаи ҷорӣ бо гурӯҳбандӣ барои ҳар як шӯъба тартиб дода мешаванд (синну соли беморон ба таври худкор аз санаи таваллуд ҳисоб карда мешавад) [6].

7. **Намунаи ташкили базаи «Аз шӯъбаи беморхона» дар МС Access 2007 (Мукаммал)**

Ин филми таълимӣ нусхаи ба таври куллӣ тағйирёфта ва васеъшудаи нусхаи кӯтоҳшудаи қаблӣ мебошад. Дар версияи васеъшудаи базаи «Шӯъбаи беморхонаҳо» назорати ҷойҳои ройгон дар шӯъбаҳо илова карда шуда, тағйироти назаррас ворид карда шуда, дархосту варақаҳои бештар истифода мешаванд [7].

8. Намунаи ташкили базаи «Аз шӯъбаи беморхона» дар МС Access 2007 (Иловаи нашри такмилёфта)

Ин илова ба версияи васеътари филми таълимии «Намунаи ташкили базаи «Шӯъбаи беморхона» дар MS Access 2007 мебошад. Ин изофа эҷоди интерфейси қулайро барои назорати ҷойҳои ройгон дар палатаҳо нишон медиҳад. Дар варақаи оғоз, дар назди ҳар як рақами ҳуҷра индикатори рангӣ (сурх - набудани ҷойҳои холӣ, зард - қисман дар шӯъба, сафед - набудани беморон) ва тугмаи фармони макро барои гузаштан ба реҷаи кор бо маълумот дар бораи беморони шӯъбаи интихобшуда [8].

9. Намунаи сохтани базаи маълумотҳои «Регистр» дар MS Access2007 _

Дар дастури таълимӣ дар бораи ташкили базаи «Регистр» низмаълумот дода шуда, 5 ҷадвал тартиб дода шудааст: «Табибон», «Беморон», «Қабул», «Сана», «Вақт». Сипас, диаграммаи пайванди ин ҷадвалҳо сохта мешавад. Варақаи «табибҳо» таъсис дода мешавад, ки бо ёрии он барои ҳар як духтур давра ба давра сана ва вақтҳои таъиноти ояндаро муқаррар кардан лозим аст. Дар рафти кори ҷорӣ бо ин махзани маълумот дар шакли «Табибҳо» дар фосилаҳои холии қабули духтур бақайдгирии пешакии беморони дар базаи маълумот сабтшуда сурат мегирад. Барои назорати мавҷудияти вақти холӣ барои сабти бемор барои қабул, дар филм эҷоди дархостҳо ва шаклҳои мувофиқ нишон дода мешавад. Дар ин варақаҳо, бо истифода аз тугмаҳои фармони макрос, шумо аввал ба рӯзҳои таъини духтур ва сипас ба реҷаи сабт барои вақти муайяни рӯзи интихобшуда мегузаред. Агар барои сабт вақти холӣ набошад, нишондиҳанда дар варақаи наздикии санаи қабул сурх мешавад [9].

10. Намунаи сохтани тамғакоғазҳои штрих -код дар MS Access

Ин филми таълимӣ барои донишҷӯёне, ки аз рӯи ихтисоси «Дорусозӣ» таҳсил мекунанд, пешбинӣ шудааст . Филм нишон медиҳад, ки чӣ тавр дар базаи MS Access аз ҷадвал бо рӯйхати маҳсулоти дастрас бо истифода аз дархост барои сохтани ҷадвали нав бо рӯйхати маҳсулоте, ки шумо мехоҳед шумораи дилхоҳи тамғакоғазҳоро чоп кунед. Нишон медиҳад, ки чӣ тавр сохтани шакл барои интихоби маҳсулоте, ки тамғакоғазҳоро талаб мекунанд; барои чопи тамғакоғазҳо тавлиди гузоришро истифода баред; илова кардани шрифти Bar Code 39 ба Windows ва омодагӣ дар **MS Access** ба стикерҳо бо штрих-кодҳо [10].

11. Истифодаи Google Forms барои пурсишҳои онлайн

Анбори абрии Google Drive тарҳрезӣ шудааст. Намунаҳои ташкили Google -form "Анкета барои ба назар гирифтани фикри бемор дар бораи кори муассисаи тиббӣ" барои гузаронидани пурсиш тавассути интернет оварда шудаанд; қобилияти сохтани саволҳо дар ин шакл бо интихоби як ҷавоб аз рӯйхат, саволҳо бо интихоби чандкарата ва бо ворид кардани ҷавоби кӯтоҳи ихтиёрӣ ; нашри шакли Google бо гирифтани URL барои пурсиш - аз корбарони шабакаи ҷаҳонӣ; муқаррар намудани ҳуқуқ барои дидани натиҷаҳои пурсиш ва пурсиш; Натиҷаи эҳтимолии натиҷаҳои ҷамъшуда дар шакли гистограммаҳо ва имкони ба таври худкор захира кардани натиҷаҳои пурсишҳо дар ҷадвали электронии ҳамон захираи абрии диски Google омода мешаванд[11].

12. Санҷиши 4 барои компютер ва Test 4 Edu барои дастгоҳҳои Android . Барномаҳои назорати санҷиши дониш

Ин навор барои омӯзгороне омода шудааст, ки мехоҳанд донишро бо барномаи Test 4 дар компютер санҷанд ё Test 4 Edu дар дастгоҳҳои мобилии Android. (Барномаи Test 4 Edu дар соли 2017 дар озмуни "Инноватсияҳои дохилӣ дар таълими ҳавасмандгардонӣ" , ки аз ҷониби ROSOMED баргузор гардид, пешниҳод карда шуд). Навор дар бораи ин барномаҳо илова ба маълумотест, ки дар вебсайт интишор шудааст: http:// semeno www.narod.ru.. Дар навор истифодабарии барномаи ройгони компютерии Test 4 ва замимаи мобилии Test 4 Edu нишон дода шудааст ва нишон медиҳад, ки чӣ гуна файлҳои санҷишии худро барои онҳо омода созед [12].

Ҳамин тариқ мазмуни наворҳои таълимии пешниҳодшуда барои истифода аз ҷониби донишҷӯёни коллеҷҳои тиббӣ дар дарсҳои амалии фанҳои «Информатика» ва «Таъминоти иттилоотии фаъолияти касбӣ» қобили қабул аст.

Ҷойгир кардани наворҳои таълимӣ дар хидматҳои видеоӣ дар шабакаи ҷаҳонӣ онҳоро дастраси умум мегардонад. Шарҳҳо ва шумори тамошоҳо баҳои ғайрирасмии сифат ва аҳамияти видеоҳои дар интернет нашршударо таъмин мекунанд.

Наворҳои видеоии шабакаҳо:

1. Семёнов В.В. (2017) Коркарди ЭКГ дар MS Excel [видео дарсӣ] // YouTube . (https://www.youtube.com/ тамошо кунед ? v = Pqo 3 yrxp 310) Дида шуд: 27.10.2017.
2. Семёнов В.В. (2017) Коркарди ЭКГ дар ImageJ ва MS Excel [видео дарсӣ] // YouTube . (https://www.youtube.com/watch?v=gXBrq 1 fFgGI) Дида шуд : 27.10.2017 .
3. Семёнов В.В. (2016) Якҷоя кардани ҳуҷҷатҳои MS Word ва MS Excel [видео дарсӣ] // YouTube . (https://www.youtube.com/watch?v=YWM 8 L 9 mOGuU) Дида шуд : 27.10.2017 .
4. Семёнов В.В. (2012) Намунаи эҷоди пойгоҳи додаҳо дар MS идора Дастрасӣ 2007 [видео дарсӣ] // YouTube . (https://www.youtube.com/watch?v=UT 21 f 9 Xfdv 0) Дида шуд : 27.10.2017 .
5. Семёнов В.В. (2012) Эҷоди пойгоҳи додаҳо дар MS идора Дастрасӣ 2007 [видео дарсӣ] // YouTube . (https :// www . youtube . com / watch ? v =6 SRq _ tDyaUo) Дида шуд: 27.10.2017.
6. Семёнов В.В. (2017) Намунаи ташкили базаи «Шӯъбаи беморхона» дар MS Access 2007 (- ихтисоршуда) [видео дарсӣ] // YouTube . (https :// www . youtube . com / watch ? v =8 zpyWH 4 ejh 4) Дида шуд: 27.10.2017.
7. Семёнов В.В. (2017) Намунаи ташкили базаи «Шӯъбаи беморхона» дар MS Access 2007 (Advanced) [Видео дарсӣ] // YouTube . (https :// www . youtube . com / watch ? v = Mgib 1 S _ HPHU) Дида шуд : 27.10.2017.
8. Семёнов В.В. (2017) Намунаи ташкили базаи «Шӯъбаи беморхона» дар MS Access 2007 (Иловаи версияи такмилёфта) [Видео дарсӣ] // YouTube . (https://www.youtube.com/ тамошо кунед ? v =6 gIK 8 fyy 3 EE) Дида шуд: 27.10.2017.
9. Семёнов В.В. (2017) Намунаи эҷоди пойгоҳи додаҳои «Рестр» дар MS Дастрасӣ 2007 [видео дарсӣ] // YouTube . (https://www.youtube.com/watch?v=aQHonzw 5 Wr 0) Дида шуд : 27.10.2017
10. Семёнов В.В. (2017) Намунаи эҷоди тамғакоғазҳои штрих -код дар MS Дастрасӣ [видео дарсӣ] // YouTube . (https :// www . youtube . com / watch ? v =3 krx 587 dZpU) Дида шуд: 27.10.2017.
11. Семёнов В.В. (2016) Истифодаи шаклҳои Google барои пурсишҳои онлайн [Видео дарсӣ] // YouTube . (https :// www . youtube . com / watch ? v = ue 7 okWLVJIc) Дида шуд: 27.10.2017.
12. Семёнов В.В. (2017) Санҷиши 4 барои компютер ва Test 4 Edu барои дастгоҳҳои Android . Барномаҳо барои санҷиши назорати дониш [видео таълимӣ] // YouTube . (https :// www . youtube . com / watch ? v = V 0 nRuJXQNY 4) Дида шуд: 27.10.2017.

РАБИЕВА З.Р.

ТАЪЛИМИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИНФОРМАТСИОНӢ ДАР КОЛЛЕҶҲОИ МИЁНАИ ТИББӢ

Дар мақола таҷрибаи эҷоди мундариҷаи мултимедиявии таълимӣ дар шакли наворҳои таълимӣ барои истифода аз ҷониби донишҷӯёни коллеҷҳои тиббӣ дар дарсҳои амалӣ аз фанҳои «Информатика» ва «Таъмини иттилоотии фаъолияти касбӣ» оварда шудааст. Рушди мундариҷаи таълимии мултимедиявӣ раванди муттасилест, ки дар он вазифаҳои инфиродии эҷоди дастгирии мултимедиявӣ барои мавзӯъҳои гуногун ҳал карда мешаванд. Видеофилмҳои таълимии самти тиббӣ, ки муаллиф барои омӯзиши технологияҳои иттилоотӣ офаридааст, баррасӣ карда мешавад. Таҷрибаи педагогӣ собит кардааст, ки наворҳои таълимии эҷодкардаи муаллиф барои истифода аз ҷониби донишҷӯёни муассисаҳои тиббӣ ҳангоми омӯзиши фанҳои «Информатика» ва «Таъмини иттилоотии фаъолияти касбӣ» қобили қабул аст. Наворҳои тарбиявӣ дар сомонаи nefmont гузошта шуда, барои дидани ҳама корбарони шабакаи ҷаҳонӣ дастрасанд.

Вожаҳои калидӣ: видеои таълимӣ, мултимедиявӣ, омӯзиши технологияҳои иттилоотӣ, информатикаи тиббӣ, омӯзиши электронӣ.

РАБИЕВА З.Р.

ПРЕПОДАВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В МЕДИЦИНСКИХ КОЛЛЕДЖАХ

В статье представлен опыт создания мультимедийного образовательного контента в виде учебных видеофильмов для использования студентами медицинских учебных заведений на практических занятиях по дисциплинам «Информатика» и «Информационное обеспечение профессиональной деятельности». Разработка мультимедийного образовательного контента - это непрерывный процесс, в котором решаются отдельные задачи по созданию мультимедийного обеспечения различных тем. Дан обзор созданных автором учебных видеофильмов медицинской направленности для изучения информационных технологий. Педагогическая практика показала, что созданные автором учебные видеофильмы приемлемы для использования студентами медицинских учебных заведений при изучении дисциплин «Информатика» и «Информационное

обеспечение профессиональной деятельности». Эти учебные видеофильмы размещены на канале nefmont видеосервиса YouTube и доступны для просмотра всем пользователям глобальной сети.

Ключевые слова: учебное видео, мультимедиа, изучение информационных технологий, медицинская информатика, e-learnin

RABIEVA Z. R.

TEACHING INFORMATION TECHNOLOGY IN MEDICAL COLLEGES

The experience of creation of multimedia educational content in the form of educational video films for use by students of medical educational institutions on practical lessons on disciplines "Informatics" and "Information technology in professional work" is presented. The development of multimedia educational content is an ongoing process in which individual tasks for creating multimedia content for individual topics are being addressed. A review of the educational videos created by the author for studying information technologies by students of medical schools is given. Pedagogical practice has shown that the educational videos created by the author are acceptable for use by students of medical schools in the study of the disciplines "Informatics" and "Information technology in professional work". These training videos are placed on the nefmont channel of the YouTube video service and are available for viewing to all users of the global network.

Keywords: educational video, multimedia, information technology, medical informatics, e-learning

Маълумот дар бораи муаллиф: Рабиева Зубайда Раҳимовна, докторанти Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б. Ғафуров (Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хуҷанд) Тел: 92 786 08 E-MAIL: zubayda.rabieva@mail.ru

Сведения об авторе: Рабиева Зубайда Рахимовна, докторант Худжандского государственного университета имени академика Б. Гафурова (Республика Таджикистан, Г.Худжанд) Тел: 92 786 08 E-MAIL: zubayda.rabieva@mail.ru

Information about author: Rabieva Zubaida Rakhimovna**,** a doctoral student under the SEI “KhSU named after academician B. Gafurov” (Tajikistan Republic, Khujand Tell: 92 786 08 E-MAIL: zubayda.rabieva@mail.ru

ДАВЛАТОВ Д. А.

ШАРТҲОИ ТАЪЛИМИИ РУШДИ ЭҶОДКОРИИ ДОНИШҶӮЁН ДАР РАВАНДИ ОМУЗИШИ ФАНҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ ТАВАССУТИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛООТӢ ВА КОММУНИКАТСИОНӢ

Дар даҳсолаҳои охир тағйирот дар хусусияти омӯзишу парастиш дар заминаи тамоилҳои глобалии таълимӣ ба амал омаданд, ки онҳоро «тамоюли мегатрендӣ» меноманд. Ба шумори онҳо дохил намудан мумкин аст:

– хусусияти оммавии таълим ва пайдарпайии он ҳамчун сифати нав;

– тамоюл ба азхудкунии фаъолонаи усулҳои фаъолияти маърифатии шахс;

– мутобиқсозии раванди таълим ба ниёзҳо ва талаботи шахс, самти омӯзиш ба шахсияти донишҷӯён;

– таъмини имкониятҳои худомузӣ.

Муҳимтарин хусусияти таълими муосир – ин тамаркузи устод ба омодасозии талабагон на танҳо барои мутобиқ шудан ба шароити муосир, балки ба фаъолона аз худ кардани вазъиятҳои тағйироти иҷтимоӣ ва эҷодкорона аз худ намудани маводи таълимию эҷодкорона дар фаъолияти минбаъда истифода бурдани он аст.

Дар айни замон, мушкилоти эҷодкории донишҷӯён яке аз масъалаҳои нисбатан умедбахш дар психологияи муосир ба шумор меравад ва феълан ончунон аҳамиятнок аст, ки Д. Б. Богоявленская [2, с.25] онро мушкилоти аср меномад. Психологияи эҷодӣ ва эҷодкорӣ – ин як соҳаи донишест, ки офариниши як асли навро аз ҷониби шахс дар соҳаҳои гуногуни фаъолият, пеш аз ҳама дар илм, техника ва санъат меомӯзад. Шубҳае нест, ки пешрафти тамаддун ба одамони танҳо боистеъдоду эҷодкор вобаста аст.

Шартҳое, ки ба рушди эҷодкории донишҷӯён тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар раванди омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ мусоидат ба ақидаи мо чунинанд:

- ҳолатҳое, ки шумораи вақти номуайян ё нопурра доранд;
- ҳалли масъала ва ҳавасмандгардонии саволҳои зиёд;
- ҳавасмандгардонии масъулият ва мустақилият;
- таъқид ба фикрҳо, эҳсосот ва андешаҳои шахсии шахс.

Равоншиноси варзидаи рус В.А.Петровский [8,с.42] чунин мешуморад, ки дар рушди истеъдод чизи асосӣ дар амал татбиқ намудани нерӯи эҷодкории шахс аст. Вай ба ҳалли ин масъала аз мавқеи консепсияи эҷодкории худ муносибат карда, ду масъаларо ҳамчун масъалаи асосии ин консепсия баррасӣ мекунад:

1. Мушкилоти бунёди шахсият аз тарафи худи шахс, сарнавишти эҷодии худ, фазои эҷодии худ, яъне, мушкилоти ташаккули навъи шахсияти худсохт.

2. Мушкилоти ҳисоббарорӣ ва эҷоди параметрҳои фазои табиӣ ва иҷтимоию фарҳангӣ, ки барои рушди эҷодкорӣ имконият фароҳам меоранд, яъне, барои шахси эҷодкор чун робитаҳои биологӣ ва талабот ба омилҳои муҳити атроф хизмат мекунанд.

В.А.Петровский [8, с.47] рушди фаъолияти мутобиқнашавандаро, ки имкон медиҳад мушкилтарин масъалаҳои дар назди инсон ва умуман инсоният қарордоштаро ҳал кунад, чизи асосӣ дар рушди эҷодкории донишҷӯён мешуморад. Шахси эҷодкор фазои махсуси шахсӣ бунёд мекунад –«фазои одамонро, ки дар он як фарди эҷодкор қарор дорад». Фазои шахсӣ бояд бо шаклҳои гуногуни ташкили ҳаёти хонандагони болаёқат дастгирӣ карда шавад ва ба онҳо имконият фароҳам орад, ки ба фарҳанг амиқан фаро гирифта шаванд.

Фазои мусоиди муҳити зист барои рушди эҷодкории донишҷӯён дар дарсҳои фанҳои табиатшиносӣ бо мақсади ҳалли масъалаҳои муайян фароҳам оварда мешавад:

- фароҳам овардани шароит барои рушди қобилиятҳои маърифатӣ ва эҷодкории донишҷӯён;
- нигоҳ доштани фаъолияти маърифатӣ, таъмини афзоиши минбаъдаи он;
- фароҳам овардани шароит барои татбиқи усулҳои фаъолияти дар дарс омӯхташуда, дониши андӯхташуда;
- фароҳам овардани шароит барои зиндагии эҳсосии ҳолатҳои гуногун бо мақсади дарки мундариҷаи даркшуда.

Муҳити зист дар ҷараёни рушди эҷодкории донишҷӯён тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарсҳои фанҳои табиатшиносӣ, ки барои фароҳам овардани имкониятҳо барои азхудкунии усули нави фаъолият, иҷрои амалҳои нав, рушди қобилиятҳои маърифатӣ пешбинӣ шудаанд, бояд доимо аломати навоварӣ ва масъалаҳоро нигоҳ дошта бошад. Муҳити зист бояд бой, гуногунранг, тағйирёбанда, ба таври муассир ҷолиб бошад.

Яке аз шартҳои таъсири муҳити зист ба рушди эҷодикории донишҷӯён тавассути васоити технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дасрҳои фанҳои табиатшиносӣ иштироки шахси калонсол дар наздикии донишҷӯ аст. Ин амал метавонад фаъолияти маърифатии донишҷӯёнро ҳавасманд гардонад.

Дар солҳои донишҷӯйӣ ҷузъи муҳимми эҷодкорӣ тавассути қобилияти дидани ҷаҳон бевосита ва яклухт ташаккул меёбад. Маҳз табиат дар инкишофи қобилияти мазкур нақши бузург мебозад.

Гап на танҳо дар он аст, ки табиат сарчашма ва захираи адонашавандаи мавзуъҳо, тасвирҳо ва муқоисаҳост. Эҳсоси шарикӣ ба табиат, «одат кардан» ба он бо бисёр риштаҳо бо рушди ҳисси эстетикӣ алоқаманд аст. Табиат эҳсосоти фаровонеро ба вуҷуд меорад, алалхусус нозукӣ дар дарки ҷаҳон. Табиат эҳсосоти фаровонеро инкишоф медиҳад, аз ҷумла нозукӣ дар дарки ҷаҳон.

Донишҷӯи муосир марҳилаи табиии тафриқаи муассирро аз сар нагузаронидааст. Аллакай дар мактаб ӯ гуруснагии ҳиссиётиро (сенсориро) аз сар мегузаронад. Аммо ӯ ба сарбории азим тоб оварда метавонад ва дар фазои «садо» -и доимӣ қарор дорад, ки ба чашму гӯшаш фурӯ рехтааст. Ин қобилияти фарқ кардани ангезаҳои заифро суст мекунад.

Омили муҳимми рушди эҷодиёти донишҷӯён тавассути васоити технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарси фанҳои табиатшиносӣ фаъолияти омӯзгор дар дарс ба ҳисоб меравад. Аз як тараф, он бо барномаи мушаххасе муқаррар мешавад, ки дар доираи он раванди таълим сурат мегирад, аз тарафи дигар, бо хислатҳои худи донишҷӯён муайян карда мешавад.

Талаботи асосии фаъолияти касбии омӯзгор дар рушди эҷодкории донишҷӯён тавассути васоити технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарсҳои фанҳои табиатшиносӣ сатҳи баланди тайёрии умумии психологию педагогӣ, тасаввурот дар бораи категорияҳои синну солии табиии рушди донишҷӯён, хусусиятҳои ба худ хоси донишҷӯёни эҷодкор, махсусияти консепсияе, ки дар он омӯзиш гузаронида мешавад, инчунин дониши муфассал дар бораи худи барномаи рушдкунанда, донистани усулҳои мушаххаси кор ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тариқ, дар асоси консепсияи таҳияшудаи эҷодӣ дар дарсҳои фанҳои табиатшиносӣ олимон як қатор принсипҳои рушди эҷодкории донишҷӯёнро тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ пешниҳод мекунанд:

- тамоил ба ташаккули фарҳанги зеҳнии оянда (рушди тафаккури эволютсионӣ, тафаккури мантиқӣ ва математикӣ);
- тамоил ба ташаккули қобилият ба фаъолияти рӯҳонӣ;
- тамоил ба ташаккули тарзи ҳаётие, ки рушди шахсияти эҷодкорро ҳаматарафа таъмин менамояд (ташаккули қобилияти амалӣ намудани ҳастӣ дар фарҳанг, озодии ботинӣ ҳамчун низоми муносибати амиқи шахсӣ, иродаи эҷодӣ).

Ба андешаи В.Н.Дружинин [5,с.45], барои рушди эҷодкории донишҷӯён дар дарсҳои фанҳои табиатшиносӣ тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ зарур аст:

1) набудани танзими фаъолияти фаннӣ, дурусттараш набудани регламенти рафтори танзимшаванда;

2) мавҷудияти намунаи мусбати рафтори эҷодӣ;

3) фароҳам овардани шароит барои тақлид ба рафтори эҷодӣ ва пешгирии зуҳуроти рафтори хашмгинона ва харобиовар;

4) тақвияти иҷтимоии рафтори эҷодӣ.

Мо бо ақидаи В.Н.Дружинин розӣ мешавем, ки мувофиқи он, барои он ки эҷодкорӣ на танҳо чун як амволи рафторӣ, балкиба таври амиқ шакл гирад, ташаккул бояд зери таъсири шароити муҳити зист ба амал ояд.

Усули гуногунранги рушди эҷодкорӣ, ки таъсири маҳаллиро дар назар дорад, масалан, маҷмуаҳои гуногуни масъалаҳои ғайристандартӣ (эҷодӣ) –ро бо азхудкунии мавзуъ ба воситаи баъзе технологияи нави ҳалкунанда ҳавасманд мегардонанд. Онҳо дар худ баъзе нокомилиҳо доранд, бинобар ин мавзуъҳои тестӣ ба таври муқаррарӣ ба талаботҳои таҷрибаомӯз мутобиқ мешаванд ва усули лозимаи тақозошавандаро ба намоиш мегузоранд (ва он гоҳ рафтори онҳо боз ҳам репродуктивӣ мебошад, назар ба эҷодӣ). Дар ин ҳолат, эҷодкорӣ соф хислатномаи холисона ба ҳисоб меравад - аксуламал дар муносибат ба талаботи берун аз мавзуъ ва мушкилоти аз берун ҷоришуда. Чунин рафтори эҷодкорӣ заминаи нокифояи ҳавасмандӣ дорад.

Муносибати эҷодкорӣ, ба мисли дигар муносибатҳои шахсият, пеш аз ҳама моҳияти ҷустуҷӯйӣ-табдилдиҳандагӣ дорад ва ниёзҳои шахсро инъикос менамояд. Муносибати мазкур дар фаъолияти ҷустуҷӯйӣ –дигаргунсозандагӣ зоҳир мешавад ва дар рафъи стереотипи амали рафторӣ, дар вайрон кардани якрангӣ дар робита бо воқеият, шаклдигаркунии самарабахши он то эҷоди объектҳои нав, бо такмилдиҳӣ дар як вақт ва маҳсулнокии сифати амалҳои шахс татбиқ мешавад. Бо рушд кардан дар ҷараёни фаъолият ва бо пайваст шудан бо ангезаҳои пешбар, эҷодкорӣ дар сохтори шахсият мустаҳкам мешавад ва ҳамчун қобилияти самаранок (дар сурати татбиқи бомуваффақият) услуб ба дигаргунихои пурмаҳсул ва ба вуҷуд овардани дигаргуниҳои сифатан нав зуҳур мешавад ва бо ҳамин услуби эҷодии худи фаъолиятро муайян мекунад. Эҷодкорӣ, аз як тараф, дар ҷараёни эҷод амалӣ шуда, асоси ҳавасмандӣ ва талаботи онро ифода мекунад (ҳамчун муайянкунандаи субъективии эҷодкорӣ), аз тарафи дигар, вобаста ба хусусиятҳо ва шароити он рушд мекунад ва ташаккул меёбад (ҳамчун муайянкунандаи объективии раванди эҷодӣ).

Аммо, минбаъд ҳамчун унсури зарурии муайянкунии субъективии раванди эҷодӣ, эҷодкорӣ на ҳама вақт дар маҳсулнокии эҷодӣ таҷассум меёбад: дар самаранокӣ на танҳо эҷодкорӣ амалӣ мешавад, балки худи фаъолият низ дар зери таъсири шароити объективӣ тағйир меёбад. Бо сабаби ин, В.Н.Козленко мафҳумҳои «маҳсулнокӣ» ва «эҷодкорӣ» -ро ҷудо мекунад: якум чун натиҷа баромад мекунад ва дуввум ҳамчун муайянкунандаи раванди эҷодӣ пайдо мешаванд [6, с.132].

Ҳамин тавр, инкишофи эҷодкории донишҷӯён тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарсхои фанҳои табиатшиносӣ - яке аз хислатҳои пешқадами шахси дорои табиати интегратсионӣ ва комплексӣ буда, бо тамоми сифатҳои дигари он алоқаманд аст.

АДАБИЁТ:

1. Береговских, Ю. Н. Развитие творческого воображения младших школьников на материале отечественной топонимики / Ю. Н. Береговских, М. В. Климова // Развитие креативности

личности в современном образовательном пространстве : сб. материалов межрегион, науч.-практ. конф. с междунар. участием. — 2016. — С. 109—113.
2. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей. М., 2002. 320 с.
3. Выготский, Л. С. Психология творчества / Л. С. Выготский. — М., 1987.
4. Галич, А. Л. Личность и творчество. Психологические этюды / А. Л. Галич. — Новосибирск : Новосибирское книжное издательство, 1989.
5. Дружинин В.Н. Психология и психодиагностика общих способностей. М., 1994. 343 с.
6. Козленко, В. Н. Проблема креативности личности / В. Н. Козленко // Психология творчества ; под ред. Я. А. Пономарева. — М. : Наука, 1990., с. 131—132
7. Лук, А. Н. Психология творчества / А. Н. Лук. — М. : Наука, 1976.
8. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив. — М.: Политиздат, 1982. — 255 с.

ДАВЛАТОВ Д. А.
ШАРТҲОИ ТАЪЛИМИИ РУШДИ ЭҶОДКОРИИ ДОНИШҶӮЁН ДАР РАВАНДИ ОМӮЗИШИ ФАНҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ ТАВАССУТИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛООТӢ ВА КОММУНИКАТСИОНӢ

Дар мақола оид ба шартҳои таълимии рушди эҷодкории донишҷӯён дар раванди омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ нуқтаи назар баён гардида,ҳамзамон оид ба нақши фазои мусоиди муҳити зист дар рушди эҷодкории донишҷӯён дар дарсҳои фанҳои табиатшиносӣ ибрози ақида карда шудааст. Қайд шудааст, ки муносибати эҷодкорӣ, ба мисли дигар муносибатҳои шахсият, пеш аз ҳама моҳияти ҷустуҷӯйӣ-табдилдиҳандагӣ дорад ва ниёзҳои шахсро инъикос менамояд. Дар солҳои донишҷӯӣ ҷузъи муҳими эҷодкорӣ тавассути қобилияти дидани ҷаҳон бевосита ва яклухт ташаккул меёбад. Маҳз табиат дар инкишофи қобилияти мазкур нақши бузург мебозад.

Калидвожаҳо: шартҳо, эҷодкорӣ, омӯзиш, донишҷӯ, омӯзгор, технология, ташаккул, табиат, технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, раванди таълим, табиатшиносӣ

ДАВЛАТОВ Д. А.
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСТВА УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИИ ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ ПОСРЕДСТВОМ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье представлен обзор образовательных условий развития творчества учащихся в изучении естествознания посредством информационных и коммуникационных технологий, а также роль среды в развитии творчества учащихся в науке. Отмечается, что творческие отношения, как и другие отношения личности, носят прежде всего поисково-преобразующий характер и отражают потребности личности. В студенческие годы важная составляющая творчества формируется через умение видеть мир непосредственно и целостно. Именно природа играет главную роль в развитии этой способности.

Ключевые слова: условия, творчество, обучение, ученик, учитель, технология, образование, природа, информационно-коммуникационные технологии, образовательный процесс, естественные науки.

EDUCATIONAL CJNDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVITY IN THE PROCESS OF STUDYNG ATURAL SCIENCE THROUGH INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

The article presents an overview of the educational conditions for the development of students' creativity in the study of natural science through information and communication technologies, as well as the role of the environment in the development of students' creativity in science. It is noted that creative relations, like other relations of the individual, are primarily of a search-transforming nature and reflect the needs of the individual. In student years, an important component of creativity is formed through the ability to see the world directly and holistically. It is nature that plays a major role in the development of this ability.

Key words: conditions, creativity, learning, student, teacher, technology, education, nature, information and communication technologies, educational process, natural sciences.

Маълумот дар бораи муаллиф: Давлатов Давлат Амриддинович – устоди калони кафедраи математика ва информатикаи Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент.(734500, ш. Панҷакент, к.Рӯдакӣ 108.).Тел. +992928035060. E-mail: Davlat_davlatov_1991@mail.ru
Сведения об авторе: Давлатов Давлат Амриддинович - старший преподаватель кафедры математики и информатики Таджикского педагогического института в г.Пенджикенте. (734500, г. Пенджикент, ул. Рудаки, 108) Тел. +992928035060. Электронная почта: Davlat_davlatov_1991@mail.ru

Information about the author: Davlatov Davlat Amriddinovich - Senior Lecturer at the Department of Mathematics and Informatics of the Tajik Pedagogical Institute in Penjikent. (734500, Penjikent, Rudaki st., 108) Tel. +992928035060. E-mail: Davlat_davlatov_1991@mail.ru

ШАРИПОВ Ш.А., ДАДОБОЕВА М.Б.

ОСОБЕННОСТИ АКСИОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА К АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ БИОЛОГИЧЕСКИМ ДИСЦИПЛИНАМ

Одним из средств освоения обучающимися видов деятельности по получению нового знания, осмысления и практического применения предметных знаний являются учебно-познавательные, ситуационные задачи. Особенность ситуационных задач заключаются в том, что они всегда носят проблемный, поисковый характер, имеют практическую направленность, личностно-значимый для учащихся познавательный интерес[4,с.48]. Эти задачи формируют надпредметные умения, позволяют ученику осваивать интеллектуальные умения в процессе работы с информацией, помогают интерпретировать и преобразовывать полученные данные.

Ситуационная задача при активизации познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам средствами аксиологического подхода представляет собой описание ситуации, которую надо решить, ответив на вопросы, носящие проблемный характер и (или) выполнив задания, которые демонстрируют действенность знаний. Такие задания могут представлять собой проект, памятку, инструкцию, другой презентуемый практический результат выполнения задания.

Для ситуационных заданий обычно подбираются названия, которые отражают либо основное содержание ситуации, либо проблему, на решение которой ситуация направлена. Ситуационные задачи по активизации познавательной деятельности учащихся могут выполнять несколько функций:

- актуализировать развитие отдельных функциональных умений, связанных, например, с освоением социальных ролей (члена семьи, горожанина, потребителя и др.);
- формировать ключевые компетентности (информационную, коммуникативную). Многие ситуационные задачи предусматривают работу с текстами разных видов (справочными, популярными, научными, художественными), обсуждение и анализ которых развивает «грамотность чтения»[7,с.58].

Ситуационные задачи при активизации познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам средствами аксиологического подхода можно подразделить по:

- уровням знаний и творчества;
- способам подачи материала (видам формулировок);
- уровням рефлексии;
- по направленности на формирование личностной позиции школьников.

По уровням знаний и творчества выделяют следующие задания:контекстуальные задания (контекстные задачи), ответ на которые можно определить по контексту;

- межпредметные задания, предполагающие привлечение знаний из смежных областей знаний;
- задания, для выполнения которых необходимо синтезировать новое знание, где необходим анализ собственной практики;
- задания по формированию УУД и ключевых компетенций (ценностно-смысловые компетенции; общекультурные компетенции; учебно-познавательные компетенции; информационные компетенции; коммуникативные компетенции; социально-трудовые компетенции; компетенции личностного самосовершенствования);

Открытые задачи. Рассмотрим некоторые возможности использования учебно-познавательных, ситуационных задач по уровням знаний и творчества при активизации познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам средствами аксиологического подхода. Контекстуальные задания (контекстные задачи), ответ на которые можно определить по контексту. Контекстные задачи – это задачи, с практическим содержанием, условием которых являются конкретные жизненные ситуации. Вопросы, предлагаемые в контекстных задачах, способствуют лучшему усвоению материала и пониманию сути изучаемых явлений и процессов, связь которых с жизнью

становится еще более очевидной. Особенно эффективны такие задачи, если в качестве материала для них предлагаются репродукции картин известных художников, отрывки из художественных произведений. На основании предложенной информации учащимся необходимо сделать ряд умозаключений.

Для примера приведем несколько ситуационные задачи:

Задача №1. Мама пришла домой, где увидела подруг своей дочери, вместо выполнения домашних учебных заданий, эмоционально дискуссирующих о проступках своих одноклассниц. Представьте решение этой проблемы.

Задача №2. Во время стирки родители находят в карманах одежды сына (дочери) записки любовного содержания. Как решить данную проблему?

Задача №3. Вы в случайной компании видите, что ребята курят сигареты, представьте пути их решения.

Степень активности учащихся является реакцией, методы, и приемы работы преподавателя являются показателем его педагогического мастерства. Активными методами обучения следует называть те, которые максимально повышают уровень познавательной активности школьников, побуждают их к старательному учению.

В педагогической практике принято делить методы обучения по источнику знаний: словесные, наглядные и практические. Каждый из них может быть и более активным и менее активным, пассивным.

При применении активных методов обучения учитель может решить следующие педагогические задачи: активизировать и стимулировать учебно-познавательную деятельность учащихся; формировать коммуникативные и личностные компетенции учащихся через организацию работы в группе; обеспечить формирование предметных и метапредметных компетенций учащихся.

Разработано много форм и методов активного обучения на уроках биологических дисциплин, которые можно применять как для усвоения нового материала, так и для проверки знаний. В зависимости от направленности на формирование системы знаний или овладение умениями и навыками активные методы обучения делятся на неимитационные и имитационные.

Неимитационные методы по активизации познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам средствами аксиологического подхода – это:

- проблемные семинары;
- учебные дискуссии;
- проблемные лекции;
- лекции с заранее запланированными ошибками;
- круглые столы; эвристические методы обучения (мозговой штурм, метод синектики);
- самостоятельная работа с литературой;
- исследовательский метод и другие.

Имитационные методы, в свою очередь, делят на игровые и неигровые в зависимости от принимаемых обучаемыми условий, выполняемых ими ролей. К игровым методам относятся проведение деловых игр, игрового проектирования, инсценирование различной деятельности, а к неигровым – анализ конкретных ситуаций, решение ситуационных задач.

Эффективность процесса и результатов обучения с использованием активных методов обучения определяется тем, что разработка методов основывается на серьезной психологической и методологической базе. В данной технологии можно выделить две составляющих – структуру и содержание.

По содержанию входящие в технологию методы представляют упорядоченную совокупность (систему) активные методы обучения, обеспечивающую активность и разнообразие мыслительной и практической деятельности обучающихся на протяжении всего образовательного мероприятия.

Образовательная активность входящих в эту систему методов строится на практической направленности, игровом действе и творческом характере обучения, интерактивности, разнообразных коммуникациях, диалоге и полилоге, использовании знаний и опыта обучающихся, групповой форме организации их работы, вовлечении в процесс всех органов чувств, деятельностном подходе к обучению, движении и рефлексии.

По структуре, в соответствии с технологией, всё образовательное мероприятие делится на логически связанные фазы и этапы:

Фаза 1. **Начало образовательного мероприятия**

Этапы: инициация (приветствие, знакомство) вхождение или погружение в тему (определение целей урока) определение ожиданий обучающихся (планирование личностного смысла урока и формирование безопасной образовательной среды)

Фаза 2. **Работа над темой**

Этапы: закрепление изученного материала (обсуждение домашнего задания) интерактивная лекция (передача и объяснение педагогом новой информации) проработка содержания темы (групповая работа обучающихся над темой урока)

Фаза 3. **Завершение образовательного мероприятия**

Этапы: эмоциональная разрядка (разминки) *подведение итогов* (рефлексия, анализ и оценка урока)

Каждый этап – это полноценный раздел образовательного мероприятия. Объем и содержание раздела определяется темой и целями урока. Каждый этап несет свою функциональную нагрузку, имеет свои цели и задачи, помимо этого, вносит вклад в достижение общих целей мероприятия. Будучи логически связанными и взаимодополняя друг друга, фазы и этапы занятия обеспечивают целостность и системность образовательного процесса, придают законченный вид образовательному мероприятию, создают надежную базу для формирования всех образовательных эффектов.

Для каждого этапа используются соответствующие активные методы при активизации познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам средствами аксиологического подхода, позволяющие эффективно решать конкретные задачи этапа. В ходе проектирования образовательного мероприятия с использованием активные методы обучения педагог подбирает методы с учетом специфических целей этапа, всего и метапредметных целей.

Модель группового решения проблем с помощью метафорического мышления имеет название “синектика”. Это модель групповой творческой деятельности и учебного исследования, которая разрабатывается в зарубежной педагогике с 1960-х годов прошлого века[5,с.58]. Синектика (Synectics) умещает опыт применения известного метода групповой генерации идей, которая имеет название “мозговой атаки”, или “мозгового штурма” (Brainstorming). Синектика развивалась как общая поисковая деятельность в решении проблем экспертными группами с использованием домыслов, смелых гипотез, “ошибочных идей” и интуитивных решений. В начале развития эта модель создавалась как методика стимулирования творческой работы в поисках инновационных решений проблем в промышленности и управлении. В 60-е годы прошлого столетия в США, где были начаты “промышленные” образцы синектики, начали проводиться эксперименты по внедрению ее “учебного” варианта в начальную, среднюю и высшую школы. Главным для дидактических поисков было стимулирования поисковой учебной деятельности, которая основана на эмоционально-образном, метафорическом мышлении.

Организация учебной работы по синектике по активизации познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам средствами аксиологического подхода содержит:

1. Начальное выдвижение проблемы, которая является довольно сложной для решения.

2. Анализ проблемы и сообщение необходимой информации. Роль эксперта, который должен компетентно оценить доклад-сообщение, может выполнять учитель или подготовленный к такой работе ученик. На этом этапе привлекают разнообразные информационные источники, так как собирания фактов закладывает устои для решения проблемы.

3. Выяснения возможностей решения проблемы путем детального анализа и комментирования учителем и экспертом всех выдвинутых вариантов с объяснением причин, причем отбрасываются некоторые из них.

4. Переформулированные проблемы каждым студентом самостоятельно своими словами так, как он ее понимает, с целью приближения задачи к себе самому.

5. Общий выбор одного из вариантов переформулированной проблемы, начальный вариант временно отбрасывается.

6. Выдвижения образных аналогий с привлечением “метафорических” описаний тех явлений, которые содержит проблема. Важно на этом этапе работы наряду с прямым

сопоставлением предметов и явлений приводить “личностные” и “символические” аналогии (два-три слова), возможны даже аналогии “фантастические”.

7. “Приспособление” очерченных группой подходов к решению или готовым решениям к требованиям, которые заложенные в самой проблеме. На этом последнем этапе выясняем, явилась ли проблема решенной, нужно ли избрать новый путь поиска верного решения.

Таким образом, следует помнить, что синектика как форма работы при активизации познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам средствами аксиологического подхода содержит ряд представлений о природе творческой деятельности и возможностей ее целенаправленного внесения в учебный процесс.

Возможны два варианта использования модели:

1) создание новых представлений (от известного к неизвестному);

2) овладения новыми представлениями (от неизвестного к известному).

Изучение биологии на ступени основного общего образования направлено на достижение следующих целей:

- освоение знаний о живой природе и присущих ей закономерностях;
- о строении, жизнедеятельности и средообразующей роли живых организмов;
- о человеке как биосоциальном существе;
- о роли биологической науки в практической деятельности людей;
- о методах познания живой природы;
- овладение умениями применять биологические знания для объяснения процессов и явлений живой природы, жизнедеятельности собственного организма;
- использовать информацию о современных достижениях в области биологии и экологии, о факторах здоровья и риска;
- работать с биологическими приборами, инструментами, справочниками;
- проводить наблюдения за биологическими объектами и состоянием собственного организма, биологические эксперименты;
- развитие познавательных интересов, интеллектуальных и творческих способностей в процессе проведения наблюдений за живыми организмами, биологических экспериментов, работы с различными источниками информации;
- воспитание позитивного ценностного отношения к живой природе, собственному здоровью и здоровью других людей;
- культуры поведения в природе;
- использование приобретенных знаний и умений в повседневной жизни для ухода за растениями, домашними животными, заботы о собственном здоровье, оказания первой помощи себе и окружающим;
- оценки последствий своей деятельности по отношению к природной среде, собственному организму, здоровью других людей;
- для соблюдения правил поведения в окружающей среде, норм здорового образа жизни, профилактики заболеваний, травматизма и стрессов, вредных привычек.

Изучать биологию - не значит только знакомиться с видовым составом флоры и фауны, знать отдельных представителей. Это изучение большого количества понятий и определений, законов и закономерностей. Сделать такую работу интересной и увлекательной, в то же время научной и познавательной, повышать активность учащихся, интерес к предмету - является главной задачей учителя.

При выборе тех или иных методов обучения необходимо, прежде всего, стремится к продуктивному результату. При этом от учащегося требуется не только понять, запомнить и воспроизвести полученные знания, но и уметь ими оперировать, применять их в практической деятельности, развивать, ведь степень продуктивности обучения во многом зависит от уровня активности учебно-познавательной деятельности учащегося.

Активизация познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам средствами аксиологического подхода зависит от многих факторов, основными из которых являются:

- правильная постановка задач урока;
- создание положительного эмоционального фона;
- оптимальная загруженность школьника.

С этой точки зрения наиболее подходящие условия обеспечиваются на уроках биологических дисциплин, которые подразумевают организацию деятельности школьников, направленную на достижение поставленной цели.

Учитывая перечисленные факторы влияюшие на активизации познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам средствами аксиологического подхода, учитель может безошибочно активизировать деятельность учащихся, так как различный подход к занятиям, а не однообразный подход это прежде всего у учащихся вызовет интерес к занятиям, учащиеся будут с радостью идти на занятия, так как предугадать преподавателя не возможно.

Анализ выделенных факторов, влияюшие на активизации познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам средствами аксиологического подхода показал, что их можно разделить на внешние и внутренние. На формирование внешних факторов активизации познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам средствами аксиологического подхода не может влиять, но они оказывают влияние на его познавательную активность. К ним относятся поощрение, общение, целостность системы преподавания, использование современных технологий обучения и активных методов обучения и др. На формирование внутренних факторов активизации познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам средствами аксиологического подхода способны оказывать самостоятельное волевое регулирующее воздействие. К ним относятся познавательный интерес, мотивация учения, самостоятельность, самоконтроль, самооценка, целеустремленность, сформированность приемов мышления, творческое мышление и некоторые другие. Внутренние факторы можно рассматривать также как качества личности, которые подлежат формированию в процессе обучения.

Таким образом, можно предположить, что, развивая выделенные качества при условии правильно подобранных дидактических условий, можно повысить уровень познавательной активности школьников. Под дидактическими условиями понимается взаимосвязанная совокупность приемов, методов, форм, элементов содержания обучения, обеспечивающих достижение учащимися более высокого уровня активности учебно-познавательной деятельности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Барномаи давлатии ислоҳот ва рушди соҳаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020 (Қарори ҲукуматиҶумҳурии Тоҷикистон аз «30» 04.2012, №200). Душанбе,2012-66с.
2. Выготский Л.С. Детская психология/ Под ред. Д.Б. Эльконина//Выготский Л.С. Собрание соч.: В 6-ти т. - Т.4. [Текст].- М.: Педагогика, 1984. - 432 с.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология/ Под ред. В.В. Давыдова. [Текст]. - М.: Педагогика, 1991.- 480 с.
4. Гальперин П.Я. Психология как объективная наука: Избранные психологические труды/Под ред. А.И. Подольского. [Текст].- М.: Институт практической психологии; Воронеж: НПО «МОДЭК», М.: Изд-во 1998.- 479 с.
5. Давыдов В.В. Новый подход к пониманию структуры и содержанию деятельности//Вопросы психологии . - 2003. - №2. - С.42-49.
6. Дьюи Дж. Школа будущего. [Текст]. - Берлин, 1922. - 179 с.
7. Кузнецова Н.М. Формирование универсальных учебных действий в условиях введения ФГОС (на примере учебного предмета «Биология»): научно-методическое пособие. – Липецк: ИРО, 2014.
8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность.//Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: 2-х т. Т.2. [Текст].-М.: Педагогика, 1983.- с.94-231.
9. Маҳмадзиёев А, Савлатов С, Тошев А, Ғиёсов Т. Биологияи умумӣ. Китоби дарси барои синфи 10-ум. Душанбе, Маориф, 2019.- 240 с.
10. Сатторов Тоҳирҷон. Зоология. Китоби дарсӣ барои синфи 8-и макотиби таҳсилоти ҳамагонӣ. Душанбе: Маориф, 2001, -128 с.
11. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020. (Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2012, №334 тасдиқ шудааст).Душанбе,2012.
12. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. [Текст]. // Д.Б.Эльконин - М.: Педагогика, 1989. - 560 с.

ШАРИПОВ Ш.А., ДАДОБОЕВА М.Б.
ОСОБЕННОСТИ АКСИОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА К АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАШИХСЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ БИОЛОГИЧЕСКИМ ДИСЦИПЛИНАМ

В статье рассматривается вопросы особенности аксиологического подхода к активизации познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам. Подчеркивается, что одним из средств освоение обучающимися видов деятельности по получению нового знания, осмысления и практического применения предметных знаний являются учебно-познавательные, ситуационные задачи. Особенность ситуационных задач заключаются в том, что они всегда носят проблемный, поисковый характер, имеют практическую направленность, личностно-значимый для учащихся познавательный интерес. Эти задачи формируют надпредметные умения, позволяют ученику осваивать интеллектуальные умения в процессе работы с информацией, помогают интерпретировать и преобразовывать полученные данные. Ситуационная задача при активизации познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам средствами аксиологического подхода представляет собой описание ситуации, которую надо решить, ответив на вопросы, носящие проблемный характер и (или) выполнив задания, которые демонстрируют действенность знаний. Такие задания могут представлять собой проект, памятку, инструкцию, другой презентуемый практический результат выполнения задания. Сделан вывод о том, что активизация познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам средствами аксиологического подхода зависит от многих факторов, основными из которых являются: правильная постановка задач урока; создание положительного эмоционального фона; оптимальная загруженность школьника.

Ключевые слова: аксиологический подход, активизация познавательной деятельности учащихся, биологические дисциплины, обучение, учебно-познавательная деятельность, методы, формы, современные технологии обучения, интерес к занятиям, факторы

ШАРИПОВ Ш.А., ДАДОБОЕВА М.Б.
ХУСУСИЯТҲОИ МУНОСИБАТИ ОКСИОЛОГӢ ДАР БАЛАНД БАРДОШТАНИ ФАЪОЛИЯТИ МАЪРИФАТИИ ДОНИШҶӮЁН ДАР ТАЪЛИМИ ФАНҲОИ БИОЛОГӢ

Дар мақола масъалаҳои хусусиятҳои муносибати аксиологӣ дар баланд бардоштани фаъолияти маърифатии донишҷӯён дар таълими фанҳои биологӣ баррасӣ шудаанд. Таъкид карда мешавад, ки яке аз воситаҳои азхудкунии донишҷӯён барои ба даст овардани донишҳои нав, фаҳмиш ва татбиқи амалии донишҳои фанӣ супоришҳои таълимӣ, маърифатӣ ва вазъиятӣ мебошанд. Хусусияти хоси вазифаҳои вазъӣ дар он аст, ки онҳо ҳамеша мушкилот доранд, дар табиат ҷустуҷӯ мекунанд, самти амалӣ доранд ва барои донишҷӯён таваҷҷӯҳи маърифатии шахсан муҳим доранд. Ин вазифаҳо малакаҳои иловагии субъективиро ташкил медиҳанд, ба донишҷӯ имкон медиҳанд, ки дар раванди кор бо иттилоот малакаҳои зеҳниро аз худ кунанд, ба тафсир ва тағир додани маълумоти гирифташуда кӯмак расонанд. Супориши вазъиятӣ ҳангоми баланд бардоштани фаъолияти маърифатии донишҷӯён дар таълими фанҳои биологӣ тавассути усули аксиологӣ тавсифи вазъияте мебошад, ки бояд бо роҳи посух додан ба саволҳои хусусияти проблемавӣ ва (ё) иҷрои вазифаҳое, ки самаранокии донишро нишон медиҳанд, ҳал карда шавад. Чунин вазифаҳо метавонанд дар шакли лоиҳа, ёддошт, дастур ва дигар натиҷаҳои амалии пешниҳодшуда бошанд. Хулоса баровараа шудааст, ки фаъолсозии раванди маърифатии донишҷӯён дар таълими фанҳои биологӣ тавассути усули аксиологӣ аз бисёр омилҳо вобаста аст, ки асосии онҳоро дуруст тартиб додани вазифаҳои дарс; ташкили заминаи мусбии эмотсионалӣ; сарбории оптималии донишҷӯ ташкил медиҳанд.

Калидвожаҳо: муносибати аксиологӣ, баланд бардоштани фаъолияти маърифатии донишҷӯён, фанҳои биологӣ, фаъолияти таълимӣ-маърифатӣ, усулҳо, шаклҳо, технологияҳои муосири таълим, шавқу ҳавас ба дарсҳо, омилҳо.

SHAROPOV SH. A., DADOBOEVA M. B.
FEATURES OF THE AXIOLOGICAL APPROACH TO ENHANCING THE COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS IN TEACHING BIOLOGICAL DISCIPLINES

The article discusses the issues of the peculiarities of the axiological approach to enhancing the cognitive activity of students in teaching biological disciplines. It is emphasized that one of the means of mastering by students of activities to acquire new knowledge, understanding and practical application of subject knowledge are educational, cognitive, situational tasks. The peculiarity of situational tasks is that they are always problematic, search in nature, have a practical orientation, and have a personally significant cognitive interest for students. These tasks form supra-subject skills, allow the student to master intellectual skills in the process of working with information, help to interpret and transform the received data. A situational task when enhancing the cognitive activity of students in teaching biological disciplines by means of the axiological approach is a description of a situation that must be solved by answering questions of a problematic nature and (or) completing tasks that demonstrate the effectiveness of

knowledge. Such tasks can be a project, memo, instruction, other presented practical result of the task. It is concluded that the activation of the cognitive activity of students in teaching biological disciplines by means of the axiological approach depends on many factors, the main of which are: correct formulation of the tasks of the lesson; creating a positive emotional background; optimal workload of the student.

Keywords: axiological approach, enhancing the cognitive activity of students, biological disciplines, teaching, educational and cognitive activity, methods, forms, modern teaching technologies, interest in classes, factors.

Сведения об авторах: Шаропов Шавкат Ахмадович - доктор педагогических наук, профессор кафедры социальной и профессиональной педагогики ГОУ «ХГУ им.акад. Б.Гафурова». (Республика Таджикистан.735700. г.Худжанд, пр.Мавлонбекова 1). Тел.92-7717870 . E-mail.Sharofzod54@mail.ru

Дадобоева Муслима Бахтиёровна – соискатель кафедры общеуниверситетской кафедры общей педагогики ГОУ «ХГУ им.акад.Б.Гафурова». (Республика Таджикистан.735700. г.Худжанд, пр.Мавлонбекова 1). Тел.92-9060085. E-mail.muslima.bakhiyerovna@mail.ru

Маълумот дар бораи муаллифон: Шаропов Шавкат Аҳмадович -доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи педагогикаи иҷтимоӣ ва касбии МДТ «ДДХ ба номи акад.Б.Ғафуров». (Ҷумҳурии Тоҷикистон.735700. г.Хуҷанд, гуз..Мавлонбеков 1). Тел.92-7717870 . E-mail.Sharofzod54@mail.ru

Дадобоева Муслима Бахтиёровна – унвонҷӯи кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи умумии МДТ «ДДХ ба номи акад.Б.Ғафуров». (Ҷумҳурии Тоҷикистон.735700. г.Хуҷанд, гуз..Мавлонбеков 1). Тел.92-9060085. E-mail.muslima.bakhiyerovna@mail.ru

Information about the authors: Dadoboeva Muslima Bakhtiyorovna - applicant for the department of the general university department of general pedagogy of the State Educational Institution "KSU named after acad B. Gafurov". (Republic of Tajikistan, 735700, Khujand city, Mavlonbekov ave. 1). Tel. 92-9060085. E-mail.muslima.bakhiyerovna@mail.ru

Sharopov Shavkat Akhmadovich - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Social and Professional Pedagogy of the State Educational Institution "KhGU named after academician B. Gafurov". (Republic of Tajikistan. 735700. Khujand, Mavlonbekov Ave. 1). Tel. 92-7717870 . E-mail.Sharofzod54@mail.ru

Dadoboeva Muslima Bakhtiyorovna – applicant for the department of the general university department of general pedagogy of the State Educational Institution “KhSU named after academician B. Gafurov”. (Republic of Tajikistan. 735700. Khujand, Mavlonbekov Ave. 1). Tel. 92-9060085. E-mail.muslima.bakhiyerovna@mail.ru

ОДИНАЕВ А. Ҳ.

ТАТБИҚИ МУОДИЛАҲОИ ДИФФЕРЕНСИАЛИИ ОДДӢ ДАР МУҲИТИ БАРНОМАИ R

Дар замони имруза технология яке аз омилҳои пуриҳтидори коркарди масъалаҳои математики ва иқтисоди ба шумор меравад. Барои тадбиқи муодилаҳои диффренсиалӣ ба воситаи технологияи муосир ба мо зарур омад, ки аз усул ададиро итифода барем. Пеш аз он ки ба тадбиқи муодилаҳои диффренсиалии одди шуру намоем. Мо бояд дар бораи барномаи R пурра тасавурот дошта бошем. Каме аз пайдоиши барномаи R. Ин барнома системаи таҳлили оморӣ мебошад, ки онро соли 1993 аз ҷониби ду донишманди ҷавони Зеландияи Нав, Росс Иҳака ва Роберт Ҷентлеман, ҳамчун барнома барои ҳалли масъалаҳои экологи ва математики дар забони хеле пурқуввати барномасозии S тартиб додаанд. Имрӯз забони S асоси барномаи S-PLUS мебошад, ки ба фарқ аз барномаи R, маҳсулоти тиҷорӣ мебошад.

Дар солҳои аввал, лоиҳаи барномаи R хеле суст рушд кард, аммо вақте ки "шумораи муҳим" -и корбарон ҷамъ шуданд ба васеъкунии барномаи R шуру намуданд раванди рушди ин барнома суръат гирифт ва дере нагузашта системаи паҳншудаи, нигоҳдорӣ ва тақсимоти бастаҳои барномаи R ба вуҷуд омад, ки бо номи "CRAN"(Comprehensive R Archive Network – http://cran.r-project.org), ғояи асосии тадбиқии ташкилотро тавсяаи доимӣ, озмоиши коллективӣ, паҳнкунии босуръати воситаҳои коркарди маълумот мебошад.

Барномаи R ҳам забон ва ҳам нармафзори ройгон аст. R- дар ҳама ҷое, ки ба кор кардан лозим аст, истифода мешавад. Пеш аз ҳама, R забони барномасозӣ барои коркарди маълумоти омори ва кор бо графика мебошад. Ин на танҳо омор аз ҷиҳати мафҳуми калима, балки таҳлили аввалия (графикҳо, ҷадвалҳои ғайричашмдошт) ва моделсозии математикӣ мебошад. Инчунин барномаи R-ро метавон барои ҳалли дилхоҳ мисолу масаълаҳои математики истифода бурд, ки барои ҳалли мисолу масаълаҳои математики

истифодаи барномаҳои таҳлили системаҳои компютери ба монанди MatLab / Oktava маъмул аст.

Забони барномасозии оморӣ ва муҳити барномаи R-ро аз сомонаи зери http://cran.r-project.org дастрас ва насб кардан мумкин аст. Бастаҳои асосӣ ва тавсияшаванда одатан ба файли насби барномаи R дохил карда мешаванд. Агар пас аз насб кардани барнома шумо бастаҳои иловагиро дастрас намудан хоҳед, пас шумо метавонед онҳоро аз соманаи http://cran.gis-lab.info/web/packages, дастрас намоед. Бастаи лозимаро дар шакли zip-файл ба ҷузвдони интихобшудаи компютери худ зеркашӣ кунед. Баъд, ба шумо лозим меояд, ки фармони менюи "Бастаҳо"-ро дар компютери худ насб кунед.

Принсипҳои асосии кор дар муҳити барномаи R ва фармонҳоро аз адабиётҳои [1], [2] ва [4] ёфтан мумкин аст.

Мақсади асоси ҳалли масъалаҳои намуди экологияи математикӣ дар муҳити барномаи R мебошад. Барои ҳалли масъалаҳои экологӣ методҳоро аз соҳаҳои гуногуни математикӣ истифода мешаванд. Равиши маъмултарин барои ҳисобнамудани муодилаҳои дифференсиалӣ бо ёрии барномаҳои технологи муосир асос ёфтааст. Муодилаҳои дифференсиалӣ ба шумо имкон медиҳанд, ки динамикаи шумораи (биомасса) популятсия, динамикаи қабати растанӣ, мубодилаи моддаҳо, энергия, иттилоот ва дигар миқдореро, ки бо мурури вақт ва ё фазо тағйир меёбанд, дар намуди графики ба воситаи баронмаҳои компютери тасвир намоем.

Барои ҳалли ададии муодилаҳои дифференсиалии одди (МДО) бо истифодаи бастаи **desolve** дар барномаи R (Soetaert et al., 2010), ки алгоритмҳои гуногуни ададиро дар бар мегирад, мавриди баррасӣ қарор медиҳад.

Маълумот оид ба назарияи муодилаҳои дифференсиалии оддӣ.

Муодилаи дифференсиалии тартиби якумро дида мебароем, ки нисбати ҳосил аз он ҳаллу фасл шудааст [3]:

$$y' = f(t, y, p), \qquad (1)$$

дар ин ҷо t — тағирёбандаи номалум, y — функсияи ҷустуҷушаванда (функсияи векторӣ), p — параметр мебошад.

Муодилаи дифференсиалии оддии (1) дорои ҳалҳои бешумор мебошад. Барои интихоби як роҳи ҳалли масъала шумо бояд як шарти иловагӣ (ибтидоӣ) гузоред:

$$y(t_0) = y_0 \quad (y = y_0 \quad дар \quad холати \quad t = t_0) \qquad (2)$$

Ҳалли масъалаи ҷустуҷӯшавандаи y = y (t) муодилаи (1), ки шарти муодилаи (2)-ро қаноат менамояд, онро масъалаи Коши (ё масъалаи ибтидоӣ) меноманд [3].

Усули ҳалли муодилаҳои дифференсиалӣ

Дар таҳлили классикӣ, усули зиёде барои дарёфти роҳҳои ҳалли муодилаҳои дифференсиалӣ аз нуқтаи назари функсияҳои элементарӣ таҳия карда шуданд. Ҳангоми ҳалли масъалаҳои амалӣ, ин усул, чун қоида, комилан бефоидаанд ё ҳалли онҳо бо хароҷоти дастнораси қувва алоқаманд мебошад. Масалан,

$$y' = y^2 + 1 \qquad (3)$$

муодилаи (3) дорои ҳалли таҳлилӣ $y = tg(t + c)$ мебошад, ки дар он c доимии ихтиёрӣ аст. Ҳангоми интегронии ҳарду тарафи муодилаи (3) ҳалли масъалаи додо шуда осон мегардад. Аммо агар муодилаи (3) ба шакли дар поён оварда шуда каме ислоҳ карда шавад [7]:

$$y' = y^2 + t,$$

он гоҳ ҳалли муодилаи охирин аллакай сохти хеле мураккаб дорад.

Мутаассифона, барои бисёре аз масъалаҳои амалӣ, муодилаҳои дифференсиалӣ ба таври аналитикӣ ҳал намешаванд ва аксар вақт усулҳои ададӣ роҳи ягонаи ҳалли онҳо мебошанд.

Умуман, усули ҳалли муодилаҳои дифференсиалӣ метавонанд шартан ба ду гурӯҳи асосӣ тақсим шаванд:

1) Усули таҳлилӣ, ки татбиқи онҳо муодилаҳои дифференциалиро дар шакли функсияи таҳлилӣ медиҳанд;

2) Усули ададӣ, вақте ки функсияи дилхоҳ дар шакли ҷадвал ба даст оварда мешавад [8,9].

Азбаски мақсади мо пешниҳоди мухтасари ҳалли муодилаҳои диффренсиали мебошад. Барои ҳалли муодилаҳои дифференсиалии оддӣ дар муҳити барномаи компютерии R мо танҳо ба усули ададӣ руй меорем, ки татбиқи онҳо, аз ҷумла барои ҳалли муодилаҳои дифференсиалии дар муҳити барномаи компютерии R ба воситаи бастаи deSolve-муаян карда мешавад.

Мисолеро дида мебароем, ки тадбиқи муодилаҳои дифференсиалии оддӣ дар муҳити барномаи компютери R бахшида шудааст.

Пеш аз он ки ба қисмати амалӣ гузаред, бояд гуфт, ки барои тадбиқи МДО, функсияи **ode** аз барномаи компютери R бастаи **deSolve** истифода менамоем, ки барои тадбиқи муодилаҳои дифференсиалии оддӣ ва аз ҷумла усули гуногуни ҳалли ададӣ (масалан, усули Рунге-Кутта) пешбинӣ шудааст.

Тавсифи функсияи **ode**

ode (y, times, func, parms, method = c(lsoda,...,ode45,...))

y - арзиши ибтидоии функсияи талабшаванда

times - фосилаи байни қиматҳои тағирёбанда

func - функсия, тавсификунандаи муодилаи дифференсиалӣ

(муаянкунанда дар намуди **function (times, y, parms)**)

parms - параметрҳо (вектори параметр) ё арзиши NULL

method - усули ададӣ (дар ҳолати хомушона **lsoda**-ро қабул менамояд)

Мақсади истифодаи ин функсияаз он иборат аст, ки муодилаи дифференсиалӣ (системаи муодилаҳои дифференсиалӣ)-ро дар барномаи R- ҳамчун функсия (**func**) муайян карда мешавад, ки ҳосилаҳоро дар системаи МДО мутобиқи тағирёбии мустақил t ҳисоб мекунад.

Ҳосилҳоро бояд бо тартиби дараҷаашон нишон додашуда бошад, ки компонентаҳои функсияи векторӣ y = {y[1], y[2], ..., y[n]} муайян карда шаванд.

Мисоли.

Барои пайдо кардани ҳалли муодилаи дифференсиалии оддии

$$y' = y^2 + t \qquad (4)$$

бо шарти ибтидоии y (0) = 0.1 дар фосилаи $t \in [0,1]$ [6,9].

Ҳалл.

Барои гирифтани ҳалли ададӣ муодилаи дифференциалии оддӣ дар муҳити барномаи R, шумо бояд бастаи **deSolve** -ро фаол намоед. Муодилаи дифференциалии оддӣ (4) -ро дар барномаи R бо истифода аз функсияи f1 ворид карда мешавад, ки аргументҳои онҳо тағирёбии мустақил t, тағирёбандаи вобасташудаи y ва параметри имконпазир мебошанд, ки дар ин ҳолат мавҷуд нестанд. Функсияи f1 ҳосиларо ҳамчун рӯйхат бармегардонад. Дар хотир доред, ки тағирёбандаи dY.dt нишонаи ҳосилшудаи y '(t) дар коди барнома мебошад.

Ғайр аз он, мо шартҳои ибтидоии y (0) = 0.1 ва фосилаи тағйирёбандаи мустақил $t \in [0,1]$ -ро ҳамчун пайдарпаии нуқтаҳо аз 0 то 1 бо қадами 0.1 муайян мекунем. Ҳалли масъала дар муҳити барномаи R тавассути функсияи **ode** ворид карда мешавад. Вобастагии y аз t –ро дар (Расми 2) бо истифодаи фармони **plot** дар барномаи R ба осонӣ тасви менамояд.

Коди барнома барои ҳалли муодилаи диффренсиали оддӣ

```
library ( deSolve )
 f1<- function (t,y, parms ){
dY.dt <-y [1]^2+ t
return ( list (dY.dt ))};
 y0 <-0.1;t0<-seq (0 ,1 ,0.1);
 sol <-ode(y=y0,t=t0, func =f1, parms = NULL )
 plot (sol [ ,1] , sol [,2], type ="l", xlab ="t", ylab ="y(t)",
 col =" red ", lwd =4)
```

Муҳити кории барномаи R

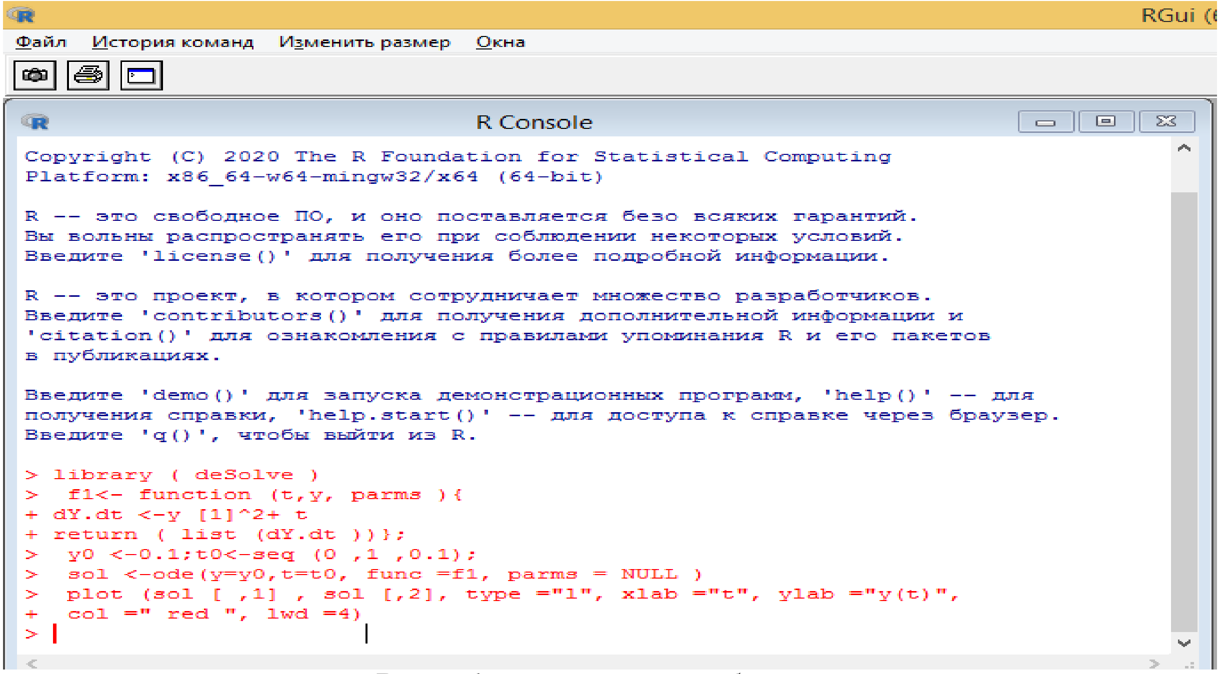

Расми 1. *Равзанаи асосии баронмаи R*

Натиҷа

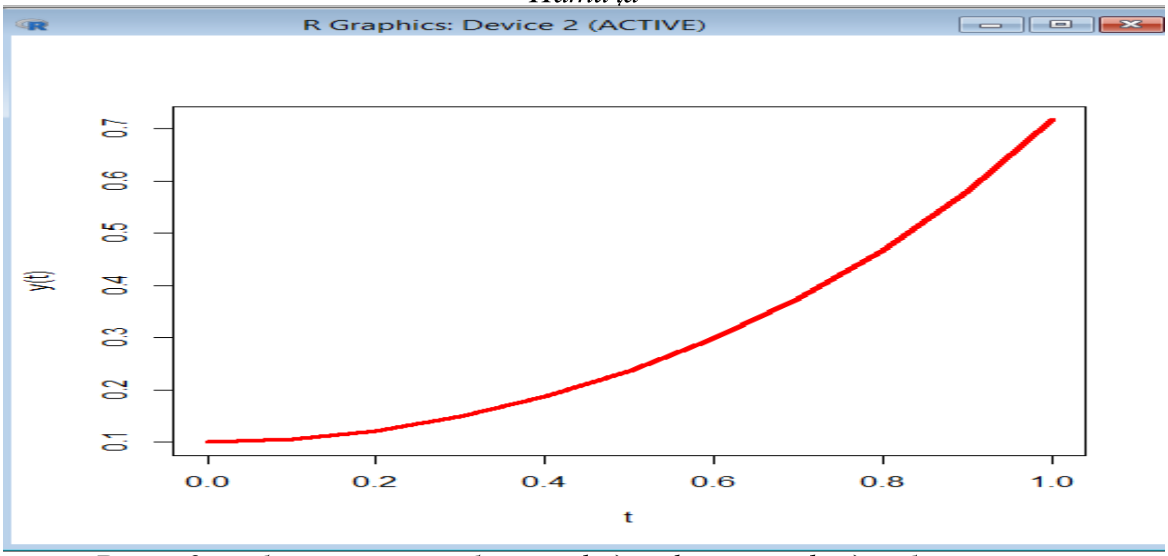

Расми 2. *Вобастагии y аз t бо истифодаи фармони plot дар барномаи R.*

АДАБИЁТ:

1. Савельев А.А. Основные понятия языка R / А.А. Савельев, С.С. Мухарамова, А.Г. Пилюгин, Е.А. Алексеева. – Казань, 2007. – 29 с.
2. Мастицкий, С.Э. Статистический анализ и визуализация данных с помощью R / С.Э. Мастицкий, В.К. Шитиков – Электронная книга, адрес доступа: http://r-analytics.blogspot.com, 2014. – 401 с.
3. Soetaert K., Solving Differential Equations in R / Karline Soetaert,J. Cash, F. Mazzia. – Springer, 2012. – p. 248.
4. Кабаков Р.И., R в действии. Анализ и визуализация данных в программе R / Р.И.Кабаков. – Москва, 2014. – 589 с.
5. Юнуси М.К., Одинаев А.Х. О качественной устойчивости некоторых структур экосистем заповедника «Рамит». / Юнуси М.К., Одинаев А.Х. – Вестник Таджикского национального университета. Серия естественных наука. – 2013. –№ 1/2(106) – С.53-59.
6. Одинаев, А.Х. О задачах моделирования региональных заповедников РТ [Текст] /А.Х. Одинаев, С.А. Одинаева, М.К. Юнуси, З. Самариддинова. – Вестник Таджикского национального университета. Серия естественных наук. – 2017. –№ 1-5. –С.191-196.
7. Юнуси М.К., Одинаев А.Х. О моделирование регуляризованных экологических систем. / Юнуси М.К., Одинаев А.Х. – Вестник Таджикского национального университета. Серия естественных наука. – 2014. – №1/2(130), – С. 3-11.

8. Юнуси, М.К. Модель охраны редких видов с учетом возрастного и пространственного распределения и межвидовых факторов [Текст] / М.К. Юнуси, А.Х. Одинаев // Вестник Таджикского национального университета. Серия естественных наука. – 2014. –№ 1/1(126). – С. 41-47.
9. Одинаев, А.Х. Математические моделирование экосистем заповедника «Рамит» с учетом возрастных структур [Текст] / А.Х. Одинаев, М.К. Юнуси, Д.М. Давлатов // Вестник Таджикского национального университета. Серия естественных наука. – 2018. –№ 1. – С. 21-30.

ОДИНАЕВ А. Ҳ.
ТАТБИҚИ МУОДИЛАҲОИ ДИФФЕРЕНСИАЛИИ ОДДӢ ДАР МУҲИТИ БАРНОМАИ R

Мақолаи мазкур ба усулҳои амсиласозии компютери ва тадбиқи амсилаҳои математики дар технология бахшида шудааст. Марҳилаҳои асосии амсиласозии компютерӣ барои амсилаҳои матиматики оварда шуда аст. Дар ин ҷо татбиқи муодилаҳои дифференсиал дар намуди графикӣ нишон додашудааст. Амсилаҳои компютери ба мо имконият медиҳад, ки амсилаҳои математикаро ба таври амалӣ омузем.

Калимаҳои асосӣ. Муодилаҳо, диффренсиали, оддӣ, барнома, компютер, функсия, усулҳо, тағирёбанда.

ОДИНАЕВ А. Ҳ.
ПРИМЕНЕНИЕ ПРОСТЫХ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫХ УРАВНЕНИЙ В ПРОГРАММНОЙ СРЕДЕ

Статья посвящена методам компьютерного моделирования и применению математических моделей в технике. Приведены основные этапы компьютерного моделирования математических моделей. Здесь показано применение дифференциальных уравнений в виде графика.Компьютерные модели позволяют нам изучать математические примеры на практике.

Ключевые слова. Уравнения, дифференциальные, простые, программа, компьютер, функция, методы, переменная.

ODINAEV A.KH.
APPLICATION OF SIMPLE DIFFERENTIAL EQUATIONS IN THE PROGRAM ENVIRONMENT R

This article is devoted to the methods of computer modeling and the application of mathematical models in technology. The basic steps of computer modeling for mathematical models are given. Here the application of differential equations in the form of a graph is shown. Computer models allow us to study mathematical examples in a practical way.

Keywords. Equations, differential, simple, program, computer, function, methods, variable.

Маълумот дар бораи муаллиф: Одинаев А.Ҳ. - номзади илмҳои техникӣ, кафедраи моделсозии математикӣ ва компютерии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. **Суроға:** 734055, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, кӯчаи Рӯдакӣ 17, Телефон: (+992)918527263; mail: oalimurod@mail.ru.
Сведения об автор: Одинаев А.Х. – кандидат технических наук, кафедры математического и компьютерного моделирования Таджикского национального университета. **Адрес:** 734055, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Рудаки 17, Телефон: (+992)918527263; mail: oalimurod@mail.ru.
Information about the author: Odinaev A.Kh. - candidate of technical sciences, of the Chair of Mathematical and Computer Modeling of the Tajik National University. **Address:** 734055, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Street Rudaki 17, Phone: (+992) 918527263; mail: oalimurod@mail.ru.

МУНДАРИҶА
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS

ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ
ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ
PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

Иматзода Л.М. Роҷеъ ба пажӯҳишҳои илми педагогика дар замони муосир.. 5 – 11

Шоимардонов Х.Н Арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ ва таснифи онҳо дар илми педагогика... 11 – 20

Абдурашитов Н.Ф.. Модель восстановления детско-родительских отношений как механизм формирования готовности к продуктивной социальной включенности подростков-правонарушителей…………………………………….. 21 – 26

Шодмонов Ш.С. Паҳлӯҳои фарқкунандаи раванди азхудкунии нутқ аз ҷониби кӯдакони кар ва кӯдакони шунавоияшон суст............................... 27 – 32

Азизова Ф.Ш. Истифодаи самараноки технологияи инноватсионӣ дар фаъолияти таълимии донишҷӯён... 32 – 36

Абдуллоева Ш.С. Принсипҳои психологию педагогии ташкили тарбияи меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 дар шароити гуногунии муассисаҳои таълимӣ.. 36 – 40

Махмадкулова О.С. Роль урока таджикско - классической литературы в воспитании толерантности учащихся……………………………………….. 40 – 48

Аминов М.Ф. Сущность формирования профессиональной мобильности учителей средних общеобразовательных учреждений средствами внутришкольного повышения квалификации………………………………… 48 – 53

Назарова Х.З. Хусусиятҳои психологии миллат ва маҳалли тоҷик……. 53 - 61

Арбобова Ф.А. Историко-педагогический анализ исследования культуры педагогического общения, как фактор взаимодействия в педагогической дятельности…………………………………………………………………… 61 – 65

Амонӣ С. Дастовардҳои маорифи кишвар дар зо соли истиқлолият……… 65 – 70

Раҷабов Н. М., Ғуломзода С. заминаҳои зоҳиршавии агрессия дар давраи наврасӣ.. 70 – 74

Хабибова О.М. Формирование и развитие самооценки личности как философская и психолого-педагогическая проблема…………………………… 74 – 78

Иматова Л.М., Ризоева Н. Масъалаҳои назариявии тарбияи худшиносии миллӣ зимни омӯзиши ашъори лоиқ шералӣ, моҳият ва сохтори худшиносии миллӣ..... 78 – 83

Мирхонова Н., Шарифзода Н., Усмонова З. Ташаккули лаёқат ва истеъдод дар кӯдакони синни томактабӣ……………………………………... 83 – 90

Саторова М.К., Каримзода М.Б. Хусусиятҳои назариявию ҳуқуқии фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа.. 90 – 94

Окимшоева Р. Принсипҳои асосии татбиқи технологияи инноватсионии таълим дар синфҳои ибтидоӣ.. 94 – 98

МЕТОДИКА
МЕТОДИКА
METHOD

Файзуллоева И., Нураҳмадзода Р. Ташкили дарс-саёҳат дар раванди таълими забони тоҷикӣ ва аҳамияти он дар ташаккули салоҳиятҳои муоширатии хонандагон... 99 – 103

Рамазонова Р., Салимова Д.Н. Ақидаи мутафаккирон оид ба пайдоиши 103 – 107

лакнатзабонӣ ва ислоҳи он...
Котибова Ш.П., Лундукова Ҷ.Н. Роҳу усулҳои тарбияи кӯдакони болаёқату боистеъдод дар муассисаҳои томактабӣ.................................... 107 – 112
Арабов М.Қ., Розиқов П.Ш., Мусоев С.С. Таҷрибаи дуруст ба роҳ мондани фанҳои таълимии барои ихтисосҳои равияи ба технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ вобаста ва методикаи тадриси онҳо............................ 113 – 118
Юсупова Ф. М., Раҳматуллоева М.Н. Нақши робитаҳои байнифаннӣ чун принсипи дидактикӣ дар раванди таълими забонҳои хориҷӣ дар факултетҳои ғайритахассусӣ.. 118 – 122
Салимов З. Истифодаи технологияи инноватсионӣ дар таълими забони модарии синфҳои ибтидоӣ……………………………………………………… 123 – 128
Бобокалонов С. Озмоиш ва мушоҳидаҳои педагогӣ оид ба кор бо донишҷӯёни мубталои бозиҳои компютерӣ... 128 – 133
Сатторов А. К. Роль таджикско-персидской литературы в социализации старшеклассников…………………………………………………………………. 133 – 137
Рахимова Ш.Д. Стуруктурно-словообразовательный анализ дублетных слов в таджикском и английском языках………………………………………... 138 – 144
Назриева Ф. Муносибати босалоҳият ба таълим ҳамчун омили ташаккули маҳорати эҷодии хонандагон.. 144 – 147
Турсуматова Р.А. Усул ва методҳои ташхиси ҳолати ташкили таълим ба амалия тамоилдоштаи хонандагон дар омӯзиши забони хориҷӣ............. 148 – 154
Самадова Г.Ю. Самостоятельная работа студентов как важнейший аспект организации аудиторной и внеаудиторной деятельности……………………… 154 – 162
Хамроев Ҳ.Ҷ. Мафҳум, дарк, тафаккур, зеҳн ва аҳамияти истифодаи бамавриди онҳо дар раванди таълим.. 162 – 168

20-СОЛАИ ОМӮЗИШ ВА РУШДИ ФАНҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ, ДАҚИҚ ВА РИЁЗӢ ДАР СОҲАИ ИЛМУ МАОРИФ
20-ЛЕТИЕ ИЗУЧЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ, ТОЧНЫХ И МАТЕМАТИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В СФЕРЕ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ
20TH ANNIVERSARY OF THE STUDY AND DEVELOPMENT OF NATURAL, EXACT AND MATHEMATICAL DISCIPLINES IN THE FIELD OF SCIENCE AND EDUCATION

Абдуллоев И.К. Интегратсияи информатика ва математика дар раванди таълим.. 169 – 174
Бачаҷонова С. Т. Моҳияти тарбияи экологии хонандагон дар ташаккули ҳифзи табиат……………………………………………………………………….. 174 – 178
Гулмочоев Д. К. Тарбияи экологии хонандагон дар дарсҳои география. 179 – 182
Рабиева З.Р. Таълими технологияи информатсионӣдар коллеҷҳои миёнаи тиббӣ.. 182 – 187
Давлатов Д. А. Шартҳои таълимии рушди эҷодкории донишҷӯён дар раванди омузиши фанҳои табиатшиносӣ тавассути технологияи иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ………………………………………………………………… 187 – 191
Шарипов Ш.А., Дадобоева М.Б. Особенности аксиологического подхода к активизации познавательной деятельности учащихся при обучении биологическим дисциплинам………………………………………………….. 191 – 197
Одинаев А. Ҳ. татбиқи муодилаҳои дифференсиалии оддӣ дар муҳити барномаи r……………………………………………………………………… 197 - 201

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН
Талабот нисбат ба мақолаҳои илмӣ

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд:

а) мақолаи илмӣ бояд бо назардошти талаботи муқаррарнамудаи маҷалла омода гардида бошад;

б) мақола бояд натиҷаи таҳқиқоти илмӣ бошад;

в) мавзӯи мақола бояд ба яке аз самтҳои илмии маҷалла мувофиқат намояд.

Ҳамаи маводи илмие, ки ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бо ёрии системаи Antiplagiat барои муайян намудани дараҷаи аслияти матн санҷида мешаванд. Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи дигар муаллифон бе иқтибосоварӣ истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ин гунна мақолаҳо ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word омода гардида, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русию англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матни тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошад.

Ҳаҷми мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

– индекси УДК (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Каримзода М.Б.);

– номи мақола;

– матни асосии мақола;

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯ ва на бештар аз 25 номгӯйи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 7 то 10 номгӯ бояд таҳия карда шавад;

– дар охири мақола бо ду забон (русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф кору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишонии ҷойи кори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси чаҳоркунҷа [ ] нишон дода шавад. Намуна: [4, С.25]. Яъне, адабиёти №4 ва саҳифаи 25.

Нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ
Требования к научным статьям

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям:

а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала;

б) статья должна быть результатом научных исследований;

в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

– индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
– фамилия и инициалы автора (например, Каримзода М.Б.);
– название статьи;
– основной текст статьи;
– список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
– название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 7 до 10 слов или словосочетаний;
– информация об авторе на русском и английском языках. Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес место работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках [ ]. Образец: [4, С.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название.

RULES FOR THE AUTHORS
Requirements for scientific articles

All the scientific articles entering the editorial office of the journal must meet the following requirements:

a) the article should be written in compliance with the established requirements of the journal;

b) the article should be the result of scientific research;

c) the article must correspond to one of the areas (sections) of the journal.

All the materials coming to the editorial board are checked for borrowings from open sources (plagiarism) and the verification is performed using the Antiplagiat system. Articles containing elements of plagiarism are automatically withdrawn from the consideration, and the authors are deprived of the opportunity to publish their work in the journal. Requirements for the design of the scientific articles:

The article should be prepared in Microsoft Word format, font – Times New Roman, size – 14, fields – 2.5 cm from all directions, interval – 1.5.

The volume of the article (including the annotation and the list of references) should be in the range of 10 to 12 pages of A4 format.

The article should have the following structure:

– UDC index (the index can be obtained in any scientific library);
– the surname and initials of the author (for example, Karimzoda M.B.);
– the title of the article;
– the main text of the article;
– the list of the used literature (no less than 10 and not more than 25 titles of scientific literature). References are made in accordance with the requirements of GOST 7.1-2003 and GOST 7.0.5 – 2008;
– the title of the article, abstract and key words are made in three languages (Tajik, Russian and English). Annotation is made in the volume of at least 25 lines, keywords from 7 to 10 words or phrases;
– Information about the author in Russian and English. Here the author's full name, academic degree, academic title (if any), the name of the organization in which the author works (authors), the position of the author (authors) in the organization, phone, e-mail, and the postal address of the author's work are indicated.

When citing a particular material, references are indicated in square brackets [ ].

Sample: [4, p.25]. That is, the literature number 4 and page 25. Tables, schemes, diagrams and figures must be grouped and numbered. Tables, charts, diagrams and figures should have a name both in the language of the article and in English.

ПОРЯДОК РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ, ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ В ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК ИНСТИТУТА РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ»

Статьи, поступающие в редакцию, проходят предварительную экспертизу (проводятся членами редколлегии – специалистами по соответствующей отрасли науки) и принимаются в установленном порядке. Требования к оформлению оригинала статей приводятся в в каждом номере журнала. Если рукопись принята, то редакция сообщает автору замечания по содержанию и оформлению статьи, которые необходимо устранить до передачи текста на рецензирование.

Затем статьи рецензируются в обязательном порядке членами редколлегии журнала или экспертами соответствующей специальности (кандидатами и докторами наук). Рецензия должна содержать обоснованное перечисление качеств статьи, в том числе научную новизну проблемы, её актуальность, фактологическую и историческую ценность, точность цитирования, стиль изложения, использование современных источников, а также мотивированное перечисление её недостатков.

В заключении дается общая оценка статьи и рекомендации для редколлегии – опубликовать статью, опубликовать её после доработки, направить на дополнительную рецензию специалисту по определенной тематике или отклонить. Объем рецензии - не менее одной страницы текста.

Статья, принятая к публикации, но нуждающаяся в доработке, направляется авторам с замечаниями рецензента и редактора. Авторы должны внести все необходимые исправления в окончательный вариант рукописи и вернуть в редакцию исправленный текст, а также его идентичный электронный вариант вместе с первоначальным вариантом рукописи. После доработки статья повторно рецензируется, и редколлегия принимает решение о ее публикации. Статья считается принятой к публикации при наличии положительной рецензии и если её поддержали члены редколлегии. Порядок и очередность публикации статьи определяется в зависимости от даты поступления ее окончательного варианта.

Рецензирование рукописи осуществляется конфиденциально. Разглашение конфиденциальных деталей рецензирования рукописи нарушает права автора. Рецензентам не разрешается снимать копии статей для своих нужд. Рецензенты, а также члены редколлегии не имеют права использовать в собственных интересах информацию, содержащуюся в рукописи, до её опубликования.

Рецензии хранятся в редакции журнала в течение 5 лет. Редакция журнала направляет копии рецензий в ВАК при Президенте Республики Таджикистан при поступлении в редакцию издания соответствующего запроса.

ПАЁМИ
ПАЖӮҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ
2022, № 14(37), 208 с.

ВЕСТНИК
ИНСТИТУТА РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ
2022, № 14(37), 208 с.

BULLETIN
OF THE INSTITUTE FOR EDUCATIONAL DEVELOPMENT
2022, № 14(37), 208 с.

Шахси масъули чоп: Неккадамова Б.
Муҳаррири матни тоҷикӣ: Амонӣ С.
Муҳаррири матни русӣ: Лутфуллоева П.
Муҳаррири матни англисӣ: Лутфуллоева П.
Муҳаррири техникӣ: Ҳайдаров Р.
Мусаҳҳеҳ: Ҳайдаров Р.

Ответственное лицо за номер: Неккадамова Б.
Редактор таджикского текста: Амонӣ С.
Редактор русского текста: Лутфуллоева П.
Редактор английского текста: Лутфуллоева П.
Технический редактор: Ҳайдаров Р.
Корректор: Ҳайдаров Р.

Ба чоп 13.05.2022 имзо шуд. Супориши №27 . Ҳуруфи навъи Times New Roman Tj.
Чопи офсет. Андозаи 60х84 1/8. Ҷузъи шартию чопӣ – 26. Теъдоди нашр - 80 .
Матбааи “Фасл-4”, 7734024, к. А. Навоӣ, 13.

Подписано в печать 13.05.2022 Заказ№ 27 . Гарнитура Time New Roman Tj.
Печать офсетная. Формат 60х84 1/8 . Условно-печатный лист – 26. Тираж - 80.
Издательство “Фасл-4”, 7734024, улица А. Навои, 13

On publications issued 13.05.2022 Assignment№ 27 . Font Format Time New Roman Tj.
Offset printing, size 60x84 1/8. Printer's sheet – 26. Edition - 80.
Publishing office “Fasl-4”, 7734024, 13 A.Navoi street.